STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05548

TATE UN ZUN

Hanan J. Ayalti

*Permanent preservation of this book was made possible
by Vera Plonsky
in memory of Izak & Emma Kaufmann,
perished in Auschwitz*

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ח. אַיאַלטי

טאַטע און זון

דרום-אמעריקאנער פארלאג „צענטראל"
מאנטעווידעא
1943

פון זעלבן מחבר:

במחילות (העברעיש) — שטיבעל פארלאג, תל־אביב, 1934.

„בום" און קיטן — קלעצקין פארלאג, ווילנע, 1936.

פון דער ערשטער אויפלאגע זיינען געדרוקט געווארן
פופציק ספעציעלע עקזעמפלארן, נומערירט פון איינס
ביז פופציק.
Editorial "Central" - Cerrito 667 - Montevideo

ערשטער טייל

ערשטער קאַפּיטל

רחל האָט זיך אויפגעהויבן פון שטול און גענומען דעם לײדיקן קאַשיק, וואָס איז געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אָן אַ פּיסל פון פּירקאַנטיקן, מאַסיוון טיש:

— נו, כ'וועל שוין גיין! — האָט זי געזאָגט — גענוג זיך געוואַרעמט!

און זי האָט אַראָפּגעטרייסלט די טראָפּנס וואַסער, וואָס האָבן געגלאַנצט אויף איר דורכגענעצטן, ערטערווייז אויסגעקראַכענעם פּעלץ.

— וואַרט נאָך אַ ווײַלע! — האָט סאָקאָלאָווסקי געפּרוּווט זי צוריקהאַלטן — וואָס איז דען די אײַלעניש?

רחל האָט פאַרשפּילעט דעם פּעלץ:

— אויב כ'וועל גלײַך ניט אַראָפּגיין, וועט מען גאָרניט קריגן. די קאַרטן וועלן ניט נוצן!

— פאַרפאַלן! וואָס זאָל מען טאָן? ביסט דאָך שוין איינמאָל געווען אין גאַס!

— אַנדערע קומען נאָך פריער — האָט רחל אַ שפּאַן געטאָן הין און צוריק איבערן עס־צימער, כדי צו דערוואַרעמען די פיס — פאַרטאָג, ווען ס'איז נאָך פינצטער שטעלט זיך שוין דער עולם אין די אָטשערעס. ווײַבער שטייען מיט פּיצעלעך קינדער אויף די הענט. כ'האָב זיך נאָר אַרויסגעכאַפּט אויף אַ מינוט, די פיס זײַנען מיר געוואָרן קאַלט ווי אײַז.

זי איז אַרויסגעגאַנגען אין קאָרידאָר, האָט געמאַכט עטלעכע שריט און פּלוצלונג האָט זי זיך אומגעקערט, און איז שטיין געבליבן לעבן אַ טיר, וואָס האָט געפירט אין אַ זײַטיקן צימער.

— ווען זשאַק וואָלט כאָטש געווען אינדערהיים! — האָט זי געקוקט מיט טרויער אין בליק אויף דער געשלאָסענער טיר.

— זשאַק איז ניט קיין קינד — ער וועט ניט פאַרפאַלן ווערן! —

האָט שטיל באַמערקט סאָקאָלאָווסקי, וועלכער האָט זי אַרויסבאַגלייט ביז צום שוועל פון עס־צימער.

רחל האָט אַרויפגעלייגט די האַנט אויף דער קלאַמקע און פאַמעלעך געעפנט די טיר:

— וואָס הייסט אַ קינד?! דריי חדשים ווי ער איז נעלם געוואָרן און איז ווי אין וואַסער אַריין! אַז איך גיי אין גאַס, דאַכט זיך מיר כסדר, אַז איך זע זיין פּנים פון דערווייטנס, אַז אָט קומט ער!

— אפשר איז ער גאָרנישט אין פּאַריז?! — האָט סאָקאָלאָווסקי זי באַרואיקט — אפשר האָט ער זיך אַרויסגעריסן פון דאָזיקן גיהנום און איז ערגעץ וואו אַוועקגעפאָרן?!

— דו ווילסט מיך טרייסטן, איך ווייס! — זי האָט לאַנגזאַם געעפנט די טיר פון צימער — אָבער איך קען זשאַקן, איך קען גוט מיין זון! איז ער דען ניט געלאָפן אַזש ביז שפּאַניע, גלייך ווי עס האָט זיך דאָרט אָנגעהויבן?... און איצט — ווען אין פּאַריז גופא קערן זיך וועלטן!...

זי איז אַריבערגעטראָטן דעם שוועל און שטייענדיק אין זונס צימער האָט זי גערעדט, ווי צו זיך אַליין:

— און איצט איז ער ווידער אַוועק. ס'איז געווען ווי היינט, אַ דאָ־נערשטיק אינדערפרי. כ'בין אַריין אין זיין צימער און דאָס צימער איז געווען פּוסט. ווען ער וואָלט זיך געקליבן אַוועקפאָרן וואָלט ער דאָך אי־בערגעלאָזט אַ צעטעלע, אַ פּאָר ווערטער!...

זי איז צוריק אַריין אין קאָרידאָר, האָט געשלאָסן דאָס צימער הינ־טער זיך און קוקנדיק אויף דער טיר, האָט זי געשאָקלט מיטן קאָפּ:

— דריי חדשים!...

און זי איז אַראָפּגעגאַנגען אין גאַס.

מעסיע סאָקאָלאָווסקי האָט זיך איצט געקליבן אַרויסצוגיין אויף זיין קורצן מאָרגן־שפּאַציר. ווי זיין שטייגער אין די לעצטע טעג, האָט ער זיך נאָך אַ ווײַלע אַרומגעדרייט איבער די ליידיקע צימערן און באַטראַכט צי אַלץ איז אין אָרדענונג.

אַמאָליקע צייטן האָט ער זיך כּלל ניט געמישט אין דער בעל־הביתישקייט — אַלע שטוב ענינים האָט ער איבערגעלאָזן אין די הענט פון זיין ווייב — און ער גופא איז געווען פאַרטאָן מיט לייב און לעבן אין דער פּרנסה. כּל ימיו אַ סוחר און אַ בעל־הבית פון אַן אייגענעם גע־שעפט, האָט דאָס אַכטונג געבן זיך אים איינגעגעסן אין בלוט און דאָס אָרדענונג האַלטן איז בײַ אים געוואָרן אַ צווייטע נאַטור. אפילו נאָכדעם

ווי ער האָט זיך איבערגעצויגן פון דער ענגער קאָנפעקציע־קראָם אויפן פּאַ־ריזער, יידישן „פּלעצל“, צו דעם נייעם, געראַמיקן לאָקאַל אויף די „גרויסע בולוואַרן“, וואו ער האָט שוין געהאַט עטלעכע אָנגעשטעלטע און אַ ספּעציעלן בוכהאַלטער, האָט ער נאָך געהאַלטן דאָס גאַנצע געשעפט אויפן אויג, איז אַליין געשטאַנען באַם אַרויסגעבן סטאָפן און באַם אָפּנעמען פאַרטיקע סחורה, און האָט נאָכגעקאָנטראָלירט אויף אַ היימישן אופן די חשבונות.

אָבער זינט מען האָט „אַריעריזירט“ זיין פאַרמעגן, האָט ער ניט מער וואו אַהינצוטאָן זיין ענערגיע. אין געשעפט האָט ער מער קיין דריסת הרגל ניט — דער „קאָמיסאַר“, וואָס מען האָט דאָרט אַריינגעזעצט, מאַכט שוין אַליין צורעכט... פּופּצן יאָר אָפּגעפּראַצעוועט און מיטאַמאָל — אויס קאַפּעלוש־מאַכער! פון צייט צו צייט הערט ער נאָר דורך זיין פריערדיקן קאַסירער, האַנרי לעבלאַן, אַ גרוס וועגן דעם ווי עס גייט דאָרט צו. אַלס שיק־ייִנגל האָט ער אים צוגענומען, דעם לעבלאַן, ווען ער איז נאָך געווען אַ קרעמער אויפן „פּלעצל“ און לעבלאַן איז געוואַקסן צוזאַמען מיט אים. סאָקאָלאָווסקי האָט אים אונטערגעשטופּט, געשיקט לערנען אַ ביסל בוכהאַלטעריע, ניט געלאָזט צופיל טרינקען און אים געמאַכט פאַר אַ שטיקל מענטש. ביז היינטיקן טאָג איז אים לעבלאַן דאַנקבאַר און ווען ער טרעפט דעם אַלטן בעל־הבית אין גאַס, לאָזט ער אים שוין ניט אָפּ. ער שלעפּט אים אין אַ „ביסטראָ“ און באַשטעלט, הויך, אויפן קול:

— קעלנער, אַ קאָניאַק־מאַרטעל פאַר מיר און אַ ווישי־וואַסער פאַרן „אַלטן“!

און צו סאָקאָלאָווסקין זאָגט ער בשעת מעשה אַלעמאָל דאָס זעלבע:

— מיר ליגן אַלע אין זעלבן מיסט, מיין ליבער פריינט, אין זעלבן דר... און פאַר צרות מוז מען מאַכן אַ שנאַפּס!

ער דערציילט, אַז דאָס געשעפט גייט אונטער: די סחורה ווערט אויספאַרקויפט און קיין נייע קומט ניט צו. וואו זאָל מען דען נעמען שטאָף אויף נייע? און די דייטשן כאַפּן אַלץ פון אונטער די הענט! וואָסי, עס פעלט זיי דען געלט? זיי צאָלן מיט אונדזער געלט! און ספּעציעל זיינען זיי זשעדנע אויף די פּאַריזער מאָדעס און פּאַריזער פּוטערלעך:

— דווקא דעם פּאַריזער „שיק“ ווילן זיי שענקען אַ מתנה זייערע נקבות אין „באָשן־לאַנד“!

דאַביי קוקט ער זיך אַרום אויף די קליענטן פון קאַפע, צי מען זעט ניט צווישן זיי קיין פאַרדעכטיקע פּנימער און צי קיינער איז ניט אויפ־

מערקזאם אף זיינע רייד. דאן דערציילט ער אינדערשטיל, אז אויסערדעם וואס מען פארקויפט, גנבענען אויך אלע. מען שלעפט ווי די שטשורעס, איעדער אין זיין לאך. דער „קאמיסאר" האט דער ערשטער געגעבן א ביי־שפיל...

מעסיע סאקאלאווסקי רירט זיך קוים צו צום ווישי־וואסער. לעבלאן וויזט מיט א פינגער אפן גלאז:

— איך טרינק ניט מער פון דאזיקן מינעראל־וואסער! זינט אונדזער „פיינע רעגירונג" האט זיך דארט באזעצט, שלאגט א שלעכטער ריח פון די קוואלן פון ווישי!...

סאקאלאווסקי שמייכלט: א קלוג פאלק די פראנצויזן, לאזן זיך ניט פירן פארן נאז! ער זאגט אבער גארנישט. דער קאסירער דערלאנגט א היפשן זופ פון קאניאק און רעדט ווי א וואסער־פאל:

...ער וויל רייך ווערן מיטאמאל, דער קאמיסאר, און זיך נוקם זיין פאר אלע זיינע ביז־איצטיקע דורכפאלן. דריי מאל האט ער קאנדידירט צו די שטאטראט וואלן פון אמאליקן פאריז און איז פייערלעך דורכגע־פאלן. פריער נאך איז ער דורכגעפאלן בא זיינע עקזאמענעס אלס אדוואָ־קאט. דאן איז ער געווארן א מעקלער אין קאנפעקציע און פוטערווארג, זיך געדרייט ארום יידישע סוחרים, און הינטן־ארום געווען א גוטער־ברו־דער מיט די חברה פון דע לא ראק... אזא איינער קען נושא חן זיין בא די היינטיקע מושלים!

— איך גנבע אויך — זאגט לעבלאן וועגן זיך — איך קען דאך ניט בלייבן דער איינציקער שוטה! בפרט, אז מען צעשלעפט סיי ווי סיי... איר ווייסט דאך, מיין ליבער מעסיע סאקאלאווסקי, כ'בין א גאנץ לעבן געווען אן ארנטלעכער מענטש, קיינמאל ט'ניט געפעלט קיין סענטים אין דער קאסע, און די רעכענונגען — געשטימט אף א האר! אבער היינט האט ער אזוי פארדרייט די ביכער, אז דער טייוול אליין וועט זיך דארט ניט אויסקענען! און ס'איז שוין אלץ איינס: א הונדערטער ארויף — א הונדערטער אראפ!

איינמאל האט ער אפילו פארגעלייגט זיין אלטן בעל־הבית א הונ־דערטער פראנק:

— נעמט, ס'איז אייערס! — האט ער געזאגט.

און ווען סאקאלאווסקי האט אים געדאנקט, מיט טרערן אין די אויגן, און אפגעזאגט, האט ער געשאקלט מיטן קאפ:

— נו, זאָל זיין אַף אַ צווייטן מאָל! מאַכט ניט, מיין ליבער פריינט, די וועלט איז אַ קיילעכדיק ראָד, וואָס דרייט זיך!... און אַז איר דאַרפט עפּעס אַמאָל האָבן — איז קומט צו מיר! באַ מיר זיינט איר שטענדיק אַן אַנגעלייגטער גאַסט. באַ מיין משפּחה אויך. מיין פרוי פרעגט זיך שטענדיק אַף אייך. איר געדענקט נאָך ווי זי פלעגט יעדעס מאָל פאַר ניי־יאָר קומען אין געשעפט און איר פלעגט איר הייסן אויסקלייבן אַ מתנה אַף יום־טוב — אַ בלוזקעלע אָדער אַ שטיקל שטאָף אַף אַ קליידל?... אַ שיין ווייבל, וואָס? אָה, איר קענט זיך ניט אַף די זאַכן! געווען אַמאָל אַ בעל־הבית, וואָס האָט ניט געוואָרפן קיין אויג אַף די פאַרקויפערנס און ניט אַף די ווייבלעך פון די אַנגעשטעלטע! נשקשה, דער „קאָמיסאַר" האָט שוין פון אַלע פאַרזוכט צו ביסלעך, פון די שענערע פאַרשטייט זיך... איז פרעגט זי שטענדיק אַף אייך, מיין פלוניתטע. אַליין איז זי אויך אַף געהאַקטע צרות: אַ גאַנצן טאָג אין געיעג נאָך אַ ביסל עסן! אָבער, אַז זי דערמאָנט אייך, זאָגט זי שטענדיק:

— די אָרעמע יידן! עס גייט זיי נאָך ערגער פון אונדז!

אָט דאָס זיינען די גרוסן, וואָס ער האָט געהאַט פון געשעפט. און לעצטנס טרעפט ער אויך ניט לעבלאָנען: ס'איז אַ מורא זיך צו דרייען אין גאַס: מען כאַפּט און מען שיקט אין לאַגער. נאָר אַ קורצן שפּאַציר מאַכט ער יעדן טאָג פאַר דער שטוב און איידער ער גייט אַראָפּ גיט ער, פון געוואוינהייט, אַ קוק צי אַלץ איז דאָ אין אָרדענונג, מישט זיך אין שטוב־זאַכן, וואָס אייגנטלעך גייען זיי אָן נאָר ווייבער.

פרימיטאָג איז ער געווײנלעך אַליין אין שטוב. רחל, זיין ווייב, לויפט שוין גאַנץ פרי אַראָפּ אין גאַס, שטייט דאָרט שעהן־לאַנג אין די אַטשערעס און קומט ערשט שפּעט צוריק, אָן אויסגעמוטשעטע און דורכ־געפראָרענע, מייסטנס מיט ליידיקע הענט. פון זשאַקן האָט מען פאַר די לעצטע דריי חדשים קיין שום ידיעה ניט געהאַט. נאָר העלען, די אויסגעגעבענע טאָכטער כאַפּט זיך אַרויף אַף אַ ווײלע. קיינער זעט דער־פאַר ניט ווי ער גייט אין קיך און קוקט, ווי אַ יידענע, אין די טעפּ אַריין, צום ליידיקן בופעט און צום גאַז־אויוועלע.

ער באַטראַכט די גאַז־קראַנען און קאָנטראָלירט צי זיי זיינען גע־שלאָסן ווי עס באַדאַרף צו זיין. ער ווייסט אַפילו, אַז אינדערפרי איז כלל נישטאָ קיין שטראָם אין די רערן — נאָר אין די מיטאָג־שעהן זשיפּעט אַ קליין פייערל, וואָס האַלט כסדר באַם אויסבלאָזן די נשמה. אָבער אין מעסיע סאָקאָלאָווסקי וועקן זיך לעצטנס געהיימע פחדים, וואָס ער האָט

גערשנט פון זיין אַלטער היים און פון זיין טאַטנס הויז. דער טאַטע זיי־נער האָט געהאַט אַ טבע אויפצושטיין נאָך אַ האַלבער נאַכט און נאָכ־צוקוקן צי די קינדער האָבן אויסגעלאָשן אַלע לאָמפּן און צי ס'זיינען נישט פאַרבליבן קיין גליענדיקע קוילן אין אויוון. אַזוי גרויס איז געווען זיין שרעק פאַר שריפות און אומגליקן...

אין משך פון די פאַריזער „גוטע יאָרן" איז די אַלטע היים מיט איר געמיט אויסגעוועפּט געוואָרן פון זיין זכרון און איז פאַרשלונגען גע־וואָרן אין הור־האַ פון ארומיקן גייעם לעבן. אָבער אַצינד, ווען די ארומיקע גרויסע שטאָט איז פאַר אים מיטאַמאָל איינגעזונקען געוואָרן, אַראָפּגע־פאַלן אין אַ שאול תחתיות, שטייט דער עבר אויף תחית המתים און פאַרגעסענע מנהגים, קינדערשע איינדרוקן שווימען ארויף אַפן אויבער־פלאַך.

ער איז אריבערגעגאַנגען אין קאָרידאָר, און קוקנדיק אַף די קעגנ־איבערדיקע טירן, וואָס האָבן געפירט צו די צימערן, אין וועלכע ס'האָבן ביז נישט לאַנג געוואוינט די קינדער, האָט ער אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, ווי לאחר יאוש:

— פוסט!... נישטאָ קיינער!...

אַ ווײַלע איז ער געשטאַנען, האָט צוגעהערט צו די טרעפּ, צי קיי־נער גייט נישט און דערנאָך האָט ער געעפנט די טיר צו דער טאָכטערס צימער.

אַלע אירע מעבל זיינען דאָרט געשטאַנען אַף זייער אָרט: אַ ברייטע סאָפע מיט געבלימלטע קישעלעך, אַ שרייב־טיש, אַ פריזיר־טישל, מיט אַ גרויסן שפּיגל... נאָר דעם קלאַוויר און אירע ביכער האָט זי מיטגענומען. אַ שטיק העלער טאַפּעט, וואָס איז דאָרט נישט אָפּגעבלאַקעוועט געוואָרן, איז פאַרבליבן ווי אַ זכר און אָנגעצייכנט דעם פּלאַץ, וואו זיי זיינען גע־שטאַנען.

ער האָט זיך דערמאָנט ווי די מאַמע, רחל, האָט שוין דעמאָלט, ווען העלען האָט חתונה געהאַט און אוועק מיט איר מאַן, פאַרגאָסן טרערן. שעפּן נחת האָט מען דאָן באַדאַרפט און נישט וויינען!... „פאַריזער קינ־דער!" — האָט אָבער רחל געטענהט — אַניט געדענקען זיי אַ מאַמען?!... און בפרט העלען, וואָס גאַנץ פּאַריז ליגט איר אַפן קאָפּ! שטענדיק מיט די ליטעראַרישע ראַנדקעס אַפן מאָנפּאַרנאַס, מיטן „לוּאַוור", מיט די קאָנצערטן...

אצינד קומט העלען אפט, כמעט יעדן טאג און וואס א טאג זיינען די בשורות טרויעריקער, ווי באַ איובס שליחים:

— אין „דראנסי״ שלאגט מען!

— מען לאזט שוין ניט צו קיין פעקלעך אין דראנסי.

— ס׳איז איינער ארויסגעקומען פון דראנסי; ער איז שוין מער א מת ווי א לעבעדיקער, האבן זיי אים ארויסגעלאזן... דערציילט ער, אז דער עולם ליגט דארט אפן מיסט־הויפן און זוכט ארוים שאלעכץ פון מערן.

און לעצטנס איז צוגעקומען די גזירה פון די משכנות. מען קלייבט זיי אוים אין די לאגערן און אין תפיסה. איעדער קען געשטעלט ווערן אף דער ליסטע. פארטאג, ווען ס׳איז נאך פינצטערלעך וועקט מען אויף און מען פירט אין פארט־ד׳איוורי. איידער עס ווערט ליכטיק שיסן זיי אוים...

זי האט דארט איר מאן, העלען, אין לאגער פון „דראנסי״, וואס געפינט זיך אין א פאריזער פארשטאט. דריי מאל א טאג לייענט זי די צייטונגען, כדי צו זען אויב מען דערמאנט ניט זיין נאמען. אז סע קומט פאר אן אטענטאט ווייסט מען שוין, אז עס וועלן דערשאסן ווערן משכנות. אין אזעלכע טעג קען מען פון זינען אראפגיין.

ער איז אריין אין צווייטן צימער. דא איז אלץ געשטאנען ווי אין יענעם טאג ווען זשאק האט פארלאזן די שטוב. אפן גרויסן טיש איז גע־לעגן א צעפנט בוך. די מאמע קערט יעדן טאג אוים דאס צימער, ווישט ארום דעם שטויב פון די מעבל. צענדליקער מאל האט זי שוין אודאי אראפגענומען דאס בוך — עס ליגט אבער ווידער אפן זעלבן ארט, אויפ־געמישט אפן זעלבן בלאט.

לענגוים דער וואנט שטייט א הויכער ברעטער־געשטעל — זשאקס ביבליאטעק. לויט דער ריי נאך זיינען דארט סארטירט ראמאנען און וויסנשאפטלעכע ווערק אין פראנצויזיש און ענגליש; אט איז די שיינע אויסגאבע פון וויקטאר הוגא, וואס מען האט געקויפט זשאקן צו זיין בר־מצוה; די קלאסישע ראמאנען פון באלזאק, סטענדהאל, אזש ביז זאלא, וואס זשאק האט זיך לאנגזאם איינגעשאפט; מאדערנע שרייבער, פילא־זאפן, לערן־ביכער.

דער טאטע האט זיי קיינמאל ניט געלייענט, די דאזיקע ווערק, ער ווייסט אבער, אז דא שטעקט די תורה און די חכמה פון דער ארומיקער, פרעמדער וועלט. ער האט תמיד געהאט גרוים דרך ארץ און אפשיי פאר זיי. ער, בשעתו, האט זיך מתעסק געווען מיט אנדערע פראבלעמען און

אַנדערע ספרים זיינען אים געווען היימיש — ער איז דערגאַנגען פון ש"ס ביז דער השכלה און יל"גס משלים זיינען אין זיינע אויגן געווען די העכסטע מדרגה פון מאָדערנער פּאָעזיע. דערנאָך איז איבערגעריסן גע־וואָרן דער פּאָדים און זיין זון האָט אַ שפּרונג געטאָן גלייך אין דער פרעמ־דער וועלט אַריין. פאַרשטייט זיך: דור דור ודורשיו...

תחלת האָט ער אים געוואָלט מקרב זיין צו יענער גייסטיקער וועלט. אויף דער אונטערשטער פּאָליצקע ליגן נאָך עטלעכע ספרים מיט העברע־אישע אותיות — אַ זכר פון יענע צייטן. אָבער דאָס נייע האָט גובר געווען. ער ציט אַרויס אַ דין ביכל פון דער אונטערשטער פּאָליצקע: די „הגדה של פּסח", וואָס מען האָט איינגעקויפט דאָ, אין פּאַריז, אויפן „פּלעצל", בײַ מאַדאַם שפּייזער; אַ דין ביכעלע מיט אַ טעקסט אין העב־רעאיש און מיט אַ פראַנצויזישער איבערזעצונג אויף דער אַנדערער זייט און מיט מיטלאַלטערלעכע גראַוואורן, וואָס שטעלן פאָר די מכות, משה מיט אהרונען בײַ פּרעהן אין פּאַלאַץ און דעם שטעקן וואָס איז געוואָרן אַ שלאַנג.

מיטאַמאָל האָט ער צוגעקלאַפּט דאָס ביכעלע און אויפגעהאָרכט: אין שכנותדיקן צימער האָבן אַ שוועב געטאָן לייכטע טריט. עמעצער איז אַריין דורך דער קיך! ער איז צוגעגאַנגען צום קאָרידאָר און דורך דער צעעפנטער טיר האָט ער דערזען העלענען, וואָס האָט אַרומגעזוכט איבער די צימערן.

— גוט מאָרגן, טאַטע! — האָט זי געזאָגט און איז שטיין געבליבן אויפן שוועל — די מאַמע איז נישטאָ אין שטוב?

— אַראָפּגעגאַנגען איינקויפן. וואָס מאַכסטו, טאָכטער?

העלען האָט געשוויגן. סאָקאָלאָווסקי האָט זי אַ ווײַלע באַטראַכט. ער האָט תמיד באַוואונדערט זיין טאָכטער, וואָס איז דאָ אויסגעוואַקסן גרויסשטעטיש־פּאַריזעריש און זיך צעבליט שלאַנק און צאַפּלדיק פאַר זיי־נע אויגן. לעצטנס האָט אַ שטילער אומעט אַרויסגעשטראָמט פון אירע אויגן און אירע באַקן זיינען בלאַס געוואָרן. זי דערמאָנט אים אַצינד גיכער אַ יידישע טאָכטער בײַם ליכט בענטשן. אויף איר פּנים האָט דער טאַטע גלייך דערקענט, אַז ס'האָט עפּעס פּאַסירט.

— פּאַראַן עפּעס נייעס? — האָט ער געפרעגט.

— יאָ, פּאַראַן. וואָס אַ טאָג אַלץ ערגערע נייעס.

— וואָס איז שוין ווידער געשען, טאָכטער?

— האָסט דאָך געהערט פון לעצטן אַטענטאַט אַפן בולוואַר מאַ־זשענטאַ?

סאָקאָלאָווסקי דערפילט ווי אַ פאַרנעפּלטע שרעק, ווערט וואָך אין אים. — זשאַק? — האָט ער אַ קלער געטאָן. ניט אַראָפּלאָזנדיק דעם בליק פון דער טאָכטער, באַמיט ער זיך צו ריידן געלאַסן:

— יאָ, כ'האָב געזען די „גרויסע אותיות" אין אַ צייטונג. אַף אַ גאַראַזש, דאַכט זיך?

— יאָ, אַף אַ מיליטערישן גאַראַזש, דאָ ניט ווייט, אַפן בולוואַר מאַזשענטאַ. היינטיקן מאָנטיק איז פאָרגעקומען דער אַטענטאַט. אינ־מיטן העלן טאָג האָט מען געוואָרפן אַ באָמבע אין גאַראַזש און דערהרגעט די צוויי דייטשע טעכניקער, וואָס האָבן פאַריכט מאַשינען פאַר דער אַר־מיי. אַפן פראַנצויזישן פּאָליציאַנט, וואָס האָט געהאַלטן וואָך פאַר דער טיר, האָבן זיי אויך געשאָסן. מען האָט אים שווער פאַרוואונדעט. ער האָט אָבער נאָך צוריקגעשאָסן...

זי האָט איבערגעריסן איר דערציילונג און טיף אויפגעאָטעמט. ס'איז קענטיק געווען, אַז ס'איז איר שווער אַרויסצורײדן אַלץ אַף אַמאָל. דער מטושטשדיקער אימה־געפיל, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט סאָקאָלאָוו־סקין, איז קלאָרער און שטאַרקער געוואָרן.

— ער האָט עמעצן געטראָפן? — האָט ער אַ פרעג געטאָן — מען האָט געכאַפּט די טעראָריסטן?

— ניין. זיי איז געלונגען צו אַנטלויפן.

סאָקאָלאָווסקי האָט דערפילט אַ דערלייכטערונג. „זיי האָבן זיך געראַטעוועט!" — איז דורכגעפלויגן דורך זיין קאָפּ און ער האָט אָנגע־שפּאַרט זיינע הענט אַפן טיש. העלען האָט ווי געלייענט זיין געדאַנק און אים פאַרגעזעצט:

— יאָ, זיי זיינען פאַרשוואונדן. אָבער נעכטן האָט די ראַדיאָ גע־מעלדעט, אַז אויב מען וועט ביז מאָרגן באַנאַכט ניט געפינען די טעראָ־ריסטן, וועלן זיי שבת אינדערפרי דערשיסן פופציק משכנות!

— פופציק משכנות?! — האָט סאָקאָלאָווסקי פאַרגעסן אַ ווײלע זיין זון — רבונו של עולם, ווידער פופציק משכנות!

— יאָ, פינף און צוואַנציק פראַנצויזן און פינף און צוואַנציק יידן. די יידן וועט מען נעמען אין לאַגער פון „דראַנסי"!...

אַ ווײלע האָבן זיי ביידע געשוויגן און דאַן האָט העלען אָנגעהויבן שטיל, ווי צו זיך אַליין:

— ווער ווייסט אַף ווען דער גורל וועט דאָמסאָל פאַלן? כ'וועל צופאָרן צו באַקאַנטע. אפשר האָט מען שוין עפּעס געהערט? כאָטש ביז דער לעצטער מינוט זאָגן זיי ניט, ווען זיי שטעלן ארויף אַף דער ליסטע.

— און פונדעסטוועגן זאָגן זיי אַן צוויי טעג פריער אין ראַדיאָ!

— זיי ווילן, אַז די שטאָט זאָל זיי העלפן זוכן. די געשטאַפּאָ וויל, אַז די שטאָט זאָל ארויסגעבן די טעראָריסטן.

— מיינסט, אַז עמעצער וועט זיי ארויסגעבן? — האָט סאָקאָ־לאָווסקי געקוקט אַף זיין טאָכטער, ווי ער וואָלט דערוואַרט אַ באַרואיקונג פון איר מויל.

— ניין, קיינער ניט! — האָט געענטפערט העלען מיט אַ פעסטער שטימע. זי האָט זיך אַ ווײַלע פאַרטראַכט און צוגעגעבן שטיל:

— יאָ, די טעראָריסטן זיינען געווען צוויי און דאָ וויל מען דער־שיסן פופציק מענטשן! פופציק אומשולדיקע...

— אודאי, אודאי! — האָט סאָקאָלאָווסקי אָנגעהויבן שפּרייזן אי־בערן צימער און געמורמלט פאַר זיך —— סע שטייט אפילו געשריבן, אַז די אומשולדיקע זאָלן ניט ליידן פאַר די שולדיקע... נו, און די צוויי יונגעלייט?...

ער איז שטיין געבליבן און זיך אויסגעדרייט צו העלענען:

— און פונוואַנען ווייסט מען, אַז עס זיינען געווען צוויי?

— דער פראַנצויזישער פּאָליציאַנט זאָל עס האָבן דערציילט. מען זאָגט, אַז די פּאָליציי ווייסט שוין אפילו דעם נאָמען פון איינעם. אַצינד זוכן זיי אים. ער הייסט שאַרל פּויאַלאָן.

— ש א ר ל פּ ו י א ל א ן ? — האָט סאָקאָלאָווסקי איבערגע־חזרט דעם נאָמען, אויסציענדיק די זילבן — פּויאַלאָן זאָגסטו?

ער האָט הויב געטאָן מיט די פּלייצעס:

— און דו? האָסט פריער קיינמאָל ניט געהערט דעם דאָזיקן נאָמען.

— איך? ניין! פונוואַנען זאָל איך אים קענען?

— כ'ווייס ניט. איך האָב נאָר געמיינט... אפשר האָט אים זשאַק ווען ניט איז געהאַט דערמאָנט. ער האָט דאָך געהאַט אַ סך חברים. און פון זשאַקן האָסטו מער גאָרנישט געהערט?

— ניין.

— און יענע מיידל? האָסט זי מער ניט געטראָפן?

— דו מיינסט זשערמענען? ניין! — האָט העלען זיך געקליבן אוועקגיין — זינט זי האָט מיר דעמאָלט אָפּגעגעבן דעם גרוס פון זשאַקן, האָב איך זי מער ניט געטראָפֿן.

זי איז צוגעגאַנגען צום ראַדיאָ, האָט אים אויפגעדרייט און אַ ווײַלע צוגעהערט. פון אַפּאַראַט האָבן אַ שטראָם געטאָן קלאַנגען פון אַ טאַנץ־מוזיק. העלען האָט אים געשלאָסן און זיך געלאָזן צו דער טיר.

— קום אַריין אָפּטער — האָט זי דער טאַטע געבעטן — די מאַמע באַקלאָגט זיך, הלמאי מען זעט דיך ניט.

— כ׳וויים ניט צי כ׳וועל היינט האָבן צייט. מאָרגן אינדערפֿרי וועל איך זיך אַרויפכאַפּן.

— פּויאָלאָן? — האָט איבערגעחזרט סאָקאָלאָווסקי, ווען ער איז צוריקגעגאַנגען איבערן קאָרידאָר. ער האָט זיי ניט געקאָנט, זשאַקס חב־רים. גאָר אַמאָל פלעגן זיי אַרויפקומען. ווען זשאַק איז נאָך געגאַנגען אין שולע, אַף דער אוניווערסיטעט. אָבער זינט ער האָט זיך אָנגעהויבן מישן אין דער פּאָליטיק, קומען צווישן אַרבעטער, פלעגן זיינע באַקאַנטע אים ניט באַזוכן.

ער האָט אַליין ניט באַמערקט ווי ער איז שטיין געבליבן פאַרן זונס צימער. באַ וועמען וואָלט מען געקענט זיך נאָכפרעגן אַף זשאַקן? — האָט ער געטראַכט, עפענענדיק די טיר. פאַר דריי וואָכן האָט מען צום לעצטן מאָל געהערט פון אים. העלען האָט געבראַכט דעם דאָזיקן גרוס. עפּעס אַ פראַנצויזיש מיידל — אַן אַרבעטערקע, דאַכט זיך — האָט דערציילט, אַז זי האָט אים געזען און אַז ער לעבט אין פּאַריז. זשאַקס אַן אַלטע באַ־קאַנטע, זאָגט העלען. וואָס הייסט אַ באַקאַנטע? — אַ געליבטע אודאי!... נו, יאָ, היינטיקע קינדער! ווען מען ווייסט כאָטש וואו דאָס מיידל וואוינט. ווי עס זאָל ניט זיין, וואָלט מען אפשר עפּעס געקענט דערגיין!...

ער האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ און האָט באַטראַכט זשאַקס בילד, וואָס איז געהאַנגען אַף דער וואַנט, לעבן דער ביבליאָטעק: אַ קיילעכדיק, אָפן פּנים, טיפע אויגן, עטוואָס צו לאַנגע, אָפּשטייענדיקע אויערן. ער זעט דאָרט אוים אַזויפיל יינגער ווי אַצינד! אַ יינגל כמעט! און געמאַכט האָט מען דאָס בילד גאָר ניט לאַנג, דאַכט זיך ווען ער האָט געענדיקט זיין ערשטן „סערטיפיקאַט” אַף דער אוניווערסיטעט. די מאַמע האָט עס דאַן געלאָזן פאַרגרעסערן... און אפשר האָט זי עס שפּעטער פאַרגרעסערט, ווען זשאַק איז אַוועק קיין שפּאַניע?...

מעסיע סאָקאָלאָווסקי געדענקט עם ניט געננוי. ער איז געווען אַזוי פאַרטאָן אין געשעפט, וואָס האָט געהאַלטן אין איין וואַקסן און שטייגן, אַז ער האָט כּלל ניט געלייגט קיין אַכט אַף די זאַכן. די מאַמע איז תּמיד געווען פאַרקאַכט און זיך כּסדר געהיצט און געטומלט מיטן זון: דערציילט איעדן שוין וועגן זיינע קאָמפּאָזיציעס אין גימנאַזיע, אַרומגעגאַנגען אַ צעדולטע בעת זיינע עקזאַמענעס און זיך מישב געווען מיט גאָר דער וועלט אין וועלכן פאַקולטעט זי זאָל שיקן דעם זון. און דערנאָך האָט זי איינגעלייגט וועלטן ווען זשאַק האָט זיך אָנגעהויבן מישן אין פּאָליטיק. און ווען ער איז אַוועק קיין שפּאַניע האָט זיך געטאָן חושך.

ער, דער טאַטע, האָט זיך קיינמאָל ניט גע'עסקט צופיל אַרום דעם זונס טועכצן. ער האָט געוואוסט, אַז „נייע פויגל — נייע לידער", אַז ער גופא איז געווען אַנדערש פון זיינע אבות, הגם ער האָט געלעבט אין זעלבן שטעטל און כאַטש ער האָט זיך געקאַרמעט מיט דער זעלבער תורה. על אחת כמה וכמה ווען אַ קינד וואַקסט אויף אין אַ פרעמדער וועלט! גייט ער שוין ממילא אַוועק אַף אַנדערע דרכים.

ער האָט אַפילו תּופס געווען אַף זיין אייגענעם שטייגער, דעם זונס דרכים. אַ שטאַרקער מאַמין אָדער אַ קנאַפּער מאַמין, ווי ער איז שפּעטער געוועזן, האָט ער תּמיד איינגעטיילט אַלץ אַף דער וועלט אין צוויי ווינטיקע קאַטעגאָריעס: אין עולם הבא און עולם הזה. אַליין פאַרטאָן מכמה שנים אין גשמיות, פאַרהאָוועט אין מסחר און געלט האָט ער באַהאַלטן זיין חוש פאַר רוחניותדיקע ענינים און עולם הבאדיקייט־באַגריפן, וואָס האָבן בא אים כּולל געווען כּלערליי אידעאַליזמען, אַלערליי שטרעבונגען, וואָס שטייגן איבער די טאָג־טעגלעכע הצטרכותן פון מענטשן.

אודאי איז ער געוואָרן שטאַרק צעדולט, ווען מען האָט אים אָנגעזאָגט די בשורה, אַז זיין קינד וועט זיך דאָרט געפינען אין אַזאַ סכנה. פונדעסטוועגן האָט ער שוין דאַן געוואָלט משיג זיין דעם ענין על פּי שׂכל. אודאי וואָלט אים מער געווען צום הארצן, ווען דער זון וואָלט — אויב ער וואַרפט שוין יאָ אַוועק די ביכער און די קאַריערע — לכל הפּחות אַוועק קיין ארץ ישראל און דאָרט געוואָרן אַ יידישער פּויער, וואָס איז אַ כּבוד פאַרן גאַנצן פאָלק. אָבער ווער האָט דען דאַן געקלערט וועגן אויפהויבן זיך און פאָרן קיין ארץ ישראל? זשאַק אוודאי ניט! דאַכט זיך, אַז אַפילו פון די קבוצות, ווי מען רופט זיי, וואָס דאָס זיינען דאָך שוין גאָר־

גאָר פון זיינע מענטשן, האָט ער ניט איבעריקס געהאַלטן. וואָרים ער איז איינגאַנצן געווען אַריינגעטאָן אין דער פרעמדער וועלט.

אַצינד באַגרייפט ער אַ סך בעסער די דרכים פון דער פרעמדער וועלט און ער ווייסט, אַז ס'איז ניט נאָר אַ פראַגע פון אַן אַנדער תורה און אַן אַנדער חכמה. און ער ווייסט, אַז זשאַק איז מסוגל צו אַלץ. און דערפאַר ציטערט ער אויף און דערמאָנט זיך אָן זיין קינד יעדעס מאָל ווען מען דערציילט וועגן אַן אויפגעריסענער בריק אָדער אַ דערהרגטן דייטשן אָפיציר. און כדי זיך אַרויסצושלאָגן די טרויעריקע רעיונות פון קאָפּ, מאַכט ער צו די אויגן און זאָגט צו זיך אַליין:

— מיר האָבן אַ גרויסן גאָט אין הימל!

שוין לאַנג ווי ער האָט ניט אַריינגעטראַכט אין גאָט־זאַכן. ניט ווייל ער איז, חס ושלום, געוואָרן אַן אפיקורס — ניין, נאָר דאָ אין פּאַריז האָט מען ניט געהאַט קיין צייט דערצו. מען האָט ניט געוואוסט פון קיין שבת און קיין יום־טוב. פריער, אָפּן „פּלעצל", פלעגט מען זיך נאָך אַריינכאַפּן אַפּטער אין שול, יעדן שבת כמעט, אָבער זינט מען האָט זיך אַרויסגעצויגן אַף די גרויסע בולוואַרן, וואו מען פלעגט נאָר אָפּדינגען עפּעס אַ טעאַטער אַף יום־טוב, — איז מען שוין געגאַנגען דאַוונען נאָר פּסח און ימים־נוראים. נאָר שיריים זיינען דאָ פאַרבליבן פון דער יידישקייט: מצות אַף פּסח, אַ כשרע קאַטשקע אַף ראש־השנה און דאָס ביסל צדקה, וואָס גבאים פון פאַרשידענע חברות זיינען געקומען אין געשעפט אריין אויפמאָנען. און אויך דאָס האָט מען געטאָן כלאחר יד, אָן גרויסער כונה; מען האָט, אַזוי צו זאָגן, אַריינגעפּרעסט דעם רבונו של עולם צווישן איין קונד און דעם צווייטן.

אַצינד, נאָכדעם ווי זיין געשעפט איז „אַריערייזירט" געוואָרן און דער „קאָמיסאַר" האָט איבערגענומען אַלע אַנדערע קונדן, קומט אים דער רבונו של עולם אָפטער אָפּן רעיון. ער איז אויך די איינציקע זיכערע האָפענונגען, וואָס איז פאַרבליבן: וואָרים אַז ניט, איז דאָך כלו כל הקצין — הפקר אַ וועלט! אויב ניט איז דאָך, חס ושלום, לית דין ולית דיין!... אמת, על פי דרך הטבע קען אויך בעסער ווערן, די גערעכטע קענען זיך שטאַרקן און באַזיגן דאָס בייזע. אָבער קיין אַבסאָלוטע זיכערקייט איז על פי דרך הטבע ניט פאַראַנען! עס קען אויך ערגער און ערגער ווערן, די רשעות קען אָפּהאַלטן אַ נצחון און באַהערשן די וועלט עד סוף כל הדורות...

ער איז אַ געניטער סוחר, מעסיע סאָקאָלאָווסקי, געוואוינט צו מאַכן סאָלידע געשעפטן. אַ וועקסל, ווייסט ער, מוז האָבן אַ גוטע דעקונג, לכל הפחות גאַראַנטן וואָס קענען צאָלן און וועלן צאָלן. סתם אַן אומזיכערע חתימה איז אים קיינמאָל ניט געווען צום האַרצן — דאָס זיינען ווינט־געשעפטן, פוסטע זאַכן אין וועלכע עס לוינט זיך ניט ריזיקירן דעם קאַ־פּיטאַל!

באַ די דאָזיקע מחשבות קוקט ער ווידער אַמאָל אָף זשאַקס בילד. פון זיין זונס טיפע, פאַרטראַכטע אויגן שטראַלט אַרויס אַ פעסטער גלויבן, געמישט מיט אַ לייכטן טרויער. זיין בליק בלאָנדזשעט אין דער ווייט און איז פול מיט יוגנטלעכער תמימות און מיט אַ הונגער נאָך וויסן. וואו שעפּט ער, דער זון זיינער, די זיכערקייט? מיט וואָס פאַראַ כוח איז ער גרייט זיך מקריב צו זיין?

אין שפּיגל, וואָס הענגט אין אַ ווינקל, באַם אַריינגאַנג, זעט סאָ־קאָלאָווסקי זיך אַליין. זיין שוואַרץ, קורץ פאַרשאָרן בערדל איז לעצטנס גאָר שטאַרק פאַרזייט מיט גרויע האָר. זיין שטערן, וואָס קוקט ברייטלעך אַרויס פון אונטערן קאַפּעלוש, איז צעאַקערט מיט קנייטשן. פריער האָט ער אויסגעזען ווי איינער פון די פראַנצויזישע קליינבירגער פון די „גרוי־סע בולוואַרן", אַ פרעמדער וואָלט כלל ניט חושד געווען, אַז ער טראָגט אַ באַזונדערן פּעקל אָף די פּלייצעס: דער זעלבער אַנצוג פון דיקן, טונקל־גרויען שטאָף, דער זעלבער ברייטלעכער שניט, דער זעלבער טונקעלער קאַפּעלוש מיט אַ קנייטש אָפן קאָפּ. ער אַליין האָט שטענדיק געפונען אָף זיך סמנים פון אַמאָליקן קליינשטעטלדיקן בעל־הבית, וועמען מ׳האָט פאַרקירצט די מלבושים און די באָרד. צווישן די שורות האָט ער זיי אַרויסגעלייענט, די דאָזיקע סמנים, סיי אָף זיך און סיי אָף זיינע באַקאַנ־טע — יידישע סוחרים, וואָס האָבן זיך אַריבערגעצויגן אַהערצו אין די לעצטע פּאָר צענדליק יאָר. אַצינד, ווען די מלבושים זיינען געוואָרן אָפּ־געטראָגן און אָפּגעבלאַקעוועט — קיין נייע האָט מען ניט געקענט מאַכן — פאַרשווינדט דער היגער, איינגעזעסענער קליינבירגער און עס ווערט בולטער דער פאַרעלטערטער ייד: די אויגן פול מיט דאגות, דער רוקן לייכט איינגעבויגן און דער בליק צעשראָקן.

ער כאַפּט זיך פּלוצלונג אויף פון זיינע רעיונות און שנעל, אָף די שפּיץ פינגער גנבעט ער זיך אַרויס פון צימער. רחל קען נאָך אָנקומען און ער וויל ניט זי זאָל אים דאָ טרעפן באַם זון אין צימער. ער מאַכט תמיד

א פּנים ווי עס וואָלט גאָרניט געהאַלטן אַזוי שלעכט, ער באַמיט זיך זי צו טרייסטן, צוגעבן בטחון.

פון אַ פּאַטעל אין קאָרידאָר האָט ער גענומען זיין ווינטערדיקן מאַנטל און אים אָנגעטאָן. „וויפל „פונקטן", אַ שטייגער, וואָלט מען היינט באַדאַרפט האָבן, כדי איינצוקויפן אַזאַ מין מלבוש?" — האָט ער חשבון געטאָן. אָבער פון דרויסן, פון די טרעפּ, דערגייט אַ גערויש און פאַרטושט זיינע געדאַנקען. ער ציטערט אויף: די ווינדע גייט! ווער קומט?

ס'איז אָן איינגעוואָרצלטע, אינסטינקטיווע שרעק, וואָס לעבט ווי־דער אויף אין אים — אַ שרעק פאַר אומבאַקאַנטע שריט, פאַר אַ סכנה וואָס לויערט כסדר. ס'איז אָן אינסטינקטיווער ציטער פון אַ שוואַכער חיה, אין וואַלד, וואָס איז אַרומגערינגלט מיט שטאַרקע שונאים. ער האָט זיך דאָ, אין משך פון די לעצטע יאָרן, אָנגעהויבן באַפרייען פון דער דאָ־זיקער שרעק. אַצינד באַהערשט זי אים ווידער.

ער שפּיצט אָן די אויערן. די ווינדע גייט. אויף וועלכן שטאָק וועט זי שטיין בלייבן? אין וועלכער טיר וועט מען קלאַפּן? אַ בלאַסער שטראַל פון האָפענונג שניידט דורך זיין שרעק: אפשר זשאַק?

צווייטער קאַפּיטל

זשערמען האָט אויסגעטרונקען איר וואַסערדיקן טעפּל קאַווע, האָט צוגערוימט אין גרויס אײַלעניש דאָס צימער און אַראָפּגענידערט מיט איין אָטעם איבערן געשלענגלטן טרעפּן־גאַנג פֿון איר בוידעם־שטיבל אויפֿן זעקסטן שטאָק צו דער גאַס. זי איז ניט געגאַנגען ווי געוויינלעך אויף רעכטס, צו דער מעטראָ־סטאַציע, וואָס האָט זי טאָג־טעגלעך געפֿירט צו דער אַרבעט אויף די „גרויסע בולוואַרן", נאָר זיך פֿאַרנומען לינקס, אין אַ שמאָל געסל, וואָס האָט געפֿירט מיט אַ הויקערדיקן טראָטואַר צום קאַנאַל, וועלכער האָט דאָ ניט ווייט דורכגעשניטן דעם אויבערפֿלאַך פֿון דער שטאָט.

אַ יונגערמאַן, וואָס איז איר אָנגעקומען אַנטקעגן, האָט אַ גליטש געטאָן זיין בליק פֿון אירע קני ביז צו די צוגעפּאַרבטע ליפּן און איר אַ שמייכל געטאָן אין די אויגן. זי האָט זיך אַפֿילו ניט אומגעקוקט אויף אים. באַלד איז זי אָנגעקומען צום מוטנעם קאַנאַל־וואַסער. עטלעכע מינוט איז זי געגאַנגען מיטן ברעג און דאַן זיך פֿאַרקערעוועט אין אַ זייטיקן געסל, וואו זי האָט געשפּרייזט וואַרפֿנדיק כסדר זייטיקע בליקן אויף די אָפּגערייבענע נומערן פֿון די פֿאַרעלטערטע הייזער, וואָס האָבן זיך דאָ געהויבן גרוי און פֿאַרסאַדזשעט.

בײַ איינעם פֿון די הייזער איז זי שטיין געבליבן, האָט זיך אַרומגעקוקט און איז דאַן אַרויפֿגעשטיגן ביזן העכסטן שטאָק, וואו זי האָט אָנגעקלאַפּט אין דער צווייטער טיר, וואָס אין עק קאָרידאָר, רעכטס.

אַ   ווײַלע האָט קיינער ניט געענטפֿערט. זי האָט איינגעהאַלטן דעם אָטעם און צוגעהערט. פֿון אינעווייניק איז ניט דערגאַנגען קיין שאָרך. זשערמען האָט זיך פֿאַרזיכערט, אַז אויף די אונטערשטע טרעפּ האָט קיינער

ניט געעפנט קיין טיר און ניט ארויסגעשטעקט קיין קאָפּ, און זי האָט ווידעראַמאָל אַנגעקלאַפּט.

באַלד האָט אַן עלטערער נידעריקער מאַן געעפנט די טיר און זי איז אַריינגעגאַנגען. דער מאַן האָט געטראָגן אַ בלויען ארבעטער אַנצוג און אַ קאַשקעט אַפן קאָפּ. באַגריסנדיק דאָס מיידל, האָט ער באַוועגט זיין גרוילעכע וואָנצע, וואָס איז אים אַראָפּגעפאַלן אַף ביידע זייטן מויל. צווישן די קנייטשן פון זיין פּנים האָבן ארויסגעקוקט גוטמוטיקע, שמייכלענדיקע אויגן. זיי זיינען דורכגעגאַנגען דעם קאָרידאָר און אריין אין אַ טונקעלן צימער.

אַ מוטנער שיין האָט דאָרט אריינגעדרונגען דורך די שפּאַרונעס און אָפּגעבראָכענע לייסטן פון די צוגעמאַכטע לאָדנס און זיך צעזייט אַף די פאַרשטויבטע, ארומשטייענדיקע מעבל און געדיכטע שפּינוועבס־נעצן, וואָס זיינען אַראָפּגעהאַנגען פון סופיט, האָבן זיך געוועבט איבער די ווינקלען און צוגעמישט גרויקייט צום פאַרבלאָזן ליכט פון צימער.

— וואָס מאַכסטו, קליינע? — האָט געפרעגט דער אַלטער.

— עס גייט! באַ אונדז אין מאַגאַזין האָבן מיר פאַרטיילט אַלע „בלעטלעך”.

זי האָט אַ פיר געטאָן מיט די אויגן ארום, האָט אַ פאָרשקע געטאָן מיט די נאָזלעכער און געזאָגט:

— עס שמעקט נאָך ווילגאָטש ווי אין אַ צווייטראַנגיקן האָטעל!... כמעט אָפן האָבן מיר זיי פאַרטיילט. נאָר פאַר דער „בלאָנדער זשאַן” האָט מען זיך געמוזט היטן. זי שלאָפט מיט די דייטשן, די בלאָנדע זשאַן, אַמליבסטן מיט די אָפיצירן!

— רייד שטילער! — האָט באַמערקט דער אַלטער.

— דאָ איז דאָך קיינער נישטאָ — האָט זשערמען אַ זוך געטאָן מיט די אויגן אין דער טונקלקייט פון צימער — קיינער וואוינט דאָך דאָ ניט!

— ווענט האָבן אויערן! — האָט דער אַלטער געזאָגט שטיל און האָט אַ שפּרייז געטאָן צו אַ קעגנאַיבערדיקער טיר, האָט זי געעפנט און אַריינגעקוקט אין שכנותדיקן צימער.

— וואָס קוקסטו דאָרטן?

— גאָרנישט... ס׳איז געזינטער צו זיין פאָרזיכטיק היינטיקע צייטן.

— פאַראַן עפּעס אַ נייע שטיקל אַרבעט? — האָט געפרעגט זשער־מאַן, וועמען דער אַלטער איז היינט פאַרגעקומען מערקווירדיק.

— נ יי ן !... — האָט יענער קווענקלענדיק געענטפערט.

— טאָ צו וואָס האָסטו מיך באַשטעלט? אַזוי פרי! כ'בין ספּעציעל אויפגעשטאַנען אַ האַלבע שעה פריער — האָט זשערמען זיך אויסגעדרייט צום אַריינגאַנג.

— וואַרט אַ ווײַלע! — דער אַלטער איז צוגעגאַנגען נענטער צו איר און ווייזנדיק אַף דער קעגנאַיבערדיקער וואַנט, האָט ער צוגעגעבן — דאָרט באַהאַלט זיך אוים אַ מענטש!

— אַ מענטש? באַהאַלט זיך? ווער דען?

— ווען איך וואָלט עס געוואוסט?!

— וואָס הייסט? ווער איז ער? — האָט זשערמען זיך נאָך מער געהיצט.

— אָדער אַן איינגענער, וואָס וויל ראַטעווען זיין הויט פון דער גע־שטאַפּאָ אָדער אַן אונטערגעשיקטער אַגענט, וואָס וויל אַריינשטעקן זיין נאָז אין פרעמדע עסקים.

— ער איז אַ פראַנצויז? אַ יונגער? — איז זשערמען אַלץ מער געוואָרן אויסער זיך.

— יאָ, אַ פראַנצויז.

— רוף אים אַריין, איך וויל אים אָנקוקן!

— וואַרט אַ ווײַלע! — האָט דער אַלטער ווידעראַמאָל אַריינגע־קוקט אין שכנותדיקן צימער — ער איז איצט אין וואַש־צימער און וועט זיך דאָרט אודאי זאַמען אַ ווײַלע.

— אָבער וואָס הייסט? דו קענסט אים טאַקע לחלוטין ניט? איז ווי קומט ער אַהער?

— ס'איז אַ לאַנגע געשיכטע — האָט דער אַלטער אַ גלעט געטאָן ביידע שפּיצן פון זיין וואָנצע און דערנאָך אַריינגעפירט זשערמענען צו־ריק אין קאָרידאָר און גערעדט זייער שטיל — איך שטיי זיך אַזוי היינ־טיקן מאָנטיק באַ מיין אַרבעט. גראַדע איז אָנגעשוואוּמען אַ שיפל מיט שטויב־קוילן און איך האָב זיך אַ נעם געטאָן צו עפענען מיין בריק. און מיטאַמאָל האָט עס אַ קראַך געטאָן — אַן אמתע ערדציטערניש! כ'האָב

געמיינט, אַז מיין גאַנצער קאַנאַל פליט אין דער לופטן. און אַ ווײַלע שפּעטער איז אַנגעלאָפן דער יונגערמאַן.

— היינטיקן מאָנטיק זאָגסטו? — האָט זשערמען אַ קלער געטאָן אַפן קול — וואָס האָט דען פּאַסירט מאָנטיק? וואַרט! אַף מאַזשענטאַ... ער איז געקומען פון דאָרטן?

— אָט דאָס ווייס איך טאַקע ניט. ער איז געקומען טאַקע פון יענער זייט און איז שטיין געבליבן ניט ווייט פון מיר. זעענדיק, אַז די בריק איז אָפן, איז ער בלייך געוואָרן ווי די וואַנט. ער האָט געקוקט אין שטראָם און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז אָט־אָט שפּרינגט ער אין וואַסער אַריין.

— מען האָט געמאַכט אַן אַבלאַווע?

— נאָך וואָס פאַרא אַבלאַווע! הינטער אונדז, אַפן בולוואַר, האָט זיך אָנגעהויבן יענע חתונה: אַ פּייפעריי, אַ געשריי, אַ טראַסקעריי פון מאָטאָרן. און דאָ האָבן זיך פון אַלע זייטן דערנענטערט פּאָליציאַנטן מיט אויסגעשטרעקטע רעוואָלווערן אין די הענט. מיין חברה־מאַן איז אַלץ געשטאַנען לעבן מיר און זיך ניט גערירט פון אָרט. כ׳ווייס ניט פאַרוואָס, אָבער זיין פּנים איז מיר מיטאַמאָל פאַרגעקומען באַקאַנט. זיינע ליפּן האָבן געציטערט.

— מיין גאָט! און וואָס האָסטו געטאָן?

— ראשית כּול, האָב איך מיר אַ טראַכט געטאָן, דאַרף מען פירן די פּאָליציי אין באָד אַריין! אמת? זיי האָבן געאַרבעט מעשים און זיינען אַרויסגעקראָכן פון דער הויט. אפשר צוויי צענדליק מענטשן האָבן זיי דאָ פאַרהאַלטן. און טאַקע באַלד איז דערשינען דער „סאַלאַט־קאָשיק". מען האָט דאָרט אַריינגעפּאַקט דעם עולם און — היידאַ אַף דער געשטאַפּאָ! אַן אַלטע, אָנגעפּאַרבטע מכשפה האָט פונקט דעמאָלט געפירט איר הונט שעפּן פרישע לופט באַם וואַסער. האָט מען זי אויך אַרעסטירט. דעם הונט אויך נאַטירלעך!

— און דער יונגערמאַן? — איז זשערמען געוואָרן אומגעדולדיק.

— וואַרט אַ ווײַלע מיט דיין יונגנמאַן! די אַלטע האָט געמאַכט קולות אין הימל אַריין און געשריען, אַז איר הונט איז זייער אונטערדערנערט, ווייל הינט באַקומען דאָך ניט קיין שפּייז־קאַרטן, און ער איז ניט רייזעפּעיק אין אַזאַ געפּאַקטן אויטאָמאָביל. מען האָט איר געהערט ווי דעם קאָטער. דער הונט, פון זיין זייט, האָט זיך אויפגעפירט זייער לייטיש: ער איז אַרויפגעשפּרונגען אַף אַ סערזשאַנט און אים אַ ביס געטאָן אין נאָז.

— אָבער איך וויל וויסן!... — איז זשערמען ארוים פון די כלים און האָט אָנגעוויזן מיט אַ פינגער אַף דער טיר פון שכנותדיקן צימער.

— וואָס ווילסטו וויסן? — האָט דער אַלטער אַ לייכט געטאָן מיט זיינע גוטמוטיקע אויגן — דו ווילסט וויסן ווי דעם הונט איז באַקומען די נסיעה? אָדער וואָס ער האָט דאָרט דערקלערט דעם געשטאַפּאָ־כלב צום פּראָטאָקאָל? דאָס קען איך דיר ליידער ניט זאָגן. איך בין ניט געווען דאַביי!... בקצור, עס האָט זיך געטאָן חושך און איך האָב דערווייל אַוועק־געשטעלט מיין יונגנמאַן לעבן מיר און אים געבעטן צולייגן אַ האַנט צו דער אַרבעט. די מחבלים האָבן זיך אַפילו ניט אומגעקוקט אַף אונדז.

— נו, און דאַן?

— דאַן איז די אַבלאַווע שוואַכער געוואָרן און מיר האָבן צוריקגע־פירט די בריק אַף איר פּלאַץ. אָבער דער יונגערמאַן האָט אַלץ ניט ארוים־געוויזן קיין איבעריקן חשק אַריבערצוגיין אַף דער אַנדער זייט. האָב איך גענומען און אים אַרויפגעפירט אַהערצו.

— האָסט אים די גאַנצע צייט גאַרנישט געפרעגט? — האָט זשער־מען זיך געוואונדערט.

— ער מאַכט זיך תמעוואַטע און איך האָב אויך ניט קיין חשק אַרויסצוגיין דער ערשטער מיט לשון. כ'האָב געמיינט, אַז דער ענין וועט שוין פון זיך אַליין קלאָר ווערן: צומאָרגנס האָבן זיי דאָך דאָ אַרעסטירט דעם בעל־הבית פון האָטעל „די גוטע האָפענונג”, ווייל אַ יונגערמאַן איז פון דאָרט נעלם געוואָרן אין טאָג פון אַטענטאַט. בין איך שוין געווען זי־כער, אַז דאָס איז ער טאַקע — מיין תכשיט. וואָרים ער האָט דאָך טאַקע געוואָלט אַריבערגיין אַף יענער זייט, וואו עס שטייט דער האָטעל. האָט זיך אָבער נעכטן אַרויסגעשטעלט, אַז יענער פאַרשוואונדענער יונגערמאַן זיצט גאָר זינט אָנהויב מלחמה איינגעשפּאַרט אין אַ געפאַנגען־לאַגער, אין דייטשלאַנד, ס'הייסט ער זיצט שוין דאָרט אַ קימא לן פון העבער אַ יאָר. איז ווי קומט ער וואָרפן באָמבעס אין פּאַריז און וואוינען דאָ אַפן בוידעם? און ווי זאָל דאָ איינער געפינען די הענט מיט די פיס?

זשערמען האָט די גאַנצע צייט נאָכגעטראַכט און פּלוצלונג האָט זי עקשנותדיק אַ זאָג געטאָן:

— איך וויל אים אָנקוקן!

— דערפאַר האָב איך דיך טאַקע גערופן. כ'האָב געקלערט, אַז ס'איז דאָך קיין תכלית ניט אים צו פּאַשען ביז אין אלף הששי אריין. אפשר

האָסטו אים ערגעץ וואו געזען, אין די אַמאָליקע גוטע צייטן? פלעגסט דאָך עפּעס גיין אַף דעמאָנסטראַציעס. און טאַנצן ביסטו דאָך אויך גע־גאַנגען...

— טאָ רוף אים אַריין! — —האָט זשערמען זיך דערפרייט — איך בין נייגעריק!

— זעסטו ער איז שוין גאָר ניט נייגעריק — האָט דער אַלטער אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ — ווען דו האָסט אָנגעקלאַפּט אין דער טיר, האָט ער מיר געזאָגט, אַז ער וויל קיינעם ניט זען. אַפילו ניט אַזאַ יונג מיידל ווי דו. און ער מוז זיך גיין וואַשן, האָט ער געזאָגט.

— אויב אַזוי איז ער זיכער אַן אייגענער! — האָט זשערמען גע־וואָרפן אַ בליק אַף איר זייגערל — איך וועל צוואַרטן נאָך אַ פּאָר מינוט.

— ניין! — האָט דער אַלטער געעצהט — זעענדיק ווי ער איז פּאַרזיכטיק, איז מיר איינגעפאַלן, אַז מיר מעגן זיך אַראָפּנעמען אַ מוסר השכל פון אים. צו וואָס זאָל ער אויך דיך זען? אפשר קריכן מיר גאָר מיט אַ געזונטן קאָפּ אין אַ קראַנקן בעט? מירן זיך נאָך מישב זיין אָן איילעניש און מיט קלאָרע רעיונות. וואָרים ווי איך זע, האָסטו גאָר שטאַרק חשק אים אָנצוקוקן!

— אָבער סתם אַזוי וואָלט ער דאָך דאָ ניט געזעסן איינגעשפּאַרט!

— האָט זשערמען ניט געוואָלט נאָכגעבן.

— מאַלע וואָס אַ מענטש באַהאַלט זיך! אָט ווען איך האָב געאַר־בעט אַפן לאַנד, אין „צפון”, האָט זיך דאָרט אַ מענטש איינמאָל אויס־באַהאַלטן פינף יאָר נאָכאַנאַנד...

זשערמען האָט געזען, אַז דער אַלטער הויבט אָן אַ שפּאָגל נייע מעשה, האָט זי ווידער אַ קוק געטאָן אַפן זייגער און געזאָגט:

— שוין שפּעט. איך מוז אַצינד לויפן צו דער אַרבעט!

— וואַרט, מירן אַראָפּגיין צוזאַמען. כ׳וועל אים נאָר זאָגן, אַז איך גיי אַוועק.

ער איז צוריקגעקומען אין אַ ווײַלע אַרום און ווען זיי האָבן אַראָפּ־געניידערט עטלעכע טרעפּלעך, האָט ער ווייטער דערציילט:

— האָט ער זיך אויסבאַהאַלטן פינף יאָר נאָכאַנאַנד און האָט קיי־נעם צו זיך ניט צוגעלאָזט.

— פינף יאָר? וואָס רעדסטו?... ווער דען? — איז זשערמען גע־וואָרן דערשטוינט.

— יענער, אין „צפון". ס'האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז ער איז אַ הייליקער און פרומע נשים האָבן אָנגעהויבן אים טראָגן עסן. דער־נאָך האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער האָט גאָר דערהרגעט זיין שוויגער.

זשערמען האָט אים ניט אויסגעהערט ביזן סוף. זי האָט אָנגעהויבן אויספרעגן ווי דער באַהאַלטענער זעט אויס, אָבער אינמיטן איז אָנגע־פאָרן אַן אויטאָבוס און זי איז אַרויפגעשפּרונגען, און האָט פון דער פּלאַטפאָרמע געמאַכט דעם אַלטן אַ צייכן, אַז זי וועט נאָך פאַרבייקומען.

דריטער קאַפּיטל

דאָס זומען פון מאָטאָר האָט זיך אָפּגעשטעלט. די גראַטן־טיר פון דער ווינדע האָט זיך צעעפנט מיט אַ כריפּ. סאָקאָלאָווסקי האָט דערקענט זיין ווייבס טריט: רחל? זי האָט שוין איינגעקויפט? — האָט ער זיך פאַרוואונדערט.

רחל איז אַריין און איז שטיין געבליבן אַ פאַרסאַפּעטע אין קאָרי־דאָר. זי איז לעצטנס שטאַרק פאַרעלטערט געוואָרן. דער פאַריזער גלאַנץ, וואָס זי האָט אַף זיך אַרויפגעצויגן אין די ערשטע גבירישע יאָרן, איז ביסלעכווייז צעפאַלן געוואָרן און ס׳איז אים פון קיין זכר ניט געבליבן. אפילו דער עלעגאַנטער פעלץ, וואָס זי האָט געקויפט צו העלענס חתונה, האָט פאַרלאָרן זיין גלאַנץ, ווי ער וואָלט אויך דורכגעמאַכט שווערע צייטן און האָט אויסגעזען צעקנייטשט און אָפּגעבלאַקעוועט. אַפן קאָפּ האָט זי געטראָגן אַן אַלטמאָדישן שאַל פון וועלכן ס׳האָבן אַרויסגעקוקט גרויע האָר בא די שלייפן. אין די קנייטשן פון איר פנים איז געלעגן אַ פאַרגלי־ווערטער אומעט. זי האָט שווער געאָטעמט און סאָקאָלאָווסקי האָט גלייך פאַרשטאַנען, אַז אין גאַס האָט עפּעס פּאַסירט. איידער זי האָט אָפּגע־כאַפּט דעם אָטעם, האָט ער גוטמוטיק אַ פרעג געטאָן:

— שוין איינגעקויפט?... די „קאָמאַנדאַנטור” האָט אודאי אַריינגע־שיקט עטלעכע וואַגאָן קאַרטאָפל, וואָס?

— שוין איינמאָל איינגעקויפט! אָפּגעשטאַנען צוויי שעה אומזיסט!

ס׳האָט זיך געמאַכט אָפט, אַז מען איז אָפּגעשטאַנען עטלעכע שעה אין אָטשערע און קומענדיק צו דער טיר האָט ניט געקלעקט קיין סחורה. רחל האָט אָבער דערציילט עפּעס אַנדערש:

— כ׳האָב זיך אַזוי גערוקט פאַמעלעך פאָרויס. דער עולם אַרום

האָט געמורמלט ווי געוויינלעך, געווינטשט די דייטשן אַ מיתה משונה. און פּלוצלונג האָבן זיך צוויי חברה אַריינגעריסן אין קראָם, האָבן אָנגעהויבן כאַפּן פון די פּאָליצעס און געשליידערט אין דרויסן אַלץ וואָס ט'זיך זיי געמאַכט אונטער די הענט: קאַרטאָפל, שטיקלעך קעז, אפילו אייער האָבן זיי געוואָרפן...

— און דער עולם?

— דער עולם? ס'איז געוואָרן אַ כאַפּעריי, אַ שטופּעריי, אַ תוהו ובוהו. די ווייבער האָבן געכאַפּט און געשריען, אַז ס'איז גוט אַזוי!

— און איצט וועט מען שוין גאָרנישט באַקומען?

— אודאי גאָרנישט! אפשר אין אַן אַנדער קראָם, שפּעטער. אין איין מינוט איז די קראָם געווען ליידיק.

— דער עולם גייט אַרויס פון די כלים.

— אודאי, אַז אַ האַלב לעבן גייט אַוועק אויף מאַכן אַטשערעס. די געדולד פּלאַצט, שטייסט אָפּ צוויי שעה אין אַ ביטערער קעלט און אַז דו קומסט צו צו דער טיר שרייט דער קרעמער: איר קענט גיין אַהיים, ניטאָ גאָרנישט! כאַטש נעם און לייג די „קאַרטן" אין טאָפּ אַריין.

— מען האָט אַרעסטירט?

— די וואָס האָבן געשליידערט די סחורה זיינען נעלם געוואָרן נאָך איידער די פּאָליציי איז געקומען. דאַן האָבן די פּאָליציאַנטן געוואָלט אָפּנעמען בײַ עטלעכע פרויען די געכאַפּטע זאַכן, האָבן זיך די פרויען ניט געלאָזן. ס'איז געוואָרן אַן אַמפּעריי און אַ רייסעריי, ס'זיינען געקומען נאָך פּאָליציאַנטן און מ'האָט אָפּגעפירט עטלעכע פרויען.

— פאַרן בייסן ברויט! — האָט סאָקאָלאָווסקי אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ.

— ס'איז שוין דעם עולם אַלצאיינס, מען שיסט סיי ווי סיי, פאַר גאָרנישט אויך. אַ גאַנצן פרימאָרגן ט'מען היינט גערעדט פון די פופציק משכנות...

— וועגן גאַראַזש?

— יאָ, וועגן גאַראַזש. וואָס מען הערט זיך אַלץ אָן אין דער אַטשערע! די ווייבער ווייסן פון אַלץ... ס'וועט נאָך דאָ זיין אַן איבערקערעניש ווי אין סדום! בײַ ליל איז אַ גאַנצער עשעלאָן מיט דייטשע סאָלדאַטן געפלויגן אין דער לופטן. מ'האָט קיינעם ניט געכאַפּט!...

ניט אויסטוענדיק דעם נאָסן מאַנטל, שפּרייזט זי דורכן קאָרידאָר און בלייבט שטיין בײַ זשאַקס צימער. סאָקאָלאָווסקי פאַרשטייט פאַרוואָס

זי האָט זיך פּלוצלונג דערמאָנט אָן זון, הגם זיי האָבן זייערע השערות קיינמאָל פאַרן מויל ניט אַרויסגעבראַכט. אָט וועט זי באַלד עפענען די טיר און אַריינקוקן צי זשאַק איז ניט געקומען. צען מאָל אַ טאָג גייט זי דאָרט אַריין — זי זאָגט דאָן אַ תּירוץ: פאַרגעסן די שטויב־טוך אָדער דעם בעזים, אָבער ער ווייסט, אַז זי האָפט יעדעס מאָל אים צו טרעפן זיצנדיק ווי געוויינלעך באַ זיין טיש. און ווען עס הערן זיך שריט אַף די טרעפּ הויבט זי אויף דעם קאָפּ, הערט צו און אַ שיין פון האָפענונג גלאַנצט אויף אין אירע אויגן. גלאַנצט אויף און לעשט זיך אויס. איר בליק ווערט דאַן פול מיט אַזאַ יאוש אַז ער האָט מורא זי זאָל, חס וחלילה ניט פאַר־לירן דעם זינען. ער וויל פאַרמיידן דאָס פיינלעכע געשפּרעך און פרעגט:

— איז פאַרשפּאַרט מען שוין, הייסט עס, היינט גיין איינקויפן?!

— ניין — כאַפּט זי זיך אויף ווי פון שלאָף — כ׳וועל נאָך זען עפּעס קריגן. כ׳בין נאָר אַרויפגעקומען דיר זאָגן זאָלסט ניט אַראָפּגיין אין גאַס. ספּעציעל געקומען דיר זאָגן און זיך פאַרעדט. דער קאָפּ איז איינעם אַזוי פאַרדרייט, אַז מען ווייסט ניט וואו מען איז אין דער וועלט!

— וואָסי?

— מען כאַפּט אין די גאַסן!

— נו, ס׳איז דאָך קיין נייעס ניט, מען כאַפּט כּסדר, אַמאָל מער און אַמאָל ווייניקער.

— אָבער לעצטנס איז דאָך געווען רואיקער. און היינט פאַרטאָג האָבן זיי אַרומגערינגלט דעם עלפטן אַראָנדיסמאַן, געגאַנגען פון שטוב צו שטוב און אַרויסגעשלעפּט אַלע יידן פון די בעטן. אַלע מענער, אַלטע לייט אויך. און אַ גאַנצן אינדערפרי האָבן זיי פאַרהאַלטן אין די גאַסן און וואו נאָר זיי טרעפן אַ יידן פירן זיי אים אָפּ. מען זאָגט, אַז ס׳איז כּדי צו שיקן קיין פּוילן, אין די געטאָס.

זיי גייען אַריין אין גרויסן עס־צימער. מעסיע סאָקאָלאָווסקי טוט נאָך אַלץ ניט אויס דעם מאַנטל, ער איז זיך מישב צי ער זאָל דאָך ניט אַראָפּגיין אַף אַ ווײַלע אין גאַס. ער ווערט דערשטיקט גאַנצע טעג צווישן די פיר ווענט.

— ווער האָט עס דיר דערציילט? — פרעגט ער — האָסט עמעצן געטראָפן?

— כ׳האָב געטראָפן חנהלען. געדענקסט, זי פלעגט אַמאָל אָפט אַריינקומען צו אונדז; גלייך ווען זי איז געקומען קיין פּאַריז. זי זאַמלט געלט פאַר דער „קיך”. האָט זי מיר דערציילט, אַז זיי האָבן אָנגעמאַכט

א חורבן אין „עלפטן". די ווייבער מיט די קינדער וועלן אויסגיין פון הונגער.

— האָסט איר עפּעס געגעבן, חנהלען?

— צוואַנציק פראַנק האָב איך איר געגעבן און זי האָט געטענהט, אַז ס'איז צו ווייניק. מען רייסט אָפּ די פּאָלעס!...

— זינדיק ניט רחל — שאָקלט סאָקאָלאָוסקי מיטן קאָפּ — פאַראַן הייזער, וואו ס'איז ניטאָ אפילו די פּאָר גראָשן איינצוקויפן דאָס שטיקל ברויט, וואָס מען קריגט אָף די קאַרטן!

— איך באַקלאָג זיך גאָרנישט וועגן דעם — ס'איז נאָר אַזוי ביטער אָף דער נשמה!... כ'האָב דען ניט שטענדיק געגעבן?

האָט זי דען געזינדיקט? זי האָט דאָך שטענדיק געגעבן! פריער, אין דער היים פלעגט זי באַם ליכט בענטשן אַריינוואַרפן אין מאיר בעל הנס'ס פּושקע אָדער אָף די ישיבות און דאָ אין פּאַריז האָט זי געגעבן פאַר יידישע שולן, פאַרן בית־המדרש אָפן „פּלעצל", פאַרן קרן־קימת... פאַר שפּאַניע האָט זיך אויך זיינער צייט געגעבן. און וואוהין איז מען דערגאַנגען?

— איך באַקלאָג זיך ניט — חזרט זי איבער — ווען יענקעלע וואָלט נאָר געווען אינדערהיים!

— יענקעלע? — קלערט סאָקאָלאָווסקי — יענקעלע־זשאַק! שוין לאַנג האָט די מאַמע ניט גערופן איר זון באַם דאָזיקן יידישן נאָמען. אין די ערשטע יאָרן אין פּאַריז, ווען זיי האָבן נאָך געוואוינט אָפן „פּלעצל", פלעגט זי אַרויסגיין פאַרנאַכט פאַרן שוועל און רופן אָפן קול דאָס קינד, וואָס איז אַרומגעלאָפן מיט כאָפּטעם חברים איבער די אַרומיקע הויפן:

— יענקעלע קום עסן! קום עסן יענקעלע!

ס'איז געווען אַ שמאָל געסל מיט פאַרסאַזשעטע, צוזאַמענגעפרעסטע הייזער און טונקעלע, מרה־שחורהדיקע הויפן. אין איינעם פון די עלטסטע קוואַרטאַלן פון פּאַריז איז עס געלעגן — אַ סברא אַז די פראַנצויזישע מלכים מיט זייערע מיניסטאָרן און מעטרעסן האָבן דאָרט אַמאָל געוואוינט. ווי אַ שארית הפליטה פון די אַלטע צייטן האָבן דאָרט די גאַסן געטראָגן אַזעלכע משונהדיקע נעמען ווי למשל „די גאַס פון די דריי מעסערשטעכער", אָדער „די גאַס פון צניעותדיקן בחור". אַנדערע ווידער האָבן געהייסן „די גאַס פון די ארכיוון" אָדער זיך גערופן לויטן פּרינץ מאָנמאַראַנסי אָדער מיניסטער קאָוועניאַק. יידן האָבן זיך געפּשטלט, אַז דאָס האָבן די פראַנצויזישע מלכים גופא אָפּגעטיילט אַ שטיקל אָרט פאַר

עמיגראנטן און דערפאר הייסט דער קווארטאל „דאָס פּלעצל״. על כל פּנים האָט מען זינט יאָרהונדערטער ניט איבערגעבויט די געגנט, דער רויך האָט זיך אין משך פון דורות געלייגט אַף די שטיינערנע געביידעס און זיי האָבן אויסגעזען פאַרחושכט אין פאַרגלייך צו די שפּעטער געעפנטע בולוואַרן.

אין דער געגנט האָבן זיך געפונען אסאך יידישע געשעפטן. אין דער שכנותדיקער „רי ריוואָלי״, וואָס יידן האָבן אַ נאָמען געגעבן „ריבעלעגאָם״ זיינען עס געווען געשעפטן פון פּאַרטיקע שיך, טאַנדעטנע מלבושים און מעבל. אין האַרץ פון „פּלעצל״ האָבן געהאַט אַ שם עטלעכע כשרע רעסטאָראַנען און באַזונדערם די ביליקע ראָטשילד־קיך פאַר אָרעמעלייט, וואו די גאָפּלען און לעפלען זיינען געווען צוגעשמידט מיט אייזערנע קייטלעך צו די טישן. ס׳האָבן דאָרט ס׳רוב געגעסן „קלאָשאַרן״, וואָס האָבן גענעכטיקט אונטער די בריקן אָדער אין די מעטראָ־טונעלן.

אין געסל גופא זיינען געווען צוויי קרעמלעך וואו מען האָט פאַרקויפט יידישע ספרים. איינס פון זיי האָט געהאַט אַ גרויסע גלעזערנע וויסטאַווע אין וועלכער ס׳זיינען געלעגן בשכינות פּעקלעך ציצית, מזוזות, פּליטקעס שאָקאָלאַד און פּוטער קיכלעך. וואָרים אויסער תורה האָט מען דאָרט פאַרקויפט אויך היימישן סעלצן־וואַסער — וואָס פראַנצויזן האָבן ניט גענומען אין מויל אריין, ווייל זיי האָבן געטרונקען וויין — און אַרום פּורים האָט מען דאָרט באַקומען פרישינקע המן־טאַשן. דאָס צווייטע קרעמל האָט שטענדיק געהאַלטן פאַרמאַכט די גרויסע, הילצערנע לאָדנס פון אַ מרה־שחורהדיקער, גרויער פאַרב. פאַרבייגייענדיק האָט מען דאָרט געזען דרימלען באַם פּאָרבאַנק אַן אַלטן, הויכוויקסיקן יידן. פאַרשלאָפענערהייט פלעגט ער ארויסזוכן פון די פאַרשטויבטע פּאָליצעס אַ חומש, אַ מעשה־ביכל אָדער אַפילו אַן אַלטע אויסגאַבע פון מענדעלע מוכר ספרים פאַר אַ זעלטענעם קונה.

שפּעטער האָט מען דאָרט געעפנט אַ דריטן, אַ מאָדערנעם ביכערגעשעפט, אין וועלכן מען האָט פאַרקויפט צווישן אַנדערע די צוויי אָרטיקע, יידישע צייטונגען — איינע אַ בעל־הביתיש־ציוניסטישע און די צווייטע — אַ פּראָלעטאַריש־לינקע, אַלטע נומערן פון היגן „חודש־זשורנאַל פאַר ליטעראַטור״, וואָס פלעגט דערשיינען אַלע זעקס מאָנאַטן ווי אויך סעלצן־וואַסער, לוחות און לשנה־טובות אַף וועלכע ס׳זיינען געווען אָנגעמאָלט בלויע טייבעלעך, וואָס האָבן ווידער פונדאָסניי געהאַלטן לשנה־טובות אין די שנאָבלעך. יידישע זשורנאַליסטן פלעגן זיך דאָרט טרעפן

און שעפן זייערע „כראַניקעס״ בא דער בעל־הביתטע, מאַדאַם שפּייזער, וואָס איז געווען אַ שפּרודלדיקער קוואַל פון אַלע נייעסן פון „פּלעצל״.

אין די אַרומיקע געסלעך זיינען אַף ס׳רוב יאַטקעס געהאַנגען שילד־לעך מיט העברעיִשע אותיות „כ ש ר״ אָדער „שטרענג כ ש ר״ און טיילמאָל איז אַף די שויבן געווען אויפגעקלעפּט אַ לאַנגע מגילה מיט גאַ־ראַנטיעס פון אַ מרא דאתרא, ועד הרבנים אָדער שומרי שבת. ניט נאָר „אונדזערע יידן״ נאָר אַפילו פראַנצויזישע יידן, אַסימילירטע מכּמה דור־רות, זיינען אַהערצו געקומען פון ווייטע געגנטן, אַזש פון עלעגענאַטן „פּאַסי״ אָדער פון „בולאָנער וואַלד״, איינצוקויפן אַף פּסח אין די קרעמ־לעך, וואו מ׳האָט אַרויפגעקלעפּט אַף די סחורות עטיקעטן „כשר לפּסח״ אָדער „כרמל ווין — כשר לפּסח״.

צווישן די שטיינערנע מויערן פון די אַלטמאָדישע, מאַסיווע הייזער זיינען געשטאַנען אַריינגעפּרעסט צווי בתי־מדרשים: איינער האָט אַרויס־געקוקט צו דער גאַס און דער צווייטער — אין אַן ענגן הויף אַריין. אינ־מיטן וואָך פלעגט מען דאָרט קוים צונויפקלייבן אַ מנין און וואַרטנדיק אַפן „צענטן״ פלעגן די אַלטע לייט שמועסן פּאָליטיק אַפן אַלטן שטייגער, דערמאָנענדיק דערביי די אַלטע, גוטע צייטן. אַף „ימים נוראים״ פלעגן „סאָסיעטעס״ צודינגען געראַומיקע לאָקאַלן, וואָס האָבן אַ גאַנץ־יאָר געדינט פאַר חתונה־זאַלן, פאַרזאַמלונגען, פלעגן אַראָפּברענגען אַ חזן און פאַר־קויפן בילעטן מיט דער אויפשריפט „אל הרנה ואל התפילה״.

דאָס „פּלעצל״ איז געווען „אָפּגעגרענעצט״ פון דער שטאָט דורך ברייטע בולוואַרן, מאָנומענטן און געראַומיקע פּלעצער. אין דרום האָט אים דורכגעשניטן די ברייט „ריוואָלי גאַס״, וואָס האָט אַזוי געהייסן צום אָנדענקונג פון באָנאַפּאַרטעס זיג איבער די עסטרייכער אין איטאַליעניש דאָרף ריוואָלי. יידן האָבן זי אַף אַ היימישן אויפן גערופן „ריבעלע גאַס״ און אַ סך האָבן דעם דאָזיקן נאָמען פאַרבונדן מיט דער אַלטער ריבעלע, וואָס איז דאָרט מכּמה שנים געזעסן אַפן טראָטואַר פאַר אַ יידישן קאַפע־הויז און פאַרקויפט פיסטאַשקעס און יאַנדרעס. נאָך ווייטער אין דרום איז ווי אַן ענדגילטיקע גרענעץ געפלאָסן די סען, וואָס האָט זיך דאָ גע־טיילט אין צווי אָרעמס מיט אינדזלען אינמיטן טייך. אַף איינעם פון די דאָזיקע אינדזלען האָט זיך געהויבן די מיטלאַלטערלעכע קאַטעדראַלע „נאָטר־דאַם דע פּאַרי״ און געקוקט אַפן „פּלעצל״ מיט אירע גאָטישע טור־רעמס, סימבאָלישע שטיין־פיגורן און אויסגעהאַמערטע סקולפּטורן פון הונדערטער הייליקע אַף אירע פאַסאַדן, גזימסן און דאַך ראַנדן. אַרום,

אין גרינעם סקווער, האָבן אַרומגעוואַרקעט טויבן און ניאַנקעס האָבן דאָרט געפֿירט שפּאַצירן פּאַרפּוצטע קינדער פֿון „לינקן ברעג". אַלס קינד פֿלעגט זשאַק פּאַרקריכן ביז דאָרטן.

אויך אַ באַרימט „עפּנטלעך הויז" איז געשטאַנען אַף דער דרום־גרענעץ פֿון „פּלעצל", צווישן דער סען און ריוואָלי־גאַס. באַטאָג האָט מען עס דערקענט לויט די קריסטאַל־דיקע, אומדורכזיכטיקע שויבן, וואָס האָבן פֿאַרנומען די גאַנצע פּאַרטער־פֿאַסאַדע און באַנאַכט — לויטן גרויסן נומער, וואָס האָט געוואונקען מיט אַ רויטן שיין. אין שבת־צונאַכטן און זונטיקדיקע אָוונטן זיינען דאָרט פּוילישע אַרבעטער, יונגע פֿראַנצויזן און אַלזשיריאַנער געגאַנגען באַנדעסווייז און אַרומגעשטאַנען קאָפּ אַף קאָפּ ביז אין קאָרידאָר אַריין. צום דרויסן זיינען פֿון אינעווייניק דערגאַנגען נאָר ראַדיאָ־מעלאָדיעס און די שטימע פֿון דער בעל־הביתטע, וואָס האָט אונטערגעטריבן די געסט. טיילמאָל פֿלעגט די נאַקעטקייט פֿון אַ פֿרוי דורכשימערירן צווישן די יום־טובדיקע טאַנדעט־אַנציגער און לאַנג־דאַשעדיקע קאַשקעטן, וואָס האָבן זיך געשטופּט באַם אַריינגאַנג, און אַרויסגעשיינט ביז אין דער טונקלקייט פֿון דער גאַס. מעסיע סאָקאָלאָווסקי פֿלעגט אָפּדרייען דעם קאָפּ פֿון יענעם ווינקל, ווען ס'איז אים אויסגעקומען דורכצוגיין די גאַס. ער האָט מורא געהאַט דאָרט צו זען זשאַקן.

אַף מזרח האָט זיך דאָס „פּלעצל" געצויגן כמעט ביז דער „באַסטיל", וואו די פּאַריזער בירגער האָבן, מיט עטלעכע דורות צוריק, צעשטערט די קעניגלעכע תפֿיסה. ווען זשאַק איז אונטערגעוואַקסן איז ער אַהינגעגאַנגען יעדן פֿערצנטן יולי באַנאַכט צוצוקוקן ווי מען טרינקט אין די אָנגעפּיקעוועטע „קאַפֿעס", ווי מען איז זיך משמח און מען טאַנצט אין אַלע אַרומיקע גאַסן ביזן העלן טאָג אַריין. אַף מעריב האָבן זיך צעלייגט די „צענטראַלע האַלעס", וואו ס'האָט גערוישט און געקאָכט אַ גאַנצע נאַכט און אַ שטיקל ווייטער — די פּאַלאַצן פֿון „לוווּר־מוזיי". העלענען האָט געצויגן הינצו און אַפֿילו דער מאַמען האָט זי אַמאָל מיטגעשלעפּט צו באַוואונדערן אירע באַליבטע „רעמבראַנדטס" און „ראַפֿאַעלס".

קיין צפֿון האָבן שמאָלע געסלעך געפֿירט צו דעם „רעפּובליק־פּלאַץ", אַף וועלכן ס'זיינען פֿאָרגעקומען אַרבעטער־מאַניפֿעסטאַציעס אַרום דער „רעפּובליק־סטאַטוע" מיט דער אויפֿגעהויבענער האַנט. אַרויפֿגעאַרבעטע יידן פֿון „פּלעצל" האָבן אַריבערגעוואַנדערט אין יענער געגנט פֿון וועלכער עס האָבן זיך געצויגן אין אַלע זייטן, ווי שפּיצן פֿון אַ שטערן, ברייטע האַנדלס־גאַסן.

דאָס רוב פון די ערשטע יידישע עמיגראַנטן האָבן זיך אַנידערגע־לאָזן אפֿן „פּלעצל". זיי זיינען דאָרט שטעקן געבליבן אַפֿן וועג קיין ניו־יאָרק, בוענאָס איירעס אָדער ריאָ־דע־זשאַנעירא, אָדער זיי זיינען געקומען דירעקט אַהינצו און פאַרפאָרן צו באַקאַנטע בא וועלכע מ׳האָט געקענט איבערנעכטיקן די ערשטע נאַכט און נאָכפרעגן מכוח אַרבעט. אויך פּאַ־לאַקן האָבן זיך באַזעצט אין דער געגנט: ווייל זיי האָבן זיך דאָרט לייכ־טער געקענט צונויפריידן אין די קרעמלעך, ווייל מ׳האָט דאָרט באַקומען שוואַרצן ברויט און הערינג, ווייל מ׳האָט געקענט עסן בחצי חנם אין דער ראָטשילד־קיך און ווייל מ׳האָט זיך דאָ סתם געפֿילט היימישער, ווי צווישן אייגענע, סיי אין די אָנגערויכערטע קאַפע־הייזער און סיי אין די ענגע הויפֿן.

פֿון דאַנען האָבן די יידישע אימיגראַנטן זיך געלאָזן אין אַלע עקן פּאַריז, אַרבעטער האָבן איבערגעוואַנדערט קיין מזרח, צום „בעלוויל", וואו זיי האָבן פֿאַרלייגט זייערע „קלובן" און „קולטור הייזער"; אַרויפֿ־געאַרבעטע האָבן זיך געגליטשט איבער די אינדוסטריע־געסלעך ביז די „גרויסע בולוואַרן" וואו זיי האָבן געעפֿנט שיינע געשעפֿטן און געדונגען באַקוועמע דירות אין די זייטיקע גאַסן. דאָס איז געווען דער ערשטער עטאַפּ. אַ טייל האָט שפּעטער געוואַנדערט נאָך ווייטער צום מערבֿ: צום עלעגאַנטן קוואַרטאַל פֿון „פּאַסי", צו „אָטעי", צו די נייע הייזער וואָס מ׳האָט דאָרט געבויט בשכינות פֿון בולאָנער וואַלד. דאָרט זיינען ניט געווען ניט קיין יאַטקעס פֿון „בשר כשר", ניט קיין ספרים־קרעמלעך און ניט קיין שולן — אויסער די עטלעכע שיינע סינאַגאָגעס פֿון די אַלטגע־זעסענע, פראַנצויזישע יידן. די קינדער האָט מען געשיקט שטודירן און מיט דער צייט האָבן זיי געדאַרפֿט זיך אַריינגיסן און זיך צוזאַמענשמעלצן מיט די אַסימילירטע איזראַעליטן.

ס׳איז געווען אַ מין רייזע איבער פּאַריז, וואָס האָט געהאַט איר אָנגעצייכנטן מאַרשרוט, וואָס איעדער פֿון די „פּאַסאַזשירן" האָט אַליין אַנטדעקט, ווייל ער איז ניט געשטאַנען אין קיין שום „בעדעקער" אָדער אַנדערן „וועג־וויַיזער". גאָר ניט ווילנדיק האָבן זיי זיך ווידער געטראָפֿן, די „פּאַסאַזשירן". און ס׳איז געווען אַ נסיעה, וואָס קרובים און גוטע פריינט האָבן אויך געמאַכט, ערגעץ אַנדערש, איבער ווייטע, גרויסע כרכן, איבער לאָנדאָן, ניו־יאָרק אָדער בוענאָס איירעס.

אויך משפּחה סאָקאָלאָווסקי האָט געהאַט געמאַכט דעם ערשטן עטאַפּ צו די „גרויסע בולוואַרן". אין דער לעצטער צייט, פֿאַרן אויסברוך

פון שטורעם, האָט די מאַמע אַפילו שוין אַריינגעוואָרפן אַ וואָרט וועגן איבערציען זיך ווייטער, אין דעם מערבדיקן זעכצנטן אַראָנדיסמאַן, וואו זי וואָלט געוואוינט בשכינות פון איר טאָכטער, וואָס האָט חתונה געהאַט מיט אַן אינזשעניער, כמעט אַ געבאָרענעם אין פּאַריז. אָבער דער שטורעם האָט צעשטערט אַלע פּלענער.

ניט נאָר וואָס ער קען ניט קלערן וועגן אַ נייער דירה אין אַ וויי̇טן קוואַרטאַל, נאָר ער האָט אַפילו מורא דורכצוגיין עטלעכע גאַסן פון דער געגנט. ווען מעסיע סאָקאָלאָווסקי כאַפּט זיך אַראָפּ אינדערפרי אַף זיין קליינעם שפּאַציר, גייט ער נאָר אַהין און צוריק, לעבן שטוב, וואָגט ניט דערגיין ביז צום נאָענטן ראָג, ווי אַ ווילדע, פאַרטייעטע חיה וואָלט דאָרט אַף אים געלויערט.

די גאַנצע שטאָט איז מיטאַמאָל איינגעזוקען געוואָרן פאַר אים און פאַרבליבן זיינען נאָר די פענער מיט די האַקנקרייצן, וואָס פלאַטערן איבער די הויכע געביידעס. ער האָט מורא זיך אַרומצוקוקן כדי ניט צו דערזען די רויטע פּלאַקאַטן, וואָס שרייען אַראָפּ פון אַלע ווענט. מיט אַ אימהדיקער שטימע שרייען זיי אויס די נעמען פון די משכנות, וואָס מען האָט אויסגעשאָסן. עס ציט אים, סאָקאָלאָווסקין, איבערצולייענען די נעמען, און ער האָט מורא זיך צו דערנענטערן, טאָמער דערזעט ער דאָרט זשאַקס נאָמען.

ער איז שוין לאַנג ניט געווען אין יענע קוואַרטאַלן, וואו ער האָט אָנגעהויבן די סדרה פּאַריז. נאָר ווייל זיין ווייב רופט דעם זון בא זיין קינדישן, יידישן נאָמען פון יענע צייטן און ווייל ער האָט ניט קיין אָנ־האַלט אין איצט, וואַקסט אויס די פאַרגאַנגענהייט פאַר זיינע אויגן.

זשאַק האָט דאָרט געלערנט אין דער פראַנצויזישער שולע און זונ־טיק און דאָנערשטיק — אין דער יידישער, אין אַ מין חדר. אין די פאַר־נאַכטן האָט ער געשפּילט מיט די קינדער פון געסל אַפן בית־המדרש־הויף, צווישן די ספרים־קרעמלעך און דער ראָטשילד־קיך. און די מאַמע האָט אים דאַן גערופן אַפן קול, איבערן גאַנצן געסל:

— יענקעלע קום עסן! יענקעלע!...

זי האָט זיך נאָך דאַן געפירט ווי אינדערהיים: געבענטשט ליכט פרייטיק צונאַכט, אָפּגעהיט שטרענג אַ כשרע קיך און גערעדט מיט די שכנטעס רכילות איבער די אונטערגעוואַקסענע מיידלעך פון מאַדאַם שפּייזער, וואָס איינע פון זיי האָט זיך געשמירט די ליפּן מיט רויט, איז

געוואָרן אַ סעקרעטאַרן בײַ אַ לינקן דעפּוטאַט און איז געקומען מי יודע ווי שפּעט אַהיים.

שפּעטער האָט מען זיך אַרויסגעקליבן פון „פּלעצל" צו די „גרויסע בולוואַרן" צו, מען האָט געדונגען אַ שיינע דירה און אין אַ צייט אַרום — נאָך אַ שענערע, טאַקע די, אין וועלכער מען וואוינט אַצינד: מיט גאַז און עלעקטריע, מיט באַזונדערע צימערן פאַר די קינדער און אַ מאָדערנעם שלאָף־צימער פאַר זיך. ער האָט דאַן געמוזט מפסיק זיין זיין אַרבעט אין געשעפט און זיך אַרומשלעפּן אַ גאַנצן טאָג מיט זיין ווייב אַנצוקוקן מעבל. אַזש ביז „פאַבור פון הייליקן אַנטואַן", וואָס איז געווען באַרימט מיט זיינע מעבל־געשעפטן, זיינען זיי פאַרקראָכן און מכל המינים עס־צימערן און שלאָף־צימערן האָבן זיי אָנגעקוקט. זינט רחל איז געגאַנגען מיט דער טאָכטער, מיט העלענען, אין „לוווּר" און דאָרט געזען אַ באַלדאַכין „לודוויק דער פערצנטער", אַזאַ מין חופּה־בעט, האָט זי אָנגעהויבן ריידן וועגן סטיל אין מעבל. זי האָט געוואָלט זיי זאָלן זיין אי שיין, אי מאָדערן אי מאַסיוו. ניט אַזוי צוליב זיך האָט זי עס געוואָלט ווי צוליב די קינדער, וואָס זיינען אונטערגעוואַקסן און געמוזט האָבן אַ פּנים צו לייטן גלייך.

די קינדער האָבן זיך שוין אַפּריער „אַרויסגערוקט" פון „פּלעצל", נאָך דאַן ווען די משפּחה האָט דאָרט געוואוינט. העלען האָט גאָר פרי אָנגעהויבן אויסצוצופּן אירע ברעמען און שמירן אירע ליפּן מיט רויט. פאַרבליבן איז פון אירע ברעמען אַ דין שנירעלע, אין אַ האַלבן קרייז, וואָס זי האָט פאַרלענגערט מיט אַ קוילן־שטריך צו די שלייפן צו. אַ שלאַנקע, אַ שוואַרץ־חנעוודיקע האָט זי צוגעפּאַרבטערהייט אויסגעזען ווי אַן עכטע פּאַריזערן. זעלבסטשטענדיק האָט זי געוואָלט ווערן און זי האָט זיך דעריבער געלערנט סטענאָגראַפיע, דאַקטילאָגראַפיע און ענלעכע מלאכות. ס'האָט איר געצויגן צום מערב: צו „לוווּר", צום ראָדען־מוזיי, צו דער קאָמעדי־פראַנסעז. זי איז געלאָפן אויף קאָנצערטן און זיך געטראָפן מיט יונגע מאָלער און שרייבער אויפן מאָנפּאַרנאַס. דערנאָך האָט זי חתונה געהאַט פאַר אַן אינזשעניער און איר מאַן זיצט אַצינד אין לאַגער „דראַנסי".

זשאַק איז אַוועק אויף יענער זייט סען, צום „לינקן ברעג": צו דער אוניווערזיטעט, ביבליאָטעקן און קאַפע־הייזער פון לאַטייניש קוואַרטאַל. די מאַמע האָט אויף אים געלייגט גרויסע האָפענונגען: דאָס „קריינדל" פון דער משפּחה וועט ער ווערן! אַ באַרימטער אַדוואָקאַט, אַ דאָקטער מיט אַן אַריסטאָקראַטישער קליענטעלע... זשאַק האָט פּלוצלונג אויסגעדרייט דעם דישעל צום מזרח, וואו עס זיינען פאַרגעקומען די אַרבעטער־מאַניפעסטאַ־

ציעס פון „באסטיל" צו דער „סאמונארן וואנט". פון דאן איז ער פרעמד געווארן דער עלטערן־שטוב. דאן האט זיך עס שוין אנגעהויבן — קלערט אצינד מעסיע סאקאלאווסקי.

אויך די מאמע האט א צייט לאנג מיטגעמאכט דעם גייסטיקן מאר־שרוט: געלאזט זיך פירן פון דער טאכטער אין „שטאט אריין", באשטעלט עטלעכע קליידער אין מאדע־סאלאנען און פארבלאנדזשעט אין א מוזיי אריין. דעמאלט טאקע האט זי זיך געענדערט דעם נאמען פון רחל אף ראַ־שעל. ניט אזוי צוליב זיך ווי צוליב די קינדער האט זי עס געטאן. די קינדער זיינען דאך שוין געווען אמתע פראנצויזן, פאריזער כמעט.

נאר ער, דער טאטע, האט ניט געקלערט וועגן אנהויבן פונדאסניי. ער איז געווען פארטאן אין געשעפט, אין איינקויפן שטאפן, ארויסגעבן ארבעט, וועקסלען און דיסקאנטאס. דער גייסט פון דער שטאט האט אים ניט דורכגעדרונגען. די שטאט מיט אירע קאטעדראלעס און היסטארישע מאנומענטן, פאליטישע קאמפן און קונסט־קאלעקציעס האט זיך פארביי־גליטשט פאר זיינע אויגן און ניט איבערגעלאזט קיין טיפע שפורן. דער שטורעם, וואס האט זיך פאמעלעך אפגעריסן אינדרויסן, האט געקלאפט אין דער טיר און אינעווייניק האט מען נאר געהערט די פייפעריי צווישן די דעכער.

אמאל, אין זיין שטעטל, האט ער געהאט זיין אייגענע, גייסטיקע וועלט. א וואויללערנער און א חקרן אין אמונה זאכן איז ער דאן געווען, דער שפעטערדיקער מעסיע מארים סאקאלאווסקי. בחורווייז האט מען פון אים שטארק געהאלטן און אפילו נאך דער חתונה, ווען די דאגות פרנסה האבן געדריקט ווי א עול אפן קאפ, האט ער נאך געפונען צייט אריינצור קוקן אין א ספר. גאר פרומע לייט האבן אים אפילו געהאלטן פאר א שטיקל אפיקורס, ווייל ער האט מער געהאלטן פון אריינקוקן אין א רמב"ם איי־דער פון שלינגען קאפיטלען תהילים אדער „זאגן" סתם אין דער וועלט אריין. שפעטער האט ער אויך אנגעהויבן לייענען צייטונגען און האט זיך געקוויקט מיט די פאליטישע מאמרים, איבער די אומות העולם און זייערע טועכצן, ארטיקלען, וואס זיינען גלייכצייטיק געווען דורכגעפלאכטן מיט מאמרי חז"ל און מאדערנע חדושי־תורה.

אבער די פופצן יאר פאריז האבן אפגעטעמפט אין אים יענע וועלט. יענע רוחניותדיקע יידישקייט איז אים דא אויסגערונען צווישן די פינ־גער, זי איז ווי פארטונקלט געווארן דורכן ים ליכט וואס האט געבוואליעט אין די נעכט פון מאנמארטר־בארג ביז אין די פארשטעט ארום און ארום.

דאָרט, אין שטעטל, האָט מען דערקוויקט די נשמה בין מנחה למעריב מיט אַ חריפותדיקן תוספות, וואָס „האָט געריסן בערג און זיי צו־זאַמענגעמאָלט". אַזאַ ייד ווי ער, אַ יודע ספר, האָט יום־טובים צייט זיך פּאַסמאַקעוועט מיט אַ קונציקן א־ת ב־ש, מיט אַ שכלדיקן בגמטריא פון אַ בעל־הטורים, מיט פּזמונים פון מחזור, וואָס — ווי מען זאָגט — שטייגן זיי איבער אַלע פּאָעזיעס פון די אומות העולם. די לומדות איז געווען דער עקר שבעקרים, וואָרים אַלע חכמות זיינען דאָך שוין נתגלה געוואָרן צו משה רבנו אַפן באַרג סיני און זי האָט כולל געווען די גאַנצע וועלט מיט די פיש אין וואַסער און די פויגל אונטערן הימל.

אויך שפּעטער, ווען מ'האָט זיך באַקענט מיט דער „קולטור" האָט מען נאָך געקענט שטאָלצירן מיט אַזאַ רמב"ם וואָס איז געווען אי אַ גאון באַ יידן און דערצו אַ דאָקטער און פילאָזאָף באַ דעמאָלטיקע מלכים און הארן און איעדער האָט געוואוסט, אַז מיר זיינען שוין געווען אַ פאָלק מיט קולטור ווען „זיי" זיינען נאָך געווען חזירים־פּאַסטוכער אָדער סתם געזעסן אַף די בוימער...

אָבער דאָ, צווישן דער „באַסטיל" און דעם „לוווּר" האָט די יידיש־קייט פאַרלאָרן פון איר זיכערקייט און חשיבות. אַפילו אַפן „פּלעצל" גופא, צווישן די כשר־יאַטקעס און ספרים־קרעמלעך איז עס געווען אַ מאָגערע יידישקייט, הויט מיט ביינער. פאַרדרענגט איז זי געוואָרן אין שאָטן פון דער גאָטישער קאַטעדראַלע, פאַרשריען אין ליאַרעם פון די ליכט־רעקלאַ־מעס, רוישיקע נאַכט־לאָקאַלן און פּאָליטישע שטורמען, וואָס האָבן אויפ־גערודערט די וועלט.

אמת, קיין „פראַנצויז" איז מעסיע סאָקאָלאָווסקי אויך דאָ ניט געוואָרן. ער האָט זיך אויסגעלערנט די שפּראַך אַף וויפל ס'איז אים גע־ווען נויטיק צום געשעפט. עטלעכע מאָל איז ער אריין אין אַ קינאָ. אָנ־שטאָט „פּאַניע", ווי אין דערהיים, האָבן אים קונדן באַטיטלט מיט „מע־סיע". אָבער זיינע וויכטיקסטע ידיעות איבער דעם מהות פון די פראַנ־צויזן האָבן נאָך עד היום געשטאַמט פון יענע מאמרים איבערן דרייפוס־פּראָצעס, וואָס ער האָט אינדערהיים נאָך פאַרשלונגען מיט אַזויפיל דורשט. און אויך זיינע הויפּט־ידיעות איבער דער פראַנצויזישער ליטעראַטור האָבן געשטאַמט פון זעלבן מקור, וואו עמיל זאָלאַ איז געליבט געוואָרן אַלס אַן אוהב ישראל.

ער האָט זיך אויך ניט אריינגעפּאַסט אין דער עולם הזהדיקייט פון די שכנים, וואָס האָבן דערהויבן צו אַ גייסטיקן קולט אַזעלכע גשמיותדיקע

ענינים ווי אכילה, טרינקען און שיינקייט פון פרויען. טיילמאָל איז אים אויסגעקומען אריינגיין וועגן געשעפט אין אַ קאַפע־הויז און ער איז נשתומם געוואָרן ווי זיין באַגלייטער, אַ היגער, האָט זיך אַזוי שטאַרק מישב געווען וואָס ער זאָל טרינקען. אַ קלייניקייט עפּעס, אַן אמתע חומרא: זאָל ער נעמען אַן אַפּעריטיוו „פערנאַ" אָדער אַ קאָניאַק „מאַרטעל"?...

אפילו די פּאָליטיק האָט אים דאָ אינטערעסירט ווייניקער ווי אַמאָל, הגם ער האָט געלעבט אין צענטער פון וועלט־געשעענישן. אינדערהיים האָט זי געהאַט אַן אַנדער טעם, די פּאָליטיק: ס'איז געווען אַן ענין פאַר חקירה, פאַר אַ שאַרפזיניקן ממה נפשך; זי האָט געדינט אַלס אַן אידעאַלער שמועס פאַר פיינע בעלי־בתים און געווען איז זי אין תוך אַ הלכתא למשיחא, וואָס אַ פּשוטער בשר ודם קען אין איר גאָרנישט ענדערן. דאָ איז עס געווען אַ וואָכעדיקער ענין מיט רייסערייען, שטרייקן און געוואַלדן עד לב השמים. ביז שיסערייען איז עס דערגאַנגען.

דער שטורעם, וואָס איז געהאַנגען אין דרויסן, האָט דעריבער געהאַט אַ שוואַכן אָפּקלאַנג אין זיין נשמה. נאָר די קינדער האָבן מיטגעבראַכט דעם ריח פון דער אַרומיקער, פולסירנדיקער שטאָט; זיין גייסטיקע וועלט האָט זיך געטונקט אין אַ בין השמשותדיקן גרוי, וואו מען קען אין דער אַרומיקער טונקלקייט קוים אונטערשיידן צווישן בלוי און ווייס, צווישן וואָלף און הונט. פאַראיינצלטע שטראַלן האָבן זיך אַריינגעוועבט אין דע־מערנדיקן חלל און דערציילט פון אַ פאַרגייענדיקער זון, ערגעץ הינטער ווייטע, רויטלעכע האָריזאָנטן. און אַזוי שטאַרק איז נאָך געווען דער כוח פון די גוססדיקע שטראַלן, אַז זיי האָבן ניט דערלאָזן דעם קאַלטן, העלן שיין פון די אויפגייענדיקע שטערנס צו פאַרנעמען זייער אָרט.

און דערפאַר האָט ער זיך מיט לב ונפש אַריינגעטאָן אין געשעפט, אַריינגעלייגט די רעיונות און די צייט אין קונדן און סחורה, וועקסלען און דיסקאָנטאָס.

אַצינד בושעוועט דער שטורעם און פּלוצלימדיקע בליצן שניידן דורך די האָריזאָנטן און אַנטפּלעקן שטיקער פון פאַרגעסענער פאַרגאַנגענהייט. אַצינד, ווען זיין געשעפט איז „אַריערייזירט", האָט ער צייט אַריינצו־טראַכטן און, ווי אַ סופלאָזער יום־כפור וואָלט זיך צעלייגט אַף דער וועלט, מאַכט ער אַ חשבון־הנפש אין משך פון טעג און חדשים.

אַצינד זיינען די קינדער אַוועק. די גרויסע וואוינונג מיט אירע שיי־נע מעבל זעט אים אויס פּוסט און פאַרלאָזן. און ער מיט רחלען שטייען דאָ בײַ דער טיר פון קאָרידאָר, טוען ניט אויס די מאַנטלען, ווי זיי וואָלטן

דאָ געווען געסט אַף א ווייל, ווי מען וואָלט זיי א ליאַדע מינוט געקענט אַרויסבעטן פון דאַנען. און ווייל ס'איז אַלץ נאָר אַף א ווייל, ווייל דער „איצט" וואַקלט זיך און הענגט אַף א האָר, זיינען זיי אַזוי אָנגעלאָדן און דורכגעדרונגען מיט זכרונות פון עבר, וואָס ווערן דורכגעוועבט מיט א טונקעלן, שווערן פאָרגעפיל פון א מיסטעריעזן, אין א שוואַרצן שלייער איינגעהילטן, מאָרגן.

אויך די מאַמע איז א לאַנגע ווײַלע געשטאַנען פאַרזונקען אין אירע געדאַנקען. אפשר האָט די גאַנצע צייט נאָר איין און איינציקער געדאַנק זיך געוויקלט אין איר קאָפּ:

„אַניט זינדיק איך?... ווען יענקעלע וואָלט נאָר דאָ געווען!"

פערטער קאַפּיטל

ווען דער אַלטער איז אַראָפּגעגאַנגען, האָט זיך זשאַק צוריק אַריינגע־לייגט אין בעט און זיך איינגעדרייט אין די פאַרסמאָדערטע קאָלדרעס און מלבושים, וואָס ער האָט געהאַט צוזאַמענגעשלעפּט פון די שאַפעס און קאַמאָדן. האַלב איינגעדרימלט האָט ער געטראַכט וועגן מיידל, וואָס איז דאָ הײַנט אינדערפרי גאַנץ אומדערוואַרט געקומען באַזוכן דעם אַלטן. באַלד האָט זיך אים אָנגעהויבן פּלאָנטערן אין קאָפּ, דאָס אַנדערע מיידל, וואָס האָט געוואוינט אין קליינעם האָטעל, איין שטאָק נידעריקער פאַר אים. פאַרבײַגייענדיק האָט ער זי אָפט געזען דורך דער אָפענער טיר. זי האָט געטראָגן אַ ברייטן, געבלימלטן שלאָף־ראָק און אין די פאַרנאַכטן האָט זי געזונגען פאַרבענקטע ליבע־לידער. דער אַלטער האָט געזאָגט, אַז בײַ דער אויספאָרשונג האָט זי געפּלאָנטערט מיט דער צונג.

ווען ער האָט זיך אויפגעכאַפּט, האָט ער פאַרזיכטיק געעפנט אַ שטיקל לאָדן און אַרויסגעקוקט אין גאַס. שוין מיטאָג! — האָט ער אַ קלער געטאָן — דער עולם גייט פון דער אַרבעט!

ער האָט דערהערט טריט אין קאָרידאָר און אײַנגעהאַלטן דעם אָטעם. אין אַ ווײַלע אַרום איז דער אַלטער אַריין אין צימער.

— ווידער געשלאָפן? — האָט ער געפרעגט — איצט האָב איך געבראַכט עפּעס צום קײַען.

— שוין צוועלף? — האָט געפרעגט זשאַק.

— האַלב איינס. שוין נאָכן מיטאָג־עסן. הײַנטיקע צײַטן עסט מען אויף גיך, בפרט דאַנערשטיק, ווען מען טאָר ניט עסן קיין פלייש!

פון אַ צײַטונגס־פּאַפּיר, וואָס ער האָט געהאַלטן אין דער האַנט, האָט ער אַרויסגעוויקלט אַ שטיקל ברויט און עס אַוועקגעלייגט אויפן טיש. דאַן האָט ער אַרויסגעצויגן פון בוזים־קעשענע אַ פלעשל מיט אַ ביסל ווײַן און אַוועקגעשטעלט דאַנעבן.

— פרומע לייט — האָט ער בשעת מעשה געדרשנט — האָבן קיינ־מאָל ניט געגעסן קיין פלייש אום פּרייטיק. אָבער היינט איז די וועלט שוין צו פרום — אויך דינסטיק, מיטוואָך און דאָנערשטיק זיינען פלייש־לאָזע טעג!

זשאַק איז אַרויסגעקראָכן פון בעט און זיך צוגערוקט צום טיש.

— גוטע יאָרן דערלעבט — האָט דער אַלטער אַריינגעגאָסן דעם ווײַן אין אַ גלאָז — פראַנצויזן אָן ווײַן!

— אָט האָבן מיר נאָך אַ ביסל!

דער אַלטער האָט אויפגעהויבן דאָס גלאָז און עס באַטראַכט אַנט־קעגן שיין:

— יאָ, דאָס וואַסער, וואָס מען האָט דאָ צוגעמישט, איז עכט, — ניט קיין ערזאַץ!

דאַן האָט ער באַטראַכט זשאַקס בעט:

— געווען קאַלט באַנאַכט? כ'האָב זיי דאַן אָפּגעשיקט אַלע דעקעס. ניט געוואוסט, אַז ס'וועט דאָ עמעצער קומען וואוינען.

— מען גיט זיך אַן עצה! — האָט זשאַק זיך גענומען צום עסן.

— שווער צו לעבן היינט אין פּאַריז! — האָט אַ זיפץ געטאָן דער אַלטער — זעט איר, דער פּאַליציאַנט, דעם האָבן זיי שיין צורעכט גע־מאַכט און ער איז פונדעסטוועגן אויפגעשטאַנען תחית המתים.

— וועלכער פּאַליציאַנט? — האָט זשאַק אָפּגעביסן אַ שטיקל ברויט.

— יענער, פון גאַראַזש אַף מאַזשענטאַ. איך האָב דאָך אייך דער־ציילט. אַ סברה, אַז מען האָט ווידער מטריח געווען אַלע לאָקאַטאָרן פון דער „גוטער האָפענונג”. ער האָט זיי אָנגעקוקט און האָט קיינעם ניט דערקענט.

— מען האָט זיי באַפרייט?

— יאָ, כמעט אַלע. אויסער דעם מיידל. זיי האָבן געמוזט געבן באַווייזן, וואו זיי האָבן זיך געפונען אין יענער מינוט. היינטיקע צייטן מוז אַ מענטש קענען באַווייזן מיט עדות וואו און וואָס ער האָט געטאָן אַ גאַנצן מעת־לעת. אפילו פאַר די באַנאַכטיקע שעהן, אין בעט, מוז ער האָבן אַן אַליבי... זעט איר, כ'האָב דאַסמאָל קיין מורא ניט: וואָרים פונקט דאַן, ווען מען האָט געוואָרפן די באָמבעס אַף מאַזשענטאַ, האָב איך גע־עפנט די בריק איבערן קאַנאַל.

זשאַק האָט אויפגעהערט קייען און געוואָרפן אַ פאַרשנדיקן בליק אפן אַלטן.

— און איר? — האָט יענער געזאָגט — איר זיינט אודאי געקומען פון אַ לויה?

זשאַק האָט אַ שמייכל געטאָן און צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ אַף יאָ.

— אַ לויה איז גאָרנישט שלעכטס! — האָט פאַרזיכערט דער אַלטער — אַ מת קען געוויינלעך ניט ריידן און קיין שום פּאָליציי וועט פון אים גאָרנישט אַרויסקריגן. אָבער וואָס טוסטו צום ביישפּיל?... — ער האָט זיך אַ קראַץ געטאָן אין קאָפּ און פאַריכט זיין היטל — לאָמיר זאָגן, אַז דו שלאָפסט גראָדע מיטן וויַב פון אונדזער פּאָליציי־פּרעפעקט און דאָרט פאַלט עמעצן איין אויסגערעכנט אין יענעם מאָמענט צו וואַרפן אַ באָמבע אַף דער פּרעפעקטור? וואָס זאָגסטו דאַן — וואו ביסטו געווען?

— מיר דאַכט זיך, אַז אונדזער פּרעפעקט איז גאָר אַן אַלמן! — האָט געזאָגט זשאַק, אָן אויפגעאַייטערטער פון וויין, פון ברויט און דעם אַלטנס לאַנגע דרשות.

— דאַן זיינט איר אַ בר־מזל! זעט איר, באַ די לאַקאַטאָרן פון דער „גוטער האָפענונג” האָבן זיי געוואָלט אַרויסקריגן ווי ער האָט געהייסן, יענער פאַרשוואונדענער פויגל פון האָטעל, דער שאַרל פּויאַלאָן, ווי ער הייסט...

זשאַק האָט אַ ציטער געטאָן און זיך אינסטינקטיוו אַ כאַפּ געטאָן פאַר דער בוזים קעשענע, וואו ער האָט געהאַלטן זיינע פּאַפּירן. יעדן טאָג האָט אים דער אַלטער געבראַכט נייעס, פונדעסטוועגן איז ער נאָך ניט גרייט געווען אַף אַלע סורפּריזן. דער אַלטער האָט אים שאַרף באַטראַכט.

— אויב זיי ווייסן שוין אפילו זיין נאָמען, וועלן זיי אים זיכער באַלד כאַפּן! — האָט זשאַק באַמערקט אין אַ ווייַלע אַרום.

— ווער ווייסט? אָט ווייזט זיך אַרויס, אַז ער זיצט גאָר זינט אַ לענגערער צייט אין אַ געפאַנגען־לאַגער. מען האָט אַנטדעקט זיינע קרובים לעבן פּאַריז און זיי געשיקט רופן — ס'הייסט מען האָט זיי אַרעסטירט — און זיי טענהן, אַז זייער טייערער קרוב זיצט זינט אָנהויב קריג פאַר־שפּאַרט אין דייטשלאַנד. איז ווי האָט ער געקענט גלייכצייטיק וואַרפן באָמבעס אין פּאַריז און אַף בולוואַר מאַזשענטאַ דערצו?

— אפשר האָט ער געמאַכט ויברח פון לאַגער? עס האָבן שוין פּאַ־סירט אַזעלכע פאַלן. — האָט זשאַק געפּרואווט אויפקלערן דעם ענין על פּי שכל.

— אפן דאָזיקן שכל איז אויך די געשטאַפּאָ געפאַלן. אַ סברא, אַז זיי האָבן דאָרטן אָנגעפרעגט טעלעגראַפיש און ס'איז געקומען אַן ענטפער, אַז ער זיצט דאָרט ווי אַ טאַטע. אַ פאַרפלאָנטערטע געשיכטע, וואָס? און דאָס מיידל פון האָטעל האָבן זיי נאָך אַלץ ניט באַפרייט.

זשאַק איז געוואָרן אויפמערקזאַם, אָבער דער אַלטער האָט שוין גע־רעדט וועגן עפּעס אַנדערש:

— כ'האָב היינט געזען, אַז איר האָט כלל ניט קיין אינטערעס פאַר פרויען. נו, יאָ, אַז מען קאָרמעט זיך נאָר מיט וואַסערדיקן ווײַן און טרו־קענעם ברויט, האָט מען שוין אין זינען נאָר אַ צוגעפּראַוועטן ביפשטעק מיט געבראָטענע קאַרטאָפּעלעך. זעט איר ווען מיר זיינען געלעגן אין די טראַנשייען, בעת דער לעצטער וועלט־מלחמה...

— איר זיינט געווען אין דער לעצטער וועלט־מלחמה? — איז זשאַק ווידער געוואָרן מיסטרויאיש — מיר דאַכט זיך, אַז איר זיינט שוין צו אַלט!

— כ'האָב פאַרגעסן, אַז איר זיינט נאָך אַזוי יונג. איך מיין, פאַר־שטייט זיך, יענע פון 1914־1918. עד היום רופן מיר זי נאָך די לעצטע מלחמה. ס'איז דערפאַר וואָס מען האָט אין אונדז אריינגעטענהט פיר יאָר נאָכאַנאַנד, אַז עס וועלן שוין מער קיין מלחמות ניט זיין. אָבער ווי עס ווייזט אויס איז עס דאַן געווען די „ערשטע־לעצטע" און איצט זיינען מיר מיט מזל באַ דער „צווייטער־לעצטער", ביז אם ירצה השם...

ער האָט ארויסגעקוקט דורכן פענצטער און דערלאַנגט זשאַקן די האַנט:

— כ'וועל שוין גיין צו דער ארבעט. אפשר וועל איך זיך ארויפכאַפּן אין אָוונט. אָדער איך וועל נאָר צושיקן מיין באַקאַנטע מיט עפּעס עסן.

פינפטער קאַפּיטל

פון ראַדיאָ האָט אַרויסגעזונגען אַ פאַרבענקטע פרויען־שטימע. „העלען האָט פאַרגעסן צוצומאַכן דעם קאַסטן!" — האָט אַ ברום געטאָן סאַקאַלאָווסקי, אַריינגייענדיק אין עס־צימער. ער אַליין פלעגט אים לעצטנס כּלל ניט אויפדרייען. אָט הערסטו מוזיק אָדער סתם ידיעות און פּלוצלונג, פון דער העלער הויט, מישט זיך אַריין דער שטן און צעשרייט זיך אַף קולי קולות: די יידן האָבן געמאַכט די מלחמה!... די יידן האָבן פאַרקויפט פראַנקרייך, דייטשלאַנד, די גאַנצע וועלט!...

ער איז צוגעגאַנגען צום אַפּאַראַט און אים געשלאָסן. די שטימע איז פאַרשטומט געוואָרן. ס'איז געוואָרן שטיל.

איצט האָט העלענס קול אויפגעטויבט אין זיינע אויערן. זי איז דאָ היינט ווידער געווען. זיך אַרויפגעכאַפּט אַף אַ ווייַלע און זיך גלייך געקליבן אַוועקצוגיין. און ווען ער האָט פּרובירט זי פאַרהאַלטן, האָט זי געזאָגט:

— ניין, טאַטע, כ'מוז גלייך גיין! כ'וועל היינט אַרויספאָרן קיין דראַנסי און די אויטאָבוסן אַהינצו זיינען תמיד געפּאַקט. מען מוז קומען באַצייטנס, כדי צו קריגן כאָטש אַ שטייענדיקן פּלאַץ!

קיין נייעס האָט זי ניט דערציילט — אַרומגעלאָפן נעכטן אַ גאַנצן טאָג און זיך גאָרנישט דערוואוסט. אָבער אַלע רייד אירע האָבן זיך געדרייט אַרום זעלבן געדאַנק:

היינט איז שוין פרייטיק. אויב מען וועט ביז האַלבער נאַכט ניט אויסגעפינען די טעראָריסטן!...

זי האָט עס אַרויסגערעדט אָפן קול און ער האָט עס אַרויסגעהערט פון איר שווייגן. בעתן עפענען די טיר אַוועקצוגיין האָט זי נאָך געזאָגט:

— אפשר וועל איך זיך דאָך עפּעס דערוויסן!

בשעת מעשה האָבן אירע אויגן געקוקט טרויעריק:

— כאַטש וואָס העלפט דאָ דאָס וויסן!

אירע ווערטער האָבן דאָ נאָך געפּלאָטערט אין דער שטילקייט. דאַן האָבן דעם טאַטנס רעיונות אים פאַרטראָגן צום זון. ער האָט אפילו ניט געהערט ווי די ווינדע האָט זיך געלאָזן אין גאַנג, הגם אומבאַוואוסט האָט ער כסדר געלויערט אַף איר געריוש. ערשט ווען דער שליסל האָט אַ סקריפּ געטאָן אין דער טיר, האָט ער אויפמערקזאַם אויפגעהויבן דעם קאָפּ און דערקענט זיין ווייבס טריט. רחל? ער האָט זיך כלל ניט אַרומגעזען ווי די שעהן זיינען געפלויגן.

רחל איז אַריבערגעטראָטן דעם שוועל און אָוועקגעשטעלט דעם קאָשיק לעבן טיש:

— געוועזן היינט העלען? — האָט זי אָפּגעאָטעמט.

— יאָ, זי האָט זיך אַרויפגעכאַפּט אַף אַ ווײַלע.

— קומט שטענדיק ווען די מאַמע איז נישטאָ! אודאי, וואָס פאַרא בשורות טובות קען זי שוין אָנזאָגן?... כ'האָב שוין געהערט אין גאַס.

— וואָס האָסטו געהערט?

רחל קווענקלט זיך אַ ווײַלע, דאַן זאָגט זי שטיל:

— אַז אַ גרויסע צאָל משכנות וועט מען נעמען פון „דראַנסי".

— גאָט וועט רחמנות האָבן! — טרייסט זי סאָקאָלאָווסקי, כאָטש אים אַליין שטיקט עס אין האַלדז — און ס'וועט נעמען אַ סוף. דאָס יידישע פאָלק האָט שוין אַריבערגעלעבט ערגערע המנס!

— דאָס יידישע פאָלק? ס'רעדט זיך אַזוי לייכט, אָבער אַז מען האָט איין קינד אין „דראַנסי" און דאָס אַנדערע וואַלגערט זיך אַרום, אַז מען ווייסט אפילו ניט וואו זיין געביין וועט אַהינקומען...

— העלען האָט געזאָגט — פּירט סאָקאָלאָווסקי זי אַרויף אַף אַן אַנדער טעמע — אַז זי וועט היינט עסן באַ אונדז. ס'איז דאָך היינט פרייטיק. די קרעמערקע ווייסט, אַז איר מאַן איז אין לאַגער, האָט זי איר צוגעזאָגט אָפּלייגן עטלעכע קאַרטאָפל אָן אַ זייט און אפשר וועט זי איר געבן אויך אַ האַלבע פאַרציע בוימל.

— מילא, היינטיקע שיינע פרייטיק-צונאַכטן! — מאַכט רחל אָוועק מיט דער האַנט.

ס'איז געווען אַ מנהג אין דער משפחה, אַז פרייטיק-צונאַכט זיינען אַלע קינדער געווען באַם טיש. נאָך העלענס חתונה פלעגט זי אין דעם אָוונט קומען מיט איר מאַן צום עסן. אָבער לעצטנס האָבן שוין צוויי גע-

פעלט: דער איידעם און זשאַק, און פּריוויטיק־צונאַכט האָט מען נאָך מער ווי שטענדיק געפּילט דעם אומגליק.

— אודאי איז בעסער זי זאָל היינט עסן מיט אונדז — זאָגט רחל אין אַ ווײַלע אַרום — די רוצחים האָבן דאָך געמעלדעט, אַז אויב מען וועט ביז היינט באַנאַכט ניט געפינען די טעראָריסטן, וועלן מאָרגן פאַר־טאָג דערשאָסן ווערן די פופציק משכנות. פון איין נאַכט אַזאַ קען אַ מענטש גרוי ווערן!

זי גייט אין קיך און קומענדיק צוריק זאָגט זי:

— כ'האָב נאָך עטלעכע מערעלעך און אַ שטיקל רינדער פּעטס. קיין פּוטער וועט מען שוין היינטיקן חודש ניט באַקומען. „וואָס ווייזט איר אונדז די קאַרטן?" — זאָגן די קרעמערס — „אַז מיר האָבן ניט קיין סחורה!" פינף הונדערט פראַנק פאַרלאַנגט מען פאַר אַ ליטער בוימל און געמישט איז עס מיט עפּעס אַ מין טראַן אויף שמירן די רעדער. וואַל־פיש־טראַן זאָגט מען.

זי פאַרגעסט זיך אַ ווײַלע און שמועסט וועגן די קיך זאַכן. די „פּאַרציעס" אויף די קאַרטן זיינען אַזוי קליין און דערצו טיילט מען אפילו דאָס ביסל ניט אויס. עס בלייבן איבער די קאַרטן פון חודש צו חודש. און אויפן „שוואַרצן מאַרק" הויבן זיך די פּרייזן ווי אויף אויוון. אָבער ווי ניט איז וועט זי אויף היינט אײַנאָרדנען צוזאַמענשטיקעווען אַ מאָלצייט.

— אַה, ווען זשאַק וואָלט כאָטש היינט געקומען צום עסן — דער־מאָנט זי זיך ווידער פון זון — ווער ווייסט וואו ער וואַלגערט זיך אַרום, אַ הונגעריקער, אַ פאַרשמוצטער...

— זשאַק וועט זיך אַן עצה געבן — טרייסט זי סאָקאָלאָווסקי — ער האָט זיך שטענדיק אַן עצה געגעבן!

— אַן עצה געבן? שוין פיר יאָר אָן אַ מנוחה שעה! אָנגעהויבן זיך מיט שפּאַניע, דאַן די מלחמה, די בהלה. אַזאַ צייט האָט מען ניט גע־וואוסט צי ער לעבט, צי ער איז ניט געפאַנגען בײַ די רשעים.

זי גייט אַרום מיט פאַרבראָכענע הענט:

— מען שיסט יעדן טאָג. וואָס מען הערט זיך אַלץ אָן אין די אָטשע־רעס!

— וואָלט מען דאָך אָבער געהערט — פּרוווט סאָקאָלאָווסקי זי באַרואיקן — זיי שרייבן דאָך די נעמען אין די בלעטער!

— וואָס די בלעטער שרייבן שוין! זיי פאַרשלעפּן קיין דייטשלאַנד,

אין די לאַגערן, אין די תּפֿיסות! אַ רוצחישע וועלט געוואָרן... דריי מאָ־נאַטן האָט מען פֿון אים ניט געהערט!

— אָבער העלען האָט דאָך פּאַר עטלעכע וואָכן געהאַט אַ גרוס, אַז ער איז אין פּאַריז!

— ווייס איך וואָס, אַ גרוס! עמעצער האָט געזאָגט, אַז איינער האָט דערציילט!...

מעסיע סאָקאָלאָווסקי האָט קיינמאָל ניט דערציילט זיין ווייב גענוי פֿון יענעם גרוס. ס'איז געווען דערפֿאַר וואָס דאָס מיידל, וואָס האָט דעם גרוס אָפּגעגעבן, איז ניט געווען קיין יידישע און ער, דער טאַטע, האָט אַרויסגעלערנט פֿון דער טאָכטערס רייד, אַז ס'איז עפּעס ניט סתּם אַזוי אַ מיידל. וואָרים ווילבאַלד קיינער האָט אַזוי לאַנג זשאַקן פֿאַר די אויגן ניט אָנגעזען, איז ווי קומט דווקא יענץ מיידל פֿון אים ווייסן? זי זאָגט, העלען, אַז זי האָט דאָס מיידל שוין איינמאָל געטראָפֿן מיט זשאַקן, פֿאַר אַ דריי יאָר צוריק, אין אַ „קאַפֿע” אויף די „גרויסע בולוואַרן”. הייסט עס, אַז ס'איז שוין אַ מעשה פֿון אַ היפּש ביסל צייט!

האָט ער דערפֿאַר דערציילט רחלען נאָר האַלבע ווערטער — ניט אהין, ניט אהער! אמת קיין גרויס אומגליק איז עס פֿאַר היינטיקע צייטן ניט געווען, פֿאַראַן היינט גרעסערע אומגליקן, אָבער קנאַפּ האַרצווייטיק האָט זי רחל — האָט ער געטראַכט — צו וואָס איר פֿאַרשאַפֿן אַ נייעם עגמת נפש? פֿרום איז זי לעצטנס אויך געוואָרן, וועט זיך אָנהויבן אַ חקירה ודרישה און אַ יאַדעניש אויף אַ נייעם קאָן!

אָבער אַצינד האָט ער איינגעזען, אַז ס'איז בעסער ריידן קלאָרע דבורים און זי באַרואיקן. ווער איז עס היינט, ווען דער נפש איז אין סכּנה, מדקדק אין אַזעלכע ענינים?!

— ניין, רחל — האָט ער אָנגעהויבן דערקלערן — ס'איז דאָך טאַקע געווען אַ ראַיעלער גרוס! זשאַקס אַ באַקאַנטע האָט דאָן בפֿירוש דערציילט העלענען, אַז זי האָט אים גראָדע געהאַט געזען אין פּאַריז און מיט אים גערעדט!

— זשאַקס אַ באַקאַנטע? איך קען זי ניט?

— מסתּמא ניט! אַ מיידל...

— אַ מיידל? וואָס פֿאַראַ מיידל?

— אַ פֿראַנצויזיש מיידל!

— אַ יידישע?

— ניין, סתּם אַ פֿראַנצויזישע מיידל.

רחלס אומגעדולד וואַקסט. איר בליק איז צוגעשמידט צום מאַנס פּנים. זי וואַרפט עטלעכע פראַגעס מיטאַמאָל:

— פון וואַנען שטאַמט זי? ווי הייסט זי? וואו וואוינט זי?

— אַן אַרבעטער מיידל דאַכט זיך.

— ווי הייסט זי?

סאָקאָלאָווסקיס אָפּגעהאַקטע ענטפערס צעהיצן נאָך מער דער מאַ־מעס נייגעריקייט. זי הויבט אָן טענהן הלמאי ער האָט איר דאָס אַלץ פריער ניט דערציילט און פאַרוואָס זי מוז אים אַצינד ציען פאַר דער צונג.

אָבער סאָקאָלאָווסקי פאַרזיכערט איר, אַז ער ווייסט אַליין גאָרניט וועגן דאָזיקן מיידל. העלען האָט גאָר אַמאָל, פאַר אַ דריי אָדער פיר יאָרן, זי געזען מיט זשאַקן אין אַ „קאַפע״ און דאָ אַנומלט, פאַר אַ דריי וואָכן האָט דאָס מיידל דערקענט העלענען אין גאַס, האָט זיך שטאַרק געפרייט מיט איר און דערציילט, אַז זי האָט מיט אַ שעה צוריק געזען איר ברודער. און דערנאָך איז דאָס מיידל פאַרשוואונדן. העלען ווייסט אויך ניט וואו זי וואוינט אָדער וואו זי אַרבעט.

— ווי הייסט זי? — פרעגט פונדעסטוועגן רחל ווידער.

— מאַדלען... אָדער זשערמען... כ׳געדענק ניט גענוי. אַן עכטער פראַנצויזישער נאָמען אַזאַ!

מאַדלען? זשערמען?... רחל שטרענגט אָן איר זכרון, קען זיך אָבער קיינעם ניט פאָרשטעלן אונטער די דאָזיקע נעמען. „מאַדלען״, ווייסט זי, איז אַ גרויסע נייע קירכע, זי האָט זי אָפּטמאָל פאַרביטן מיט דער אָפּערא, וואָס געפינט זיך אין יענער געגנט. העלען האָט זי געפירט ווייזן די דאָ־זיקע בנינים. העלען האָט זיך דאַן באַשעפטיקט מיט די סטילן פון קיר־כעס... און וואָס שייך זשערמען, קומט איר אָפּן געדאַנק דער בולוואַר „סאַן זשערמען״, וואָס ציט זיך אױף יענער זייט טייך, פון דעם „קאָנקאָרד״ ביז דער „באַסטיל״ כמעט. אָבער ווער איז דאָס דאָזיקע מיידל?

— פאַר דריי יאָרן האָט זיי העלען געטראָפן צוזאַמען? — פרעגט זי איבער ווי זי וואָלט גערעדט צו זיך אַליין — ביז היינט האָט זי גאָרניט דערציילט. זשאַק האָט אויך גאָרניט דערציילט... די קינדער האָבן גאָרניט ניט דערציילט!...

— דו קענסט דאָך זשאַקן — זאָגט סאָקאָלאָווסקי — ער האָט בכלל ווייניק גערעדט מיט אונדז וועגן זיינע ענינים. אפשר זיינען מיר אַליין געווען אַ ביסל שולדיק!

— מיר זיינען דען געווען שלעכטע טאַטע־מאַמע? — רעדט רחל

ווייטער האַלב צו איר מאַן און האַלב צו זיך אַליין — אַלץ אין דער וועלט געטאָן פאַר די קינדער, געוואָלט זיי מאַכן פאַר מענטשן, געגעבן לערנען, שטודירן... יידישקייט האָט מען אויך געוואָלט איינפּלאַנצן אין זיי, אָבער וויפל ס'האָט זיך געלאָזן אין דער דאָזיקער שטאָט...

— פאַרשטייסט, רחל — זאָגט סאָקאָלאָווסקי שטיל און קוקט דורכן פענצטער ערגעץ אין דער ווייט — מירן זיי געוואָלט מאַכן גליקלעך אויף אונדזער שטייגער, אַזוי ווי מיר האָבן עס פאַרשטאַנען. געוואָלט שעפּן נחת פון די קינדער. אָבער זשאַק האָט דאָך אודאי געקוקט מיט גאָר אַנ־דערע אויגן אויף דער וועלט.

— זי האָט ניט געזאָגט העלענען זשאַקס אַדרעס? — פאַלט אים רחל אַריין אין די רייד.

— ניין, זי ווייסט מסתמא אַליין ניט זיין אַדרעס. זי האָט אים וואַרשיינלעך נאָר צופעליק געטראָפן, וואָרים זי האָט נאָכגעפרעגט בא העלענען צי ער וואוינט אינדערהיים.

— זי האָט זיך נאָכגעפרעגט וואו ער וואוינט? — קלערט רחל אויפן קול — אפשר איז זי?...

— וואָס איז זי? — סאָקאָלאָווסקי מיינט, אַז זיין ווייב איז אפשר חושד יענץ מיידל אין לייכטע זינען, אין אויסגעלאַסנקייט.

אָבער ניט עפּעס אַזוינס קומט רחלען אויפן זינען:

— אפשר איז זי אַ שפּיאָנקע? — רעדט זי אַרויס שטיל.

— וואָס זאָל זי אים נאָכשפּיאָנירן? ניין, העלען מיינט, אַז זי איז אַן אָרנטלעך מיידל און זשאַקס אַ גוטער פריינט.

רחל זעט, אַז מער וועט זי זיך שוין ניט דערוויסן און זי גייט אין קיך אַריין אָנצוּוואַרעמען דאָס ביסל זופּ. אַ ווײַלע בלייבט זי פאַרטראַכט, איז זיך מישב, אַרבעט אויס אַ פּלאַן. אויך זי האָט אירע סודות וועגן וועלכע זי דערציילט ניט איר מאַן. אַ שאָד נאָר וואָס מען ווייסט ניט דעם אַדרעס פון יענער זשערמען צי מאַדלען! אַזאַ פּאָדים וואָלט איר אָן אַ שיעור געהאָלפן אין לאַבירינט פון אירע זוכענישן.

און גלייך נאָכן עסן האָט זי אַ זאָג געטאָן צו איר מאַן:

— ווייסט, איך וועל זיך אַראָפּכאַפּן נאָך אַמאָל אין גאַס! אפשר וועט זיך מיר דאָך איינגעבן קריגן עטלעכע גראַם פּוטער אויף די קאַרטן. דער חודש איז באַלד פאַרביי און דאַן זיינען זיי גאָרניט ווערט. און היינט קומט העלען — זי זעט אויס אַזוי שלעכט!

סאָקאָלאָווסקי האָט געוואָלט זי פאַרהאַלטן, אָבער אין אירע אויגן

האָט ער באַמערקט, אַז זי איז שטאַרק צעמישט פֿון דער ידיעה וועגן יענעם מיידל. וואָס וויל זי דען טאָן? — האָט ער אַ קלער געטאָן.

באַ דער טיר האָט זיך רחל עפּעס דערמאָנט:

— און דו בלייב אין שטוב. מיר דאַכט זיך אפילו, אַז אַ פּאָר פֿאַר־דעכטיקע פֿאַרשוינגען דרייען זיך אַרום אין גאַס און קוקן אַרויף צו די פֿענצטער.

— ס'דאַכט זיך דיר אוודאי! מען איז אָנגעשראָקן, און די שרעק האָט גרויסע אויגן.

— קען זיין. פֿאַראַן פּנימער, וואָס וואַרפֿן אָן אַן אימה. אויף יעדן פֿאַל איז בעסער זאָלסט בלייבן אין שטוב.

זי גייט אַרויס און סאָקאָלאָווסקי בלייבט אַליין. עס ווערט אים גלייך אומהיימלעך. אפילו אַראָפּגיין אין גאַס טאָר מען ניט! איינגעשלאָסן ווי אין אַ תּפֿיסה! און וואָס איז די זיכערקייט אין שטוב? וואו איז מען דען זיכער? די מלאכי חבלה קומען אומעטום!

ער שפּאַצירט אַרויף און אַראָפּ דורך אַלע צימערן. ווען די לענטע מיט אַן אַ שיעור רעיונות הויבט זיך אָן דרייען אין זיין קאָפּ, קען ער ניט איינזיצן אויף אַן אָרט. ער מוז אַרומשפּאַנען הין און הער. וואָס מער ער קלערט אַריין אַלץ גיכער און האַסטיקער יאָגן זיך די געדאַנקען. ער האָט אָבער אַ סך צייט צום קלערן, זינט מען האָט אַריעריזירט זיין געשעפֿט. „אַריעריזירט"? אַ מאָדנער אויסדרוק: אַריעריזירט! אַמאָל, איינ־דערהיים, פֿלעגט מען זאָגן פּראָסט און פּשוט: פֿאַגראָמירט אָדער נאָך פּשוטער: געראַבעוועט, געגזלט... איצט איז אָבער די וועלט געוואָרן ציוויליזירט. פֿינף און פֿופֿציק יאָר האָט ער געמוזט אַלט ווערן, זוכה זיין לעבן אין דער שטאָט פֿון קולטור און ציוויליזאַציע, כּדי ער זאָל הערן דאָס איידעלע וואָרט: אַריעריזירט!

שפּאַצירנדיק אין דער לענג און אין דער ברייט, גייט ער אַריין אין שלאָף־צימער. רחל האָט דאָרט געלאָזן אָפֿן אַ פֿענצטער צום לופֿטערן. סאָקאָלאָווסקין איז דאָ ענג צווישן די ווענט, ער בויגט זיך אַרויס דורכן פֿענצטער, וואָס קוקט אין אַ שמאָלן הויף. אַנטקעגן, באַ אַ שכן, ריטשעט די ראַדיאָ. סאָקאָלאָווסקי הערט צו, פֿאַרשטייט אַפֿריער ניט די ווערטער. ערשט אַ ווײַלע שפּעטער ווערט אים קלאָר דאָס וואָס עס איז געזאָגט געוואָרן:

„דער ייד יענקל סאָקאָלאָווסקי, גערופֿן זשאַק, האָט זיך באַטייליקט אין דורכפֿירן דעם אַטענטאַט פֿון בולוואַר מאַזשענטאַ... אַ גאַנצע ריי

פארברעכנס אַף זײַן געװיסן... די באַפּעלקערונג װערט אויפגעפּאָדערט... מעלדונגען קען מען אָפּגעבן אין דער פּרעפעקטור, צימער... דיסקרעציע װערט פּרזיכערט... סמנים: שװאַרצע האָר, מיטעלער װאוקס...״

ער שפּרינגט אַפּ פון פענצטער, לויפט אַרוים פון שלאָף־צימער. די ריטשענדיקע שטימע פון ראַדיאָ יאָגט אים נאָך. װאוהין אַנטלויפן? אין די פּראָנטאָװע צימערן, װאָס צו דער גאַס, שײַנט אַרײַן אַ פאַרנעפּלטע װינטערדיקע זון. אונטן שטייען די פאַרדעכטיקע פאַרשוינען. ער װייסט אַצינד, אַז רחל האָט ניט געמאַכט קיין טעות!

עס ציט אים צוריק אין שלאָף־צימער. ער װיל הערן נאָכאַמאָל, גע־נוי. אָבער די ראַדיאָ שפּילט אַצינד עפּעס אַ שדימדיקע טאַנץ־מוזיק. פון אַלע אַנטקעגנדיקע פענצטער קוקן פאַרטייעטע אויגן. זײ קוקן אויך דורך די װענט, זײ לויערן פון אַלע ראָגן גאַס; זײ זײַנען איבערגעגאָסן מיט בלוט און פול מיט רציחה.

זעקסטער קאַפּיטל

לאַנגזאַם, מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ, איז רחל געגאַנגען אי־בערן בולוואַר סעבאַסטאָפּאָל. דאַן האָט זי זיך פאַרנומען אויף רעכטס און איז אַריינגעפאַלן אין אַ לאַבירינט פון געסלעך, וואָס זיינען געלאָפן אָן אָרדענונג צווישן בולוואַר און די „צענטראַלע האַלן", וואָס מ'האָט פריער גערופן „דער בויך פון פאַריז".

אַמאָל איז דאָ געווען אַ שטענדיקער הו־האַ און גערודער: אַ גאַנצע נאַכט פלעגן אָנקומען אָנגעלאָדענע קאַמיאָנען פון אַלע עקן פראַנקרייך און פון אויסלאַנד, הויכע טורעמס פון קעפּלעך קרויט, מערן און סאַלאַדן פלעגן אויסוואַקסן איבער נאַכט און פאַרשווינדן אין די פרימאָרגנס; אויף אַלע ראָגן זיינען אַרומגעשטאַנען קאַסטנס מיט קערב פרוכטן און ברייט־פּלייציקע אַרבעטער האָבן געשלעפּט אומגעשונדענע בהמות פון די וועגע־נער און זיי אויפגעהאַנגען אין לאַנגע רייען אין די געקראַטעוועטע, רי־זיקע שפּייכלערס.

די רעסטאָראַנען זיינען דאָ געווען אָפן אַ גאַנצע נאַכט און אויף די ראָגן, אין גאַס, האָט מען אַ גאַנצן מעת־לעת געבראָטן לאַנגע פּאַסיקעס קאַרטאָפל און דיקע וואורשטלעך אין גרויסע אייל־קעסלען, וואָס מען האָט גערייניקט איין מאָל אין יאָר. צייטונגס־מענטשן פון דער נאָענטער „רי מאָנמאַרטר", וואו עס זיינען געווען אַ סך רעדאַקציעס, פלעגן זיך דאָ אַראָפּכאַפּן נאָך אַ האַלבער נאַכט אונטערצוליינען דאָס האַרץ מיט אַ וואַ־רעמען ביסן. ביז נאָכמיטאָג זיינען שיריים פון גרינסן און פּירות אַרומגע־לעגן אויף די טראָטוּאַרן און אין די רינשטאָקן. מען האָט דאָ דאַן געקענט איינקויפן בחצי חנם איבערגעבליבן פלייש אָדער געפּלאַצטע טאָמאַטן.

אַצינד זיינען די געסלעך געווען פּוסט און טרויעריק. די ריזיקע שפּייכלערס זיינען געשטאַנען ליידיק. עטלעכע טרעגערס האָבן האַלב גע־

דרימלט אפֿן טראָטואַר, ווי ס'איז געווען זייער געוואוינהייט זינט יאָרן. צוליבן ווינט האָבן זיי זיך צוגעדעקט מיט הויפּנס ציימונגס־פּאַפּיר און ליידיקע טאָרבעס. אין די קראָמען אַרום זיינען די טירן געווען צוגעמאַכט און מען האָט זעלטן ווען געזען אריינגיין אַ קונה. נאָר אין איין ווייטיקן געסל האָט זיך אַ המון מענטשן, מייסטנס פּרויען געפּרעסט אין אַ לאַנגער ריי איבערן טראָטואַר. רחלס פיס האָבן זי אויטאָמאַטיש געפירט אַהינצו, צו דער אָטשערע.

אפֿן וועג האָט זי אָנגעטראָפֿן אַ מעטראָ־סטאַציע און זיך אָפּגעשטעלט. זי האָט באַטראַכט דעם גרויסן, פאַרביקן שטאָט־פּלאַן, וואָס איז דאָרט געהאַנגען איבערן אריינגאַנג און כּלל ניט געקלערט וועגן איינקויפן. איר מוח האָט געאַרבעט שנעל און די אויגן זיינען געלאָפן איבער די פאַסיקלעך, פּינטעלעך און אויפשריפטן פון איין עק שטאָט צו דעם אַנדערן. ניט קענענדיק זיך אָנטשליסן, האָט זי זיך אַרומגעקוקט איבער דער ווירקלעכער גאַס אַרום, ווי זוכנדיק בּאַ איר אַן עצה. פּלוצלונג האָט זי אַ ציטער געטאָן. אַ פּאָר דורכדרינגענדיקע אויגן האָבן דורכגעשפּיזט איר בליק. גלייך האָט זי באַמערקט אַ מאַן, וואָס איז געשטאַנען בּאַ אַ טויער און זי באַאָבאַכטעט.

וואו האָט זי שוין געזען דעם דאָזיקן פּנים? היינט? ניט לאַנג?!

אַ קאַלטע האַנט האָט איר אַ גלעט געטאָן איבערן האַרצן. באַם אַראָפּגיין פון שטוב האָט אַ פּאַרשוין דורכגעקרייצט איר וועג און האָט זי שאַרף און פאַרשנדיק אָנגעקוקט. ס'איז דער זעלבער! ער גייט איר נאָך!

זי האָט זי אויסגעדרייט צו דער קאַרטע און וואָרפנדיק זייטיקע בליקן האָט זי אים ניט אָפּגעלאָזט פון אויג. איצט האָט ער פאַרוויכערט אַ פּאַפּיראָס און נאָכלעסיק אַרויסגעלאָזט אַ וואָלקנדל רויך. אפשר האָט זי גיהאַט אַ טעות? דער מאַן האָט זיך פּאַ־קירעווועט צו דער אָטשערע, האָט זיך געשטעלט אין עק פון דער ריי און געדולדיק געוואַרט אַנצוקומען אין געשעפט. די שרעק האָט גרויסע אויגן! — האָט רחל באַשלאָסן — בפּרט ווען מען פילט זיך פאַרפאָלגט. נאָך אַ קורצן ישוב הדעת איז זי אַראָפּ אַ צענדליק טרעפּ צום אונטערגרונד־באַן, וואָס האָט זיך אין דער־אָ געגנט געשניטן טיף אונטער דער ערד.

ניט שטענדיק האָט זי זיך געזוימט בּאַ די אָטשערעס, ווי זי האָט דערציילט איר מאַן. זיי האָבן איר געדינט אַלס פּאַרמיקער תירוץ, ווען זי איז אַרויסגעגאַנגען פרי פון שטוב און זיך צוריקגעקערט ערשט פאַרנאַכט. געגאַנגען איז זי אָפּטמאָל גאָר ערגעץ אַנדערש: זי האָט אַרומגע־

בלאַנדזשעט איבער פֿאַרשידענע קוואַרטאַלן פֿון דער שטאָט, וואו זי האָט געזוכט איר זון.

זי דערציילט ניט איר מאַן פֿון אירע וואַנדערונגען און וואַגלעניש איבער דער גרויסער שטאָט — ער וועט זי ניט פֿאַרשטיין, פֿון תּמיד אָן האָט ער אַלץ באַטראַכט על פּי טרוקענעם שכל און אירע זוכענישן וועט ער האַלטן פֿאַר אַ משוגעת: ראשית — וועט ער זאָגן — קען מען דען געפֿינען איין מענטשן צווישן מיליאָנען, וואָס זיינען צעזייט איבער טויזנ־טער גאַסן און געסלעך און הויפֿן? און צווייטנס: אויב דו וועסט אים אפֿילו על פּי נס יאָ געפֿינען — וועט ער דען דיר פֿאָלגן און זיך אומ־קערן אַהיים?

זי קלערט כּלל ניט צי ער וועט איר פֿאָלגן אָדער ניט. זי וויל אים טרעפֿן. דערווייל טאַפּט זי אין דער פֿינצטער און וואַרט אַפֿן נס. אין דער אונטערגרונד־סטאַציע איז טונקל, די הויך־הענגענדיקע לעמפּלעך זיינען טיילווייז אויסגעלאָשן צוליב עקאָנאָמיע אין שטראָם און די נאָך ברע־נענדיקע וואַרפֿן אַ מאַטן שיין. די איינצלנע מענטשן, לענגאויס דער ראַמפּע, זיינען איינגעהילט אין שאָטן. פֿון ביידע זייטן ציען זיך פֿינצטערע טו־נעלן, וואָס פֿאַרלירן זיך אין שוואַרצן ווייט. נאָר זעלטענע, רויטע פֿייער־לעך שיינען אַרויס פֿון די ווענט און דינען אַלס וועגווייזער. ווען זי וואָלט געהאַט אַזעלכע לייכטנדיקע פּונקטן בעת איר בלאָנדזשעניש?

דער צוג לויפֿט אָן פּלוצלונג, רייסט זיך אַרויס פֿון דער פֿינצטער־ניש מיט רעדער־קלאַפּעריי און שווערן סאָפּען. די טירן צעעפֿענען זיך מיט אַ קלינגענדיקן טראַסק און שליסן זיך גלייך ווידער. רחל שטייגט איין, דער צוג וואַרפֿט זיך מיט אימפּעט אין שוואַרצן טונעל אַריין.

וואו זאָל זי אים זוכן? די שטאָט איז אַזוי גרויס! זי קען נאָר עט־לעכע קוואַרטאַלן אין צענטער. אויף דער קאַרטע, אָבער, זיינען אָנגעוואָרפֿן אָן אַ שיעור בולוואַרן און געסלעך. דערנאָך קומען ערשט די פֿאָרשטעט, וואָס צעליגן זיך איבער צענדליקער קילאָמעטער אַרום.

דער צוג לויפֿט אַריין אין דער סטאַציע „שאַטלע". אַ סך פּאַסאַ־זשירן שטייען שוין גרייט בײַ די טירן. רחל גייט אַרויס מיטן שטראָם. אויף דער ראַמפּע איז דאָ אַ גרויסע באַוועגונג: מענטשן שטייגן איין, שטייגן אויס און ריכטן זיך צו די טירן, וואָס פֿירן דורך טונעלן צו אַנדערע לי־ניעס. רחל בלייבט אַ ווײַלע שטיין אַ פֿאַרקלערטע, ווייסט ניט וואוהין זי זאָל זיך לאָזן גיין.

די סטאַציע „שאַטלע" איז אַ צענטראַלער פֿאַרבינדונגס־קנופּ פֿון

אונטערערדישן באַן: אין זיבן ריכטונגען, אין פאָרם פון אַ שפּינוועב־נעץ, לויפן פון דאַנען אונטערערדישע טונעלן און שניידן זיך דורך די אינגעווידן פון דער שטאָט. זיי זיינען איינגעגראָבן אונטער דעם „קאָנקאָרד־פּלאַץ", אונטער דעם „טריומף־טויער", אונטער דער „באַסטיל" און אַפילו אונטער די וואַסערן פון דער סען. זיי פירן ביז דער לוקסוס־פאָרשטאָט נעאַי, וואָס טונקט זיך אין גרינס, ביז די גרויע אַרבעטער־געסלעך פון לאַ ווילעט" און צו די נייע בלאָקן פון סאַן־קלו.

זי קען דאָ אומשטייגן. לאַנגע, געוועלבטע קאָרידאָרן, טרעפּ־אַרויף־טרעפּ־אַראָפּ, ווינדעס און מעכאַניש באַוועגלעכע לייטערס, פירן אונטער דער ערד פון איין ליניע צו דער צווייטער. זי לאָזט זיך לאַנגזאַם גיין. וואו קען מען טרעפן יענץ מיידל? אַף דער וואַנט שאַרט זיך אַ שאָטן. אפשר גייט גראַדע יענע מאַדלען אויך דורכן דאָזיקן טונעל? ס'איז אַ שאָטן פון אַ מאַן! זי דערמאָנט זיך יענעם פאָרשנדיקן בליק אין טויער און ציטערט אויף. דער מאַן האָט געהאַט אַ פינצטערן געזיכט! פאָרזיכטיק דרייט זי אום דעם קאָפּ און קוקט זיך אַרום.

קיינער שענקט איר ניט קיין אויפמערקזאַמקייט. אַ מענטשן מאַסע באַוועגט זיך אין אַלע זייטן: אַלע זיינען אייליק, זיי ווייסן וואוהין זיי ווילן, באַמיען זיך אָנצוקומען וואָס שנעלער צום ציל. שילדלעך און פיילן אַף די ווענט ווייזן די ריכטונגען, זי ווייסט אָבער ניט וועלכע זי זאָל נעמען.

וואו זאָל זי אָנהויבן אים זוכן, אַז די שטאָט איז אַזוי גרויס?! און אונטער דער אויבערשטער שטאָט געפינט זיך נאָך איינע — אַ געהיימע, איינגעגראָבענע, אויסבאַהאַלטן פון דער ליכטיקער שיין. מען רעדט וועגן איר אומעטום: צווישן אייגענע, אין געוועלב, אַפילו אין די אָטשערעס דערמאָנט מען זי שטיל, וואָרפנדיק דערביי אַ זייטיקן בליק אַף די אַרומיקע. זשאַק לעבט אוודאי דאָרט. זי שטעלט זיך אַצינד פאָר יענע מיסטעריעזע שטאָט שטאַרק ענלעך צום אונטערערדישן באַן־נעץ: זי איז טיף איינגעגראָבן אומעטום: אונטער דער „באַסטיל", אונטער דער „קאָנקאָרד" און אונטער די ווייטע פאָרשטעט. געהיימע וועגן און שטעגן, ווי די פינצטערע טונעלן, פירן אויך דאָרט פון ווינקל צו ווינקל, וואו פאַרבאָרגענע מענטשן באַוועגן זיך, איינגעהילט אין שאָטן. נאָר זעלטן דערשיינען די דאָרטיקע איינוואוינער אַף דער ליכטיקער שיין פון דער וועלט. און דערפאַר מסתמא האָט זי אים, טראָץ אַלע זוכענישן, ביז איצט ניט געטראָפן.

אירע זוכענישן האָט זי ניט אויפגעגעבן. אין עטלעכע קוואַרטאַלן איז זי שוין פריער געווען. תחלת האָט זי זיך געלאָזט אַף אַלטע, באַקאַנטע

שפורן: אראָפּגעכאַפּט זיך אין „לאַטיינישן פערטל", וואו זשאַק האָט פּאַר־בראַכט זיינע סטודענטן־יאָרן צווישן דער „סאָרבאָן", דער זשענעוויעוור־ביבליאָטעק און די קאַפע־הייזער פון סאַן־מישעל. אין יענע יאָרן איז זי עטלעכע מאָל געקומען אין דאָזיקן קוואַרטאַל, כדי צו שעפּן נחת פון איר זון, וואָס האָט פאַרקערט צווישן אַזויפיל אינטעליגענטע יונגעלייט.

ווען איז עס געווען? — ניט לאַנג, אינגאַנצן מיט עטלעכע יאָר צו־ריק. אָבער רחלען דאַכט זיך, אַז אַן אייביקייט ליגט צווישן די היינטיקע און יענע טעג. אין איר זכרון זיינען צוזאַמענגעגאָסן און אויסגעמישט די בילדער פון יענע יאָרן און פון אירע לעצטע באַזוכן, דאָ ניט לאַנג. די יאָרן האָבן זיך דאָרטן אָנגעהויפּט איבעראַנאַנדער ווי גלעזערנע, דורכזיכטיקע שיכטן, וואו מען זעט אַלץ, פון טיפן אונטן ביזן סאַמען אויבן מיטאַמאָל און גלייכצייטיק, וואו ס'איז ניטאָ קיין פריער און קיין שפּעטער.

דער בולוואַר האָט איר שוין דאַן אויסגעזען משונהדיק פרעמד: אויף די טראָטואַרן, באַ די גרויסע ביכער־אויסלאַגן זיינען געשטאַנען דערוואַקס־סענע און יונגוואַרג און געבלעטערט אין די אַלטע אויסגאַבן, געלייענט שטייענדיק אויף איין פוס אינדרויסן. רוישיקע כאַפּטעס יונגוואַרג האָבן געשטראָמט אין די אָנגעפּיקעוועטע קאַפע־הייזער. דערוואַקסענע מיידלעך מיט דיקע ביכער אונטער די אָרעמס האָבן געראַוויכערט באַ די טישלעך און געלאַכט מיט פינקלדיקע אויגן צו די שכנים. ס'האָט אויסגעזען ווי אַ וועלט פון זאָרגלאָזע ליידיקגייער און בטלנים.

אויך מיט העלענען איז זי דאָ געווען עטלעכע מאָל. ס'איז געווען דעמאָלט, ווען זי האָט געוואָלט ווערן „מאָדערנע", ווען די קינדער האָבן זי אָנגעהויבן רופן ראַשעל. העלען האָט זי מיטגענומען אויף דער „סאָרבאָן" און זיי זיינען פּונקט אַריינגעפאַלן אויף אַ פאָרטראַג פון אַן אַלטן, ווייסן פּראָפעסאָר איבער „די אַלטע און מאָדערנע כינעזישע מאָלעריי". גייענ־דיק צוריק האָט זי געמוזט שטיין בלייבן און באַוואונדערן די הונדערט דריי און אַכציק מעטער הויכע געביידע פון פּאַנטעאָן, וואו עס ליגן די „גרויסע בירגער", און אויסהערן העלענס קאָמפּליצירטע דערקלערונגען איבער די אונטערשידן צווישן גאָטישן סטיל פון דער נאָטר־דאַם און דעם געמישטן ראָמאַנישן סטיל פון פּאַנטעאָן. זי האָט קוים געפּועלט באַ איר טאָכטער ניט צו מוזן אַרויפקלעטערן די עטלעכע הונדערט טרעפּלעך, וואָס האָבן געפירט צו אַ באַלקאָן, באַ דער קופּאָל, פון וואַנען מ'האָט געזען די גאַנצע שטאָט מיט דער אומגעגנט.

פון אָנהויב האָט זי געמאַכט אַן אָנשטעל, אַז די קירכעס מיט זייער

ארכיטעקטור אינטערעסירן זי טאַקע. זי האָט עס אָבער שנעל אויפגעגעבן. זיי זײַנען איר געבליבן קאַלט און שטום. זי האָט זיך נאָך אַלץ געפילט אַ סך היימישער אין קליינעם שולכל, אָפן „פּלעצל", וואָס האָט קיין שום באַשטימטן סטיל ניט געהאַט און איז געשטאַנען אַריינגעקוועטשט צווישן צוויי פאַרויכערטע, מאַסיווע געביידעס. ערב יום־כּפּור, אינאָוונט, האָט זי זיך דאָרט דערפילט טיפער גערירט ווי בעת אַלע קונסט־עקסקורסיעס מיט העלענען און באַם „ונתנה תוקף" האָט זי אַ היפּש ביסל טרערן פאַרגאָסן.

אָבער וואָס שייך די קינדער האָט איר הנאה געטאָן וואָס זיי ווערן דאָ איינגעוואָרצלט, וואָס זיי פילן זיך ווי אינדערהיים אין די געוועלבטע אַמפיטעאַטערן פון דער „סאָרבאָן", צווישן די ביכער־אויסלאַגן און די לעבנספולע קאַפע־הייזער. זי האָט געשעפּט נחת זעענדיק אין פאַרבייגיין זשאַקן באַ אַ טישל צווישן אַזויפיל שיינע, אָנשטענדיקע מיידלעך און בכבודיקע יונגעלייט.

לעצטנס האָט דער קוואַרטאַל געענדערט זײַן פּרצוף. ער איז געלעגן טרויעריק און האַלב־אָפּגעשטאָרבן. און פאַר אַ פּאָר וואָכן האָט זיך איר אויסגעדאַכט, אַז זי האָט דאָרט ווידעראַמאָל געזען זשאַקן, בעת אַ בהלה, וואָס איז פּלוצלונג אויסגעבראָכן. תחלת איז נאָר די באַוועגונג לעבעדיקער געוואָרן און אָפן ראָג פון דער „גאַס פון די שולן" האָבן זיך פאַרזאַמלט רעדלעך און קרייזלעך ווי אין די אַמאָליקע גוטע צייטן. און מיטאַמאָל האָבן גרופּעס יונגוואַרג אָנגעהויבן שטראָמען פון אַלע אַרומיקע געסלעך. ס'איז געוואָרן אַ געלאָף. אַ הויכער חברה־מאַן איז אַרויפגעקלעטערט אויף אַ טישל, וואָס מ'האָט אַרויסגעשלעפּט פון אַ קאַפע־וועראַנדע און גערעדט הויך, פאָכענדיק מיט די הענט. פונדערווייטנס האָט רחל ניט פאַרשטאַנען זײַנע רייד. ס'האָט זיך איר אויסגעוויזן, אַז צווישן עולם זעט זי זשאַקן און זי האָט געאײַלט אַהינצו. איבער די קעפּ האָט זיך צעפלאַטערט אַ פאָן און גרויסע בוכשטאַבן פון אויפשריפטן. דער עולם האָט זיך געלאָזן אין גאַנג, אַרויפצו, צום לוקסעמבורג־גאָרטן, ליאַרמענדיק אין כאָר: „נידער מיט די דײַטשן! זאָל לעבן אַ פרײַע פראַנקרײַך!"

אַנטקעגן זיי, פון דעם פּלאַץ לעבן לוקסעמבורג־פּאַרק, איז אָנגעלאָפן פּאָליציי. פונווייטנס האָט מען געזען די בלויע, צעפאָכעטע טוניקעס און די ווײַסע שטעקנס. רחל איז שטיין געבליבן, אָנגעשפּאַרט אויף אַ בוים און אַ ווײַלע האָט זי צוגעקוקט צום געראַנגל. פון די קאַפע־הײַזער זײַנען געפלויגן גלעזער און סיפאָנען. אַ מאַרמאָר פּלאַטע פון אַ טישל איז געפאַלן

מיט אַ קראַך און איז צעשפּרינגען אין שטיקער. פון אויבן איז אָנגעפאָרן מיט אַ טרומייטעריי אַן אויטאָ מיט פרישע פּאָליציי. יונגע חברה האָבן געריסן די אייזערנע גראַטעס אַרום די ביימער. די ווייסע פּאָליציי שטעקלעך האָבן אויפגעשיינט אין דער לופטן און זיינען פאַרשוואונדן צווישן קעפּ און פּלייצעס.

קרעכצן פון פאַרוואונדעטע האָבן אָפּגעהילכט אין דער לופט, דורכגעמישט מיט היסטערישן קוויטשען פון מיידלעך. זיי זיינען דורכגעשניטן געוואָרן דורך עטלעכע שאַרפע קנאַלן פון רעוואָלווערן. אַ יאָמערנדיקער, אָפּגעהאַקטער געשריי האָט זיך אַ טראָג געטאָן איבערן בולוואַר. רחל איז געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אַפן בוים, דער קאָפּ באַהאַלטן צווישן די אָרעמס און האָט מורא געהאַט ווייטער קוקן אַהינצו. אירע פיס האָבן געציטערט און זי האָט אָנגעשטרענגט די לעצטע כוחות, כדי ניט אומצופאַלן אַף דער ערד.

ווען זי איז געקומען צו זיך איז דער בולוואַר געווען פּוסט. אַ גרופּע פּאָליציאַנטן האָט געפירט עטלעכע צעבלוטיקטע סטודענטן. זיי האָבן אַרומגערינגלט אין אַ גרויסער צאָל די יונגע בחורים, זיי געהאַלטן פעסט באַ די אָרעמס און מאַרשירט מיט אויסגעשטרעקטע רעוואָלווערן אין די פויסטן. אַן עלטערער זשאַנדאַרם, מיט ווייסע שטרייפן אַפן בלויען היטל האָט געשאָלטן, געשריען און אַרויסגעגעבן באַפעלן. אַ שטיל קרעכצן האָט זיך אַריינגעפלאָכטן אין זיין טומלענדיקן געשריי.

רחל האָט געזוכט מיט די אויגן און איר בליק איז געפאַלן אַף אַ פלעק, וואָס האָט זיך געצאַפּלט אַפן אַספאַלט, באַם ראַנד פון טראָטואַר. דאָס קרעכצן איז געקומען פון דאָרטן. אַן אויטאָ מיט רויטע צלמס אַף די ווענט איז אָנגעפאָרן מיט אַ שאַלענדיקן געקליפּער און איז שטיין געבליבן לעבן פאַרוואונדעטן. אַ מאַן אין שוואַרצע קליידער איז אויסגעשטיגן און אַ לאַנגער, ווייסער באַנדאַזש האָט אַ בלאַסק געטאָן אין דער לופטן. — ס'איז זשאַק! — און באַלד איז זי געווען זיכער, אַז עס איז איר זון. די שרעק איז פאַרשוואונדן און זי האָט זיך געלאָזט אַהינצו מיט ציטערנדיקע קני. אַן עלטערער פּאָליציאַנט האָט איר פאַרשטעלט דעם וועג:

— וואוהין אַלטע מאַמע? גיי בעסער אַהיים און לייג זיך אין בעט!

און איידער זי האָט אים באַוויזן צו ענטפערן, האָט מען דעם פאַרוואונדעטן אַריינגעלייגט אין וואָגן, וואָס איז אָפּגעפאָרן מיט אַ שאַלענדיקער טרומייטעריי.

דאָס בילד האָט זיך איר איינגעקריצט אין זכרון און איז איר גע־

שטאַנען פֿאַר די אויגן בעת זי האָט אין די שפּעטערדיקע טעג געוואַנדלט איבער די שכנותדיקע קוואַרטאַלן: דורכן לוקסעמבורג־גאָרטן, איבערן מאָנפּאַרנאַס, אַזש ביז דער תּמיד שלוהדיקער געגנט פֿון פּאַרק מאָנסורי. אין דערווירקלעכקייט זיינען די גאַסן געווען רואיקער ווי אַמאָל: ניט געווען מער דער הו־הא פֿון קויפֿער און הענדלער, די זינגענדיקע אויסגעשרייען פֿון יונגע פֿאַרקויפֿערנס, וואָס לאָדן איין קונים און ניט דער שפֿע פֿון סחורות אין וויסטאַוועס און אויף די טראָטואַרן. די מענטשן זיינען אַרומגעגאַנגען פֿאַרטראַכט, געלאַסן, ווייניקער רירעוודיק ווי פֿריער, אָן אַ גלאַנץ אין די אויגן. אויף די אויסגעמאָגערטע פּנימער איז געלעגן אַ מידקייט און די פֿריינטלעכע שמייכלען זיינען ווי פֿאַרגליווערט געוואָרן אויף די ליפּן.

דער נאַקעטער מאָנסורי־פּאַרק איז געלעגן איינגעהילט אין אַ דינעם שלייער פֿון האַרבסטיקן אומעט: די הוילע בוימער האָבן שטיל געטרוימט פֿון אַ קומענדיקן פֿרילינג, אַ קאַלט ווינטל האָט שפּאַצירט דורך די פּוסטע אַלייען און אַ געשפּרינקלטע, דינגע פֿראָסט־שיכט האָט זיך פֿאַרצויגן איבער די געמיטלעכע אָזיערעס.

און פֿונדעסטוועגן האָט זיך רחלען אומעטום געדאַכט, אַז אָט־אָט ברעכט אויס אַ בהלה, מענטשן הייבן אָן לויפֿן פֿון אַלע געסלעך, פֿון די פּוסטע אַלייען, רעוואָלווער־שאָסן שניידן דורך דעם שלייער פֿון שטילקייט.

זי איז שטיין געבליבן אויף אַ שייד־וועג, וואו צוויי טרעפּן האָבן געפֿירט צו אַ נאָענטער ראַמפּע. „לאַ ווילעט" — האָט זי איבערגעלייענט אויף איינעם פֿון די קעגניבער הענגענדיקע שילדלעך. אין „לאַ ווילעט" וואוינען אַרבעטער! „זשערמען אָדער מאַדלען, אַן אַרבעטערקע דאַכט זיך..." זי וועט פֿאָרן אַהינצו.

זי האָט אויסגעדרייט דעם קאָפּ, כּדי זיך צו פֿאַרזיכערן, אַז זי נעמט די ריכטיקע ליניע. באַם שילד איז געשטאַנען אַ מאַן, פֿאַרטיפֿט אין צעטל פֿון די גאַסן, וואָס זיינען דאָרט געווען אויסגערעכנט מיט בלויע אותיות אויף אַ ווייסן פֿאָן. ער איז געשטאַנען אין פּראָפֿיל און אין דער טונקלקייט האָט זי אים ניט געזען קלאָר. פֿונדעסטוועגן האָט איר אַ קלאַפּ געטאָן אין האַרצן: איז עס ניט דערזשעלבער?

אַ גערויש פֿון אָנקומענדיקן צוג האָט איר ניט געלאָזט לאַנג קלערן. זי איז איילִיק אַראָפּגעלאָפֿן עטלעכע טרעפּלעך און נאָך באַוויזן דורכצוגליטשן זיך דורך דער אויטאָמאַטישער טיר, וואָס האָט שוין געהאַלטן אין שליסן דעם אַרויסגאַנג. הינטער זיך האָט זי דערהערט שנעלע טריט.

עמעצער האָט געשטויסן אין דער טיר און בייז געשאָלטן. ער האָט פאַר־שפּעטיקט! — האָט זי אַ טראַכט געטאָן.

ערשט ווען זי איז אַריין אין אַ וואַגאָן, האָט זי אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער. הינטער דער געשלאָסענער טיר האָבן זיך דערווייל אָנגעזאַמלט עטלעכע מענטשן און געוואַרט אָפּן נאָענטסטן צוג. נאָר איינער איז מיט אַ שפּרונג צוריק אַרויפגעלאָפן די טרעפּ און זיך דאַן אַ לאָז געטאָן מיטן פאַרבאָטענעם פּאַראַלעלן גאַנג, דורך וועלכן נאָר די אָנגעקומענע פּאַסאַ־זשירן האָבן געמעגט אַריינגיין אין דער סטאַציע. ער האָט זיך טאַקע אָנגעשטויסן אָן עולם, וואָס איז גראָדע אויסגעשטיגן. ס׳איז געוואָרן אַ שטיקל שטופּעריי. רחלס האַרץ האָט האַסטיק געקלאַפּט: וועט ער נאָך באַווייזן דורכצוגיין און נעמען דעם צוג? זי איז אַלץ ניט געווען זיכער צי ס׳איז דער זעלבער אָדער נאָר אָן איינבילדונג פון איר שרעק. פאַרוואָס זאָל ער איר נאָכגיין? און פאַרוואָס ניט? ס׳איז כלל קיין קשיא ניט פאַר־וואָס מען ווערט פאַרפאָלגט! דער צוג האָט אַ פייף געטאָן און זיך גע־וואָרפן אין טונעל. פאַר די אויגן האָבן אַ שווינדל געטאָן די ריזיקע רעקלאַמע־אותיות פון באַקאַנטן אַפּעריטיוו:

דוב... דובאָ... דובאָנע... דוב...

איר פּלוצלימדיקע איילעניש און אויפרעגונג האָבן אין איר גופא אויפגעוועקט אַ געפיל, אַז זי יאָגט זיך טאַקע צו אַ באַשטימטן ציל. ווער יענער מאָן זאָל ניט געווען זיין, האָט ער שוין דעם צוג ניט געקראָגן. אַצינד מוז זי נאָר טרעפן יענץ מיידל. אַ מידע האָט זי געשלאָסן די אויגן און פּרובירט זיך פאַרצושטעלן די שטריכן פון דער אומבאַקאַנטער.

אַ ווײַלע שפּעטער האָט זי זיך אַרומגעקוקט אויף די פּאַסאַזשירן פון דער אָפּטיילונג. ניט ווייט פון איר איז געזעסן אַ יונג, בלאַס מיידל, מיט לייכט געפאַרבטע ליפּן און געדיכטע, שוואַרצע האָר, פאַרקאַמטע אויף פאָרנט. דאָס מיידל איז געווען פאַרטאָן אין לייענען אַ דין העפטל. — אפשר זי? — האָט רחל אַ קלער געטאָן און אָנגעהויבן זי שטאַרקער צו באַטראַכטן. יענע האָט דערפילט דעם פרעמדן, דורכדרינגלעכן בליק און לייכט דערשראָקן האָט זי אָפּגעדרייט דעם קאָפּ אָן אַ זייט.

דער צוג האָט זיך געיאָגט. מענטשן האָבן זיך כסדר געביטן, אויסגע־שטיגן און איינגעשטיגן. דאָס מיידל איז געבליבן. רחל האָט כלל ניט געקוקט אויף די נעמען פון די סטאַציעס, זי איז אַצינד נאָכגעפאָרן דער אומבאַקאַנטער. ניט האָבנדיק קיין שום זיכערן ציל, האָט זי זיך אָנגע־כאַפּט אָן ערשטן בעסטן. לאַנגזאַם איז אין איר אויסגעוואַקסן די זיכער־

קיט, אז דאָס מיידל, דאָרט אַפֿן באַנק, קען זשאַקן און ווייסט וואו ער געפינט זיך.

זיי זיינען אַזוי אָפּגעפֿאָרן אַ קנאַפּע האַלבע שעה. אויף איינער פֿון די סטאַציעס איז דאָס מיידל אויפגעשפּרונגען און איז אַרויסגעלאָפֿן דורך די געעפנטע טירן. רחל, וואָס האָט פֿון איר ניט אַראָפּגעלאָזן די אויגן, האָט נאָך באַוויזן אַרויסצוגיין איידער די טירן האָבן זיך צוגעקלאַפּט. זיי זיינען אַרויפגעשטיגן די טרעפּ צום אַרויסגאַנג, דורך וועלכן ס'האָט זיך אַריינגעריסן דאָס טאָג־ליכט פֿון גאַס. דאָס מיידל האָט באַמערקט, אַז די פֿרעמדע פֿרוי גייט איר נאָך און געוואָרפֿן צעשראָקענע בליקן הינ־טער זיך.

אויבן, פֿאַר דער גאַס, איז געשטאַנען אַ יונגער מאַן און געזוכט צווישן אויסשטייגנדיקן עולם. דערזעענדיק דאָס מיידל האָט ער אַ שמייכל געטאָן און איר צוגעוואונקען. זיי האָבן זיך צעקושט. אַ ווילע זיינען זיי געשטאַנען אַרומגענומען, די אומבאַקאַנטע האָט עפּעס געשושקעט און זיך נעמענדיק אונטער די אָרעמס זיינען זיי אויף גיך פֿאַרשוואונדן אין אַ זייטיקער גאַס.

רחל האָט זיך שוין געהאַט אַזוי איינגעלעבט מיט דער אילוזיע, אַז זי פֿאָרט צוזאַמען מיט זשערמענען, אַז אַצינד האָט זי זיך דערפֿילט לייכט באַליידיקט. זי איז געשטאַנען איינע אַליין אין אַ פֿרעמדער, אומבאַקאַנ־טער געגנט, און אַ שטאַרקער געפֿיל פֿון איינזאַמקייט האָט זי אַרומגע־כאַפּט.

זי האָט זיך געלאָזט גיין מיט דער גאַס באַטראַכטנדיק די הייזער און די מענטשן. עס האָט דאָ געווימלט פֿון אָן אַ שיעור קליינע האָטעלעכ־לעך, וואָס האָבן אַנאָנסירט אויף זייערע אַלטע שילדן, אַז זיי האָבן קאַלט און וואַרעם וואַסער און אַז זיי פֿאַרדינגען זיך אויף אַ חודש, אַ וואָך און אַ שעה. ערטערווייז האָבן אויפגעהערט די געביידעס און ס'האָבן זיך גע־צויגן לאַנגע, הויכע פֿאַרקאַנטעס פֿון פֿאַבריקן. פֿון די בילִיקע „ביסטראָס" אויף די ראָגן האָבן אַרויסגעשאַלט הילכיקע ראַדיאָ־שטימען. די גאַס איז געלאָפֿן וואַכעדיק און גרוי און זיך אַריינגעגאָסן אין דער ווייט אין אַ הענ־געגדיקן נעפּל פֿון וועלכן ס'האָבן אַרויסגעשטעקט הויכע קוימענס.

די פֿאַרבייגייער זיינען געווען שלעכט געקליידעט, ס'רוב אין בלויע אַרבעטער מלבושים, אומראַזירט, אָן מאַנטלען און אָן קראַוואַטן איבער די געשטרייפטע העמדער, מיט שווערע, הילצערנע כאָדאַקעס אויף די פֿיס.

עלטערע פרויען מיט פאַרזאָרגטע פּנימער האָבן געפירט קינדער באַ איין האַנט און אין דער צווייטער האָבן זיי געטראָגן ליידיקע קאַשיקעס אָדער נעצן.

רחל האָט זיך געפילט פאַרלאָרן צווישן די פרעמדע פּנימער. מען האָט באַוואונדערט איר אָפּגעקראָכענעם פעלץ, וואָס האָט נאָך דאָ אויס־געזען גאַנץ „שיק". איר האָפענונג איז אויסגערונען, זי איז געגאַנגען ווייטער נאָר ווייל זי האָט מורא געהאַט זיך אומקערן אהיים מיט ליידיקע הענט.

אַנטקעגן איז אָנגעקומען אַ ברייטפּלייציקער, מיטליעריקער מאַן. רחל האָט אים באַטראַכט. צווישן גרויען עולם האָט ער אויסגעזען שטאַרק עלעגאַנט אין זיין לאַנגן שוואַרצן מאַנטל און גלאַנצענדיקע שיך. זי האָט ניט באַמערקט ווי אַפּן ברוק איז אָנגעפאָרן אַ ראָווער און זיך אויסגע־גלייכט מיטן שפּאַצירנדיקן הער. עס האָבן אָפּגעהילכט דריי שאָסן און דער מאַן איז אומגעפאַלן. ערשט איצט האָט זי דערזען ווי דער ראָווער האָט זיך שנעל פאַרקירעוועט און איז נעלם געוואָרן אין אַ זייטיקער גאַס.

ס'האָבן זיך צעעפנט טירן און פענצטער. נייגעריקע קעפּ האָבן אַרויסגעקוקט, געפרעגט, זיך איבערגעוואָרפן מיט קורצע זאַצן. צוויי יונגע חברה זיינען צוגעלאָפן צום ליגנדיקן און אים אויפגעהויבן. זיי האָבן אים גלייך געלאָזן פאַלן און עפּעס געזאָגט צו די אַרומשטייענדיקע מענטשן, וואָס זיינען אָנגעקומען פון אַלע זייטן מיט צעשראָקענע פּנימער. אַ קינד האָט זיך צעשריען:

— געשאָסן! יענער אַפּן ראָווער האָט געשאָסן!

די מאַמע האָט אים אַ צי געטאָן פאַרן הענטל:

— שווייג, בהמה!... ס'איז ניט דיין זאַך!

רחל האָט געהערט אַ נאָמען וואָס איז געלאָפן פון מויל צו מויל. די טירן און פענצטער האָבן זיך גלייך געשלאָסן. דער פאַרזאַמלטער עולם איז זיך שנעל צעגאַנגען. די גאַס איז געוואָרן פּוסט. רחלען האָט זיך גע־דאַכט, אַז אַלע, אויסער איר, ווייסן דאָ פון אַ בשותפותדיקן סוד. די גרויע, וואָכעדיקע הייזער האָבן איצט געקוקט מיט אַ געהיימנישפולן שווייגן פון אַ ספינקס. אַ פאַרבייגייער האָט צו איר אַ מורמל געטאָן:

— טראָגט זיך בעסער אָפּ, מאַדאַם, עס וועט זיין אַן אַבלאַווע!

זי האָט דורכגעשניטן דעם בולוואַר און איז אַריין אין אַ זייטיקן געסל.

די געגנט דורך וועלכער זי איז געגאַנגען איז באַשטאַנען פון אַ לאַבירינט פון הויקערדיקע, זיך שניידנדיקע גאַסן און גרויע, נידעריקע הייזער. ס'איז דאָ געווען רויק. אָבער רחלען האָט זיך געדאַכט, אַז די ידיעה וועגן מאָרד לויפט איר פאָרויס. קיינער איז ניט געגאַנגען אין דער ריכטונג פון בולוואַר. באַ די טויערן האָבן זיך מענטשן געסודעט און זיינען גלייך פאַרשוואונדן אין די טונקעלע קאָרידאָרן. מאַמעס האָבן אַריינגערופן זייערע קינדער אין די הייזער.

פון הינטן, פון בולוואַר, איז דערגאַנגען אַ פייפעריי און אַ טראַסקעריי פון מאָטאָציקלען. פּאָליציי! — האָט אַ קלער געטאָן רחל — אויב מען וועט זי דאָ פאַרהאַלטן, וועט זי אַפילו ניט קענען אָנגעבן, וואָס אַזוינס זי האָט געזוכט אין דער דאָזיקער געגנט. וואוהין כאַפּט מען זיך אַריין?

פון אַ קעגנאיבערדיקן ראָג איז דערגאַנגען אַ זשומען פון אַ ראַדיאָ. אַפן שילד איז געשטאַנען אָנגעשריבן: „קוילן, קאַפע, וויין". רחל האָט דורכגעשניטן די גאַס, האָט געעפנט די טיר און איז אַריינגעגאַנגען.

באַם צינקענעם פאַרבאַנק איז געשטאַנען אַ נידעריקער מאַן און זיך לייכט געוואַקלט איבער אַ גלאָז וויין, וואָס ער האָט געהאַלטן אין דער האַנט. ער האָט קענטיק געהאַלטן אינמיטן אַ דרשה — רחל האָט שוין פון גאַס געהערט זיין צעצויגענע, שכורלעכע שטימע — און זי איבערגעריסן צוליבן אַריינקומען פון אומבאַקאַנטן גאַסט. דער זאַל איז געווען פוסט, נאָר הינטן, אין האַלב־טונקל, זיינען געזעסן צוויי יונגע חברה און געשפּילט אין קאָרטן. זיי האָבן געוואָרפן אַף רחלען אַ פאָרשנדיקן בליק. אויך דער בעל־הבית, וואָס איז געשטאַנען הינטערן פאַרבאַנק האָט זי אָנגעקוקט מיט פאַרדאַכט.

זי האָט זיך געזעצט אין אַ ווינקל און שווער אָפּגעזיפצט פון מידקייט און שפּאַנונג. דער בעל־הבית איז צוגעגאַנגען און אַ ווײַלע באַטראַכט איר טרויעריקן, צעקנייטשטן פּנים.

— וואָס טרינקען, מאַדאַם?

— אַ וואַרעמע קאַווע!

ווען ער האָט אַ ביסל שפּעטער געבראַכט די קאַווע, האָט ער אַ זאָג געטאָן:

— קאַלט, מאַדאַם?

— יאָ, אַ קאַלטער ווינטער!

— שוין לאנג ניט געווען אזא ווינטער אין פאריז!... איר זענט א היגע?

— יאָ, א סך יאָרן אין פאריז.

די צוויי יונגעלייט און אפילו דער שכור באם טיש האָבן זיך אויפ־מערקזאם צוגעהערט צום שמועס. דער בעל־הבית האט אויסגעפרעגט דרך־אגבדיק, ווי די ענטפערן וואָלטן אים ניט שטארק אָנגעגאנגען.

— פון דער געגנט?

— ניין!... מיר וואוינען בא די גרויסע בולווארן.

— אודאי געקומען עמעצן באזוכן! היינטיקע צייטן קומט מען צו איינעם צו גאסט און מען טרעפט אים ניט...

— יאָ! — האָט רחל צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ צום פארטיקן תירוץ, וואָס יענער האָט איר אַריינגעלייגט אין מויל — היינט אינדערפרי האָט מען זיי צוגענומען.

— איר זיינט א יידישע?

רחל האָט געשאָקלט מיט קאָפּ אף יאָ. דער מאן באם פאָרבאנק האָט א זאָג געטאָן פונדערווייטנס:

— זיי ווילן אונדז אָפּקויפן מיטן כאפּן יידן! בא אונדז אין הויז זיינען זיי אויך געווען!... און ווען די יידן האָבן געהערשט אין פאריז, איז פונדעסטוועגן געווען וואָס צו עסן!

רחל האָט זיך דערוואָרעמט באם טרינקען די שווארצע פליסיקייט, וואָס האָט געשמעקט נאָך צוגעברענטע ארבעס. זי האָט זיך אָנגעשפּארט אָן ווייכן אָנלען פון דער באנק און צוגעמאכט די אויגן. קעגנאיבער, באם טישל פון די יונגעלייט האָבן געקנארט די קאָרטן, וואָס א פלינקע האנט האָט געטאשט.

— דו פּאסט? — האָט א שטימע געפרעגט.

— יאָ!

— און איך אָנונסיר זעכציק!

— גיב קאָרטן!... ער איז טויט ווי אלע טויטע!

— איך אָנונסיר צוואנציק. געדענקסט ס'אָרא שמחה ס'איז גע־ווען, ווען מ'האָט אים אויסגעוויילט פאר א דעפּוטאט!

— די היינט! ווען זיי ארבעטן זיך נאָך ארויף פארגעסן זיי דאָס פאָלק! איצט וועט ער זיין א דעפּוטאט אין גיהנום!...

זיי שמועסן אויך ווען יענעם! — איז דורכגעגאנגען א געדאנק דורך רחלס קאָפּ. אירע אויגן־לעפלעך זיינען געווען ווי צוגעקלעפּט און

זי האָט זיי ניט געקענט עפענען, כדי אַנצוקוקן די ריידנדיקע. דער שכור באַם פאַרבאַנק האָט זיך מער ניט געקענט איינהאַלטן און האָט ווייטער פאַנאַנדערגעוויקלט זיין סטראַטעגישן פּלאַן:

— דו פאַרשטייסט? די רוסן וועלן דערלאַנגען אַ זעץ!... די ענגלי־שע אוויאַנען...

די שטימען זיינען פאַרשוואומען געוואָרן אין אַ נעפּל. פון זעלבן נעפּל איז אַרויסגעריטן די פראַנצויזישע קאַוואַלעריע. פון זייערע קאַס־קעס זיינען אַראָפּגעהאַנגען פערדישע עקן און זיי האָבן אויסגעזען ווי בעת דער מיליטערישער דעפילאַדע אויף די „עליזייער פעלדער", וואָס זי האָט געהאַט אַנגעקוקט מיט העלענען. אַ צייטונגס־פאַרקויפער איז געלאָפן מיט אַ פּאַק אונטערן אָרעם. דער עולם האָט געכאַפּט די בלעטער פון די הענט און אויף אַלע בלעטער איז געשטאַנען דאָס בילד פון זשאַקן. ער האָט דאָרט אויסגעזען יונג, ווי אויפן בילד, וואָס הענגט אין זיין צימער, לעבן דער ביבליאָטעק...

פּלוצלונג האָט אָפּגעהילכט אַ ווייטע שטימע פון אַ הויך־ריידער. דער מיקראָפאָן איז געשטאַנען אויפן אייפעל־טורעם, זי האָט אים אָבער ניט געזען, ווייל ער איז פאַרשטעלט געוואָרן דורך אַ צעפלאַטערטער פאָן, אויף וועלכער עס האָט זיך געצייכנט אַ שוואַרצער האקן־קרייץ. די שטימע האָט אויסגערופן:

„די פּאָליציי זוכט אַרום דעם ייד יענקל סאָקאָלאָווסקי... אַטענ־טאַט... בולוואַר מאַזשענטאַ..."

זי האָט אויפגעציטערט און געעפנט די אויגן. די ראַדיאָ האָט גע־שפּילט אַ מיליטערישע מוזיק. אין זאַל איז קיינער ניט געווען. דער בעל־הבית איז געשטאַנען לעבן איר:

— איר ציטערט פון קעלט, מאַדאַם! נאָך אַ וואַרעמע קאַווע?

— ניין! איך וועל גיין!

— גיטסט אַכטונג! אין דרויסן קומען פאַר אָבלאַוועס! גייט בע־סער דורך די געסלעך...

און ער האָט איר דערקלערט ווי צו גיין ביזן פּלאַץ רעפּובליק.

— ווייטער וועט איר שוין טרעפן! — האָט ער געזאָגט.

אין דרויסן איז שוין געלעגן דער אָוונט. זי האָט זיך געשלעפּט פאַ־מעלעך דורך די פּוסטע אויסגעלאָשענע גאַסן. ס'איז שוין געווען זייער פינצטער, ווען זי איז צוגעקומען צו אַ קאַנאַל און האָט געזוכט אַ בריק

אף איבערצוגיין אף דער אנדער זייט. מיטאמאל האט זי דערזען א שאטן, וואס האט זיך געשלייכט לענגויס די הייזער. זי איז שטיין געבליבן, האט אנגעשטרענגט געקוקט אין דער פינצטערניש און פלוצלונג האט זי אויסגערופן:

— זשאק!

דער שאטן האט זיך א שאר געטאן שנעלער און זיך פארקירעוועט אין א געסל. זי איז אים נאכגעלאפן מיט די לעצטע כוחות און געריפן:

— זשאק!... יענקעלע!...

זיבעטער קאַפּיטל

זשערמען האָט געמאַכט דאָס בעט מיט גיכע באַוועגונגען, כּדי זיך א ביסל צו דערוואַרעמען בײַ דער אַרבעט. זי האָט אויפגעטרייסלט דעם מאַטראַץ און אַרויפגעלייגט איבער די אויבערשטע דעקעס א ווינטערדיקן מענער־מאַנטל, וואָס זי האָט אַראָפּגענומען פון א הענגער בײַ דער טיר. די צוויי באַשטריקטע קישעלעך האָט זי אָנגעשפּאַרט אויף דער וואַנט און אַזוי אַרום פאַרוואַנדלט דאָס בעט כמעט אין א סאָפע.

אין צימער איז געווען קאַלט. ס'איז געווען א קליין צימערל אויף אן אויבערשטן שטאָק פון אן אַרבעטער־הויז, אין אן אָפּגעלעגענער געגנט פון פּאַריז, צווישן פּלאַץ „קאָמבאַ" און קאַנאַל, וואָס שניידט דאָרט דורך די שטאָט. פון דרויסן האָט דאָס הויז אויסגעזען שטאַרק פאַרנאַכלעסיקט. די פּאַסאַדע איז געווען באַשטרייפט מיט גרויסע פלעקן פון אַראָפּגעריסענע טינק, באַקלעפּט מיט רעשטלעך פון אַראָפּגעריסענע פּלאַקאַטן און באַשמירט מיט אָפּגעמעקטע לאָזונגען און פּאַרטיי־צייכנס. — א שארית הפּליטה פון אַמאָליקע צייטן. אינעווייניק האָבן די מעבל און פאָרהאַנגען געשאַפן א ביסל געמיטלעכקייט. אויסער דעם קליינעם טישל און דער פּאָליצקע מיט אָנגעוואָרפענע ביכער, איז לעבן בריטן בעט געשטאַנען א ראַדיאָ־אַפּאַראַט אויף א הויכן טאַבורעט. אויף די ווענט זײַנען געהאַנגען עטלעכע לאַנד־קאַרטעס און א פאַרביק בילד פון א פילם־סטאַר, וואָס זײַנען אויסגעשניטן געוואָרן פון צײַטונגען.

דער דאַך האָט זיך אַראָפּגעלאָזן נידעריק־געוועלבט איבער דער פאָדערשטער וואַנט און די צוויי קליינע, שפּועדיקע פענצטערלעך צו דער גאַס, וואָס האָבן זיך אײַנגעשניטן אין אים, זײַנען געווען פאַרצויגן מיט דיקע באַפּעסטיקטע פאָרהאַנגען. אין א ווינקל האָט א לאַנגער, גרינער פאָרהאַנג געדינט אַלס מחיצה צו א קליינעם, זײַטיקן חדרל, וואָס איז

געוועזן איינגעבויט ווי א גרויסע שאַפע אין דער וואַנט און געדינט אַלס קיך, טואַלעט און מקום מקלט פאַר אַלטע, געניצטע חפצים.

די קאַלירטע פילם־אַרטיסטקע און די קאַרטעס פון טשעכאָסלאָוואַקיע און פוילן זיינען געוועזן געל פון אַלטקייט. דאָס האָט זיי פיער אויפגעהאַנגען פאַר דער מלחמה, ווען די דאַזיקע לענדער זיינען אַרויפגעשוואומען אַף דער טאָג־טעגלעכער אַקטואַליטעט. זשערמען האָט זיי פאַרנאַכלעסיקט, ניט אַריינגעשטעקט די אַרויסגעפאַלענע קנאַפּקעס און דערפאַר האָבן זייערע שפּיצן אַרומגעפלאַטערט אין דער לופטן.

אפן טיש איז לעבן א צייטונג געלעגן א קאַרטל, וואָס זי האָט נעכטן באַקומען פון פיערן. די ידיעות פון אים זיינען זעלטענע און ער שרייבט נאָר קורץ און לויט דער סכעמע. אָבער אַצינד קלערט זי כלל ניט וועגן אים. באַטראַכטנדיק פון א זייט דאָס בעט, צי ס׳ליגט דאָרט אַלץ אין אָרדענונג, טראַכט זי מיט דערוואַרטונג וועגן זשאַקן: וועט ער דאָסמאָל קומען אָדער ניט?

א נאַריש פאַרעקשנט ייִנגל! ס׳וועט אים דאָך בעסער זיין דאָ איידער אין יענער פוסטער, פאַרשימלטער דירה. ער וועט זיך דאָך מסתמא א צייט לאַנג מוזן אויסבאַהאַלטן און ניט קענען דערשיינען אַף גאַסםוועלט! פאַרוואָס זאָל ער ניט וואוינען דאָ?

אַזאַ צייט האָט ער זי פאַרעקשנט אויסגעמיטן! איז זי דען שולדיק אין גאַנצן פּלאָנטער מיט פיערן?... וואָס האָט זי געקענט טאָן? זשאַק איז געוועזן ווייט און עס זיינען פאַרגאַנגען חדשים און יאָרן. אָט־אָט און עס נעמט א סוף, און עס האָט כלל קיין סוף ניט גענומען! ווען ניט פיער וואָלט עס געוועזן אַן אַנדערער...

ניין, ס׳איז כלל קיין פּלאָנטער ניט! פיער איז ניטאָ, ער איז ווייט און ווער ווייסט צי ער וועט צוריקקומען. און נעכטן איז זי פאַרבליבן מיט זשאַקן א לאַנגע־לאַנגע ווײַלע.

א וואַרעמקייט שלאָגט דורך איר קערפּער ווי א לייכטעס צוגווינטל. ס׳איז געקומען אַזוי פּלוצלונג, אומדערוואַרטעט. ערגעץ־וואו האָט זי געגלויבט אים ווידער טרעפן, און דאָך איז זי געוועזן איבעראַשט, ווען זי האָט דערקענט זיין שטימע אין דער פינצטער. זיי האָבן ניט גערעדט, אָן ווערטער האָבן זייערע הענט זיך אויפגעזוכט, זיך איינגעקלאַמערט. דורך די צעבראָכענע שויבן האָט מען געזען דעכער און שטאָקן איינגעהילט אין פינצטערניש. די שטאָט איז געלעגן ווי אויסגעשטאָרבן. אונטן האָבן שטיל געמורמלט די וואַסערן פון קאַנאַל. זי האָט געהערט דאָס

קלאפן פון איר הארצן און ס'איז איר אויסגעקומען ווי נאר זי אליין וואלט מיט אים פארבליבן אף דער וועלט.

א ווײַלע בלײַבט זי שטיין מיט פארלײגטע הענט אף די ברוסטן און לעבט ווידער איבער די נעכטיקע קורצע טרעפונג. זי וואלט נאך לענגער געבליבן. א גאנצע נאכט וואלט זי געבליבן, ווען ניט די הינטישע פאליציי און די געשטאפא, וואס שטעקן אומעטום ארײַן די נאז. זי וואלט טראצדעם געבליבן! ליבע איז ליבע — ניט אמת? אבער זשאק 'האט בשום אופן ניט געוואלט. ער האט אויך ניט צוגעזאגט, אז ער וועט קומען, זי האט עס אבער ארויסגעפילט פון זײַנע הייסע ליפן און פעסטע קלאמערנדיקע ארעמס בעתן געזעגענען זיך. וועט ער באלד קומען?

זי האט ניט געקענט אײַנשטיין אף איין ארט. מיט שנעלע טריט איז זי צוגעגאנגען צום פארהאנג, אים פארשארט אן א זײַט און א קוק געטאן צי עס וועט עפעס זײַן צום נעמען אין מויל ארײַן אויב זשאק וועט קומען. זי וואלט געקענט אויסלייען ברויט־קארטן בא א חברטע, אבער מען וואלט באמערקט, אז זי קלײַבט זיך אויפנעמען א גאסט. אה, מען וועט מוזן זײַן זייער פארזיכטיק — האט זי זיך געזאגט — ניט ארויסכאפן זיך מיט א ווארט אין געשעפט! ספּעציעל וועט מען זיך מוזן היטן פאר דער „בלאנדער זשאן"!... זי שלאפט מיט די דײַטשן,- די בלאנדע זשאן, דערפאר זעט זי אויך אזוי דיק! נשקשה, זיי האבן צו פרעסן, פון אלדאס גוטס האבן זיי! זי האט זיך אפילו דערמיט בארימט, די הור, און די ערשטע צײַט האט זי דערציילט ווי זי האט זיך געטראפן מיט אן אפיציר און וואס מען האט אלץ געפרעסן און געזויפט...

אבער זי, זשערמען, האט זיך קיינמאל ניט געלאזט אנרירן פון א „באש", כאטש זי לעבט שוין אזוי לאנג אליין און איין גאט אין הימל ווייסט ווי שווער עס קומט איר אן אזוי צום לעבן! נאר אין א „קאפע" איז זי עטלעכע מאל געגאנגען מיט איינעם און אויך נאר ווײַל מ'האט איר געהייסן ווארפן אף אים אן אויג! ער האט איר צוגעזאגט הרים וגבעות, אבי זי זאל מיט אים גיין אין א האטעל. אבער א פייג איז זי געגאנגען!

אף די טרעפ הילכן אפ שווערע טריט ווי עמעצער וואלט געטאפּט מיט די פיס אין דער פינצטער. אפשר זשאק? ער קען ניט דעם ארויפגאנג און ס'איז דארט ניטא קיין ליכט!

זי האט געעפנט די טיר און א לאנגער פאס 'שײַן איז געפאלן אף די ברייטע טרעפ. די טריט זײַנען תחלת לייכטער און שנעלער געווארן

און דאַן איז שטיל געוואָרן ווי עמעצער וואָלט דאָרט געלויערט אין דער פינצטער.

— זשאַק? — האָט זי אַ סיקע געטאָן צווישן די ציינער.

ס'איז טאַקע געווען זשאַק, וואָס איז שנעל אַרויפגעשטיגן. באַם אַרויסשטראַלנדיקן ליכט האָט זי געזען זיין בלייכן, באַוואַקסענעם פּנים און שוואַרצע איינגעפאַלענע אויגן. זיי זיינען אַריין און צוגעמאַכט די טיר הינטער זיך.

— נו, ביסט דאָך געקומען! — האָט זי פריילעך אויסגערופן, ווען זיי האָבן איבערגעטראָטן דעם שוועל.

— ש־ש־ש, רייד שטילער!

— מאַכט ניט אויס — קיינער הערט אונדז ניט!

— און די שכנים? — האָט זשאַק אַ פיר געטאָן מיט דער האַנט אַרום.

— ניטאָ קיין לעבעדיקער נפש אַפן גאַנצן שטאָק, אויסער דעם טויבן מאַרסעל. מיין שכנטע פון יענער זייט — האָט זי אָנגעוויזן אַף דער וואַנט, וואָס באַם בריטן בעט — קומט שוין לאַנג ניט אַהיים. נעכטיקט אודאי באַ איר שעף, דעם אַלטן אַלמן. ניטאָ קיין קוילן, באַנוצט ער זי אודאי אַנשטאָט צענטראַל־הייצונג!

זי האָט זיך צעלאַכט און אָנגעשטעקט זשאַקן מיט איר פריילעכ־קייט. אַף זיין באַוואַקסענעם פּנים האָט זיך צעלייגט אַ שמייכל. זיינע ניט אויסגעשלאָפענע אויגן זיינען געלעגן טיף אונטער זיין ברייטן שטערן. לעבן די איינגעפאַלענע באַקן זיינען זיינע אויערן אָפּגעשטאַנען מער ווי געוויינלעך און אויסגעזען לענגער ווי זיי זיינען געווען אינדערהאמתן. דער קראַגן פון זיין העמד איז געווען שמוציק און צעקנייטשט. ער איז געשטאַנען איינגעדרייט אין מאַנטל און מ'האָט געזען, אַז ער איז מיד און אַז ס'איז אים קאַלט.

— און דער טויבער מאַרסעל, ווי דו רופסט אים? — האָט ער גע־פרעגט.

— ער הערט דאָך ניט — איז טויב ווי די וואַנט! פינף וועקערס שטעלט ער אָן, כדי זיך אויפצוכאַפּן באַצייטנס צו דער אַרבעט. פאַרטאָג מאַכן זיינע זייגערס אַן אַלאַרעם, אַז ס'ע דאַכט זיך די סירענעס — די ענגלענדער קומען באָמבאַרדירן!... וועסט שוין מאָרגן אינדערפרי אַליין הערן דעם ספּעקטאַקל!

זשאַק האָט זי אָנגעקוקט:

— ביסט אזוי זיכער, אז כ'וועל בלייבן איבער נאכט?

— א ברירה האסטו? — האט זי שעלמיש א שמייכל געטאן — איצט בוזטו שוין בלייבן. ס'איז געפערלעך זיך צו דרייען באנאכט אין גאס. טו אויס דעם מאנטל!

זי האט אים געהאלפן צעשפילען די קנעפּ. זשאק האט נאכגעפאלגט פארטראכטערהייט די באוועגונג פון אירע פינגער. אייגנטלעך איז ער דאך, גייענדיק אהער, שוין געווען זיכער, אז ער וועט בלייבן. ער האט נאר ניט געוואלט זיך עס מודה זיין און האט זיך באמיט ניט צו קלערן וועגן דעם. זשערמען האט אוועקגעלייגט דעם מאנטל אף א שטול. זי האט אים א קוק געטאן אין די אויגן:

— גיסט מיר גארנישט קיין קוש? — האט זי געפרעגט.

זי האט אים אונטערגעשטעלט איין באק, דאן די צווייטע און דער־נאך זיך צוגעדריקט מיט צעעפנטע ליפן צו זיין מויל. א לאנגע ווײַלע האט זי זיך געטוליעט צו אים מיט איר גאנצן קערפּער, ווי מורא האבנדיק, ער זאל זי ניט אפּשטויסן. זי האט א גלעט געטאן מיט איר האנט איבער זיין פנים:

— דו שטעכסט ווי א יעזשיק, קום, גיב א קוק!

האלטנדיק איר האנט ארום זיין טאליע האט זי אים צוגעפירט צו דער וואנט, אף וועלכער ס'איז לעבן פארהאנג געהאנגען א שפיגל:

— קוק!

זשאק האט אנשטאט אין שפיגל געקוקט אף איר. איר לענגלעכער פנים איז געווען פריש און יונג. איבער אירע שווארצע אויגן האבן זיך אראפּגעלאזן לאנגע געדיכטע ווימפערן, וואס האבן פארשאטנט דעם זייער דינעם שנירל פון דעם ברעמען־בויגן. זשאקס בליק האט זיך איינגעגעסן אין איר לייכט צעעפנטן מויל פון וועלכן ס'האבן ארויסגעבלישטשעט קליי־נינקע ציינדעלעך. זיי האבן אים אויסגעזען שארף און גרייט צום בייסן. איר מויל האט געמאנט און אים גערייצט. ער איז געווען עטוואס צו גרויס, די ליפּן — פול און רויטלעך, ווי פריצייטיקע קערשלעך, אין דער מיט, בלייך און כמעט געשלאסן אין די ווינקלען. לייכט אויסגעקרימט בעתן עפענען זיך, איז אף זיי געהאנגען אן אויסדרוק פון תאוהדיקייט און בענקשאפט. זשאק האט געפילט דעם דורשט פון די דאזיקע ליפּן, וואס האבן אקארשט געהאט איינגעזויגן און געזוכט זיין ווארעמקייט. דער דורשט האט ארויסגערעדט פון אלע אירע גלידער, וואס האבן נאר וואס

זיך געהאַט עלאַסטיש געדריקט צו זיין קערפּער. איצט האַלט זי נאָר זיינע פינגער שפּיצן אין איר דלאָניע און זאָגט:

— ווּעסט זיך באַלד ראַזירן. אַנישט וועסטו מיר דעם גאַנצן פּנים צעקראַצן!

זי לאָזט אָפּ זיין האַנט און גייט הינטערן פּאַרהאַנג.

— קאַלט! — דערלאַנגט זיך זשאַק אַ טרייסל ווען ער בלייבט אַליין.

— דערווייל האָב איך צוגעשטעלט אָנוואַרעמען דעם קאַפע! — שמעקט זשערמען אַרוים דעם קאָפּ — ער וועט באַלד גאָר נעמען קאָכן!

זי קומט אַרוים פון חדרל און שטעלט אַוועק אָפן טיש די אָנגעצונדענע קאַך־מאַשינקע מיטן קאַפע־קרוג:

— אַזוי וועל איך קענען בלייבן לעבן דיר. — זי הויבט אויף דעם דעקל און קוקט אַריין — אָף קאַפע מוז מען גוט אַכטונג געבן! אויפגעקאָכטער קאַפע טויג אָף צען כפּרות.

זשאַק אָטעמט טיף אַריין דעם אָנגענעמען ריח, וואָס צעשפּרייט זיך איבערן צימער:

— אַ מחיה! שמעקט ווי אמתער קאַפע.

— אַ שיינע משקה גיבן זיי אונדז צו טרינקען, וואָס? — רעגט זיך אויף זשערמען — אַ שוואַרצן יויך, וואָס די „באָש" האָבן אַ נאָמען געגעבן קאַפע. אַפילו קיין גערשטן מישט מען מער ניט צו. נאָר עפּעס ווילדע אַרבעסלעך פון אַפריקע, וואָס זיי האָבן אָפּגעמאַלט אָף שוואַרץ.

— דער עיקר עס זאָל זיין הייס!

— געדענקסט, זשאַק, די אַמאָליקע קאַפע מיט ראַגאַלקעס באַם „צינק"? — זי לעשט אוים די מאַשינקע — אַ לאַ לאַ, וואָס זיי האָבן עס געמאַכט פון פּאַריז!

זי לייגט אַ ווייסע סערוויעטקע אָף אַ ווינקל טיש און גיסט אָן פּאָר זשאַקן אַ טעפּעלע פון „שוואַרצן יויך". דאַנעבן לייגט זי אַוועק אַ שטיקל ברויט.

— דו עסט ניט?

— אַ דאַנק. איך האָב שוין!

— ניין — פּראָטעסטירט זשאַק — איך וועל דיר ניט צונעמען דעם לעצטן ביסן.

זשערמען נעמט זיך אויך אַ ביסל קאַפע. זי דערלאַנגט נאָר איין זופּ. אירע ליפּן און אויגן קוקן אַ זשאַקן און שמייכלען:

— עס „מיין פעטי״ — גיט זי אים צו מוט — אַנישט וועסטו ניט האָבן קיין כּוח צו „מאַכן ליבע״!

זי מיינט עס ערנסט און זאָגט עס זייער פּשוט. פון תמיד אָן האָט זי געהערט איינפאַך ריידן וועגן אַזעלכע זאַכן: אין שטוב, אין „ביסטרא״, וואו זי פלעגט זיך קליינערהייט אַריינכאַפּן רופן דעם טאַטן, פון מענער וואָס האָבן זי פאַרטשעפּעט מיט אַ זייטיקן, פרעכן בליק אויף אירע רונד־קייטן, ווען זי האָט ערשט אָנגעהויבן רייף ווערן.

נאָר זשאַקן דערלאַנגען אירע ווערטער אַ שאַרפן שלאָג אין פּנים. ער פלעגט תמיד פאַרבליפט ווערן פון דער אומפאַרשלייערטער זעלבסט־פאַרשטענדלעכקייט מיט וועלכער זי האָט גערעדט וועגן די „דאָזיקע ענ־ינים״. אין זיין עלטערן־שטוב האָט מען בכלל ניט גערעדט דערפון, אויס־געמיטן צו באַרירן די דאָזיקע פראַגעס, ווי זיי וואָלטן געווען דורכגעווייקט מיט זינד. אודאי איז אים שפּעטער אויסגעקומען צו ריידן הפקרדיק און ציניש מיט יונגע חברים אָדער מיט לייכטע פרויען אין „לאָקאַלן״. אָבער געווען איז עס מער אויף זיך צו פליסן. טיף אין זיין באַוואוסטזיין זיינען עראָטיק און סעקסאָס געבליבן איינגעהילט אין אַ לבוש פון סודותדיקייט און זיינען געלעגן אויף דער גרענעץ צווישן זינד און מיסטעריע.

זשערמען איז אויך ניט געווען פאַר אים איינע פון יענע מיידלעך, מיט וועלכע מען האָט זיך דווקא געדאַרפט באַנעמען וואָוליוּגעריש און ציניש. הגם ער האָט געקענט איר קערפּער, איז זיין באַציונג צו איר געווען אַדורכגעדרונגען מיט אַ ראָמאַנטישער אידעאַליזירונג. אין אַ געווויסן זין איז זי אויך געווען אַ פאַרזעצונג פון דער היים און פון דער משפּחה.

— ביסט געבליבן די זעלבע! — זאָגט ער.

— האָב איך דיך שאָקירט? אַזעלכע רייד שאָקירן דיך?

פאַרקערט, דאָס פּרעמדאַרטיקע האָט תמיד גערייצט זיין נייגערי־קייט. איר נאַטירלעכקייט אין ריידן און באַנעמען איז ריין פון ציניזם נוול־פּה און אויסגעטאָן פון ראָמאַנטישן שלייער. זי דערהויבט די „ליבע״ צו אַ קולט, צו אַ מין עולם־הזהדיקער הייליקייט. און דערפאַר קען זי ניט קיין גרענעצן.

— פאַרקערט — זאָגט ער — עס אימפּאָנירט מיר! דיין אופן האָט מיך תמיד אימפּאָנירט!

— וואָס דען? עס איז דאָך גאַנץ איינפאַך!

— פאַר דיר — יאָ! אודאי! — ער טרינקט פון קאַפע און ווייסט ניט ווי אַזוי עס איר צו דערקלערן — דער פאַרגעניגן פון ליבע האָט פאַר

מיר אויפגעהאַלטן דעם רייץ פון פאַרבאָטענע פּרוכט. און די ליבע גרע־נעצט מיט זינד. ס'קומט אודאי פון דער רעליגיע... — דרייט ער אוים דאָס טעפּעלע איבערן מויל און טרינקט אוים דעם לעצטן טראָפּן.

— וואָס האָט עס צו טאָן מיט דער רעליגיע? — שטייט זי אויף און גיסט אים צו דעם רעשט פון קאַפע — גאָט איז אין הימל! — הויבט זי אויף דעם קרוג און ווייזט אַף אויבן — און די ליבע איז אַף דער ערד!

זי לאָזט אַראָפּ דעם קרוג און די אויגן, דערזעט זשאַקס מאַנטל אַפן שטול און ווי זיך דערמאָנענדיק עפּעס טראָגט זי אים צום בעט און שפּרייט אים דאָרט אוים.

דאַן הויבט זי אָן אָפּצורוימען פון טיש און טראָגט די כלים אין זייטיקן חדרל. זשאַק דרייט אוים דעם קאָפּ און קוקט איר נאָך. זיין בליק איז ווי צוגעשמידט צו אירע רונדקייטן, וואָס ווערן בולטער און באַוועגן זיך עלאַסטיש אין גאַנג.

— דו ביסט תמיד געווען אַנדערש — רעדט ער איר נאָך — און שטענדיק בין איך געבליבן נייגעריק לעבן דיר. דערפאַר בין איך שטענדיק געבליבן אומגעזעטיקט, ווי איך וואָלט דיך קיינמאָל ניט געהאַט.

זשערמען בלייבט אַ ווײַלע שטיין און הערט צו. דאַן שפּאַנט זי צוריק צום טיש, שטעלט אוועק די כלים.

— דו האָסט שטענדיק גערעדט קלוגע רייד — זאָגט זי און גלעט זיינע באַקן מיט איר פּנים — דו ביסט קלוג און... ניט ראַזירט!

זי בויגט זיך לייכט איבער אים. אירע קני באַרירן אים, זיי ציטערן לייכט. אירע ברוסטן הויבן זיך אונטערן איינגעפּרעסטן סוועטער און זשאַק פילט די וויברירונג, וואָס צעגייט זיך איבער איר גאַנצן גוף.

דאַן רוימט זי ווייטער אָפּ פון טיש און איידער זי פאַרשווינדט הינטערן פאָרהאַנג קאָנסטאַטירט זי האַלב פאַר זיך און האַלב פאַר אים:

— אַלע מענער זיינען אומראַזירט ווען עס האַלט דערביי!

זשאַק שפּאַרט אָן די עלנבויגנס אַפן טיש. די הייסע פיליסיקייט, צו וועלכער ער איז מער ניט געוואוינט, צעגיסט אַ וואַרעמקייט איבער אַלע זיינע גלידער און פילט זיי אָן מיט אַ פאַרשיכורנדיקער מידקייט. נאָר די נאָענטקייט פון פרויען קערפּער, וואָס פלאַטערט דאָ אַרום הין און הער, האַלט וואַך זיינע חושים.

— איצט שטאַרב איך שלאָפן! — שטרעקט ער אוים זיינע אָרעמס.

— ראשית וועסטו זיך ראַזירן! — דערשיינט ווידער זשערמען —

גיי אריין הינטערן פאַרהאַנג. אױף דער גלעזערנער פּאָליצקע, פאַרן שפּיגל, ליגט נאָך אודאי פּיערס ראַזיר־אַפּאַראַט. מעסערלעך אויך מסתמא.

— פּיערס? — זשאַק האָט זיך אויפגעשטעלט און איז מיטאמאָל וואַך געוואָרן — יאָ, פּיערס אַפּאַראַט! — האָט ער איבערגעחזרט.

— נו, יאָ, ס'איז דאָך אַלץ איינס וועמענס. — האָט זשערמען געוואָלט פאַרווישן דעם איינדרוק פון אירע רייד. „שטענדיק מוז איך פּלאַפּלען נאַרישקייטן!" — האָט זי אַ קלער געטאָן.

ערשט איצט האָט זשאַק באַטראַכט דאָס צימער. אַלץ איז געשטאַנען ווי אַמאָל, ווען ער האָט זיי באַזוכט מיט עטלעכע יאָר צוריק: דאָס טישל, דער ראַדיאָ, מיט וועלכן פּיער האָט ליב געהאַט זיך צו צאַצקען, די ברייטע בעט, וואָס האָט אים דאַן אַזאַ שטאָך געטאָן אין האַרצן, אַז ער האָט באַשלאָסן מער ניט אַרויפצוקומען אַהערצו...

ער איז צוגעגאַנגען צו דער וואַנט:

— די קאַרטעס זיינען דאָן ניט געווען! טשעכאָסלאָוואַקיע? זע נאָר, די סודעטן!... געווען אַמאָל אַזאַ מדינה... מיר האָבן זיי דאַן אַלע אויפגעהאַנגען אויף די ווענט, די דאָזיקע קאַרטעס! — ער האָט אָנגעטאַפּט דאָס פּאַפּיר — פּיער האָט עס אודאי אויסגעשניטן פון אַ צייטונג. פון „פּעטי פּאַריזיען", דאַכט זיך...

ער איז צוגעגאַנגען צום ראַדיאָ, האָט אַ פיר געטאָן מיט אַ פינגער און קוקנדיק פאַרטראַכט אָפן שטויב, וואָס האָט זיך אָנגעקלעפּט אויף דער האַנט, האָט ער אַ מורמל געטאָן:

— מען האָט אים שוין לאַנג ניט באַנוצט!

— מיין גאָט! לאָז צורו! — האָט זשערמען איבער זיינע געדאַנקען — גיי בעסער און וואַש דיך אַרום!

ער האָט אָפּגעשאַרט דעם פאַרהאַנג און געזוכט אין טונקעלן חדרל די זייף און דעם פּענדזל. די אַלטע מלבושים און אָפּגענוצטע כלים, וואָס זיינען דאָרט אַרומגעלעגן אין די ווינקלען האָבן אין דער פינצטערניש אָנגענומען משונהדיקע פאָרמען. זשאַק האָט זיך דערמאָנט ווי ער איז אין יענער נאַכט געלאָפן מיט פּיערן קיין פּאַריז. הינטער זיי האָבן געכאָרכלט די דייטשע טאַנקען. מען האָט געזאָגט, אַז פּאַריז וועט זיך פאַרטיידיקן. פּיער האָט ניט געוואָלט ווייטער לויפן. צו וואָס? — האָט ער געזאָגט און איז געבליבן ליגן צווישן די קוסטעס.

ער האָט געמאַכט ליכט און אויסגעשטרעקט די האַנט צו דער זייף. מיטאמאָל האָט ער אויפגעציטערט. אַ שטילע קלאַפּעריי אין דער טיר

האָט אים אַרויסגעריסן פון זיינע געדאַנקען. ער האָט אויפגעהאָרכט און אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ אין צימער אַריין.

זשערמען האָט אויך צוגעהערט. זי איז צוגעגאַנגען אויף די שפּיץ־פינגער צום פאַרהאַנג און האָט אַ פליסטער געטאָן:

— לעש אויס דאָס ליכט!

אַ ווײַלע זיינען זיי ביידע געשטאַנען מיט איינגעהאַלטענע אָטעמס. באַלד האָט זיך דאָס קלאַפּן איבערגעחזרט. אַ שטימע האָט גערופן:

— עפן זשערמען, דאָס בין איך!

— ס'איז דער אַלטער! — האָט זשערמען אַ שפּרונג געטאָן עפענען די טיר — קענסט מאַכן ליכט!

דער אַלטער האָט אָפּגעטרייסלט זיינע פאַרעגנטע קליידער, איז איבערגעטראָטן דעם שוועל און נאָכן אָפּווישן די טראָפּנס וואַסער פון זיין וואָנצע, האָט ער שטיל געפרעגט:

— ער איז דאָ פאַראַן?

זשערמען האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און אַ וואונק געטאָן אויפן ליכט, וואָס הינטערן פאַרהאַנג.

— גוט, זייער גוט! — האָט דער אַלטער זי אָנגענומען פאַר אַ האַנט און צוגעפירט צום אַנדערן ווינקל פון צימער — זיי ווייסן זיין נאָמען און זוכן אים אַרום. זיי האָבן עס אָקאָרשט געמעלדעט!

— ווער? — האָט זיך זשערמען דערשראָקן. — וואָס הייסט?

— נאָך דעם גאַנצן טאַראַראַם מיט יענעם מיסטעריעזן שאַרל פּויאַלאָן, האָבן זיי היינט עטלעכע מאָל געמאָלדן אין ראַדיאָ, אַז אין אַטענטאַט אויף מאַזשענטאַ האָט זיך באַטייליקט אַ געוויסער זשאַק סאָק... סאָקאָ... מיט אַ ׳סקי צום סוף. ווי באַ די רוסן...

ער האָט זי אָנגעקוקט מיט אַ פרעגנדיקן בליק. זשערמען האָט ניט געענטפערט גלייך. זי האָט נאָר אַ וואונק געטאָן מיט די אויגן, אַז אַזוי הייסט ער טאַקע. ערשט אַ ווײַלע שפּעטער האָט זי צוריקבאַקומען לשון:

— און וואָס נאָך האָבן זיי געזאָגט?

— מער גאָרנישט... אַז אַפריער נאָך האָט ער אויפגעריסן אַ צוג מיט דייטשע סאָלדאַטן און ענלעכע מעשים טובים.

זשאַק האָט אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ און צוגעהערט. זיין פּנים איז געוואָרן איינגעשמירט אין זייף. דער אַלטער האָט זיך באַגריסט מיט אים און צוגעגעבן:

— זיי האָבן פאַרלאַנגט, אַז דאָס פאָלק זאָל אים אויסליפערן!

— האָסט אַליין געהערט? — האָט נעפרעגט זשערמען.

— יאָ. נאָך דער אַרבעט האָב איך זיך אַריינגעכאַפּט ווי געווייגלעך אין „ביסטראָ". קיין רעכטע כוסה קריגט מען שוין פון לאַנג ניט אַף אַ רפואה, האָט דער בעל־הבית אָנגעשטעלט די ראַדיאָ, כדי מיר זאָלן לכל הפחות הערן נייעס... נו, האָבן מיר געהערט.

— דערציייל געננו!

— ניטאָ וואָס צו דערציילן! — האָט דער אַלטער אַ הויב געטאָן די פּלייצעס — זיי האָבן באַשריבן ווי ער זעט אויס. נו, דאָס ווייסטו דאָך אַליין אודאי בעסער ווי די געשטאַפּאָ. זיי האָבן אויך צוגעזאָגט צו געבן ווייטערדיקע אינפאָרמאַציעס אין די שפּעטערדיקע אוידיציעס. אַ שיינעם דאַנק!

אַ ווײַלע איז געווען שטיל. הינטערן פאָרהאַנג האָט זשאַק אַרומ־געקראַצט די זייף פון פּנים. דער אַלטער האָט זיך צוגעזעצט אַף אַ שטול. זשערמען האָט אַרומגעשפּאַנט איבערן צימער. מיטאַמאָל איז זי אויס־געבראָכן:

— שטענדיק די זעלבע חתונה! אָבער באמת שטענדיק — זינט יאָרן! שוין אין אונדזער ערשטן זומער האָט זיך עס אָנגעהויבן. צום ערשטן מאָל האָב איך באַקומען באַצאָלטע וואַקאַנסן און מירן געוואָלט אַרויס־פאָרן צום ים. האָבן זיי דאָרט, אַף יענער זייט פּירענייען אָנגעהויבן דעם ספּעקטאַקל און ער איז אַוועק. און אין דער איצטיקער מלחמה האָט ער באַדאַרפט קומען אַף אורלויב — איך בין געווען אַליין אין פּאַריז — האָבן זיי גראָדע באָמבאַרדירט בריסל און אַמסטערדאַם און פון אורלויב האָט זיך אויסגעלאָזן אַ בוידעם!

— דאָס הייסט באמת שלימזל! — האָט דער אַלטער באַמערקט מיט מיטגעפיל — איך זע באַשיינפּערלעך, אַז דער רבונו של עולם האָט באַשאַפן רעוואָלוציעס און מלחמות, כדי איר זאָלט זיך כסדר שיידן און ווידער טרעפן.

— ס'איז ניט קיין געלעכטער! — איז זשערמען געווען פאַרבי־טערט.

— איך לאַך ניט! אויך די ליבע האָט זיך געמוזט צופּאַסן צו אונ־דזערע נייע צייטן. אַמאָל האָט מען געזאָגט: „ער און זי און די לבנה". היינט הייסט עס: „ער און זי און די „נייע אָרדענונג". אָבער איצט מוזט איר זיין פאָרזיכטיק!

— ער וועט דאָ בלייבן! עס לוינט זיך דאָך ניט אויפצוזוכן זיינע

חברים, אמת? סיי ווי וועט ער מוזן פארשווינדן אף א שטיקל צייט! ער וועט בלייבן בא מיר!

— גוט, גוט — האָט דער אַלטער מסכים געווען און געשמייכלט ווי צו א קאפּריזנעם קינד — און וואָס וועסטו טאָן מיטן עסן? וועסט דאָך ניט גיין איינקויפן אף זיינע קאַרטן?!

— כ'וועל זיך אַן עצה געבן. מיינע חברטעס וועלן מיר אויסלייען.

— בעסער ניט — עצהט דער אַלטער — ס'קען פאַלן א חשד...

— אפשר ביסטו גערעכט. די בלאָנדע זשאַן צום בייספּיל... זי שלאָפט מיט די דייטשן, אַמליבסטן מיט די אָפיצירן!

דער אַלטער האָט ארויסגענומען א פּאַרטפעל פון בוזים קעשענע, האָט ארויסגעצויגן פון דאָרט א בלויע קאַרטע און אָפּגעריסן עטלעכע נומערלעך:

— אָט האָסטו דריי הונדערט גראַם ברויט. דערווייל...

— ביסט א מלאך! — האָט זיך אַנטציקט זשערמען.

— אָט האָסטו נאָך הונדערט פופציק גראַם פלייש — האָט דער אַלטער אָפּגעריסן צוויי נומערלעך פון א געלער קאַרטע — איצט בין איך דער ליבער גאָט פּערזענלעך!

דאַן האָט ער זיך געזעגנט, געוואונטשן א גוטע נאַכט און צוגעזאָגט ארויפצוקומען.

זשאַק האָט געענדיקט זיך ראַזירן. ער האָט געהערט דעם אַלטנס דערציילונג און אַן אומהיימלעך געפיל האָט אים ארומגעכאַפּט. דורך ראַדיאָ? מען זוכט אים? אודאי זוכט מען אים!... שוין לאַנג פילט ער זיך פארפאָלגט אף יעדן שריט און טריט. און דאָך איז עס אומהיימלעך צו הערן, אַז מען האָט דער גאַנצער שטאָט אָנגעזאָגט אים צו כאַפּן און הרגנען... ווי א קין אַן גאָטס צייכן אפן שטערן, ווי א ברודער־מערדער...

ער גייט אריים פון חדרל און וואַרפט א בליק איבערן צימער. די פיר ווענט זיינען אָפּגעשלאָסן. די טיר איז אויך צוגעמאַכט. די פאָרהאַנגען איבער די פענצטער זיינען פארצויגן און אומדורכזיכטיק. קיין שום גערויש פון דרויסן דערגייט ניט אהערצו.

זיין בליק טרעפט אָן זשערמענס אויגן. זי באַטראַכט אים. ער האָט איצט אויסגעזען א סך יינגער און פרישער. נאָר אונטער זיינע אויגן האָבן זיך געצייכנט שוואַרצע פלעקן פון מידקייט. די שוואַרצאַפּלען האָבן אויסגעזען אויסגעבריטערט און געהאַט א שוואַרצן גלאַנץ. זי דערפילט, אַז ער זוכט הילף און שוץ און זי שפּרייזט נעענטער צו אים:

— דאָ וועט קיינער ניט קומען! — פאַרזיכערט זיך אים — וועסט בלייבן באַ מיר!

זי גייט צו נאָך נענטער, אַזוי נאָנט, אַז די רונדקייטן פון איר ברוסט באַרירט אים כמעט און ער פילט איר וואַרעמען אָטעם אויף זיין פנים. איין אויגנבליק פילט ער זיך אַליין מיט איר צווישן די פיר אָפּגעשלאָסענע ווענט. ער פאַרגעסט דעם ראַדיאָ, די פאַרפאָלגונג, די גאַנצע שטאָט. זי איז ניט נאָר די פרוי, וואָס ער האָט אַזויפיל יאָרן פאַרפלאַנטערט געליבט, זי איז אויך די מוטערלעכע שוץ, וואָס איז גרענעצלאָז שטאַרק אין די אויגן פון קינד.

פאַרוואָס דערמאָנט ער זיך אָן יענער פרוי, וואָס האָט אים דאָ ניט לאַנג גערופן אין דער נאַכט? ער האָט זיך אַזוי דערשראָקן, ווען ער האָט דערהערט זיין נאָמען, אַז ער האָט זיך קוים אומגעדרייט און גלייך פאַרשנעלערט זיינע טריט ווי אַ געשפּענסט וואָלט אים פאַרפאָלגט. ער איז געווען זיכער, אַז עס האָט זיך אים נאָר אויסגעדאַכט צו הערן זיין קינדערשן נאָמען, מיט וועלכן זיין מאַמע פלעגט אים אַמאָל רופן. אַצינד איז ער זיכער, אַז ס'איז געווען זיין מוטער. אָבער ווי קומט זי אַהער, אין דער דאָזיקער פאַרוואָרפענער געגנט פון קאַנאַל? פונוואַנען האָט זי געוואוסט, אַז ער געפינט זיך דאָ?

אַפן זינען קומט אים דעם טאַטנס שטוב, וואָס ער האָט פאַרלאָזן אָן אַ „זייַ געזונט". דאַן האָט עס אים אויך ניט באַנג געטאָן. די עלטערן זיינען אים די לעצטע יאָרן געווען פרעמד, ס'האָט זיך אים אויסגעדאַכט, אַז ער האָט ניט קיין שום בשותפותדיקעס מיט זיי: ניט ער האָט געקענט שמועסן מיט זיי וועגן זיינע פּערזענלעכע איבערלעבונגען און ניט וועגן די אַלגעמיינע געשעעענישן פון דער וועלט.

אַצינד פילט ער אַ נאָנטקייט צו זיי. אפשר איז עס דער געמיינזאַמער גורל, וואָס רופט אַרויס די דאָזיקע נאָנטקייט און ליבע. — פרעמד? זייערע הערצער קלאַפּן דאָך מיט דער זעלבער האָפענונג און בלוטיקן אין דער זעלבער פאַרצווייפלונג.

אַ כוואַליע פון בענקשאַפט און ליבע פאַרפלייצט אים. ער וואָלט זיך געוואָלט אַריבערכאַפּן אויף אַ מינוט אַהיים און אָנקוקן דעם טאַטן, וואָס איז אַזוי פאַרעלטערט און גרוי געוואָרן אין די לעצטע פאָר יאָר, און טרייסטן דער מאַמען, וואָס האָט מיט טרויעריקע, געטרייע אויגן שטום און אומבאַוואוסט מיטגעלעבט זיין טראַגעדיע מיט זשערמענען, ניט וואַגנדיק אַפילו צו פרעגן וואָס עס טוט אים וויי.

וואָס איז היינט? — פּרייטיק צונאַכט!... היינט קומען אויך העלען מיט איר מאַן צום עסן. געווען אַ צייט, ווען ער האָט זיי ניט געקענט פאַרטראָגן די דאָזיקע משפּחהדיקע פרייטיק־צונאַכטן. יונג און היציק, אַי־בערטריבן געטריי, ווי יעדער גר, דער נייער וועלט־אַנשויאונג, וואָס האָט אים מיט איין קלאַפּ אויפגעקלערט אַלע וועלטן און יענע־וועלטן, האָט ער ניט געקענט צוהערן די „בעל־הביתישע אינטעלעקטואַליזמען", ווי ער האָט אָנגערופן די רייד פון זיין שוואָגער, דעם אינזשעניער. איצט וואָלט ער גערן געשמועסט מיט אים. אָבער העלענס מאַן וועט גאָר היינט ניט קו־מען! ער זיצט דאָך אין לאַגער פון „דראַנסי"...

זשאַק ווייסט וואָס עס הייסט „דראַנסי". לעבט ער נאָך, העלענס מאַן?... די שוועסטער מיט אירע מוזעומס און רעפּראָדוקציעס און קולטור קומט אים פאַר די אויגן. און פּלוצלונג דערפילט ער זיך שטאָלץ, וואָס אים וועט מען לכל הפּחות ניט פאַרהונגערן סתם אַזוי, ווי אַ קרעציקן הונט. זאָלן זיי אים זוכן! ער האָט זיי שוין גוט באַצאָלט! אויף פאָרויס האָט ער זיי באַצאָלט!...

ער גייט צו צום ראַדיאָ און דרייט אים אויף. אַ הילכיק זומען, וואָס גייט איבער אין אַ שאַרפן פּייפן רייסט זיך אַרויס פון אַפּאַראַט. ער שליסט אים און באַמערקט אויף זיך זשערמענס פרעגנדיקן בליק.

— כ'האָב געוואָלט הערן די מעלדונג. כ'וויל וויסן צי מיינע על־טערן וועלן דערקענען, אַז דאָס מיינען זיי מיך...

— ביסט שוין לאַנג ניט געווען אין שטוב?

— עטלעכע חדשים. ס'איז דאָרט געווען געפערלעך צו וואוינען — סיי פאַר מיר, סיי פאַר טאַטע־מאַמע.

— האָסט די גאַנצע צייט גאָרניט געהערט פון זיי?

— ניין. איך האָב זיי ניט געוואָלט שטעלן אין סכנה.

— אָבער איך וואָלט דאָך געקענט אַהינגיין! — כאַפּט זי זיך אָן — אמת? דיין שוועסטער קען איך דאָך! זיי וועלן זיך פרייען מיט מיר, אמת?

— יאָ, אָבער דאָך ניט איצט, אינמיטן דער נאַכט!

— ניין, ניין! איצט וויל איך בלייבן מיט דיר!

זי גייט צו נענטער און גלעט אים איבערן קאָפּ:

— זיי ניט טרויעריק! איצט בין איך דיין משפּחה, אמת? און דו ביסט מיין משפּחה!

זי שליסט די אויגן און שפּאַרט זיך לייכט אָן אויף אים:

— איך בין מיד, מירן גיין שלאָפן!

— יאָ, ביסט גערעכט — זאָגט זשאַק — כאָטש אַף איין ווײַלע פאַרגעסן די וועלט און די מלחמה.

זי בלײַבט שטיין לעבן אים און בויגט דעם קאָפּ עטוואָס אַף צוריק. איר אָטעם ווערט האַסטיקער און טיפער, אונטער די געדיכטע, אַראָפּגע־לאָזענע ווימפּערן פאַרציט זיך אַ נעפּל איבער אירע האַלב־געשלאָסענע אויגן. זי שטייט שווייגנדיק, נאָר איר מויל איז צעעפנט און די אויסגע־שטרעקטע ליפּן מאָנען און ריידן אָן ווערטער, אַף אַ שטומער שפּראַך פון אויפשטורמענדיקן בלוט. זשאַק פילט ווי זיין נאָענטקייט רעגט זי; איר גאַנצער וועזן קומט אין באַוועגונג ווי אַ וואַלד וואָס צעוויגט זיך אונטער דער באַרירונג פון אַ שטורעם.

שוין לאַנג האָט ער זי ניט געזען אַזוי. זייערע לעצטע באַגעגענישן זיינען געווען אַזוי מערקווירדיק, אַז ער האָט דאַן כלל ניט געקענט אונ־טערשיידן די שטריכן פון איר פנים. דעם אָוונט פריער האָבן זיי זיך אומדערוואַרטעט דערקענט אין דער פינצטער און זיי וואָלטן מורא גע־האַט מאַכן ליכט, כדי ניט צו דערוועקן חשד בא די שכנים. ער האָט נאָר אין משך פון אַ קורצע סעקונדע, בעתן פאַרויכערן אַ פּאַפּיראָס, געזען באַם שיין פון אַן אָנגעצונדענעם שוועבעלע, אירע פאַרויטלטע באַקן און בא־מערקט די דאַנקבאַרקייט, וואָס האָט אַרויסגעשטראַלט פון אירע אויגן.

פאַר דעם האָבן זיי זיך צום לעצטן מאָל געטראָפן מיט אַן אַנדערט־האַלבן יאָר צוריק, בעתן אַנטלויפן פון פּאַריז, און מידע פון גיין טעג־לאַנג צופוס האָבן זיי איבערגענעכטיקט אין אַ הויכן סטויג פרישע תבואה. פון נאָענטן שאָסיי איז דערגאַנגען דער גערויש פון פּליטים־צוג, וואָס האָט זיך לאַנגזאַם און אָן איבעררייס געצויגן טעג און נעכט. ס'איז געווען אַ פאַר־וואָלקנטע נאַכט, אַ שטורעם האָט זיך אָפּגעריסן און די וועלט איז פאַר־זונקען געוואָרן אין חשכות. זיי האָבן זיך איינגעגראָבן טיף אין שטרוי, וואָס איז אַריינגעדרונגען אונטער די מלבושים און געשטאָכן אין לייב. ער האָט געמוזט אַרויפלייגן זיין דלאָניע אַף איר מויל כדי זי זאָל מיט איר פּליסטערן ניט אויפוועקן די משפחות מיט קינדער, וואָס האָבן זיך אויך צעלייגט אָפּרוען אַרום זעלבן סטויג. געפילט האָט ער דאַן אין זיינע אָרעמס איר צאַפּלדיקן קערפּער און הייסע ליפּן, אָבער געווען איז דאַן אַזוי פינצטער, אַז מען האָט די אייגענע הענט ניט געזען.

געטראָפן אין ליכטיקן האָט ער זי גאָר אַמאָל. אָבער געווען איז עס שוין זייער לאַנג, מיט אַ פּיר יאָר צוריק.

איצט איז זי געווען רייפער, פּרוויאישער אין אַלע אירע גלידער, און אין איר אַרויסרופערישקייט האָט געשטעקט אַ זיכערקייט מיט איר רייץ און קראַפט.

— כ'וועל זיך נאָר אַ ביסל וואַשן! — זאָגט זי און גייט הינטערן פאָרהאַנג.

פון חדרל דערגייט אַ גערויש פון פּלייצנדיקן וואַסער, וואָס פאַרטושט דעם שטראָם פון זשערמענס ווערטער. זי ציט אַפּ דעם פאָרהאַנג און קוקט אַרויס:

— אָבער פון וואַנען האָבן זיי געוואוסט דיין ריכטיקן נאָמען?

— זיי האָבן זייערע שפּיצלען. אומעטום. אפילו אין די אַרבעטער קוואַרטאַלן.

— אוודאי! — ערגערט זיך זשערמען איבערן זייף, וואָס וויל ניט מאַכן קיין שוים — אַט האָט מען היינט אָוועקגעלייגט אַף לאַ ווילעט זשיטאַלן!

זשאַק לייגט אַוועק די צייטונג, אין וועלכער ער האָט דערווייל אַריינגעקוקט:

— זשיטאַלן? ווער דען? וואו?

ער פרעגט זי אויס. באַ איר איז עס אַ קלייניקייט: אַלע האָבן געוואוסט, אַז זשיטאַל איז געוואָרן אַ פּראָוואָקאַטאָר. האָט מען אים אָוועקגעפּטרט! זשאַק געדענקט נאָך אָבער ווען זשיטאַל איז געווען אַן אַרבעטער־פירער, אויפגעטרעטן אַף מיטינגען און געפירט דעמאָנסטראַציעס. ער האָט אים אפילו געקענט פּערזענלעך.

אָבער זשערמען ווייסט אויך ווייניק. היינט פאַרנאַכט האָט עס פּאַסירט. זשיטאַל איז געגאַנגען פון דער „מערי", וואו ער האָט באַקומען אַ גוטן פּאָסטן, איז אָנגעפאָרן אַ ציקליסט, אים אַוועקגעלייגט מיט דריי שאָסן און איז נעלם געוואָרן. די נייעס איז זיך גלייך צעגאַנגען איבער דער שטאָט און אַ קונה האָט עס דערציילט באַ זיי אין געשעפט. אַלע האָבן געזאָגט, אַז ס'איז אַ שיינע כפּרה, נאָר „זשאַן די בלאָנדע" האָט געשוויגן. די חברטעס, די פּאַרקויפערנס, האָבן אַף איר געטייטלט מיט די פינגער, אַז זי וועט נאָך אויך האָבן אַזאַ סוף...

דאַן דערציילט זי גענוי וועגן דער בלאָנדער זשאַן און אירע מעשים טובים:

— ניט אומזיסט זעט זי אויס אַזוי גוט! די דייטשן באַקומען דאָך דאָפּלטע פּאָרציעס, אויסער וואָס זיי גנבענען און שלעפּן פון אַלע זייטן.

און פאַר דער זשאַן מוז מען זיך היטן! ווי פאַר דער פעסט! אַזאַ איינע, אַז זי ליגט אין די אָרעמס פון אַ מאַן, וועט זי דיר אַרויספּלאַפּלען אַלץ וואָס אויף דער לונג! ניט אמת?

זי עפנט דעם קראַן, כּדי אַראָפּצושווענקען דעם זייפן־שוים. זשאַק הערט צו איר פּלאַפּלען, וואָס שטראָמט ווי פון אַ קוואַל. אירע ווערטער גיסן זיך צוזאַמען מיטן פליסן פון וואַסער, וואָס זומט אין די רערן און פליצט אַרויס מיט געברויש. ער פאַרשטייט זי קוים, אָבער איר לייכטער פלאַטערן פון ערנסטע פּראָבלעמען צו קלייניקייטן פון פערזענלעכן לעבן, גלעט און באַרויקט ווי די פאַרביקייט פון אַ פלאַטערנדיקן שמעטערלינג. אין דער איינזאַמקייט, וואָס ער האָט גראָדע אַדורכגעמאַכט, האָט אים אַמייסטן געפעלט אַ לעבעדיקע, מענטשלעכע שטימע. בעת די לאַנגע טראַכטענישן איז די וועלט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ מין עולם הדמיון און אין זשערמענס מויל באַקומט זי אַצינד פלייש מיט ביינער, מיט אַ לעבעדיקן אָטעם.

ער קוקט גלייכצייטיק אין אַ צייטונג, וואָס ליגט פאַר אים. ער האָט שוין לאַנג ניט קיין ידיעות וועגן דעם, וואָס עס קומט פאָר אויף דער וועלט. זיינע אויגן וואַנדערן זיך פון אַליין צום אָפּגעצויגענעם פאַרהאַנג, הינטער וועלכן איר קערפּער באַוועגט זיך. ער שעמט זיך קוקן אַהינצו, מאָמענטנווייז שימערט אויף איר ווייסקייט אין דער עפענונג:

— באַ אונדז האָבן מיר קיין מורא ניט צו ריידן אָפן קול! אַפילו פאַרן דיקן שעף שמועסט מען וועגן אַלץ. אָבער אַז מען האָט נעכטן פאַר־טיילט „בלעטלעך", האָט מען געמוזט אַכטונג געבן, אַז זשאַן זאָל ניט זען!

— וואָס פאַרא אויפרופן?

— צו די פרויען פון די געפאַנגענע.

— וואָס האָבן זיי געזאָגט?

ער פרעגט זי געגנוי אויס. אַמאָל, באַם אָנהויב פון זייער באַקאַנט־שאַפט, האָט ער אַלץ געוואוסט און פלעגט איר אָפטמאָל דערציילן וועגן דער „פּאָליטיק". זי פלעגט דאַן ווייניק צוהערן און נאָך ווייניקער פלעגט זי אַריינטראַכטן אין זיינע רייד. מוז מען דען נאָך ליבע־שעהן פאַנאַנ־דערוויקלען פאַרפּלאָנטערטע פּראָבלעמען? אַצינד שעפּט ער זיינע ידיעות באַ איר.

— די היגע צייטונגען — הויבט זי אָן — שרייבן כּסדר, אַז אָט־אָט וועט מען באַפרייען די געפאַנגענע און — אַ נעכטיקער טאָג!

— נו, און?

— אין אויפרוף איז געשטאַנען, אַז די היגע ציַיטונגען און די רע־גירונג פון ווישי דינען די „באָש"! אַז מיר דאַרפן... אַז מיר מוזן...

זי פאַרהאַקט זיך און שטרענגט אָן איר זכרון. ס'איז איר ניט לײַכט, זשערמענען, זיך צו מישן אַצינד אין פּאָליטיק, אַ שווערער ביסן איז עס הײַנט צו טאָג. און ניט נאָר דערפאַר, וואָס די סכּנה איז גרויס, וואָס מען ווערט פאַר ליאַדע אַ קלייניקייט אָפּגעפּירט אין תּפיסה און פון דאָרט — אפשר אין „פּאַרט ד'איוורי", וואו מען דערשיסט באַ דער פרימאָרגן־דעמערונג...

אַמאָל איז עס פאַר איר געווען לײַכט און שפּילעוודיק. דעמאָנסטראַ־ציעס, שטרײַקן, מיטינגען האָבן געהערט צו די מנהגים און זיטן פון דער משפּחה, וואָס זײַנע מכּמה דורות אַריבערגעגאַנגען בירושה פון טאַטעס צו קינדער. זיי האָבן געהערט צו די פאַמיליע יום־טובים ווי דאָס פײַערן נײַ־יאָר. דעם ערשטן מאַי האָט מען געטרונקען מער ווײַן און געגעסן חזיר־קאָטלעטן ווי ס'וואָלט געווען אַ זונטיק.

שוין אַלס קינד האָט זי דער טאַטע מיטגענומען אויף דעמאָנסטראַ־ציעס, געטראָגן זי רײַטנדיק אויף די אַקסלען פון רעפּובליק־פּלאַץ ביז דער „קאָמונאַרן־וואַנט". רעוואָלוציע און יום־טוב האָבן זיך אין איר זכרון צוזאַמענגעשמאָלצן: צום אָנדענקונג פון דער באַסטיל האָט מען געטאַנצט זיבן נעכט אין די גאַסן. אין לעצטן מעת־לעת זײַנען פאַר אַלע קאַפע־הײַזער אויפגעשטעלט געוואָרן עסטראַדעס, מוזיק האָט געשפּילט, די קעל־נערס האָבן קוים באַוויזן צו באַדינען דעם דורשטיקן עולם באַ די טישלעך און אינדערמיט האָבן זיך פאַרלעך געדרייט און ווילד־פרעמדע יונגעלײַט האָבן זיך געקושט אינמיטן גאַס צווישן הילכיקן געלעכטער און צע־שטראַלטע פּנימער.

זי פלעגט דאַן לויפן מיט אַ כאַפּטע יונגוואַרג איבער דער שטאָט, וואָס האָט זיך געטונקט אין אַ ים פון ליכט און מוזיק, געפלאַטערט פון פּלאַץ צו פּלאַץ און דאָס בלוט האָט געשלאָגן אין קאָפּ. ווען מען איז עס דאַן אײַנגעפאַלן, אַז די גרויסע רעוואָלוציע, וואָס מען פײַערט, איז געווען אַ קייט פון קאַמפן און בלוט־פאַרגיסונגען? אפשר האָט מען דערפון גע־רעדט אויף מיטינגען, זשאַקן, דעם „קליינעם פילאָזאָף" איז עס אפשר אויך אײַנגעפאַלן. אָבער זשערמען וואָלט דאַן בשום אופן ניט אויסגעהערט דעם אונטערשיד צווישן פעאָדאַליזם און קאַפּיטאַליזם. ווען ער וואָלט לאַנג דערפון גערעדט וואָלט זי אַוועק טאַנצן מיט אַ צווייטן!

אפילו דער ערנסטער „קאָמונאַרן־טאָג" איז געווען אַ יום־טוב. זשער־מענס אַלע באַקאַנטע און קרובים האָבן אים געפּראַוועט. אויך די מאַמע, וואָס האָט זיך תמיד געפּאָרעט אין קיך און געשמועסט מיט די שכנות רכילות און וועגן יקרות, האָט זיך אין יענעם טאָג פאַרנומען מיט „העכערע זאַכן". פון דער גאַנצער פּעריפעריע, פון אַרומיקן „רויטן גאַרטל", פון טונקעלע קאָרידאָרן און ריזיקע פאָרשטעט־בלאָקס האָט געשטראָמט אַן עולם מיט פאָנער, מיט געזאַנג און אויפגעהויבענע פויסטן. גרויע מאַמעס און באַבעס זיינען מיטגעגאַנגען, ס'רוב הינטער דער פאָן מיטן אויפשריפט „קאַמף קעגן קריג און פאַשיזם". אָבער אין זוניקן טאָג האָט אויך די דאָזיקע פאָן געפלאַטערט לוסטיק און זאָרגלאָז אונטערן בלויען הימל...

אודאי איז עס געווען טרויעריק, וואָס טיער, דער „ווערסאַלער הונט", האָט דאַן אויסגעשאָסן די פּאַריזער קאָמונאַרן. יעדעס יאָר האָט מען פאַרביימאַרשירט „די וואַנט" און יעדעס יאָר האָט איר דער טאַטע גייענדיק דערציילט די טרויעריקע געשיכטע. די וואַנט האָט זיך געטונקט אין בלומען־קראַנצן, דער עולם האָט געזונגען דעם „אינטערנאַציאָנאַל" און די „קאַרמאַניאָל", מען האָט געוואָרפן לאָזונגען און זיך באַגריסט אָפן קול מיט אַלע באַקאַנטע, וואָס מ'האָט דערקענט פון דערווייטנס. דערנאָך איז מען געגאַנגען אין „ביסטראָ" דורכצושווענקען די טרוקן־געוואָרענע העלדזער. די „ביסטראָס" פון דער געגנט זיינען געווען איבערפולט, די ווייַנען האָבן געגלאַנצט אין די גלעזער און מען האָט געשמועסט רוישיק, איינגעהילט אין רויך פון פּאַפּיראָסן. און אין דרויסן האָט געערשט אַ פרילינג. יונגע יאַטן האָבן פאַרטשעפּעט מיידלעך און אויסגעמאַכט ראַנדעווואוען.

אודאי האָט זיך אַמאָל אַ שטרייק פאַרצויגן צו־לאַנג און וואָכן־גאַנצע, חדשים אַפילו, איז ניט אַריינגעקומען קיין גראָשן אין שטוב. די ביפשטעקס זיינען קלענער און דינער געוואָרן און מ'האָט געמישט דעם רויט־וויין מיט אַ סך וואַסער. אַפילו ברויט איז קנאַפּ געוואָרן און די מאַמע האָט יעדעס מאָל געשיקט אַן אַנדער קינד צום בעקער. די פנימער זיינען דאַן ערנסט געוואָרן און די לופט האָט געשמעקט מיט פּולווער. די מאַמע איז אַרומגעגאַנגען אַ פאַרדאַגהטע, דער טאַטע — פאַרעקשנט און פאַרביסן, געלאָפן אין „בורס" און געדראָט מיטן פויסט, אַז מ'עט מאַכן אַ סוף צום פאַרשאָלטענעם קאַפּיטאַליזם און אַן עק זאָל עס נעמען!..

אָבער די שטרייקן האָבן זיך געענדיקט און די פנימער האָבן זיך אויסגעלייטערט. און טאָמער האָט פּאַסירט אַ צוזאַמענשטויס און אַן אַר־

בעטער איז פאַרוואונדעט געוואָרן, האָט זיך געמאַכט אַ געוואַלד עד לב השמים: צייטונגען האָבן געשריבן, מיטינגען האָבן געדונערט און פּראָ־טעסטירט, די גאַנצע שטאָט האָט געקאָכט.

און היינט?

און דער עיקר — דאָן האָט זי ניט געמוזט אַריינקלערן אַזויפיל אין די ענינים. זי איז געגאַנגען אויף מיטינגען און האַלב צוגעהערט די רעדעס. קיין איין זאַץ וואָלט זי נאָכדעם ניט געקענט איבערדערציילן. אין די אָרענעם און גאַלעריעס פון „ווינטערדריקן וועלאָדראָם" האָבן צענד־ליקער טויזנטער קעפּ אַרויסגעקוקט פון האַלב־דונקל און צוזאַמען מיט צענדליקער טויזנטער פויסטן האָט זי אויפגעהויבן דעם אירע און גע־שריען:

— קיאַפּ אויף דער תליה! אויף דער תליה!

און לוסטיקע חברה האָבן איבערגעשריען דעם גאַנצן עולם:

— קיאַפּ אין בית־הכסא!

זי האָט נאָר געוואוסט, אַז קיאַפּ איז דער פּאָליציי־פּרעפעקט פון פּאַריז און „פליקס" זיינען אין איר סביבה ניט געווען באַליבט. זי האָט ניט חוקר ודורש געווען וואָס פאַרא מעשים טובים דער דאָזיקער קיאַפּ האָט לעצטנס אָפּגעטאָן. מיטן גאַנצן האַרצן האָט זי מסכים געווען מען זאָל אים שיקן אין בית־הכסא... אָדער גאָר אויף דער תליה...

אַצינד מוז זי די ענינים נעמען ערנסטער — זי מוז אַריינקלערן און פאַרשטיין! דאָס לעבן איז בכלל געוואָרן ערנסטער און שווערמיטיקער. און די אינסטרוקציעס וואָס זי באַקומט וועגן דער אַרבעט צווישן די „פרויען פון די געפאַנגענע" געדענקט זי אויך. זי קען אפילו נאָך אַ לייכ־טער אָנשטרענגונג איבערזאָגן זשאַקן דעם אינהאַלט פון לעצטן אויפרוף:

„די קריכערישע פּאָליטיק פון פּעטענס פאַרעטערישער רעגירונג האָט ניט געבראַכט קיין שום נוצן! צוויי מיליאָן יונגע פראַנצויזן שמאַכטן אין די געפאַנגענען־לאַגערן פון דייטשלאַנד. אייערע מענער, זין און חתנים זיינען פאַרמשפּט דורך היטלערס תליינים צו אַ לאַנגזאַמען הונגער־טויט..."

איצט שטייט זי אין טיר און טריקנט זיך אָפּ. איר אָנבליק פאַר־מישט זשאַקס געדאַנקען און ער שטרענגט זיך אָן, כדי צו באַנעמען אירע רייד.

זי שפּאַנט דורך דאָס צימער. זי האָט זיך קיינמאָל ניט געשעמט מיט איר נאַקעטקייט, אָבער שוין עטלעכע יאָר האָט ער זי ניט געזען

אַזוי און ער איז פֿאַרכאַפּט פֿון איר זעלבסטפֿאַרשטענדלעכקייט. הגם ס'איז קאַלט אין צימער, גערויערט אַ ווײַלע ביז זי נעמט זיך אָנטאָן איר שלאָפֿראָק. דאַן לייגט זי צונויף אירע קליידער אויפֿן קליינעם טישל, לעבן ראַדיאָ. זשאַק פֿאָלגט נאָך אירע באַוועגונגען און דערמאָנט זיך ווי דורך אַ נעפּל די ראַדיאָ־מעלדונג, די באַגעגעניש מיט דער מאַמען, דראַנסי.

— איצט בין איך פֿאַרטיק! — זאָגט זי.

איר לײַכטער איבערגאַנג פֿון אַבסטראַקטע באַטראַכטונגען צום רוף פֿון די אייגענע אינסטינקטן האָט מיט זײַן פּרעמדאַרטיקייט תּמיד גערייצט זײַן נײַגעריקייט. אפֿשר איז עס בײַ איר פֿאַרגעקומען אַזוי לײַכט, ווײַל אַלע פּראָבלעמען האָבן אין אירע אויגן געהאַט אַ דורכויס עולם־הזהדיקן זין: פּראַקטיש פֿאַרבעסערן דאָס דאָ־זײַן, פֿאַרגרעסערן די מעגלעכקייטן צום געניסן און פֿאַרגעניגן. אין זײַן באַוואוסטזײַן זײַנען, פֿון דער יוגנט אָן, די גרויסע אידעאַלן און קאַמפֿן פֿון דער מענטשהייט פֿאַרבונדן און באַפֿאַרבט מיט אַסקעטיזם און קרבן. די מחיצה צווישן עולם הזה און עולם הבא, וואָס איז אַזוי שאַרף געווען אין די פֿאָרשטעלונגען פֿון זײַן טאַטן, האָט זיך טראָץ אַלע מאַטעריאַליסטישע איבערצײַגונגען אַרײַנגעשמוגלט אין זײַן אויפֿפֿאַסונג פֿון דער וועלט.

און דערפֿאַר איז דער איבערגאַנג בײַ אים אַ לאַנגזאַמערער. די שטאָט מיט אירע פּראָבלעמען, מיט אירע לײַדן און קאַמפֿן וואַכט נאָך אין זײַן באַוואוסטזײַן. וואָס קומט פֿאָר אויף דער אַרומיקער וועלט, פֿון וועלכער ער האָט זיך אַזוי לאַנג אויבאַהאַלטן? וואָס טוט זיך דאָ אין די אַרומיקע לענדער?... דער הונגער צו דער וואַרטנדיקער פֿרוי פֿאַרדרענגט זײַנע געדאַנקען, פֿאַרטושט זיי. ווען זיי האַלטן שוין בײַם אויסלעשן זיך גיט ער זיי נאָך איינמאָל נאָך, שטרעקט אויס די האַנט און דערלאַנגט אַ מיש אין די צײַטונגען, וואָס ליגן אָנגעוואָרפֿן אויפֿן טיש.

ער האָט ניט איבערגעלייענט קיין איין שורה. זײַן אויפֿמערקזאַמקייט איז גלײַך צוגעצויגן געוואָרן דורך אַ קליינעם פּאָסט־קאַרטל, וואָס איז אַרויסגעשוואומען פֿון צווישן די פּאַפּירן. אַ קאָלירט קאַרטל, מיט אַ געדרוקטן פֿאָרמולאַר און ווייניק געשריבענע אותיות מיט דער האַנט. אַזוי קומען זיי פֿון דאָרט, פֿון די געפֿאַנגענע.

— פֿון פּיערן? — כאַפּט זיך אים אַרויס פֿון מויל.

זשערמען האָט געענדיקט פֿאַרבינדן איר שלאָף־ראָק. זי האָט זיך ווי אויפֿגעכאַפּט פֿון שלאָף, האָט געוואָרפֿן איין בליק אויף אים און צוריק אַראָפּגעלאָזט די אויגן:

— יאָ.
— ווען איז עס געקומען?
— פּאָר עטלעכע טעג... נעכטן...
— וואָס שרייבט ער?
— זעסט דאָך — אַ פּאָר ווערטער נאָר. מען האָט זיי איבערגע־
פירט אין אַ נייעם לאַגער.
— אַף אַרבעט?
— יאָ, אין אַ פאַבריק.
— נאַטירלעך, מעטאַל־אַרבעטער זוכן זיי ווי מיט ליכט!
זשערמענס ענטפערן זיינען אָפּגעהאַקטע און קורצע. זי האַלט אַראָפּ־
געלאָזן דעם קאָפּ. צו וואָס פרעגט ער אַזויפיל? — קלערט זי.
— און דאָס עסן?
— ער שרייבט ניט דאָסמאָל וועגן עסן. מען קאָרמעט זיי געוויינ־
לעך מיט פאַרגליווערטן בלוט אין קאָנסערוון פּושקעס.
— און?...
זשערמען קוקט ניט אַף אים. אַ קאַלט ווינטל בלאָזט צווישן זיי.
דער צוויבער פון זייער אָפּגעזונדערטקייט איז אויסגעוועפּט. זשערמען
ווערט אָנגעכמורעט, בלאָזט זיך אָן און ציט זיך צוריק אין זיך, ווי אַ
טשערעפּאַכע בא דער באַרירונג פון אַ פרעמדן קערפּער.
אויך זשאַקן פאַרדריסט הלמאי ער פרעגט אַזויפיל, אָבער זיך אַף
צו להכעיס קען ער ניט אויפהערן. נעכטן האָט ער גאָרנישט געפרעגט —
ס׳איז אַלץ געשען אַזוי אומגעריכט און שנעל. איידער ער האָט צייט גע־
האַט צו קלערן האָט זי זיך געטוליעט אין זיינע אָרעמס. אים פאַרדריסט
אַצינד הלמאי זיי האָבן זיך ווידער געטראָפן. נאָכדעם ווי זי איז אַוועק
צו פיערן האָט ער זי אין משך פון אַ שטיק צייט עקשנותדיק אויסגעמיטן.
ער האָט זי אויסגעמיטן הגם ער האָט געמיינט צו האָבן מער מאָראַלישע
רעכט ווי דער אַנדערער. אָבער דער גורל האָט זי געשטויסן אַף זיין וועג:
אַזוי בעתן אַנטלויפן פון פּאַריז ווען ער האָט זי צופעליק געטראָפן אין
צוג פון מיליאָנען פליטים און אַזוי איצט, אין יענער פּוסטער דירה. ווי
אַזוי איז עס געשען? אַלץ איז דאָך געווען צוגעגרייט און פאַרויסגעזען
מיט אַלע פּרטים. ער האָט געוואוסט, אַז אַ „שטיקל אַרבעט" לויפט ניט
שטענדיק אָפּ ווי מען האָט פאָרויסגעזען; מען מוז זיין גרייט אַף סיור־
פּריזן. אָבער אַף קיין פאַל האָט ער זיך געריכט צו טרעפן אַזוי אַרום
זשערמענען.

אַכטער קאַפּיטל

ס'איז אַלץ געווען צוגעגרייט און פּאַרויסגעזען מיט אַלע פּרטים. דער „פּונקט" איז אָנגעמערקט געוואָרן פון אויבן — אין דער גרופּע גופא האָט מען ניט געוואוסט גענוי פון וואַנען די באַפעלן קומען. איעדער האָט זיך משער געווען, אָבער קיינער האָט ניט געהאַט קיין זיכערע ידיעות וועגן די פּריערדיקע טוער געפינט זיך אין פּאַריז. די פאַנטאַסטישסטע השערות האָבן צירקולירט וועגן זיי. געוואוסט האָט מען נאָר אַף זיכער פון די, וואָס זיינען געכאַפּט געוואָרן און אָפּגעפירט געוואָרן אין די תפיסות און קאָנצענטראַציע־לאַגערן אָדער פון יענע, וואָס זיינען איבערגעגאַנגען צום שונא און זיך געלאָזט הערן אין די צייטונגען און דערלויבטע פאַרזאַמלונגען.

„גאַסטאָן" האָט אָנגעהאַלטן די פאַרבינדונגען און קיינער האָט אים ניט אויסגעפרעגט פון וואַנען ער ברענגט די דירעקטיוון. פון די פינף, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין דער גרופּע, האָט זשאַק פון פריער געקענט נאָר איינעם, מאַרסעלן, אַ יונגן בוי־אַרבעטער. פאַרן קריג האָט ער אים עטלעכע מאָל געהאַט געטראָפן מיט פּיערן און זיי האָבן זיך דאַן קעגנזייטיק געצאָלט „רונדעס" און געכאַפּט אַ שמועס וועגן אַקטועלער פּאָליטיק. לויט גאַסטאָנען זיינען דאַסמאָל געווען גענוג צוויי אַף אויסצופירן די אַרבעט און ס'איז געווען די ריי פון זשאַקן און מאַרסעלן.

זיי האָבן זיך אָפּגערעדט צו טרעפן צומאָרגנס נאָכמיטאָג אין אַ הויז פון אַן אלמנה — מאַרסעלס אַ באַקאַנטע — וואָס איז אַ גאַנצן טאָג ניט געווען אין שטוב.

— אַרבעטסט ניט? — האָט געפרעגט זשאַק, נאָכדעם ווי ער האָט געדריקט זיין חבר די האַנט.

— ניין, מען וועט שוין באַלד פאַרגעסן דעם טעם פון בויען.

ער האָט אַרויסגעשלעפּט פון קעשענע אַ שטאָט־פּלאַן, וואָס האָט געוויינלעך געדינט אַלס וועגווייזער פאַר די מעטראָ־ליניעס און גאַסן, און האָט אָנגעוויזן מיט אַ פינגער אַף אַ פונקט:

— רעפּובליק־פּלאַץ!

— יאָ, האָט זיך זשאַק צוגעקוקט — שוין לאַנג ניט געווען אין יענע מקומות.

— איך זע די נעגנט ווי פאַר די אויגן — האָט מאַרסעל געקוקט אָן אַ זייט — זומער פלעגט מען זיך דאָרט אַראָפּכאַפּן טרינקען אַ גלאָז. פון אַלע עקן פלעגט דער עולם שטראָמען אַהינצו. און זונטיק פלעגט מען זיך לאָזן פון דאָרט אַף אַ „טור" איבער די „גרויסע בולוואַרן".

ער האָט ווידער געוואָרפן אַ בליק אַפן פּלאַן, האָט געלייענט די קלייניקע אותיותלעך, וואָס האָבן אָנגערופן גאַסן און פּלעצער און טראַכטנדיק ווי אַזוי מען וועט אַמבעסטן פאַרשווינדן פון דער געגנט, זייַנען זיינע רעיונות פאַרמישט געוואָרן מיט קינדערשע זכרונות פון דער פאַרגאַנגענהייט.

— אַלס קינד בין איך דאָ אָפט געקומען. צום רומל, וואָס פלעגט זיך שטעלן אַפן פּלאַץ, ביז אין די אַרומיקע בולוואַרן אַריין. געדענקסט, זשאַק? די אייזערנע, רויט־באַמאָלטע חזירים, וואָס פלעגן זיך הויבן אַרויף און אַראָפּ? די קאַרוזעלעס האָבן זיך געדרייט מיט אַ שווינדלערישער שנעלקייט און די מיידלעך האָבן געקוויטשעט, ווייל זייערע קליידלעך האָבן זיך געהויבן אין ווינט.

זשאַק האָט אַ טראַכט געטאָן וועגן איינעם אַן אָוונט, וואָס ער האָט דאָרט פאַרבראַכט מיט זשערמענען. זיי זיינען געפאָרן אַף עלעקטרישע און באַ יעדן צוזאַמענשטויס מיט די שכנותדיקע וואָגנס, האָט זשערמען געלאַכט אַפן קול. דאַן זיינען זיי געפאָרן אַף דער קאַרוזעלע. מיטאַמאָל האָט זיך אויסגעלאָשן דאָס ליכט. גרינע לעמפּלעך האָבן אַ בלאַסק געטאָן און אַ פלאַכטע האָט אַף אַ קורצער ווײַלע צוגעדעקט אַלע פּאַסאַזשירן.

— אין צפון פירט „מאַזשענטאַ" צו די וואָקזאַלן „נאָר" און „עסט" — האָט ער באַמערקט — און אין דרום איז גלייך די „רעפּובליק". דאָרט שטייען טאָג ווי נאַכט באַוואָפנטע פּאַטרולן. אַמבעסטן זיינען שוין די געסלעך אָט־דאָ! — האָט ער אָנגעוויזן אַף אַ לאַבירינט פון פּאַסיקלעך, וואָס האָבן זיך געצויגן פון מאַזשענטאַ צו מזרח צו.

— איבערן קאַנאַל? די געסלעך זיינען דאָרט פוסט, ניטאָ קיין באַוועגונג. אַן אַנטלויפנדיקער מענטש ווערט דאָרט לייכט אויפפאַלנדיק.

און זעענדיק די געסלעך אין זיין געדאנק, זיינען ווידעראמאל אויפ־געשוואומען אלטע זכרונות:

— איך קען גוט יענע געגנט. לויפסט אדורך א שטיקל געסל און קומסט צום קאנאל. לענגאויס דעם קאנאל ציט זיך אן אליי. זי איז שטענ־דיק פוסט. אין אָוונט האָב איך דאָרט געהאט מיינע ערשטע „ראנדע־ווואוס". מען זיצט אף א באנק, דאָס וואסער אין קאנאל גלאנצט מיט זיין שווארצקייט. ארום טוליען זיך קוסטעס און בוימלעך. מען נעמט ארום דאָס מיידל בא דער טאליע. — וואו זאָל זי דיר נעמען א הארץ צו זאָגן „ניין"?...

— איז וואָס מיינסטו? — האָט געפרעגט זשאַק.

— זעסט, אז דו נעמסט זיך אף לינקס, דארפסטו נאָר אדורכ־לויפן א שטיקל לאנקרי־גאַס. דו מיידסט אויס די „רעפובליק". איין שפרונג און דו ביסט אף די „גרויסע בולווארן". דאָרט איז שטענדיק א געדיכטער עולם. מען קען זיך אויך ארייננכאפן אין א קאפע־הויז, אין א קינא.

— און אויב זיי מאכן גלייך אן אָבלאווע? זיי רינגלען דאָך אמאָל ארום גאנצע געגנטן.

— נו, איז וואָס? איך וועל זיי ווייזן מיינע פאפירן און זאָלן זיי מיר קושן! זיי וועלן דאָך ניט פארהאלטן קיין צענדליקער טויזנטער מענטשן.

— ביסט גערעכט! — האָט געמיינט זשאַק — פאַר דיר איז עס א פלאַן. אָבער איך בין א ייד. בא מיר וועלן זיי כלל ניט פרעגן פונוואנען איך קום און וואָס איך האָב אפריער געטאָן. אָן יעטוועדן חשד, וועלן זיי מיך גלייך אָפשיקן אין לאגער. מינדעסטנס אין לאגער.

— איך האָב ניט געטראכט וועגן דעם — האָט זיך מארסעל אויפ־געשטעלט. — יידן נעמען זיי טאקע אָן א פארוואָס. ס'איז אמת וואָס מען דערציילט וועגן די געטאָס אין פוילן?

— אז דו זעסט, וואָס זיי טוען דאָ, אינמיטן פאריז, קענסטו זיך שוין פאָרשטעלן!

זשאַק איז אוועק צו זיך אין קליינעם צימערל, פון וועלכן ער איז נאָר זעלטן ארויסגעגאנגען. זינט עס האָבן זיך אָנגעהויבן די אָבלאוועס אף יידן האָט ער מער ניט געקענט וואוינען בא זיינע עלטערן, ווייל פון דאָרט האָט מען אים א ליאַדע טאָג געקענט פארשלעפן אין לאגער אריין.

גאסטאָן האָט אים גע׳עצהט זיך אריינצוציען אין יענעם, קליינעם האָטעל, צווישן „קאמבא" און דעם קאַנאַל. דערביי האָט ער אים געזאָגט:

— דער בעל־הבית איז אַ פיינער מענטש, אָבער צופיל זאָלסטו זיך ניט דרייען אין די אויגן!

— וואָס?

— מען קען דען ווױסן ווער אַלע שכנים זיינען? אין אַ האָטעל איז איינער אריין און איינער ארויס!

דערנאָך האָט ער אים געבראַכט „פּאַפּירן".

— וועסט זיך איינמעלדן אַף דעם־אַ נאָמען! — האָט ער אים גע־עצהט — וועט קיינער ניט קומען צו דיר, ווען עס וועלן זיין אָבלאַוועס אַף יידן.

זשאַק האָט אריינגעקוקט אין דער אידענטיטעט־קאַרטע:

— די פּאַפּירן זיינען פאַלש?

— ניין! זיי זיינען עכט!... דאָס הייסט אַלע שטעמפּלען זיינען עכט און דער דאָזיקער שאַרל האָט טאַקע ביז ניט לאַנג געוואוינט אין יענעם שטעטל. מען האָט גערעטעוועט די שטעמפּלען.

זשאַק האָט זיך אַריבערגעצויגן אין אָנגעוויזענעם האָטעל. געווען איז עס אַ שמאָל הויז, איינגעטיילט אין שטייגן־צימערן. די מייסטן פענצ־טער האָבן ארויסגעקוקט צום הויף און ס׳רוב צימערן זיינען געווען טונקל אַ גאַנצן מעת־לעת. דער עולם, דאָרטן, איז באַשטאַנען אין גרעסטן טייל פון אַרבעטלאָזע, וואָס האָבן צוליב דער פּלוצלימדיקער פּאַראַליזי־רונג פון דער אינדוסטריע און וואַקסנדיקן מאַנגל אין רוי־שטאָפן פאַר־לאָרן יעטוועדע האָפענונג צו געפינען אַ באַשעפטיקונג. זיי זיינען גע־שלאָפן ביז אַ זייגער עלף, זיך דאַן אַ ווײַלע ארומגעדרייט אין דעם „ביס־טראָ", וואָס אין אונטערשטן שטאָק, געהערט דאָרט ראַדיאָ, געשמועסט אַ ווײַלע פּאָליטיק מיטן בעל־הבית און זיך געלאָזן אין די „סופּ פּאָפּולער" — ביליקע וואוילטעטיקייט־קיכן — וואו זיי האָבן באַקומען וואַסערדיקע זופּן און שטיקלעך ברויט, פאַר וועלכע זיי האָבן געמוזט אָפּגעבן נומער־לעך פון זייערע שפּייז־קאַרטן. צוריקגעקומען אַהיים זיינען זיי ערשט שפּעט, נאָך אַ לאַנגן שפּאַציר איבער דער שטאָט.

אַזוי ארום האָט כמעט קיינער ניט באַמערקט די אָנוועזנהייט פון זשאַקן, וואָס איז מייסטנס געבליבן אין זיין צימער. נאָר די יינגערע פון די צוויי שוועסטער, וואָס האָבן געוואוינט אַ שטאָק נידעריקער אונטער

זיין צימער, האָט אים עטלעכע מאָל צוגעשמייכלט דורך דער צעעפנטער טיר, ווען ער איז אַראָפּגעגאַנגען פון די טרעפּ.

זיין צימערל איז געווען ענג און אויסער דעם ברייטן, מיט אַ רויט־לעכן טוך באַדעקטן, בעט און קליינעם, הינקענדיקן טישל איז דאָרט פאַר־בליבן נאָר אַ שמאָלער דורכגאַנג. ליגנדיק אַן איינזאַמער שעהן־לאַנג אַפן דאָזיקן בעט, פלעגט ער האָבן חשק פאַרטשעפּען מיט אַ וואָרט דאָס מיידל און זי אַרויפּבדענגען צו זיך אין צימער. ער האָט אָבער מורא געהאַט, זי זאָל אים ניט אויספרעגן ווי און פון וואַנען ער קומט און ער האָט געוואָלט אויסמיידן זיך אַריינצומישן אין די אינערלעכע ענינים פון דאָ־זיקן הויז, וואו מען האָט הויך אַפן קול געשמועסט פּאָליטיק און אויסגע־דריקט די האָפענונג אַף נייע צייטן.

אַזוי אַרום האָט ער זי קיינמאָל ניט צוגעוואָרפן קיין וואָרט. ניט קענענדיק איינשלאָפן באַנאַכט איז זי טיילמאָל געשטאַנען פאַר זיינע אויגן אַזוי ווי ער האָט זי אַפט געזען בעתן אַרויפגיין: אין געבלימלטן שלאָף־ראָק, כלומרשט פאַרטאָן אין אַ שטוב־אַרבעט און לויערנדיק דורך דער האַלב־אָפענער טיר צו די טרעפּ. איינדרימלענדיק פלעגט איר פּנים באַקומען זשערמענס שטריכן — דעם צו גרויסן מויל און פאַרשקענדיקע נאָזלעכער בעתן האַסטיקן אָטעמען.

גאַסטאָן האָט געבראַכט דעם פּלאַן פון גאַראַזש אינעווייניק. אָבער פאַרוים — האָט ער געזאָגט — קען מען ניט באַשטימען אַלץ גענוי. מען מוז זיך פאַרלאָזן אַף דער אייגענער אַרינטאַציע אין לעצטן מאָמענט. ס׳איז דאָך ניט דאָס ערשטע מאָל באַ זיי... פאַרנט שפּאַצירט מייסטנס אַרום אַ פראַנצויזישער פּאָליציאַנט. מען וואָלט באַדאַרפט פאַרמיידן אומזיסטע בלוט־פאַרגיסונג, ס׳וועט זיך אָבער אודאי ניט איינגעבן.

דעם לעצטן אָוונט האָט זשאַק פאַרבראַכט אין זיין צימערל. ער האָט אַ בליק געטאָן אַף זיין זייגערל: נאָך צוואַנציק שעה!... ער איז גע־ווען רואיקער ווי דאָס ערשטע מאָל: דאַן האָט זיך אים אויסגעדאַכט, אַז שוין גייענדיק אַהינצו וועלן אים אַלע נאָכקוקן, אַראָפּלייענען פון זיין פּנים, וואָס ער גייט טאָן; אַז אין האָטעל וועלן די שכנים נאָכדעם באַ־מערקן פון וואַנען ער קומט. שפּעטער האָט ער געהערט די לאַנגע גע־שפּרעכן איבער די אַטענטאַטן, אָבער קיינער האָט זיך ניט געקימערט וועגן אים. די אַלגעמיינע צושטימונג האָט אים צוגעגעבן מוט. אין די אויגן פון פאַריזער פאָלק איז ער אויסגעוואַקסן צו איינעם פון די אומ־באַקאַנטע העלדן.

דערנאָך האָט מען אָנגעהויבן דערשיסן ערבניקעס. אַף מאַרסעלן האָט עס געמאַכט אַ קנאַפּן איינדרוק: קריג איז קריג! — האָט ער גע־זאָגט — מיר שטעלן אויך אונדזער לעבן אין קאָן! — עס ווערן דערשאָסן אומשולדיקע? נו, און די וואָס פאַלן אין קריג, זיינען דען ניט קיין אומ־שולדיקע? און מיר גופא זיינען דען ניט אומשולדיק? מיר פירן דאָך נאָר אויס די אַרבעט, וואָס אַלע ווינטשן, אַז זי זאָל געמאַכט ווערן!!!

צו זשאַקן, וועלכער האָט, זינט אַ לענגערער צייט, געלעבט אָפּגע־זונדערט פון מענטשן, איז דאָס בילד פון דער אויסערלעכער וועלט דער־גאַנגען פאַרבלאַסט און אָפּגעטעמפּט. ווי די שטראַלן פון דער זון, וואָס האָבן זיך אַריינגעגנבעט צווישן די הויכע דעכער אין ענגן געשלאָסענעם הויף פון זיין האָטעל, זיינען דערגאַנגען די ידיעות וועגן רעוואָלט און ווידערשטאַנד. און ווי אַן עכאָ פון אַ ווייטיקדיקן געשריי אין דער ווייט זיינען דערגאַנגען די ידיעות וועגן הונגער און נויט, וועגן מענטשן פאַר־פייניקטע אין קאָנצענטראַציע לאַגערן און אַף דעפּאָרטאַציע, פון צענד־ליקער טויזנטער פאַרשפּאַרטע אין געטאָס, פון לאַנגזאַמען אָפּשטאַרבן אין „דראַנסי", און דערשיסונגען אין פאָרט ד׳איוורי.

אָבער גראָדע אין זיין אָפּגעזונדערטקייט איז אים די אכזריותדיקע בר:וטאַליטעט דערשינען אין איר גאַנצן פאַרנעם און ריינער עסענץ. אין דרויסן האָט איבער דער צעווייעטער האַקנקרייץ־פאָן זיך געבלויט אַ לוי־טערער הימל און אויסער די שריט פון סאָלדאַטסקע שטיוול, וואָס האָבן געכאַפּט מענטשן אין די גאַסן, האָט מען אויך געקענט הערן דעם געלעכ־טער פון יונגע מיידלעך. מענטשן זיינען געווען פאַרנומען ניט נאָר מיט רעוואָלט, נאָר אויך מיט שטיין אין אָטשערע נאָך אַ ביסל שפּייז און אַפילו מיט ליבע־טראַגעדיעס.

אהערצו, אין דער טונקעלער איינזאַמקייט, איז דערגאַנגען נאָר דאָס עקרדיקע פון דער דרויסנדיקער שטימונג, אומגעשטערט פון זייטיקע פּרטים. די דעראָבערטע שטאָט האָט זיך דאָ אָפּגעשפּיגלט ווי אין אַ פּער־ספּעקטיוו פון אַ בילד, אַף אַ וועלכן דער מאָלער האָט געוואָלט באַווייזן מענטשן און גאַסן, הימל און ערד געפּרעסט דורך אַ גיגאַנטישן סאָלדאַטן־שטיוול.

אין יענעם נאָכמיטאָג האָט זיך זשאַק ניט אַריינגעקלערט מיט סדר אין די דאָזיקע ענינים. ס׳איז געווען אַ טריבער נאָכמיטאָג; דורך די נאַסע שויבן האָט מען געזען די גרויע ווענט פון פּירעקיקן, געשלאָסענעם הויף און אַ שמאָלן פּאַס פאַרוואָלקנטן הימל. אין האָטעל איז, ווי תמיד

אין די דאָזיקע שעהן, ניט געווען קיין גרויסע באַוועגונג. פון „ביסטראָ״, וואָס אָפּן אונטערשטן שטאָק, זיינען דערגאַנגען שוואַכע, מענטשלעכע שטימען און דאָס כסדרדיקע גרילצן פון ראַדיאָ, וואָס האָט אָן אויפהער געפּלאַפּלט ווי פון אַ ניט גאַנץ צוגעמאַכטן קראַן. אין אַ שכנותדיקן צימער האָט געזידט דאָס פּעטס אױף אַן אָנגעוואָרעמטער פּאַטעלניע. עמעצער האָט געפּרעגלט אַ שטיקל בלוט־וואורשט, וואָס ער האָט דעראָבערט פּרימאָרגנס מיט שווערער מי. דער ריח האָט זיך צעשפּרייט איבער אַלע קאָרידאָרן און צימערלעך ארום. אונטן האָט די ייִנגערע שוועסטער געזונגען אַ באַ־קאַנטן ליבע־לידל, אויסציענדיק הארציק־פאַרבענקט דעם רעפרען: „מאַרי־לו, מאַרי־לו... מאַרי...״ דער וואָרעמער הויך פון איר צעעפנטן מויל האָט פאַרנעפּלט די קאַלטע שויב און פאַרשטעלט דעם טונקעלן הויף פון די אויגן.

זשאַק איז איינגעשלאָפן. ערשט נאָך האַלבער נאַכט האָט ער זיך אויפגעכאַפּט, האָט אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די מלבושים און איז אַרונ־טערגעקראָכן אונטער די קאָלדרעס. צומאָרגנס האָט ער זיך אויפגעכאַפּט שפּעט, מיט אַ שווערן קאָפּ. לאַנגזאַם האָט ער זיך דערמאָנט, אַז ער דאַרף זיך היינט טרעפן מיט מאַרסעלן. דער געדאַנק האָט אים ווי אָפּגעגאָסן מיט קאַלטע וואַסער און צעבלאָזן דעם נעפּל פון זיין מוח. וואָס מער עס האָט זיך דערנענטערט די באַשטימטע שעה, אַלץ שאַרפער איז געוואָרן די וואַכ־זאַמקייט פון זיינע חושים. זכרונות, ווילן און דאָס געפיל פון דער פאַר־שטייענדיקער סכנה האָבן זיך מער ניט געמישט אין אַ טונקעלן פּלאָנטער, נאָר אויפגעטויכט ווי בליצן אױף אַ לויטערן הימל.

באַם גאַראַזש איז תחלת אַלץ פאַרלאָפן ווי ס׳איז פון פריִער באַ־שטימט געוואָרן. דעם פּאָליציאַנט האָט מען געמוזט דערשיסן — ער האָט געוואַכט הארט באַ דער טיר און נאָר געשפּרייזט עטלעכע שריט הין און צוריק, ווי אַ הונט וואָס איז אָנגעבונדן אױף אַ קייט. אינעווייניק איז אַלץ פאָרגעקומען בליץ־שנעל, זשאַק האָט געהאַנדלט אינסינקטיוו, ניט קלערנ־דיק בשעת מעשה. ערשט שפּעטער האָט ער זיך געקענט אָפּגעבן אַ חשבון ווי עס האָט פּאַסירט. אַ דיקלעכער, אין אייל איינגעשמירטער אַרבעטער, האָט — דערהערנדיק, וואָרשיינלעך, דעם שאָס באַ דער טיר — אויפגע־הויבן אַ שווערן האַמער און אַ וואָרף געטאָן עטלעכע, שנעלע קללות אױף דייטש. זשאַק האָט אים געצילט אין קאָפּ. מאַרסעל איז צוגעלאָפן צום צווייטן, וועלכער האָט זיך באַמיט אַרויסצוקריכן פון אונטער אַן אויטאָ, וואו ער האָט געמייסטערוועט. דאַן האָבן זיי זיך איין אויגנבליק אַרומגע־

קוקט און צוריקטרעטנדיק צו דער טיר, האָבן זיי געוואָרפן די באָמבעס אויף יענעם ווינקל, וואו דער וואַרשטאַט מיט די רעדער, לעדערנע פּאַסן און פּאָליצעס געצייג האָט אַ שווינדל געטאָן פאַר זייערע אויגן.

אויפן גאַס איז געוועזן אַזוי שטיל, אַז זיי האָבן געקענט הערן דאָס קרעכן פון פּאָליציאַנט, וואָס איז געלעגן אויסגעצויגן אין אַ קאַלוזשע בלוט. פאַרבייגייער האָבן פאַרשנעלערט די טריט און זיך אָפּגעטראָגן פון דאָזיקן אָרט אין אַלע ריכטונגען. קיינער האָט ניט אַרויסגעוויזן קיין עמפּערונג און קיינער האָט ניט געשריען מען זאָל כאַפּן די מערדער. זשאַק האָט זיך פאַרנומען מיט אַ געסל אין דער ריכטונג פון קאַנאַל.

קומענדיק צו דער בריק, איבער וועלכער ער האָט געוואָלט אַריבערגיין אויף דער אַנדער זייט, איז ער שטיין געבליבן אַ דערשראָקענער. די בריק האָט זיך באַוועגט. געטיילט אין דער מיט, געצויגן פון ריזיקע קייטן, האָבן ביידע הילצערנע העלפטן געשוועבט מיט אַ ווינקל צו די שטילע, בעטאָנירטע ברעגעס. די עפענונג איז אַלץ ברייטער און ברייטער געוואָרן. זשאַק האָט געקוקט אויפן וואַסער, וואָס האָט געפלאָסן מוטנע און לאַנגזאַם. אין די שאָטנדיקע טיפענישן האָבן זיך געשפּיגלט די הויכע, גרויע געביידעס פון ברעג. פונדערווייטנס האָט מען געזען אַ לאַנגן, שווערן אָנגעלאָדענעם שיפל, וואָס האָט זיך געשלעפּט לאַנגזאַם און פאַרשלאָפן, טיף פאַרזונקען אין וואַסער.

אַן עלטערער אַרבעטער איז געשטאַנען אײַנגעבויגן איבערן וואַלץ, אויף וועלכן ס'האָט זיך געוויקלט מיט אַ הייזעריקן קרעכץ די דיקע קייט, וואָס האָט געצויגן די האַלבע בריק. דערזעענדיק, אַז זשאַק רירט זיך ניט פון אָרט, האָט ער איבערשרייענדיק דאָס גרילצן פון דער קייט, אַ זאָג געטאָן:

— מען האָט דאָרט געשאָסן, וואָס?

— דאַכט זיך!... — האָט זשאַק געענטפערט מיט אַ קווענקלענדיקער שטימע.

ער האָט זיך אַרומגעקוקט. לויפן מיטן ברעג? מען האָט דאָרט געזען ווייניק מענטשן. ער וועט זיכער אַרויפפאַלן אויף אַ פּאַטרול. פון אַ געסל, אויף יענער זייט קאַנאַל איז שוין דערשינען אַ האַלבע טוץ פּאָליציאַנטן און געלאָפן אין ריכטונג פון דער בריק. זיי האָבן זיך געיאָגט איינער הינטער דעם אַנדערן און אייניקע האָבן נאָך געהאַלטן אין שפּילען די פּאַסן איבער די מונדירן. ווען די ערשטע זיינע אָנגעקומען צום וואַסער, האָבן זיי

א זידל געטאָן און זיך פאַרקירעוועט אַף לינקס, וואו דער קאַנאַל האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אונטער דער ערד.

— די „פּליקס" לויפן ווי פאַרסמטע מייז! — האָט אַ זאָג געטאָן דער ארבעטער צו זשאַקן — ס'איז עפּעס ניט גלאַט!

און ווען די פּאָליציאַנטן זיינען פאַרשוואונדן, האָט ער איבערגע־שריען צום ארבעטער, וואָס באַם וואַלעץ אַף דער אַנדער זייט:

— העי, דיקער! וואָס איז דאָרט געשען?

— דער גאַראַזש... אַף מאַזשענטאַ — האָט יענער שוין געהאַט אַן אינפאָרמאַציע פון אַ פאַרבייגייער.

— זיי האָבן געמכט אַ תל פון אַ דייטשן גאַראַזש — האָט דער אַלטער ארבעטער דערקלערט זשאַקן און געקוקט אַף אים מיט אַ פאָרשנדיקן בליק פון דער זייט, ווי וועלנדיק זען וואָס פאַרא איינדרוק זיינע רייד וועלן מאַכן אַפן יונגן מאַן, וואָס איז דאָ געשטאַנען פאַרעקשנט באַם געעפנטן בריק, אָנשטאָט צו מאַכן אַ שטיקל אומוועג.

— דאַכט זיך, אַז דיין פּנים איז מיר באַקאַנט! — האָט ער אין אַ ווײַלע אַרום זיך צוגערוקט נענטער — מסתמא דיך געזען ערגעץ־וואו?!

די האַרטע שטריכן פון זיין צעאַקערטן פּנים זיינען מילדער גע־וואָרן און האָבן אויסגעדריקט פריינטלעכקייט. אין זיין שטימע האָט גע־קלונגען אַן אָנדייטונג אַף אַ געמיינזאַמען סוד „וועגן וועלכן מען רעדט ניט".

אַף זשאַקן האָט זיך אַצינד געדאַכט, אַז ער האָט שוין דעם אַלטן געהאַט ערגעץ־וואו געזען. וואו דען? אפשר אַף אַ מיטינג? אַ דעמאָנ־סטראַציע? די לעצטע יאָרן זיינען פאַר זיינע אויגן פאַרבייגעשוואומען אַזויפיל ענלעכע פּנימער, פולע מיט קנייטשן דורך יאָרן פון שווערער פּראַצע, מיט אָפענע גוטמוטיקע בליקן. ער האָט גאָרניט געענטפערט, אָבער געפילט האָט ער זיך אַ ביסל זיכערער: אַ געהיימער בונד, וואָס איז ניט אויסגעדריקט געוואָרן מיט ווערטער איז געשלאָסן געוואָרן צווישן אים און דעם אַלטן. יענער האָט ניט פאַרלאַנגט קיין תשובה. ער האָט אויסגע־דרייט דעם קאָפּ צום מאַן, וואָס האָט שטייענדיק האַלב־געדרימלט אַפן טראַנספּאָרט־שיפל, און אויסגעשריען:

— האַללאָ, זשאַן! די געזונט איז אין אָרדענונג?

— עס גייט, אויסער מיטן מאָגן! פאַרשטייסטו מיר, אין די הייני־טיקע צייטן!

זשאַק האָט געקוקט מיט אומגעדולד אַפן שיפל צוליב וועלכן מען

האָט דאָ געעפנט די בריק. עס איז שוין געשוואומען גאָר נאָנט אָבער מיט אזא אַפּאַטישער לאַנגזאַמקייט, אז זשאַקן האָט זיך געדאַכט, אז עס וועלן נאָך פאַרבייגיין שעהן ביז מען וועט צוריקפירן די בריק. געווען איז עס א לאַנגע, הילצערנע לאָדקע, מיט סמנים פון אָפּגעקראָכענער, רויטער פאַרב אף די ווענט, אָנגעלאָדן ביז אויבן מיט שטיין־קוילן. דער קאַנאַל האָט פאַרבונדן פאַרשידענע טיילן פון דער שטאָט און האָט געדינט אלס ביליקער טראַנספּאָרט־וועג פאַר שווערע משאות, וואָס מען האָט דאָ גע־פירט אין אַלטמאָדישע, פאַרחושכטע טראַנספּאָרט־שיפלעך. א ביסל ווייטער צו דרום, באַם „פאַבור דע טאַמפּל", איז ער אַראָפּגעפאַלן מיט דער הילף פון באַוועגלעכע שלוזן און ווייטער איז ער שוין געפלאָסן אונטער דער ערד. דאָ, אין די צפון קוואַרטאַלן, האָט ער זיך געצויגן אַפן אויבער־פלאַך, דורכגעשניטן גאַסן און די נידעריקע הילצערנע בריקלעך, וואָס האָבן געפירט איבערן וואַסער, האָבן זיך אָפט געעפנט. דאָרט וואו זשאַק איז געשטאַנען איז די גאַנצע אַרומיקע געגנט געווען גרוי און פאַרשלאָפן, ווי אָנגעשטעקט פון דעם מוטנעם, קריכנדיקן קאַנאַל.

— עס קריכט ווי א פאַרשלעפטע קרענק! — האָט דער אַלטער אָנגעוויזן אַפן שיפל, באַמערקנדיק זשאַקס אומגעדולד.

די דרימלענדיקע שטילקייט פון דער געגנט איז מיטאַמאָל איבער־געריסן געוואָרן דורך א פּייפעריי און טראַסקעריי פון מאָטאָציקלען, וואָס האָבן זיך דערטראָגן פון ניט ווייטן בולוואַר מאַזשענטאַ. זשאַק האָט פאַר־שטאַנען, אז דער געיעג איז אין פולן גאַנג. באַלד איז אויך דער פּוסטער קאַנאַל־ברעג באַלעבט געוואָרן. מען האָט געזען פראַנצויזישע פּאָליציאַנטן אין בלויע מונדירן און דייטשע פּאַטרולן אין פעלד־גרוי. זיי האָבן אויפ־געטויכט ניט ווייט, אף דער הויך פון מזרח־וואָקזאַל, און זיך דאָרט גע־טיילט אין קליינע גרופּקעס, וואָס האָבן זיך געלאָזן אין אַלע ריכטונגען, ווי אויסשפּרייטנדיק א שפּינוועבס־נעץ איבער דער געגנט. עטלעכע זיי־נען געגאַנגען אין דער ריכטונג פון דער צעעפנטער בריק, בא וועלכער זשאַק איז געשטאַנען.

זשאַק האָט געמאַכט א באַוועגונג ווי אַריינצושפּרינגען אין וואַסער. אויב דער מאַן פון שיפל וועט אים לאָזן, וועט ער מיטפאָרן מיט אים און נעלם ווערן אין דער טונקעלער קאַנאַליזאַציע, וואָס אונטער דער שטאָט. אויב ניט — וועט מען נאָכדעם זען!... דער אַלטער האָט אים אָנגערירט באַם אָרעם:

— האָסט שוין אַמאָל געאַרבעט בא אזא מין בריק?

— ניין!

— נו, ועסטו עס פארזוכן! שטעל זיך אוועק באם ראָד!... וואַרט, פאַרקאַשער אַפּריער די אַרבל. אָט־אַזוי!... איך וועל זיך אַריינכאַפּן אין „ביסטראָ״ אַפּן ראָג מאַכן אַ כוסה און זיך דערוואַרעמען... גיי צו נענ־טער און האָב ניט קיין מורא זיך איינצושמירן אין אַ ביסל סמאָלע! און דזערער איינער איז שטענדיק אַ ביסל פאַרשמירט... און איידער איך וועל צוריקקומען וועסטו זיך ווי עס איז אָן עצה געבן.

זשאַק האָט געפאָלגט און געקוקט מיט דאַנקבאַרע אויגן אַפּן אַלטן, וואָס האָט כלל ניט חוקר ודורש געווען. ער האָט אַרויפגעלייגט די האַנט אַף דער שמוציקער קייט און זי דערנאָך אַ פּיר געטאָן איבער זיין שטערן, אַף וועלכן ס׳האָט אַרויסגעשלאָגן אַ קאַלטער שוויים. אַ באַוואָפנטע פּאַט־רול פון דריי דייטשע סאָלדאַטן איז צוגעגאַנגען גאַר נאָנט און שטיין גע־בליבן בא דער בריק.

— זע נאָר אַ ביסל דעם סיסטעם פון דאָזיקן קאַנאַל — האָט איי־נער געזאָגט — אַלט און פאַרזשאַווערט ווי זייער גאַנצע אָרדענונג!

— די פראַנצויזן זיינען דעגענערירט! — האָט אים אַ צווייטער געענטפערט — זיי זיינען מער צו גאָרנישט פּעיק! מיר וועלן זיי ווייזן ווי מען דאַרף איבערבויען דאָס דאָזיקע לאַנד.

די פּאַטרול האָט זיך דערווייטערט און זשאַק האָט געזען ווי זיי פאַרהאַלטן אַ מאַן אין אַ זייטיקן געסל, פרעגן פּאַפּירן, טענהן איין מיט אים און נעמען אים מיט. גלייך איז דער אַלטער צוריקגעקומען פון „ביס־טראָ״ און אַ שמייכלענדיקער האָט ער געקוקט אַף זשאַקס פאַרשמירטן פּנים:

— זעסט אוים ווי איינער וואָס האָט דאָ געאַרבעט זינט יאָרן — האָט ער געזאָגט — אַנו וועלן מיר אַראָנזשירן די בריק!

דאָס שיפל איז אינצווישן דורכגעפאָרן און איז שוין אָפּגעשוואומען אַ שטיקל ווייטער. די קייטן האָבן זיך צעוויקלט מיט אַ קרעכץ. ווען די בריק איז ווידער געלעגן אַף איר פּלאַץ, האָט דער אַלטער געזאָגט צו זשאַקן:

— ביסט אודאי מיד פון דער אַרבעט, וואָס? אויב דו ווילסט זיך אָפּרוען, קענסטו אַרויפגיין דאָרט — ער האָט אָנגעוויזן מיט אַ פינגער אַף אַ הויכן הויז פון קעגנאיבערדיקן ברעג — אַפּן העכסטן שטאָק איז פאַראַן אַ ליידיקע דירה. אַלטע חפצים ליגן דאָרט. קענסט אַרויפגיין און זיך צושפּאַרן אַ ווײַלע.

זשאַק האָט זיך ניט געוואונדערט, הערנדיק דעם אַלטנס משונהדיקן פּאָרשלאָג. יענער האָט אים דערלאַנגט דעם שליסל:

— קענסט לאָזן די טיר אָפּגעשלאָסן, ווער מען ניט דאַרפֿן גרעלצן מיטן שלאָס. גלייך נאָך דער אַרבעט וועל איך זיך אַרויפכאַפּן דיר אָפּ־שטאַטן אַ וויזיט. און ס'איז געזונטער, אַז די שכנים זאָלן הערן וואָס ווייניקער! פאַרגעס ניט — די צווייטע טיר, רעכטס.

ניינטער קאַפּיטל

אין דער דירה פון העכסטן שטאָק, אין וועלכער זשאַק איז אריין, זיינען אַרומגעשטאַנען און אַרומגעלעגן כל מיני חפצים פון אַ בעל־ביתישקייט: טעפּלעך, טעלער, אַ שראַנק, צוויי בעזימער און אַ בעט מיט ניט איבערגעצויגענעם בעטגעוואַנט. פון סופיט און אין די ווינקלען זיינען אַראָפּגעהאַנגען שפּינוועבס־נעצן און אַ דיקע שיכט שטויב האָט באַדעקט די ווענט, די מעבל און די פענצטער־שויבן פון איין־און־איינציקן פענצטער, פון וועלכע צוויי זיינען געווען געשפּאָלטן און אין דער דריטער האָט געפעלט אַ שטיק. אין נעבן צימער און אין קיך האָט געהערשט די זעלבע אומאָרדענונג.

זשאַק האָט אַרויסגעקוקט אין דרויסן. אַרום האָבן זיך אומבאַוועגלעך געטורעמט דעכער, קוימענס און גזימסן, איבער זיי איז געהאַנגען אַ פאַרכמאַרעטער, שווייגנדיקער הימל. אונטן איז לאַנגזאַם און פאַרדרימלט געפלאָסן דער קאַנאַל. אין דער ווייט האָט מען געזען אַ שיפל, וואָס האָט זיך דערנענטערט און אַ בריק, וואָס האָט זיך געעפנט. מענטשן און באַוועגונגען האָבן פון דאַנען אויסגעזען קליין און פאַרמינערט. די פּלוצלימדיקע רואיקייט, וואָס האָט געפליצט פון אַלע זייטן, איז אין זשאַקן איבערגעגאַנגען אין אַ מעלאַנכאָלישן אומעט פון צילאָזיקייט, ווי נאָך אַ טומלדיקער, אָנשטרענגנדיקער שמחה אָדער אוואַנטורע. ער האָט אַ טאַפּ געטאָן דאָס בעט, פון וועלכן ס׳האָט זיך אַ הויב געטאָן אַ וואָלקן שטויב, זיך אויסגעצויגן אַף אים און צומאַכנדיק די אויגן געוואַרט אַפן שלאָף.

אופגעוועקט האָט אים אַ שטילער גרילץ פון דער טיר, וואָס האָט זיך פאָרזיכטיק געעפנט. דורך די פאַרשטויבטע שויבן האָט פון דרויסן אַריינגעקוקט די צוגעפאַלענע נאַכט. זשאַק האָט זיך אויפגעזעצט אַפן בעט

און אַ רוף געטאָן דעם אַלטן, וואָס האָט אים געזוכט אין דער פינצטער־ניש פון קאַמערל:

— אָט דאָ בין איך, מיין אַלטער!

— אַ, גוט! ווי געפעלט עס דיר עפּעס דאָ? — האָט יענער זיך צוגעזעצט לעבן זשאַקן — ניטאָ קיין באַקוועמלעכקייטן, קיין עלעקטריש ליכט אפילו... נו, מען וואָלט סיי ווי ניט געטאָרט מאַכן ליכטיק!

ער האָט דערציילט זשאַקן לאַנג און אויספירלעך, אַז דאָס דאָזיקע בוידעם־שטיבל איז שוין זינט יאָרן אומבאַוואוינט און דער בעל־הבית האָט עס פאַרנאַכלעסיקט און ניט רעמאָנטירט. די בעל־הביתישקייט, וואָס וואַלגערט זיך דאָ אַרום איז פון אַ פאַמיליע, וואָס האָט פריער געוואוינט אין אַ דירה אַף אַן אונטערשטן שטאָק און איז אַנטלאָפן אין פּראָווינץ בעתן אָנקומען פון די דייטשן. געווען זיינען עס גוטע־פריינט זיינע און זיי האָבן אים געשריבן, ער זאָל ערגעץ וואו אויפהיטן זייערע בעבעכעס. האָט ער זיי מיטן רשות פון בעל־הבית, וואָס האָט געוואָלט פאַרדינגען די אונטערשטע דירה, אַרויפגעבראַכט אַהערצו. קיינער קומט דאָ, אַזוי אַרום, ניט אַרויף.

— איר קענט דאָ בלייבן וואוינען אַ שטיקל צייט — האָט ער פאַרענדיקט — קיין דירה־געלט וועל איך באַ אייך ניט מאָנען!

ער האָט מיטגעבראַכט זשאַקן אַ קליין שטיקל ברויט און אַ גלאָז ראָזלעכן, וואַסערדיקן ווייַן. גערעדט האָט ער אויך וועגן יקרות, וועגן די אַמאָליקע גוטע צייטן און דרך אגב האָט ער באַמערקט, אַז דער פראַנצויזישער פּאָליציאַנט, אַף וועלכן מען האָט היינט באַטאָג געשאָסן באַם גאַראַזש פון בולוואַר מאַזשענטאַ, איז ניט געשטאָרבן פון די וואונדן. ער געפינט זיך אין שפּיטאָל, אין אַ שווערן צושטאַנד. ווי די צייטונגען שרייבן זאָל ער האָבן אָנגעגעבן סמנים פון די טעראָריסטן...

— צוויי יונגעליייט זיינען עס געווען, שרייבן די אָוונט־צייטונגען, איינער אַ הויכער און ברייטפּלייציקער, האָט אויסגעזען ווי אַן אַרבעטער און דער צווייטער — גאָר אַ יונגער, אַ שוואַרץ־האָריקער.

— דאָס אײַנגאַנצן? — האָט אויסגערופן זשאַק.

און ער האָט תיכף חרטה געהאַט, הלמאי ער האָט זיך אַרויסגעכאַפּט מיט דער דאָזיקער פראַגע. ער איז געווען אַ ביסל פאַרשלאָפן. דאָס ענגע צימערל האָט געווירקט אומהיימלעך מיט די אָנגעוואָרפענע חפצים, וואָס האָבן אַרויסגעשטאַרצט פון דער פינצטערניש. און ס׳איז געווען אומהיימלעך צוצוהערן ווי אַ פרעמדע, אומבאַקאַנטע שטימע רעדט אַרויס

פון דער פינצטערניש און דערציילט רואיק און געלאַסן וועגן אַן אַטענ־טאַט, וואָס ער גופא, איז דאָ ניט לאַנג באַגאַנגען, וועגן אַ גוססדיקן פּאָ־ליציאַנט, וואָס האָט אָנגעגעבן סמנים אויף זיין טויטן־בעט. אַ ווײַלע איז זשאַקן פאָרגעקומען ווי ער וואָלט געזונקען אין אַ בייזן חלום און פּלוצ־לונג האָט אים דורכגעבליצט דער געדאַנק: איז דער דאָזיקער מענטש אַמאָל ניט קיין אַגענט פון דער געשטאַפּאָ?

אין דער פינצטער האָט ער ניט געזען קלאָר דעם פּנים פון ריידנדיקן, וואָס האָט באַטאָג געוועקט זיין צוטרוי. אמת, די שטימע האָט גערעדט אַן עכטן, פאַריזער פראַנצויזיש — אָבער די געשטאַפּאָ איז פעיק אויף די קאָמפּליצירטסטע שטיקלעך! וואָס האָט מען אַלץ ניט דערציילט וועגן זיי? זייערע מענטשן זיינען, קומענדיק קיין פּאַריז, געווען מער באַהאַוונט אין די מנהגים פון דער שטאָט ווי מאַנכע אַלטגעזעסענע תושבים. מען האָט זיך דען קנאַפּ אָנגעהערט וועגן זייערע שפּיצלעך? — אַ קאָנדוקטאָר פון אַ טראַמוויי, אַן אומשולדיקער בעטלער בײַ אַ קירכע האָט זיך מיט־אַמאָל אַרויסגעוויזן פאַר אַן איבערגעטאָגענעם אַגענט! אויסערדעם האָבן זיי אומעטום געהאַט זייערע געדונגענע מענטשן... אָבער פאַרוואָס צאַצקעט ער זיך מיט אים? פאַרוואָס אַרעסטירט ער אים נים?

— ניין — האָט דער אַלטער געענטפערט מיט אַ קאַלטבלוטיקער שטימע אויף זשאַקס פראַגע — די צייטונגען גיבן ניט אָן קיין אַנדערע סמנים. זיי שרייבן, אַז דער פאַרוואונדעטער פּאָליציאַנט האָט אָפּגעגעבן נאָך אַנדערע וויכטיקע דערקלערונגען, אָבער צוליב דער אויספאָרשונג, וואָס איז אין גאַנג, טאָר מען זיי ניט פאַרעפנטלעכן. די פּאָליציי — שרייבן זיי — איז אויף די שפּורן פון אַ גאַנצער באַנדע געפערלעכע טע־ראָריסטן!...

זשאַקן האָבן די רייד פון אַלטן געדינגט ווי אַן ענטפער אויף זיינע פאַרבאָרגענע צווייפלען. — אפשר אַרעסטירט אים יענער ניט בכדי אַזוי אַרום צו קומען אויף די שפּורן פון די חברים? ער שפּילט מיט אים אַ ראַ־פינירטן שפּיל פון קאַץ און מויז!

ער האָט באַשלאָסן צו שווייגן און אָפּצוואַרטן. קומענדיק אַהערצו, מיט עטלעכע שעה צוריק האָט ער אַ טראַכט געטאָן, אַז ס'איז קיין תכלית ניט דאָ לאַנג צו פאַרבלייבן און ס'איז אים איינגעפאַלן צו שיקן דעם אַלטן אויף אַן אַדרעס, וואו מען האָט צו באַשטימטע שעהן געקענט טרעפן גאַס־טאָגען, כדי צו הערן ווי עס זעט אויס אין גאַס. אַצינד האָט אים דער פּלאַן אויסגעזען אויף יעדן פאַל אומפאָרזיכטיק. בעסער אָפּוואַרטן! —

האָט ער באַשלאָסן — און אפשר גאָר מאַכן פּליטה נאָכדעם ווי דער אַל־טער וועט אַוועקגיין...

זעענדיק, אַז זשאַק איז צוריקגעהאַלטן און שוויַיגעוודיק, האָט דער אַלטער זיך גענומען זעגענען:

— נו, איז בליַיבט איר דאָ יונגערמאַן — האָט ער אויסגעשטרעקט אַ פעסטע, קנאָכנדיקע האַנט — איך וועל שוין גיין. די „קאָמאַנדאַטור" האָט אַלס ערשטע שטראָף פאַרן אַטענטאַט פּראָקלאַמירט באַלאַגערונגס־צושטאַנד. נאָך ניַין אַזייגער טאָר קיינער ניט אַרויסגיין איבערן שוועל פון זיַין הויז. און נאָכמיטאָג קומען דאָ אין דער געגנט פאַר אַבלאַוועס... שלאָפט גוט, כ'וועל מאָרגן נאָך דער אַרבעט אַרויפקומען.

ווען דער אַלטער איז אַוועק האָט זיך זשאַק, נאָך אַ קורצן ישוב הדעת, האַלב אויסגעטאָן און זיך אַריַינגעלייגט אין בעט. גליַיך מאַכן פּליטה פון דאַנען האָט אים אויסגעזען אומזיניק: אויב דער אַלטער האָט געזאָגט דעם אמת, קומען דאָ אַרום און אַרום פאַר אַבלאַוועס און מען וועט אים זיכער פאַרהאַלטן אָפּן וועג צום האָטעל; און אויב דער אַלטער איז „זייערער" אַן אַגענט, וועט ווידער דאָס אַנטלויפן ניט נוצן — דאָס הויז איז אין אַזאַ פאַל זיכער באַוואַכט. דאָס איינציקע, וואָס אים איז פאַרבליבן, איז געווען אָפּצוואַרטן.

צומאָרגנס פרי זיַינען זיַינע ספיקות לגבי דעם אַלטן צעשוואומען געוואָרן. שמערצן און פּיַינלעכע געדאַנקען באַקומען, געוויינלעך, איבער־טריבענע פאָרמען אין דער איַינזאַמקייט פון דער נאַכט. דאָס ליכט פון טאָג צעטריַיבט די געשפּענסטער.

אָבער אויך צומאָרגנס האָט ער זיך ניט געקענט אַנטשליסן אָנצו־טרויען זיך דעם פרעמדן. ווען יענער וואָלט כאָטש אַרויפקומען באַטאָג! דער אַלטער איז אָבער דערשינען נאָר אין אָוונט און איז געזעסן אין דער פינצטער, זאָגנדיק, אַז מען מוז זיך היטן פאַר די שכנים, וואָס ווייסן, אַז אויבן וואוינט קיינער ניט. דערציַו האָט ער בעת די דאָזיקע, באַנאַכטיקע באַזוכן זיך כסדר אומגעקערט צו „יענעם ענין" און יעדעס מאָל, פאַרביַי־גייענדיק, אַריַינגעוואָרפן נייע פּרטים: וועגן דער אויספאָרשונג, וואָס ווערט געפירט אין קוואַרטאַל, וועגן באַזוכן פון געהיים־אַגענטן באַ די הויז־וועכטער און קאָנטראָל אין די האָטעלן.

איינמאָל האָט ער פאַרזיכטיק אַ שפּאַן געטאָן צווישן די אָנגע־שטעלטע מעבל און רייַבנדיק אַ האַנט אָן אַ האַנט, האָט ער געזאָגט:

— אַ קעלט, אַ ביסל, היינטיקס ווינטער, אַ? און מען הויבט גאָר

ניט אָן צו הייצן! כאַטש נעם און לייג די קוילן־קאַרטן אין אויוון אריין. אפילו אין די האָטעלן הייצט מען ניט!... אַ פּראָפּאָ האָטעלן — זיי האָבן גענומען און אַרעסטירט דעם בעל־הבית פון „די גוטע האָפענונג"!

— וועמען? — האָט געפרעגט זשאַק.

— דעם בעל־הבית פון האָטעל, וואָס הייסט אַזוי. אַ קליין האָטעלכל, דאָ ניט ווייט. איר קענט אים?

— ניין, אין דער דאָזיקער געגנט האָב איך קיינמאָל ניט געוואוינט.

— כ'האָב נאָר געמיינט... זיי האָבן אַריינגעקוקט אין רעגיסטער און דערזען, אַז דאָרט האָט געהאַט געוואוינט אַ יונגערמאַן, וואָס איז נעלם געוואָרן פּונקט אין טאָג פון אַטענטאַט.

— און פאַרוואָס האָבן זיי אַרעסטירט דעם בעל־הבית? — האָט זשאַק געפרעגט פון העפלעכקייט וועגן.

— און אייך וואָלטן זיי אויך אַרעסטירט!

— מיך? — האָט זשאַק דערלאַנגט אַ שריט אָפּ צוריק און אינסטינקטיוו אַ זוך געטאָן מיט די אויגן אַ האַרטע זאַך.

— ווייל איר רעדט פּונקט ווי יענער בעל־הבית! וואָס איז ער שולדיק, האָט ער געטענהט, זיינע לאָקאַטאָרן זיינען דאָך ניט קיין עופּה־לעך און ער איז ניט מחויב אַכטונג צו געבן אָף זיי. פונזיינטוועגן, האָט ער געזאָגט, קענען זיי שפּילן פוטבאָל אָדער וואַרפן באָמבעס, אָדער גאָר כאַפּן פיש אין דער סען. ער, פון זיין זייט, פאַרדינגט נאָר צימערן. און יענער יונגערמאַן, האָט ער געזאָגט, איז אים נאָך שולדיק פאַר צען טעג דירה געלט. איז אויב די פּאָליציי וועט אים כאַפּן, האָט ער געבעטן, זאָל זי אַזוי גוט זיין אויפמאָנען בא אים די פּאָר פראַנק און אים אַריינשיקן. וואָרים צו וואָס איז פאַראַן אַ פּאָליציי אָף דער וועלט אויב ניט צום האַלטן אָרדענונג? און פאַר אַזאַ מין דרשה האָבן זיי אים אַרעסטירט און צוגעזאָגט לערנען מיט אים בלק.

צומאָרגנס האָט ער דערציילט, אַז מען האָט אויך די שכנים פון יענעם האָטעל געהאַט גענומען אָף אַ פאַרהער:

— מען האָט געוואָלט אַרויסקריגן פון זיי ווי ער האָט אויסגעזען, יענער יונגערמאַן. היינט האָט מען זיי אַלע באַפרייט און ווי זיי דערציילן, האָבן די געשטאַפּאָ־אַגענטן געברענט פון צאָרן. „איר זענט אַלע מיטאַנאַנדער אַ באַנדע ליגנערס!" — האָבן זיי געשריען — „ווי קען עס געמאָלט זיין, אַז אַ מענטש האָט אָפּגעוואוינט דריי מאָנאַטן אין דאָזיקן האָטעלכל און קיינער קען ניט גענוי באַשרייבן ווי ער זעט אויס?!"

זשאַק האָט געשוויגן. דער בעל־הבית איז אודאי אַן אייגענער מענטש. די אַנדערע לאַקאַטאָרן האָבן אים באמת כמעט פאַר די אויגן ניט אָנגעזען. אויסער יענעם מיידל. ער האָט געוואַרט, אַז דער אַלטער זאָל ווייטער דערציילן. יענער איז טאַקע באַלד אַרויס מיט לשון:

— איין מיידל פון האָטעל האָבן זיי פאַרהאַלטן אין חד־גדיא. אַ יונג מיידל. זי האָט זיך געפּלאָנטערט אין די רייד, ווען מען האָט זי אַ נעם געטאָן אַף אַ פאַרהער. אַן אַרבעטלאָז מיידל געווען. נו, ווער איז עס היינט ניט אַרבעטלאָז אין פאַך פון פּרויען־וועש קאָנפעקציע? — האָט ער פאַרפירט דעם שמועס אַף אַן אַנדער טעמע.

זשאַק האָט גאַרנישט געזאָגט. ער איז גוט אינפאָרמירט — האָט ער אַ טראַכט געטאָן — צוגלייך מיט דער פּאָליציי און אפשר אַפריער נאָך. דער אַלטער האָט ווי דערפילט זיין מיסטרויען און זיך אויפגעהויבן אוועקצוגיין. ער האָט נאָך צוגעגעבן:

— מיך אינטערעסירט דער גאַנצער ענין ניט. אָבער נאָך אַזאַ אויספאָרשונג הערט מען זיך אָן אַ שיעור מעשיות. אָט נעמט צום ביישפּיל אונדזער „ביסטראָ“: אַמאָליקע יאָרן פלעגט מען דאָרטן טרינקען אַפּעריטיוון, שפּילן בעלאָט און בשעת מעשה דיסקוטירן אַלע וויכטיקסטע געשעענישן פון דער וועלט פּאָליטיק: וועלכער מיניסטער עס וועט בקרוב דעמיסיאָנירן און וואָס פאַראַ בתולה פון קוואַרטאַל וועט זיכער פאַרשוואַנגערן פאַר דער חתונה. און אַצינד רעדט דער עולם וועגן אַטענטאַטן. בפרט, אַז ס'האָט פּאַסירט טאַקע דאָ אונטער דער נאָז.

זשאַק איז געווען צופרידן, וואָס ער האָט זיך ניט אַריינגעלאָזט אין קיין מגע ומשא מיט יענעם מיידל, וואָס איז אַזוי אָפט געשטאַנען אין געבלימלטן שלאָף־ראָק און אַרויסגעקוקט צו דער טיר. ווער ווייסט צו וואָס די באַקאַנטשאַפט מיט איר וואָלט געפירט?!

אָבער לינגדיק שפּעטער אונטער דעם ניט באַצויגענעם בעטגעוואַנט האָט עס אים לייד געטאָן. עס האָט אים לייד געטאָן פאַר יענעם מיידל און פאַר זייערע ניט־צושטאַנד געקומענע ליבע־שעהן. ווער ווייסט צי זיי וועלן זיך נאָך אַמאָל טרעפן? ווער ווייסט צי זי וועט נאָך אַמאָל פילן אַף איר לייב די אָרעמס פון אַ געליבטן? זי ליגט אין די לאַפּעס פון דער געשטאַפּאָ און ער — אַף אַ געשפּענסטיקן בוידעם־שטיבל, אונטער אַ פאַרשטויבטער דעקע, וואָס קראַצט דאָס לייב.

דערנאָך האָט ער אַ קלער געטאָן וועגן זיין לאַגע און זי האָט אים

אויסגעזען פֿאַרצווייפֿלט: ער קען זיך פֿון דאַנען ניט רירן, ער קען ניט אָנקניפּן קיין פֿאַרבינדונג און וואָס וועט זיין דער סוף?

צומאָרגנס, דאָנערשטיק, האָט זיך דער טאָג אָנגעהויבן מיט גרויסע געשעעניש. אינדערפֿרי איז אומגעריכט געקומען אַ באַזוך צום אַלטן. אַ באַקאַנטע — האָט יענער געזאָגט — אָבער ווער איז זי? און פֿאַרוואָס איז זי געקומען אין דער דאָזיקער פּוסטער דירה? נאָכמיטאָג האָט אים דער אַלטער דערציילט, אַז יענער יונגערמאַן האָט געהייסן שאַרל פּויאַלאָן און אַז מען האָט אויסגעפֿונען, אַז ער זיצט גאָר אין אַ לאַגער אין דייטש־לאַנד. גליקצייטיק האָט ער געזאָגט, אַז אפֿשר וועט אים יענע באַקאַנטע אַרויפֿברענגען אינאָוונט עסן.

ווי נאָר דער אַלטער איז אוועק האָט ער אַרויסגעצויגן פֿון קעשענע די אידענטיטעט־קאַרטע מיטן נאָמען פּויאַלאָן, אויף וועלכער עס האָט גע־קלעפּט זיין אייגענע פֿאָטאָגראַפֿיע, האָט זי צעריסן אויף קליינע פּיצעלעך און צעשאָטן די שטיקלעך פּאַפּיר איבער די אַרומשטייענדיקע מעבל און כלים.

ווען ס'איז צוגעפֿאַלן דער פֿאַרנאַכט, איז אים פּלוצלונג איינגעפֿאַלן מיט אַ שאַרפֿער זיכערקייט, אַז דערשיינען וועט דאָ היינט אין אָוונט דאָס אומבאַקאַנטע מיידל פֿון האָטעל: מען וועט זיי קאָנפֿראָנטירן. זיי האַלטן זי אַרעסטירט זינט פֿינף טעג און האָבן זי אודאי גענוג געפּייניקט, אַז זי זאָל איבערטרעטנדיק דעם שוועל אים גלייך דערקענען און זאָגן ווען עס האָט געוואוינט אין האָטעל אַ שטאָק העכער איבער איר צימער.

די משונהדיקסטע עווענטואַליטעטן האָבן אָנגעהויבן אים קומען אויפֿן זינען. אין זיין איינזאַמקייט האָט די וועלט זיך אַ וואַקל געטאָן פֿאַר זיינע אויגן ווי אַן אָוונט־שאָטן באַ אַ באַוועגלעכן ליכט. זינט מערערע טעג האָט ער געזען די שטאָט נאָר דורך אַ פֿענצטער־ווינקל פֿון אַ הויכן שטאָק. הייזער, גאַסן און ביימער האָבן אויסגעזען קליין. ער האָט געזען מענטש־לעכע באַוועגונגען, האָט אָבער ניט געהערט זייערע שטימען. אַלץ אַרום איז געווען אומבאַשטימט און אומזיכער: דער אַלטער איז אָן שום ספק געווען אַ גוטער פֿריינט און דאָך האָט מען זיך פֿאַר אים געמוזט היטן מיט אַ וואָרט; דאָס צימער מיט זיין מיש־מאַש פֿון מעבל און קיך־געשיר איז געווען ספק אַ וואוינונג אויף דערווייל, ספק אַ תפֿיסה. מאָמענטנווייז האָבן דעם אַלטנס רייד זיך אים אָנגעהויבן פּלאָנטערן אין קאָפּ: וואָכן־לאַנג האָט ער געהאַט איינגעחזרט, אַז אויב מען וועט אים פֿרעגן ווי ער

הייסט, זאָל ער ענטפערן: שאַרל פּויאַלאָן. און ווער איז ער באמת יענער פּויאַלאָן?

ער איז געלעגן מיט אַן איינגעהאַלטענעם אָטעם אויפן בעט און האָט צוגעהערט מיט אָנגעשפּיצטע אויערן צו די טריט אויף די טרעפּ. אין די בין־השמשות שעהן איז דאָרט די באַוועגונג געווען אַ שטאַרקערע ווי געוויינלעך: מענטשן זיינען צוריקגעקומען פון דער ארבעט, אַראָפּגעגאַנגען איינקויפן, זיך אַריינגעכאַפּט צו שכנים הערן נייעס. אָבער אַלע שריט זיינען אָפּגעהאַקט געוואָרן אונטן, ניט דערגאַנגען אַהערצו, צום אומבאַוואוינטן, זעקסטן שטאָק.

מיטן צופאַלן פון דער נאַכט איז זשאַקס אומגעדולד געוואַקסן און אינטענסיווער געוואָרן, ווי די פינצטערניש, וואָס האָט אַריינגעקוקט פון דרויסן. ס׳איז שוין געווען שפּעט, ווען לייכטע טריט האָבן איבערגעשריטן דעם געוויינלעכן גרענעץ און אַ פלאַטער געטאָן גאָר נאָענט. די טיר האָט זיך געעפנט און זשאַק, וואָס האָט זיך צוגעוואוינט צו זען אין דער פינצטער, האָט באַמערקט אַ באַקאַנטע פיגור, וואָס האָט קווענקלענדיק איבערגעטרעטן דעם שוועל און איז שטיין געבליבן. אַ ווײַלע האָט ער ניט געגלויבט די אייגענע אויגן און דאַן האָט ער שטיל אַ זאָג געטאָן:

— זשערמען?!

די געשטאַלט האָט זיך דערנענטערט מיט שטילע, אייליקע טריט. אויפן וועג האָט זי זיך אָנגעשטויסן אָן אַרומשטייענדיקע כלים; זי האָט וואַרשיינלעך גאָרנישט געזען אַרום זיך און האַלב פרעגנדיק האָט זי גערעדט:

— זשאַק?... טאַקע דו, זשאַק?

ער איז געווען אַזוי איבעראַשט, אַז ער איז אַפילו ניט געגאַנגען איר אַנטקעגן. ער האָט נאָר אויסגעשטרעקט זיינע הענט און זייער ווייסקייט האָט געוויזן זשערמענען דעם וועג צום בעט. זי האָט זיך איבערגעבויגן איבער אים. זייערע הענט האָבן זיך געטראָפן, זיך צוזאַמענגעקלאַמערט און אין אַ פעסטן דרוק דערציילט זייערע געפילן. זשערמענס פינגער האָבן געגלעט. זי האָט איבערגעחזרט:

— זשאַק!... כ׳האָב אַזוי אָפט געוואָרט אויף דיר!

זי איז געלעגן לעבן אים. זשאַק האָט געגלעט אירע האָר, אירע ברוסטן, וואָס ער האָט אַנטבלויזט, די נאַקעטקייט פון איר לייב, וואָס זיינע פינגער האָבן געזוכט. זי איז ווירקלעך געלעגן לעבן אים — ער האָט געפילט די וואַרעמקייט פון איר גוף, וואָס האָט לאַנגזאַם אָנגעהויבן צאַפּ־

לען אין בענקשאפט נאָך זיין מענלעכער קראפט, וואָס זאָל זי באהערשן און בארואיקן. און מיטאמאָל איז פארשוואונדן די נעשפּענסטיקייט, וואָס האָט די לעצטע טעג איינגעהילט די וועלט ארום אים. אפילו זשערמען און זיין שטיק לעבן, וואָס איז געווען פארבונדן מיט איר, האָבן אויסגעזען שאָטנדיק אין די דאָזיקע טעג. אצינד איז דער נעפּל צעשוואומען געוואָרן.

זשערמען האָט האסטיק אראָפּגעוואָרפן פון זיך די קליידער. זשאַק האָט זיך שטיל פארענטפערט:

— ס'איז דאָ אזוי שטויביק!... די אומבאצויגענע דעקן קראצן.

— אָבער דו ביסט דאָ פאראן! — האָט זי געפּליסטערט — כ'האָב אזוי לאנג געווארט אף דיר!

זי האָט אפילו ניט געפילט די קעלט פון צימער און זיך ניט געוואָלט צודעקן. אויסשטרעקנדיק איר קערפּער צו זשאקן האָט זי געפּליסטערט מיט א טיפער, בעטנדיקער שטימע:

— קוש מיך! אָט־דאָ, אָט־דאָ!

זי האָט תמיד, אויך איצט, בעת דער אומדערוואַרטעטער טרעפונג, אין די פארפלאָנטערטע אומשטענדן, געדענקט אָן די ראפינירטקייטן פון דער ליבע, וואָס זי האָט ווי דערהויבן צו א הייליקער עבודה, און געוואָלט זיי פארשטארקן אינסטינקטיוו און מיט דער הילף פון פארשטאנד, כדי צו דערגרייכן די העכסטע מדרגה פון רייץ און גענוס.

ערשט שפּעטער האָט זי א זוך געטאָן אין די קעשענעס פון איר מאַנטל און ארויסגעשלעפּט פון דארט א קליין פּעקעלע עסן. זי איז גע־זעסן לעבן אים, דערלאַנגט דעם ביסן צום מויל און געקאָרמעט ווי א מו־טער קאָרמעט א קליין קינד. דערנאָך האָט זי אים אריינגעשטעקט א פּאַ־פּיראָס אין מויל און זיך גענומען א צווייטן.

— דו זעסט וואָס כ'האָב אַלץ צוגעגרייט?! — האָט זי טריומ־פירנדיק געזאָגט.

זיי האָבן זיך געפילט גליקלעך ווי א יונג, פארליבט פּאָרל, וואָס האָט זיך ארויסגעריסן פון דער סביבה פון קרובים און באקאנטע און געפּראוועט אַן אימפּראָוויזירטן מאָלצייט ערגעץ אין אַן איינזאמער געגנט. זשערמען האָט אָנגעצונדן א שוועבעלע און באַם רויטן, אויפלאַקערנדיקן שיין האָט זי זשאַק א ווײַלע געזען. אירע באַקן האָבן געגליט און פון אירע אויגן האָט ארויסגעשטראַלט א טיפע דאַנקבאַרקייט פאַר דעם גליק וואָס ער האָט איר געשענקט.

ס'איז ווידער פינצטער געוואָרן. זשערמען האָט אָנגעהויבן דערפילן די קעלט פון צימער. זי האָט זיך צוגעדעקט און זיך געטוליעט.

— ווי קומסטו אַהער? — האָט ער אַ פרעג געטאָן.

זיי זיינען ביז איצט געווען אַזוי פאַרטאָן מיט זיך, זייער טרעפונג איז זיי פאָרגעקומען אַזוי נאַטירלעך, אַז ס'איז זיי כלל ניט איינגעפאַלן נאָכצופרעגן און צו דערציילן ווי אַזוי זי איז צושטאַנד געקומען.

— דער אַלטער, פאַרשטייסט, ער איז אַ טייערער טיפּ! מיין האַרץ האָט מיר גלייך געזאָגט, אַז אפשר ביסטו עס... אָבער די קאָנספּיראַציע, מען מוז דאָך היינטיקע צייטן זיין קאָנספּיראַטיוו...

זי האָט דערציילט אָן אַ סדר, מיט אָפּגעהאַקטע זאַצן, איבעררייסנדיק איר געשיכטע מיט לאַנגע קושן, צערטלעכקייטן און אויסרופן: „מיין קליינער, מיין טייערער!"

איר דערציילונג האָט אים צוריקגעפירט אין דער ווירקלעכקייט. האַלטנדיק אירע הענט אין זיינע, ווי מורא האָבנדיק, זי זאָל ניט אוועקגיין, האָט ער שטיל געזאָגט:

— איצט מוזטו שוין גיין, זשערמען!

— שוין?

— אודאי שוין! ס'איז דאָך באַלאַגערונגס־צושטאַנד!

— וועל איך בלייבן ביז מאָרגן פרי.

— ניין, מען טאָר ניט! — ער האָט אָפּגעלאָזן אירע הענט. — אינדערפרי קענען די שכנים דיך באַמערקן באַם אַראָפּגיין. דו מוזט גלייך גיין!

זי איז אויפגעשטאַנען. ער האָט געהערט דאָס רוישן פון אירע קליידער, וואָס זי האָט אַרומגעזוכט און אָנגעטאָן. מיטאַמאָל איז זי ווידער געשטאַנען איבערגעבויגן איבער אים:

— ביסט מיר מער ניט בייז, זשאַק?

— ניין, איך בין דיר קיינמאָל ניט געווען בייז!

— ביסט צופרידן וואָס איך בין געקומען?

— יאָ! — ער האָט געדריקט אירע הענט — און איצט וועל איך סוף כל סוף קענען אַרויסקריכן פון דאַנען.

— פאַרשטייט זיך! איך וואוין דאָך ניט ווייט. מאָרגן פאַרנאַכט וועסטו זיך אַריבערקלייבן צו מיר.

— ניין! — האָט ער געזאָגט קורץ.

— דו מיידסט מיך אויס! דאָס לעצטע מאָל, ווען מיר האָבן זיך געטראָפן אין גאַס, ביסטו גלייך פאַרשוואונדן. ביסט מיר נאָך אַלץ בייז?

— ניין! איך האָב דיך שטענדיק ליב געהאַט.

— טאָ קום! קום גלייך! איך האָב מורא זאָלסט ניט ווידער פאַר־שווינדן. וואו וועל איך דיך דאַן זוכן?

זי האָט זיך צוגעבויגן נענטער צו אים. איר שטימע האָט געקלונ־גען טיף און פאַרבענקט:

— איך האָב שטענדיק געוואַרט אויף דיר. באַנאַכט, אַליין, האָב איך דיך געזוכט לעבן מיר.

זשאַק דערמאָנט זיך איר צימער, וואו ער איז נאָר איינמאָל געווען. ס'איז געווען אַ זונטיק און זי איז געלעגן אין בעט. פּיער, וואָס האָט אים אַרויפגעפירט, האָט זי אַרומגענומען און געקושט פאַר זיינע אויגן. פון אונטער דער דעקע, וואָס האָט זיך אַראָפּגעשאַרט, האָבן אַרויסגעקוקט אַנטבלויזטע טיילן פון איר קערפּער, וואָס האָבן געשטעקט אין אַ דינעם, כמעט דורכזיכטיקן העמד. פּיער האָט געקענט קושן דעם דאָזיקן קערפּער, וויפל זיין האַרץ האָט געגלוסט. זי האָט זיך ניט געוועהרט, זי האָט נאָר געקוקט אָן אַ זייט, אַ ביסל פאַרשעמט. ער איז דאַן אַראָפּגעגאַנגען פון די טרעפּ מיטן באַשלוס זיך קיינמאָל ניט אומקערן אַהינצו.

און שפּעטער האָט ער זי געטראָפן באַם אַנטלויפן פון פּאַריז — אַזוי פּלוצלונג און אומגעריכט ווי איצט. און ווידער האָט זיך פּיער גע־שטעלט צווישן זיי — אַ טאָג שפּעטער, אויף דער סטאַנציע פון שאַטאַרו, ווען מען האָט פּלוצלונג דערציילט, אַז ס'איז געשלאָסן געוואָרן אַ וואָפן־שטילשטאַנד מיט די דייטשן, האָט זי אויסגערופן:

— איצט וועט פּיער קומען צוריק!

— איצט קען מען דאָך סיי ווי ניט גיין. מאָרגן וועל איך זיך זע־גענען מיטן אַלטן.

— גוט. און אויב דער אַלטער וועט ביז פאַרנאַכט ניט אַרויפ־קומען וועל איך אים שוין אויפזוכן. מיר טרעפן זיך פון צייט צו צייט — וועגן דער אַרבעט צווישן די פרויען פון די געפאַנגענע.

— אהה?... — זאָגט זשאַק — גוט, איך וועל דיר געבן אַן אַדרעס און וועסט דאָרט גיין און ריידן מיט מיינעם אַ חבר. זיי וועלן מיר שוין געפינען אַ שטיקל דירה זיך אויסצובאַהאַלטן.

זשערמען פאַרשטייט ניט גלייך וואָס ס'איז געשען.

— מאָרגן קען איך ניט גיין! — דערקלערט זי אַ ווײַלע שפּעטער

— זונטיק וועל איך האָבן צייט, איך אַרבעט ניט, וועל איך אַלץ דער־ליידיקן.

— גוט, ביז זונטיק וועל איך דאָ בלייבן.

— אָבער היינט איז דאָך ערשט דאָנערשטיק! באַ מיר וועסטו זיכערער זיין די פיר טעג.

— איך וויל דיך ניט שטעלן אין סכנה — גלעט זשאַק איר האַנט — אויב זיי וועלן מיך געפינען באַ דיר...

— אַלצאיינס! — זאָגט זי — קיינער וועט צו מיר ניט קומען. און אויב יאָ — איז אויך פאַרפאַלן! לאָמיר האָפן, אַז מיר וועלן לכל הפחות אפריער זיין צוויי טעג צוזאַמען. אויף לענגערע צייטן קען היינט קיינער ניט אויסרעכענען!

— איך וויל דיך ניט ברענגען אין געפאַר!

זי זעצט זיך נאָענט לעבן אים און פירט זיינע פינגער איבער אירע האָר:

— נאַרישקייטן! היינטיקע צייטן איז בכלל געפערלעך צו לעבן אויף דער וועלט! זונטיק גיי איך ניט צו דער אַרבעט, וועלן מיר קענען בלייבן ביז מיטאָג אין בעט. אינדערפרי וועל איך אויפקאָכן אַ הייסן קאַפע. איך האָב נאָך אַ ביסל פון אַן ערשטקלאַסיקן גערשטן־קאַפע. און עטלעכע הונדערט גראַם ברויט וועל איך אויסלייען פון אַ חברטע. מירן פרישטיקן אין בעט ווי די קיסרים.

זי האָט זיך אויפגעשטעלט. זשאַק האָט געקושט די שפּיצן פון אירע פינגער.

— וועסט קומען, אמת?

זשאַק שווייגט. זי פרעגט ניט מער. זי נעמט אַרום זיין קאָפּ אין אירע דלאָניעס און קושט אים אָפן שטערן. דאַן קושט זי זיינע הענט. זשאַק נעמט זי אין זיינע אָרעמס — זי פילט, אַז כאָטש ער הייסט איר גיין, וויל ער זי ניט אָפּלאָזן. און זי ווייסט, אַז דאַסמאָל וועט ער קומען.

* * *

זשאַק שליסט די אויגן און באַמיט זיך איינצושלאָפן, אָבער דער שלאָף קומט ניט. ער וואַרפט זיך פון איין זייט צו דער אַנדערער. מיט־אַמאָל שטייט ער אויף, וויקלט זיך איין אין אַ דעקע, גייט צום פענצטער און קוקט אַרויס אין דרויסן.

אַרום ליגט די שטאָט פאַרזונקען אין פינצטערניש, שטום און ווי אויסגעשטאָרבן. אַלע פענצטער קוקן בלינד — טאָמער שיינט ערגעץ אַ

ליכט, איז עס פאַרדעקט מיט דיקע פאַרהאַנגען און דעקעס. אָבער זשאַס פילט די שטאָט, איר קלאַפּנדיקן פּולס, די שאָטנס פון דער פאַרגאַנגענ־הייט, וואָס שפּאַצירן אַרום איבער אירע גאַסן און בולווארן. ער איז דאָ אויסגעוואַקסן און איינגעאָטעמט איר געשיכטע. ווי צוזאַמענגעשרומפּט ליגט זי אָפּגעבילדעט אין זיין מוח און ווען ער בויגט זיך אַרויס, זעט ער זי געאָגראַפיש־אייגנאַרטיק: דאָרט, אַף מעריב, אפן ברעג פון דער סען, ציט זיך דער פּלאַץ, וואו ס'איז בעת דער רעוואָלוציע געשטאַנען די גילאָ־טינע; אַף מזרח הויבט זיך דער טורעם, וואָס האָט דערמאָנט דורות גאַנצע די צעשטערונג פון דער „באַסטיל". צווישן זיי ביידן פירט אַ ברייטער וועג: דאָרט האָבן די „קאָמונאַרן" געקעמפט טריט בײַ טריט קעגן די אָנגרייפנדיקע „ווערסאַליער", ביז די לעצטע פון זיי זיינען אומגעקומען בײַ דער „וואַנט", אין לעצטן, פאַרביטערטן געראַנגל צווישן די קברים פון „פּער לאַשעז"...

אַף איין זייט פון דאָזיקן וועג ליגט דער „לאַטייניש־ער פערטל", וואו ער האָט זיך באַקענט מיט יאָרהונדערטער־אַלטע דענקער, וואָס האָבן דאָרט געלערנט, און קעגנאיבער, אין אַ טונקעלן הויף פון „פּלעצל" האָט אָפּגעהילכט אַ מאָנאָטאָנע שטימע — ער זעט איצט דאָס ענגע צימערל, און עס דאַכט זיך אים, אַז די מאָנאָטאָנע שטימע לעבט נאָך דאָרט צווישן די ווענט — וואָס האָט דערציילט גאָר אַנדערע געשיכטעס פון פאַרציי־טיקע דורות: פון אַ מדבר און אַ תורה, פון אַן איין־און־איינציקן גאָט און פון די בני ישראל, וואָס האָבן כסדר געזינדיקט מיט פרעמדע געטער און פאַרשייטע, רייצנדיקע פרויען.

פון פאַרכמאַרעטן הימל פאַלט אַראָפּ דער קאַלטער גלאַנץ פון דער פאַרדעקטער לבנה. זי שפּאַצירט אַרום אין רוים מאַיעסטעטיש און זעלבסטבאַוואוסט. מאָמענטנווייז שווימט זי אַרויס פון הינטער די וואָלקנס און באַווייזט זיך אין איר גאַנצער פּראַכט. קליינינקע וואָלקנד־לעך לאָזן זיך נאָך איר אין אַן אייליקן געיעג, ווי זיי וואָלטן מורא געהאַט זי איבערצולאָזן מוטער־נאַקעט אונטערן פרייען הימל. זיי פאַרדעקן זי און מען זעט ווי איר בלייכע נאַקעטקייט באַוועגט זיך הינטער זיי ווי הינטער אַ דינעם, דורכזיכטיקן שלייער.

זי דערמאָנט זשאַקן אָן דער זינדיקער לבנה פון יענעם רבין, צו וועלכן די בני ישראל האָבן זיך געבוקט און געדינט; זי דערמאָנט אָן דער תאוהדיקער פאַרשלייערטער עשתורת, זי דערמאָנט אים אָן זשערמענען,

וואָס האָט די לעצטע יאָרן אַרומגעשפּאַצירט איבער זיין לעבן, פאַרשוואונדן הינטער טונקעלע וואָלקנס און ווידער אויפגעטויכט.

זי שטייט אַצינד פאַר זיינע אויגן ווי דעמאָלט, ווען ער האָט זי דערזען צום ערשטן מאָל באַם ברעג טייך, פון וועלכן זי איז געהאַט נאָר וואָס אַרויסגעשטיגן: ריטשקעלעך וואַסער האָבן אַראָפּגעשטראָמט פון אירע צעשויבערטע האָר, זיך געקייקלט איבער די זיידענע הערעלעך, וואָס האָבן פאַרשאָטנט אירע פּאַכוועס און אַרויסגעוואונקען ווי יונגע גרעזעלעך פון אונטער אירע פאַריסענע אָרעמס; טראָפּנס וואַסער האָבן זיך אַריינגעגליטשט אונטער איר דינעם באָד־אַנצוג און געגלעט אירע פריש רייףגעוואָרענע ברוסטן און רונדקייטן, וואָס האָבן זיך בולט אָפּגעצייכנט אויף דעם נאַסן, איינגעפּרעסטן טריקאָ־מלבוש, וואָס האָט געקלעפּט אויף איר לייב. אירע שלאַנקע, אַנטבלויזטע פיס, זיינען געווען אָפּגעברוינט. זי האָט זיך געוואָרעמט אויף דער זון און אַ פאַרע האָט געשלאָגן פון אירע גאַנצן קערפּער.

זי איז דאַן פאַרגעקומען אין זיינע אויגן ווי איינע פון יענע שטרענג פאַרבאָטענע געטינס, וואָס האָבן, אַלס ערשטער יוגנט־באַגריף פון עראָטיק, זיך אַריינגעקריצט זייער פרי אין זיין זכרון ווי אַ געמיש פון ליבע, הייליקייט און זינד.

צווייטער טייל

ערשטער קאַפּיטל

ווען ער האָט זי דאַן, מיט יאָרן צוריק, געזען צום ערשטן מאָל, האָט ער זיך געזאָגט:

— אָט דער־אָ וויל איך האָבן פאַר אַ מעטרעס!

אַ מעטרעס, אַ געליבטע איז פאַר אים געווען ניט נאָר אַן עראָטישער אָדער סעקסועלער ענין. ס'איז געווען אויך אַ נויטווענדיקייט פון דער זעלבסטווירדע; זיין אייגנליבע האָט פאַרלאַנגט, ער זאָל אַזוינס באַזיצן.

אַ מעטרעס אָדער אַ געליבטע איז געלעגן אין דער טראַדיציע פון דער אַרומיקער וועלט, וואָס ער האָט אויסגעוועבט אין זיין פאַנטאַזיע. דער גלאַנץ פון דער דאָזיקער צויבער־וועלט האָט אים געלאָקט שוין זייער פרי, ווען ער האָט אַלס יונגער יינגל געוואוינט אין טאַטנס שטוב אָפּן „פּלעצל״. נאָך איידער ער האָט זיך געהאַט באַקענט מיט פּאַריז פון דער ווירקלעכקייט, איז אויסגעוואַקסן אין זיין פאַנטאַזיע די שטאָט, מיט וועלכער ער האָט זיך באַקענט אין דער פראַנצויזישער ליטעראַטור.

אַזוי ווי די שטאָט האָט געהאַט אַ טראַדיציע פון רעוואָלוציע און רעוואָלט, וואָס איז איינגעקריצט געוואָרן אױף פּלעצער, גאַסן און מאָנומענטן, האָט זי אויך געהאַט אַ טראַדיציע פון ליבע, וואָס איז פאַרייביקט געוואָרן אין גרויסע ווערק, זיך געצויגן פון באַלזאַקן אַזש ביז אַנאַטאָל פראַנסן, און האָט איבערגעלעבט רעזשימען און פּאָליטישע קאַטאַסטראָפעס. די הייזער פון דער שטאָט זיינען, אין זשאַקס אויגן, פול געווען מיט די שאָטנס פון יענע העלדן, מיט די פּערפומען פון יענע רייצנדיקע פרויען און קלאַנגען פון ליבע־אַוואַנטורעס, וואָס האָבן זיך דאָרט אָפּגעשפּילט.

די שטאָט גופא איז אין די געמעלן און באַשרייבונגען אויסגעוואַקסן צו אַ מיטאָס, צו אַ זעלבסטשטענדיקן וועזן, וואָס פירט אַן אייגנאַרטיקן לעבן — אַ מין „פּאַריז של מעלה", איינגעהילט אין גלאַנץ, וואָס האָט באַקומען אַ שם איבער דער גאַנצער וועלט.

דאָרטן האָבן אַלע יונגעלייט געהאַט געליבטע. און כמעט שטענדיק זיינען דאָרט פאָרגעקומען אַ שטאַרקער צד, וואָס האָט פאַרפירט און דעראָבערט, און אַ שוואַכערער — וואָס האָט ניט געקענט ביישטיין דעם נסיון און האָט פריער אָדער שפּעטער נאָכגעגעבן. צווישן פריער און שפּעטער איז געלעגן די דראַמע.

זשאַקס היים האָט אים צייטנווייז אויסגעזען ליגן אויסער דער דאָזיקער שטאָט. זי האָט געפירט אַן אייגנאַרטיקן לעבן. האָבן אַ מעטרעס, ווי יענע יונגע לייט, האָט אויסגעזען ווי אַ מיטל איבערצושרייטן די גרע־נעץ, זיין גלייך מיט אַלעמען, געפינען אַ וועג אין דער דרויסנדיקער וועלט.

געווען זיינען עס פריע יוגנט־טרוימען, וואָס זיינען אָבער ניט אינ־גאַנצן אויסגעוועפּט געוואָרן אויך שפּעטער, ווען ער האָט זיך באַקענט מיט דערווירקלעכקייט, געלערנט ערנסטע זאַכן, זיך געמישט אין פּאָלי־טיק און פאַרזוכט דעם טעם פון פרויען טיילמאָל פאַר געלט און אַן אַנ־דערש מאָל — בעת אַ לייכטן, פאַרבייגייענדיקן פלירט.

ער האָט זיך באַקענט מיט זשערמען בעת אַן עקסקורסיע מיט אַ שיף איבער דער סען צו אַ נאָענט־ליגנדיקער, וואַלדיקער געגנט. מער ווי פון גלוסטעניש צום מיידל איז ער געווען באַהערשט פון געדאַנק, אַז ער וועט האָבן אַ שיינע מעטרעס. אַ גאַנצן טאָג איז דער יונגער עולם געלעגן אין וואַלד, געזונגען, זיך געבאָדן און זיך געוואַרעמט אין דער זון. ער האָט זיך געדרייט אַרום איר און זי האָט זיך כסדר אַרויסגעגליטשט פון אונטער זיינע הענט. עס איז אים נאָך פאַרבליבן אַ לייכטע האָפענונג זי צו טרעפן אַליין באַם אַראָפּגיין פון שיף, אומקערנדיק זיך פאַרנאַכט אַ היים.

צוריקוועקגס איז די שיף געווען פאַרפּוצט מיט אַן א שיעור גרינס. די מיידלעך האָבן אַריינגעשטעקט בלומען אין זייערע האָר און קליידער. מען האָט געזונגען אין כאָר „צום לעבן, צו דער זון און צו ליבע!" און ווייניק האָבן געוואוסט, אַז דאָס ליד איז איבערזעצט פון רוסיש.

דער אויספלוג איז איינגעאָרדנט געוואָרן דורך דער יונגער באַוועגונג „מיידלעך פון פראַנקרייך". אינדעראמתן זיינען די אָרגאַניזאַטאָרן געווען טוער פון אַן עקסטרעם־לינקער יוגנט־באַוועגונג. דער נאָמען האָט געקלונגען אַזוי נאַיוו־אַלגעמיין, ווייל געשען איז עס אין מיטן די דריי־

סיקער יאָרן פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט ווען די לינקע פּאַרטייען האָבן געמאַכט אַ ווענדונג מיט אַ ווינקל פון הונדערט אַכציק גראַד: זיי האָבן זיך באַמיט אַריינצוציען וואָס ברייטערע קרייזן פון פאָלק, האָבן דעריבער אויסגעמעקט פון זייער ווערטער־בוך אַזעלכע שאַרפע אויסדרוקן ווי „קלאַס קעגן קלאַס", וואָס האָבן אָפּגעשראָקן בעל־הביתישע קליינבירגער און ניט גערופן די ניי־געגרינדעטע פאַריינען מיט אַזעלכע שווערע נעמען ווי „מאַרקסיסטיש־פּראָלעטאַריש", וואָס האָבן אָפּגעשטויסן אפילו אַ טייל פון דער אַרבעטער־יוגנט, וועלכע האָט זיך געוואָלט אַמוזירן און פאַרברענגען אין „באַל־מיזעטס" און ענלעכע לאָקאַלן.

שוין אָפן שיף האָט זשאַק געפונען אַ געלעגנהייט צו פאַרפירן אַ שמועס מיט זשערמענען אויג אויף אויג. אפשר האָט זי טאַקע דעריבער, כדי אים צו געבן די געלעגנהייט, זיך געשטעלט אַליין אָפן הינטערשטן דעק, באַם שפּיץ, און אַריינגעקוקט אין וואַסער אַריין, וואָס האָט דאָרט געשוימט און געכוואַליעט אונטער די האַסטיקע קלעפּ פון מאָטאָר. זשאַק איז צוגעגאַנגען גאָר נאָנט און געזאָגט:

— איר געפעלט מיר שטאַרק, מאַדמואַזעל!

— סאַ וואַ — איז גוט! — האָט זי געענטפערט קורץ, ניט אויפהויבנדיק דעם קאָפּ.

— כ'האָב אייך שוין אָפט געזען און איר זענט מיר תמיד געפעלן געוואָרן!

— פאַרוואָס האָט איר עס מיר אַ פריער קיינמאָל ניט געזאָגט?

זשאַק האָט זיך אַ ביסל פאַרלאָרן. דאָס מיידל איז געווען שטאַרקער ווי ער האָט זיך פאָרגעשטעלט. און ס'איז אים פאַרגעקומען ווי ער וואָלט פאַרשפּילט די ערשטע „רונדע" פון געראַנגל. ניט אָפּכאַפּנדיק דעם אָטעם, האָט ער פאַרגעזעצט:

— איך וואָלט אייך געוואָלט טרעפן, מאַדמואַזעל, איר קענט מיר זאָגן וואו איר וואוינט?

— איך קען אייך געבן מיין אַדרעס, אָבער קומט בעסער ניט צוגיין!

ריידנדיק האָט זי איצט געקוקט אויף אים מיט אַ פריינטלעכן שמייכל.

— פאַרוואָס?

— ווייל די מאַמע וועט אונדזביידן צעפּאַטשן און אייך וועט זי נאָך דערצו אַראָפּוואַרפן פון אַלע טרעפּ!..

זשאַק האָט באַוואונדערט איר אָפנהאַרציקייט. ער איז אַלט געווען

אכצן יאָר און זיין מאמע האָט זיך כלל ניט געמישט אין זיינע פּערזענ־לעכע ענינים. ווען זי וואָלט עס אפילו געטאָן, וואָלט ער בשום אופן ניט מודה געווען, אז עמעצער קען זאָגן א דעה אים. זשערמען האָט אויסגעזען צו האָבן די זעלבע יאָרן, ווי ער, אָבער געווען איז זי עטוואָס עלטער. זי האָט אים באַטראַכט. אירע אויגן האָבן אויסגעדריקט זעלבסטזי־כערקייט און דערפאַרונג. דערנאָך איז איר בליק געוואָרן פריינטלעכער, האָט צוגעזאָגט און פאַרכאַפּט. מצד זשאַקן איז שוין כלל קיין רייד ניט געווען פון דעראָבערן — פון ערשטן מאָמענט האָט ער זיך געפילט דעראָ־בערט און אָפּהענגיק פון יעדן זשעסט און קאַפּריז פון דאָזיקן מיידל. ער האָט ניט נאָר פאַרשפּילט דעם ערשטן טייל פון פאַרבאָרגענעם געראַנגל, נאָר ער האָט אפילו ניט געוואוסט ווי אים פאַרצוזעצן ווייטער.

די שיף האָט זיך געגליטשט איבערן שטילן טייך. זשאַק האָט שווייגנדיק געקוקט אויף די באַוואַקסענע ברעגעס, וואָס האָבן זיך באַ־וועגט. הינטער זיי האָבן הויכע קוימענס אַרויסגעשטאַרצט פון פאַרשטעט, וואָס האָבן זיך געטונקט אין גרינס, און זיך געדרוקט אין געדיכט־ווערנ־דיקן בין־השמשות פון דער וויַיט, אין וועלכן זיי זיינען פּאַמעלעך פאַר־שוואונדן.

ערשט דורכפאָרנדיק די ערשטע בריק פון דער שטאָט, וואו ס׳האָבן זיך פון ביידע זייטן געצויגן לאַנגע אַלייען פון אָנגעצונדענע לאַמטערנעס, האָט זשערמען געזאָגט:

— איר קענט, אָבער, קומען מיך אָפּוואַרטן באַ דער אַרבעט.

— וואו? — האָט זיך זשאַק אָנגעכאַפּט.

זי האָט אים געזאָגט דעם נאָמען פון א באַקאַנטן געשעפט אויף די גרויסע בולוואַרן.

— אויב איר וועט קומען, איז אַמבעסטן אַרום זיבן — האָט זי צוגעגעבן.

— גוט, כ׳וועל קומען מאָרגן!

— אָבער ניט באַם געשעפט גופא. אַלע וועלן אונדז באַמערקן בעתן אַרויסגיין פון דער אַרבעט. בעסער וואַרט לעבן מעטראָ „רישעליע דרואָ”...

די שיף איז שטיין געבליבן. דער עולם האָט זיך א לאָז געטאָן צו די טרעפּלעך.

— איצט וועל איך אייך אָפּפירן אַהיים — האָט פאַרגעשלאָגן זשאַק.

— ניין! — האָט זי געשאָקלט מיטן קאָפּ, דערלאַנגענדיק אים די האַנט — אין אונדזער „קוואַרטאַל״ ניי איך ליבערשט אַליין.

זשאַק איז ניט צוגעשטאַנען. איר ווילן האָט שוין אויסגעאיבט אַזאַ קראַפט אויף אים, אַז ער האָט גלייך מסכים געווען מיט איר פאַרלאַנג. ער איז געווען גליקלעך, וואָס זי האָט אים דערלויבט צו קומען מאָרגן.

א לאַנגע ווײַלע האָט זי געלאָזן איר האַנט אין זײַן דלאָניע, וואָס ער האָט כלל ניט געוואָלט אויפמאַכן, און געקוקט אויף אים מיט פאַרפירע־רישער פרײַנטלעכקייט געמישט מיט א לײַכטער איראָניע ווי זי וואָלט שוין געקענט דאָס לעבן א סך מער פאַר אים און וואָלט זיך דאָ אַנטציקט און גלייכצייטיק מוחל געווען זײַן יוגנטלעכן ברען!

ער האָט זי אָפּגעוואַרט כמעט יעדן טאָג און יעדן טאָג איז ער אַהיימגעגאַנגען מיט א קלאַפּנדיקן האַרץ, אומזיכער צי זי וועט האָבן א ביסל פרײַע צײַט פאַר אים. זייער אָפט פלעגט זי גלייך נאָך דער אַרבעט מוזן פאָרן אַהיים און ער פלעגט זי דאַן באַגלייטן אין אונטערגרונד־באַן און וואַרטן אויף דער ראַמפּע ביז דער צוג פלעגט פאַרשווינדן אין טונעל. ווען זי איז פאַרבליבן מיט אים האָט זי אויך מייסטנס געהאַט ווייניק צײַט און זיי פלעגן אַרײַנגיין אויף א האַלבע שעה אין א קאַפע־הויז, זייער אָפט אין „טו ווא ביען״ — א באַרימטער לאָקאַל אויף די „גרויסע בולוואַרן״, וואָס איז געווען אָפן א גאַנצן מעת־לעת.

ס׳איז דאָרט שטענדיק געווען געפּאַקט אויף די געפּלאַסטערטע בענק, ס׳האָט געהערשט א הו־האַ פון מענטשן, וואָס זײַנען כסדר אַרײַן און אַרויסגעגאַנגען, מען האָט דאָרט אין אַלע שעהן פון טאָג געגעסן שטייענ־דיקערהייט באַ הויכע, קײַלעכדיקע טישלעך און דער עולם איז דאָ געווען אַזוי געמישט, אַז די קעלנערס פלעגן אַרומלויפן און אכטונג געבן מיט זיבן אויגן, אַז די קליענטן זאָלן ניט פאַרשווינדן פאַרן באַצאָלן.

זשאַקן האָט אימפּאָנירט צו זיצן דאָרטן מיט זשערמענען. כאָטש ס׳זײַנען דאָרט תמיד געזעסן שענערע פרויען פאַר איר, האָט זיך אים געדאַכט, אַז אַלע באַוואונדערן זי און ער איז געווען שטאָלץ צו האָבן אַזאַ שיינע „מעטרעס״. אינדערעמתן איז זי נאָך כלל ניט געווען זײַן מעטרעס, אָבער ערשטנס האָבן עס די אַרומיקע ניט געוואוסט — ער וואָלט עס בשום אופן ניט מודה געווען — און צווייטנס איז אים דאָ פאָרגעקומען, אַז ער געווינט צוריק די גלייכגעוויכט לגבי דעם מיידל, אַז ער געווינט אפילו די אויבערהאַנט. געפילט האָט ער עס ווען ער פלעגט זי ברייטלעך א פרעג טאָן „וואָס טרינקסטו מיין טײַערע?״, ווען ער פלעגט איר דער־

לאנגען א פאפיראס מיט פייער און אפילו ווען ער פלעגט פארן אוועקגיין נאכלעסיק צאלן דעם קעלנער און לאזן דערביי א גרויסן טרינק־געלט.

אינגעראמתן איז ער, בעת די דאזיקע קורצע טרעפונגען, זייער אפט געווען פארלעגן. ער האט ניט געוואוסט וועגן וואס צו שמועסן מיט איר און האט מורא געהאט זי זאל זיך מיט אים ניט לאנגווייליקן. אים גופא איז אנגענעם געווען צו זיצן לעבן איר און פילן דעם לייכטן ציטער, וואס איר נאנטקייט האט געררייצט אין אים, און עס האט אים באפרידיקט דער געדאנק צו באזוכן לאקאלן אין דער באגלייטונג פון אזא שיינער „מעט־רעס״. אבער זי?...

מיט זיינע חברים האט ער לעצטנס געהאט אן א שיעור אינטערע־סאנטע טעמעס צו דיסקוטירן. דער שאטן פון די שווארצע כוחות, וואס האבן באהערשט דאס לאנד אף יענער זייט פון די מזרח גרענעצן, האט דערלאנגט ביז אהער און זיך פארשפרייט אף אלע געביטן פון לעבן. צאפלדיק־פריש און באומרואיקנדיק איז נאך געווען דער געשריי, וואס איז דערגאנגען פון די קאנצענטראציע־לאגערן, די ידיעות וועגן טעראר און עקזעקוציעס, וועגן אפשאפונג פון מענטשלעכן רעכט און מענטשלע־כער ווירדע. זיי האבן אנגעפילט די צייטונגען און עס האבן זיי דערציילט די אנגעקומענע פליטים, וואס זיינען אריבערגעלאפן די גרענעצ און אנ־געקומען אהער אין די טויזנטער.

די געשעענישן אין דייטשלאנד האבן אויך אויפגערודערט דאס הויז פון די עלטערן. אלטע, כמעט פארגעסענע שאטנס זיינען אויפגעשטא־נען פון די קברים און דערמאנט אן שווארצע צייטן. דער טאטע האט באם טיש גערעדט ניט נאר פון געשעפט, נאר דערציילט פון די גזירות ת״ח, פון קישיניעווער פאגראם און דערגאנגען ביז פרעה מלך מצרים. ער איז עטלעכע מאל נעגאנגען אף יידישע פארזאמלונגען, וואו מען האט גערעדט וועגן דעם מאדערנעם המן הרשע, וואס וויל אויסראטן דאס יידישע פאלק און מען האט געזאמלט געלט פאר די פליטים, וואס זיינען ארומגעלעגן אין די קאזארמעס פון „לא ווילעט״ און „פארט ד׳איטאלי״.

אויך דא אין לאנד זיינען פארגעקומען שטורמישע געשעענישן. עס האט זיך דא ניט לאנג שטארק גערודערט מיטן „סטאווויסקי פראצעס״ — א געשיכטע מיט א באנקיר, א שווינדלער, וואס איז יארן־לאנג אונטער־שטיצט געווארן אין זיינע מיליאנען־שווינדלען דורך חשובע מלוכה־לייט. די רעוועלאציע פון פראצעס, וואס זיינען צוגעפוצט געווארן מיט בא־שרייבונגען פון לוקסוס־לעבן פון די פינאנץ־מאגנאטן, האט אויפגעבראוזט

דעם קליינבירגער. אין די רעכטע קרייזן, וואָס האָבן ווי תמיד זיך גערופן „פּאַטריאָטישע", האָט מען אָנגעהויבן ריידן וועגן דעגענעראַציע און פאַר־פוילונג פון דער דעמאָקראַטיע און וועגן דער נויטווענדיקייט פון א „שטאַרקער האַנט", וואָס זאָל זיך שטעלן העכער פון די אינטערעסן פון קלאַסן און זאָל ראַטעווען דאָס פאָטערלאַנד פון אונטערגאַנג. און טאַקע גלייך זיינען פאָרגעקומען די ערשטע מעשים — די דעמאָנסטראַציעס פון די „פייער צלמס" פארן פּאַרלאַמענט און גלייך נאָכדעם — די קעגן־דעמאָנסטראַציעס פון די ארבעטער־פּאַרטייען.

מער נאָך ווי מיט די אַלגעמיינע געשעענישן אין לאַנד האָט זיך זשאַק אינטערעסירט מיט דער אינערלעכער פּאָליטיק פון די ארבעטער־פּאַרטייען. נאָך די ברענענדיקע דיסקוסיעס און באַשולדיקונגען, אַז די סאָציאַל־דעמאָקראַטן אָדער די קאָמוניסטן זיינען שולדיק אין היטלערס קומען צו דער מאַכט, האָט מען פּלוצלונג אָנגעהויבן ריידן וועגן שלום־בית — וועגן א פאַראייניקונג פון אַלע ארבעטער קעגן פאַשיזם. דערביי זיינען אויפגעשוואומען די פראַגעס וועגן דעמאָקראַטיע און דיקטאַטור, וועגן סאָציאַליזם און פרייהייט, צי אין רוסלאַנד ווערט געבויט סאָציאַ־ליזם אָדער עפּעס אַנדערש.

זשאַק איז געווען אריינגעטאָן מיט לייב און לעבן אין די דאָזיקע פּראָבלעמען. ער האָט אפילו אוועקגעוואָרפן זיינע ביכער און זיין לערנען. ער איז געווען זיכער, אַז ער שטייט בא א געבורט פון א נייער וועלט, אַז דער חלום פון טויזנטער יאָרן וועט דאָ באַלד מקוים ווערן. לגבי דעם שיין פון דער אויפגייענדיקער זון האָט דער פּערזענלעכער וועג אין לעבן געשפּילט א קנאַפּע ראָלע: די וועלט וועט סיי ווי באַלד איבערגעבויט ווערן פון אירע פונדאַמענטן אָן. און וואָס פאַרא זין האָט עס געהאַט צו לערנען דעם יוסטיניאַנוס אָדער נאַפּאָלעאָן קאָדעקס אין דער צייט וואָס די וועלט האָט געהאַלטן באַם באַקומען א נייע, אַבסאָלוטע און גערעכטע קאָנסטיטוציע?

אָבער וועגן די אַלע פּראָבלעמען האָט ער מיט זשערמענען ניט געקענט ריידן. הגם זי איז געווען א פאַרקויפערן, וואָס האָט באַקומען א מאָגערן לוין, און האָט געלעבט בא די עלטערן, וואָס זיינען געווען פּראָ־לעטאַריער, האָט זי זיך ווייניק אינטערעסירט מיט די פּרטים פון די אויבנדערמאָנטע פראַגעס און האָט געהאַט גאַנץ אַלגעמיינע באַגריפן אי־בער קלאַס און רעוואָלוציע. זשאַק דאַקעגן איז געווען פאַרטאָן אין די קלייניקייטן פון פּאַרטיי־טאַקטיק: צי קען מען אויסשטרעקן די האַנט צו

געוויסע ארבעטער איבער די קעפּ פון זייערע פירער? וועלכע בירגערלעכע שיכטן זיינען אין דער אָדער יענער עפּאָכע מסוגל צו זיין פאַרבינדעטע פון דעם ארבעטער־קלאַס? און די פאַרשידענע „ליניעס" האָבן שטענדיק געהאַט אַף זייער זייט בפירושע ציטאַטן פון מאַרקסן און לענינען, אַף וועלכע זיי האָבן זיך געשטיצט און וועלכע מען האָט געמוזט אויסזוכן און צייטמעסיק פאַרטייטשן.

אויך וועגן ליטעראַטור אָדער קונסט האָט ער קוים געקענט שמועסן מיט איר. זי האָט נאָר באַזוכט אַ פאָלקס־שולע און נאָכדעם געלייענט די דינע ראָמאַנען פון ליבע־אַוואַנטורעס, וואָס זיינען פאַרשלונגען געוואָרן אַף די לאַנגע רייזעס מיטן אונטערגרונד־באַן פון טויזנטער פון איר גלייכן.

און הגם ס'איז ניט געווען זיין שולד, האָט ער זיך אָפט געפילט אין אַ פאַרלעגנהייט, מורא האָבנדיק, אַז זי לאַנגווײַלט זיך לעבן אים. אַנטקעגן זיי, אין די ווינקלען פון די געפּלאַסטערטע בענק, זיינען טייל־מאָל געזעסן יונגע־לייט, געהאַלטן ארומגענומען מיידלעך און זיך געקושט בפרהסיא. די מיידלעך האָבן געשמייכלט, זייערע אויגן האָבן געפינקלט און זיי האָבן כלל ניט באַהאַלטן זייערע געפילן. זשאַקן האָט זיך דעמאָלט געדאַכט, אַז ער וואָלט אויך באַדאַרפט ארומנעמען זשערמענען. אָבער מער ווי צום גלעטן איר האַנט איבערן טיש איז ער ניט דערגאַנגען. דער טאָן, וואָס זי האָט אָנגעשלאָגן בעת זייער ערשטן געשפּרעך, דער אָפּטמאָל איראָנישער גלאַנץ אין אירע אויגן האָט אים צוריקגעהאַלטן.

ער האָט זיך געמאַכט פאַרוואורפן הלמאי ער איז אַזוי אומדרייסט. מיידלעך פון זשערמענס גלייכן, — פאַרקויפערנס, סטענאָדאַקטילאָס אָדער הויז־ארבעטערנס — האָבן געהאַט אַ שם פאַר „לייכטע פעסטונ־גען", וואָס מען דאַרף לאַנג ניט באַלאַגערן, כדי זיי צו באַצווינגען. ער האָט עס געוואוסט פון דערציילונגען פון חברים און פון אייגענער דער־פאַרונג. און זיצנדיק לעבן איר האָט ער געטראַכט, אַז ער מאַכט צו לאַנגע צערעמאָניעס, אַז ער באַנעמט זיך ווי אַ יינגל.

איינמאָל האָט ער איר פאָרגעשלאָגן גיין אין קינאָ. זי האָט גלייך מסכים געווען, האָט אויסגעקליבן דעם פילם און זיך שטאַרק אַנטציקט מיט די בילדער פאַר דער טיר. זשאַק האָט זיך געפרייט מיט איר ענטו־זיאַזם — דאָס בילד האָט אים אפילו אויסגעזען צו זיין נאַריש, אָבער ווי אַלע פאַרליבטע איז אים מער געגאַנגען אין באַפרידיקן דעם אַנדערן צד ווי זיך גופא.

ווען ס'איז פינצטער געוואָרן אין זאַל, האָט ער אָנגענומען איר

האַנט. זי האָט געקוקט אַפֿן לייוונט, אָבער אירע פֿינגער האָבן געפּענטעט מיט אַ לייכטן צאַפּל. זשאַק איז דרייסטער געוואָרן. ער האָט אַריינגעשאַרט זיין האַנט אונטער איר אָרעם און דערפֿילט אונטער זיינע פֿינגער איר פעסטע ברוסט, וואָס האָט נאָכגעגעבן. תּחילת האָט זי זיך געמאַכט ניט וויסנדיק, האָט ווייטער געקוקט גלייכגילטיק אַפֿן עקראַן, ווי זי וואָלט ניט געפֿילט זיין האַנט. אָבער ווען ער איז געוואָרן צודרינגלעכער און פּרובירט זי אַרומנעמען מיטן אָרעם, האָט זי, ניט אַפּווענדנדיק אירע אויגן פֿון די בילדער, געזאָגט מיט אַ קאַלטע שטימע:

— דו גייסט צו שנעל, מיין ליבער!

אין איר שטימע האָט געקלונגען אַזויפֿיל דערפֿאַרונג און איבערלעגנהייט, אַז זשאַק האָט זיך דערפֿילט באַליידיקט און האָט פֿאַרביסן די ליפּן. „איך מוז זי האָבן!" — האָט ער זיך געזאָגט — „אַז איך וועל זי איינמאָל ריכטיק האָבן, וועט זי אויפֿהערן זיך שפּילן מיט מיר!"

אין אַ קורצער צייט אַרום האָבן זיי זיך אָפּגערעדט צו טרעפֿן אין וואַלד, וואו ס'איז דעם קומענדיקן זונטיק פֿאָרגעקומען אַ גרויסער מיטינג און פֿאָלקס־יום־טוב, אַף וועלכן זשערמען האָט זיך געקליבן מיט איר גאַנצער משפּחה. זשאַק איז אַרויסגעפֿאָרן אינדערפֿרי. פֿון גאַנץ פּאַריז און פֿון אַלע אַרומיקע פֿאָרשטעט האָבן געשטראָמט מענטשן מיט צוגן, מיט טראַמווייען, מיט אויטאָבוסן און אַף ביסיקלעטן. עס זיינען געפֿאָרן גאַנצע פֿאַמיליעס מיט קינד און קייט, מיט פּעקלעך עסן און צוזאַמענגעלייגטע, לייוונטענע שטולן. יונגע אַרבעטער האָבן מיטגעפֿירט צוזאַמענגעוויקלטע פֿאָנען און פּלאַטערנדיקע טראַנספּאַרענטן מיט לאָזונגען.

ס'איז געווען אַ הייסער טאָג. אין וואַלד גופֿא איז שוין געווען אַ גרויסער עולם און מענטשן האָבן אַלץ געשטראָמט און געשטראָמט פֿון אַלע זייטן, און מיטאָג־צייט האָט זייער צאָל דערגרייכט אַ האַלבן מיליאָן. ס'איז געווען ערבֿ דעם „פֿאָלקס־פֿראָנט", ווען דאָס פֿאַריזער פֿאָלק האָט אויפֿגעבראַזט און זיך געשטעלט אַף די פֿיס, ווי ער וואָלט דערזען די שוואַרצע כּמאַרעס, וואָס רוקן זיך אָן אַף די האָריזאָנטן.

זשאַק האָט געזוכט זשערמענען. ער האָט געוואַנדערט צווישן דער מענטשן־מאַסע, וואָס האָט זיך צעשפּרייט משפּחות און גרופּעס־ווייז, זיך געלייגט אונטער די ביימער און פֿאַרנומען יעדן באַגראָזטן ווינקעלע. אינדערמיט, אַף אַ פֿרייען פּלאַץ, איז אויפֿגעשטעלט געוואָרן אַ טריבונע מיט אַ הויכיידער אין אַלע זייטן, מיט עסטראַדעס פֿאַר טענצערנס און מיט לאָזשעס פֿאַר אָרקעסטערס. באַ דער זייט, צווישן ביימער און גרינס,

איז אויסגעבויט געוואָרן אַ באַראַקן־שטאָט, מיט גאַסן, וואָס האָבן געטראָגן נעמען פון רעוואָלוציאָנערן און פּאַרטיי־פירער, מיט ספּעציעלע לאָקאַלן פאַר אימפּראָוויזירטע רעסטאָראַנען און יריד־שפּילן.

דאָס פאָלק האָט זיך געגרייט צו אַ גרויסער פּאָליטישער מאַניפעסטאַציע און צו אַ רוישיקן יום־טוב — באַ די דאָזיקע מאַסן פון די מאָדערנע צייטן האָט די פּאָליטיק, פּונקט ווי אַמאָל די רעליגיע, איינגעשלאָסן דעם גלויבן, די מאָראַל און די פילאָזאָפיע, און צוגלייך מיט דער רעליגיע האָט זי פאַרבונדן די מאַניפעסטאַציעס פון מאָראַלישן ווילן מיט קאָלעקטיוון אויסברוך פון ענטוזיאַזם און יום־טובדיקער פרייד.

זשאַק האָט זיך געשאַרט צווישן עולם און געקוקט אין אַלע זייטן, צי ער וועט ניט דערזען זשערמענען. דערווייל איז דער יום־טוב אַוועק אין גאַנג. די הויכרייזדערס האָבן זיך צערעוועט און גערופן דאָס פאָלק זיך צו גרייטן צום קאַמף קעגן די מאָדערנע שקלאַפן־הערן און פעאָדאַלן. זיי האָבן גערעדט קעגן דער מלחמה, וואָס באַדייט אַ שחיטה פון מיליאָנען יונגע לעבנס, זיי האָבן אַפּעלירט צו די מאַמעס און געזידלט די קאַנאָנען־הענדלער, וואָס גרייטן דעם קריג.

דער עכאָ פון די פּאַטעטישע הענט און הורא־געשרייען האָט זיך צעטראָגן איבער די אַרומיקע וועלדער. די אָרקעסטערס האָבן אָנגעהויבן שפּילן און פאַרייניקט די הערצער אין אַ בשותפותדיקן קלאַפּ צום זעלבן טאַקט. אין די קיכן האָט געזידט דער בוימל אין גרויסע קעסלען און פּאַרטיי־טוער אין ווייסע קיטלען האָבן סערווירט געבראָטענע קאַרטאָפּעלעך און וואורשטלעך מיט ברויט. אַרום די שפּיל־באַראַקן איז דער עולם געשטאַנען קאָפּ אָף קאָפּ: דאָס זיינען געווען בודקעס ווי יענע, וואָס מען האָט אויפגעבויט אָף די פּלעצער און בולוואַרן פון דער שטאָט ערב דעם 14־טן יולי אָדער ניי־יאָר: מען האָט געשאָסן אָדער געוואָרפן באַלעמס אין אַ ציל און דער טרעפער האָט באַקומען אַלס באַלוינונג אַ פּלעשל שאַמפּאַניער. נאָר אָנשטאָט סתם פיגורן האָבן דאָרט געדינט אַלס ציל קאַריקאַטורן פון היטלערן און מוסאָליניך, וואָס האָבן נאָך יעדן קלאַפּ פאַרוואָרפן מיטן קאָפּ און גורם געווען אַן אויסברוך פון פרייד און געלעכטער באַ די אַרומשטיינדיקע מענער און פרויען, וועלכע האָבן לאַנגזאַם אָנגעהויבן שוויצן פון דער היץ, פון דער שטופּעניש און פון וואַקסנדיקער התלהבות.

דער ענטוזיאַזם, וואָס האָט אַרויסגעשלאָגן פון יעדן איינצלנעם, איז געהאַנגען ווי אַ געדיכטער, פאַרשיכורנדיקער דאַמף איבער דער מאַ־

סע, האָט זי איינגעהילט ווי אין אַ נעפּל און האָט צוריקגעווירקט מיט אַ טויזנטפאַך פאַרשטאַרקטער קראַפט אויף יעדן יחיד. אויך זשאַק איז פאַרכאַפּט געוואָרן פון דער אַלגעמיינער שטימונג. צוזאַמען מיט זיין אויפרעגונג איז געוואַקסן זיין בענקשאַפט נאָך זשערמענען. ער האָט זי ניט אויפגעהערט זוכן, וואַנדערנדיק פון ווינקל צו ווינקל, צווישן צענדליקער טויזנטער פּנימער.

ערשט אין שפּעטן נאָכמיטאָג האָט ער זי דערזען אין שאָטן פון אַ בוים, צווישן אַ קאָמפּאַניע אומבאַקאַנטע מענטשן, וואָס זיינען האַלבגעזעסן, האַלב געלעגן אין אַ קרייז אויפן גראָז.

ער האָט פאַרשטאַנען, אַז דאָרט זיצט זי לעבן אירע עלטערן און ניט געענוג דרייסט צוצוגיין, איז ער שטיין געבליבן פונדערווייטנס, הינטער אַ בוים, און זי באַטראַכט. זשערמענס משפחה צוזאַמען מיט קרובים און גוטע פריינט האָבן זיך געקליבן פּראַווען אַ סעודה. אַ מיטליערדיקע פרוי, האָט האַלב געקניט, איבערגעבויגן איבער עטלעכע אויסגעשפּרייטע צייטונגען און געמאַכט אָרדענונג אין די מאכלים, וואָס זיינען דאָרט אַרומגעלעגן: אַ האַלבער, געבראָטענער קרוליק, פאַרשידענע וואורשטן, עטלעכע קאָטלעטן און אַ פּאָר לאַנגע ברויטן. זי האָט געהאַט אַ שווערלעכן, עטוואָס פּאַנאַנדערגעגאָסענעם גוף, אַ פולן, קיילעכדיקן בוזים און רויטלעכע, דיקע הענט. זשאַק האָט אַ קלער געטאָן, אַז דאָס מוז אודאי זיין זשערמענס מאַמע און ער האָט אַ מעסט געטאָן אין געדאַנק דעם מהלך צווישן דער שלאַנקער, גוט־געפאָרעמטער טאָכטער און דער פאַרעלטערטער, אויסגעהאָרעוועטער מוטער.

אין איין זייט פון קרייז זיינען געזעסן עטלעכע טאַטעס, אַריינגעקוקט אין אַ צייטונג, געראויכערט און געשמועסט געמיטלעך. כמעט אַלע האָבן זיי געהאַט אויסגעצויגענע פּנימער, וואָס האָבן אויסגעזען לענגער צוליב די אַראָפּגעצויגענע דאַשקעס פון זייערע קאַשקעטן, וואָס זיי האָבן ניט אַראָפּגענומען פון זייערע קעפּ. זיי האָבן געטראָגן העלע אַנצוגער מיט לאַנגע שטרייפן — וואָס זשאַק האָט געקענט פון די וויסטאַוועס פון די טאַנדעט־געשעפטן אויף ריוואָלי גאַס — און זייערע קראַוואַטן (די יינגערע האָבן געטראָגן רויטע קראַוואַטן) זיינען געווען נאַכלעסיק אויסגעבונדן.

אייניקע האָבן געשפּילט מיט די קליינוואַרג, וואָס האָבן זיך געפּלאָנטערט צווישן די דערוואַקסענע, האָבן זיי אַרויפגעזעצט אויף די פּלייצעס, געהוידעט אויף די קני און גוטמוטיק געלאַכט איינעם מיט די־

שטיפנדיקע קינדער. זשערמען איז געזעסן צווישן די יונגוואַרג. אירע באַקן זיינען געווען פאַרויטלט און זי האָט געלאַכט דאָ צו איינעם דאָ צו אַן אַנדערן פון די יונגע חברה, וואָס האָבן זיך מיט איר געוויצלט אַפן קול פאַר טאַטע־מאַמע אין די אויגן.

די מיטליעריקע, ברייט־גופיקע פרוי האָט אָנגעהויבן שניידן דיקע המוציאס פון די לאַנגע ברויטן און זיי באַלייגט מיט שטיקלעך פלייש. איינער פון די מענער האָט ארויסגעצויגן אַ ליטער רויטן וויין פון אַ קאַשיק און אַריינגעגאָסן אין די צוויי גלעזער, וואָס איינע פון די פרויען האָט אים דערלאַנגט. מען האָט געטרונקען לויט דער ריי נאָך, פריער די עלטערע, דאַן די יונגע און צום סוף די פרויען. זשערמען האָט אויך אויסגעטרונקען אַ פולע גלאָז. פאַמעלעך האָט אַ רויטקייט אָנגעהויבן ארויסשלאָגן אין אירע באַקן. אויך די קינדער האָבן געטרונקען — זיי האָבן באַקומען נאָך האַלבע גלעזער און זיך באַקלאָגט הלמאי זיי ווערן באַעוולהט.

די מאַמע האָט אויסגעטיילט גראָבע סאַנדוויטשן און דער עולם האָט פון זיי געריסן גרויסע ביסן. איינער פון די מענער האָט בשעת מעשה געהאַלטן אין איין אַריינגיסן וויין אין די גלעזער און אַלץ ארויסגעשלעפּט פרישע ליטער־פלאַשן פון קאַשיק, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַן אומויסשעפּבארער וויין־קעלער.

זשאַק איז געשטאַנען הינטער אַ נאָנטן בוים און געלויערט אַף יעדע באַוועגונג פון זשערמענען, וואָס האָט אים אויסגעזען באַצויבערנדיקער און שענער ווי געוויינלעך. ער איז געווען אייפערזיכטיק אַף די שמייכלען, וואָס זי האָט אַזוי פריי געשענקט די יונגע חברה פאַר טאַטע־מאַמע אין די אויגן, אַף די פרעמדע ליפּן, וואָס האָבן באַרירט די גלאָז פון וועלכער זי האָט אָקאָרשט געטרונקען. זי האָט אויסגעזען עטוואָס באַרוישט פון וויין און לאַכנדיק האָט זי ברייט צעעפנט איר מויל און געוויזן אַ רויטע צונג צווישן ווייסע ציינדלעך און שרייאיק־אָנגעמאָלטע ליפּן. איר מאַמע איז כלל ניט אַזוי בייז — האָט אַ טראַכט געטאָן זשאַק.

פון צייט צו צייט האָט זשערמען אויסגעדרייט דעם קאָפּ און געוואָרפן אַן אויפמערקזאַמען בליק אַרום. אין זשאַקן האָט זיך געוועקט אַ האָפענונג, אַז דאָס זוכט זי טאָקע אים. אָבער ווי אַלע פאַרליבטע האָט ער ניט געוואָלט גלויבן דער דאָזיקער האָפענונג, ווייל זי האָט אים אויסגעזען צו שיין אַף צו זיין אמתדיק. מיטאַמאָל האָט דאָס מיידל אים באַמערקט. זי האָט אַראָפּגעלאָזן די אויגן און אין אַ ווײַלע אַרום האָט זי

אים געמאַכט אַ צייכן מיט דער האַנט, ער זאָל אַף איר וואַרטן — זי וועט באַלד קומען.

אין עטלעכע מינוט אַרום האָט זי זיך כמעט אומבאַמערקט אַרויס־געשאַרט פון צווישן אירע משפּחה־לייט, וואָס האָבן זיך דערהיצט דורך דער אכילה און טרינקען און האָבן געשמועסט הויך אַף קול, אין ליאַרעם פון אויפגערעגטע שטימען און אויסברעכנדיקע פרויען־געלעכטערס. זי איז געגאַנגען שנעל, האָט זיך עטלעכע מאָל אומגעקוקט און ערשט ווען זי האָט זיך אַזוי דערווייטערט פון דער קאָמפּאַניע, אַז דיביימער האָבן זיי פאַרשטעלט, האָט זי זיך אָפּגעשטעלט און געוואַרט אַף זשאַקן.

אירע אויגן האָבן געפינקלט מיט אַ גלאַנץ פון אַ לייכטן בגילופין, אירע באַקן האָבן געפלאַמט מיט אַ רויטקייט פון פריידיקער אויפרעגונג. זי האָט אָנגערירט זשאַקן מיט אַ פינגער און שטיל געזאָגט:

— קום!

זי איז געגאַנגען פאָרויס, אין זיג־זאַגן, צווישן ביימער, קוסטעס און גרופּעס אַרומליגנדיקע מענטשן, וואָס האָבן געהאַלטן אין עסן. זשאַק איז איר נאָכגעגאַנגען, ווייל ס'איז ניט געווען אַף די שטעגלעך גענוג פּלאַץ צום גיין לעבנאַנדער, און הגם ער איז געגאַנגען אָפּגערוקט, אַ שריט הינ־טער איר, איז איר פאַרגעקומען ווי זי וואָלט אים געפירט באַ דער האַנט. ער איז איר נאָכגעגאַנגען בלינד, ניט געקלערט וואוהין, האָט נאָכגעפאָלגט אירע באַוועגונגען ווי אַ שטאָל־נאָדל, וואָס ווערט געצויגן דורך אַ מאַגנעט אין באַוועגונג. און דער צוציענדיקער שטראָם איז געווען אַזוי שטאַרק, אַז ער האָט געשאַפן אין זשאַקן אַ געפיל, ווי ער וואָלט געגאַנגען האַרט לעבן איר און זי באַרירט.

ביסלעכווייז איז דער עולם שיטערער געוואָרן. מען האָט אָנגעטראָפן נאָר פאַרייִנצלטע גרופּקעס אָדער פּאָרלעך. דער גערויש פון המון איז שוואַכער געוואָרן און זיך דערטראָגן ווי אַן עכאָ פון דער ווייט. די זון האָט זיך געלייגט און נאָר לאַנגע שטרייפן ליכט האָבן זיך דורכגעריסן צווישן די ביימער. אויך זשערמען האָט אויסגעזעען אָפּגעקילט. אין אירע באַקן איז געפאַלן אַ צאַרטע בלאַסקייט. אירע אויגן האָבן געקוקט רואיק און געלאַסן. באַלד האָט מען קיינעם ניט געזען אַף דעם גאַנצן שטח אַרום.

זשערמען איז שטיין געבליבן און זיך אַרומגעקוקט. דאַן האָט זי זיך פאַרקירעוועט צו אַ דיקן, פאַרצווייגטן בוים, אַרום וועלכן ס'איז גע־וואַקסן אַ הויכער, געדיכטער גראָז. זי האָט געוואָרפן אַ בליק אַרום און

ניט דערזעענדיק קיין לעבעדיקן נפש פאר די אויגן, האט זי זיך אראפ־געלאזן אפן גראז און אויסגעשטרעקט אירע ארעמס צו זשאקן:

— קום! — האט זי קורץ גערופן.

ער האט געפאלגט. איר מויל איז געווען היים. זשאק האט געפילט די ווארעמע פייכטקייט פון איר צונג, וואס האט זיך געגליטשט איבער זיינע ליפן. עס האט אים א שווינדל געטאן אין קאפ — ער איז געווען איבער־ראשט און זייער אינטימקייט איז אים פארגעקומען אומגעריכט, ווייל זי איז ניט געווען קיין פועל־יוצא פון דער אנשטרענגונג פון זיין ווילן. ער האט זיך דעריבער געפילט פאסיוו און נאכגיביק. זשערמען האט פאר־ווארפן זיינע ארעמס ארום איר קערפער און געפליסטערט:

— נעם מיך ארום אט־דא! אט־דא!

און די גאנצע צייט האט זשאק געהאט א געפיל, אז ער איז אן אומוויכטיקער און נעבנזאכלעכער, ווי די דאזיקע פרוי וואלט אים באַ־נוצט אלס אינסטרומענט צו באפרידיקן איר באגער. ער האט אויסגעפילט אירע וואונטשן, ניט איבערטרעטנדיק קיין שום גרענעץ איידער זי האט עס פארלאנגט. פלוצלונג האט זי געזאגט:

— נו, איצט קום! עס קען נאך עמעצער אנגיין. קום!

דערנאך איז זשאק געבליבן אויסגעצויגן אפן גראז, דער קאפ איינ־געגראבן אין זשערמענס שויס. ער האט געפילט א טיפע אויפרעגונג אין זיין ברוסט. הגם זיין וואונטש איז מקוים געווארן און ער וואלט איצט באמת געקענט באהויפטן, אז זשערמען איז זיין מעטרעס, האט ער פאר־בארגענערהייט געהאט א געפיל, אז דאס מיידל האט זיך אויך דאס מאל ארויסגעגליטשט פון זיין רשות. ס'האט זיך אים אויסגעדאכט, אז ער האט זי בכלל ניט באזעסן, ווי מען איז געוואוינט צו זאגן אין אזא פאל וועגן באציונגען צווישן מאן און פרוי. דאס געפיל פון איינגענער פאסי־וויטעט און די איבעראשונג, וואס האבן אויסגעשלאסן די באטייליקונג פון זיין ווילן, האבן פארמינערט אין זיין באוואוסטזיין דעם סאטיספאק־ציע־געפיל פון באפרידיקטן וואונטש. דאס מיידל האט אים אויסגעזען אומדערגרייכבאר און זיין ליבע צו איר איז נאך שטארקער געווארן ווי עס איז אפט דער פאל בא ניט געזעטיקטע ליידנשאפטן.

זשערמען איז שנעל געקומען צו זיך נאך קורצן, צאפלדיקן אויפ־ברויז פון אירע אינסטינקטן. זי האט פאמעלעך אראפגעשארט זשאקס קאפ פון איר שויס און אראפגעצויגן איר קלייד איבער די קני. דאן האט זי זיך גענומען זארגפעלטיק אויסגלייכן די קנייטשן אין אירע מלבושים

און אַרויסקלויבן די טרוקענע גרעזלעך, וואָס האָבן זיך איינגעטשעפּעט אין אירע האָר. זי האָט געבעטן זשאַקן איר צוצוהעלפֿן און דערביי באַמערקט:

— ביסט אַ יינגל! אַפּילו זיך קושן ווי עס באַדאַרף צו זיין קענסטו ניט!

זשאַק איז רויט געוואָרן איבער די אויערן. זיי האָבן זיך געלאָזט צוריק אין דער ריכטונג, וואו עס איז פֿאָרגעקומען דער מיטינג און פֿעלד־יום־טוב. זשערמען איז געווען אייליק און איבערגעחזרט עטלעכע מאָל, אַז זי מוז געפֿינען די עלטערן איידער דער אָוונט וועט צופֿאַלן, כּדי זיך אומצוקערן מיט זיי אַהיים. איין מאָמענט נאָר האָט זי פֿאַרלאַנגזאַמט אירע שריט און זיך צודריקנדיק לייכט צו זשאַקן האָט זי געפֿרעגט:

— האָסט מיך ליב, זשאַק?

— יאָ! — האָט ער אויפֿגעוואַכט פֿון זיין פֿאַרטראַכטקייט.

— באמת?

— אויף שטענדיק, זשערמען!

— ביסט אַ גוטער יינגל — האָט זי פֿאַרלייגט זיין אָרעם איבער זיין טאַליע און אים אַ קוש געטאָן איבערן מויל.

ער איז איר געווען דאַנקבאַר. אַט אַזוי — סענטימענטאַל און ווייך — האָט ער זי געוואָלט האָבן. אָבער באַלד זיינען זיי געקומען צווישן עולם. זשערמען האָט זיך שנעל געזעגנט און זיך געלאָזן זוכן איר משפּחה.

זשאַק האָט זיך געפֿילט אַ סך פֿייערלעכער אין די קומענדיקע טעג, בעת ער איז געגאַנגען זי אָפּוואַרטן: סוף כּל סוף האָט ער געהאַט אַ קלאָרן באַווייז, אַז ער לויפֿט איר ניט סתּם אַזוי נאָך און לגבי דער אויסערלעכער וועלט האָט ער געהאַט מיט איר אַ געמיינזאַמען סוד, וואָס האָט זיי ביידן פֿאַרבונדן. זיי האָבן זיך געטראָפֿן, ווי פֿריער אין גרויסן קאַפֿע־הויז. אָבער וואָס מער זיי האָבן זיך דערווייטערט פֿון יענעם זונטיק נאָכמיטאָג, אַלץ מער האָט זשאַק געפֿילט — אויסער דעם וואַקסנדיקן, פֿיזישן פֿאַרלאַנג — אַ נויטווענדיקייט צו אַ נייעם באַווייז פֿון זייער צוזאַמענגעהעריקייט. בפֿרט אַז זשערמען האָט זיך אין איר גאַנצן באַנעמען געפֿירט אַזוי ווי פֿריער, ווי עס וואָלטן צווישן זיי קיין גרויסע זאַכן ניט פּאַסירט. ער איז אָבער נאָך אַלץ געווען אומדרייסט און אָפּגעלייגט דעם געשפּרעך פֿון טאָג צו טאָג.

ס'איז געווען אין מיטן דער וואָך, ווען זשאַק האָט זי אָפּגעוואַרט און זיי זיינען געגאַנגען ווי געוויינלעך צום גרויסן קאַפע־הויז „טו וואַ ביען". אַפן שוועל האָט ער אַ זאָג געטאָן:

— ווילסט אַריינגיין?

— יאָ. פאַרוואָס ניט?

— אפשר פאָרן מיר ערגעץ אַנדערש?

— וואוהין? — האָט געפרעגט זשערמען און אים געקוקט מיט אַ נאַיוון בליק גלייך אין די אויגן אַריין.

— ער האָט זיך צעטומלט:

— וואוהין?... דאָ איז שטענדיק אַ טומל... פול מיט מענטשן. מיר וואָלטן געקענט נעמען אַן אויטאָבוס... אַראָפּפאָן צום „פּלאַס דע לאַ נאַסיאָן..."

ער האָט געשטאַמלט און זיין ריידעריי האָט אים גופא אויסגעזען נאַריש. וואָס איז עפּעס דער נאַסיאָן־פּלאַץ מער יחסן ווי די „גרויסע בול־וואַרן"? אינדערעמתן האָט ער געוואָלט פאָרן אַהינצו, ווייל ער האָט דאָרט געקענט אַ קליינעם האָטעל, וואו זיי וואָלטן געקענט נעמען אַ צי־מער אַף עטלעכע שעה און פאַרבלייבן אַף פיר אויגן. ער האָט זיך אָבער ניט גערינכט, אַז זשערמען וועט אָנהויבן אויספרעגן „פאַרוואָס?" און „וואוהין"? געמיינט האָט ער, אַז זי וועט גאָרנישט פרעגן, אַז זי וועט זיך לאָזן פירן און ניט ריידנדיק דערפון וועלן זיי ביידע ווייסן וואוהין, און וועלן טראָצדעם שפּאַנען מיט קלאַפּנדיקע הערצער, אין אַ געוויסער אומזיכערהייט, צו עפּעס, וואָס איז גאַנץ גענוי באַקאַנט און איז טראָצ־דעם איינגעהילט אין אַ שלייער.

אָבער זשערמען איז אַזוי ניכטער און גראָדע און איר ניכטערקייט ליגט אַזויפיל פּאַרפירערישער רייץ, וואָס רעגט אויף די חושים און צע־טומלט די געדאַנקען. זשאַק וויל ניט אויסקלערן אַף גיך עפּעס אַנדערש, כדי זיך צוריקצוציען און ער מאַכט זיין פאָרשלאָג אין אָפּגעהאַקטע זאַצן:

— איך קען דאָרט אַ קליינעם האָטעל. איך קען דעם בעל־הבית... מיר וואָלטן דאָרט געקענט זיין אַליין...

— אַה, דו ווילסט היינט שלאָפן מיט מיר! — ענטפערט זשער־מען נאָכלעסיק, ווי מען רעדט וועגן זעלבסטפאַרשטענדלעכע ענינים, און אַף אירע ליפּן באַווייזט זי אַ קוים באַמערקבאַרער שמייכל — האָסט דאָך גלייך געקענט זאָגן!

און נאָך אַ קורצער פּויזע גיט זי צו:

— אָבער הײנט האָב איך קײן צײט ניט. איך מוז פֿאָרן אַהײם, װײַל כ׳האָב צוגעזאָגט דער מאַמען איר הײנט צוהעלפֿן צירעװען זאַכן.

זשאַק נעמט אױף איר ענטפֿער װי אַן אױסרײד און אַן אָפּזאָג. זײַן יום־טובדיקע שטימונג פֿון די לעצטע טעג פֿאַרשװינדט. ער האָט געהאַט אַ טעות, דאָס מײדל האָט אים ניט ליב!... און אײדער ער גיט זיך אָפּ אַ דין־וחשבון פֿון פֿאַרגעקומענעם, װערט ער דורכגעדרונגען פֿון אַ געפֿיל, אַז ער איז פֿאַרפּלאָנטערט אין אַ טראַגישער ליבע.

— און אױסערדעם בין איך הונגעריק װי אַ װאָלף! — זאָגט זי — דו צאָלסט מיר אַ „גראַטינעי", זשאַק?

און אירע אױגן קוקן מיט אַ קעציש, לאַשטשענדיקן גלאַנץ.

אינעװײניק, װען זײ זיצן בײַ אַ טישל, לעפֿלט זשערמען מיט גרױ־סער כּונה דעם „גראַטינעי" — אַ געדיכטע זופּ, געמישט מיט געריבענעם קעז, װאָס ציט זיך אין לאַנגע, קלעפּנדיקע פֿאַסן. אונטערן טיש, אַף איר קני, האַלט זשאַק איר פֿרײַע האַנט און קוקט מיט פֿאַרגעניגן װי זי עסט מיט אַ יונגנטלעכן, װעלפֿישן אַפּעטיט. צום ערשטן מאָל אין זײַן לעבן עמפֿינדעט ער אַ דראַנג נאָך אַ משפּחהדיקער, הײמישער נאָאַנטקײט צו דער געליבטער פֿרױ: װאױנען מיט איר אין זעלבן צימער, זיצן מיט איר אַלײן, נאָך אַ רױשיקן, דערמידנדיקן טאָג, בײַ אַ טיש, װאָס זי װעט גרײטן.

ער האָט ביז איצט פֿאַראַכטעט די משפּחהדיקײט, װאָס האָט זיך אין זײַן געדאַנק אידענטיפֿיצירט מיט טעמפּער, קלײנבירגערלעכער רו־איקײט. װי זײַן גאַנצע גענעראַציע אין דאָזיקן עלטער האָט ער געהאַלטן פֿון אַן אידעאַלער, פֿרײַער ליבע. און גאָר פּלוצלונג בליצט אים דורך דער געדאַנק, אַז מיטן דאָזיקן מײדל איז עס גאָר ערנסט, אַז ער װאָלט מיט איר חתונה געהאַט.

אָבער װען זשערמען איז אַװעק, איז דאָס הײמישע, ליבלעכע געפֿיל פֿאַרשװוּנדן. איר אָפּזאָג איז אױסגעװאַקסן אין זײַנע אױגן צו אַ טראַ־געדיע. נאָכדעם װי ער האָט זי באַגלײט צום אונטערגרונט־באַן, האָט ער זיך אומגעקערט אין קאַפֿע און זיך געזעצט אין אַ װינקל, פֿאַרטיפֿט אין טרױעריקע מחשבֿות פֿון אַ טראַגיש־פֿאַרליבטן, פֿאַרלאָזענעם יונגנמאַן.

דורך די גרױסע שױבן האָט ער געקוקט אַף דעם אומױפֿהערלעכן מענטשן־שטראָם, װאָס האָט זיך געצױגן, איבערן טראָטואַר. פֿון דרױסן האָט זיך ליאַרעמענדיק אַרײַנגעריסן די גרױס־שטעטישע נאַכט. אין לאָ־קאַל גופֿא האָט געהערשט אַ הין־און־אַהער פֿון זיך בײַטנדיקע מענטשן:

יונגעלייט האָבן געגעסן שטייענדיק בא די טישלעך „פראַנקפורטער" און פאַרטרונקען מיט קופלס ביר, אַרבעטער אין „בלויען" האָבן לאַנגזאַם גע־שלוקט באַם פאַרבאַנק גלאַנצנדיקע אַפּעריטיוון, באַזוכער פון באַרימטן, שכנותדיקן קבאַרעט „א. ב. צ." זיינען אַריינגעקומען זיך אָפּכאַפּן דאָס האַרץ פאַרן אָנהויב פון דער פאָרשטעלונג. גאַסן־מיידלעך זיינען צוריק־געקומען פון אַ „טור" מיט אַ קליענט און זיך הונגעריק געוואָרפן אויף סאַנדוויטשן אָדער קאַלבס־בראַטן — לויט דעם ווי דער מזל האָט זיי אין יענער נאַכט צוגעשפּילט.

די שעהן האָבן זיך געררוקט. עס זיינען דערשינען עלעגאַנטע טיפּן, וואָס מען האָט לויט די פּנימער דערקענט אַלס אונטערוועלט־מענטשן. פאַרטאָג זיינען געבליבן כמעט נאָר די גאַסן־מיידלעך און זייערע „באַ־שיצער". זיי האָבן זיך פאַרוקט אין די ווינקלען און די פרויען האָבן אַרויסגעצויגן געלט־נאָטן פון זייערע זאָקן, האָבן זאָרגפעלטיק געציילט זייערע פאַרדינסטן און זיך געטיילט מיט זייערע „פּראָטעקטאָרן", וואָס מען האָט דערקענט לויט זייערע חוצפּהדיקע מאָרדעס און פאַרדעכטיקע אויגן. זיי זיינען פאַרשוואונדן ווי די שאָטנס מיטן ערשטן גרויען פון טאָג.

זשאַק איז געבליבן ביז פאַרטאָג. ער האָט מורא געהאַט בלייבן אַליין און ער האָט געהאָפט צו פאַרטויבן זיינע טרויעריקע רעיונות אין הו־הא פון נאַכט לאָקאַל. אָבער די מידקייט האָט אים נאָך מעלאַנכאָלי־שער געמאַכט. ער איז זיכער געווען, אַז זשערמען האָט אים ניט ליב: זי האָט דאָן, אין וואַלד, אים גענומען סתם אַזוי, צופעליק, ווי זי וואָלט גע־נומען יעדן אַנדערן! און איצט מאַכט זי כלל קיין ווען ניט פון זייערע באַציונגען...

אַ ניט אויסגעשלאָפענער, מיט אַ שווערן קאָפּ איז ער געקומען פאַר־טאָג אַהיים. זיך לייגנדיק אין בעט, האָט ער דערהערט אַ גערויש אין נאָנטן צימער. „די מאַמע שלאָפט נאָך אודאי ניט!" — האָט ער אַ קלער געטאָן — ער האָט געוואוסט, אַז זי בלייבט האַלב־וואַך און וואַרט יעדע נאַכט ביז ער קומט אַהיים. זי איז באַזאָרגט, דערפאַר וואָס ער האָט לעצטנס כמעט אויפגעהערט לערנען און מישט זיך אין פּאָליטיק. נאָכן „ניינטן פעברואַר" האָט ער זיך אַרויסגעכאַפּט מיט אַ וואָרט, אַז ער איז „אַרויס אין גאַס" — אין יענער גאַס, וואו אַרבעטער־דעמאָנסטראַציעס האָבן טראָץ דעם פאַרבאָט פון דער פּאָליציי מאַרשירט צום רעפּובליק־פּלאַץ. און זי האָט לאַנג ניט געקענט קומען צו זיך, וואָס איר זון איז

געוועז דאָרט, וואו מען האָט ממש געשאָסן און עס זיינען געפאַלן טויטע. איינמאָל האָט ער געהערט ווי זי האָט גערעדט מיטן טאַטן וועגן דעם זונס דרכים און דער טאַטע האָט זי אָפּגעפּטרט מיט זיין שטענדיקן ענטפער:

— היינטיקע קינדער! מען קען זיי דען ארויפּזעצן אַ קאָפּ?!...

אודאי! — האָט זשאַק געקלערט זיך לייגנדיק אין בעט — זיי זיינען דאָך ניט מער ווי קליינבירגער!... און ס'איז אים געקומען אפן געדאַנק, אַז אין איצטיקן מאָמענט מוז דער פּראָלעטאַריאַט זיך באַמיען צו געווינען געוויסע טיילן פון קליינבירגערטום. דעם טאַטן וואָלט מען אודאי געקענט געווינען! — האָט ער באַשלאָסן — ער לאָזט זיך ריידן און באַמיט זיך צו פאַרשטיין מיטן שכל...

פאַרן איינשלאָפן האָט ער ווידער געקלערט וועגן זשערמענען און זיך באַמיט נאָכצופאָלגן און אַנאַליזירן יענע, זונטיקדיקע טרעפונג, וואָס ער האָט צוליב דער איבעראַשונג כמעט ניט תופס געווען בשעת מעשה מיטן באַוואוסטזיין.

צווייטער קאַפּיטל

שוין אַ שטיק צייט ווי העלען האָט געקאַנט מאַדמואַזעל זשיליעט באַר. צום ערשטן מאָל האָט זי זי געטראָפן מיט עטלעכע יאָר צוריק, ווען זי האָט געזוכט אַ וועג צו די קרייזן פון מאָנפּאַרנאַס־קינסטלער, וואָס האָבן איר, דעם מיידל פון „פּלעצל", אויסגעזען כמעט אַזוי הויכגעשטעלט און דערהויבן ווי די אמתע געטער פון „פּאַרנאַס". ס'איז געווען אין אַ ווינטערדיקן נאָכמיטאָג, אין לואַוור־מוזיי. העלען איז געשטאַנען אין אַ ווינקל, וואו עס זיינען געהאַנגען די בילדער פון די רענעסאַנס־מייסטער און האָט באַוואונדערט זייערע ווערק. מיטאַמאָל האָט אַ שטימע דאַנעבן געפרעגט:

— געפעלט אייך, מאַדמואַזעל?

— וואונדערבאַר! — האָט העלען געענטפערט מיט אַנטציקונג.

ערשט דאַן האָט זי זיך אומגעדרייט און דערזען אַ יונגע פרוי, וואָס איז געשטאַנען לעבן איר און זי באַטראַכט.

— און פונדעסטוועגן איז ניט זיכער, אַז די דאָזיקע „דזשאָקאָנדע" איז טאַקע דאָס אָריגינעלע בילד, וואָס איז געמאָלט געוואָרן אין משך פון פיר יאָר דורך לעאָנאַרדאָ.

— וואָס הייסט? — האָט העלען געקוקט דאָ אַף דער אומבאַקאַנטער און דאָ אַפן הענגענדיקן פּאָרטרעט.

— איר האָט קיינמאָל ניט געהערט, אַז די דזשאָקאָנדע איז אַמאָל געגנבעט געוואָרן פון לואַוור?

— אַה, איך האָב געהערט!... ס'הייסט גענוי געהערט האָב איך ניט... — האָט געשטאַמלט העלען, וואָס האָט געטראַכט, אַז זי וואָלט געמעגט וויסן פון אַזאַ וויכטיקן ענין. — פאַרוואָס האָט מען עס געטאָן?

— אפשר האָט דער גנב געוואָלט האָבן דעם פאַרגעניגן אויפצוהענ־

געז דאָס בילד אין זיין צימער. און אפשר צוליב געלט. אַזאַ בילד איז דאָך ווערט מיליאָנען.

— פאַר געלט? — האָט זיך אויפגערעגט העלען.

באַם ריידן האָט זי באַטראַכט די אומבאַקאַנטע. יענע האָט אויסגעזען פון אַ יאָר דרייסיק, איר קערפּער איז געווען רייף, רונדלעך, אָבער גוט געפאָרעמט און ניט צעגאָסן. זי האָט געטראָגן אַ שוואַרצע, זיידענע קלייד, געפרעסט איבער די ברוסטן און אויף דער טאַליע, און ברייט געפאַלדעוועט, ווי אַ צעעפנטער פאָכער, איבער אירע פיס. אירע שוואַרצע האָר זיינען געווען לאַנג און גלאַט געקעמט, גאָר ניט לויט דער מאָדע, און פאַרשטאַרקט דעם אויסדרוק פון אירע טיפע, שוואַרצע אויגן. אין אַ ווינקל פון אירע לייכט־געפאַרבטע ליפּן אין געלעגן אַ שמייכל פון אַ דערוואַקסענעם, וואָס לאָזט זיך אריין אין אַ שמועס מיט אַ קינד און האָט הנאה פון יענעמס נאַיוועטער התפעלות.

די אומבאַקאַנטע האָט אויסגעזען עטוואָס אויסטערליש און געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק אויף העלענען. אַ קינסטלערין אודאי! — האָט זי אַ קלער געטאָן — אַ מאָלערן און אפשר אַן אַרטיסטין? מען דאַרף זען, אַז דער שמועס זאָל ניט איבערגעריסן ווערן!

— אָבער מען האָט זיי דאָך געכאַפּט, די גנבים?!

— די אינטערנאַציאָנאַלע פּאָליציי איז געשטעלט געוואָרן אויף די פיס.

— מען האָט אַרויסגעפירט דאָס בילד קיין אויסלאַנד?

— וואַרשיינלעך... — האָט דער שמייכל זיך אויסגעברייטערט אויף די ליפּן פון דער אומבאַקאַנטער — ס׳איז אַ סברא, אַז מען האָט עס אַוועקגעפירט ביז אַמעריקע. ס׳איז פאַראַן אַ גאַנצער ראָמאַן וועגן דעם אַ מין דעטעקטיוון ראָמאַן. באַ אַ געלעגנהייט וועל איך עס אייך אויס־לייען.

— אָבער מען האָט דאָס בילד סוף כל סוף געפונען?

— מסתמא. אַט העננט ער דאָך אַנטקעגן אונדז. אָבער ווער ווייסט צי מען האָט טאַקע געפונען דעם אָריגינאַל?

— איר מיינט, אַז די גנבים האָבן פאַרפירט די פּאָליציי? — איז העלען געוואָרן אומרואיק.

— אפשר. עס קען דאָך זיין, אַז די גנבים האָבן אונטערגערוקט דער פּאָליציי אַ זייער גוטע רעפּראָדוקציע און דעם אָריגינאַל האָבן זיי פאַרקויפט פאַר אַ שיינער אַפּותיקאַ! אפשר העננט ער ערגעץ וואו, אין

דער קאָלעקציע פון אַן אַמעריקאַנער מיליאָנער? און אפשר האָבן זיי זיך דערשראָקן און עס פאַרקויפט בחצי חנם צו אַן אָרעמען דאָרפס־לערער אָדער אַ באַשיידענעם גלח, און עס הענגט עד היום אַלס אַ פשוטע קאָפּיע, איינע פון מיליאָנען.

— אָבער עס זיינען דאָך פאַראַן וויסנשאַפטלעכע מיטלען צו אונטערשיידן צווישן אָריגינאַלן און רעפּראָדוקציעס — האָט פּראָטעסטירט העלען.

— אודאי זיינען פאַראַן. אָבער קיין זיכערקייט איז אין דעם נישטאָ!

באַמערקנדיק העלענס דערשטוינונג, האָט זי אַ ווײַלע שפּעטער צוגעגעבן:

— אָבער שרעקט זיך ניט, מאַדמואַזעל, העכסט וואַרשיינלעך הענגט פאַר אונדזערע אויגן די עכטע „דזשאָקאָנדע”. איך האָב נאָר אַ משוגעת אזא, אין ענין פון אָריגינאַלן און רעפּראָדוקציעס. יעדער מענטש האָט זיך זיינע משוגעתן, ניט אמת?

— אמת! — האָט צוגעשטימט העלען, וואָס איז געווען פאַרכאַפּט פון דער אויסטערלישער פרוי, און איז גרייט געווען מסכים צו זיין מיט אַלע אירע מיינונגען.

— אַמאָל קלער איך — האָט פאָרגעזעצט די אומבאַקאַנטע — וועגן לעבעדיקן אָריגינאַל, וואָס האָט געדינט לעאָנאַרדאָן אַלס מאָדעל פאַר דעם דאָזיקן בילד. זי איז געווען אַ פשוטע, בעל־הביתישע ווײַבל פון פלאָרענציע.

— אָבער זייער אַ שיינע!

— זיכער! אָבער די דאָזיקע טיפע געדאַנקען, וואָס דער מאָלער האָט אַריינגעצויבערט אין איר בליק און דער דאָזיקער שמייכל! צווישן לעבעדיקן אָריגינאַל און דעם טרוים פון קינסטלער איז אודאי געווען אַ היפשער מהלך.

זיי האָבן גערעדט שטיל, געפּליסטערט כמעט, ווי אין אַ מקום קדוש, כדי ניט צו שטערן די אַנדערע באַזוכער, וואָס האָבן זיך געשאַרט לענגאויס די ווענט, פון בילד צו בילד. דערווײַל האָט זיך דערנעענטערט אַן עלטערע ענגלישע דאַמע מיט צוויי יונגע טעכטער און זיי זיינען אַ ווײַלע שטיין געבליבן אין יענעם ווינקל. דאַן האָבן זיי איבערגעריסן דעם שמועס. העלען האָט געהאַט אַ געפיל, ווי זי וואָלט זיך דאָ געסודעט מיט אַ געליבטן,

און זיך באַמיט אויסצובאַהאַלטן זייערע אינטימע געהיימנישן פאַר די אַרומיקע מענטשן.

— איר קענט אַמאָל קומען צו מיר! — האָט געזאָגט די אומבאַקאַנטע — איך האָב אויך באַ מיר אין שטוב עטלעכע בילדער... ניט קיין לעאָנאַרדאָס, פאַרשטייט זיך. מיר וועלן שמועסן.

די פרעמדע האָט אינטריגירט העלענען. ווער קען זי זיין? זי זעט אויס ווי אַ דאַמע פון דער געזעלשאַפט און די דאָזיקע דאַמען האָבן ניט אַזעלכע מאַנירן פון פאַרטשעפּען אַן אומבאַקאַנטע מיידל מיט אַ געשפּרעך און זי נאָך דערצו גלייך איינלאַדן צו זיך היים. אפשר איז זי אַ מאָלערן, וועמען זי, העלען, איז געפעלן געוואָרן אַלס מאָדעל? און אפשר איז זי?...

זי האָט געוואוסט, אַז צווישן די דאַמען פון דער געזעלשאַפט און באַזונדערס צווישן קינסטלערנס זיינען פאַראַן אַזעלכע, וואָס קענען געניסן נאָר פון אומנאַטירלעכער ליבע. פונדעסטוועגן איז זי געווען אַנטשלאָסן זי ווידעראַמאָל צו טרעפן. זיי האָבן נאָך אַ ווײַלע שפּאַצירט לענגאויס דעם לאַנגן זאַל און דאַן האָט די באַקאַנטע איר אויסגעשטרעקט די האַנט:

— איר ווילט אַמאָל אַרויפקומען?

— מיטן גרעסטן פאַרגעניגן!

— אָט איז מיין וויזיט קאַרטע.

— ווען?

— ווען איר ווילט. אַמבעסטן נאָכמיטאָג.

— איבערמאָרגן, אַזייגער פיר, גוט?

— זייער גוט. איך וועל אויף אייך וואַרטן.

ווען די אומבאַקאַנטע איז פאַרשוואונדן, האָט העלען אַריינגעקוקט אין דער וויזיט-קאַרטע. ס'איז דאָרט געווען אָנגעשריבן: „זשיליעט באַר, בולוואַר דעז אינוואַליד...״ אָה, זי איז זיכער פון דער באַרימטער פאַמיליע באַר! — האָט העלען אַ קלער געטאָן — און ס'האָט איר גלייך פאַרדראָסן, הלמאי זי האָט אָפּגעלייגט דעם ראַנדעוואו אַזש אויף איבערמאָרגן.

פאַר העלענען, וואָס האָט געשטאַמט פון „מזרח״ און איז אויסגעוואַקסן אויפן „פּלעצל״, זיינען דאַן אַזעלכע איינגעזעסענע, פראַנצויזיש-אַסימילירטע פאַמיליעס ווי „באַר-דרייפוס-ווייל״, געווען דער העכסטער אידעאַל. נאָך העכער זיינען געשטאַנען די באַנקירן לאַזאַר און דאַן די ראָטשילדס. ס'איז ניט געווען אַזוי די רייכקייט פון די דאָזיקע איינגעפונדעוועטע משפּחות, וואָס האָט אָנגעצויגן אַזאַ מיידל ווי זי. די דאָ-

זיקע פאַמיליעס זיינען אָבער, אין אירע אויגן געווען ווי אַ בריק, וואָס האָט געפירט צו דער הויכער געזעלשאַפט פון „גאַנץ פּאַריז".

זי האָט געוואָרט מיט האַרצקלאַפּעניש ווי זי וואָלט זיך געקליבן אויפן ערשטן ראַנדעוואו מיט אַ געליבטן. שוין צומאָרגנס האָט זי אָנגעהויבן זיך מישב צו זיין, וועלכע קליידער זי זאָל אָנטאָן און אין באַשטימטן טאָג האָט זי זיך לאַנג געשפּיגלט, האָט אָנגעשמירט די ליפּן מיט רויט, האָט זיי אָפּגעווישט, ווייל זיי האָבן אויסגעזען צו שרייאיק און זיי ווידער באַשמירט. אויף בולוואַר דעז אינוואַליד איז זי אָנגעקומען אַ האַלבע שעה פאַר דער באַשטימטער צייט און זי האָט זיך אַרומגעדרייט ביז פיר אַזייגער אויפן נאָענטן ראָג. צו דער באַשטימטער מינוט האָט זי אָנגעקלונגען אין טיר.

זשיליעט האָט געעפנט. זי איז געווען אָנגעטאָן אין אַ ברייטן שלאָף־ראָק, אין וועלכן זי האָט אויסגעזען ווייניקער אָנגעצויגן און מוטערלעכער. אויסשטרעקנדיק העלענען די האַנט, האָט זי געזאָגט:

— אַ שאָד, וואָס איז זיינט ניט געקומען פריער! כ'בין געווען אַליין און ניט געהאַט קיין חשק עפּעס צו טאָן.

זי האָט גענומען העלענעס מאַנטל און אים אַוועקגעלייגט אויף אַ פּאַ־טעל אין קאָרידאָר. לינקס האָט אַן אָפענע טיר געפירט צו אַ מעבלירטן צימער. רעכטס האָבן זיך געשלענגלט טרעפּ צו אַן אויבערשטן שטאָק.

— איר ווילט פריער אָנקוקן די בילדער? — האָט געפרעגט זשי־ליעט.

— יאָ, מאַדאַם! — האָט געענטפערט העלען, הגם זי האָט ניט גע־וואוסט אויף זיכער, אַז זי וויל עס טאַקע טאָן אַפריער.

— איך האָב פאַרגעסן אייך צו פרעגן ווי איר הייסט — האָט זשיליעט געזאָגט גייענדיק אויף די טרעפּ — אַנטשולדיקט!

— העלען.

— גוט, מאַדמואַזעל העלען, איר קענט אַליין באַטראַכטן די ביל־דער. קיין גרויסע זאַכן פאַרמאָג איך ניט. כ'וועל אייך ניט שטערן.

העלען האָט זיך געשאַרט לענגאויס די ווענט, וואָס זיינען געווען באַהאָנגען מיט בילדער, מייסטנס רעפּראָדוקציעס פון גרויסע מייסטער און עטלעכע אָריגינאַלן פון פאַר איר אומבאַקאַנטע מאָלער. פאַרבייגייענ־דיק דאָס פענצטער האָט זי אַרויסגעקוקט אין דרויסן. דאָס הויז איז גע־לעגן אין אַ שלוהדיקער גאַס, אין איינעם פון די עלעגאַנטסטע קוואַרטאַלן פון דער שטאָט. ניט ווייט האָט זיך געהויבן די קופּאָל, וואָס אויף נאַפּאָ־לעאָנס קבר.

— מירן אראָפּגיין טרינקען קאַפע?

— איך דאַנק אייך, מאַדאַם!

אונטן האָט העלען זיך געזעצט אין אַ פאָטעל און באַטראַכט דאָס צימער. באַ איינער פון די ווענט איז געשטאַנען אַ ברייטע סאָפע, אינ־מיטן — אַ פּירקאַנטיק טישל און עטלעכע פאָטעלן ארום. אויף פּאָליצעס, לענגאויס די ווענט, זיינען געווען אויסגעשטעלט שיין־געבונדענע ביכער. אויף אַ קאָמאָדע, אין אַ ווינקל, איז געלעגן אַ דיקער באַנד רעפּראָדוקציעס פון סעזאַן.

— איר זיינט אַ מאָלערן? — האָט געפרעגט העלען.

— ניין. איך אינטערעסיר זיך נאָר. פון לאַנגווייליקייט מסתמא... איך וועל אַריינעמען די מכשירים צום קאַפע.

און זי האָט געעפנט אַ טיר צו אַ שכנותדיקן חדר, וואו ס'האָט זיך געפונען די קיך.

פון לאַנגווייליקייט? — האָט אַ טראַכט געטאָן העלען — די דירה זעט אויס ווי זי וואָלט דאָ געוואוינט אליין. פונקט אַזאַ דירהלע, וואָלט זי, העלען, געוואָלט האָבן! עס קומען זיכער צו איר אַסאַך באַקאַנטע. זי קען זיך דאָך זיכער מיט אַ סאַך קינסטלער. אודאי האָט זי אַ געליבטן. זי האָט געוואָרפן אַ בליק אויפן ברייטן סאָפאַ — אפשר צוויי! זי האָט דערפילט אַן אייפערזוכט אויף יענע אומבאַקאַנטע מענער, וואָס קומען אַהערצו און באַזיצן דאָס רעכט אויף דער דאָזיקער פרוי.

זשיליעט האָט אַריינגעבראַכט צוויי גלעזערנע קיילעכן, וואָס זיינען געווען באַהעפט דורך אַ קאָרעק און אַ רערל. אָנצינדנדיק דעם קליינעם אַלקאָהאָל־לעמפּל, וואָס זי האָט אַוועקגעשטעלט אונטער די קיילעכן, האָט זי געפרעגט:

— איר זיינט אַ היגע געבוירענע?

— ניין, איך בין ניט געבוירן געוואָרן אין פּאַריז.

זי פלעגט עס אַזוי זאָגן, אַז ס'איז אויסגעקומען, אַז זי איז געבוירן געוואָרן אין דער פראַנצויזישער פּראָווינץ.

— פון רוסלאַנד? — האָט איבערגעפרעגט זשיליעט.

— ניין, געקומען מיט די עלטערן פון פּוילן. ווען איך בין נאָך געווען אַ קינד.

— איך האָב דערקענט! דאָס האָב איך זיך צוגעוואוינט צו אונ־טערשיידן פיזיאָנאָמיעס באַם באַטראַכטן בילדער. איך אינטערעסיר זיך מיט יידן.

— איר זיינט דאָך אויך אַ יידישע!

— יאָ, אָבער פון די פראַנצויזישע יידן. די פראַנצויזישע יידן זיינען נאָר אַ רעפּראָדוקציע, אַ מין קאָפּיע און נאָך אַן אָפּגעבלאָקעוועטע דערצו!

— און וואו איז דער אָריגינאַל? — האָט אַ שמייכל געטאָן העלען.

צום ערשטן מאָל האָט זי, אין אַ שמועס מיט אַן אַסימילירטן, פראַנצויזישן יידן, זיך געפילט אומזשעניִרט מיט דעם, וואָס זי איז געבוירן געוואָרן אין „מזרח" און זיך אויפגעהאָדעוועט אַפן „פּלעצל". אַביסל אָפּעדיק, ווי איינער וואָס האָט זיך פּלוצלונג באַפרייט פון אַ משא, האָט זי אַ זאָג געטאָן:

— אפשר איז דער אָריגינאַל געגנבעט געוואָרן דורך אַן אינטערנאַציאָנאַלער גנבים־באַנדע און איז אַרויסגעשמוגלט געוואָרן קיין אויסלאַנד און אַצינד הענגט ער אין אַ קאָלעקציע פון עפּעס אַ מיליאָנער אָדער, ווי אַן אומבאַדייטנדיקע קאָפּיע, אין אַ צימערל פון אַ פּאָלקס־לערער אָדער גלח?

זיי האָבן זיך צעלאַכט און דאָס לעצטע ביסל אָנגעצויגנקייט, וואָס האָט געהערשט צווישן זיי, איז פאַרשוואונדן.

— איר זעט, איך האָב ניט געהאַט קיין טעות — האָט געזאָגט זשיליעט — א י ר האָט אַ גוטן זכרון און א י ר לערנט אַלץ אַף גיך. איר זיינט על כל פּנים נענטער צום אָריגינאַל ווי איך. איר וועט זען — נאָך היינט וועט איר פּרובירן מיר געבן אַ לעקציע!

— אַף דעם ווייס איך צו ווייניק.

זשיליעט האָט גענומען פון טיש אַ שוואַרץ קעסטעלע, עס געעפנט און אויסגעשטרעקט העלענען:

— אַ פּאַפּיראָס?

— אַ דאַנק!

זשיליעט האָט אָנגעצונדן אַ שוועבעלע, געגעבן פייער דעם גאַסט און אָנגערויכערט איר אייגענעם פּאַפּיראָס. העלען האָט דערלאַנגט אַ שטאַרקן ציִ און זיך פאַרהוסט.

— נאַריש קינד — האָט זשיליעט זי אויסגעלאַכט — מוזט דען רויכערן? איך האָב דיך דען געצוואונגען?

— מען דאַרף זיך צוגעוואוינען.

— אודאי, אַזאַ איינע ווי דו מוז אַפּריער רויכערן. ערשט שפּעטער זעט מען זיך אַרום, אַז ס'איז ניט וויכטיק.

העלען האָט ניט פאַרשטאַנען און אויפגעהויבן אַ פרעגנדיקן בליק, אָבער זשיליעט האָט גערעדט וועגן עפּעס אַנדערש:

— איך בין שטענדיק געווען אַן אײַפערדיקע זאַמלערן: פון ביל־דער ,פון יקר־המציאותדיקע ספרים און איצט...

— פון יידן! — האָט אַרויסגעכאַפּט העלען — איך דאַרף אויך פיגורירן אַלס אָריגינאַל אין אייער קאָלעקציע?

— מירן זען. אפן „פּלעצל” בין איך שוין אויך געווען.

— און וואָס האָט איר דאָרט געפונען?

— ניט קיין סך. אַף די יאַטקעס זיינען פאַראַן עטלעכע העברעישע אויפשריפטן „כשר”. עס שפּאַצירן אַרום יידן מיט פיינע בערד. צייטונגען מיט העברעישע אותיות אין די ביכער־קראָמען. אַ בית־מדרש, וואָס זעט אויס אַ סך אַנדערש ווי די איזראַעליטישע סינאַגאָגע פון „קאָנסיסטואַר”.

— איר זעט געווען אַנטוישט, אמת? — האָט העלען אַ זאָג געטאָן מיט ערנסטן באַדויערן, ווי זי וואָלט געטראָגן די אחריות פאַר יענע יידן, וואָס האָבן נאָך בערד מיט העברעישע אותיות און קענען ניט באַפרידיקן אַזאַ כמעט־גויה ווי זשיליעט באַר.

— ניין, איך האָב זיך אויסגעלערנט אין דער קונסט, זיך ניט צו אַנ־טוישן אַזוי גיך!

— וואָס הייסט?

— אין דער קונסט איז פאַראַן אַ תהום צווישן די עלעמענטן און דער גאַנצקייט, צווישן די עלעמענטן און דער אידיי, וואָס ווערט אויס־געדריקט. אמת?

— קען זיין.

— ניט „קען זיין” נאָר זיכער! אָט נעמט וועלכן ניט איז בילד: וואָס זיינען די עלעמענטן? — אַ געמיש פון פאַרבן, לאָמיר זאָגן מאַנכעס־מאָל אַ זייער געלונגענער געמיש, וואָס איז צעשמירט געוואָרן אַף אַ לייוונט. און דורך אַ מין צויבער, אַן אויגן־פאַרבלענדעניש, באַקומען מיר אַן אויסדרוק פון אַן אידיי, וואָס איז טיילמאָל אַפילו שטאַרקער ווי באַם לעבעדיקן אָריגינאַל גופא. איר געדענקט אונדזער שמועס וועגן דער מאָ־נאַ ליזאַ?

— יאָ, איך געדענק.

דאָס וואָסער אין אונטערשטן קיילעך האָט אָנגעהויבן קאָכן און איז דורכן רערל אַרויפגעשטיגן אין אויבערשטן. זשיליעט האָט אויסגע־לאָשן דעם אַלקאָהאָל־לעמפּל און געזאָגט:

— ס'איז אנטקעגן דעם, וואָס איר האָט מיך געפרעגט, צי איך בין געווען אַנטוישט. פּונקט ווי באַ אַ קונסט־ווערק, אַזוי איז אויך שווער צו אַנטדעקן אין די איינצלנע עלעמענטן פון אַ פאָלק די אידיי פון גאַנצן. אַזאַ אידיי איז אפשר גאָר אַן אילוזיע! אָבער אַזוינס איז זי אויך אין דער קונסט. און פּונקט ווי אין דער קונסט איז זי אויך דאָ רעאַליטעט.

זי האָט אַריינגעגאָסן דעם קאַפע אין צוויי קליינינקע טעפּעלעך, האָט דערלאַנגט איינעם העלענען און אַ זופּ געטאָן פון אַ צווייטן:

— ניט צו שטאַרק, מאַדמואזעל?

— ניין, איך האָב ליב שטאַרקן קאַפע.

— איז גוט. איבעריקנס האָב איך אָנגעהויבן אַ ביסל לערנען וועגן יידן. איר קענט העברעיש?

— ניין. זשאַק, ס'הייסט מיין ברודער, האָט אַ ביסל געלערנט.

— און אייערע עלטערן ריידן ניט קיין העברעיש צווישן זיך?

— ניין, יידיש.

— אַה, יאָ, איך האָב פאַרגעסן! איך פאַרבייט עס שטענדיק... אַ שאָד, די יידן וואָלטן באַדאַרפט ריידן העברעיש! ס'איז אַן אַלטע שפּראַך מיט טיפע קולטור־וואָרצלען. איך האָב לעצטנס אָנגעהויבן אַ ביסל לערנען, כדי צו לייענען די ביבל אין אָריגינאַל...

— איר זיינט אַ ציוניסטקע? — האָט געפרעגט העלען, וואָס האָט אָפּן „פּלעצל" באַקומען אַן אָנונג וועגן יידישע פּאַרטייען.

— ניין. מיינע אַ באַקאַנטע, פרוי שטערן, איז אַ סעקרעטאַרן פון אַ ציוניסטישן פרויען־פאַרבאַנד און זי האָט מיך געוואָלט אַריינציען אַהינצו. זיי זיינען מיר אָבער צו פאַרעלטערט. די דאָזיקע אידייען האָבן באַ די פראַנצויזן געהאַט אַן אומגאַנג מיט צוויי הונדערט יאָר צוריק.

אַ ווייַלע האָבן זיי שווייגנדיק געטרונקען דעם קאַפע. זשיליעט האָט פאַרוויכערט אַ צווייטן פּאַפּיראָס:

— אויסער דעם געפעלט מיר ניט זייער מאָלעריי. זיי ווילן באַ־איינדרוקן מיטן אינהאַלט און זייער אינהאַלט איז אַן אידיליש־סענטימענ־טאַלער: פּאַלאַטקעס, פּייפּלעך, פּאַסטוכער... אַכצנטער יאָרהונדערט! אַנ־דערע יידישע מאָלער געפעלן מיר אַ סך בעסער. איר קענט שאַגאַלן, מאַדמואזעל?

— איך האָב געזען זיינע אַן אויסשטעלונג: יידן מיט בערד פליען איבער די דעכער.

— איר געדענקט זיי נאָך, די אָריגינאַלן פון די דאָזיקע יידן?

— ווען איך בין אוועקגעפאָרן פון דערהיים, בין איך נאָך געווען א קליינע, אָבער די בערד געדענק איך. אפן „פּלעצל״ זיינען אויך פאראן עטלעכע יידן מיט בערד. אָבער אַף די דעכער זיינען זיי ניט דאַרטן גע־פלויגן און דאָ פליען זיי אודאי ניט, ווייל די הייזער זיינען דאָ העכער. איר שטעלט זיך פאָר א ייד מיט א לאַנגער באָרד, וואָס פליט איבער דעם אייפעל־טורעם?

זשיליעט איז געווען לייכט באַליידיקט:

— איך האָב אייך גלייך געזאָגט, אז שוין היינט וועט איר זיך אַלץ אויסלערנען און מיר אָנהויבן געבן לעקציעס. אזוי איז עס שטענדיק גע־ווען מיט אייך!

— נו, וועל איך שוין גיין אהיים! — האָט זיך העלען אויפגע־הויבן — איך בין שוין געזעסן צו לאַנג.

— קומט אריין אָפט און אָן צערעמאָניעס!

דריטער קאַפּיטל

צומאָרגנס אינאָוונט איז זשאַק ניט געגאַנגען אַפּוואַרטן זשערמע־נען. ער איז געווען פאַרנומען אין אַ קליינעם „קרייז", וואָס האָט זיך פאַר־זאַמלט עטלעכע מאָל אַ וואָך און דיסקוטירט אַקטועלע, פּאָליטישע פראַגן. געהערט האָבן צום קרייז עטלעכע סטודענטן, אַ פּאָר לערער פון פאָלקס־שולן און אויך צוויי־דריי אַרבעטער פלעגן אים פון צייט צו צייט באַזוכן. די מייסטן פון זיי האָבן ניט געהערט צו קיין פּאַרטיי, אָבער אַלע זיינען זיי געווען אָריענטירט עקסטרעם־לינקס און האָבן ליידנשאַפטלעך נאָכ־געפאָלגט און זיך באַטייליקט אין דער פיבערהאַפטער, פּאָליטישער טע־טיקייט פון פּאַריז אין יענע הייסע טעג. זיי האָבן געהערט צו דער אַזוי גערופענער „פּעריפעריע", אין וועלכער פאַרשיידענע פּאַרטייען האָבן אַריינגעשיקט זייערע מענטשן, כדי צו געווינען נשמות פאַר זייער אידיי.

פאָרגעקומען איז די פאַרזאַמלונג אין אַ הינטערשטן זאַל פון אַ קליינעם „ביסטראָ" באַם פּלאַץ שאַטלע. שוין איבערטרעטנדיק דעם שוועל און גייענדיק צווישן די טישלעך פון פאָדערצימער, וואו דער בעל־הבית האָט סערווירט אַ פּאָר קליענטן, האָט זשאַק דערהערט עטלעכע זיך אָמ־פּערנדיקע שטימען, וואָס זיינען דערגאַנגען פון הינטערשטן צימער, און פון וועלכע איינע, פּיערס, איז אים געווען גוט באַקאַנט.

— יעדע מלחמה איז אימפּעריאַליסטיש! — האָט געזאָגט איין שטימע.

— אָבער מיר ווילן גראָדע פאַרמיידן דעם קריג! — האָט געענטפערט אַ צווייטע און זשאַק האָט דערקענט, אַז דאָס רעדט פּיער.

— פאַרמיידן די מלחמה מיט דער הילף פון אימפּעריאַליסטן? — האָט די ערשטע שטימע ניט נאָכגעגעבן.

— היינט גייט אונדז אין פּאַרטיידיקן די דעמאָקראַטיע! — האָט ווידער געטענהט פּיער.

זשאַק איז איבערגעטראָטן דעם שוועל פון צווייטן צימער. באַמערקנדיק אים, האָט פּיער געזאָגט:

— אָט איז זשאַק! וואָס מיינסטו זשאַק וועגן דער פראַגע?... מיר דיסקוטירן וועגן דער באַוואָפענונג פון פראַנקרייך, און וואָס פאַרא שטעלונג דער אַרבעטער־קלאַס דאַרף אָנעמען צו די קריגס־ביודזשעטן.

פּיער איז געזעסן בײַ אַ טישל, די פיס צעשפּרייט אויף אַ דאַנעבנדיקן שטול און האָט אויפמערקזאַם געדרייט אַ פּאַפּיראָס. ער איז געווען אַ הויכער, מאָגערער ברונעט פון אַ יאָר עטלעכע און צוואַנציק, האָט געטראָגן אַ בלויען אַרבעט־אַנצוג און אַ קאַשקעט אויפן קאָפּ. געאַרבעט האָט ער אין אַ מעטאַל־פאַבריק, נאָר אַזוי ווי ער האָט זיך צוליב זיין גראַדע געקויפטן ראַדיאָ־אַפּאַראַט אָנגעהויבן אינטערעסן מיט ראַדיאָ־טעכניק, האָט ער אײַנגעוואונט באַזוכט די קורסן פון „אַר'ז ע מעטיע" — אַ פרייע אוניווערזיטעט פאַר העכערער, טעכנישער בילדונג. טאַקע דאָרט האָט ער זיך באַקענט מיט דער „חברה אינטעליגענטן" און פלעגט באַזוכן זייערע דיסקוסיע־אָוונטן, הגם ער גופא האָט געהאַט אַ דעפיניטיווע, פּאַרטייאישע שטעלונג צו אַלע פּאָליטישע און אפילו ניט פּאָליטישע פראַגן. זינט אַ לענגערער צייט איז ער פערזענלעך געווען באַפריינדעט מיט זשאַקן און זיך באַמיט אויסצואוואָרצלען פון אים אַלע „רעשטלעך פון קליינבירגערלעכע־אַנאַרכיסטישע שטימונגען, וואָס זיינען אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר דער אינטעלעקטועלער יוגנט"...

געדרייט האָט זיך די דיסקוסיע אַרום לעצטן מיליטערישן פּאַרטייטיקונגס־אָפּמאַך, וואָס איז געשלאָסן געוואָרן צווישן פראַנקרייך און סאָוועט־רוסלאַנד. אין צוזאַמענהאַנג מיטן דאָזיקן אָפּמאַך האָבן די סאָוועטישע פירער דערקלערט, אַז פראַנקרייך דאַרף זיך באַוואָפענען און די פראַנצויזישע עקסטרעם לינקע דעפּוטאַטן האָבן צום ערשטן מאָל געשטימט פאַר דעם קריגס־ביודזשעט.

געווען איז דער דאָזיקער יונגער עולם דורך און דורך פּאַציפיסטיש און געווען איז פאַר זיי דער פּאַציפיזם ניט נאָר אַ פראַגע פון פּאָליטישע איבערצייגונגען, נאָר אויך פון מאָראַלישער און פילאָזאָפישער וועלט־אַנשויאונג.

פּאָליטיש זיינען זיי געווען איבערצייגט, אַז זיי האָבן זיך דערגרונטעוועט צו די סיבות פון אַלע מלחמות פון אייביק אָן און טאַקע פאַר

אַלע אייביקייטן פּאָרויס: יעדער קריג איז אַ פּועל יוצא פון דער קאָנקור־רענץ פון פאַרשידענע נאַציאָנאַלע קאַפּיטאַליזמען; די אימפּעריאַליסטן יאָגן זיך נאָך נייע מערק און, ניט קענענדיק פאַרטיילן צווישן זיך די וועלט, מוזן זיי פריער אָדער שפּעטער דערפירן צו אַ קריג, וואָס דעצי־דירט איבער דער חלוקה.

זשאַק און זיינע חברים האָבן זיך גענוי פאַרגעשטעלט די איינמאָל פאַר אַלעמאָל פאַרטיילטע ראָלן פון דער דראַמע: די קאַנאָנען־הענדלער און פּעטראָל־מאַגנאַטן ציען די שטריקלעך הינטער די קוליסן, דעם פּשוטן פאָלק דערציילט מען שיינע רעדעס איבער פּאַטריאָטיזם און מען שיקט אים אונטער די קלאַנגען פון נאַציאָנאַלע הימנען פאַרפוילט צו ווערן אין די טראַנשייען.

שוועלבלעך אויף די דעכער האָבן אָראָפּגעשריען די דאָזיקע אמתן און זיי זיינען דערגאַנגען צו די קינדער אין די וויגן. יענע קאַנאָנען־הענד־לער און פּעטראָל־מאַגנאַטן זיינען דער מאָסע ניט געווען באַקאַנט מיט זייער פלייש און בלוט — זיי זיינען דערהויבן געוואָרן צו אַ גייסטיקן פּרינציפּ, מיט וועלכן מען קען דערקלערן די וועלט פּונקט ווי מען האָט זי אין מיטלאַלטער דערקלערט דורך דער פאַרפירערישער קראַפט פון שטן, וואָס האָט פאַראורזאַכט אַלדאָס בייז.

פאַרן שטן האָט מען, ווי באַקאַנט, זיך געמוזט שטאַרק היטן. ער האָט אָנגענומען די אומשולדיקסטע פאָרמען, האָט זיך פאַרשטעלט פאַר אַ הייליקן און אָנגעשטעלט די פרומסטע פּנימער.

דעם דור פון זשאַקן איז דער פאַרגאַנגענער קריג פאָרגעקומען ווי אַ ריזן־שווינדל, ווי אַ ספּעקטאַקל פון אָפּנאַרעריי, אומזין און משוגעת. זיי זיינען אונטערגעוואַקסן ערשט שפּעטער, אָבער די פאָרשטעלונגען, וואָס זיי האָבן געהאַט פון יענעם אויסברוך זיינען געווען בילדעריש־קלאָ־רע און אָנטשיידנדיקע: יונגעלייט אין מונדירן ציען דורך די גאַסן, די הייזער זיינען באַהאָנגען מיט פענער, פרויען וואַרפן בלומען אויף די צו־קונפטיקע העלדן, נאַיווע שוטים אָדער געדונגענע פּאַסקודניאַקעס שריי־ען „הוראַ!” און פוןביידע זייטן גרענעץ ציען די אומשולדיקע יונגעלייט צו אַ קעגנזייטיקער שחיטה. אין הינטערלאַנד לעבט מען דערווייל אַ משו־גענעם טאָג, מען מאַכט גוטע געשעפטן, מען לאָזט זיך וואוילגיין מיט די פרויען פון די העלדן; אין קאַבאַרעטן שרייבן פּיפּיקע זשורנאַליסטן ענטו־זיאַסטישע אַרטיקלען איבער העראָיזם און אומשטערבלעכן רום פון די געפאַלענע... דאַן ענדיקט זיך דער קריג, פון מעבר לים קומען די אַמעריי־

קאַנער און אַרגענטינער, וואָס האָבן געליפערט אייזן און פלייש און זייער רייך געוואָרן, זיי באַזעצן די נאַכט־לאָקאַלן און קויפן קונסט־ווערק, און שיינע פרויען. און די אָרעמע העלדן ליגן אין דער ערד און פוילן ווי נאַראָנים...

די נאָכקריגס־גענעראַציע איז אפשר אַמייסטנס געווען אויפגעבראַכט קעגן דאָזיקן „שטאַרבן ווי נאַראָנים". די ליטעראַטור האָט איראָניזירט דעם פון תמיד פאַרהערלעכטן העלדן־טויט און אויסגעלאַכט דעם אויסדרוק „געפאַלן אַף די פעלדער פון כבוד" ווי מען האָט אָנגערופן די שלאַכטפעלדער. די יונגע האָבן געהאַלטן די דאָזיקע באַגריפן פאַר שטיקלעך פעט, וואָס מען לייגט אַריין אין די פאַסטקעס, כדי אַריינצונאַרן די מייז. און זיי האָבן באַשלאָסן זיך קיינמאָל ניט לאָזן פאַרנעפּלען דעם געדאַנק דורך קריג־פּראָפּאַגאַנדע, מעג דער שטן זיך שטעלן אַפן קאָפּ און מאַכן די פרומסטע מינע!...

די יוגנט האָט געזען אין אַנטי־מלחמה גייסט אַן אַבסאָלוטן פּרינציפּ. אין יענע יאָרן האָט זיך דער אַבסטראַקטער פּרינציפּ צוזאַמענגעשטויסן צום ערשטן מאָל מיט דער ווירקלעכקייט. מען וועט, הייסט עס, דאַרפן גיין אין קריג, אין אַ סתם־בירגערלעכן קריג, און נאָך מיט ענטוזיאַזם דערצו?

פּיער האָט גערעדט קורץ און איבערגעחזרט עטלעכע מאָל דעם זעלבן געדאַנק: אַצינד האַנדלט עס זיך אין פאַרטיידיקן די דעמאָקראַטישע פרייהייטן קעגן פאַשיזם, וואָס באַדראָט די גאַנצע וועלט. דער צווייטער חברה־מאַן, וואָס זשאַק האָט געקענט פון לאַטיינישן קוואַרטאַל, האָט ניט נאָכגעגעבן:

— שטענדיק האָבן זיי אויסגעקלערט פאַרוואָס אונדז צו שיקן אין מלחמה. די פון 1918-1914 האָבן אויך געמיינט, אַז זיי גייען זיך שלאָגן פאַר גרויסע אידעאַלן!... ערשט ווען די לייז האָבן איינעם געפרעסן אין די טראַנשייען האָט מען זיך ארומגעזען, אַז מען קעמפט פאַרן זעלבן טייוול. און דערנאָך האָבן איינעם געגעסן די ווערים און ס'איז געווען צו שפּעט.

זשאַק איז געזעסן מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ און צוגעהערט. פאַר די אויגן האָט ער געזען די דעמאָנסטראַציעס אין די לעצטע יאָרן: אין דער שפּיץ האָבן תמיד מאַרשירט די אינוואַלידן: אָן פיס, אָן הענט, בלינדע, האַלב־פּאַראַליזירטע אַף וועגעלעך. זיי האָבן ווי געוואָרנט מיט זייערע מומים דעם יונגן דור, ער זאָל זיך נאָכאַמאָל ניט לאָזן פאַרפירן.

הינטער זיי האָבן מאַרשירט מוטערס. זייערע פּנימער, זייערע אויגן און צעעפנטע מיילער האָבן געשריען:

— מער קיינמאָל ניט! מיר וועלן קיינמאָל מער ניט אָפּגעבן אונדזערע קינדער דעם מולך!

ער האָט עטלעכע מאָל גענומען אַ וואָרט אין דער דיסקוסיע. אין תוך איז ער מסכים געווען מיט פּיערן, ער האָט נאָר געקענט בעסער אַרגומענטירן. דער עולם האָט אים אויסגעהערט — מען האָט פון אים געהאַלטן אין דאָזיקן קרייז און מען האָט געזאָגט, אַז ער האָט געלייענט מאַרקסן אין אָריגינאַל. די מייסטן פון די חברה האָבן נאָר געלייענט בראַשורן אָדער געהערט רעדעס אַף מיטינגען.

ער האָט זיך געפילט אָפּגעפרישט ווי נאָך אַ קאַלטן דוש. נאָר עטלעכע מאָל האָט ער זיך אינמיטן דערמאָנט אָן זשערמענען און זיך פאַרטומלט אין מיטן אַרויסגעזאָגטן געדאַנק. די באַהאַנדלטע ענינים האָבן געהאַט אַ היסטאָרישע וועלט־וויכטיקייט און זשערמען האָט אין זיינע אויגן פאַרלאָרן די וויטיקדיקע חשיבות. אַרויסגייענדיק פון דער פאַרזאַמלונג האָט ער זיך געפילט ווי דערלייזט פון אַ קליינלעכן ציין־ווייטיק, וואָס קען איינעם פּעסימיסטיש מאַכן אין מיטן אַ העלן פרילינג־טאָג.

פּיער האָט אים גענומען אונטערן אָרעם:

— מע׳ט מאַכן אַ קליינעם שפּאַציר?

— קום!

— מע׳ט צוגיין צו די בולוואַרן עפּעס אויסטרינקען.

שוין אַ שטיקל צייט ווי זיי זיינען געווען גוטע פריינט. זשאַקן האָט אימפּאָנירט פּיערס פּשוטקייט: ער האָט געאַרבעט ווי אַן אמתער פּראָלעטאַריער אין דער שווער־אינדוסטריע, ער האָט געטראָגן שטענדיק זיין בלויען אַרבעט־אַנצוג, ער איז געווען אין דער „ליניע", האָט געגלויבט אין דער רעוואָלוציע און זיך ניט געחקרנט צופיל. אין זשאַקס אויגן האָט פּיער פאָרגעשטעלט דעם וועלט־פּראָלעטאַריאַט, פאַר וועלכן ער האָט — פילנדיק זיך גופא אַלס קליינבירגער — געהאַט גרויס דרך־ארץ.

פּיערן האָט אימפּאָנירט זשאַקס וויסן, בפרט וואָס יענער האָט טראַצדעם געהאַט ווייניק „קליינבירגערלעכע־אַנאַרכיסטישע" שטימונגען. אין תוך זיינען זיי כמעט שטענדיק מסכים געווען. זשאַק האָט נאָר איבערלייגט און אַריינגעקלערט, אָבער געקומען איז ער תמיד צו די זעלבע מסקנות, וואָס זיין חבר האָט אָנגענומען ווי אַ גלויבן. זיין דענקען איז ענלעך געווען צום דענקען פון די טעאָלאָגן: זיי באַנוצן זיך מיט אים אַף

צו באווייזן אַן אמת, זיי וועלן אָבער קיינמאָל ניט אָוועקדענקען אַזוי ווייט, אַז עס זאָל צעשטערן דעם דאָזיקן אמת.

לענגוים דעם סעבאַסטאָפּאָל־בולוואַר, איבער וועלכן זיי האָבן גע־שפּאַנט זיינען זיי עטלעכע מאָל פאַרהאַלטן געוואָרן דורך גאַסן־פרויען, וואָס האָבן זיי צוגעזאָגט צערטלעכקייטן. זעענדיק, אַז די יונגע חברה גייען ווייטער, האָבן זיי נאָכגערופן:

— איר צאָלט כאָטש אַ גלאָז?

— גיסט כאָטש אַ פּאַפּיראָס?

זשאַק האָט זיך דערמאָנט אָן זיין לעצטע טרעפונג מיט זשערמענען און אַ זאָג געטאָן:

— צום טייוול מיט די פרויען!

— ביסט לעצטנס נערוועז — האָט פּיער אַ שמייכל געטאָן — אַ מיידל, וואָס?

זשאַק איז געווען צופרידן זיך אָראָפּצוריידן אַ ביסל פון האַרצן. אמת, דווקא פאַר פּיערן האָט ער זיך אַ ביסל זשענירט, אָבער דער פּשוטער פּיער וועט אויך אָמבעסטן אורטיילן אין אַזאַ ענין. ער האָט געענטפערט:

— יאָ!

—און פאַרוואָס ביסטו נערוועז? עס גייט ניט גוט?

— אָט אַזוי. דו קענסט דאָך די מיידלעך...

— צוליב אַ מיידל דאַרף מען זיך ניט נעמען צום האַרצן. אַ פרוי באַדאַרף מען נעמען.

— און אַז זי וויל ניט? — פאַרענטפערט זיך שעמעוודיק זשאַק.

— רעדסט נאַרישקייטן! וואָס הייסט, זי וויל ניט? איך וואָלט דיר געוויזן ווי זיך אָן עצה צו געבן מיט אַזאַ איינער!

זיי ריידן זיך אָפּ טרעפן צומאָרגנס אָוונט און זשאַק איז צופרידן, וואָס ער וועט נאָך אָן אָוונט ניט טרעפן דאָס מיידל. ער גייט מיט פּיערן אַף אַ מיטינג פון צוואַנציקסטן אַראָנדיסמאַן, און דערנאָך גייען זיי אין אַ ביסטראָ. דער עולם שמועסט פּאָליטיק, וועגן די לעצטע שטרייקן, וואָס ברייטערן זיך אויס און כאַפּן אַרום אַלע אינדוסטריע־צענטערן. ווער ווייסט, אפשר וועט עס דערגיין צו אַ רעוואָלוציע?

פרייטיק אָוונט איז ער ווידער געגאַנגען טרעפן זשערמענען. דאָס מאָל איז ער פעסטער און זיכערער באַ זיך. זיין גאַנץ לעבן איז ניט קאָנצענטרירט אַף איר באַנעמען! ער קלערט, אַז זי וועט זיין בייז, הלמאי

ער איז עטלעכע טעג ניט געקומען. אָבער זשערמען פלאַפּלט וועגן די נייעסן פון מאַגאַזין און ווען זיי געזעגענען זיך זאָגט זי:

— מאָרגן איז שבת און מיר ענדיקן פריער די אַרבעט. קום אַ ביסל פריער, אויב דו ווילסט!

און צומאָרגנס, ווען ער טרעפט זי באַם אָפּגערעדטן פּלאַץ, זאָגט זי:

— אויב דו ווילסט ערגעץ פאָרן מיט מיר, איז היינט האָבן מיר צייט.

זשאַקס בענקשאַפט, וואָס ער האָט געוואָלט אונטערדריקן רייסט זיך אָפּ מיטאַמאָל. צום טייוול, פאַרוואָס קען זי אַלץ דערליידיקן אַזוי איינ־פאַך? זי רעדט כמעט גלייכגילטיק און ער? — ער וואַקלט כסדר צווישן אַ טראַגעדיע און אַ ברוויזנדיקער פרייד! אַ קוים באַמערקבאַרער שמייכל לויפט אַדורך די ווינקלען פון אירע ליפּן ווען זי חזרט איבער:

— נו, מיר פאָרן?

ווען זיי קומען אין האָטעל שעמט זיך זשאַק אַ ביסל פאַרן בעל־הבית. ער שעמט זיך ניט אַזוי צוליב זיך ווי צוליב זשערמענען. ער קען אים דעם בעל־הבית, אַ נידעריקן מיטליעריקן פראַנצויז, וואָס האָט אויס־מעבלירט אין זיין אָרנטלעכן האָטעל צוויי צימערן, פאַרדינגט זיי צו פאַר־ליבטע פאָרלעך, און קימערט זיך ניט וועגן די געסט. אָבער דאַסמאָל זעט עס אים אויס ווי חלול הקודש, וואָס אַ פרעמדער מענטש באַגלייט זיי אַף די טרעפּ, שליסט אָפּ דאָס צימער פון זייער ערשטער ליבע און נעמט פאַרן אוועקגיין די עטלעכע פראַנק אַף פאָרויס.

זשערמען איז אַרויפגעשטיגן לייכט און גלייכגילטיק אַף די טרעפּ. זי האָט אפילו ניט אָפּגעדרייט דעם קאָפּ פון בעל־הבית׳ס בליק. אין צי־מער גופא האָט זי מיט אַ מינע פון אַ מבין באַטראַכט צי דער מאַטראַץ איז ווייך און צי דאָס בעט־באַצוג איז פריש געוואַשן. דערנאָך האָט זי אַ קוק געטאָן צי עס פליסט טאַקע וואַרעם וואַסער פון קראַן.

* * *

זיי האָבן זיך דאָרט געטראָפן פון צייט צו צייט. זשערמענס נאַ־טירלעכקייט און זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט, וואָס זיינען באַגלייט געוווען מיט אַ טיפן חוש פאַר געניסן האָבן פאַרכאַפּט זשאַקן. ס׳האָט זיך אים אויסגעדאַכט ווי זי וואָלט איבערגעגאַנגען פון אַ קלאָרער ניכטערקייט צו אַ שאַרפן, פיזישן אויפברויז פון אינסטינקטן, וואָס איז ניט געשטערט געוואָרן דורך קיין שום גייסטיקע העמונגען אָדער צוימענדיקע פאַר־אורטיילן. קיין שום טייל פון איר קערפּער איז איר ניט דערשינען בחזקת

ערוה און קיין שום פאַרגעניגן איז איר ניט דערשינען ווי אַ פאַרבאָטענע פּרוכט.

אומגעצוימט און ראַפינירט האָט זי זיך באַמיט צו שטייגערן איר גענוס, און פּיזיש־פאַרשיכורט האָט זי אים דערקלערט אירע פאַרלאַנגען מיט קלאָרע ווערטער, ניט אַרויסווייזנדיק קיין סימן פון צניעותדיקער בושה, אָפּוואַרטנדיקער צוריקגעהאַלטנקייט אָדער פּרוויאַישער פּאַסיווקייט.

זשאַקן האָט אַמייסטן אימפּאָנירט, וואָס אין איר באַנעמען איז ניט געווען קיין שפּור פון אויסגעלאַסנקייט, אַפילו ניט פון פאַרפירעריש־קייט. זי האָט אים אויסגעזען אינגאַנצן באַפרייט פון באַגריף זינד לגבי זייערע באַציונגען און ממילא זיינען אָפּגעפאַלן די קעגנזעצלעכע, אור־טיילנדיקע באַגריפן פון צניעותדיקייט און פאַרשייטקייט. זי איז געווען נאַטירלעך און אין דער נאַטור גופא זיינען פאַראַן נאָר פאַקטן, אָבער ניט קיין ווערט־אורטיילן.

זי איז אויך געווען באַפרייט פון שעמעוודיקייט און אויסגעטאָן פון יעטוועדן מיסטעריע־שלייער. זי האָט געוואוסט, אַז איר קערפּער איז גוט געפאָרעמט און זי האָט ליב געהאַט זיך צו ווייזן אין אַ נאַקעטקייט, וואָס זעטיקט די אויגן מיט איר שיינקייט און וועקט די חושים מיט איר רייץ. זי האָט ניט פאַרשטאַנען הלמאי זשאַק האָט, בעת דער ערשטער טרעפונג זייערער, געוואָלט אויסלעשן דאָס ליכט און אים דערפאַר אַ זאָג געטאָן:

— ביסט אַ נאַריש יינגל!

פאַר זשאַקס אויגן האָט איר באַנעמען ווי אויפגעהויבן אַ שלייער און געוועקט אַסאָציאַציעס מיט אַ פרעמדער וועלט און פרעמדער קולטור. ער האָט אָנגעשלאָסן זשערמענס אויפפירונג אָן קינדער־פאַרשטעלונגען, וואָס האָבן זיך איינגעקריצט אין זיין זכרון — פאַרשטעלונגען, אין וועלכע עראָס און זינד זיינען געווען ענג פאַרקניפּט און צוזאַמענגעמישט. פון דאַן זיינען אַוועק אַ סך יאָרן, אָבער די ערשטע קינדער־איינדרוקן זיינען פאַר־בליבן. דער נזירותדיקער גייסט פון מדבר האָט געפירט אַ כסדרדיקן גע־ראַנגל מיט די געטער פון די ווייַנגערטנער פון לאַנד כנען, וואָס האָבן סימבאָליזירט די אייביקע באַפרוכפּערונג אין דער נאַטור. די פּויערים פון כנען האָבן כסדר פאַרגעסן דעם אייביקן, גייסטיקן גאָט פון די הימלען, האָבן געטרונקען ווייַן, געדינט צו דער ערדישער, שיינער עשתורת און זיינען אַרומגעלעגן מיט פרעמדע ווייבער אונטער יעדן הויכן בוים און אויף יעדן גרינעם בערגל. זיי זיינען געווען זינדיקע און זייערע געטער האָבן געהייסן עבודה זרה — אַ „פרעמדע דינסט".

שפּעטער איז צווישן צוריקגעהאַלטענעם עלטערן־הויז און דער פּרעמדער וועלט פון דעם גלאַנציק־זינדיקן פּאַריז פון די ראָמאַנען געלעגן דער זעלבער תהום.

זשערמען האָט ערגעץ ווי געהערט צו יענע פרעמדע וועלטן און פּאַרקערפּערט יענע קולטורן, וואָס האָבן פּאַרוואַנדלט זינד אין אַ גאָטעס־דינסט. קוקנדיק אויף איר, ווען זי איז מאַיעסטעטיש־שלאַנק געשטאַנען אַ נאַקעטע אינמיטן צימער, די אָרעמס געקרייצט איבער אירע פּאַרשפּיצטע, געפּאַרעמטע ברוסטן, דער שויס, אונטערן רונדיק־מוסקולירטן, ווייסן בויך, באַשאָטנט ווי מיט אַ לייכטן רעטוש, האָט זיך אים אויסגעדאַכט, אַז ער האָט זי שוין ערגעץ וואו, מיט יאָרן צוריק, געהאַט געזען. און אפשר האָט ער זי זיך שוין אַזוי געהאַט פאַרגעשטעלט אין זיין פּאַנטאַזיע, לערנענדיק וועגן יענער געטן, וואָס האָט גלייכצייטיק סימבאָליזירט די אייביקע, ערדישע פּרוכטבאַרקייט אין דער נאַטור און דעם אויפשימער־רירנדיקן רייץ פון דער זינדיקער, פּאַרפירערישער ליבע, וואָס אין אירע וועגן טאָר מען ניט גיין און פון אירע שטעגן דאַרף מען זיך אָפּקערן.

זשאַק האָט קיינמאָל ניט געטראַכט וועגן די דאָזיקע פּאַרבאָרגענע פּעדים, וואָס האָבן אים געצויגן צו זשערמענען. ווען אַ שטראַל פון דאָ־זיקן געדאַנק פלעגט דורכשעמערירן אין זיין מוח, פלעגט ער זיך פאַר־וואונדערט פרעגן: זשערמען אַ פּאַרשטייערן פון דער ארומיקער קולטור?... זי האָט דאָך אפילו ניט געקענט שרייבן קיין פראַנצויזיש אָן גרייזן! זי האָט זיך באַנוגנט מיט בילדער פון ביליקע זשורנאַלן, וואָס זיינען פּאַר־קויפט געוואָרן פאַרן „פאָלק" אויף די בולוואַרן, אינדערצייט ווען זיין שוועסטער, העלען, איז פול געווען אויף אַלע בילדער־אויסשטעלונגען און איר קאָפּ איז פול געווען מיט דער געשיכטע פון די פאַרשידנסטע אַרכי־טעקטור־סטילן...

און דאָך האָט זייער פאַרבינדונג פאַרמאָגט אויך די דאָזיקע, קוים באַמערקבאַרע שפּינוועבס־פעדים. ס'איז אים פאַרגעקומען ווי זי וואָלט פאַר אים געעפנט אַ געהיימען טויער צו די אינטימע אָנגעלעגנהייטן פון דער ארומיקער וועלט, וואָס ווערן ניט ארויסגערעדט אָפן קול און ניט אויס־געדריקט אין ביכער. זי האָט פאַרגעשטעלט לכל הפחות די רעאַליזירונג פון אַן איינגעדרימלטן וואונטש־טרוים, וואָס איז אויפגעגאַנגען אין אים דאָן, ווען ער האָט נאָך געוואוינט אַלס יונגער יינגל אָפן „פּלעצל", און אָנגעהויבן פילן, אַז ער איז אַנדערש, אַז דעם טאַטנס שטוב שטייט ניט מיט ביידע פיס אין דער דאָזיקער שטאָט און אַז ער מוז אויף פאַרשידענע

אופנים זוכן א „בילעט ד'אנטרעי", אַן איינטריטס־קאַרטע, כדי איבער־צושפּאַנען דעם גרענעץ און געפינען דעם ריכטיקן אַנשלוס אַן דער אַרומיקער וועלט מיט אַלע אירע ניואַנסן און אינטימקייטן.

געשטעלט האָבן זיך פאַר אים די דאָזיקע פראַגן הגם ער איז זייער יונג, אַלס דריי־יעריקער קינד, געבראַכט געוואָרן קיין פּאַריז, איז דאָ אויסגעוואַקסן, געאָטעמט די היגע לופט און איינגעזאַפּט די היגע אידייען און האָט געירשנט נאָר שיריים פון דער אַלטער תורה פון זיינע אבות, בעת דעם קורצן באַזוך אין אַ יידישער חדר־שולע אַפּן פּלעצל. שוין אין דער פראַנצויזישער פאָלקס־שולע, בשכנות פון „פּלעצל", איז ער געווען איינער פון די בעסטע שילער. די לערערן האָט געלויבט זיין סטיל אין פראַנצויזיש און זיינע זעלבסטשטענדיקע אידייען אין די קאָמפּאָזיציעס. געלערנט האָבן דאָרט נאָר קינדער פון פאָלק, קינדער פון אַרבעטער, בעלי מלאכות און קרעמערלעך. אַלעמענס היימען זיינען געווען גלייך ענג, חברה קליינוואַרג האָט געשפּילט אין די געסלעך און געהערט דעם יעניקן, וואָס האָט געמאַכט אַמייסטן שמד שטיק. מען האָט ליב געהאַט זשאַקן פאַר זיין זינגען פאָלקס־לידער און באַרימטע שלאַגערס. דער קוואַרטאַל, איבער וועלכן זיי זיינען אַרומגעלאָפן, איז געווען זיינער ווי יעדן איינעמס.

אָבער שוין אין „ליסיי", וואוהין ער איז אַוועק מיט 13 יאָר, איז דער גלייכגעוויכט צעשטערט געוואָרן. ס'איז געווען איינע פון די צענטראַלע מיטל־שולן פון דער הויפּטשטאָט און עס זיינען דאָרט געקומען צום ערשטן שול־יאָר תלמידים פון פאַרשידענע פאָלקס־שולן און פּריוואַטע שולן. עס זיינען געקומען די בעסטע קינדער, וואָס האָבן געהאַט זייערע באַשטימטע, דעראָבערטע פּלעצער און פּאָזיציעס אין די פּרירדיקע לערן־אַנשטאַלטן. עס זיינען געשלאָסן געוואָרן די ערשטע באַקאַנטשאַפטן און ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ שטילער געראַנגל פאַר דעראָבערן פּלעצער אין דער נייער סביבה. מען האָט זיך תחילת אָנגעקוקט און באַטראַכט ווי אין אַ פאַרשפּיל פון אַ שווערד־געפעכט, ווען די קעגנער פּרובירן תחילת אויס זייערע כלי־זין מיט אַ קלינג און קלאַנג פון לייכטע קלעפּ.

זשאַק איז אין די קומענדיקע חדשים און יאָרן געווען איינער פון די בעסטע. ער האָט זיך אויסגעצייכנט גראַדע אין פראַנצויזישער ליטעראַטור, אין אינטערפּרעטירן אַלטע טעקסטן — לידער פון די פּראָוואַנסאַלע טרובאַדורן אָדער מיטלאַלטערלעכע כראָניקעס — און דער לערער האָט געלויבט זיין אַרבעט איבער דער „שאַנסאָן דע ראָלאַן", וואָס האָט באַזונגען דעם העראָישן גייסט פון די פּאַרצייטיקע ריטער.

אין ליסיי־קלאַס האָבן מיט זשאַקן געלערנט אַ סך ווייניקער קינ־דער פון פאָלק. די מייסטן האָבן געשטאַמט פון בירגערלעכע הייזער און געווען זיינען אויך זין פון בכבודיקע משפחות, אַזעלכע וואָס האָבן געצויגן זייער אַדעליקן יחוס פון אַלטע צייטן און אַזעלכע וואָס האָבן געהערט ריידן אין שטוב וועגן טראַדיציאָנעל־קריסטלעכן גייסט פון פראַנקרייך. און פאַרוואָס זאָל דווקא דער „פּרעמדער" זשאַק אַזוי גוט פאַרשטיין און דערקלערן דעם גייסט פון די טרובאַדורן? צום ערשטן מאָל האָט ער גע־הערט הינטער זיינע פּלייצעס דעם איראָנישן אויסדרוק „לע פּעטי זשוויף פּאָלאָנע" — דער קליינער, פּוילישער ייד.

ער האָט געהיימן סאָקאָלאָווסקי און אַלע האָבן געוואוסט, אַז זיין טאַטע שטאַמט פון פּוילן. אין די העכערע קלאַסן האָבן אויך אַלע גע־וואוסט, אַז ער איז אַ ייד, הגם אין רעגיסטער פון דער שולע איז ניט געווען קיין רובריק „רעליגיע" און אויך זיינע חברים האָבן וועגן דעם ניט גערעדט. גראָדע דאָס, וואָס גוטע חברים האָבן עס אים קיינמאָל ניט דערמאָנט, איז אים געווען אַזוי אויפפאַלנד. ס'איז געווען אַזוי ווי מען דערמאָנט ניט אַ הינקענדיקן, אַז ער האָט אַ קאַליקע פוס. העפלעכע מענטשן טוען עס ניט, אַלע ווייסן אַז קיינער איז ניט שולדיק אין דעם, וואָס מען האָט אַ קאַליקע פוס, אָבער דער מום בלייבט פאָרט אַ מום!

אפילו מיט די יידישע חברים, וואָס זיינען געגאַנגען אין זעלבן קלאַס, האָט ער וועגן דעם ניט גערעדט. די האַרט־הויטיקע צווישן זיי האָבן דעם גאַנצן ענין ניט געפילט און די אַנדערע האָבן אפילו אויסגעמיטן זיך צו טרעפן צווישן זיך, טאַקע דערפאַר, וואָס זיי זיינען אַלע געווען יידן. די מער עמפינדלעכע צווישן זיי האָבן אָנגעהויבן, ווי געוויינלעך אין אַזעלכע פאַלן, אַנטוויקלען אין זיך אַ פאַרבאָרגענע שטאָלץ מיט זייער אָפּשטאַמונג, כדי אַזוי אַרום קעגנצואווירקן דעם געפיל פון מינדערוווער־טיקייט. אָבער כמעט קיינער פון זיי — און זשאַק בתוכם — האָבן ניט געוואוסט געגנוי מיט וואָס אַזוינס זיי האָבן צו שטאָלצירן.

ער איז געווען איבערשפּיצט־עמפינדלעך ווען ס'איז אויסגעקומען צו ריידן וועגן יידן, ווען ס'איז דערמאָנט געוואָרן צו גוטן אָדער בייזן דער נאָמען „ייד". ער האָט זיך לאַנג ניט געקענט אַנטשיידן צי ער זאָל זאָגן פּראָסט און פּשוט „זשוויף" אָדער „איזראַעליט", ווי די קינדער פון די אַלטגעזעסענע, יידיש־פראַנצויזישע משפּחות האָבן זיך אויסגעדריקט. אפילו אַזאַ קלייניקייט איז אויסגעוואַקסן צו אַ פּראָבלעם. און יעדעס מאָל ווען ער האָט אָנגעטראָפן אַ יידישן העלד אין אַ בוך, האָט ער אָנגעשפּיצט

די אויערן און מיט ניינעריקייט, מיט הארצקלאפעניש כמעט, אפגעוואַרט וואָס אַזוינס דער אויטאָר וועט זאָגן און ווי ער וועט דעם דאָזיקן העלד מאָלן, פונקט ווי ער, זשאַק, וואָלט דאָ געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די מעשים און פיזיאָנאָמיעס פון אַלע יידישע העלדן פון דער גאַנצער וועלט־ליטעראַטור.

איינמאָל איז ער שטאַרק באַאיינדרוקט געוואָרן פון אַן אָפּזאַץ אין אַ בוך פון אַנאַטאָל פראַנסן, אין דער „היינטצייטיקער געשיכטע". — אַ היסטאָרישער ראָמאַן פון די צייטן פון דרייפוס־פּראָצעס. פראַנס האָט דאָרט געמאָלט מיט אַ סך חוזק און איראָניע אַן עבר בטלדיקן, קאָנסער־וואַטיוון גענעראַל, וואָס האָט געשטאַמט פון אַדל. און אָט באַקומט דער חשובער אַדעליקער אַ מתנה, אַ לייכטער מיט בריליאַנטן, פאַר זיין פריי־וואַטער הויז־קירכע פון אַ משומדתטע, וואָס איז פאַרליבט אין אַ צעיור־שעטן אַנטיסעמיט. ער וויל ניט אָנעמען קיין מתנה פאַר זיין קירכע פון אַ „יידענע", קען אָבער ניט ביישטיין דעם נסיון קענגן אַזאַ קאָסטבאַרער כלי און אויפהענגענדיק דעם לייכטער אין זיין קירכע, זאָגט ער:

— פאַרוואָס מוזן זיי, די געשמדטע יידן, זיך דווקא שטופּן אָפּן אויבנאָן פון אונדזערע קירכעס?

און זשאַק האָט זיך מיט דערשטוינען געכאַפּט, אַז דער אַלטער, עבר־בטלדיקער גענעראַל איז אים, אין דעם פאַל, נאָך סימפּאַטישער ווי יענע משומדתטע...

פאַרוואָס איז זי אים אַזוי אַנטיפּאַטיש? אין זיין פאַנטאַזיע איז זי אים פאַרגעקומען ווי יענער באַגריף פון מאַקסימום, וועגן וועלכן ער האָט גראָדע געלערנט אין דער אַנאַליטישער אַלגעברע. דער מאַקסימום איז דאָרט געווען אַ גרענעץ, וואָס האָט אָנגעוויזן די ריכטונג אין וועלכער עס האָבן זיך באַוועגט אַן אַ שיעור צאָלן פון קלענערער גרויס, אָבער פון דער זעלבער קאַטעגאָריע. איז די דאָזיקע פרוי אויך געווען אַזאַ מין גרענ־עץ? זיינען די אַנדערע, וואָס האָבן זיך באַוועגט אין דער זעלבער ריכ־טונג געווען פון דער זעלבער קאַטעגאָריע?

אָבער ער, זשאַק, איז דאָך אַ פראַנצויז! ער איז דאָ אויפגעוואַקסן, ער וויל דאָ לעבן, שלאָגן וואָרצלען און זיין מיט לייטן גלייך? פאַרוואָס זאָל עס דען זיין אומסימפּאַטיש?

ער איז געשטאַנען גאַנץ אַליין קעגנאיבער די דאָזיקע פראַגן. מיט וועמען וואָלט ער געקענט שמועסן וועגן דעם? — מיטן טאַטן? — דער טאַ־

טע איז געווען פֿאַרטאָן אין פּראַקטישע, טאָג־טעגלעכע ענינים, און אַזעלכע געדאַנקען וועלן אודאי קלינגען ווי פּוסטע, בטלנישע רייד אין זיינע אויערן. און אויב דער טאַטע איז יאָ אויפֿגעטרייסלט געוואָרן אין דער לעצטער צייט, האָט ער גערעדט וועגן „אונדזערע אבות”, וועגן „אונדזער מאַרטיראָלאָגיע” און וועגן „אונדזער געשיכטע”. דערמיט האָט ער ניט געמיינט די געשיכטע פֿון פֿראַנקרייך. די לידער פֿון די טרובאַדורן פֿון פּראָוואַנס און דער גייסט פֿון די ריטער פֿון „שאַנסאָן דע ראָלאַן” זיינען אים געווען לחלוטין פֿרעמד. און וואָס וועט ער זאָגן זיין זון?

די מאַמע, ווידער, איז געווען פֿאַרליבט אין זון און זשאַק האָט געפֿילט, וואָס פֿאַראַ גרויסע האָפֿענונגען זי לייגט אָף אים. ער וועט האָבן אַ גרויסן נאָמען און דווקא אין דער אַרומיקער גוייִשער וועלט! ניטאָ דען קיין באַרימטע יידישע אַדוואָקאַטן אין פּאַריז? גראַדע זי, וואָס האָט אָפּגעלעבט אַ האַלב לעבן אין אַ ריין יידישער סביבה, האָט איצט באַוואונדערט די „פֿראַנצויזירונג” פֿון איר זון און וואָלט זיך בשום אופֿן ניט געקענט פֿאָרשטעלן, אַז ער קען אָנטרעפֿן וועלכע ניט איז גייסטיקע שוועריקייטן אין דער וועלט, אין וועלכער ער האָט זיך געפֿילט ווי אַ בן־בית.

און די שוועסטער? זי איז געווען פֿאַרטאָן אין ווערן וואָס מער פּאַריזעריש. אונטער דעם אויסערלעכן גלאַנץ פֿון דערפֿאָלגן האָט זי אפֿשר אויך דאָ און דאָרטן ערלעבט אַנטוישונגען; ברודער און שוועסטער וואָלטן עס אָבער בשום אופֿן ניט מודה געווען איינער פֿאַרן צווייטן. אויסער דעם וואָלט אַזאַ געשפּרעך צווישן זיי אויסגעזען שטאַרק אומלאָיאַל — עס וואָלט אויסגעזען ווי אַ פֿאַרשווערונג, ווען ברודער און שוועסטער זעצן זיך אַוועק און באַטראַכטן אַ פּלאַן ווי אַמבעסטן צו אַנטלויפֿן פֿון טאַטנס שטוב.

אַחוץ דעם זיינען עס אַלץ געווען געפֿילן, וואָס ער וואָלט סיי ווי ניט געקענט אַרויסברענגען פֿון מויל. ס'איז געווען ווי אַ שפּינוועבס, ווי אַ פּרוכנע האַלץ, וואָס צעפֿאַלט זיך ווען מען רירט זיך צו דעם צו. מיטן טרוקענעם שכל וואָלט ער די דאָזיקע ענינים ניט געקענט דערקלערן.

ער האָט זיך דערפֿילט דערלייזט, ווען ער האָט געפֿונען אַ פֿולשטענדיקן אָנשלוס צו דער אַרומיקער געזעלשאַפֿט אָפּן וועג צום „לינקן פֿליגל”. דאָרט האָט מען אים ניט געפֿרעגט קיין יחוס־בריוו און ניט פֿאַרלאַנגט, אַז אין זיינע אָדערן זאָל פֿליסן בלוט פֿון די אוראַלטע תושבים און דעראָבערער פֿון לאַנד. דער דאָזיקער וועג האָט אויך אויסגעזען אַ סך

בכבודיקער ווי סתם אסימילאַציע אָדער שמד, עס האָט אויסגעזען ווי א פשרה: איר זאָגט זיך אָפּ פון אייער גאָט און איך זאָג זיך אָפּ פון מיינעם, און מיר שליסן זיך אָן אָן א נייער אמונה.

דער וועג אַף לינקס האָט מיטאַמאָל געלייזט ביידע שוועריקייטן: ער האָט געגעבן א מעגלעכקייט צו ווערן אַן „אמתדיקער פראַנצויז" און האָט געשטילט די געוויסנסביסן פון איינעם וואָס לויפט אַריבער פון לאַגער פון די שוואַכע צום לאַגער פון די שטאַרקע. דער נייער אידעאַל האָט דאָך געעפנט ברייטערע האָריזאָנטן און געשטרעבט צו דער באַפרייונג פון אַלע שוואַכע און אונטערדריקטע פון דער גאַנצער מענטשהייט. ער האָט דעריבער ניט געפּלאָגט דעם געוויסן ווי דעזערציע, נאָר פאַרקערט — געגלעט מיט זיין דערהויבנקייט און ברייטהאַרציקייט.

אָבער אויך אין דער אַלגעמיינער, פּאָליטישער וועלט, אין וועלכער ער האָט זיך געוואָרפן מיט ברען, האָט ער מיטגעשלעפּט דעם עיקר פון זיין „יידישן קאָמפּלעקס". ער האָט זיך אויך איצטער אָפּגעשטעלט אַף די נעמען פון דעלעגאַטן, פונקציאָנערן, זשורנאַליסטן און שרייבער פון „לינקן פליגל" און א ווײַלע א טראַכט געטאָן צי דאָס זיינען יידן. אין דער דאָזיקער חקירה האָט געשטעקט א שטאָלץ און גלייכצייטיק א באַהאַלטענע שרעק: מען זאָל אויך דאָ, ווידעראַמאָל, ניט זאָגן: — פאַרוואָס שטופּן זיי זיך דווקא אָפּן אויבנאָן פון אונדזערע קירכעס?... אַפילו אין אַזאַ פראַגע ווי „אָפּאָזיציע" צו דער פּאַרטיי האָט ער אַריינגעמישט דעם יידישן מאָמענט, מאַכנדיק זיך אין געדאַנק א פאָרוואורף: אַה, פאַרוואָס גייען אַזויפיל יידן אין דער אָפּאָזיציע? דער געדאַנק פון צוויי לאַגערן, וואָס ער האָט אייגנטלעך באַקעמפט, האָט געשלאָגן טיפע וואָרצלען אין זיין מוח און ער האָט זיך געפילט פאַראַנטוואָרטלעך פאַר „זיין" לאַגער.

אויך זשערמענען האָט גלייך אין די ערשטע טעג פון זייער באַקאַנטשאַפט געזאָגט, אַז ער איז א ייד. ער האָט געהאַלטן פאַר זיין חוב עס איר צו זאָגן, הגם ער האָט ניט געהאַט קיין ממשותדיקן גרונט עס צו טאָן: ער איז דאָך געווען אַן אינטערנאַציאָנאַליסט, אַן אַטעיסט און סיי זיין קולטור־טראַדיציע, און סיי זיין אָפיציעלער פּאַס זיינען געווען פראַנצויזישע. ער וואָלט זיך אָבער פאַרגעקומען ניט־ערלעך, ווען ער זאָגט עס איר ניט — ניט ערלעך לגבי זיך און אויך לגבי איר: ווי ער וואָלט אַזוי אַרום אויסבאַהאַלטן פאַר איר א געפערלעכן סוד פון זיין פאַרגאַנגענהייט.

זשערמען האָט פון זיין דערקלערונג ניט געמאַכט קיין גרויסן ווען.

זי האָט געוואָרפן אַף אים אַ קורצן, דערשטוינטן בליק און אין אַ ווײַלע אַרום געזאָגט:

— אַ ייִד?... דו רעדסט דאָך פראַנצויזיש אַזוי ווי מיר אַלע!

און ווײַל זיי זײַנען דאַן גראָדע געגאַנגען איבער אַ גרויסער האַנדלס גאַס, איז זי שטיין געבליבן בײַ אַ באַלויכטענער וויטרינע און באַטראַכט טריקאָ־סוועטערס פון דער לעצטער מאָדע.

פערטער קאַפּיטל

העלען איז אַריינגעקומען אַפּט און טאָקע בײַ זשיליעט באַר האָט זי זיך באַקענט מיט דער באָהעמיע פֿון אומבאַקאַנטע קינסטלער. זי האָט דאָרט באַוויזן ראשית כּל צו פֿאַנגען דאָס האַרץ פֿון אַ יונגן פּאָעט, וואָס האָט אונטערגעהונקען אַף אַ פֿוס. און זי איז מיט אים אָפּגעזעסן עטלעכע מאָל ביז פֿאַרטאָג בײַ אַ טישל פֿון קאַפּע דאָם" אַפֿן מאָנפּאַרנאַס, וועלכער איז געווען אָפֿן אַ גאַנצן מעת־לעת. ערשט שפּעטער האָט זי זיך דערוווּסט, אַז דער דאָזיקער פּאָעט איז מיט איר געזעסן אַ גאַנצע נאַכט און האָט געשמועסט פּראָבלעמען פֿון קונסט, ווײַל ער האָט פֿראָסט און פּשוט ניט געהאַט צו באַצאָלן די נאַכט אין אַ האָטעל. באַם גרויען פֿון פֿאַרטאָג האָט זי זיך אויך דערוווּסט, אַז יענער האָט זינט נעכטן אינדערפֿרי גאָרנישט גענומען אין מויל אַרײַן. זי האָט אים דעריבער אײַנגעלאַדן אין אַן אַנדער קאַפֿע־הויז און צו איר גרעסטער באַוווּנדערונג און דער באַוווּנדערונג פֿון קעלנער, האָט דער פּאָעט אַראָפּגעזופּט אַפֿן ניכטערן האַרצן דרײַ טעפּעלעך קאַווע מיט מילך, האָט פֿאַרביסן מיט זעקס מילך־ראָגאַלקעס און ערשט נאָך דעם האָט ער אַ פֿרעג געטאָן העלענען:

— איר קענט מיר צאָלן אַ סאַנדוויטש אויך?

און ער האָט אויפֿגעגעסן צוויי סאַנדוויטשן: איינעם מיט קעז און אַ צווייטן מיט וואורשט. דאַן האָט ער טיף אָפּגעאָטעמט און געזאָגט:

— און איצט וועט מען גיין כאַפּן אַ דרימל!

— וואוהין? — האָט געפֿרעגט העלען?

באַטאָג איז דען אַ דאגה וואו צו שלאָפֿן? איך האָב אַ סך באַקאַנטע, וואָס גייען אַוועק אינדערפֿרי צו דער אַרבעט, כאַפּ איך זיך אַרויף צום ערשטן בעסטן און לייג זיך אַרײַן אין בעט. אַזוי אַרום געניס איך,

פארשטייט זיך, פון די בעסערע בעטן מיט ריינע לײַלעכער. איר ווילט מיטגיין?

— וואָס הייסט מיטגיין? אין אַ פרעמדן צימער?

— און ווען איך וואָלט געהאַט געלט אויף דינגען אַ צימער, וואָלט עס ניט געווען קיין פרעמד צימער? יעדעס צימער איז אַ פרעמד צימער פונקט ווי יעדע פרוי איז אַ פרעמדע פרוי! אַ מענטש פאַרמאָגט אייגנס נאָר אַ קערפּער און אַ נשמה!

און טאַקע בײַ מאַדמואַזעל זשיליעט באַר האָט זיך העלען באַקענט מיט יענעם יונגן מאָלער, וועלכן זי איז אַזוי שטאַרק געפעלן געוואָרן, אַז ער האָט זיך בײַ איר גלייך גענומען בעטן זי זאָל פאַר אים פּאָזירן אַלס מאָדעל. ווען ס'איז געקומען צום מאָלן, האָט זי אַרויסגעוויזן, אַז זי דאַרף פּאָזירן נאַקעטערהייט. און אַזוי ווי העלען האָט זיך זשענירט, האָט ער איר אָנגעהויבן דערקלערן מיט אותות ומופתים, אַז נאָר דורך איר, העלענס, פאָרטרעט, וועט ער קענען מאַכן קאַריערע. און העלען האָט, פאַרשטייט זיך, ניט געהאַט קיין האַרץ צו שטערן אַ יונגן קינסטלער אין זיין קאַריערע.

דער ענין וואָלט געבליבן בסוד, וואָרים העלען איז געמאָלט געוואָרן טאַקע אין זשיליעטס סטודיאָ און קיינער, אויסער דעם מאָלער האָט זי ניט געזען אין חוהס מלבוש. האָט אָבער דער מאָלער אויסגעשטעלט דאָס בילד אין אַ גאַלעריע אויף פּאַבור סאַנט־האָנאָרעי און ער האָט באַקומען אַ גוטע פּרעמיע. און אַזוי ווי אַ סך מיידלעך פון „פּלעצל" זיינען געלאָפן אויף אויסשטעלונגען פון בילדער, האָבן זיי גלייך דערקענט העלענען און די זאַך איז דערציילט געוואָרן אין ספרים־קרעמל פון מאַדאַם שפּייזער און פון דאָרט איז ער דערגאַנגען צו רחלם אויערן.

האָט רחל ראשית כל געזאָגט, אַז מאַדאַם שפּייזער זאָל בעסער היטן אירע אייגענע טעכטער איידער זיך מישן אין פרעמדע געשעפטן. וואָרים אַלע האָבן געוואוסט, אַז די עלטערע טאָכטער פון מאַדאַם שפּייזער איז אַ סעקרעטאַרן בײַ אַ לינקן דעפּוטאַט און קומט אַהיים נאָך אַ האַלבער נאַכט, אויב ניט נאָך שפּעטער. און דערנאָך האָט זי זיך ניט געפוילט, האָט אָנגעטאָן אירע שיינע מלבושים, איז אַוועק אויף פּאַבור סאַנט־האָנאָרעי און דאָרט האָט זי זיך אַוועקגעשטעלט אין דער גאַלעריע און זיך גענומען באַטראַכטן העלענעס אַקט.

זי איז וואַרשיינלעך לאַנג געשטאַנען, וואָרים אַ מיטליעריקער מאַן, אין אַ שוואַרצן סמאָקינג, האָט זיך צו איר דערנענטערט און געפרעגט:

— איר האָט אַן אינטערעס פאַרן דאָזיקן בילד, מאַדאַם?
— וואָס הייסט אַן אינטערעס? — איז רחל געוועזן אויסער זיך.
— איך מיין צי איר וואָלט אים געוואָלט קויפן?
— נאַ דיר אַ נייע געשיכטע! — האָט אַ קלער געטאָן רחל און אפן קול האָט זי טרוקן געענטפערט:
— קויפן?... אַ שיינעם דאַנק! איך האָב זי שוין איינמאָל געקויפט... אַ טייערע מציאה!
— אודאי אַ מציאה! — האָט דער מאַן אין שוואַרצן סמאָקינג זיך פאַרנויגט — אַז מעסיע וועט ווערן באַקאַנט, וועט קריגן אַ שם, וועט דאָס דאָזיקע בילד ווערט זיין לכל הפּחות אַ האַלבן מיליאָן! היינט צאָלט מען פאַר זיינע בילדער גראָשנס.
און אַזוי ווי ער איז געווען דער אויפזעער פון דער „גאַלעריע", האָט ער גלייך אָנגעקלעפּט אפן ראַם פון העלענס „אַקט" אַ קליין צעטעלע: „פאַרקויפט", כדי אַלע באַזוכער זאָלן וויסן, אַז דאָס בילד שטייט דאָ שוין איצט נאָר צום אָנקוקן אָבער איינהאַנדלען קען מען אים ניט מער.
— ווער איז דער מעסיע אַנדרעי? — איז שוין רחל געוואָרן אַ ביסל נייגעריק.
— אַה, איר קענט אַפילו ניט דעם יונגן מייסטער? — האָט זיך דער מאַן אין שוואַרצן סמאָקינג ווידער פאַרנויגט — איר קויפט אָט מבינות! איך זאָג אייך מאַדאַם: ס'איז דאָס קלינגסטע צו קויפן פון אומבאַקאַנטע מאָלער, בפרט פון אַזאַ מעסיע אַנדרעי, וואָס מען זעט גלייך, אַז ער קען האַלטן אַ פּענדזל אין האַנט.
ערשט אין צוויי טעג אַרום איז קלאָר געוואָרן, אַז קיינער אין דער „גאַלעריע" האָט דעם בילד ניט פאַרקויפט און מען האָט זיך געכאַפּט, אַז חברה ניט פאַרגינער, וואָס האָבן מקנא געווען דעם דערפאָלג פון יונגן אַנדרעי, האָבן אים אָפּגעטאָן אַ שפּיצל. אַפילו די צייטונגען האָבן געשריבן וועגן דער פּיפּיקער פּרוי, וואָס האָט אַזוי קונציק אַריינגעלייגט דעם פאַרוואַלטער. דער סקאַנדאַל האָט צוגעצויגן די אויפמערקזאַמקייט פון מבינים, קונסט־קענער און סנאָבן, און דאָס בילד איז פאַרקויפט געוואָרן פאַר אַ גוטן פּרייז.
וואָס שייך רחלען האָט זי אַ גאַנצן טאָג איינגעהאַלטן איר צאָרן און ערשט אין אָוונט, ווען איר מאַן איז געקומען אַהיים, האָט זי אויסגעשאָסן מיט איינמאָל:
— האָסט געהערט אַ מעשה? אַ האַלבן מיליאָן, זאָגט ער. גוט דער־

לעבט — איך האַנדל שוין מיט מיינע טעכטער! די איין שטיקל טאָכטער, וואָס איך האָב!

— וואָס איז געשען? וואָס? — האָט מעסיע סאָקאָלאָווסקי זיך באַמיט זי צו באַרואיקן.

האָט איִם רחל דערציילט די גאַנצע געשיכטע פון אַרום און אַרום און האָט פאַרענדיקט מיטן אויסרוף:

— מאָלן האָט זיך איר פאַרוואָלט!

— שאַ, וואָס איז דער געוואַלד? — האָט זי איר מאַן אָנגעהויבן באַרואיקן — אַט האָט דאָס ווייב פון מעסיע שפּינאַצקי אַ קליין טעכטערל פון אַ יאָר פינף. ווי לאַנג זיינען זיי רייך געוואָרן, די שפּינאַצקים? ערשט ניט לאַנג זיך אַרויסגעצויגן פון דאַנען! האָט זיך דער מאַמען פאַרוואָלט, מען זאָל מאָלן דאָס טעכטערל און זי האָט באַצאָלט מלאכה־געלט אַ טויזנ־טער און דאָס קינד האָט נאָך דערצו ניט געקענט איינזיצן אָפּן בענקעלע — איז עס אַראָפּגעפאַלן און זיך צעבלוטיקט די נאָז.

— גבירים פון די „גרויסע בולוואַרן" איז עפּעס אַנדערש! מיר וואַוינען נאָך דערווייל כמעט אָפן „פּלעצל" — האָט געענטפערט רחל.

און זי האָט דערזען, אַז זי וועט מוזן דערציילן די גאַנצע געשיכטע. וואָרים דעם עיקר האָט זי ביז איצט ניט דערציילט — זי האָט ניט גע־זאָגט, אַז העלען האָט זיך געלאָזט מאָלן נאַקעט און דערצו נאָך אין אַזאַ פּאָזע. וואָרים ס'איז איר געווען אַ חרפה פאַר זיך אַליין. איצט איז זי אַרויס מיט לשון:

— אַ כלה מיידל, וואָס גייט אין שדוכים און שטייט זיך אַזוי נאַקעטערהייט פאַר אַ פרעמדן מאַן!

— וואָס הייסט? — האָט זיך סאָקאָלאָווסקי געחדושט.

— אַט דאָס וואָס דו הערסט! אַן אָרנטלעך ווייבל וועט זיך דאָך ניט אוועקשטעלן אַזוי, אָן אַ שטיקל מלבוש, אפילו פאַר די אויגן פון דעם אייגענעם מאַן!

האָט סאָקאָלאָווסקי געזען, אַז דער ענין איז ערנסטער, האָט ער געענטפערט:

— מירן רופן דאָס מיידל און פרעגן איר מויל!

און ווען העלען איז שפּעט אינאָוונט געקומען אַ פאַרויטלטע און צעשרויפּטע פון גאַס, האָט ער בנעימותדיק זיך גענומען זי אויספרעגן: הלמאי? סטייטש! און ווי קומט עס?

האָט העלען זיך אַ לאָז געטאָן אים דערקלערן, אַז בילדער צו ביל־

דער זיינען ניט גלייך, אז עס איז פאראן א קונסט אף דער וועלט, אז אלע שענסטע לייט גייען אין „לואוור", אז בא די גרעסטע מיליאָנען און חשובע מענטשן הענגען אזעלכע בילדער, וואָס מען רופט זיי „אָקטן".

מעסיע סאָקאָלאָווסקי האָט אויסגעהערט די טשעקאווע רייד פון זיין טאָכטער, האָט צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ, האָט געגלעט מיט א האַנט זיין דעמאָלט האַלב־געקירצטן בערדל און צום סוף האָט ער געפרעגט:

— יאָ, זיי קויפן אזעלכע בילדער — אף דעם זיינען זיי דאָך מי־ליאָנערן! אָבער קויפן איז עפּעס אַנדערש און זיך שטעלן פאַזירן איז ווי־דער עפּעס אַנדערש. ביסט דאָך אַן אָרנטלעכע טאָכטער — עס האָט דיר געפעלט אין טעפל?

— וואָס הייסט אָרנטלעך אָדער ניט אָרנטלעך? — האָט זיך אויפ־געגרעגט העלען — גלויב מיר טאַטע, אז ס'איז מיר גאָרנישט געשען. אָט האָט די מאָנא ליזא געדינט אַלס מאָדעל פאַר לעאָנאַרדאָ, איר פּאָרטרעט איז היינט דאָס באַרימטסטע קונסט־ווערק אף דער וועלט און זי איז געווען אַן אָרנטלעכע, בעל־הביתישע פרוי.

— זי האָט אויך פאַזירט נאַקעט, די ליזא?

— מסתמא ניט... ס'הייסט... — האָט זיך העלען צעטומלט — מען זעט אפילו א שטיקל קלייד, אָבער דער פּאָרטרעט איז דערעיקרשט פון קאָפּ.

— דאָס איז עפּעס אַנדערש, מיין קינד! דעם קאָפּ קענסטו לאָזן מאָלן וויפל דו ווילסט, אָבער...

ער האָט ניט פאַרענדיקט. ער איז געווען אַן איידעלער מענטש און וואָלט אפילו פאַר סתם א מענטשן ניט געענדיקט דעם זאַץ, בפרט פאַר זיין טאָכטער, וואָס איז געווען א כלה מיידל און איז שוין באַלד געשטאַ־נען אין שדוכים.

— און די אַנדערע בילדער? — האָט געטענהט העלען — די פון רובענס... און די „מאַדאָנאַס"?

— וואָס הייסט „מאַדאָנאַס"? — איז מעסיע סאָקאָלאָווסקי גע־ווען נייגעריק צו וויסן.

— די בילדער פון גאָטס־מוטער.

— לאָז געמאַכט, מיין טאָכטער! — האָט מעסיע סאָקאָלאָווסקי א מאַך געטאָן מיט דער האַנט — ווער ווי ווער, אָבער גאָט האָט קיין מוטער ניט געהאַט.

און א ווײַלע שפּעטער האָט ער צוגעגעבן:

— דו גיב בעסער א קוק ווי דיין אייגענע מוטער נעמט זיך דעם גאנצן ענין צום הארצן!

הגם ער האט אזוי געשטראפט זיין קינד, האט ער פונדעסטוועגן א טראכט געטאן אין הארצן, אז ס'איז גארנישט אזא „הכצעקתו", ס'הייסט גארנישט אזא געוואלד, ווי זיין ווייב האט געמאכט. אבער כל זמן העלען איז געווען אין צימער האט ער גארנישט געזאגט. ערשט ווען ער איז געבליבן מיט זיין ווייב אליין האט ער זיך צו איר געווענדעט:

— הער זיך איין, רחל, קיין גרויסער אומגליק איז דאכט זיך ניט געשען. ס'איז היינט א וועלט אזא! — דור דור ודורשיו...

דער ענין איז, ווי באקאנט, דערגאנגען ביז אין פוילישן שטעטל פון וואנען די משפחה סאקאלאווסקי האט געשטאמט און העלען איז דארט אויסגעוואקסן צו א העלדן פון א פרייע־ליבע־ראמאן. און אזוי האט איר שפעטערדיקע חברטע חנהלע זיך זי פארגעשטעלט, ווען זי איז דערשינען אין שטוב פון די סאקאלאווסקיס, וועלכע האבן זיך פאר דער צייט שוין געהאט ארויסגעקליבן פון „פלעצל" צו די גרויסע בולווארן. פאר דער צייט האבן מאמע און טאכטער זיך איבערגעבעטן: די טאכטער האט ניט פאזירט אלס נאקעטע מאדעלקע און די מאמע, ווידער, איז עטלעכע מאל געגאנגען אין „לואוור".

פינפטער קאַפּיטל

זשערמען האָט אַ קוק געטאָן אויפן זייגערל און אויסגערופן:

— שוין שפּעט, כ׳וועל גיין!

— בלייב נאָך אַ ביסל!

— ניין — האָט זי אַ זוך געטאָן צווישן די קליידער וואָס זיינען געלעגן אָנגעוואָרפן אויף אַ שטול — מ׳עט וואַרטן אויף מיר אין שטוב.

זשאַקן האָט אַרומגעכאַפּט אַ געפיל פון פאַרלוירנקייט, וואָס איז אָפּט, בעת זייערע צוזאַמענטרעפן, וואַך געוואָרן אין אים. ניט צוליב אַ פיזישן פאַרלאַנג האָט ער געוואָלט, אַז זי זאָל נאָך בלייבן. נאָר די קורצקייט פון זייערע טרעפונגען אין קליינעם האָטעל־צימער, וואָס האָבן זיך באַשרענקט אויף געשלעכטלעכע באַציונגען, איז אים געוואָרן אומהיימלעך. אַרט עס איר ניט? איין טאָג וועט זי אַוועקגיין און מער ניט קומען!

זי איז געווען פאַרטיק און אים אויסגעשטרעקט די באַק צום פאַמיליערן קוש. זשאַק האָט זי אָנגענומען בײַ דער האַנט:

— בלייב אַמאָל מיט מיר איבער נאַכט. ניט דווקא היינט.

— ניין! וואָס וועט מען זאָגן אין שטוב? דו ביסט דאָך ניט מיין חתן.

— און ווען איך וואָלט יאָ געווען דיין חתן?

זי האָט זיך אָנגעכמורעט. צום ערשטן מאָל האָט זי אים אָנגעקוקט טרויעריק און פאַרטראַכט.

— לאָמיר דערפון ניט ריידן — האָט זי אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט — און אַז איך בין דיר צו ווייניק קענסטו דיר זוכן נאָך אַ צווייטע. ס׳איז מיר אַלצאיינס!

אָבער שפּעטער, ווען זי האָט זיך שוין געקליבן אַוועקצוגיין, האָט זי געזאָגט מיט אַן ערנסטן טאָן:

— אויב דו וועסט דיר נעמען א צווייטע, איז „אף ווידערזען!" — איך קען דיך מער ניט.

— און דו? האסט שוין געהאט אנדערע מענער?

— ביסט אייפערזיכטיק אף דער פארגאנגענהייט?

— יאָ!

— נארישקייטן — האט זי אים אפגעפטרט — צו וואס דארפסטו עס ווסן?

זי האט גענומען די צייטונג, וואס ער האט געהאט אוועקגעלייגט אפן טישל דאנעבן:

— לייען! — האט זי אים אויסגעשטרעקט די בלאט און זיך גע־זעצט נאָנט לעבן אים — איך שטער דיר ניט אזוי?

— ניין.

זי האט געוואוסט, אז ער האט ליב צו לייענען, פילנדיק לעבן זיך איר נאָנטקייט. און זי גופא האט זיך אזוי ארום געפילט ווי זיין ריכטיקע פרוי און ניט סתם א געליבטע. וואס זאל זי אים דערציילן? ער וועט עס דאך סיי ווי ניט פארשטיין! און אפשר וועט ער זי גאר אויפהערן ליב האבן?... און זיין ליבע האט פאר איר געציילט א סך מער ווי זשאק האט באוויזן צו באמערקן אונטער דער מאסקע פון כלומרשטער גלייכגילטיקייט און פיזישן גענוס. און אפשר וועט ער גאר מיינען, אז זי האט זיך פאר־קויפט פאר געלט?... אינדעראמתן איז עס דאך געווען גאר עפעס אנדערש.

* * *

אין יענעם פרילינג איז זי אלס יונג מיידל אוועק צום ערשטן מאל ארבעטן אין איינעם פון די גרויסע מאגאזינען, וואס האט זיך געפונען בא די עלעגאנטסטע פערטלען פון שטאט. ס'איז יעדן טאג געווען א הין־און־צוריק רייזע פון גרויע, אָרעמע פערטלען און א באשיידענער וואוינונג צו די גאסן, וואו די וויטרינען האבן געגלאנצט מיט דער לעצטער מאָדע און די ווענט פון די הייזער האבן איינגעשלאסן באקוועמלעכקייטן און לוקסוס, וואס זיינען איר פארגעקומען לעגענדאר. אלס פארקויפערנס אין געשעפט האט מען אויסגעקליבן נאר יונגע, חנעוודיקע מיידלעך. ניט נאר די סחורה, נאר אויך די פארקויפערן האט געמוזט אויסאיבן א צוציונגס־קראפט: זי האט געמוזט זיין העפלעך, דאנקען אן א שיעור, שמייכלען זיס און נאכגיביק, אזוי אז דעם קליענט זאל ניט פאסן אוועקצוגיין מיט ליי־דיקע הענט.

אין די שמייכלען און דינסט־גרייטקייט האבן די אריינקומענדיקע

מענער געזען אַ גרייטקייט צו דינען אויך מיט ליבע. באַם אָנפּאַסן שיך האָט זי אָפט געפילט ווי די פינגער פון קליענט באַרירן און גלעטן איר האַנט. צווישן פרעגן דעם פּרייז און פאַרלאַנגען אַן אַנדער מוסטער האָבן ליפּן געפליסטערט קאָמפּלימענטן און באַשטעלט אַף אַ ראַנדעוואו.

די חברטעס, אין וועמענס סביבה זי האָט זיך געפונען אַ גאַנצן טאָג, האָבן אַלע געפילט אַף זיך דעם זעלבן, כסדרדיקן דרוק פון מענלעכע באַגערן. די אויפזעער פון די מאַגאַזינען, די שעפן אין שוואַרצע אַנצוגער און געפּרעסטע העמדער, וואָס האָבן זיך אונטערטעניק געבויגט פאַר רייַכע קליענטן, האָבן זיך געפילט ווי הערשער לגבי די מיידלעך. מען האָט זיי געמוזט זיין אונטערטעניק, פאָלגן אַפן וואונק, געפעלן ווערן, כדי ניט צו פאַרלירן דעם פּלאַץ. די אונטערטעניקייט פּרעסט זיך איין אין בלוט און מען קען ניט אָפּזאָגן דעם מענטשן, וועלכן מען איז געוואוינט אַ גאַנצן טאָג צו פאָלגן, ווען ער לאַדט איין נאָך דער אַרבעט אַף טרינקען אַ „גלאָז" אין אַ קאַפע־הויז. און ס'איז אויך ווייטער שווער אויפצוהערן זיין נאָכגיביק.

די מיידלעך, דאָ, האָבן מייסטן ניט געפילט די קלאַסן־שנאה און ניט געטראָגן די האָפענונג אַף אַ זיגרייכן קאַמף ווי זייערע ברידער און שוועסטער אין די פאַבריקן. דער רייכער „בורזשואַ", וואָס איז אַריינגעקומען אין געשעפט האָט פאַר זיי סימבאָליזירט די מאַכט. ער האָט פאַרמאָגט די שיינע דירות און אויטאָס, אין זיין פּאַרטפעל האָט ער אַרומגעטראָגן די שליסלען פון די לוקסוס־רעסטאָראַנען און ווילעס פון „קאָט ד'אזיר". און די סאָציאַלע מאַכט איז איבערגעטראָגן געוואָרן אויך אַף זיין פיזישער פּערזאָן.

זשערמענס מאַמע האָט איר געוואָרנט:

— אויב דו וועסט זיך לאָזן מאַכן אַ בויך פון עפּעס אַ דיקן חזיר פון אַ בורזשואַ, וועל איך דיך אַרויסטרייבן פון שטוב!

זי האָט ניט גערעדט פון מיידלשער ערע אָדער זינד פון ליבע. זי האָט געוואוסט, אַז אויב דאָס וועט פּאַסירן מיט אַן אַרבעטער אָדער אַ בעקער־געזעל וועט מען זען מאַכן אַ „מערי" און ס'איז קיין אומגליק ניט אויב דער ערשטער איייניקל וועט געבוירן ווערן שוין אַ האַלב יאָר נאָך דער חתונה. אָבער יענע אַנאָנימע „בורזשואַס" זיינען ווי די קעז, וואָס נאַשן אַראָפּ די סמעטענע און פאַרשווינדן.

די גאַנצע אַטמאָספער אין שטוב איז געווען אַף דער מאַמעס זייט. דער טאַטע איז געווען אַן אַלטער סאָציאַליסט, וואָס האָט דערמאָנט מיט

יראת־הכבוד דעם דערמאָרדעטן זשאָרעס. דער ברודער, קוים עטלעכע יאָר עלטער פאַר איר, האָט גערעדט וועגן אַ נאָענטער רעוואָלוציע, ווען מען וועט שיקן „אַלע בורזשואַס אויף די לאַמטערנעס", ווי ס'האָט זיך געזונגען אין דער קאַרמאַניאָל. ער איז יעדן זונטיק אַראָפּגעגאַנגען פאַרקויפן די פּאַרטיי־צייטונג אין גאַס, וואו עס זיינען זייער אָפט אויסגעבראָכן געשלעגן מיט רייכע זינדלעך, וואָס זיינען אַהער געקומען פאַרשפּרייטן זייער „אַק־סיאָן פראַנסעז" אָדער דעם „פראַנסיסט".

אָבער זשערמען האָט זייער ווייניק געלעבט אין דער סביבה פון שטוב. אודאי האָט זי געקענט געפינען אַ געליבטן צווישן די חברים פון ברודער, גיין זונטיק טאַנצן אין אַ ביליקן „באַל מיזעט", און זיך אַריינציען שפּעטער מיט אים אין אַ ביליקן צימער פון אַ הויז, וואו ס'האָבן געוואוינט אַן אַ שיעור שכנים, וואו די טרעפּ זיינען געווען שמוציק און ס'האָט זומער געהערשט אַ דושנע היץ, אַ ליאַרעם פון קינדער און זשומען פון פליגן. אָבער די רייכקייט פון יענעם פּערטל, וואו זי האָט פאַרבראַכט דעם טאָג, האָט געבלענדעט די אויגן. עלעגאַנטע דאַמען האָבן זיך באַוועגט ווי הער־שערנס צווישן זייערע פאַרערער. זי האָט זיי געזען אין געשעפט: זיי האָבן געוואָרפן מיט געלט, איינגעקויפט קליידער און טייערע אונטערוועש און פאַרשוואונדן אין אויטאָס אויף אַ וועג צו ראָמאַנטישע ליבעס, וואָס מען האָט געזען אויף די לייוונטן פון קינאָ.

זי איז נים געווען באַזונדערס שיין, אָבער איר יונגער, רייפנדיקער קערפּער האָט אַרויסגעשטראַלט דעם שאַרם פון אַן אויפבליענדיקער בלום אין פריען פרילינג. לויפנדיק יעדן טאָג פון דער אַרבעט צום אונטערגרונט־באַן האָט זי געזאַמלט אַ בוקעט פון בליקן און שמייכלען, וואָס פאַרבייגייער האָבן איר צוגעוואָרפן. זי האָט זיך לאַנג געוועדט. אָפט האָט זי מסכים געווען אויף אַ טרעפונג, געלאָזן אויסמאַכן גענוי דעם אָרט און די שעה און אין באַשטימטן טאָג איז זי נאָך דער אַרבעט געגאַנגען מיט שנעלערע טריט צום אונטערגרונט־באַן, מיט וועלכן זי איז געפאָרן אַהיים, ווי זי וואָלט מורא געהאַט, אַז עמעצער פאַרפאָלגט איר, ווי זי וואָלט זיך געשראָקן פאַר דער שוואַכקייט פון אייגענעם ווילן. אָבער געוואוסט האָט זי, אַז איינ־מאָל וועט עס דאָך פּאַסירן. און געשען איז עס אומגעריכט.

ס'איז געווען אין אַ שבת, ווען זי איז שוין אין פריען נאָכמיטאָג אַרויס פון דער אַרבעט. געווען איז דאַן אַ הייסער טאָג פון אָנהויב יולי. דער עולם האָט פאַרלאָזן די דושנע הייזער און זיך געלאָזן אין די גאַסן. אַרבעטער האָבן שפּאַצירט מיט זייערע משפחות. לעגגויים די טראָטואַרן

פון די גרויסע בולוואַרן האָט מען אויסגעשטעלט טישלעך. דער עולם איז דאָרט געזעסן געדיכט, מיט אויסגעטאָנענע רעקלעך. עס האָבן געגלאַנצט די גרויסע קופלם ביר. טאַקסים זיינען אַדורכגעפאָרן אין דער ריכטונג פון בולאָנער וואַלד. עס האָט געצויגן צום פעלד און צום וואַסער. די רייכע משפחות זיינען שוין אַרויסגעפאָרן צו די פּלאַזשעס פון דער ריוויערא און די עלעגאַנטע דאַטשעס אַפן ברעג פון אַטלאַנטיק. באַלד וועט די שטאָט ווערן פּוסט, נאָר אַרבעטער און אָנגעשטעלטע וועלן בלייבן אַפן אָנגעברענטן אַספאַלט צווישן די דושנע מויערן. זי וועט אויך בלייבן. זי האָט ניט געהאַט קיין חשק צו פאָרן אַהיים, עס האָט זיך ניט געוואָלט אַריינשטופּן אין הייסן, אָנגעפּאַקטן צוג פון אונטערגרונט. זי איז געלאָפן צופוס, פאַרבייגייענדיק איין מעטראָ נאָך דעם אַנדערן, באַשליסנדיק כסדר, אַז בא דער נאָנטסטער סטאַציע וועט זי איינשטייגן.

מיטאַמאָל האָט זי באַמערקט ווי אַן אויטאָ בלייבט שטיין אַפן אַספאַלט, נאָנט צום טראָטואַר, האַרט לעבן איר. אַ מיטליעריקער העך האָט געעפנט דאָס טירל פון וואָגן און איר אַ וואונק געטאָן:

— האַללאָ, מאַדמואַזעל, מירן אַרויספאָרן אַביסל שפּאַצירן הינטערן שטאָט?!

זי האָט אומגעדרייט דעם קאָפּ. דער מאַן איז איר געווען באַקאַנט. ער איז עטלעכע מאָל געווען אין געשעפט, האָט זיך באַמיט אָנצוקניפּן מיט איר אַ געשפּרעך, איינגעלאַדן אין קינאָ. זי האָט צוגעזאָגט און ניט געקומען. איצט האָט ער זי אודאי אָפּגעוואַרט באַם אַרויסגיין פון דער אַרבעט און איז איר נאָכגעפאָרן.

ער איז אַלט אַ יאָר פופציק, אומגעפער ווי איר פאָטער. אָבער איר פאָטער טראָגט ס'רוב אַ בלוי, לייוונטן רעקל און אין דער היינטיקער היץ טראָגט ער אַפילו ניט קיין קראַוואַט איבערן קאָלנער פון זיין העמד. און דער דאָזיקער מאַן טראָגט אַ טונקעלן, געפּרעסטן אַנצוג, אַ ווייס העמד, אַ העלן קראַוואַט מיט אַ גאָלדענער שפּילקע און אַ האַרטן קאַפּעלוש אַף זיין קאָפּ.

ער האָט אויך ניט אַזאַ פולן, מילדן פּנים ווי איר טאַטע. זיין געזיכט איז אויסגעצויגן, מיט טיפע קנייטשן בא די ליפּן־ווינקלען. אַלע זיינע שטריכן זיינען שאַרף אָנגעצויגן. ער באַמיט זיך צוגעבן ווייכקייט זיין שטימע, ווען ער זאָגט:

— אין דרויסן איז אַזוי שיין!

און ווען זשערמען קווענקלט זיך נאָך אַ ווײַלע, איילט ער זי אונטער:

— קומט אריין, אַ שאָד די צייט!

זי איז איינגעשטיגן און איינגעזונקען אין די ווייכע קישעלעך פון הינטערשטן געזעס, וואָס האָט אונטערגעשפּרונגען אונטער איר. דער מאַן דרייט ניט אָפּ דעם קאָפּ צו איר, ער קירעוועט אויס דעם אויטאָ און פּאָרט לאַנגזאַם אין דער לאַנגער, אומויפהערלעכער קאַראַוואַנע פון כל המינים אויטאָס. זשערמענען איז אָנגענעם צו באַקוקן די בולוואַרן דורך אַ פענצטערל פון אַ קליינעם, עלעגאַנטן וואָגן, וואָס פירט איר צו עטוואָס אומבאַקאַנטן. זיי שניידן אַדורך דעם „קאָנקאָרד", די באַוועגונג ווערט שיטערער, דער אויטאָ טראָגט זיך מיט אימפּעט איבער אַ ברייטן בול־וואַר, וואָס פאַרוואַנדלט זיך גלייך אין אַ ברייטער, שאָטנדיקער אַליי. באַלד גרינען זיך די ביימער פון בולאָנער וואַלד. עס שמעקט מיט בלומען און גרינס. מען זעט פאָרלעך צווישן די ביימער. די טעראַסעס פון די פאַר־שטעטישע קאַפעס זיינען אָנגעפּיקעוועט מיט מענטשן.

דער אויטאָ טראָגט זיך מיט אַ שטאַרקן אימפּעט. זשערמען קוקט ארויס מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם. אָט קרייצן זיי ווידער די סען. דאָס וואַ־סער ציט זיך ווי אַ העלע סטענגע אונטער די שטראַלן פון דער אראָפּ־נידערנדיקער זון. אַ קיל ווינטל רייסט זיך אריין דורך דער צעעפנטער, פאָדערשטער שויב. באַלד נאָך דער בריק פאַלן זיי אריין אין אַ נייער אינדוסטריע־שטאָט: ריזיקע געביידעס־בלאָקן פון רויטן ציגל, הויכע, קיי־לעכדיקע קוימענס שטרעקן זיך צום הימל. ארבעטער־פרויען גייען מיט קאָשיקעס איינקויפן. איר מאַמע גייט אודאי אויך איצט איינקויפן צום זונטיקדיקן מאָלצייט. די שטוב איז פול מיט אַ שווערן ריח פון חזיר־קאָטלעטן. דער טיש איז באַדעקט מיט פלעקן פון רויטן וויין. וואוהין פירט איר דער דאָזיקער מאַן? דאָך ניט סתם שפּאַצירן אין וואַלד און פעלד! דאָס בלוט שלאָגט איר האַסטיקער אין די שלייפן, דער ווינט קילט איר פאַרויטלטן פּנים.

באַלד פאַלן זיי אריין אין אַ גרינעם טאָל. דאָ און דאָרט הויבן זיך פאַריינצלטע ווילעס. דער אויטאָ שטייגט אַף זיג־זאַגן פון אַ באַר־גיקן וועג. הויבן, באַם ראַנד, שטייט אַן אַלטע מאַסיווע קאַטעדראַלע. באַ איר זייט ציט זיך לענגויס דעם ראַנד אַ ברייטע, פלאַכע טעראַסע, באַזעצט מיט ביימער. פון צווישן די צעגרינטע צווייגן קוקט ארויס אַ האָטעל. זיי דערנענטערן זיך אהינצו. פאָרנט, באַ טישלעך, זיצט אַ זומערדיקער עולם ארום פילפאַרביקע גלעזער משקאות.

דער אויטאָ איז שטיין געבליבן באַ אַ זייטיקער טיר. דער קעלנער,

אין אַ ווייסן רעקל, פאַרשטיים אַפן וואונק. זיי שטיינען אַף טרעפּ און גייען אַריין אין אַ צימער.

זי וואַרפט אַ שנעלן בליק אַרום. כמעט אינדערמיט, מיטן צוקאָפּנס צו אַ וואַנט, שטייט אַ ברייטע בעט, באַדעקט מיט אַ ראָזער, פּלושענער דעקע און צוויי באַשטריקטע קישעלעך ווייסן זיך אַפן צוקאָפּנס. קעגנאיבער אַ שראַנק מיט גלעזערנע שפּיגל־טירן. אַ סך שפּיגלען הענגען אַף די ווענט און וואַרפן זיך קעגנזייטיק צו די אָפּבילדונגען פון אַלע ווינקלען. זי בלייבט שטיין מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגן און וואַרט. זי פאַרלירט יעדע שפּור פון אייגענעם ווילן און וואַרט מיט פּאַסיווער, וואַקסנדיקער נייגעריקייט. זי וואַרט, אַז דער מאַן זאָל זיך צו איר דערנענטערן. ער זעצט זיך אָבער באַם טיש און פרעגט:

— עפּעס טרינקען? עפּעס עסן, מיין קליינינקע?

די פראַגע קלינגט אומגעריכט און זי ענטפערט ניט. דער מאַן דריקט אַף אַ קנאָפּ, דער קעלנער קומט, הערט אויס די באַשטעלונג, קומט ווידער אַ מאָל מיט אַן אָנגעלאָדענעם טאַץ. דער מאַן איז העפלעך: ער באַלייגט איר דאָס ברויט מיט שינקע, גיסט איר אַן ווייַן, קלאַפּט צו לחיים און פילט איר ווידער אָן דאָס גלאָז. דער שטאַרקער ווייַן שלאָגט אין קאָפּ, ווי דורך אַ נעפּל הערט זי שפּעטער זיין שטימע:

— ביסט כאָטש ניט קראַנק?

ער האַלט איר האַנט און פירט זי איבערן צימער.

— ניין.

— קיינמאָל ניט געוועזן קראַנק?

— פאַראַיאָרן ווינטער האָב איך געהאַט די גריפּע... געווען אַ גריפּע־עפּידעמיע אין אונדזער קוואַרטאַל!

ער שמייכלט מיט פאַרשזמורעטע אויגן:

— איך מיין עפּעס אַנדערש. האָסט דאָך שוין געהאַט פאַרשידענע מענער. פאַראַן קראַנקע...

— ניין — שאָקלט זי מיטן קאָפּ — קיינעם ניט געהאַט!

און זי ווערט רויט ווי זי וואָלט זיך געשעמט מיט איר צו־לאַנג אָפּגעהיטער צניעות.

דער מאַן איז מיסטרויאיש: אַלע דערציילן זיי די זעלבע געשיכטע! אָבער אין זשערמענס אומבאַהאָלפנקייט און אין אירע אינסטינקטיווע באַוועגונגען צו פאַרדעקן איר נאַקעטקייט מיט די הענט און אָרעמס, מערקט ער, אַז זי זאָגט אמת. ער פּליסטערט זיסע ווערטער, די שאַרפע

שטריכן פון לאַנגן געזיכט ווערן אָנגעצויגענער, די קנייטשן אַרום די ליפּן טיפער, די אויגן גרעסער.

זשערמען דריקט איין איר קאָפּ אין קישן. זי מאַכט צו די אויגן. זי פילט נאָר דעם וואַרעמען הויך, וואָס גליטשט זיך איבער איר קערפּער, קאַלטע, ביינערדיקע פינגער באַרירן לייכט אירע גלידער, ווי זיי וואָלטן אויספּרובירט זייערע מוסקולן. איר אויפרעגונג וואַקסט — ניט קיין אויפברויז פון חושים, נאָר ווי אַ געמיש פון נייגעריקייט און דערוואַרטונג פון אַ גרויסן געשעעניש.

זי האָט געעפנט די אויגן און געוואָרפן אַ בליק אַרום. אין אַלע שפּיגלען, אויף די ווענט, אַנטקעגן אין דער גרויסער שאַפע, האָט זי געזען דאָס זעלבע בילד: דעם מאַן אין ווערסטל, מיטן שניפּס, מיט געקראַכמאַלעטע מאַנשעטן, וואָס זיינען אַראָפּגעפאַלן אויף די הענט, איינגעבויגן איבערן קערפּער פון אַ פרוי. אין איר מוח איז אויפגעגאַנגען אַ בילד פון געשלעכטלעכע באַציונגען, וואָס זי האָט רעאַל געזען צום ערשטן מאָל מיט יאָרן צוריק. זי איז געשטאַנען הינטער אַ פאָרהאַנג, אין שטוב, און געקוקט ווי צוויי הינט האָבן זיך מכין געווען צום פּאָרן. דער זכר האָט זיך לאַנג אַרומגעדרייט אַרום זיין פּאַרטנערן, געדרייט מיטן העק און ניט איינגעשטאַנען קיין ווײַלע אויף אָן אָרט. אַ רויטע, נאַסע צונג איז אַרויסגעהאַנגען פון זיין מויל. זי האָט געציטערט, מען זאָל זי ניט דערשנאַפּן בײַ דער דאָזיקער באַאָבאַכטונג, און דאָך ניט געקענט אָפּרייסן די אויגן, און זיך באַפרייען פון דער אַלץ וואַקסנדיקער נייגעריקייט.

אויך איצט האָט זי געציטערט און איז געווען נייגעריק. זאָל עס שוין פּאַסירן! אָבער דער מאַן האָט געהאַט צייט, ער האָט ווי געזעטיקט זיינע אויגן אין איר אומבאַרירטער שיינקייט און געזעטיקט זיינע אינסטינקטן ווי אַ קאַץ, וואָס שפּילט לאַנג מיטן געכאַפּטן מייזל איידער זי נעמט זיך צום פרעסן. און מיטאַמאָל איז ער אַריין אין אַ זייטיקן צימערל. זי האָט דערהערט דאָס פּלייצן פון וואַסער. מען האָט זי גערופן. אין דאָנעבנדיקן צימער זיינען די ווענט געווען באַדעקט מיט בלויע קאַכלעס. אויך די וואַנע איז געווען בלוי און דאָס וואַסער האָט דאָרט באַקומען אַ בלויע פאַרב פון יאַם-שפּיגל. דאָס וואַרעמע וואַסער האָט געגלעט דאָס לייב, געוואָרעמט איר בלוט און דער אויפגעהיצטער אַלקאָהאָל איז איר אויפגעשטיגן אין קאָפּ. דער מאַן האָט געקוקט אויף איר אויסגעצויגענעם קערפּער, וואָס האָט אַרויסגעקוקט פון דורכזיכטיקן בלוי, און געשמייכלט. זי האָט זיך דערמאָנט, ווי איר טאַטע האָט מאַנכעסמאָל, ווען זי איז

נאָך געווען אַ קליין קינד, צוגעקוקט בעת די מאַמע האָט זי געבאָדן. ער פלעגט זי באַשפּריצן מיט וואַסער און הנאה האָבן פון אירע שטיפעריייען. און ווי דער טאַטע, האָט אויך איצט דער מאַן זי איינגעוויקלט אין אַ ווייכן באָד־טוך, זי אָפּגעטריקנט און געטראָגן אויף די הענט. זי האָט זיך דערפילט ווי אַ קליין קינד, האָט פאַרוואָרפן דעם קאָפּ אויפן קישן און צוגעמאַכט די אויגן ווי צום שלאָפן.

ווען זי איז שפּעטער, בעתן אָנטאָן זיך, צוגעגאַנגען צום פענצטער, איז שוין אין דרויסן געלעגן אַ גרוילעכער בין־השמשות. די אַליי איז פול געווען מיט שטאָטישע איינוואוינער, וואָס זיינען אַהערגעקומען פּראַווען זייער ערב־זונטיקדיקן נאָכמיטאָג. פאַרלעך האָבן שפּאַצירט אַרומגענומען צווישן די ביימער. מען האָט געזען זייערע צעשטראַלטע פּנימער און פליס־טערנדיקע ליפּן. אונטן האָט אַ לייכטער אָטעם זיך פאַרצויגן איבערן גרי־נעם טאָל און די ביימער האָבן אויסגעזען צוזאַמענגעטוליעט און באַשאָטנט. באַזוימט מיט הויכע קוסטעס, האָט זיך געצויגן אין זיג־זאַגן די לאַנגע סטעזשקע פון טייך. און אין דער ווייט, איבער בערג און טאָלן, האָט זיך געהויבן די שטאָט. דאָ און דאָרט האָבן זיך געצונדן פריע רעקלאַמע־ליכטער. שיינוואָרפנדיקע אויגן האָבן זיך געיאָגט ווי בלאָנדזשענדיקע פייערלעך איבער געשלענגלטע וועגן. אַפילו דער אייזערנער, פאַרזשאַווער־טער אייפעל־טורעם האָט אויסגעזען פונדערווייטנס ראָמאַנטיש אונטערן סערפּ פון דער בלאַסער לבנה.

זשערמענען האָט אַרומגעכאַפּט אַ זיסלעכע בענקשאַפט. זי וואָלט געוואָלט שפּאַצירן מיט אַ נאָענטן חבר אין דער אַליי, אַרומשפּרינגען אי־בערן גראָז, זיך נאָכיאָגן און לאַכן אויפן קול. זי האָט אויסגעדרייט דעם קאָפּ צום מאַן, וואָס איז געשטאַנען באַם שפּיגל, אָנגעטאָן אין זיין טונקל גרויען אַנצוג, און געבונדן דעם שניפּס.

— ווי הייסט איר, מעסיע? — האָט זי אים געפרעגט.

— ווי איך הייס? — ער האָט זי אַ וויילע באַטראַכט מיט אַ פאָרשנדיקן בליק — קענסט מיך רופן זשיל! — האָט ער געזאָגט נאָר אַ פאַרנאָמען.

— איר'ט נעמען דעם אויטאָבוס, מאַדמואַזעל? — האָט ער גע־זאָגט אין אַ וויילע אַרום — איך מוז נאָך ערגעץ וואו פאָרן. איך קער זיך אַצינד ניט אום אין שטאָט.

און ער האָט איר אויסגעשטרעקט עטלעכע געלט־באַנקנאָטן:

— אָט האָט איר אויף אַ בילעט.

זשערמען האָט צוזאַמענגעקנייטשט דאָס געלט אין איר זשמעניע און ניט געוואוסט וואו עס אהינצוטאָן. פאַרן אוועקגיין האָט דער מאַן איר געקושט פּאַטערלעך אַפן שטערן:

— איך וועל פאַרבייקומען, אפשר סוף וואָך. כ׳וועל דיר מאַכן אַ צייכן און דיך שפּעטער אָפּוואַרטן בא דעם „קאַפע פון שלום".

ער איז געקומען אין עטלעכע טעג אַרום און זיי פלעגן זיך אָפּט טרעפן אין אַ צימער אין שטאָט. זשערמען האָט אים כמעט פיינט גע־קראָגן: אין זיינע באַציונגען איז ניט געווען קיין שפּור פון פריינטשאַפט, קיין סימן פון נאָענטער פאַרבינדונג. ער האָט זיך ניט געוואָלט ווייזן מיט איר פאַר מענטשן און אויסגעמיטן צו שפּאַצירן מיט איר אין גאַס אָדער אפילו זי טרעפן אין אַ קאַפע־הויז. זי האָט זיך געפילט ווי אַן אינסטרו־מענט צו דערפילן יענעמס פאַרלאַנגען. זי גופא, איר גאַנצער מהות, איז אים געווען גלייכגילטיק. זיינע צערטלעכקייטן זיינען געווען נאָר אַן אויס־דרוק פון מאָמענטאַנער, פיזישער אויפרעגונג און זיך כמעט ניט באַצויגן אַף איר פּערזענלעך.

און פונדעסטוועגן האָט זי זיך ניט געקענט באַפרייען פון אים. די רויקייט פון זייערע באַציונגען, וואָס האָט געגרענעצט מיט ברוטאַלי־טעט, האָט זי צוגעשמידט און זי האָט אָנגעהויבן געפינען אַ געשמאַק אין דער אונטערטעניקייט. אויך די אַטמאָספער האָט געווירקט: אין דער באַ־ציונג פון אַ סך מיידלעך פון איר סביבה לגבי דעם מעכטיקן מאַן איז געווען פיל ענלעכעס צו דער אונטערטעניקייט פון הינער, וואָס מאַכן אַ ווארע פאַר גדלותדיקן, מיטן רויטן קאַם באַצירטן האָן, ווען יענער באַ־ווייזט זיך אַפן מיסט־הויפן; וואָס בויגן זיך אונטער אים, נאָך אַ קורצן געיעג, ווען עס קומט אים אָן דער חשק צו באַפרוכפּערן און קוואָקען דער־נאָך מיט פאַרגעניגן ווען ער וואַרפט זיי צו אַ קערנדל.

איינמאָל איז זי געקומען אַף זייער טרעפונג אַ צעטומלטע. איר פריינט האָט עס באַמערקט און אָנגעהויבן אויסצופרעגן. זי האָט זיך צע־וויינט און ער האָט גלייך פאַרשטאַנען וועגן וואָס עס האַנדלט זיך. ווען זי איז געקומען צו זיך, האָט זי אים געזאָגט מיט גלאַנצנדיקע טרערן אין די אויגן:

— דאַכט זיך, אַז איך בין שוואַנגער.

— פון וועמען? — האָט ער קאַלט געפרעגט.

זי האָט אים אָנגעקוקט דערשטוינט.

— מען קען דאָך ניט וויסן! דו האָסט דאָך אודאי געהאַט אויך

אנדערע. מען קען ניט קאָנטראָלירן, ווער עס גייט אַלץ אריין און ארויס דורך אַן אָפענע טיר.

די ווערטער האָבן איר אַ שלאָג געטאָן אין פּנים, ווי דער מאַן וואָלט זי געפּאַטשט. זי האָט דערפילט אַ טיפע באַליידיקונג און אַ חשק זיך אויפצוהויבן און אַנטלויפן. פונדעסטוועגן איז זי געבליבן, האָט זיך שפּעטער געלאָזן בארויקן מיט צערטלעכע רייד און זיך נעמען אין זיינע אָרעמס. אַ ווײַלע האָט זי זיך פאַרגעסן און נאָכדעם האָט זי ווידער גע־וויינט. באַם געזעגענען זיך האָט ער געזאָגט:

— דו פאַרשטייסט דאָך, אַז איך בין ניט פאַראַנטוואָרטלעך, אָבער אַט האָסטו געלט, אויב וועסט דאַרפן גיין צו אַ דאָקטער. און ווייטער וועלן מיר זען.

פון דאַן איז ער פאַרשוואונדן און זי האָט אים מער ניט געטראָפן. עס האָט זיך ארויסגעוויזן, אַז זי האָט געהאַט אַ טעות, אָבער זי איז גע־ווען צופרידן, וואָס עס האָט זיך אַזוי געמאַכט. זי האָט זיך ערנסט פאַר־טראַכט איבער די עטלעכע פאַרלאָפענע חדשים און איבער דעם סוף פון זייער פאַרבינדונג, און האָט באַשלאָסן זיך מער ניט אריינצולאָזן אין ענלעכע אַוואַנטורעס.

אַ לענגערע צייט איז זי געווען צוריקגעהאַלטן. אָבער דאַן האָבן זיך געמאַכט אַנדערע באַגעגענישן, וואָס האָבן געלאָקט און צוגעזאָגט צו זיין אַנדערש. עקשנותדיקע צודרינגלעכקייט און צערטלעך פּליסטערן האָבן געשאַפן אין אָנהויב די אילוזיע פון דער דערוואָרטעטער ליבע. אין תּוך האָבן זיי זיך שפּעטער ארויסגעוויזן ענלעך און סוף כּל סוף געבראַכט נייע אַנטוישונגען.

לעצטנס האָט זי מער געלעבט אין קרייז פון איר משפּחה און דער נאָנטער סביבה. צוזאַמען מיט זיי האָט זי דורכגעמאַכט די שטורמישע טעג, וואָס האָבן אויפגעברויזט דאָס לאַנד. די פּאָליטיק איז אין יענע טעג געווען ניט נאָר אַן ענין פון שווערע, לאַנגווײַליקע דיסקוסיעס אין אָפּגעשלאָסענע קעמערלעך, נאָר האָט פאַרגעשטעלט אַ געמיש פון בונט און יום־טובדיקייט, ערנסטקייט פון קאַמף און פייערלעכקייט פון ערב אַ שטורעם. די „לינקע" האָבן אַדאָפּטירט די אַלטע, אַפילו רעליגיעזע, פאָלקס־שׂימחות: מען האָט טומלדיק געפייערט אַ „רויטן נאַטל". אין די אַרבעטער פאַרטלען און אויף די דעמאָנסטראַציע־אויספלוגן אין וואַלד זיי־נען דורך אַגב איינגעאָרדנט געוואָרן טאַנץ־פאַרווײַלונגען, וואו מען האָט זיך געקענט אַזוי גוט אַמוזירן ווי אין די „באַל־מיזעטס" פון רי דע לאַפּ

אָדער באַסטיל־פּלאַץ. און די מיטינגען פון וועלט־ד׳היווער האָבן פאַרמאָגט די פייערלעכקייט און די היפּנאָטישע ווירקונג פון אַלטע, רעליגיעזע מאַסן צערעמאָניעס, ווען צענדליקער טויזנטער מענטשן האָבן זיך דאָרט גע־פּרעסט אַף די האַלב־טונקעלע, הויכע באַלקאָנען און גאַלעריעס, אויסגע־הערט רעדעס און געזונגען מיט התלהבות דעם „אינטערנאַציאָנאַל" און שפּעטער — די „מאַרסעליעז".

דאַן האָט זי באַגעגנט זשאַקן. פון אָנהויב אָן האָט זי געאַהנט, אַז דאַסמאָל וועט עס זיין אַנדערש. אָבער טאַקע דערפאַר איז זי לכתחילה געווען מיסטרויאיש. זי האָט געהאַט גענוג פון די אַלע פּרוכטלאָזע אוואַנ־טורעס און געחלומט פון געפינען דעם ריכטיקן. וועט ער זיין דער ריכ־טיקער? דאַסמאָל וועלן זיי זיין גלייכבאַרעכטיקט אין דער ליבע, אָבער אויך ער איז ניט פון אירע מענטשן. וועט זי ניט פאַרבלייבן פאַר אים נאָר אַן אַנגענעמע דערינערונג פון א יוגנט־זינד?

* * *

— דו ביסט מיין ערשטע ליבע — האָט זי איבערגעריסן די שטיל־קייט — פאַר דיר האָב איך קיינעם ניט געהאַט.

— אמת? — האָט זשאַק אוועקגעלייגט די צייטונג.

— יאָ. דו האָסט מיך אויפגעהויבן פון בלאָטע און געשטעלט אַף די פיס.

זשאַק האָט געוואַרט. ער האָט זי ניט געוואָלט פאַרהאַלטן קעגן איר ווילן.

— אָבער איך האָב מורא — האָט זי אויסגעשטרעקט די אָרעמס.

— מורא? פאַרוואָס?

— איך ווייס ניט. ס׳איז ווי די אומזיכערקייט בעת א חלום: מען האָט מורא יעדע ווײַלע אויפצוואַכן.

זי טוליעט זיך צו אים ווי וועלנדיק זיך באַפרייען פון שווערע, לעסטיקע מחשבות. זשאַק ענטפערט אַף איר צערטלעכקייטן. זי ווערט זיך ניט, רעדט ניט מער פון אוועקגיין. פונדעסטוועגן איז ער אַלץ אומ־דרייסט. און ווי תמיד ווערט איר זיכערקייט פאַרשטאַרקט דורך זיין אומ־באַהאָלפנקייט. אַלע אַנדערע האָבן פאַרלאַנגט איר נאָכגיביקייט, ווי עט־וואָס זעלבסטפאַרשטענדלעכעס, וואָס קומט זיי. ער האָט פון ערשטן מאָ־מענט אָן געצווייפלט. ער איבערשאַצט זי. איין באַוועגונג פון איר קער־פּער, וואָס דריקט אויס הסכמה, און ער איז באַהערשט פון איר צוציונגס־קראַפט. זי בלייבט בײַ קלאָרע געדאַנקען: בײַ די אַנדערע איז זי געווען

אַן אינסטרומענט צו באַפרידיקן יענעם. אַצינד איז זי דער עיקר, דאָס וויכטיקסטע. איר דראַנג אים צו באַפרידיקן וואַקסט ניט אַרויס פון אונ־טערטעניקייט, נאָר פון כמעט אַ מוטערלעכער ליבע.

די מחשבותן ווערן פאַרטושט. נאָר אַ לייכטע שרעק שימערט נאָך: מיט וואָס וועט זי אים איינהאַלטן אַף דער דויער? באַ די פריערדיקע איז קלאָר געווען וואָס זיי זוכן און וואָס זיי געפינען. ס'איז איר אויך געווען גלייכגילטיק אויב ס'וועט זיך פריער אָדער שפּעטער ענדיקן. לגבי אים פילט זי צום ערשטן מאָל דעם ציטער צו פאַרלירן דעם געליבטן מאַן.

האָט זי ניט גענוג דערפאַרונג אַף צו וויסן ווי אַזוי צום בינדן אַ מאַן? די אַנדערע האָבן עס איר אויסגעלערנט. און מיטאַמאָל קלערט זי ניט מער. זי לעבט זיך אויס אין דער אַרויסגערופענער, געשטייגערטער ליידנשאַפט, וואָס פאַרכאַפּט זי גופא.

— עס געפעלט דיר?

זשאַק פילט, אַז אירע באַקן זיינען צעפלאַמט. ער ענטפערט ניט, עס דאַכט זיך אים, אַז ער ווערט רויט. אין שטוב האָט מען ניט געמאַכט קיין לאַנגע שמועסן אפילו וועגן פּאַטראַוועס באַם טיש. ס'איז געווען דערפאַר, וואָס דער טאַטע האָט געהאַלטן, אַז מען דאַרף ניט מאַכן קיין גרויסע שהיות פון עולם־הזהדיקע פאַרגעניגנס. די שפּראַך געהערט, לויט דער צייט נאָך, דער תורה אָדער סתם דער חכמה. דור דור ודורשיו...

איצט איז דער כשוף פאַרביי. זי אינטערעסירט אים אודאי ניט מער! מסתמא וויל ער ווידער אַריינקוקן אין דער צייטונג?! וואַרט ער ניט מיט אומגעדולד, זי זאָל אַוועקגיין? אין גרונט וועט עס זיך אויסלאָזן ווי מיט אַלע אַנדערע, באַנאַלערע באַגעגענישן. ניט מער, וואָס דאָסמאָל וועלן די באַציונגען זיין איינגעהילט אין אַ שלייער פון ליבע. עס ווילט זיך איר וויינען. אָבער, פאַרפאַלן, זי וועט ניט ריידן מיט אים וועגן דעם! אין שטוב, אַליין, וועלן די שווערע טרויעריקע אהנונגען נאָגן אין מוח. אפשר וועט זי זיך אויסוויינען, אָבער צו וואָס זאָל ער עס וויסן?

זעקסטער קאַפּיטל

אַט דאָס זיינען געווען העלענס ערשטע שריט אין דער סביבה, מיט וועלכער זי האָט זיך באַקאַנט דורך דער פאַרמיטלונג פון מאַדמואַזעל זשיליעט. זשיליעט באַר, ווידער, האָט געזוכט אַ קאָנטאַקט צו דער וועלט, וואָס העלען האָט זיך גראַדע געקליבן צו פאַרלאָזן. און זי אויסגעפרעגט וועגן יידן און יידישקייט. און אַזוי ווי העלען האָט פאַרלאָזן די אַלטע היים אַלס זעקס־יעריק קינד, האָט זי נאָך געדענקט אַ סך מנהגים, באַזונ־דערס די יעניקע, וואָס מען האָט טיילווייז אויפגעהאַלטן די ערשטע צייט אויך אַפן פּלעצל.

מאַדמואַזעל זשיליעט האָט געכאַפּט גרויסע התפעלות פון אַלע יידישע מנהגים, וואָס העלען האָט געמוזט געניי באַשרייבן און איבער־חזרן: פון כשרן כלים ערב פּסח, פון די פּורימדיקע המן־גראַגערס, פון די יום־כפּורדיקע ווייסע קיטלען אָדער פון די הענער, וואָס מען האָט, שלאָגנ־דיק כפּרות, געדרייט איבערן קאָפּ. באַזונדערס איז זי געווען גערירט פון די פּרייטיק־צונאַכטיקע ליכט און די באַשרייבונגען פון סדר. זי האָט זיך ספּעציעל איינגעקויפט אַ הגדה מיט פראַנצויזישן טעקסט און אַלטע גראַוואורן, וואָס זי האָט נאָך לאַנגע זוכענישן אויסגעפונען באַם אַנטיק־וואַר ליפּשיץ, וואָס האָט געהאַט זיין געשעפט צווישן דעם טעאַטער אָדע־אָן און דער קירכע פון סאַן־סולפּיס.

— איז פּסח פלעגן באַ אייך אַלע עסן נאָר מצות? — האָט זי אי־בערגעפרעגט צום צענטן מאָל.

— אודאי! דער טאַטע פלעגט ערב יום־טוב ארומגיין מיט אַ ליכטל און אַרומזוכן וואו נאָר אַ שטיקל ברויט. די מאַמע פלעגט, פאַרשטייט זיך אַפּריער אונטערוואַרפן עטלעכע ברעקלעך, כדי ער זאָל ניט בלייבן מיט ליידיקע הענט.

— און סוכות פלעגט מען דאָרט אין יעדן הויף בויען אַ סוכה?

— אודאי! מיין זיידע פלעגט אפילו שלאָפן אין סוכה!

— אַ קאַלאָסאַל פאָלק! — האָט זיך אַנטציקט זשיליעט — צוויי טויזנט יאָר ווי זיי זיצן אין סוכות און עסן מצות.

איינמאָל איז זי אפילו געקומען צו גאַסט צו מעסיע סאַקאַלאָווסקי אין שטוב. ווען דער טאַטע האָט דערהערט פון העלענען, אַז די מאַדמואַזעל שטאַמט פון די באַרימטע באַרס און האָט אַ שייכות מיט די דרייפוסעס, איז ער אַזוי נתפעל געוואָרן, אַז ער האָט אויסגעטאָן דעם קאַפּעלוש און איז אַוועקגעלייגט אַפן טיש, ווי ער פלעגט עס טאָן אַמאָל אין דער אַלטער היים, בעת עפּעס אַ גאָר חשובער גוי — אַ נאַטשעלניק פון פּאַדאַטקעס, אַ פּאָליציאַנט מיט אַ בענדל אָדער סתם אַ פּריץ — פלעגט צו אים פאַר־בלאָנדזשען. זשיליעט האָט באַמערקט זיין זשעסט און אַ פרעג געטאָן:

— דאָרטן, אין אייער אַמאָליקער היים, פלעגט אַ פרומער ייד שטענדיק טראָגן דאָס היטל, אמת?

— אודאי — האָט זיך דער טאַטע נאָך מער פאַרלוירן — אָבער היינט איז אַ נייע וועלט.

— איך האָב געזען בא שאַגאַלן...

— מ...מ...מ... — האָט דער אַלטער צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ און אין האַרצן האָט ער אַ טראַכט געטאָן — קיינמאָל ניט געהערט פון אַזאַ כשרן יידן...

— אַ פיינער מאָלער דער שאַגאַל! — האָט באַמערקט זשיליעט — אַלטער יידישער שטייגער.

— אַזוי גאָר? — האָט אַ קלער געטאָן סאַקאַלאָווסקי — ער איז גאָר אַ מאָלער? אָדער זיי מאָלן נאַקעטע נקבות אָדער די יידן מוזן בא זיי דוקא טראָגן היטלען. אַנדערע פּאַסט זיי ניט!

און ער האָט אָנגעהויבן ריידן מיט מאַדמואַזעל זשיליעט וועלט־זאַכן: וועגן דעם מיניסטאָרן־קריזיס אין פראַנקרייך און די ראַסן־געזעצן אין דייטשלאַנד, וואָס זיינען דעמאָלט געווען אַ נייעס.

אָבער מאַדמואַזעל זשיליעט האָט ווידער אָנגעהויבן אויספרעגן וועגן דער אָריגינעלער יידישקייט. זי האָט באַלד געוואונען דעם טאַטנס האַרץ: ער האָט דערפילט, אַז זי מיינט עס אינדערראַמתן מיט אירע שאלות און ער האָט זיך פאַנאַנדערגערעדט וועגן די אַמאָליקע צייטן. רחל האָט דער־לאַנגט צום טיש טיי מיט צובייסעכץ און זשיליעט האָט זיך בא איר נאָכ־

געפרעגט וועגן יידישע מאכלים. אינמיטן האָט זי אַ פרעג געטאָן סאָקאָלאָווסקין:

— און פאַראַן נאָך היינט אַזעלכע יידן ווי אין פערעצעס מעשיות? איך האָב גראָדע געלייענט אַן איבערזעצונג.

— איר מיינט פרומע יידן? אודאי, פאַראַן יידן, וואָס זיצן נאָך היינט צו טאָג על התורה ועל העבודה.

— איך מיין ניט פרומע, איך מיין דעם גייסט! אָט ווי אין „תהילים־ייד". דאָס בוך איז גראָדע דערשינען אויף פראַנצויזיש.

— אודאי, איינפאַכע יידן זאָגן תהילים און יידן למדנים קוקן אַריין אין אַ ספר.

— און איר קענט טאַקע דעם מעמאַניד אין אָריגינאַל?

צו איר גרעסטער אַנטוישונג האָט סאָקאָלאָווסקי דערקלערט, אַז ער האָט קיינמאָל ניט געהערט פון אַ מעמאַניד. צום גליק איז גראָדע זשאַק אַריינגעקומען אויף אַ ווײַלע אין שטוב און באַלד איז קלאָר געוואָרן, אַז דאָס מיינט מען דעם רמב"ם.

— אודאי — האָט געזאָגט דער טאַטע — מען פלעגט אַריינקוקן אין „מורה נבוכים".

זשיליעט איז געווען אין זיבעטן הימל:

— איז איעדער באַ אייך האָט שטודירט מיטלאַלטערלעכע פילאָזאָפיע?!

— אָ, ניין! מיטלאַלטערלעכע פילאָזאָפיע ניט. אָבער אין „מורה נבוכים" פלעגט מען אַמאָל אַריינקוקן — האָט זיך אַנטשולדיקט מעסיע סאָקאָלאָווסקי.

ווען מאַדמואַזעל זשיליעט איז אוועקגעגאַנגען, האָט סאָקאָלאָווסקי געזאָגט זיין פרוי:

— אַ סטאַטעטשנע פרוי, ביז גאָר! ווען מען טרעפט אַזאַ איינע אין גאַס, פאַלט איינעם איין גאָט ווייסט וואָס. ניי, זיי אַ מבין און וויים, אַז זי אינטערעסירט זיך גאָר מיטן רמב"ם...

פאַרן גיין שלאָפן האָט זיך רחל פלוצלונג דערמאָנט:

— ווייסט, מאיר, וואָס איך וועל דיר זאָגן: ווען זי וואָלט געווען אַ ביסל יינגער און אונדזער זשאַק אַ ביסל עלטער, וואָלטן זיי געווען אַ גאַנץ פּאַסיקער שדוך.

— ווייס איך, וואָס דיר פאַלט אַלץ איין, מיין ווייב! ראשית איז נאָך זשאַק כמעט אַ קינד. און צווייטנס, האָסט אַ אהנונג ווער זי איז? זי

איז דאָך פון די באַרימטע באָרס, וואָס זיינען קרובים מיט די דרייפוסעס. זי קען פאַרזוכן דעם אמתן דרייפוס, טאַקע יענעם פון דרייפוס־פּראָצעס. און דאָס שמעקט שוין כמעט מיט עמיל זאָלאַ!...

* * *

העלען האָט באַגלייט זשיליעטן.

— לאָמיר גיין אַ שטיקל צופוס — האָט זי געזאָגט.

— גוט, לאָמיר אַראָפּגיין צום סאַן־מישעל.

זיי האָבן אַ ווײַלע געשפּאַנט דורך די שמאָלע, טונקעלע געסלעך פון „פּלעצל", וואו עטלעכע יידישע שפּייז־קרעמלעך זיינען נאָך געווען אָפן אין דער שפּעטער שעה פון דער נאַכט. באַלד זיינען זיי אָנגעקומען צו דער בריק אַף דער סען. רעכטס האָט זיך געהויבן די קאַטעדראַלע נאָטר־דאַם. זי איז ניט געווען באַלויכטן און אירע שפּיצן, ניט־פאַרענדיקטע טורעמס און הונדערטער הייליקע סקולפּטורן זיינען געווען איינגעהילט אין פינצטערניש און געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ ריזיקן שאָטן. אַ ווײַלע זיינען זיי שטיין געבליבן און באַטראַכט די געביידע, וואָס האָט אינמיטן דער באַלויכטענער שטאָט, געמאַכט אַן איינדרוק פון עטוואָס מיסטעריעזעס. מיטאָמאָל האָט העלען געפרעגט:

— זאָג מיר, זשיליעט, פאַרוואָס האָסטו דיר אַריינגענומען אין קאָפּ דעם ענין מיט דער אַלטער יידישקייט?

אין זשיליעטס אויגן האָט זיך אַ צינד געטאָן אַ שוואַרץ פייערל. נאָר איין סעקונדע האָט ער אויפגעבליצט, דאַן האָט זי אַ שמייכל געטאָן און גענומען איר חברטע אונטערן אָרעם:

— איך וועל דיר זאָגן דעם אמת, מיר זיינען דאָך שוין אַלטע גוטע פריינט, ס'איז צוליב אַ ליבע?

— אַ ליבע גאָר?

— יאָ, אַ טראַגישע ליבע.

— וואָס האָט עס פאַר אַ שייכות צו יידישקייט?

— צוליב אַ טראַגישער ליבע קען דיר אַ מענטש אפילו אָנהויבן עסן זויערע אוגערקעס, איז וואָס פאַר אַ שייכות האָבן זויערע אוגערקעס צו ליבע?

— ניין, מאַך ניט קיין שפּאַס! — האָט געבעטן העלען.

— איך שפּאַס ניט. אונדז קומט אויך אַמאָל אויס צו מוזן בייטן די הויט. ער איז געווען פון אַ פּרומער, קאַטוילישער משפחה. און אַן אַדעליקער דערצו! כ'וואָלט אפשר געקענט אָנעמען זיין גאָט און זיין יחוס.

אָבער וואָס פּאַראַ פּנים וואָלט איך געהאַט אין די אויגן פֿון די זייניקע? איך האָב זיך באַקלערט, אַז מסתמא האָבן מיר ערגעץ וואו אַן אייגענעם גאָט און אַן אייגענעם יחוס.

זי האָט אַ דריק געטאָן העלענס אָרעם:

— פֿאַרשטייסט? ס'איז נאָר אומגעפּער אַזוי.

איצט זיינען זיי געגאַנגען איבער דער בריק, אַף וועלכער ס'האָט געהערשט אַ שטאַרקע באַוועגונג. זשיליעט האָט אָנגעקוקט דעם עולם, וואָס איז געגאַנגען הין און צוריק. מיטאַמאָל האָט זי געזאָגט:

— ווייסט וואָס, העלען? מיר זיינען ווי צוויי מענטשן, וואָס טרעפֿן זיך דאָ אינמיטן דער בריק: איעדער גייט דאָרטהין, פֿון וואַנען דער אַנ־דערער איז געקומען.

— קען זיין. האָסט שוין אָבער פֿון לאַנג געזאָגט, אַז אַזאַ מיידל ווי איך מוז אפֿריער רויכערן, כּדי צו וויסן, אַז ס'איז כּלל ניט אַזוי וויכ־טיק. פֿונדערווייטנס האָט מיר אויסגעזען, אַז זיצן אין דער „קופּאָל” אין אַ קרייז פֿון יונגע מענער און צוקוקן ווי די רינגעלעך רויך שלענגלען זיך אַרויס פֿון מויל, איז ווי... כּמעט ווי פֿאַרזינקען אין דער נירוואַנאַ.

זיי זיינען אַריבער די בריק, זיך פֿאַרנומען לינקס מיט דעם ברעג טייך און זיך געלאָזן צום סאַן מישעל. אַפֿן בולוואַר איז נאָך געווען אַ שטאַרקער באַוועגונג. אַף די טעראַסעס פֿון די קאַפֿעען האָבן די געסט זיך געוואָרעמט לעבן גליענדיקע אויוועלעך. לעבן די ברייטע ביכער־אויסלאַ־געס האָבן מענטשן שטייענדיק געבלעטערט אין די אַרויסגעשטעלטע ספרים. זשיליעט האָט געזאָגט:

— קום אַריין צו מיר איבערמאָרגן. מיין ברודער וועט אויך זיין. ער האָט אַ פֿיינע ביבליאָטעק.

— אַלטע אויסגאַבעס?

— אַ ביסל. ווען ער איז געווען יינגער, פֿלעגט ער אַרומקריכן צווישן די „בוקיניסטן” פֿון סען־ברעג און פֿלעגט טיילמאָל אַנטדעקן יקר־המציאותן.

— און היינט?

— היינט איז ער אין דער בערזע און שניידט זיך אַף אַ באַנקיר. איך האָב אים דערציילט וועגן דיר.

אַהיים איז העלען געגאַנגען צופֿוס. זי האָט געקלערט וועגן קלאָדן, זשיליעטס ברודער, וואָס האָט אַמאָל גענישטערט אין די אַנטיקוואַרע בוי־כער־קעסטלעך לענגאויס דעם סען־ברעג און איז היינט כּמעט אַ באַנקיר. זי האָט געוואָלט, עס זאָל שוין זיין איבערמאָרגן.

זיבעטער קאַפּיטל

אין יענעם פרילינג פון „פּאָלקס־פּראָנט" האָט זיך אויפגעהויבן אַ כוואַליע פון שטרייקן און אויסגעשפּרייט אַ ריח פון ערב־רעוואָלוציע. אין שטאָט און אין אַרומיקן „רויטן גאַרטל" האָבן די אַרבעטער באַזעצט די פאַבריקן און אַרויסגעהאנגען רויטע פאָנען. אומעטום האָט אָפּגעהילכט די אינטערנאַציאָנאַל. מיטינגען און מאַניפעסטאַציעס האָבן זיך אום־אויפהערלעך נאָכגעפאָלגט און פאַרפלייצט דעם ברוק.

זשערמענען האָט שטאַרק אַמוזירט, וואָס אַפילו די קעלנערס אין די קאַפע־הייזער האָבן פאַרשטרייקט. זיי זיינען געשטאַנען מיט פאַר־ליגטע הענט הינטער די צינקענע פאַרבענק און די צענדליקער טויזנטער לייִדיקגייער, וואָס פילן אַן געווייינלעך די לאָקאַלן, האָבן זיך קיין אָרט ניט געפונען. אַף די הויפּט־גאַסן און בולוואַרן האָט געשמעקט מיט ערב אַ שטורעם און דער ענין האָט געמאַכט אַפן פּשוטן בירגער אַ שטאַרקערן איינדרוק ווי דאָס ליגן די אַרבעט ערגעץ הינטער די מויערן פון אַ הויכן פאַבריקס־פּלויט.

אַלע האָבן געשטרייקט און ס'איז געקומען די ריי אויך פון די פאַרקויפערנס אין די מאַגאַזינען און פון די מידינעטקעס אין די גרויסע מאָדע־סאַלאָנען. פון דער גאַנצער שטאָט איז מען געלאָפן אָנקוקן דעם בייזן וואונדער: די שלאַנקע, יונגע פריילנס, וואָס זיינען געשטאַנען הינ־טער די קראַטעס פון די געשלאָסענע געשעפטן און געשטריקט מיט אַ שמייכל אַף די רויט־געפאַרבטע ליפּן. זשערמענס מאַמע האָט איר גע־בראַכט סאַנדוויטשן, ווייל אויך צום עסן איז מען ניט געגאַנגען אַהיים. ווען ס'איז לאַנגווייליק געוואָרן, האָט אַן אָנגעשטעלטער געלאָזן ברענגען אַ האַנט־האַרמאָניקע און דער עולם האָט זיך אַ לאָז געטאָן טאַנצן אונטערן קלאַנג פון דער מוזיק. אַפן טראָטואַר האָבן זיך געמאַכט רעדלעך און חברה יונגוואַרג האָט דערווייל אַריינגעכאַפּט אַ פלירט.

עס זיינען געקומען רעפּאָרטערן און פֿאָטאָגראַפֿן. די צייטונגען זיי־נען פֿאַרפֿלייצט געוואָרן מיט בילדער: לעבן שטרענגע פּנימער פֿון אַר־בעטער, וואָס הענגען אויף אַ רויטע פֿאָן אַף אַ קוימען פֿון אַ פֿאַבריק, האָט מען געזען די יונגע שטרייקערנס, וואָס טאַנצן צום קלאַנג פֿון אַ האַנט־האַרמאָניקע. צעשראָקענע בירגער האָבן זיך געקענט טרייסטן, אַז עס האַלט נאָך ניט אַזוי שלעכט.

זשערמען איז געווען אויפגערעגט און אַנטציקט. די גאַנצע שטאָט איז געווען פֿאַרשיכורט פֿון פֿרילינג, אויפֿברויז און האָפֿענונגען. אַפֿילו שיכורים, וואָס האָבן זיך אומגעקערט נאָך אַ האַלבער נאַכט אַהיים, האָבן אָנשטאָט ליבע־שלאָגערס געזונגען דעם אינטערנאַציאָנאַל און געוואָרפֿן לאָזונגען פֿאַר פֿרייהייט, גלייכהייט און ברידערלעכקייט. זשערמען האָט געוואוסט, אַז מען האָט דערגרייכט באַצאָלטע וואַקאַנסן, דאָס הייסט, אַז מען וועט היינטיקן זומער אַרויספֿאָרן אין דער ברעטאַן, אָפֿן ברעג אַט־לאַנטיק, אָדער אפֿשר גאָר צום „בלויען ברעג", לעבן דער אַזוי באַרימטער ניצאַ. מען וועט זיך באָדן אין ים און זיך ברענען אַף דער זון. דאָס לעבן איז שיין! מיט כוונה און התלהבות האָט זי געזונגען מיט די יוגנטלעכע אין די דעמאָנסטראַציעס:

— צו זון, צו ליבע, צו פֿרייהייט!

אין איר קאָפּ האָט זיך פֿאַרמישט ליבע און רעוואָלוציע, ווי עס גיסן זיך צוזאַמען דער פֿרילינג און די אויפֿבליענדיקע נאַטור. זי האָט זיך ניט צעבראָכן דעם קאָפּ איבער אַזעלכע פּראָבלעמען ווי „נייער מענטש" און „נייע וועלט" ווי אויך ניט איבער די פּאָליטישע טאַקטיקעס און סטראַטעגיעס, וואָס האָבן באַדאַרפֿט רעאַליזירן די דאָזיקע, כמעט טראַנס־צענדענטאַלע באַגריפֿן.

ניט אַזוי זשאַק. שוין אין תּוך איז צווישן זיי געווען אַן אונטער־שייד: אין זשאַקס דראַנג נאָך אַ „נייער וועלט" האָט געלעבט אַ גלגול פֿון די אייביקע גאָט זוכענישן, וואָס האָבן באַשעפֿטיקט געוויסע מענטשן אין יעדער צייט און יעדן דור; אין זיינע פֿאַרשטעלונגען פֿון דער צוקונפֿ־טיקער וועלט, וואָס האַלט אין געבוירן ווערן, האָט זיך אַריינגעשמוגלט דער אוראַלטער, מיטאָלאָגישער חלום, וואָס האָט געפֿונען זיין אויסדרוק אין דער לעגענדע פֿון „גן־עדן", צו וועלכן די מענטשהייט וועט סוף כּל סוף ווידעראַמאָל זוכה זיין. און ווייל אַזעלכע חויבע ענינים זיינען געשטאַנען אין קאָן, האָט ער זיך באַמיט צו דערגרונטעווען די וועגן, וואָס האָבן גע־פֿירט צו דער רעוואָלוציע און ער איז געווען זייער פֿילבאַר אַף די וויב־

רירונגען פון דער פּאַרטיי־ליניע, וואָס איז, אמת, אַליין געגאַנגען אין זיג־זאַגן, אָבער פון וועלכער מען האָט זיך ניט געטאָרט אָפּנויגן ניט רעכטס און ניט לינקס.

אין דער טאָג־טעגלעכקייט האָט זשאַק געהאַט אַ קנאַפּן שייכות צו גאָט־זוכעניש אָדער גאָר מיטאָלאָגיע. אין דער פּראַקטיק איז געשטאַנען די פראַגע צי ס'איז ריכטיק זיך אָפּצוזאָגן פון דער פריערדיקער ליניע „קלאַס קעגן קלאַס", וואָס האָט געדאַרפט פירן דירעקט צו רעוואָלוציע און סאָציאַליזם און זיך דערוויַיל באַגנוגענען מיט אַ פאַרייניקונג פון גאַנצן פאָלק — אויך קליינבירגער און קאַפּיטאַליסטן, אויסער די „צוויי הונדערט פאַמיליעס" — צו פאַרטיידיקן די עקזיסטירנדיקע דעמאָקראַטיע. צווישן זשאַקס חברים, אינטעליגענטן, האָבן עס אַ סך געהאַלטן פאַר פּאַראַט. אַנדערע ווידער האָבן געטענהט, אַז ס'איז נאָר אַ מאַנעוור: מען וועט מאַרשירן מיטן גאַנצן פאָלק ביז אַ געוויסן פונקט און דאַן וועט מען שוין וויסן וואָס צו טאָן.

— אָבער דער בורזשואַזיע — האָבן געטענהט די אַנדערע — איז דער קאָפּ אויך ניט אויסגעדאַרט! אויב מאַנעווירן, זיינען זיי גרעסערע מייסטערס. און דורכן „פאָלקס־פראָנט" וועלן זיי אָפּווענדן די רעוואָלוציאָנערע פּאָטענצן פון די מאַסן.

זשאַק איז געגאַנגען כאַפּן וועגן דעם אַ שמועס מיט פּיערן. פאַר פּיערן, דאַכט זיך, איז דער וועג אַ קלאָרער. ער געהערט צו יענע מיליאָנען וואָס בויען די מאַשינען און באַוועגן זיי, וואָס לאָזן אין גאַנג די עלעקטראָוואַניעס, די באַנען און דעם גאַנצן מעכאַניזם פון פּראָדוקציע. ער געהערט צו יענעם וועלט־פּראָלעטאַריאַט, וואָס וויל איבערנעמען דעם דאָזיקן מעכאַניזם אויף אייגענעם חשבון. ער פאַרשטייט זיי קאָנקרעטער, די דאָזיקע ענינים.

און פּיער האָט געענטפערט קורץ:

— היינט זיינען מיר פאַרן פאָלקס־פראָנט!

— ס'איז אָבער נאָר אַ מאַנעוור, כדי צו געווינען די קליינבירגער, אָדער די בירגערלעכע דעמאָקראַטיע איז טאַקע פאַר זיך גופא אַ ציל? — האָט אים זשאַק ניט אָפּגעלאָזן.

— איך ווייס ניט און עס גייט מיר כלל ניט אָן! היינט, פאַרשטייסטו מיר, זיינען מיר פאַרן פאָלקס־פראָנט און מען טאָר דעריבער ניט טראַכטן עפּעס אַנדערש. די קעגנער זיינען פאַרעטער און שטערער. שפּע־

טער וועט זיך אפשר דער ענין ענדערן, וועלן מיר דאן קלערן אנדערש. חסרנען איז ניט מיין זאך!

נאך אזא לאנגער רעדע האט ער באשטעלט א כוסה און ווען זיי האבן געענדיקט טרינקען, האט ער געזאגט:

— און איצט, זשאק, וועסטו שטעלן א גלעזל, טאסע אן אמתן קאניאק!

—וואס איז די שמחה?

— איך האב דיך געזען מיט דיין מיידל. ווייסט, זי איז גאר ניט שלעכט. נעכטן אף די בולווארן האב איך אייך געזען. איך האף, אז זי פארשאפט דיר מער ניט קיין הארצווייטיק.

— ס׳איז אן אנדערע — האט זשאק געזאגט א ליגן — סתם א באקאנטע.

— אה, דו טרייסט זיך מיט א צווייטער? זייער פיין! זי איז אודאי מער ווערט ווי יענע, וואס שפילט די טראגישע נשמה און ציט ארויס די עצמות.

דער שטארקער קאניאק, צו וועלכן זשאק איז ניט געווען געוואוינט, האט אים א שלאג געטאן אין קאפ. ער האט א קלער געטאן וועגן זשער־מענען און ס׳האט אים הנאה געטאן, וואס קיינער ווייסט ניט וועגן זייער ליבע. אין שטוב האט ער ניט געטארט זיך ארויסכאפן מיט א ווארט וועגן איר; אפילו וועגן פאליטיק האט ער דארט געטארט שמועסן, אבער בשום אופן ניט וועגן זיין ליבע מיט דער קליינער פארקויפערן. אין דער געהיי־מער סודותדיקייט איז געווען א סך רייץ און ער האט זי אויסגעשפרייט אויך לגבי זיינע חברים.

ווען זיי זיינען ארויס אין גאס, האט א צייטונגס־פארקויפער אויס־גערופן די נאכט־אויסגאבעס. זשאק האט געקויפט א צייטונג און זי א בלעטער געטאן. ס׳איז דארט געווען א דעקלאראציע פון א לינקן ארבע־טער פירער:

— מען דארף קענען פארענדיקן א שטרייק!

— די קליינבירגער זיינען איבערגעשראקן! — האט אים דער־קלערט פיער, וועלכער האט שוין א טאג פריער געוואוסט פון די לעצטע לאזונגען פון דער פארטיי — מען דארף זען, אז זיי זאלן ניט געשטויסן ווערן אין די ארעמס פון דער רעאקציע. מיר מוזן זען געווינען אויך די קליינבירגער.

זשאק האט זיך דערמאנט אן זיין טאטן, וואס איז דאך אויך א

קליינבירגער. ער האָט קיינמאָל ניט געשמועסט מיט אים גרינטלעך וועגן פּאָליטיק, ווייל פאַר אים, פאַרן יונגן, איז די פּאָליטיק געווען אַן ענין, וואָס האָט כולל געווען, ווי אַמאָל די אמונה בײַ פרומע לייט, זיין גאַנצע וועלט־אַנשויונג. אין דער צייט ווען בײַם אַלטן מעסיע סאַקאַלאָווסקי איז זי געווען נאָר אַ נעבן־זאַך: עס הערשט דער אָדער יענער מלך, דער אָדער יענער פּרעזידענט... אָבער וויבאַלד די קליינבירגער האָבן באַקומען אַזאַ חשיבות אין דער סטראַטעגיע פון דער וועלט־רעוואָלוציע, האָט ער אָנגעהויבן בודק זיין ווי עס האַלט מיט זיין טאַטן און וואָס פאַרא באַציונג ער האָט צו די לעצטע געשעענישן און צום וועלט־פּראָלעטאַריאַט.

דער אַלטער סאַקאַלאָווסקי האָט זיך, ווי באַקאַנט, ניט איבערגענומען צו שטאַרק מיט דעם גייסט פון דער אַרומיקער וועלט. די מאַניפעסטאַציעס מיט אויפגעהויבענע פויסטן, צעשפּרייטע פאָנען און רעוואָלוציאָנערע לידער, וואָס זיינען פאָרגעקומען ווייט, ערגעץ בײַ דער באַסטיל, האָבן אויף אים ניט אַרויפגעוואָרפן קיין שרעק. געווען שכנים, פּראַנצויזן, בעלי־בתים פון גרויסע געשעפטן, וואָס האָבן אים די לעצטע טעג, נאָך דער באַגריסונג, אַ זאָג געטאָן מיט אַן ערנסטער, אַ ביסל צעשראָקענער מינע:

— וואָס זאָגט איר, מעסיע סאַקאַלאָווסקי? ס'וועט שוין באַלד דאָ ווערן, בײַ אונדז, ווי דאָרט בײַ אייך, אין רוסלאַנד... אין סיביר...

דער אַלטער סאַקאַלאָווסקי האָט געשמייכלט אין זיין קורצער באָרד. און ניט נאָר דערפאַר, וואָס זיינע שכנים, ווי עכטע פראַנצויזן, האָבן אונטערגעהונקען אויף געאָגראַפיע, האָבן פאַרמישט אַלע לענדער, וואָס זיי־נען געלעגן אַ ביסל אויף מזרח און פּוילן, רוסלאַנד און יוגאָסלאַוויע זיינען בײַ זיי געווען כמעט דאָס זעלבע לאַנד, נאָר ווייל ער האָט אַ טראַכט געטאָן:

— דערעיקרשט, קיין ייִדן שלאָגן זיי ניט?!

ער האָט זיי געזען אייניציקווייז, די דאָזיקע לייט, וואָס מען האָט געוויזן אין די צייטונגען מיט געבײַלטע פויסטן: די קאָנדוקטאָרן פון טראַמווייען, די בוי־אַרבעטער, די פאַבריקס־אַרבעטער. און זיי האָבן אויסגעזען גאַנץ אַנשטענדיקע און פיינע מענטשן. און וואָס זאָל ער זיך פאַר זיי שרעקן?

אודאי האָט ער געמוזט העכערן זיינע אָנגעשטעלטע די לוינען און צוליבן העכערן פון אַרבעט־געלט זיינען אויך געשטיגן די פּרייזן פון סחורה, וואָס איז ניט קיין מעלה פאַר געשעפט. (וואָרים דרך אגב איז שוין

די סחורה אזוי אויך געשטיגן). אָבער אזא עולם־הזהדיק פֿאָלק זייגען זיי שוין, די פּראָווינציאַלן. אינדערהיים, אין פּוילן, איז אַ בעל־מלאכה אָפּגעקור־מען מיט אַ שה״י פּה״י, האָט זיך באַנוגנט מיט קאַרטאָפֿל אַ גאַנצע וואָך און מיט אַ שטיקל פֿלייש אויף שבת. און דאָ עסט אַן אַרבעטער עטלעכע פאַרשפּייזן צום מיטאָג און אַן אַ פֿלעשל וויין וועט ער זיך ניט זעצן צום טיש!

ער וועט אויך מוזן צאָלן פֿאַר וואַקאַנסן און די אָנגעשטעלטע שמו־עסן שוין וועגן אַרויספֿאָרן צום ים. אַ פֿאַרעניש צום ים האָט אַרומגעכאַפּט די גאַנצע וועלט! ער איז דאָרט קיינמאָל ניט געווען — נאָר איינמאָל האָט ער זיך אַראָפּגעכאַפּט אַהינצו אויף אַ שבת, ווען זיין ווייב מיט העל־ענען האָבן דאָרט געפּראַוועט דאַטשע. האָט ער זיך אַרומגעדרייט אַ גאַנצן טאָג און ניט געוואוסט וואָס אָנצוהייבן טאָן. מען ליגט אויפֿן זאַמד, ס׳איז היים און מען געפֿינט זיך קיין אָרט ניט צווישן אַזויפֿיל האַלב־נאַקעטע פּראָווינציאַלן און מאַנספּאַרשוינען, וואָס פּרעסן זיך ווי די הערינג אויף דער פּלאַזשע.

אין דערהיים, אין אַ שבת, האָט מען נאָכן שלאָף געלערנט אַ בלאַט גמרא אָדער אַריינגעקוקט אין אַ רמב״ם. יידן פּראָסטאַקעס, בעלי־מלאכות, האָבן דאָרט אויך געהאַלטן, אַז דער גן־עדן וועט זיין אַזאַ מין פּלאַזשע, וואו מען וועט האַלטן אַ גאַנצן טאָג אין עסן שטיקער שור הבר און לויתן און פֿאַרטרינקען מיט יין המשומר. אָבער ער, ר׳ מאיר סאָקאָלאָווסקי, האָט געהאַלטן ווי דער רמב״ם, אַז אין גן־עדן וועט מען לערנען תורה און הנאה האָבן פֿון דער טיפֿער חכמה, וואָס די שכינה וועט מגלה זיין.

אָבער, אַזוי ווי די פּראָווינציאַלן האַלטן פֿאַרט פֿון עולם הזה, איז פֿאַר־פֿאַלן! וואָסי, אויף יענער זייט גרענעץ, בײַ די רשעים פֿון דייטשן איז בע־סער? דאָרט האָט מען צוגענומען דאָס געלט מיטן נפש און די וואָס זיי־נען אַהערצו געקומען צולויפֿן מיטן לעבן, שעצן זיך גליקלעך.

גרויס הנאה האָט אים געטאָן, וואָס מען האָט זוכה געווען צו אַ יידישן פּרעמיער מיניסטער. עס האָבן זיך אים דערמאָנט די מאמרים וועגן דרייפֿוס פּראָצעס און דער פּרעמיער מיניסטער לעאָן בלום האָט בײַ אים באַקומען אַזאַ חשיבות ווי אַ שטייגער עמיל זאָלאַ, הגם איינער איז געווען ממש אַ בן־ברית און דער אַנדערער נאָר פֿון די חסידי אומות העולם.

אַז די דאָזיקע באַציונגען צו די געשעענישן האָט זשאַק אַרויסגעש־פּילט בײַ זיין אַלטן. און דרך אגב האָט דער טאַטע דערציילט, אַז די על־

טערן פון לעאָן בלום האָבן נאָך געהאַלטן שטאַרק פון יידישקייט. ס׳הייסט זיי זיינען ניט געווען רעליגיעז, אָבער פון טראַדיציע האָבן זיי יאָ געהאַלטן: די מאַמע זיינע, פון דעם היינטיקן פּרעמיער, פלעגט נאָך בענטשן ליכט פרייטיק צונאַכט. און אַ סברא, אַז זיי האָבן אפילו געגעסן חלות מיט געפילטע פיש. בפירוש אַזוי האָט אַ היגער זשורנאַליסט באַשריבן אין אַ ניו־יאָרקער יידישער בלאַט, כדי אַלע יידן פון גאָר דער וועלט זאָלן וויסן און טאַקע הנאה האָבן. און דער זשורנאַליסט איז ניט סתם אַבי ווער, נאָר טאַקע פּראָפעסאָר ווישניאַק, אַן אמתער פּראָפעסאָר און אַ געוועזענער דעפּוטאַט פון דער רוסישער דומע און מן הסתם באַלעקט ער זיך אויך עד היום מיט אַ שטיקל יידישן פיש. אַ יידישע נשמה איז ניט אָפּצושאַצן! און אַ היגע יידישע צייטונג האָט איבערגעדרוקט יענעם אַרטיקל, און דער פּראָפעסאָר האָט פאַרפירט אַ פּראָצעס קעגן דער היגער בלאַט, ווייל זי האָט ניט באַקומען קיין דערלויבעניש איבערצודרוקן.

— אָבער דאָס אַלץ — האָט געזאָגט דער טאַטע — האָט ניט קיין שייכות צום עצם ענין. זעט איר, אין צוויי בתי־מדרשים אפן „פּלעצל״, האָט מען פאַר לעאָן בלומען געמאַכט אַ „מי שברך״, כאָטש ער איז גאָר אַ סאָציאַליסט, דער לעאָן בלום, און ער האַלט משמעות ניט פון גאָט־זאַכן. אָבער ווי עס זאָל ניט זיין, וועט עס אים אודאי ניט שאַדן צום געזונט.

זשאַק האָט צוגעהערט דעם טאַטנס רייד און ס׳האָט אים הנאה געטאָן, וואָס די יידישע קליינבירגער זיינען ניט קיין שונאים פון דעם וועלט־פּראָלעטאַריאַט. ער גופא האָט ניט באַהאַנדלט די געשעענישן פון אַ יידישן שטאַנדפּונקט נאָר פון אַן אַלגעמיינעם מענטשלעכן. פאַר די לעצטע יאָרן האָט ער זיך נאָר פון צייט צו צייט אַ קער געטאָן צו יידישקייט און געשען איז עס מייסטנס צוליב דעם אינטערעס און געהויבענער מיינונג וואָס זיינע ניט יידישע חברים האָבן צייטנווייז אַרויסגעוויזן צו זיין פאָלק.

הגם אף דער וועלט זיינען פאַראַן יידן מיט פלייש און ביינער, מיט ווייבער און קינדער, יידן מכל המינים — בעלי מלאכות, סוחרים, אינטעלעקטואַלן און סתם מענטשן פון אַ גאַנץ יאָר, — האָבן פונדעסטוועגן זייערע שכנים און טיילמאָל אפילו זיי גופא, מיסטישע פאָרשטעלונגען וועגן דאָזיקן פאָלק, אין וועלכן זיי זעען נאָר אַ פּרינציפּ אָדער אַן אידיי. פאַר די איינע זיינען די יידן דער געהיימער „קאַהאַל״, אַ מין אינטערנאַציאָנאַלע פאַרשווערונג פון קאַפּיטאַליסטן און רעוואָלוציאָנערן, וואָס וויל

באהערשן די וועלט און פאַר די אַנדערע — אַ דבר שכולו טוב: די וויגעלע פון רעליגיעס, רייגער „קדוש השם", פּראָפעסאָר איינשטיין און די נביאים...

אין יענע יאָרן איז די יידן־פראַגע זייער אָפּט אַרויסגעשוואומען אָפן טאָג־אָרדענונג צוליב די רדיפות אין דייטשלאַנד און מזרח אייראָפּע. זשאַקס יונגע חברים האָבן אָפּטמאָל אַרויסגעוויזן אַ סך אינטערעס פאַר יענעם עקזאָטישן פאָלק, וואָס שטאַמט פון פּאַלעסטינע, האָט שפּעטער אויפגעטויכט פון צווישן די מויערן פון געטאָס, ווערט פאַרפאָלגט זינט יאָרהונדערטער און האָט איבערגעשטאַנען אַלע שטורעמס. אין זייערע בליקן און ווערטער האָט זשאַק באַמערקט, אַז אויך אים באַטראַכטן זיי אָפּטמאָל מיט באַהאַלטענער נייגעריקייט און אַז זיי זעען אַ צוזאַמענהאַנג צווישן אים און יענעם מאַרטירערטום, די נביאים און די צוויי טויזנט יאָר גלות.

דאַן איז וואַך געוואָרן אין אים דאָס ביסל יידישקייט, וואָס ער האָט געירשנט: די געשיכטע, וואָס ער האָט געלערנט, די לעגענדעס, וואָס דער טאַטע האָט דערציילט אין דער סדר־נאַכט, די דערציילונגען וועגן פּאָגראָמען אין נאָענטן עבר, וועגן אינקוויזיציע און קדוש השם אין די אַמאָ־ליקע צייטן, וואָס ער האָט אויפגעכאַפּט בעת פאַרשיידענע שמועסן מיט געסט און די אָפּט איבערגעחזרטע ווערטער פון טאַטן, אַז „מיר זיינען שוין געווען אַ פאָלק מיט אַ קולטור און מיט אַן אייגענער תורה, בעת זיי האָבן נאָך געקלעטערט ווי די מאַלפּעס אויף דיביימער"...

געוואוינט האָבן שוין דאַן די סאָקאָלאָווסקים אָפן גרענעץ פון פּלעצל און פאַרבראַכט האָט דער זון ס'רוב אין אַנדערע קוואַרטאַלן פון שטאָט. איינמאָל, בעת אַזאַ מאָמענט פון תשובה, האָט ער באַשלאָסן זיך אומצוקערן אין יענע יוגנט־געסלעך, כדי אָנצוטאַפּן בידים דעם אייגנ־אַרטיקן יידישן גייסט, וועגן וועלכן עס ווערט אַזויפיל גערעדט.

אָפן „פּלעצל" האָט ער אַריינגעקוקט אין די ספרים־קרעמלעך, וואו מען האָט פאַרקויפט מעשה־ביכלעך, לשנה טובות און פּעקלעך ציצית. עטלעכע יידן מיט בערד זיינען דאָרט אַרומגעגאַנגען ווי אַ שארית הפּלי־טה. אין די קאַפע־הייזער האָט מען פאַרקויפט שוואַרצע ברויט באַלייגט מיט אמתן, געזאַלצענעם הערינג, ווי די מאַמע האָט טיילמאָל צוגעגרייט פאַר זיך און פאַרן טאַטן. מען האָט דאָרט געשפּילט אין פּאָקער און דאָ־מינעס, זיך געהיצט איבער פּאָליטיק און „פערדלעך" און גערעדט יידיש געמישט מיט פראַנצויזיש.

ער איז געווען אנטוישט: וואו איז דאָ יענער ספּעציעלער גייסט פון קדוש השם? דער אייגנאַרטיקער, יידישער דראַנג נאָך גערעכטיקייט, וואָס ווערט דורך זיי אריינגעבראַכט אין די קולטורן פון די פעלקער צווישן וועלכע זיי לעבן?... אָט האַנדלען זיי און וואַנדלען אין קאָנפעקציע־געשעפטן, אַרבעטן זיך אַרויף, וואַנדערן צו די „גרויסע בולוואַרן", ווי זיין טאַטע, שיקן די קינדער אין גימנאַזיעס און אויף אוניווערזיטעטן.

ער האָט אָנגעהויבן נענטער באַטראַכטן די יידן, וואָס פלעגן אַריינקומען צו זיי אין שטוב. מייסטנס זיינען עס געווען אַרויפגעאַרבעטע קליינבירגער, וואָס האָבן מקריב געווען זייערע יאָרן, כדי צו קומען צו אַ תכלית. אַ בענקשאַפט האָט פאַרנעפּלט זייערע פּנימער, ווי נאָר מען האָט דערמאָנט די אַלטע היים און יענעם, פאַרגאַנגענעם, ראָמאַנטיש־געוואָרענעם שטייגער לעבן. זייער חלום זיינען געווען די קינדער, וואָס וועלן ווערן לייט און שוין ניט דאַרפן זיך מוטשען דאָס גאַנצע לעבן.

כמעט אַלע האָבן זיי געהערט צו „סאָסיעטעס", וואו זיי האָבן געצאָלט אַ מאָנאַטלעכן אָפּצאָל, כדי צו קומען נאָכן טויט צו קבר ישראל. מאַנכעסמאָל האָט זיך געמאַכט אַ חתונה און זשאַק איז אַהינגעגאַנגען מיט דער מאַמען: מען האָט געשטעלט אַ חופּה, מחותנים האָבן זיך געדרייט אַרום דער כלה, אַ רב האָט געמאַכט אַ ברכה מיט אַ זינגענדיק־טרויעריקלעכער שטימע. דאָס אַלץ האָט דאָ, אין פּאַריז, אויסגעזען עקזאָטיש, ווי אַ גרוס פון אַ וועיטן עבר. אָבער זשאַקן האָט עס אַלץ ניט אַנטפּלעקט דעם אייביקן גייסט פון יידנטום, יענע הויכע „אידעאַלן פון די פּראָפעטן" און שטרעבונגען נאָך גערעכטיקייט, וואָס האָבן זיך פאַרקערפּערט אין דער טראַדיציע זינט דורות און דורות.

דאַן האָט ער זיך עטלעכע מאָל אַריינגעכאַפּט צווישן יידישע אַרבעטער. ער איז געגאַנגען אויף „צען רי לאַנקרי" אָדער אין זאַל פון טעאַטער אַלבואַי, וואו זיי האָבן אָפּגעהאַלטן זייערע פאַרזאַמלונגען. דער עולם איז דאָ געווען אַ סך אַ קלענערער ווי אויף די פראַנצויזישע מיטינגען פון וואַגראַם־זאַל אָדער לונאַ־פּאַרק. מייסטנס זיינען עס געווען שניידער, שטריקער אָדער בייטלמאַכער, וואָס האָבן געוואוינט אין צפון־מזרח פון דער שטאָט. אויסגעזען האָט דאָ דער עולם גרויער סיי אין די מלבושים און סיי אויף די פּנימער, אָבער גערעדט האָט מען וועגן די זעלבע ענינים, וואָס צווישן די גוים: לוינען, באַצאָלטע וואַקאַנסן און די סכנה פון אינערלעכן און דרויסנדיקן פאַשיזם, וואָס באַדראָט דאָס לאַנד.

נאָר דאָ זיינען די זעלביקע ענינים געזאָגט געוואָרן אין אַן אַנדער

שפּראַך. און וואָס איז דאָ דער יחוס מיט דער אַנדער שפּראַך? פאַר דעם ראַזיקן עולם, האָט ער געוואוסט, איז עס אַמליטכטסטן זיך אויסצודריקן אין זייער אייגענעם לשון. זי איז זיי אפשר אויך נענטער צום האַרצן. אָבער פאַר אים, וואָס איז אויסגעוואַקסן אין פּאַריז און האָט געלייענט נאָר פראַנצויזיש, און האָט גערעדט כמעט נאָר פראַנצויזיש?

איינמאָל איז ער פאַרקראָכן אַזש אין אַ יידישן אַרבעטער־קלוב, אַפּן בעלוויל, וואָס מען האָט דאָן אַ נאָמען געגעבן פאָלקס־הויז. ער איז דורכ־געגאַנגען די גרויע גאַס קוראָן, וואָס האָט זיך הויקערדיק געדרייט מיט איר שלעכטן ברוק, איז אַרויפגעשטיגן צום פאַסאַזש געגוא, וואו אַ דוש־נעקייט האָט זיך געטראָגן פון די געדיכט באַוואוינטע הייזער און זיך אַרויפגעדראַפּעט איבער שמאָלע טרעפּ צו אַ לאַנגן זאַל, וואָס איז אַמאָל געווען אַ סחורה־סקלאַד און האָט לעצטנס געדינט אַלס קולטור־הויז.

אַף די דיק־געטינקעוועטע, ניט געפאַרבטע ווענט, זיינען געהאַנגען די זעלביקע בילדער ווי אין ענלעכע, פראַנצויזישע קלובן: אַ פויערטע מיט אַ סלאַווישן פּנים, וואָס האָט אַרויסגעשמייכלט פון אַ קאָרן־פעלד, מיט דער אונטערשריפט „אַ גליקלעכע קאָלכאָזניצע" און עטלעכע צופרידענע יונגעלייט האָבן געטראָגן די דערקלערונג: „די יוגנט אין ראַטנפאַרבאַנד איז גליקלעך". נאָר באַם בופעט האָט מען פאַרקויפט געהאַקטע לעבערלעך, צוגעפּראַוועט אַף אַ יידישן שטייגער און מאַרינירטע הערינג, וואָס מען האָט בדרך כלל זעלטן געזען אין שטאָט.

דער עולם איז זיך צונויפגעקומען זייער שפּעט, ווייל ער איז אין אַ גרויסן טייל באַשטאַנען פון היים־אַרבעטער, וואָס האָבן אין סעזאָן גע־האָרעוועט ביז שפּעט אין דער נאַכט. ווען אין זאַל האָבן זיך געפונען עט־לעכע מנינים מענטשן, האָט דער פּאַרזיצנדער איינגעלאַדן אַ גרויסן ערן־פּרעזידיום, אין וועלכן ער האָט פאַרבעטן די חברים סטאַלין, דימיטראָוו, מאָרים טאָרעזן און נאָך אַ האַלבן מנין חשובע לייט, וועלכע זיינען זשאַקן געווען באַקאַנט פון די אַלגעמיינע, גרויסע מיטינגען אין שטאָט.

אויך די רייד זיינען אים געווען באַקאַנט פון די אַנדערע מיטינגען. קיין אייגנאַרטיקן גייסט האָט ער דאָרט ניט געטראָפן. נאָר האָבן די לאָ־זונגען און דער ערן־פּרעזידיום געקלונגען איינדרוקספולער אַף יענע פאַר־זאַמלונגען פון צענדליקער און הונדערטער טויזנטער פּראָלעטאַריער. איז פאַרוואָס מוז ער קומען דווקא אין דאָזיקן ענגן קלוב?

אכטער קאַפּיטל

העלען איז געווען פֿול מיט דערוואַרטונג. זי האָט פּרובירט זיך פֿאָר־צושטעלן די ערשטע באַגעגעניש מיט דעם יונגן באַר: ווי זעט ער אויס? וועט זי אים געפֿעלן ווערן? ביז דעמאָלט האָט זי קיינמאָל ניט געטראָפֿן באַ זשיליעטן ווען ניט איז פֿון דער משפּחה. געוואוסט האָט זי נאָר, אַז איר פֿריינדן געהערט צו יענע משפּחות פֿון „דרייפֿוס, באַר און ווייל'ס" וואָס שפּילן לגבי דעם איינפֿאַכן יידן די ראָלע וואָס עס שפּילט געוויינלעך דער אַדל לגבי דעם פּשוטן פֿאָלק. אַצינד וועט זי קומען אין קאָנטאַקט מיט יענע לייט. דערצו וועט עס זיין אַ יונגער מאַן, וואָס האָט אַמאָל ליב געהאַט זאַמלען אַנטיקוואַרע ביכער און לעצטנס שניידט ער זיך אָפּ אַ באַנקיר.

מאַדמואַזעל זשיליעט באַר האָט געלעבט אָפּגעזונדערט פֿון איר פֿאַ־מיליע. זי האָט זיך ניט געמישט אין די פֿינאַנציעלע ענינים, אָבער איר חלק אין דער ירושה, וואָס האָט געשטאַמט פֿון אַ באָבען פֿון דער מאַמעס צד ווי אויך דער נדן, וואָס איז פֿאַר איר געווען באַשטימט, זיינען שטרענג אָפּגעהיט געוואָרן. אַ פֿעטער האָט פֿאַרוואַלטעט מיטן דאָזיקן פֿאַרמעגן. ווי אַ פֿאָרזיכטיקער געשעפֿטס־מאַן האָט ער אַ טייל אינוועסטירט אין פֿעסט־פֿאַרצינזטע מלוכה־הלוואות און דעם רעשט אין אַקציעס, וואָס האָבן געהאַט אַ שאַנס צו שטייגן.

הגם זי האָט ווייניק פֿאַרקערט מיט די פֿאַמיליע־קרייזן, האָט מען זיך זייער געזאָרגט פֿאַר איר און זי ליב געהאַט ווי מען האָט ליב אַ שרעקלעך קינד וואָס איז געראָטן. אינדערשטיל האָט מען אַפֿילו שטאָל־צירט מיט איר; עס האָט כמעט געהערט צום גוטן טאָן פֿון אַ בירגערלע־כער פֿאַמיליע צו האָבן אין איר שויס אַ קינסטלערן מיט משוגעתן, פּונקט ווי עס געהערט זיך היינט צו טאָג, אַז אַ גבירישע הויזגעזינד זאָל, אויסער

פעיקע געשעפטס־לייט, האָבן אויך איין זון אָדער טאָכטער, וואָס זיינען זייער לינק געשטימט: אַ קאָמוניסט, אַן אַנאַרכיסט אָדער ענלעכעס.

איר ברודער, קלאָד, האָט געהאַלטן, אַז יענער פעטער איז צו אַלט אַף צו קענען ווי געהעריק באַשטימען אין פינאַנציעלע ענינים, אין אַזעל־כע שווערע צייטן פון כסדרדיקע קריזיסן און דעוואַלואַציעס. ער האָט אויך, ווי אַ יונגער בערזע־מאַן, געהאַט אַמביציעס אַף קליינע עקספּערימענטן און זיכערע שפּעקולאַציעס. דעריבער האָט ער געוואָלט איבערנעמען די פאַרוואַלטונג פון אַ טייל פון זשיליעטס פאַרמעגן. ווען ער איז, אין אָפּ־גערעדטן טאָג, געקומען אין איר דירה, האָט ער דאָרט געטראָפן העלענען.

העלען איז תחילת געווען שעמעוודיק און געזעסן מיט אַראָפּגעלאָ־זענע אויגן. גערעדט האָט זי נאָר מיט איר פריינדן, וואָרפנדיק בגניבה זייטיקע בליקן אַף קלאָדן. זשיליעט האָט סערווירט אַ שטאַרקן ליקער אין קליינע גלעזעלעך. העלען האָט אַ סך געטרונקען און איז שנעל געוואָרן בגילופין. זי האָט זיך פאַרויטלט און גערויכערט איין פּאַפּיראָס נאָכן אַנדערן. דאַן האָט זי אָנגעהויבן ריידן ווי אַ וואַסער־פאַל און האָט דער־ציילט קלאָדן וועגן איר אַוואַנטורע מיטן בילד פון דעם יונגן מאָלער אַנ־דרעי און וועגן איר מאַמען, וואָס האָט דעם דאָזיקן בילד „געקויפט".

קלאָד איז תחילת געווען אומגעדולדיק, אָבער באַלד האָט אים העל־לענס צאַפּלדיקע לעבעדיקייט אָנגעהויבן אַמוזירן. — מיט זשיליעטן איז נאַרנישט צו מאַכן. — האָט ער אַ קלער געטאָן — זי מאַכט איינעם שטענדיק סיורפּריזן. קומסט מיט איר ריידן וועגן פינאַנץ־ענינים און נאַ דיר אַ חתונה!

ער איז געזעסן אָנגעלענט אין ווייכן פאָטעל, די פיס פאַרלייגט אַף אַנאַנדער און האָט נאַכלעסיק געצויגן פון דיקן ציגאַר, וואָס ער האָט לייכט אָנגעביסן צווישן די ציינער. דורך די קייקעלעך רויך, וואָס ער האָט פּאַמעלעך אַרויסגעבלאָזן, האָט מען קוים געזען דעם שמייכל, וואָס האָט זיך צעלייגט אַף זיין ערנסטן פּנים. ער איז געווען אַ צענדליק יאָר עלטער ווי העלען און האָט אויסגעזען לגבי איר שטאַרק מיושבדיק און עטוואָס אָפּגעלעבט.

זיי זיינען געבליבן אַ שטיק צייט צוזאַמען. העלען האָט פאַרגעסן, אַז זי זיצט שוין אַ סך לענגער ווי עס פּאַסט פאַר אַ גאַסט. ערשט ווען אַ זייגער, אין אַ שכנותדיקן צימער, האָט געשלאָגן עלף, איז זי אויפגע־שפּרונגען און זיך אַנטשולדיקט:

— כ'האָב כלל ניט געוואוסט, אַז ס'איז שוין אַזוי שפּעט!

— מאכט ניט אויס — האָט קלאַר איר געדריקט די האַנט — ס'איז מיר געווען זייער אַנגענעם.

העלען האָט זיך פאַרויטלט. ווען זי איז אַרויסגעגאַנגען, האָט זשי־ליעט געפרעגט איר ברודער:

— ווי געפעלט זי דיר?

— זי איז ווי אַ שמעטערלינג, וואָס פלאַטערט פון בלום צו בלום.

— דו רעדסט ווי אַ פּאָעט! ביסט ניט אַמאָל פאַרליבט?

— פאַרליבט?... ניין! זי דערמאָנט מיר נאָר די יונגע יאָרן.

— אַ יוגנט־ליבע?

— ניט קיין ליבע! ס'איז ווי דעמאָלט ווען איך פלעג אַרומניש־טערן אין די קעסטלעך פון די „בוקיניסטן": דאָס האַרץ פלעגט אָנהויבן קלאַפּן, ווען מען פלעגט פּלוצלונג אַנטדעקן אַ יקר־המציאות: אַן אַלטן „וואָלטער" אַף האָלץ־פּאַפּיר אָדער אַ „רוסאָ אויסגאַבע", וואָס איז דער־שינען בעת זיין לעבן.

— זי איז אינטעליגענט, אמת? — איז זשיליעט געווען שטאָלץ מיט איר אַנטדעקונג.

— זי ווייסט זיכער ווייניק, אָבער איר דורשט און בתולהדיקע נייגעריקייט אימפּאָנירן.

ער האָט אָנגעהויבן דערקלערן, אַז דער פעטער האָט טאַקע ביז איצט זייער וואויל און גוט פאַרוואַלטעט מיטן פאַרמעגן, אָבער פאַר די איצטיקע צייטן פון דעוויזן־באַגרענעצונגען און קאָמפּליצירטע פינאַנץ־געזעצן, איז ער שוין צו אַלט. פאַרן אוועקגיין האָט ער אַ פרעג געטאָן:

— זי קומט אָפט צו דיר?

— ווער?... אַ, דו מיינסט העלענען?

— יאָ.

— זי אינטערעסירט דיך?

— איך ווייס נאָך אַליין ניט. מירן זען...

זשיליעט האָט זיך אויפגעהויבן פון סאָפאַ און אויסגעליידיקט די לעצטע טראָפּנס ליקער, וואָס זיינען פאַרבליבן אין איר גלעזל.

— הער זיך איין, קלאַר, איך וואָלט ניט געוואָלט, אַז זאָלסט אָנ־הויבן סתם געשיכטעס מיטן דאָזיקן מיידל.

— וואָס ווילסטו דערמיט זאָגן?

— איך מיין, אַז דו זאָלסט זי ניט אַריינציען אין עפּעס אַן אוואַנ־טורע.

— באַ איר וועט עס דאָך אודאי אויך ניט זיין דער ערשטער פּלירט. ווי כ'האָב געהערט פון אייער שמועס, קען זי שוין דיין גאַנצע כאַלאַסטרע!

— יענע זיינען עפּעס אַנדערש! — האָט זשיליעט אַנגעהויבן אַרומ־שפּאַצירן איבערן צימער — האָסט דאָך גראָדע געזאָגט, אַז זי איז ווי אַ שמעטערלינג, וואָס פלאַטערט פון בלום צו בלום. פון דאָזיקן פלאַטערן וועלן קיין שפּורן ניט בלייבן!

— ביסט אַזוי זיכער? — האָט דער ברודער געוואָרפן אַן איראָ־נישן בליק אויף זיין שוועסטער.

— זיכער בין איך ניט, הגם אַזעלכע מיידלעך ווי העלען האָבן אַ טראַדיציע פון גרענעצן. איך האָב אָבער געמיינט שפּורן אין דער נשמה. מיט דיר קען דער ענין ווערן ערנסט!

— ווילסט ניט איך זאָל זי טרעפן?

— פאַרקערט, ס'וואָלט מיר געווען זייער אָנגענעם. איך האָב זי זייער גערן, וויל זי אָבער אָפּהיטן פון קאָמפּליקאַציעס. איך קען אויך אירע עלטערן און כ'פיל זיך פאַרפליכטעט...

— ווער זיינען אירע עלטערן?

— זיי האָבן געהאַט אַ קאָנפעקציע־געשעפט ניט ווייט פון שטאָט־ראַט, לעבן דער געגנט, וואָס זיי רופן פלעצל.

— אַזוי?!

— זייער פיינע מענטשן! שטעל זיך פאָר, קלאָד, איר טאַטע איז נאָך פון יענע יידן ווי אין די ביכער. קומענדיק פון געשעפט, כאַפּט ער אַ קוק אריין אין מיטלאַלטערלעכע פילאָזאָפיע: מעמאָניד אין אָריגינאַל!

— ס'איז דיין נייסטע משוגעת. וועסט זיך נאָך פאַרליבן אין אַ ישיבה־בחור מיט פּיאות!

— וועט זיין אַ פלעק אין דער משפחה, וואָס? על כל פנים, כל זמן דו וועסט ניט מיינען ערנסט, זאָלסטו זיך פירן קאָרעקט מיט איר.

ניינטער קאַפּיטל

אין מיטן פון זעלבן זומער איז אָנגעקומען די ידיעה וועגן אויס־ברוך פון בירגער־קריג אין שפּאַניע. עס האָבן זיך אָנגעהויבן מיטינגען און דעמאָנסטראַציעס פאַר די דאָרטיקע רעפּובליקאַנער. פון די צייטונגען האָבן יעדן טאָג אַראָפּגעשריען איבערשריפטן וועגן העראָיזם פון די רויטע און אכזריות פון די פאַשיסטן.

זשאַק איז מיטגעגאַנגען אַף די דעמאָנסטראַציעס און מיטינגען. און מיטגעשריען אין די גאַסן:

— קאַנאָנען פאַר שפּאַניע! אַוויאָנען פאַר שפּאַניע!...

ער האָט אויך באַזוכט דעם גרויסן הויף, וואָס אין דער גאַס מאָ־טורען־נאַדאָ, וואו הונדערטער וואָלאָנטערן, זיינען טאָג־טעגלעך זיך געקו־מען פאַרשרייבן אַף אַפּצופאָרן פרייוויליק אין בירגער־קריג. ס׳רוב זיינען עס געווען אויסלענדער: איטאַליענער, פּאָלאַקן, יידן, וואָס זיינען אָנגע־קומען קיין פּאַריז אַלס פּאָליטישע עמיגראַנטן. ביסלעכווייז איז אין זשאַקן דייף געוואָרן דער געדאַנק צו פאָרן מיטקעמפן. צו אַ באַשלוס איז ער גע־קומען איינמאָל אַן אָוונט, ווען ער האָט שפּאַצירט מיט פּיערן און זיי האָבן געשמועסט וועגן דער ניט־אינטערווענץ־פּאָליטיק פון דער פראַנצוי־זישער רעגירונג. זשאַק האָט פּלוצלונג געזאָגט:

— מיר אַליין מוזן העלפן. דו ווייסט, פּיער, איך גיי זיך מאָרגן אַנגאַזשירן!

ערשט עטלעכע טעג פאַרן אָפּפאָר האָט ער דערציילט אינדערהיים וועגן זיין באַשלוס. דערנאָך האָט ער גאַנצע טעג אויסגעמיטן צו זיין אין שטוב, כדי ניט צוצוזען דעם צער פון דער מאַמען. אויך זשערמענען האָט ער גאָרנישט געזאָגט. ער האָט באַשלאָסן צו שמועסן מיט איר ערשט אין לעצטן אָוונט.

זיי האָבן זיך געטראָפֿן אַף די בולוואַרן און צוזאַמען געפֿאָרן אין קליינעם צימערל, וואו זיי פֿלעגן זיך געוויינלעך צוזאַמענקומען. זשערמען האָט אויך געהאַט אַ סיורפריז: מיט אַ חודש צוריק האָט מען אָנגעהויבן געבן אין זייער געשעפֿט די באַצאָלטע וואַקאַנסן. די אָנגעשטעלטע זיינען געפֿאָרן דער ריי נאָך. אין אַ וואָך אַרום קומט איר ריי. און אַזוי ווי די עלטערן ווילן איר ניט לאָזן אַליין, וועט זי אַרויספֿאָרן אין אַ דאָרף, באַם אַטלאַנטישן אָקעאַן, וואו זי האָט נאָך אַ ווייטע משפּחה.

— וועסט אויך אַרויספֿאָרן אַהינצו! — האָט זי געזאָגט. — מיר וועלן זיך כּלומרשט צופֿעליק טרעפֿן אַף דער פּלאַזשע. די פֿויערים גייען זיכער פֿרי שלאָפֿן און איך וועל קענען אַרויסקומען צו דיר יעדן אָוונט.

זי האָט געהאַט אַ געניטעם, דורכגעקלערטן פּלאַן, וואָס זי האָט געשילדערט מיט אַלע פּרטים. זי האָט באַשריבן מיט צעפֿלאַמטע אויגן, ווי זיי וועלן זיך צוזאַמען באָדן, זיך ברענען אין דער זון און שפּאַצירן אין די אָוונטן, אין אַ נאָענטן וואַלד.

דאַן האָט איר זשאַק דערציילט, אַז ער מוז מאָרגן אָפּפֿאָרן קיין שפּאַניע.

זי האָט תּחילת ניט פֿאַרשטאַנען, דאַן האָט זי אָנגעהויבן אויספֿרעגן און צום סוף האָט זי זיך צעוויינט.

— קענסט ניט אָפּלייגן די רייזע אַף עטלעכע וואָכן?

— אוממעגלעך, זשערמען! וואָס וועט מען זאָגן?

עס האָט אים ווי געטאָן, וואָס זי וויינט און גלייכצייטיק האָט אים הנאה געטאָן, וואָס זי איז באמת טרויעריק צוליב זיין רייזע. ער האָט פּרובירט זי טרייסטן. זי האָט געוויינט שטיל, מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ:

— איצט איז געענדיקט!... געענדיקט!... — האָט זי געערעדט צווישן טרערן.

— פֿאַרוואָס געענדיקט? — האָט ער איר געגלעט איבערן קאָפּ. צום ערשטן מאָל האָט ער זיך געפֿילט דערוואַקסענער פֿון איר און געהאַט צו איר אַ געפֿיל ווי צו אַ קינד, וואָס ער מוז באַשיצן.

— ווייל דו פֿאָרסט אַוועק!

— האָסט מורא, אַז איך וועל שטאַרבן? אויך פֿון אַ מלחמה קומט מען צוריק!

— ביז דו וועסט צוריקקומען, וועלן אונדזערע וועגן זיך צעגיין!

— פאַרוואָס? איך וועל קומען צו דיר און מיר וועלן חתונה האָבן! וועסט וואַרטן אַף מיר, אמת?

זי האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ און אים אָנגעקוקט מיט פאַרווייגטע אויגן:

— צו וואָס זאָלסטו מיר דערציילן מעשיות? איך בין היינט אַזוי טרויעריק און איך וויל ניט זאָלסט מיר אָפּנאַרן.

— ניין, איך זאָג דיר דעם אמת. דו ווייסט ניט, אַז איך האָב דיך ליב? אַף צו דעראַמתן, אַף שטענדיק!

ער האָט לאַנג געמוזט ריידן ביז זי האָט אים אָנגעהויבן גלויבן. פון אירע פאַרווייגטע אויגן האָט אַ שיין געטאָן אַ פרייד ווי זונען־שטראַלן צווישן צעריסענע וואָלקן־שטיקער נאָך אַ רעגן. באַלד איז זי געווען אינגאַנצן פאַרכאַפּט פון דער אַנטדעקונג:

— האָסט מיך טאַקע באמת ליב? — האָט זי געזאָגט — אַ, זשאַק, און איך האָב אַזוי מורא געהאַט!

— פאַרוואָס האָסטו מורא געהאַט?

— ווייל איך האָב דיך ליב באַקומען! ווייסט, סתם אַ מאַן איז גאָרנישט. אָבער אַז מען פאַרליבט זיך אין איינעם און מען מוז שפּעטער חתונה האָבן מיט אַ צווייטן...

— וועסט ניט מוזן!

— און מיר וועלן וואוינען צוזאַמען?

— יאָ, אודאי!... ביסט צופרידן?

— זיכער בין איך צופרידן! ווייסט, זשאַק, ס'זיינען מיר שוין אַזוי מיאוס געוואָרן די דאָזיקע אָפּגעריסענע ראַנדע־וואו'ס, די צופעליקע טרעפונגען אין האָטעל־צימערלעך, אין פרעמדע בעטן.

זשאַק האָט זי אָנגעקוקט אַ ביסל דערשטוינט. זי האָט ווייטער גע־שפּינט איר געדאַנק:

— נאָך דער אַרבעט וועלן מיר שטענדיק זיין צוזאַמען. אין אָוונט וועסטו לייענען די צייטונגען און איך וועל דיר פאַריכטן די זאָקן.

זי האָט פאַנטאַזירט אַפן קול און אַרויסגערעדט אַלץ, וואָס זי האָט זיך פאַרגעשטעלט פון אידילישע פאַמיליע־בילדער.

— און ווען וועסטו צוריקקומען? — האָט זי פּלוצלונג געפרעגט מיט שרעק.

— ווען דער בירגער־קריג וועט זיך ענדיקן.

— און ווען וועט ער זיך ענדיקן?

זשאַק האָט געשוויגן. זי האָט באַטראַכט מיט אַ פֿאַרשנדיקן בליק זיינע פֿאַרקלערטע געזיכט־שטריכן. זי איז געווען איבערצייגט אין זיין אַלוויסן און געוואַרט אַף אַ גענויעם ענטפֿער.

— ווען וועט ער זיך ענדיקן? — האָט זי איבערגעפֿרעגט.

— מען קען ניט וויסן גענוי. אפֿשר אין אַ מאָנאַט, אין צוויי. וועסט וואַרטן אַף מיר?

— אודאי, זיכער! — האָט זי אויסגעשריען מיט טיפֿער איבער־צייגונג.

— און וועסט קיינעם ניט האָבן פֿאַר דער צייט?

— קיינעם ניט!... דו ביסט דאָך מיין אמתער מאַן, אמת?

— יאָ! — האָט געענטפֿערט זשאַק און אַנגענומען איר האַנט.

זשערמען האָט ניט אָפּגעלאָזט זיינע פֿינגער. איר קערפּער האָט זיך לייכט אויסגעבויגן צו אים, שטום אָן ווערטער, ווי עס ציט זיך אַ בלום צו דער זייט וואו עס שיינט די זון. אָבער איר מויל האָט ניט אַרויסגע־רעדט איר פֿאַרלאַנג, ווי זי פֿלעגט עס פֿריער טאָן. זי האָט אַפֿילו ניט אַ שפּריין געטאָן צו אים. ער איז געווען איר מאַן און זי האָט אים ווי אָפּ־געגעבן די בכורה אין זייערע באַציונגען.

און צום ערשטן מאָל האָט זשאַק געהאַט אַ געפֿיל, אַז ער באַזיצט די דאָזיקע פֿרוי. אין איר אָפּוואַרטן איז געלעגן דאָס אָפּגעבן זיך זיין קראַפֿט. זיי האָבן פֿאַרגעסן, אַז זיי לעבן אין שטורמישע טעג, אַז די שטאָט אַרום זיי איז אויפֿגעברויזט אין פּאָליטישע קאַמפֿן, אַז אַף יענער זייט פֿון די פּירענייען שטורעמט אַ בלוטיקער קריג און אַז זשאַק וועט מאָרגן אַוועקפֿאָרן און זיי וועלן זיך צעשיידן. זשערמען איז געווען מיל־דער ווי שטענדיק. ביז אין איר טיפֿסטער אויפֿרעגונג האָט דורכגעדרונגען דער באַוואוסטזיין פֿון דעם נייעם כאַראַקטער פֿון זייערע באַציונגען. און ווען זי איז געלעגן אין זיינע אָרעמס האָט זי איבערגעחזרט:

— ביסט מיין מאַן, זשאַק, יאָ? מיין ריכטיקער מאַן?

— יאָ!

ער האָט געקוקט אַף איר. אין די ווינקלען פֿון אירע אויגן זיינען געשטאַנען צוויי פֿאַרגעסענע, ניט־אויסגעווישטע טרערן. אין שטראַלנדיקן גליק פֿון איר בליק האָבן זיי געגלאַנצט ווי פּערלען אין שיין פֿון דער זון. אירע צעעפֿנטע ליפּן, פֿאַרחלשטע אין ליידנשאַפֿט, האָבן געדענקט צו זאָגן:

— און איך בין דיין ריכטיקע פֿרוי, יאָ?

— יאָ! — און זייערע ליפּן האָבן זיך צוזאַמענגעדריקט, און זייע־רע קערפּערס האָבן זיך פאַרייניקט אין אַ קאָנוואולסיוון ציטער.

די צייט האָט זיך געדוקט. ס'איז געוואָרן שפּעט. זשאַק האָט אַ קלער געטאָן, אַז ער דאַרף נאָך היינט טרעפן פּיערן אין קליינעם ביסטראָ, אַפן „בעלוויל", וואו עטלעכע חברים האָבן זיך אָפּגערעדט צו טרעפן, כדי צו מאַכן אַ כוסה לכבוד זיין אָפּפאָר. ער האָט אַ קוק געטאָן אַפן זייגער: צען! און זשערמען, וואָס איילט זיך שטענדיק, כדי צו קומען צו דער צייט אין שטוב, זאָגט היינט גאָרנישט. אפשר האָט זי זיך פאַרגעסן? ער האָט געהאַלטן פאַר זיין פליכט איר צו דערמאָנען:

— ווייסט, ס'איז שוין צען אַ זייגער?

— ווילסט איך זאָל אַוועקגיין? — האָט זי אים דערשראָקן אָנגע־קוקט.

— אָ, ניין! אָבער בא דיר אין שטוב?

— ס'איז גאָרנישט!

— און וואָס וועט זאָגן די מאַמע? וואו ביסטו געוועזן אַזוי שפּעט?

— כ'וועל זאָגן, אַז כ'בין געוועזן מיט דיר. אין קאַפע.

— אָבער אַז וועסט קומען נאָך אַ האַלבער נאַכט?

— מאַכט ניט אויס. ביסט דאָך מיין חתן!... אָ, ווען דו פאָרסט ניט אַוועק, וואָלט איך דיך געבראַכט צו אונדז אין שטוב. איצט וואָלט איך דיך געקענט ברענגען! וואָלסט געשמועסט מיט מיין ברודער פּאָלי־טיק. ער איז פאַרקאָכט אין דער פּאָליטיק און מיך האַלט ער פאַר אַ נאַ־רישער גאַנדז.

— און דיינע עלטערן וואָלטן מסכים געווען, אַז דו זאָלסט חתונה האָבן מיט מיר?

זשערמען האָט זיך אַ ווייַלע פאַרקלערט:

— זיי וואָלטן נאָר געפרעגט צי דו האָסט אַ פאַך און צי דו האָסט אַרבעט.

— איך האָב דאָך ניט קיין פאַך. איך האָב ניט געענדיקט מיין שטודירן און ווער ווייסט ווען איך וועל עס ענדיקן?

— וואָס לערנסטו אייגנטלעך?

— כ'האָב אָנגעהויבן לערנען אַף אַדוואָקאַט.

— אַדוואָקאַט? וועסט קענען ווערן אַ בוכהאַלטער, צום ביישפּיל! ניין?... בא אונדז איז פאַראַן אַ בוכהאַלטער פאַרדינט ער זייער גוט און

ער האָט אַ פרוי מיט צוויי קינדער און דערצו האָט ער פאַרפירט אַ ליבע מיט איינע פון די מיידלעך. דו וועסט עס ניט טאָן, אמת?

— ניין.

— מיר וועלן ביידע אַרבעטן און איינאָרדענען אַ פיינע דירהלע. איך וואָלט געקענט אַרבעטן באַ דיין טאַטן אין געשעפט. ער האָט דאָך אַ געשעפט, אמת? דאַרפסט וויסן, אַז איך בין אַ גוטע פאַרקויפערן און ער וואָלט מיר זיכער געהעכערט דעם לוין. אַ קינד וועלן מיר די ערשטע צייט ניט האָבן. ערשט שפּעטער, יאָ?

זשאַק האָט אויסגעדריקט זיין הסכמה דורך אַ שאָקל מיטן קאָפּ. דאַן איז אים דורכגעפלויגן אַ באַהאַלטענער געדאַנק:

— וועט אייער קינד זיין יידיש?

זשערמען האָט געלויערט אויף די שטריכן פון זיין פּנים און אויפגעכאַפּט זייער אויסדרוק. די ליבע האָט פאַרשאַרפט איר באַאָבאַכטונגס־קראַפט. זי האָט באַמערקט דאָס קליינע וואָלקנדל, וואָס האָט אַ שוועב געטאָן איבער זיינע אויגן.

— דיינע עלטערן וועלן זיין קעגן מיר? — האָט זי געפרעגט מיט אומרואיקייט אין דער שטימע.

— איך ווייס ניט.

— ווייל איך בין נאָר אַ קליינע פאַרקויפערן, אמת?

— ניין! — האָט געענטפערט זשאַק און ער האָט זיך געפרייט, וואָס לכל הפחות ניט דאָס איז די סיבה — אָבער מיינע עלטערן זיינען דאָך יידן... מיר זיינען דאָך יידן — האָט ער זיך פאַרבעסערט — און זיי וועט אודאי אַרן וואָס דו ביסט ניט קיין יידישע.

— פונוואַנען וועלן זיי וויסן? וועסט זאָגן, אַז איך בין אַ יידישע! וואָס איז דען אָן אונטערשיד?

ווי אַזוי זאָל ער איר דערקלערן דעם אונטערשיד? די וואַנדלונגען, וואָס דער באַגריף יידן האָט זינט יאָרן דורכגעמאַכט אין זיין פאַרשטאַנד און פאַרשטעלונג, האָבן אַ שטראָם געטאָן אין זיין מח. און אַזוי ווי עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן זיינע עלטערן האָט ער, דורך אַן אַסאָציאַציע אָן יענעם דור, זיך אָנגעכאַפּט אָן ערשטן־בעסטן אונטערשיד, וואָס האָט געקענט דינען אַלס קאָנקרעטער משל אויך פאַר זשערמענען:

— יידן עסן ניט, צום ביישפּיל, קיין חזיר!

זשערמען האָט זיך לוסטיק צעלאַכט:

— אזא מין געשיכטע! ס'איז אזוי ווי מיט מיין טאטן: בשום אופן וועט ער דיר ניט עסן קיין פערד־פלייש, הגם ס'איז א סך ביליקער און די מאמע וואָלט עס זיכער איינגעקויפט לכל הפחות איינמאָל א וואָך. ס'איז דערפאַר, וואָס אין קריג האָט מען זיי איינמאָל געקאָרמעט דריי חדשים נאָכאַנאַנד מיט פערד. געווייינלעך האָט מען זיי געקאָרמעט מיט „מאַלפּעס". דער טאַטע וועט דיר דערציילן א סך וועגן יענער מלחמה! און פאַראַן באַ אונדז א מומע, וואָס עסט ניט קיין קראָליק...

זי איז געווען באַפרייט פון די עמונגען, וואָס זיינען אַמאָל גע־שטאַנען ווי א וואַנט צווישן זיי. איצט האָט זי געוואָלט דערציילן וואָס מער פון איר משפחה און פון איר לעבן, כדי אים אַזוי אַרום צו דערנענ־טערן צו זיך. איצט איז אַלץ געווען גוט: זשאַק וועט צוריקקומען און זיי וועלן דינגען א קליין דירהלע. זי האָט שוין אַפילו געוואוסט וואו זיי וועלן זי דינגען: אין די נייע הייזער־בלאָקן, וואָס באַם מעטראָ דאַנוב. מען קען דאָרט דינגען א צימער מיט א באָד־צימער פאַר זייער ביליק. און זי ווייסט אויך ווי זי וועט זיי מעבלירן...

עס פייניקט איר נאָר דער לייכטער אומרו צוליב זשאַקס עלטערן, וועמען זי וועט ניט געפעלן ווערן. באַטש זי רעדט שוין וועגן אַנדערע זאַכן, מאַטערט זי כסדר דער דאָזיקער געדאַנק. און פּלוצלונג צעלאַכט זי זיך:

— אה, ס'אַרא נאַר איך בין!... דו טרייבסט מיט מיר ליצנות און איך האָב דיר געגלויבט!

— וועגן וואָס? איך האָב אַלץ געמיינט ערנסט.

— ניין, איך מיין וועגן חזיר־פלייש, וואָס דו האָסט מיר דאָ אָנ־געדערציילט! איצט האָב איך זיך דערמאָנט ווי מיר זיינען איינמאָל א זונטיק, אַרויסגעפאָרן אין „איל ד'אַדאַם", באַ דער סען, און מיר האָבן דאָרטן געגעסן צו מיטאָג אין רעסטאָראַן. האָסטו דאַן באַשטעלט אויך פאַר דיר א געבראָטן חזיר־זייטל, און האָסט אים גאַנץ פיין אויפגעגעסן און זיך נאָך באַלעקט דערצו.

עקזאָטישע מנהגים אַמוזירן זי שטאַרק. אין קינאָ, אין די קליינע ראָמאַן־העפטלעך, וואָס זי לייענט, קומען אָפט פאָר קוריאָזע זיטן און פירעכצן פון הינדער, כינעזער אָדער אַראַבער. אָבער מיטאַמאָל ווערט זי ערנסט און זאָגט:

— פאַרוואָס זאָלן דיינע עלטערן ניט מיינען, אַז איך בין א יידיש־

קע? וואָס איז דען דער אונטערשיד?... אָבער דערציייל מיר ניט קיין אויס־געטראַכטע מעשיות!

זשאַק בלייבט פאַרלעגן. אייגנטלעך איז זשערמען גערעכט און דער פאַקט פון רעסטאָראַן איז פולשטענדיק ריכטיק. ער האָט זי, אָבער, כּלל ניט געוואָלט אָפּנאַרן!... וואָס האָט ער געקענט דערציילן? וועגן זיינע אייגענע וואַקלונגען צווישן דעם טאַטנס שטוב און דער אויסערלעכער וועלט און וועגן יענער משומדתטע, וואָס שטופּט זיך דווקא אויבנאָן אין די פאָרעמדע קירכעס? אָדער וועגן דעם קדוש־השם און נביאים־גייסט, וואָס ער גופא האָט דאָ ארומגעזוכט צווישן די בעלי־ביתישע יידן פון פּלעצל און די יידישע פּראָלעטאַריער פון בעלוויל?... אָדער אפשר זיינען גאָר די אַלע ענינים, פאַר אים, פאַר זשאַקן, ניט מער ווי פיקציעס? רעשטלעך פון אַן אונטערגייענדיקער וועלט?

און מיטאַמאָל ווערט אים קלאָר, אַז ער וועט דאָך מוזן ריידן מיט זשערמענען וועגן די אַלע ענינים. פיקציעס אָדער ניט פיקציעס — אויסער דעם עקזיסטירט אויך אַ רעאַליטעט. זי עקזיסטירט אין דער אומוועלט צי ער וויל אָדער וויל ניט זי אָנערקענען. זי איז קאָנקרעט און ממשותדיק, זי שרייט היינט אַראָפּ פון אַלע צייטונגען, זי שרייט אַרויס פון די ידיעות איבערן יידישן לעבן, וואָס קומען אָן פון איבער אַלע גרענעצן. און אויך דאָ אין לאַנד קען מען זי אָנטאַפּן מיט די הענט: ער האָט זי געפילט בײַ אַלע מעטראָ־סטאַציעס, וואו יונגעלייט האָבן פאַרקויפט די „אַקסיאָן פראַנסעז", פון וועלכער עס האָט אַראָפּגעשריען דער קאָפּ: „דער ייד לעאָן בלום בײַ דער מאַכט!"... און לעאָן בלום אַלס ייד איז דאָך אפשר מער פיקציע ווי ער, זשאַק סאָקאָלאָווסקי, אַלס ייד. און פונדעסטוועגן איז עס אַ רעאַליטעט. און איינמאָל וועט ער מוזן וואָרענען זשערמענען פאַר דער דאָזיקערווירקלעכקייט! ער וועט איר עס מוזן דערקלערן ווי קאָמפּליצירט עס זאָל ניט זיין.

ס'דאַכט זיך אים, אַז ער וועט איר מוזן וואָרענען, פונקט ווי דאָס מוז טאָן אַ נאַטור־פאָרשער, צום ביישפּיל, וואָס האָט חתונה און וויל, אַז זיין פרוי זאָל אים באַגלייטן אויף זיינע רייזעס: צו אַ וואולקאַן אָדער אין אורוואַלד פון אַפריקע. אַ וואולקאַן קען ליאַדע אַ מינוט אויסברעכן און פאַרגיסן מיט זיין פייערדיק־פליסיקער לאַווינע דעם פאָרשער און פאַר איין וועג זיין פרוי; אין אורוואַלד קען מען אָנטרעפן רעשטלעך פון קאַניבאַלן, וואָס וועלן אויפפרעסן דעם פאָרשער און פאַר איין וועג וועלן זיי זיך ניט שעמען אָפּצובראָטן אַ פּאָלקע פון זיין טייערער פלוניתטע.

אָבער אַצינד וועט ער זיך ניט אַריינלאָזן אין די דאָזיקע פּרטים. ער זאָגט ערנסט:

— אמת, איך האַלט ניט פון די דאָזיקע מנהגים, אָבער יידן בכלל

— יאָ! מיינע עלטערן, צום ביישפּיל, עסן ניט קיין חזיר־פלייש.

זשערמען לאַכט איצט ניט. זי האָט באַאָבאַכטעט זשאַקן אין משך פון די עטלעכע מינוט און זי האָט באַמערקט, אַז אונטער די דאָזיקע אַמור־זאַנטע מנהגים באַהאַלט זיך אַ טיפע דראַמע. זי קען ניט פאַרשטיין די קאָמפּליצירטקייט פון אַזעלכע ענינים און שטייט קעגנאיבער זיי ווי אַ פּרימיטיווער מענטש קעגנאיבער אומבאַגרייפלעכע נאַטור־דערשיינונגען. אָבער ווי דער פּרימיטיווער מענטש האָט זי אויך פילבאַרע חושים און וואַכזאַמערע אינסטינקטן, וואָס ווערן נאָך שאַרפער דורך איר ליבע צו זשאַקן. און פונקט ווי יענער דערפילט שנעלער דעם אָנקומענדיקן שטורעם אָדער די קעגנוואַרט פון אַ רויב־חיה, אַזוי דערשמעקט זי די דראַמע, וואָס זשאַק קען איר ניט דערקלערן.

— נו, איז גוט, וועלן מיר עסן אַן אַנדער פלייש! אַנישט וואָלטן דאָך דיינע עלטערן ניט געקענט קיינמאָל קומען צו אונדז צו מיטאָג.

זי האָט ווי עס ווייזט אויס גרינטלעך איבערלייגט דעם ענין, ווייל אין אַ ווײַלע אַרום האָט זי צוגעגעבן:

— און אַז מיינע עלטערן וועלן קומען, וועט מען זיי אויך מאַכן קאַלבס־בראָטן און אַלס קאָמפּענסאַציע וועט מען דעם טאַטן מכבד זיין מיט אַ רויטן „באָרדאָ“ אַנשטאָט דעם פּשוטן רויטן וויין. ער איז ניט זייער טייער, דער „באָרדאָ“, פיר פראַנק אַ פלאַש, כמעט אַ ליטער. איינ־מאָל אין חודש קענען מיר זיך דערלויבן אַזאַ לוקסוס.

איצט האָט זי פאַנטאַזירט וועגן עסן. ס׳איז שוין געווען שפּעט און זי האָט אין יענעם אָוונט נאָר לייכט אָנגעביסן אין אַ קאַפע. און דער רייץ פון הונגער איז אויך איבערגעגאַנגען אויף אַנדערע חושים. שוין אַ לאַנגע ווײַלע ווי זיי זיינען אַזוי געלעגן נעבנאַנאַנדער און רואיק געשמועסט. און זשערמען האָט איצט דערפילט אַ פאַרלאַנג, זשאַק זאָל זי אַרומנעמען, פילן זיינע ליפּן, פילן זיינע הענט, וואָס זאָלן באַרירן אירע גלידער.

אָבער זי האָט גאָרנישט געזאָגט. זי האָט זיך געשעמט איבערצורייסן זיינע געדאַנקען. צום ערשטן מאָל האָט זי זיך כמעט געמאַכט אַ פאַר־וואורף, הלמאי זי איז תאוהדיק און צום ערשטן מאָל איז איר ליבע פאַר־געקומען ווי זינד. אפשר האָט זי זיך אויך זשענירט דערפאַר, ווייל „ווער ווייסט ווי פרויען פירן זיך דאָרט, אין זשאַקס וועלט?... וואָרים אויב זיי

קענען זיין צוריקגעהאַלטן אַפּילו אין אַזאַ ענין ווי הנאה האָבן פון עסן חזיר־פלייש!..." זי האָט באַשלאָסן אויסצופרעגן מיט דער צייט זשאַקן, כדי צו קענען זיך צופּאַסן. און ווייל זי האָט געפילט, ווי די כוואַליע פון פאַרלאַנגען שטייגט דערווייל אויף אין איר קערפּער, האָט זי זיך געמאַכט אַ פאַרוואורף אַפן קאָל:

— אַ, זשאַק, איך בין טאַקע אַ נאַרישע גאַנדז!

און ווען זשאַק האָט פאַרוואונדערט אַ פרעג געטאָן:

— פאַרוואָס?

האָט זי זיך אַ גליטש געטאָן נענטער צו אים, אַזוי אַז ער האָט דערפילט די וואַרעמקייט און אומגעדולדיקן ציטער פון איר גוף, און זי האָט צומאַכנדיק די אויגן, אויסגעשטרעקט צו אים אירע צעעפנטע ליפּן.

זיי זיינען אַראָפּגעגאַנגען שפּעט און נאָך באַוויזן צו נעמען דעם לעצטן צוג פון אונטערגרונד־באַן, וואָס גייט אָפּ נאָך אַ האַלבער נאַכט. זשאַק האָט זי באַגלייט און ערשט דאַן איז ער אַוועק אין קליינעם קאַפע. די מערסטע חברה האָבן שוין געהאַט געטרונקען לכבוד אים אין זיין אָפּוועזנהייט און זיינען זיך צעגאַנגען אהיים. זשאַק האָט נאָך געטרונקען אַ כוסה מיט פיערן, וועלכער האָט אים געפרעגט:

— וואו ביסטו דען געווען? מיסתמא זיך פאַרזוימט מיט דעם מיידל?

— וואָס פאַרא מיידל?

מאַכסט זיך תמעוואַטע. איך האָב אייך איינמאָל געטראָפן צוזאַמען!

זשאַק האָט זיך געפילט געזעטיקט אין ליבע און האַפּערדיק. אין זיין טריומפירנדיקער זעלבסטזיכערקייט האָט ער אַ זאָג געטאָן:

— יענע מיידל? איך האָב זי שוין לאַנג פאַרגעסן!

* * *

צומאָרגנס אָוונט האָט אַ גרויסער עולם געשטראָמט צום „אויסטערליץ־וואָקזאַל". אַף דער הויכער בריק, וואָס פירט איבער די רעלסן, זיינען פאַרבייגייער שטיין געבליבן און אַראָפּגעקוקט. אונטן איז דער וואָקזאַל געלעגן ווי אין אַ טונעל, איינגעהילט אין שאָטנס. רחל איז לאַנגזאַם אַראָפּ מיט די טרעפּ אין דער באַגלייטונג פון העלענען און געזוכט איר זון צווישן דעם געדיכטן עולם, וואָס האָט זיך געשטופּט אין גרויען ליכט פון די לעמפּלעך. מען האָט גערעדט אַף אַלע אייראָפּעישע שפּראַכן, זיך געדריקט די הענט, געזונגען, זיך געקושט, זיך געזעגנט, געוויינט און געוואָרפן

אויסרופן פאַר דער פרייהייט. אַ מיטליעריקע פרוי האָט געהאַלטן איין קינד אַפן אָרעם און אַ צווייטן באַ דער האַנט. זי האָט געזאָגט צו איר מאַן, וואָס איז אַפגעפאַרן:

— און וואָס וועל איך טאָן מיט די עופעלעך?

— גיב אַכטונג אַף זיי! — האָט ער געענטפערט קורץ און איז אַרויפגעשטיגן אַף די טרעפלעך, ווייל דער לאָקאָמאָטיוו האָט אַ פייף געטאָן.

דער צוג האָט זיך גערירט. עס האָבן זיך אַ הויב געטאָן פויסטן און אַ געזאַנג האָט פאַרהילכט די גאַס. דאַן האָבן אַ ווײַ געטאָן ווייסע טיכע־לעך דורך די צעעפנטע פענצטער. זיי האָבן דערזען זשאַקס פנים, וואָס האָט זיך פאַרבייגעגליטשט ווי אַ שאָטן. ער האָט געוואונקען מיט דער האַנט. ניט ווייט האָט אַ מיידל געפאָכעט מיט אַ טיכל און ווען דער צוג איז פאַרשוואונדן אין דער נאַכט האָט זי צוגעלייגט דאָס טיכל צו די אויגן. איר נאָקן האָט געצוקט אין אַן איינגעהאַלטענעם געוויין.

העלען האָט באַמערקט דאָס מיידל און געוואוסט צו וועמען זי האָט געווינקט; זי האָט איינמאָל געטראָפן זשאַקן מיט זשערמענען צוזאַמען און דאַן אויסגערעדט מיט זיי עטלעכע באַגריסונגס־ווערטער. אָבער דער מאַמען האָט זי איצט גאָרנישט געזאָגט.

אינדערהיים האָבן זיי געטראָפן דעם טאַטן זיצנדיק באַם טיש, פאַר־טיפט אין אַ ספר. דער טאַטע האָט באַגלייט דעם זון נאָר ביז די טרעפ. ווען ער האָט זיך אומגעקערט אין צימער האָט ער אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט ווי לאחר יאוש. דאַן האָט ער פרובירט אַ קלער טאָן וועגן די גע־שעפטן און זיי זיינען אים ניט געקראָכן אין קאָפּ. ער האָט אַריינגעקוקט אין די אָוונט־בלעטער, געוואָרפן אַ בליק אין די לעצטע נייעסן און אויך זיי האָבן אים אויסגעזען אַלט און נאַריש. ער איז אַריין אין צווייטן צי־מער און אַ ווײַלע אַ זוך געטאָן אַף אַ פּאָליצקע צווישן עטלעכע ספרים, וואָס זיינען דאָרט פאַרבליבן ווי אַ שארית הפליטה. ער האָט גענומען איינעם, אים אַרומגעשטויבט, אויפגעבלעטערט און אַ לייען געטאָן:

„וואָס האָט אַ מענטש פון זיין גאַנצער האָרעוואַניע, וואָס ער טוט האָרעווען אונטער דער זון; אַ דור גייט און אַ דור קומט און די וועלט שטייט אייביק; וואָס עס איז געווען, דאָס וועט זיין ואין כל חדש תחת השמש...״

די ווערטער האָבן געגלעט מיט זייער אַלטער, געזעצטער קלוגשאַפט און זיי האָבן געוועקט אַ זיסע בענקשאַפט נאָך פאַרגאַנגענע יאָרן. ער האָט זיך געזעצט צום טיש און געלייענט ווייטער.

דריטער טייל

ערשטער קאַפּיטל

עטלעכע מאָל אין וואָך האָט קלאַד באַר אָפּגעוואַרט העלענען באַ די אָוונט־קורסן, וואו זי האָט געלערנט מלאכות פון א סעקרעטאַרן, און זי צוגעפירט מיט זיין אויטאָ אַהיים. בעת דער קורצער רייזע האָבן זיי ווייניק גערעדט. טיילמאָל פלעגט ער זי אַ פרעג טאָן וועגן אַ געגנט פון פאַריז, וועגן מאָלער אָדער שרייבער, וואָס זי האָט אַמייסטן ליב געהאַט און צו אירע ענטוזיאַסטישע ענטפערן האָט ער כמעט תמיד באַמערקט: אַה, די יונגע יאָרן!... ער האָט זיך קיינמאָל ניט פאַרהאַלטן אין וועג און אויסשטייגנדיק פלעגט ער איר גלייך דערלאַנגען די האַנט צום אַפּשייד. זי האָט געוואוסט, אַז ער פאָרט דאַן אַהיים, לעבן עטואַל־פּלאַץ, אָדער ער איז איינגעלאַדן צום אָוונטברויט באַ קרובים, וואָס וואוינען אין פּאַסי אָדער אָטעי, ניט ווייט פון בולאָנער וואַלד. און איר האָט זיך געדאַכט, אַז אויך זי וועט אינגיכן אַדורכמאַכן די דאָזיקע רייזע.

פון „פּלעצל” צו דער פּאַסי־געגנט איז ניט ווייט: אַ קנאַפּע האַלבע שעה מיטן מעטראָ. אָבער ביז אַן עמיגראַנטן־פאַמיליע פון „פּלעצל” האָט געקענט זיך אַריינגיסן אין יענע משפּחות פון די „דרייפוס, באַר און ווייל” האָבן לכל הפחות געמוזט פאַרבייגיין דריי דורות. ערשט די אייניקלעך האָבן געקענט דאָרט געפינען אָפענע טירן. העלען האָט געהאָפט דורכצומאַכן די דאָזיקע נסיעה מיט איין קלאַפּ און זי איז געווען אומגעדולדיק: קלאַד באַר איז געגאַנגען לאַנגזאַם, איז געווען העפלעך און קאָרעקט און נאָר באַם העלפן זי אַריינזעצן אין וואָגן האָט זי טיילמאָל געפילט דעם דרוק פון זיינע פינגער אַף איר אָרעם.

— איר האָט קיינמאָל קיין צייט ניט? — האָט זי אים איינמאָל געפרעגט בעתן אויסשטייגן פון אויטאָ.

— זייער ווייניק. באַטאָג בין איך פאַרנומען געשעפטלעך און אין

אָונט האָב איך פאַרפליכטונגען אין דער געזעלשאַפט. אָבער איבער צוויי וואָכן זונטיק בין איך פריי. מיר קענען אַרויספאָרן אויסער דער שטאָט. אויב עס וועט אייך פאַרשאַפן פאַרגעניגן.

העלען האָט געוואָרט אַף דעם צוגעזאָגטן אויספלוג. דערווייל האָט זי אָפט געטראָפן אירע אַלטע באַקאַנטע: דעם הינקענדיקן פּאָעט, דעם מאָלער אַנדרעי און זיינע חברים. אָבער געווען זיינען זיי אַצינד פאַר איר ווי בליטן אין זומער: זיי פאַלן אַראָפּ בעת עס בלאָזט אַ ווינט און דער־מאָנען נאָר אַ פאַרגאַנגענעם פרילינג. די פרוכט, וואָס אַנטפּלעקט זיך, איז געווען קלאָד. און ער האָט פאַרנומען אירע געדאַנקען.

ס׳איז געקומען דער זונטיק און זיי זיינען אַרויסגעפאָרן קיין ווער־סאַי. אַ גאַנצן נאָכמיטאָג האָבן זיי באַזוכט דעם אַמאָליקן פּאַלאַץ פון לודוויק דעם פערצנטן און באַטראַכט די קעניגלעכע צימערן, וואָס זיינען אויפגעהאַלטן געוואָרן ווי מוזעומס, און זיי האָבן שפּאַצירט מיטן פּאַרק, איבער שטעגלעך און פאַרביי אָזיערעס, ביז דעם טריאַנאָן גאָרטן, וואו ס׳איז געשטאַנען די „הייזקע״ פון מאַרי אַנטואַנעט. דאַן זיינען זיי גע־גאַנגען אין שטאָט, וואו זיי האָבן געגעסן אָונטברויט. ס׳איז געווען היים און זיי האָבן זיך אָפּגערוט אַף אַ טעראַסע פון אַ קאַפע־הויז. קלאָד האָט זיך אָנגעשפאַרט אין שטרויענעם פאָטעל און ציענדיק זיין ציגאַר האָט ער געקוקט אין זיך טונקלענדיקן הימל.

— מיין גאָט, ער האָט אַזויפיל געדולד! — האָט אַ טראַכט געטאָן העלען.

צוריק זיינען זיי געפאָרן דורכן וואַלד. „שוין צוריק אַהיים — איז העלען געוואָרן טרויעריק — ס׳האָט זיך גאָרנישט געענדערט! כ׳וועל אים ווידער טרעפן עטלעכע מאָל אַ וואָך, אַף אַ קורצע ווײַלע״. מיטאַמאָל האָט זי אַ זאָג געטאָן:

— איר ווילט ניט אַראָפּגיין אַביסל אין וואַלד, מאַכן אַ שפּאַציר צופוס?!

— איר זענט ניט מיד, מאַדמואַזעל?

— אָה, ניין, אָבער איך וויל אייך ניט באַלעסטיקן...

זיי זיינען אַראָפּ און זיך דערווייטערט צווישן די ביימער. אַרום האָט מען ניט אָנגעזען קיין לעבעדיקן נפש. נאָר איין פּאָרל האָט זיך גע־קושט, אַפּריער שטייענדיק און דאַן האָבן זיי געקניט און זיינען פאַר־שוואונדן אין הויכן גראָז. הויך, אַף אַ בוים, האָט אַ פויגל באַזונגען די

זון־שקיעה. אין דער ווייט האָט זיך געצונדן די שטאָט און רויטלעכע שטראַלן האָבן זיך אַריינגעזיפּט צווישן געבלעטער.

העלען האָט זיך געזעצט אויפן גראָז. קלאָד האָט זיך אָנגעשפּאַרט אָן אַ בוים.

— איר זענט ניט מיד? — האָט זי געפרעגט.

אין וואַלד איז שוין געווען פינצטער. די שטימע איז אויפגעשטיגן פון גראָז, אַ ווייכע און צערטלעכע. קלאָד האָט זיך איבערגעבויגן און זיינע הענט האָבן זי געזוכט. זיי האָבן אָנגעטראָפן אַ קאָפּ האָר און זיך אַ גליטש געטאָן איבער איר נאַקן. זי האָט טיף אויפגעאָטעמט און ער האָט דערזען אירע ליפּן, וואָס האָבן אַ וואונק געטאָן מיט זייער רויטקייט. ער האָט שנעל צוריקגעצויגן זיין האַנט:

— ניין, איך וועל זיך שוין אָפּרוען אין שטוב. זאָל איך אייך העלפן אויפשטיין?

זיי זיינען אַרויס צום וועג. קלאָד האָט געטריבן די מאַשין מיט אַ ווילדער געשווינדקייט, ווי ער וואָלט אויסגעלאָזן צו איר אַ פאַרבאָרגענעם צאָרן. באַם געזעגענען זיך האָט ער לאַנג געדריקט העלענעס האַנט.

זי איז געווען אַנטוישט. צומאָרגנס האָט זי ניט געקענט איינזיצן אין שטוב און איז גלייך נאָכמיטאָג אַראָפּ אין גאַס. באַם רעפּובליק־פּלאַץ האָט זי געטראָפן דעם יונגן מאָלער אַנדרעי. יענער האָט זיך שטאַרק דערפרייט און אויסגערופן:

— גוט וואָס כ'האָב דיך געטראָפן! איך האָב דיך אַרומגעזוכט אַ גאַנצן טאָג.

ער איז געשטאַנען נאָענט און געהאַלטן אירע בײדע הענט אין זיינע. לויטן ריח פון זיין מויל און לויטן גלאַנץ פון זיינע אויגן איז קענטיק געווען, אַז ער איז גאָר שטאַרק בגילופין. שפּאַצירנדיק פון מאָנפּאַרנאַס ביז דער „רעפּובליק" איז ער אָפּט אָפּגעטראָטן אין ביסטראָס און קאַפעהייזער, כדי צו שטילן זיין דורשט, וואָס די היץ פון סוף זומער האָט כסדר געוועקט אין זיין גוף. ער האָט איבערגעחזרט:

— גוט, וואָס איך האָב דיך געטראָפן!

— וואָס איז די שמחה?

— איך קלייב זיך פייערן אַ חנוכת־הבית. כ'האָב געדונגען אַ פּרעכטיקן אַטעליע מיט אַ גלעזערנער וואַנט און אַן אינעווייניקסטער גאַלעריע.

— וואו?

— באַ פּאַרק־מאָנסורי.

— און ווען פראַוועסטו דעם יום־טובֿ?

— וואָס הייסט ווען? טאַקע שוין! לאָמיר נעמען אַן אויטאָבוס און פֿאָרן.

— שוין געקומען דער עולם?

— וואָס פֿאַרא עולם?... צו וואָס דאַרפֿן מיר אַן עולם? איך וויל ראשית פּראַוון דעם יום־טובֿ מיט דיר אַליין. ביסט געווען דער שענסטער מאָדעל פֿאַר מיין קונסט און וועסט זיין דער ערשטער מענטש, וואָס וועט אַריבערטרעטן דעם שוועל פֿון מיין הויז. קום!

העלען האָט זיך אַ ווײַלע געקווענקלט. אַ שטייגנדיקער חשק אָפּצוטאָן קלאָרן אַף צו להכעיס און זיך נוקם זיין אַן אים האָט זי געשטויסן נאָכצוגעבן אַנדרעיס ביטע און זי איז מיטגעפֿאָרן. דאָס אַטעליע איז געלעגן אַנטקעגן פּאַרק און זיין גלעזערנע וואַנט האָט אַראָפּגעקוקט אַף די הערבסטיק־גאָלדענע ביימער, בלויליכע סאַזשלקעס און קינסטלעכע וואַסער־פֿאַלן. ס'איז געווען אַ לאַנגער לײדיקער זאַל, אינמיטן איז נאָר געשטאַנען אַ מאָלער־געשטעל מיט אַ געשפּאַנטן לייוונט. אין אַ ווינקל זיינען אַרומגעלעגן פּושקעס און רערלעך פֿאַרב, און עטלעכע פּענדזלען.

— און וואו וואוינסטו?

דאָרט, אויבן — האָט ער אָנגעוויזן אַף אַ באַלקאָן, וואָס האָט זיך געצויגן לענגויס אַ וואַנט, קעגנאיבער די גרויסע שויבן, און געשאָפֿן אַ הענגענדיקע גאַלעריע — קום אַרויף!

זיי זיינען אַרויפֿגעשטיגן מיט עטלעכע טרעפּלעך. די גאַלעריע איז געווען לאַנג און שמאָל. אינמיטן איז געשטאַנען אַ בעטל און דאַנעבן אַ טיש, אַף וועלכן עס זיינען געלעגן שיריים פֿון אַ מאָלצייט, און אַ ווייכער פֿאָטעל. אַנדרעי האָט אַרויסגעשלעפּט פֿון אַ וואַנט־שאַפֿקע אַ פֿלאַש וויין, האָט אָנגעגאָסן אין צוויי גלעזער, וואָס האָבן שוין פֿון פֿריער געהאַט רויטע משקה־שפּורן, און אויסגעשטרעקט איינע העלענען:

— פֿאַר דיין געזונט! פֿאַר דער ליבע!

ער האָט אַראָפּגעזופּט זיין גלאָז מיט איין צי און פֿאַרוואָרפֿן זיינע אָרעמס אַרום איר טאַליע. פֿון זיין אָטעם האָט געשלאָגן אַ שאַרפֿער ריח פֿון טאַבאַק און וויין. העלענען האָט אַ מיש געטאָן אין קאָפּ.

— לאָז מיך אָפּ! — האָט זי זיך באַפֿרייט פֿון זיינע אָרעמס — אַז ניט גיי איך גלייך אַוועק.

— ניין, בלייב! איך שווער דיר בא אַלע הייליקע, אַז איך וועל דיך מער ניט אָנרירן.

מיט כוח האָט ער זי אַראָפּגעזעצט אין פֿאָטעל. דאַן האָט ער אַ שפּאַן געטאָן לענגויס דער גאַלעריע און זיך אַנידערגעזעצט לעבן איר אַפֿן אָנלען פֿון שטול. זיין גאַנצער ווען האָט זיך געצויגן צו איר. זיינע פֿינגער האָבן זיך אַראָפּגעלאָזן צו איר שויס. זי איז געזעסן אומבאַוועגלעך, אירע צו־זאַמענגעפּרעסטע קני האָבן ניט נאָכגעגעבן. אַנדרעי האָט אַ ציטער געטאָן איבערן גאַנצן קערפּער:

— מען טרעפֿט ניט אויף גאָר דער וועלט אַזעלכע געפֿאָרמטע פֿיס ווי דיינע!

— האָסט זיך ערשט איצט אַרומגעזען?

— ניין, איך האָב עס געוווּסט פֿון לאַנג. אָבער דאַן בין איך גע־ווען פֿאַרכאַפּט פֿון דער אידיי פֿון אַרבעט. גשמיותדיק בין איך ניט געווען גערייצט. אַצינד...

ווידער האָט ער זי איינגעקלאַמערט אין זיינע אָרעמס. אַ ווײַלע האָט זיך העלען ניט געווערט. זי האָט זיך נאָר געבעטן מיט אַ כמעט וויינענדיקער שטימע: — ניין, אַנדרעי, לאָז מיך אָפּ! לאָז מיך אָפּ! —

— איך קען ניט! — האָט ער געפֿליסטערט. זי האָט געפֿילט זיינע פֿינגער אויף איר אַנטבלויזטן לייב. מיטאַמאָל האָט זי אים אָפּגעשטויסן מיט די גאַנצע כוחות:

— איך וויל ניט! דו פֿאַרשטייסט? לאָז מיך צו רו!

אַנדרעי, וואָס איז אין יענעם טאָג סיי ווי געווען שוואַך אויף די פֿיס, האָט זיך אַ וואַקל געטאָן, און שפּרייזנדיק אויף צוריק, איז ער שיעור ניט אומגעפֿאַלן הינטערווייעלעכטס. ווען ער האָט צוריקגעוואונען זיין גלייכגע־וויכט, האָט ער זי שטום אָנגעקוקט מיט אַ בליק פֿול מיט פֿאַרוואורפֿן. זי האָט גלייך חרטה געקראָגן און גלעטנדיק אים פֿונדערווייטנס מיט אומע־טיקע אויגן האָט זיך אַנטשולדיקט:

— זיי מיר ניט בייז, אַנדרעי! איך האָב ניט געוואָלט. בין אָבער היינט אַזוי טרויעריק און דאָס ליגט מיר ניט אין זינען!

זיינע פֿאַרשכורטע אויגן האָבן אויפֿגעלויכטן ווי בעת אַ וואונדער־באַרער אַנטפּלעקונג.

— אודאי ביסטו טרויעריק! אַזאַ קאָפּ האָב איך נאָך אויף מיין לעבן ניט געזען.

העלען האָט אַ שמייכל געטאָן:

— אַבי עס האַלט שוין באַם קאָפּ! — האָט זי זיך דערמאָנט דעם טאַטנס מוסר־רייד.

— ניין, ניין! — האָט ער אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט — שמייכל ניט! ריר זיך ניט!

ער האָט אַ שפּרייז געטאָן איבער דער גאַלעריע און, אַראָפּנידערנ־דיק פּאָרזיכטיק די טרעפּלעך, האָט ער איר כסדר אָנגעזאָגט:

— למען השם, ריר זיך ניט פון אָרט! איך וויל נאָר ארויפברענגען אַ בויגן פּאַפּיר און אַ קויל־בלייפעדער.

קומענדיק צוריק האָט ער זיך גלייך גענומען צייכענען, פירנדיק זיין בליק פון העלענס פּנים צום בויגן פּאַפּיר, אויף וועלכן זיינע פינגער האָבן געבלאָנדזשעט מיט פלינקע באַוועגונגען. בשעת מעשה האָט ער גע־מורמלט:

— דער עיקר: די הויפּט־שטריכן! אויסענדיקן וועט מען שפּעטער! אַזאַ קאָפּ! איך וועל עס אַ נאָמען געבן „אַ טראַגישע פרוי". ניין, ס'איז אַ צו פּאַמפּאַסטישער נאָמען, אמת?... אָבער שמייכל ניט, צו אַלדי טײַ־וואַלים!

העלענס אויגן האָבן נאָכגעפאָלגט די באַוועגונגען פון זיינע הענט, וואָס האָבן אַ ווײַלע פריער זיך געריסן צו איר קערפּער. זי האָט זיך דער־מאָנט דעם נעכטיקן אָוונט אין וואַלד: דאָס פּאַרל, וואָס האָט זיך אַראָפּ־געלאָזן אין הויכן גראָז, דער פויגל וואָס האָט באַזונגען די שקיעה. קלאָר האָט אָנגערירט אין נאַקן און אַ דערשראָקענער האָט ער זיך צוריקגעצויגן. אויב אַנדרעי וועט זיך ווידעראַמאָל דערנענטערן, וועט זי זיך ניט אַנט־קעגנשטעלן.

אָבער אַנדרעי איז אַצינד געווען אינגאַנצן פאַרשלונגען אין דער אַרבעט. אין אַ האַלבער שעה אַרום איז ער געווען פאַרטיק און אויסגע־שטרעקט פאַר אירע אויגן אַ סקיץ פון איר פּאָרטרעט. זי האָט אים באַ־טראַכט: אין בליק און אין די שטריכן פון פּנים האָט מען געזען די בענק־שאַפט נאָכן נעכטיקן פאַרנאַכט און די קווענקלענדיקע, געצווימטע פאַר־לאַנגען. זי איז אויפגעשטאַנען. אַנדרעי האָט זי באַגלייט צו דער טיר. אויפן שוועל האָט ער געזאָגט:

— אפשר קלייבסטו זיך אריין וואוינען אהערצו?

— ביסט אַראָפּ פון זינען!

— ניין, איך מיין עס ערנסט. דאָס בעטל אויף דער גאַלעריע איז אפילו זייער שמאָל, אָבער איין נאַכט וואָלטן מיר זיך אַן עצה געגעבן. מאָרגן וועלן מיר קויפן אַ צווייטע.

— שוין היינט זאָל איך זיך איבערקלייבן?

— היינט? ניין, גלייך! וואו וואוינסטו?

זי האָט אים אָנגעגעבן איר אַדרעס.

— אַ דירעקטע ליניע מיטן טראַמוויי נומער אַכט. וואַרט, וועסט דאָך אודאי האָבן אַ וואַליזקע מיטצונעמען, איז נעם בעסער אַ טאַקסי! אין וויפל צייט וואָלסטו געקענט איינפּאַקן דיינע זאַכן?

— אַלע מיינע קליידער?

— נעם ניט מיט אַלץ! איין וואַליזקע נאָר. אין אַ שעה אַרום קענסטו זיין צוריק. איך וועל דאָ וואַרטן אויף דיר! וועל דערווייל כאַפּן אַ דרימל.

— גאַרישקייטן! — האָט העלען אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, זעענדיק, אַז יענער מיינט עס אויף צודעראַמתן — וועסט זיך אַביסל איבערשלאָפן, וועסטו ניכטערער ווערן!

— ניין, איך מיין עס ערנסט!

— איך האָב אָבער ניט קיין גראָשן געלט בײַ דער נשמה! קיין אַרבעט אויך ניט.

— ס'איז גאָרנישט! איך האָב נאָך געלט אויף דריי חדשים, פֿאַר צווייען וועט עס קלעקן אויף דריי וואָכן. ביז דאַן קען איך נאָך בארימט ווערן און ווערן אַ מיליאָנער! פֿאָר און קום צוריק, איך וועל וואַרטן.

העלען האָט אים אַ גלעט געטאָן איבערן קאָפּ, ווי מען גלעט אַ קאַפּ־ריזנעם קינד, און איז אַראָפּגעלאָפן פון די טרעפּ. זי האָט געוווּסט, אַז ער מיינט עס ערנסט, אַן אייגנאַרטיקע ערנסטקייט: זי וועט פֿאַרבלייבן מיט אים אַ דריי חדשים און אפשר אַ האַלבן יאָר. אויב אַלץ וועט גיין גוט, וועט זי אפשר לענגער פֿאַרבלייבן. דאַן וועט ער געפינען אַן אַנדער פריינדן און אויך זי וועט איבערגיין אין די הענט פון אַ צווייטן, פון אַ דריטן...

אין דער פּערספּעקטיוו איז געלעגן אַ רייזע פון „פּלעצל" אין דער גרויסער וועלט אַריין, אַ נסיעה פול מיט ריזיקעס און באַרג־אַרויף - באַרג־אַראָפּ, וואָס האָט געלאָקט נאָך מער ווי די אויפרעגנדיקע נסיעה צו די „באַרס, דרייפוס און ווײַלס", וואָס וואוינען אין פּאַסי און אָטעי, לענגאויס דעם בולאָנער וואַלד.

אָבער מאַדמואַזעל זשיליעט איז געווען גערעכט, ווען זי האָט באַמערקט, אַז העלען פֿאַרמאָגט אַ טראַדיציע פון גרענעצן. העלען האָט גע־ירשנט פון איר טאַטן אַ גרויסע מאָס שכלדיקייט, ניכטערקייט און אַ חוש

פאר מעסיקייט. אראָפּגייענדיק פון די טרעפּ, האָט זי באַשלאָסן: — ניין, קיינמאָל וועט זי זיך ניט אומקערן אַהערצו!

אַף דער גאַס איז זי שטיין געבליבן. נאָך אַ קורצן ישוב הדעת האָט זי באַשלאָסן אַריבערצופאָרן צו זשיליעטן און זיך מיט איר אַדורכשמועסן. איינמאָל פאַר אַלעמאָל מוז עס דאָך נעמען אַ סוף!

זשיליעט האָט איר געעפנט די טיר און נאָך אין קאָרידאָר האָט זי געזאָגט:

— איך האָב פאַר דיר אַ בריוו!

— פון וועמען?

— פון קלאָדן. ער איז דאָ געווען היינט אינדערפרי. איך האָב דיר טעלעפאָנירט, ביסט אָבער ניט געווען אין שטוב.

אַן אויפגערעגטע האָט העלען גענומען דעם בריוו, האָט זיך אַ וואַרף געטאָן אין אַ פאָטעל און צעריסן מיט ציטערנדיקע פינגער דעם קאָנווערט. זי איז שנעל דורכגעלאָפן מיט די אויגן די עטלעכע שורות און האָט אַ שליידער געטאָן דאָס צעטעלע אָפן טיש.

— וואָס האָט פּאַסירט? — האָט געפרעגט זשיליעט, זעענדיק ווי אין העלענס פּנים בייטן זיך די פאַרבן און אין אירע אויגן שטייען טרערן — ס׳איז עפּעס געשען צווישן אייך?

— ניין, גאָרנישט.

— ער האָט דיך באַליידיקט?

— נעם, לייען אַדורך!

זשיליעט האָט גענומען דעם בריוו און אים דורכגעקוקט:

— „ער האָפט, אַז ער האָט דיך ניט קאָמפּראָמעטירט און אַז ער וועט אין די נאָענטסטע חדשים ניט האָבן קיין צייט דיך צו טרעפן...״ זאָג מיר, העלען, ס׳האָט טאַקע גאָרנישט פּאַסירט צווישן אייך?

— ניין, גאָרנישט!

— דערפאַר ביסטו עס אַזוי באַליידיקט?!

— איך האָב געהאָפט, אַז ער וועט מיך באמת ליב האָבן.

— אפשר האָט ער דיר טאַקע באמת ליב. אָבער אַ כשרע יידישע טאָכטער פון „פּלעצל״ איז פאַר קלאָדן ווי אַ ביין אין האַלדז: ניט אויסצושפּייען און ניט אַראָפּצושלינגען!

— פאַרוואָס? — האָט אַ שטראַל פון האָפענונג אויפגעלויכטן אין העלענס אויגן — מיינסט, אַז ער האָט מיך באמת ליב?

— ווייל קלאָד וועט גיכער אָנהאַלטן אַ פאַרהעלטעניש מיט אַ קאָ־

בארעטן־מיידל פון מאַנמאַרטר. מיט אזא איינער קען ער זיך יעדן טאָג שיידן.

— און איך האָב דען פארלאַנגט פון אים א קאָנטראַקט?

— עס האַנדלט זיך ניט אין דעם דויער פון דער פאַרהעלטעניש. ער וואָלט אפילו גיכער געקענט חתונה האָבן מיט א קאַבארעטן־מיידל איידער מיט דיר!

— וואָס? ס'איז מער יחוס?

— ניין! עס וואָלט אויסגעבראָכן א משפחה־סקאַנדאַל, אָבער אַזעל־כע סקאַנדאַלן קומען פאָר אין אַלע שיינע פאַמיליעס און ניט דוקא אין יידישע. א ברוגז פון עטלעכע יאָר, און דאַן וואָלט מען זיך איבערגעבעטן און די אומבאַקאַנטע וואָלט פאַרגעשטעלט געוואָרן ווי אַ גראַנד דאַמע פון פראָווינציעלן אַדל. זעסטו, א יידישע מיידל פון „פּלעצל” איז עפּעס אַנדערש!

— און ווען איך וואָלט געווען א טערקין אָדער א כינעזירין?!

— דאָס איז עפּעס אַנדערש! קיינעם, פאַרשטייסטו מיך, וועט דאָך ניט איינפאַלן חושד צו זיין קלאָדן, אַז ער איז א טערק אָדער גאָר א כי־נעזער. ער איז, אָבער, פון די „איזראַעליט פּאַטריאָט” א הונדערט פּראָ־צענטיקער פראַנצויז, און ער האָט מורא אימת מות, מען זאָל אים ניט חושד זיין, אַז ער האָט א שיכות מיט א יידישן פאָלק פון פוילן, פון רוס־לאַנד צי פון רומעניע... חתונה האָבן מיט דיר, וואָלט געהייסן באַשטע־טיקן אַזא מין חשד, און דאָס איז איבער זיינע כוחות.

— ער איז אַן אידיאָט! — האָט אויסגערופן העלען.

— ניין, ער איז נאָר באַזעסן פון דער זעלבער משוגעת, וואָס איך.

— דו זאַמלסט דאָך גאָר יידישע אָריגינאַלן!...

— ער טוט דאָס זעלבע, וואָס איך, נאָר אויף א נעגאַטיוון אופן: ער האַלט אין איין זיך בודק זיין, צי ער פירט זיך חס ושלום ווי א ייד!

אהיים איז העלען אוועק א נידערשלאָגענע. פון גיין צו אנדרעיען איז איצט קיין רייד ניט געווען; זי האָט זיך געפילט ווי א פויגל, וועמען מען האָט אונטערגעשאָסן די פליגלען. גאַנצע טעג איז זי אָפּגעזעסן אין שטוב, איז געוואָרן שווייגנדיק און האָט אויסגעזען בלאַס. די מאַמע, וואָס האָט תמיד געהאַלטן א וואַכזאַם אויג אויף די קינדער, האָט גלייך דערזען, אַז מיט דער טאָכטער איז עפּעס ניט גלאַט, און זי האָט א זאָג געטאָן צו איר מאַן:

— ווייסט וואָס, מיין מאַן? איידער מען פאַרקריכט אין נייע גע־

שעפטן, וואָלט מען גאָר באַראַפּט טאָן אַ שידוך מיט העלענען! און אונ־טערגעוואַקסן מיידל, ברוך השם, און זי געפעלט מיר גאַרנישט די לעצ־טע טעג.

— אַ שידוך גאָר? — האָט זיך געוואונדערט מעסיע סאָקאָלאָווסקי
— אָבי איך האָב געמיינט, אַז היינטיקע קינדער, בפרט אין פּאַריז, האָבן חתונה נאָר דורך ליבע!

— אודאי דורך ליבע! — האָט מסכים געווען די מאַמע — אַז מע'ט געפינען פאַר העלענען אַ פּאַסיקן בחור, וועט זי זיך אין אים פאַר־ליבן. וואָס שייך אַ שטיקל נדן, קען עס קיינמאָל ניט שאַטן!

העלענס טרויער איז ביסלעכווייז אויסגעלאָשן געוואָרן. זי האָט אָנגעהויבן קומען צווישן אירע אַמאָליקע באַקאַנטע, הגם זי איז פאַר דער צייט סטאַטעטשנער און געזעצטער געוואָרן. דאַן האָט זי זיך געטרייסט מיט איר אייגענעם צימער, וואָס זי האָט באַקומען אין דער נייער וואוי־נונג לעבן די גרויסע בולוואַרן, וואו מען האָט אַריינגעשטעלט אַ קלאַוויר און וואו זי האָט אויפגעהאַנגען עטלעכע רעפּראָדוקציעס פון באַקאַנטע מאָלער. נאָך מאַדמואַזעל זשיליעט איז געווען אומצופרידן פון דער נייער, מאָדערנער דירה, וואָס האָט שוין כלל וכלל ניט דערמאָנט יענע יידן פון שאַגאַלס בילדער.

העלען האָט חתונה געהאַט, ווען זשאַק איז געווען אין שפּאַניע. איר מאַן, סימאָן דוואָרקין, האָט געשטאַמט פון רוסישע יידן. זיין טאַטע, סאַ־מועל, איז געקומען קיין פּאַריז נאָך דער רוסישער רעוואָלוציע, ווען אַ שטראָם פון גראַפן, פּרינצן, אָפיצירן און סתם מיטלויפער האָבן זיך אַ לאָז געטאָן איבער קאָנסטאַנטינאָפּאָל, דייטשלאַנד און ווייטן מזרח קיין פראַנקרייך. ווי דער שטייגער פון חשובע־לייט, האָבן די געוועזענע אַדע־ליקע זיך אַנידערגעלאָזן בשכינות פון די עלעגאַנטע מעריב קוואַרטאַלן פון פּאַסי און סאַן־קלו. ווען ס'איז זיי אויסגעגאַנגען דאָס געלט און זיי האָבן אויספאַרקויפט די געראַטעוועטע צירונג, זיינען די מענער געוואָרן שאָ־פערן און די פרויען — קעלנערינס. סאַמועל דוואָרקין, וועלכער האָט קיינ־מאָל ניט געהערט צום רוסישן אַדל, האָט זיך דאָך באַזעצט בשכינות פון זיינע געוועזענע גאַסט־געבער און ער האָט לכתחילה געעפנט אַ שפּייז־קראָם, וואו ער האָט פאַרקויפט קאָרן־ברויט, גערויכערטע הערינג, נאָכ־געמאַכטן וואָדקאַ און קאַוויאַר פון צווייטן סאָרט — מאכלים, וואָס האָבן דערמאָנט זיינע אַמאָליקע בעלי־בתים, אין דער ראָמאַנטיק פון מוטער־רוסלאַנד.

ער גופא האָט געהאַט אַן אַנדער טרוים: זיין זון, סימאָן, זאָל שטו־דירן אַף אינזשעניער. איינגעשפּאַרט יאָרן לאַנג אין צאַרישן תחום המושב, באַגרענעצט דורך דער פּראָצענטן גזירה אַף יידישע סטודענטן איז די אוניווערזיטעט אויסגעוואַקסן אין זיינע אויגן צום העכסטן אידעאַל.

דער יונגער סימאָן איז געווען ווייניקער פּראַקטיש. ער האָט זיך געחברט מיט די קינדער פון די געוועזענע און דאָרט אָפּט צוגעהערט די שמועסן וועגן דער רוסישער נשמה, וועגן עכטן „רוסקי טשעלאָוועק", זיין ברייטהאַרציקייט און גרויסציגלעכקייט און וועגן אָפּיצירסקע הולאַנקעס מיט צעבראָכענע שפּיגלען. אַלס יונגער סטודענט האָט ער זיך פאַרליבט אין אַ קעלנערין מיטן נאָמען נאַטאַשאַ, וואָס האָט זיך פאָרגעשטעלט אַלס גרעפין פון ריינעם בלוט. נאָכדעם ווי דער טאַטע האָט ניט דערלאָזן צום שידוך איז ער אַריינגעפאַלן אין אַ פאַרצווייפלונג און איז צוזאַמען מיט צוויי חברים אַנטלאָפן קיין מאַרסעי, וואו זיי האָבן זיך אַנגאַזשירט אין פרעמדן לעגיאָן.

די שווערע דינסט אין מדבר, וואָס איז געווען ווייניקער ראָמאַנטיש ווי אַף די קינאָ־בילדער, האָט אים אויסגעניכטערט פון די פוסטע חלומות. קומענדיק אַהיים האָט ער געענדיקט די פאַקולטעט און אָנגעהויבן פלייסיק אַרבעטן. זיינע אָוונטן האָט ער פאַרבראַכט איבער וויסנשאַפטלעכע פאַך־ביכער און זיין גאַנצע טרוימערישקייט איז אַריבערגעטראָגן געוואָרן אַף העלענען, אין וועלכער ער האָט זיך גלייך פאַרליבט איבער די אויערן.

זיי האָבן זיך אַריינגעצויגן וואוינען אין מערב־קוואַרטאַל, ניט ווייט פון בולאָנער וואַלד און אַזוי אַרום איז טיילוויז מקוים געוואָרן העלענס וואונטש־טרוים, וואָס קלאָד האָט געהאַט צעשטערט. מקוים געוואָרן איז ער נאָר טיילוויז: אין די קרייזן פון די „באָרס, דרייפוסעס און וויילס" איז זי דאָך ניט אַריינגעקומען. קלאָדן האָט זי אויך פאַר דער גאַנצער צייט ניט געזען און זשיליעט האָט אויסגעמיטן צו ריידן וועגן אים מיט העלענען.

צווייטער קאַפּיטל

זשאַק איז צוריקגעקומען אין צוויי יאָר אַרום.

פון לאַגער, באַ די פּירענייען, וואו ער איז נאָכן אַריבערגיין די גרענעץ פאַרהאַלטן געוואָרן עטלעכע טעג, האָט ער קיינעם ניט געשריבן: ניט זשערמענען און ניט אַהיים. דער צוג, וואָס האָט אים געפירט קיין פּאַריז איז אָנגעקומען אַהינצו פאַרטאָג. נאָך די לאַנגע ריקצוג־טעג מיט הונדערטער טויזנטער סאָלדאַטן, פרויען און קינדער צווישן די בערג פון קאַטאַלאָניע, נאָך די פאַרלייזיקטע, נאַסע שטרוי־בינטלעך אין לאַגער פון באַרקאַרעס, איז פּלוצלונג געלעגן פאַר אים די פאַרטאָגיקע פּאַריז: קאַפע־הייזער, וואָס האָבן זיך לאַנגזאַם געעפנט, קעלנערס, וואָס האָבן אויסגעשטעלט די טישלעך, ניט אויסגעשלאָפענע אַרבעטער, וואָס האָבן זיך געאײלט צום אונטערגרונט־באַן, מיידלעך, וואָס האָבן שטייענדיק אַראָפּגעשלוקט זייער קאַפע מיט מילך באַם פאַרבאַנק. אַלטע „קאָנסיערזשקעס„ האָבן געמיטלעך געקערט די טראָטואַרן און זיך צוגעוואָרפן גוט מאָרגנס, און די לעצטע נייעס פון קוואַרטאַל. די הײַכע געביידעס האָבן אויפגעוואַכט פון שלאָף און געקוקט מיט אַש־גרויע פּנימער. פון ווייטן האָבן געוואונקען די קופּאָל פון פּאַנטעאָן, דער שפּיץ פון אייפעל־טורעם און דער בלייכער „סאַקרע קער” פון מאָנמאַרטער באַרג.

זשאַק, וואָס האָט זיך אַ גאַנצע נאַכט געטרייסלט אין לויפנדיקן צוג, איז געגאַנגען מיט וואַקלענדיקע פּיס. די שטאָט האָט זיך געוויקלט פאַר זיינע אויגן ווי אָפּגעריסענע דערינערונגען פון אַן אַלטן, פאַרגעסענעם חלום.

הגם ער האָט ניט געשריבן, האָט מען אינדערהיים זיך געריכט אַף אים. נאָכן ערשטן, לייכטן קלונג, האָט ער דערהערט אייליקע טריט. די מאַמע האָט געעפנט די טיר. פון שלאָף־צימער איז דערגאַנגען אַ פאַרלעגן

הוסטן פון טאטן, וואס האט ניט געוואוסט ווי אזוי מקבל פנים צו זיין דעם זון. די מאמע איז פון דער ערשטער מינוט אן ארומגעגאנגען אף די שפיץ פינגער ווי אין שטוב וואלט זיך געפונען א קראנקער. זי איז גע־לאפן אין קיך מאכן עסן, געגרייט דעם טיש, געמאכט דאס בעט און אינ־צווישן נעגאנגען אין קאבינעט קלינגען צו העלענען.

דורך דער צעעפנטער טיר האט זשאק געהערט דעם טעלעפאן־שמועס:

— יא, געזונט... ניין, ניט גלייך... קום ליבערשט אין אוונט... אודאי איז ער מיד... נו, גאט צו דאנקען פאר דעם!...

ווען זי האט אין ערשטן מאמענט דערציילט זשאקן, אז העלען האט חתונה געהאט און וואוינט ניט מער אין שטוב, האט ער די ידיעה אויפ־גענומען כמעט גלייכגילטיק. דער טאטע איז אריינגעקומען האלב־אנגע־טאן, דערלאנגט דעם זון די האנט. געפרעגט וואס ער מאכט און נים וויסנ־דיק אין זיין פארלעגנהייט וואס ווייטער צו פרעגן, האט ער געזאגט צו דער מאמען:

— נו, מע'ט נאך צייט האבן צו שמועסן. מאך אים ליבערשט עפעס צו נעמען אין מויל אריין. ער איז דאך אודאי הונגעריק!

זשאק איז געווען מיד און ניט אויסגעשלאפן. אין קאפ האבן זיך אים געמישט די בילדער פון די לעצטע טעג אף יענער זייט פון די פירע־נייען. נאך צוויי און א האלב יאר קאמף, ענטוזיאזם און האפענונגען איז דער קריג געווען געענדיקט. אף די עטלעכע וועגן, וואס האבן געפירט צווישן די פירענייען, האבן זיך געפרעסט הונדערטער טויזנטער מענטשן. עס זיינען נעגאנגען סאלדאטן אין אפגענוצטע מונדירן, ארבעטער־משפחות פון בארצעלאנע, יונגע מיידלעך, וואס האבן באגלייט זייערע חתנים און שוין פאר צוויי יארן פארלאזן זייערע זוניקע היימען אין דרום. פון די דערפלעך, וואס האבן זיך געדראפעט אף די שפועים פון די קאטאלאניער בערג, וואו מען האט מיט עטלעכע יאר צוריק עפנטלעך פארברענט דאס געלט און איינגעפירט קאמונעס, לויטן אנארכיסטישן נוסח, האבן זיך אראפגעלאזט פויערים משפחות: איינמיטן האט אן אנגעלאדענער אייזל געפירט דאס ביסל האב און גוטס און ארום האבן געשפאנט, מענער, קינ־דער און יונגע פרויען, וואס האבן געטראגן עופעלעך אין די אראעמס. על־טערע פויערים האבן געטראגן אין שטולן זייערע גרויע, פאראליזירטע טאטעס.

פון די, מיט שניי באדעקטע, בערג־שפיצן האט געטריבן א קאלטער

ווינט. באַנאַכט האָט מען זיך צעלייגט באַ די וועג־זוימען. פון הינטן האָבן געדונערט קאַנאָנען: איינצלנע אָפּטיילונגען האָבן זיך מקריב געווען: זיי האָבן זיך געשלאָגן פאַרצווייפלט מיט די אָנגרייפנדיקע פאַשיסטן, כדי צו געבן דעם צוג צייט אָפּ צו דערגרייכן די פראַנצויזישע גרענעץ. אַפן גרענעץ־פּאַס האָבן זיי אָפּגעוואַרט שטרענגע פנימער פון זשאַנדאַרמען.

— ביסט, דאַכט זיך געווען פאַרוואונדעט? — האָט פאַרזיכטיק געפרעגט די מאַמע.

— אַ לייכטער וואונד, אין אָרעם — האָט זשאַק זיך באַמיטריידן ווייך. — שוין לאַנג פאַרהיילט!

ער איז אַריין אין שלאָף־צימער און האָט מורא געהאַט זיך אַריינ־צולייגן אין די ווייסע ליילעכער. וויפל וואָכן האָט ער זיך שוין ניט גע־וואַשן?... די מאַמע איז געשטאַנען אין דער טיר:

— קענסט מאַכן אַ וואַנע, אויב דו ווילסט — האָט זי שטיל גע־זאָגט.

ער איז געלעגן אין וואַרעמען וואַסער און געטראַכט וועגן ווייס־באַ־צויגענעם בעט. זיין געוויסן האָט אים געפּייניקט: ער האָט זיך דערמאָנט די אימפּראָוויזירטע באַראַקן צווישן שטעכל־דראָט אין לאַגער פון באַר־קאַרעס. אים האָט מען שנעל אַרויסגעלאָזט, ווייל ער איז אַ פראַנצויז. צענדליקער טויזנטער זיינען דאָרט געבליבן. דער לאַגער איז אויפגעשטעלט געוואָרן אַפן זאַמד, באַם ברעג ים. די לייז האָבן זיך פאַרמערט. מען האָט זיי באַהאַנדלט ווי פאַרברעכער. יעדן טאָג האָט מען געגעסן די זעלבע האַרטע אַרבעס. די געפערלעכע טעג אין די טראַנשייען האָבן אויסגעזען ווי אַ גן־עדן אין פאַרגלייך מיט דעם לאַנגן גלות, וואָס איז אויפגעטויכט אין פערספּעקטיוו. מענטשן, וואָס האָבן נעכטן מקריב געווען זייער לעבן פאַר אַן אידעאַל האָבן זיך איצט אַרומגעריסן פאַר אַ פינגערהוט טאַבאַק אָדער אַ רעשטל פון אַן אויסגעגאַנגענעם פּאַפּיראָס.

ווען ער האָט זיך אויפגעכאַפּט פאַרנאַכט זיינען אין דער טונקלקייט פון צימער דערגאַנגען געדעמפּטע שטימען פון עס־זאַל. דער שוואָגער און די שוועסטער זיינען געקומען צו גאַסט. דאָס יונגע פּאָר־פאָלק, ווי היינט־צייטיקע מענטשן, האָבן זיך געפילט פרייער מיט זשאַקן און גלייך גע־זוכט אַ געמיינזאַמע שפּראַך. דער שוואָגער האָט דערציילט די לעצטע נייעס פון דער פּאָליטיק: מען ריכט זיך, אַז היטלער וועט דאָך אַריינמאַר־שירן קיין טשעכאָסלאָוואַקיע... דאָסמאָל וועלן ענגלאַנד און פראַנקרייך ניט דערלאָזן! אויב אַמעריקע און רוסלאַנד וועלן זאָגן אַ פעסטן וואָרט,

וועט ניט קומען צו קיין מלחמה און אויב דער קריג וועט אויסברעכן, וועט היטלער כאַפּן די מפּלה אין זעקס חדשים.

— וואָס מיינט איר וועגן דעם? — האָט ער זיך געווענדעט צו זשאַקן.

אַלע האָבן געקוקט אויף אים ווי אויף אַ ספּעציאַליסט אין מלחמה־ענינים. ער איז דאָך געווען צוויי יאָר אין קריג ממש! זשאַק האָט ניט גע־וואוסט וואָס צו ענטפערן. אַפּן מאָמענט האָט ער ניט געקענט ריידן וועגן קריג מיט מענטשן, וואָס זיינען „דאָרט" ניט געווען. צוויי יאָר האָט מען זיי געוואָרפן פון שלאַכט צו שלאַכט: מאַלאַגאַ, כאַראַמאַ, אַראַגאָן... בײַ הועסקאַ האָט מען זייער אַפּטיילונג געשיקט אָן אַרטילעריע צוגרייטונג אין מעטראַליע־פייער. איידער זיי זיינען דערגאַנגען צום שטעכל־דראָט, פונוואַנען דאָס פייער האָט אַרויסגעשפּייט, האָבן די העלפט חברה גע־נוססט אין גרינעם גראָז. וואָס זאָל ער דאָ זאָגן?

די שוועסטער האָט אים איינגעלאַדן אין איר נייער דירה. ער זאָל למען השם קומען מאָרגן, זי האָט עטלעכע געלונגענע רעפּראָדוקציעס, אַ סיר־רעאַליסטישן אָריגינאַל, פון אַ יונגן, אומבאַקאַנטן מאָלער, וואָס וועט אינגיכן האָבן אַ שם! — איז זשאַק געווען אין פּראַדאָ פון מאַדריד? — אָ, דער פּראַדאָ איז געווען עוואַקואירט? — אַ שאָד! די בעסטע וועלאַס־קעזן זיינען דאָך אין פּראַדאָ, כאָטש די עקזעמפּלאַרן פון לוווּר זיינען אויך ניט שלעכט!

זשאַק האָט אַ קוק געטאָן אַפּן זייגער: באַלד זיבן! ער קען נאָך טרעפן זשערמענען, ווען זי וועט אַרויסגיין פון דער אַרבעט. ער האָט זיך אַנטשולדיקט:

— איך וועל זיך אַ ביסל דורכגיין אין שטאָט. אָפּגעשלאָפן דעם גאַנצן טאָג! כ'וועל צוקומען, העלען!

— אוודאי זאָל ער זיך דורכגיין! — האָט צוגעשטימט דער טאַטע, וואָס האָט די גאַנצע צייט קיין איין פראַגע ניט געשטעלט דעם זון — זאָל ער זיך אַ ביסל דורכלופטערן. מע'ט נאָך צייט האָבן צו שמועסן.

לעבן מאַגאַזין אויף די גרויסע בולוואַרן, וואו זשערמען האָט געאַר־בעט פאַר זיין אָפּפאָר, איז זשאַק אָנגעקומען קורץ פאַרן שליסן פון גע־שעפט. ער האָט אַרומגעשפּאַנט הין און צוריק אַפּן טראָטואַר און געוואַרט.

כמעט ביז זיין צוריקקומען האָט ער קאָרעספּאָנדירט מיט איר. תחי־לת זיינען אירע בריוו געווען אָפטע און פול מיט בענקשאַפט. זיי זיינען געווען געשריבן אין אַ שלעכטן פראַנצויזיש מיט אַ סך אָרטאָגראַפישע

גריזן. טײלמאָל האָט זי אַרײַנגעוואָרפֿן פּאַטעטישע ווערטער וועגן העראָיזם, וואָס האָט אויסגעזען ווי איבערגעשריבן פֿון צײַטונגס־אַרטיקלען. אַ סך עכטער זײַנען געווען די צערטלעכע אויסרופֿן „מײַן ליבער! מײַן טײַערער! כ׳וועל דיך קײנמאָל ניט פֿאַרגעסן!", וואָס זײַנען באַגלייט געווען מיט אָן אַ שיעור אויסרוף־צייכנס.

זשאַק האָט געהאַלטן אירע בריוו אין בוזים־קעשענע און אין לאַנגע גרויע טעג אין די טראַנשייען פֿלעגט ער זיי נאָכאַמאָל איבערלייענען. ער האָט קײנמאָל ניט גערעדט וועגן איר מיט זײַנע חברים און אין קאַשמאַר פֿון שוויס, בלוט און מידקייט איז זי אים פֿאָרגעקומען ווי אַ טרוים פֿון אַ ווײַטן פֿרילינג.

נאָך שטאַרקער איז געווען זײַן בענקשאַפֿט, ווען ער פֿלעגט טײלמאָל, אויף אורלויב, צווישן איין פֿראָנט און צווייטן, גיין מיט די חברים צו „פּרויען". אין די ענגע, שמוציקע געסלעך פֿון באַרצעלאָנער כינעזישן קוואַרטאַל פֿלעגן סאָלדאַטן אויף אורלויב שטראָמען כאַפּטעסווײַז אין די „הײַזער". אינעווייניק זײַנען געהאַנגען רויטע־קרײַץ פּלאַקאַטן אויף די ווענט. באַפּרידיקטע סאָלדאַטן האָבן געדרימלט, דער קאָפּ אָנגעשפּאַרט אויפֿן טיש, צווישן ליידיקע ווײַן־פֿלעשער. די מיידלעך האָבן געאַרבעט אין אײַלעניש, זאָגנדיק, אַז פֿאַרן טויט וויל דער עולם געניסן פֿון ליבע. אַרויסגייענדיק פֿלעגט זשאַקן אָנכאַפּן אַן אומעט און אַ טיפֿע בענקשאַפֿט נאָך זשערמענען.

איצט האָט ער געשפּאַנט אויפֿן טראָטואַר און כמעט ניט באַמערקט די אַרומיקע באַוועגונג אויף דער גאַס. מיטאַמאָל האָט זיך אַ כאַפּטע מיידלעך אַ שאָט געטאָן דורך די צעעפֿנטע טירן און זיך אַ לאָז געטאָן מיט אַ צוויטשערײַ, ווי אַ סטאַדע איבערגעשראָקענע פֿײגלען, אין אַלע זײַטן. זשאַק האָט זיי אויפֿמערקזאַם באַטראַכט און געזוכט מיט די אויגן. זשערמען איז ניט געווען צווישן זיי.

ער האָט זיך אויסגעדרייט און איז אַוועק צוריק מיטן בולוואַר. צום ערשטן מאָל האָט אים אַרומגעכאַפּט אַן אומרואיקער צווייפֿל: ווער ווייסט וואָס עס האָט פּאַסירט? אפֿשר האָט זי שוין עמעצן אַנדערש? אפֿשר האָט זי אים פֿאַרגעסן?... אַ צעשטרייטער האָט ער אָנגעהויבן קלערן וואו ער זאָל זי געפֿינען: אין געשעפֿט אַרבעט זי ניט און גענוי וואו זי וואוינט ווייסט ער אויך ניט — ער ווייסט נאָר די געגנט אָבער ניט דאָס הויז און אַפֿילו ניט די גאַס.

ערשט לייגנדיק זיך שלאָפֿן איז אים אײַנגעפֿאַלן, אַז ער קען איר

אָנשרייבן אַף פּאָסט־רעסטאַנט, וואוהין ער האָט איר די גאַנצע צייט גע־האַט אַדרעסירט די קאָרעספּאָנדענץ פון שפּאַניע. ער האָט זיך אָנגעטאָן, איז ווידער אַראָפּ אין גאַס און מיט אַ פּנוימאַטיק־בריוו האָט ער זי באַ־שטעלט אַף צומאָרגנס, האַלב אַכט אין קאַפע־הויז, וואו זיי פלעגן זיך אָפּט טרעפן אין די ערשטע חדשים פון זייער ליבע.

צומאָרגנס איז ער שוין געזעסן באַ אַ טישל, ווען זי איז אַריינגעקור־מען. זי האָט געוואָרפן אַ גיכן, זוכנדיקן בליק אַרום. ווען זייערע בליקן האָבן זיך געטראָפן, האָט זשאַק באַמערקט אין אירע אויגן אַ וואָלקנדל פון פאַרלעגנהייט. ס'האָט עפּעס פּאַסירט! — איז אים דורכגעלאָפן דורכן קאָפּ און פאַרשטערט זיין פרייד.

זשערמען איז פון ערשטן מאָמענט אָן געווען געהעמט און זייער שמועס האָט זיך ניט געקלעפּט.

— ביסט געקומען געזונט! — האָט זי געזאָגט, באַמיענדיק זיך אויסצודריקן איר פרייד.

— יאָ — האָט ער זי באַטראַכט.

ווי ער האָט געבענקט נאָך דער דאָזיקער מינוט! זי איז נאָך שענער און רייצנדיקער ווי ער האָט זיך פאָרגעשטעלט. איין סעקונדע האָט ער פאַרגעסן אַלץ אין דער וועלט און איז באַהערשט געוואָרן פון אַ באַגער צו דער דאָזיקער, יונגער פרוי.

— דערציילט ווי עס איז דאָרטן געגאַנגען! — האָט זי געזאָגט, עטוואָס זשענירט פון זיין בליק.

— איך וועל נאָך דערציילן. דו האָסט דאָך היינט צייט אַ גאַנצן אָוונט?

— אַ גאַנצן אָוונט?... ניין. פאַרוואָס האָסטו מיך באַשטעלט אַזוי שפּעט?

— ס'איז דאָך ניט שפּעט, ערשט אָנהויב אָוונט! אַ גאַנצן טאָג אַרבעטסט דו דאָך.

זשערמען האָט פאַרלעגן אַראָפּגעלאָזן דעם קאָפּ.

— קענסט ניט בלייבן היינט אינאָוונט?

— ניין. איך וועל גלייך מוזן אַוועקגיין.

— און ווען וועסטו האָבן צייט?

— ווען דו ווילסט, אָבער באַטאָג.

— דו אַרבעטסט ניט באַטאָג? מען וואַרט אַף דיר?

זי האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ און אים אַ ווײַלע אָנגעקוקט. ס'איז קענטיק געווען, אַז זי האָט עפּעס צו זאָגן און אַז זי שלאָגט זיך מיט דער דעה. באַלד האָט איר בליק אויסגעדריקט אַנטשלאָסנקייט:

— יאָ זשאַק, איך וואָלט מיט עמעצן — האָט זי שטיל געזאָגט — איך האָב חתונה געהאַט.

זשאַקס פרייד איז אויסגעלאָשן געוואָרן. ער האָט אַראָפּגעלאָזן דעם קאָפּ. אַ לאַנגע ווײַלע זײַנען זיי בײדע געזעסן שווײַגנדיק.

— זײַ מיר ניט בייז! — האָט זי אָנגעהויבן.

— איך בין ניט בייז.

— ניין, זײַ ניט טרויעריק, זשאַק. איך וועל דיר אַלץ דערציילן. אַן אַנדערש מאָל. איך האָב זיך כלל ניט געענדערט. נאָר היינט מוז איך זײַן אין שטוב, ווען ער וועט קומען.

זי האָט איבערגעריסן. זשאַק איז אַלץ געזעסן מיט אַן אַראָפּגעלאָ־זענעם קאָפּ, פאַרשלאָסן אין זיך. זשערמען האָט אים אָנגערירט מיט דער האַנט ווי ווילנדיק אים אויפוועקן:

— ס'איז געקומען פון זיך אַליין, אָן מײַן ווילן. כ'האָב אַפילו ניט געמערקט ווי עס האָט פּאַסירט. דאָס לעבן דאָ — זי האָט אָנגעוויזן מיט דער האַנט אין דרויסן, וואו ס'האָבן געלויכטן הונדערטער רעקלאַמעס און טויזנטער מענטשן האָבן שפּאַצירט — איז געגאַנגען זײַן וועג. דו ביסט געווען ווייט. די צײַט האָט געפלאָסן, אַ טאָג נאָך אַ טאָג. ער איז געקו־מען. איך וועל דיר דערציילן אַן אַנדערש מאָל... ער איז זייער אַ וואוילער און אַ סימפּאַטישער און ער האָט מיך זייער ליב. אָבער איצט ביסטו צוריק געקומען. ווען כ'האָב געקראָגן דײַן בריוו, האָב איך געוויינט. אָבער איצט וועל איך מוזן גיין! מירן זיך טרעפן מאָרגן, יאָ? גלייך נאָך מיטאָג!

— דו אַרבעטסט ניט?

— ניין. ער איז אַ מעכאַניקער און אַזוי ווי מען גרייט זיך צו מלחמה, איז פאַראַן אַ סך אַרבעט אין זײַן פאַך און ער פאַרדינט גענוג פאַר אונדז ביידן.

זי האָט זיך אויפגעהויבן, אָבער זעענדיק, אַז זשאַק זיצט אַלץ מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ און באַגלייט זי אַפילו ניט מיט זײַן בליק, האָט זי זיך צוריקגעזעצט און אים אַ גלעט געטאָן די האַנט אונטערן טיש:

— זײַ ניט טרויעריק, זשאַק! דו ביסט נאָך... מיר זײַנען נאָך אַזוי יונג!

איר האַנט איז צערטלעך. זשאַק הויבט אויף דעם קאָפּ: איר בליק

טרייסט און זאָגט צו. זיין פּנים לייטערט זיך אַ ווײַלע אויס. איבער אירע ליפּן גליטשט זיך אַ שמייכל. דאַן זאָגט זי ערנסט:

— איך וויל דיך זען. איך מוז דיך טרעפן!... מאָרגן, האַלב דריי, יאָ? אין זעלבן קאַפע. איך וועל האָבן צייט ביז אין אָוונט.

זי גייט אַרויס. פון אַ סך טישלעך פאָלגן בליקן איר ריטמישן גאַנג. בײַ דער טיר דרייט זי אום דעם קאָפּ. זי זעט נאָר אים. אויף אירע ליפּן ליגט אַ שעלמישער שמייכל, וואָס זאָגט צו.

בלייבנדיק אַליין האָט ער זיך אַרומגעקוקט. אין קאָפּ האָט זיך אים געפּלאָנטערט אַ געדאַנק: דאָס לעבן איז געגאַנגען זיין וועג! אָט זעט ער עס, דאָס לעבן, ווי עס גייט זיך זיין וועג. אויפן בולוואַר איז געלעגן אַ קי־לער האַרבסט־אָוונט. אויף גזימסן פון קעגנאיבערדיקע געביידעס האָבן רעק־לאַמע־ליכטער זיך געצונדן און געלאָשן. פייער־זיג־זאַגן האָבן זיך געיאָגט אויף אַ שילד פון אַ קינאָ. אַרבעטער האָבן זיך געאײַלט צום אונטערגרונט, כּדי צו קומען צײַטיק צום אָוונטברויט אַהיים. פאַרלעך האָבן געשטראָמט אין די קינאָס און נאַכט־לאָקאַלן. בײַ די טישלעך, אין פאָדער־צימער האָבן מענטשן געגעסן לאַנגע וואורשטלעך מיט זענעפט און פאַרטרונקען מיט ביר. שטייענדיק, באַם פאַרבאַנק, האָט אַן עולם געטרונקען אַפּעריטיוון און געשמועסט פּאָליטיק. ייִנגלעך האָבן פאַנאַנדערגעטיילט די לעצטע אָוונט־אויסגאַבעס פון די צייטונגען, וואָס האָבן דערציילט וועגן רעדעס פון חשובע מלוכה־לייט און אַ דראַמאַטישן אייפערזוכט־מאָרד.

און ער האָט געמיינט, אַז די וועלט האָט אויפגעהאַלטן איר אָטעם פונקט ווי זיי דאָרטן. דאָרט זיינען זיי געווען קאָנצענטרירט אויף דעראַבערן אַ דערפל, אויף פאַרנעמען צען מעטער ערד. פאַרנעמען אַ בערגל אָדער אויפ־האַלטן אַ חורבה האָט אָפטמאָל געקאָסט הונדערטער לעבנס.

ווען ער איז אַהיינגעקומען, האָט זיך אים געדאַכט, אַז ער נעמט אין זיינע הענט דעם רודער פון דער וועלט און וועט זי מיט כּוח אַ קירעווע טאָן אויף אַ נייעם שליאַך. אָבער דער שטראָם איז צו שטאַרק! די שיף גייט איר וועג. ס'איז שווער אָפּצואווענדן אַ שטראָם פון זיין אויסגעבעטן וועג!

ער פילט זיך איצט שוואַך, אָנמעכטיק, לגבי דעם אַרומיקן לעבן. ער האָט חשק צו גיין אַהיים, זיך איינשליסן אין זיין צימער און טעג־לאַנג ניט אָנקוקן קיין מענטשן.

גלייכצייטיק קלערט באַהאַלטענערהייט וועגן זשערמענען. זאָל זיין אַזוי! ער וועט זי מאָרגן טרעפן. וואָס גייט עס אים אָן, וואָס זי וואוינט מיט עמעצן?... ער וואָלט זי געוואָלט אַנדערש, אָן די אויסבאַהאַלטענע

טרעפונגען ערגעץ אין א האטעל־צימער. נאר אמאל וואלט אים די וואנ־טורע געלאקט. אצינד, אבער, נאך צוויי יאר ארומוואלגערן זיך אין קאַזארמעס און טראנשייען און געקויפטער ליבע אין איילעניש, וואלט ער זי געוואלט האבן ריינער און ארנטלעכער. דער ענין מיט פאראטן איר מאן איז אים אומאנגענעם. ער פילט אבער א וואקסנדיקן צארן קעגן דער וועלט, וואס איז זיך געגאנגען איר וועג. און אין זיין טרעפונג מיט זשער־מענען זעט ער א נקמה אין דער מאראל פון דער דאזיקער וועלט.

ווען ער הויבט זיך אויף, גייט ער ניט אהיים, נאר צום קאפע־הויז, צווישן בעלוויל און רעפובליק, וואו ער פלעגט אמאל טרעפן פיערן און אנדערע חברים. דער עולם האט זיך מיט אים דערפרייט, אויסגעפרעגט וועגן דארטן, געצאלט אים א גלאז און פאר איין וועג דערציילט וועגן די געשעענישן אין דער היגער פאליטיק. ארויסגייענדיק, האט פיער אים גענומען אונטערן ארעם:

— קום מיך באזוכן! ווייסט, איך האב א שטיקל בעלי־ביתישקייט. איך וואוין מיט א פרוי.

— מיט וועמען?

— האסט זי אמאל געקענט, נאר אודאי פארגעסן. כ'האב אייך אמאל געזען צוזאמען. זשערמען הייסט זי. אודאי שוין פארגעסן, וואס?

זשאק מישט פאר די אויגן. ער ענטפערט שנעל:

— יא, אמאל! ווער קען עס אלעמען געדענקען?!

— וועסט ארויפקומען צו אונדז, זשאק. זשערמען וועט זיך פריי־ען!... איך האב איר אפט דערציילט וועגן דיר, אפשר וועט זי זיך אויך דערמאנען.

זיי געזעגענען זיך. זשאק שטייט ווי פאר א וואנט און זוכט אין דער פינצטער א דורכגאנג. מארגן וועט ער שמועסן מיט זשערמענען! ווער איז שולדיק אין דעם אלעמען? פיער האט אים אפילו איינגעלאדן צו זיך. האט ער גארנישט משער געווען?

צומארגנס קומט זשערמען פינקטלעך. אין זיין הונגער נאך קלאר־קייט, ווארפט זיך זשאק אף איר מיט פראגעס:

— האסט ניט דערציילט פיערן וועגן אונדזערע באציונגען?

— ניין.

— פארוואס?

— פון אנהויב האב איך ניט געוואלט ריידן מיט עמעצן א פרעמדן וועגן אונדז. דערנאך איז שוין געווען צו שפעט.

— פאַרוואָס צו שפּעט?

— ווען איך בין געוואָרן זיין פרוי, האָב איך ניט געוואָלט דער־ציילן פון פאַרגאַנגענהייט.

— ער וואָלט דיר ניט מוחל געווען דיין פאַרגאַנגענהייט?

— ס'איז קיינמאָל ניט געוואָרן דורכוס פאַרגאַנגענהייט. איך האָב דיך ניט אָפּגענאַרט אין די בריוו. אין מיינע געדאַנקען ביסטו פאַר מיר פאַרבליבן דער זעלבער וואָס פריער. כּל זמן דו ביסט געווען דאָרטן איז עס אויך געווען מעגלעך. וועמען האָט עס געשטערט?

— און פּיער האָט ניט געוואוסט וועגן די בריוו?

— ניין. איך וואָלט דאָך אַלץ געמוזט איבערייסן. דאָס זיינען דאָך ניט געווען סתם בריוו. און איך האָב ניט געוואָלט מאַכן קיין סוף.

— און איר האָט קיינמאָל ניט גערעדט וועגן מיר?

— יאָ, אָפט! דער ערשטער שמועס אונדזערער איז געווען וועגן דיר. איך האָב געמאַכט אַן אָנשטעל, אַז איך געדענק דיך קוים!

זשאַק פאַרשטייט איצט אַלץ, און דאָך זעט ער די ענינים ווי דורך אַ נעפּל. ער בלייבט זיצן אַן אַנגעכמורעטער און באַמיט זיך אַריינצו־ברענגען אָרדענונג אין זיינע געדאַנקען. זשערמען וויל ניט, ער זאָל זיין טרויעריק צוליב איר. זי זוכט אַ מיטל ווי אים אויפצומונטערן. זי רירט אָן זיין אָרעם:

— מיר בלייבן דאָ זיצן אָדער מיר גייען?

— מיר איז אַלצאיינס.

— טאָ לאָמיר גיין!

אין אירע באַקן שלאָגט אַ לייכטע רויטקייט און זי לאָזט אַראָפּ די אויגן. זי וואָלט געוואָלט אים קלאָר מאַכן, ווי אויך פאַר איר איז אַלץ געשען כמעט אומגעריכט: דאָס לעבן איז דאָ געווען רעאַל, ממשותדיק און זשאַק איז מיט דער צייט געוואָרן אַ פאַנטאַזיע, אַ חלום, אָפּגעזונדערט פון דער טאָג־טעגלעכער ווירקלעכקייט. פּיער איז געקומען צו זיי אַהיים, ער האָט זיך געחברט מיט דעם ברודער. ער האָט געשמועסט מיטן טאַטן, אפילו דער מאַמען איז ער געפעלן געוואָרן. זי איז געווען יונג און איינמאָל האָט זי ניט געקענט ביישטיין דעם נסיון. ער האָט זי גענומען און זי האָט געמיינט, אַז דאָס וועט זיין נאָר אַן ענין פון פיזישער באַפרידיקונג, וואָס וועט זיך כּלל ניט אַריינמישן אין איר ליבע. אודאי האָט זי זיך יעדעס מאָל געמאַכט פאַרוואורפן, אָבער בלייבנדיק אַליין מיט אים, איז זי יעדעס מאָל געווען צו שוואַך גובר צו זיין סיי דעם מאַן, וואָס איז געווען שטאַרק,

און סיי אירע אייגענע פארלאַנגען. אַלע ארום האָבן זיי גענומען אַף ערנסט, געהאַלטן פאַר חתן־כלה. זי האָט ניט געהאַט קיין מאָטיוו צו זאָגן ניין. די דערינערונג פון זשאַקן איז שוין דאַן געווען אַזאַ שפּינוועב־פאַנטאַזיע, אַז עס האָט גאָרנישט געהאַט צו טאָן מיט דער ממשותדיקער ווירקלעכ־קייט!

זיי גייען אַרויס. זשאַק שפּאַנט אַן אַנגעכמורעטער. ווי זאָל זי אים דאָס אַלץ דערקלערן? זי וויל, ער זאָל זי ערגעץ פירן, וואו זיי וועלן זיין אינגאַנצן אַליין. נאָר אַזוי אַרום וועלן זיי צוריקגעפינען זייער אַמאָליקע נאָנטקייט און געמיינזאַמע שפּראַך!

און פּיער? זי וועט־דאָך אים ניט קענען קוקן אין די אויגן, ווען ער וועט אַהיימקומען אינאָוונט! אָבער דאָס גייט כלל ניט אָן פּיערן. ס׳איז כלל ניט קיין פיזישער פאַרלאַנג, וואָס שטויסט זי צו זשאַקן. נאָר ווען זי וועט ליגן אין זיינע אָרעמס, וועלן צעטריבן ווערן די וואָלקנס פון זיין פּנים און עס וועט פאַרשווינדן זיין פאַרכמורעטע פאַרשלאָסנקייט!

זי שפּאַנט געלאַסן לעבן אים. זי זעט אויס געזעצטער ווי אַמאָל און פרעגט ניט וואוהין זיי גייען. אָבער זשאַק ווייסט, אַז ער קען אָפּהאַלטן די ערשטע־בעסטע טאַקסי און אַז זי וועט מיטפאָרן מיט אים. און פונ־דעסטוועגן טוט ער עס ניט. ער באַמיט זיך צו קאָנצענטרירן די געדאַנקען: פאַרוואָס ניט? צוליב פּיערן? צוליב דער מאָראַל? וועלכע מאָראַל? — אין הייליקן פאַרבאָט פון גאָט גלויבט ער ניט, די מאָראַל איז נאָר אַ פּועל יוצא פון באַדינגונגען. די אומבאַרירבאַרקייט פון יענעמס פרוי איז אַן אויסדרוק פון דער מאָראַל פון פּריוואַט־אייגנטום!...

און פונדעסטוועגן רופט ער ניט קיין טאַקסי. ער פילט זיך באַזיגט דורך די אומשטענדן. עס באַהערשט אים דאָס זעלבע געפיל פון אָנמאַכט, וואָס האָט אים נעכטן אַרומגעכאַפּט לגבי דער וועלט, „וואָס גייט זיך איר וועג". זיין פאַרלאַנג צו זשערמענען ווערט לאַנגזאַם אויסגעלאָשן דורך דער מוטלאָזיקייט און אַפּאַטיע, וואָס פאַרפלייצן זיין געמיט.

זיי גייען פאַרביי אַ קינאָ. זשאַק שטעלט זיך אָפּ:

— עס שפּילט פערמאַנענט! מירן אַריינגיין?

זי וואַרפט אַף אים אַ דערשטוינטן בליק און גייט אים אומדרייסט נאָך. אין זאַל איז פינצטער. אַפן עקראַן לויפן די בילדער. דער אָרדנער ווייזט זיי אַ פּלאַץ אין אַ ווינקל. ניט ווייט זיצט אַ פּאָרל ענג אַרומגענומען. אַפן עקראַן שפּילט אַ ליבע.

זשערמען קוקט אַפן עקראַן און דרייט כסדר אום דעם קאָפּ צו אים.

זייערע אָרעמס באַרירן זיך אַפן אָנלען פון פאָטעל. זייערע ליפּן זיינען נאָנט. זאָל ער זיך אויפהויבן און אַרויסגיין מיט איר?

ער דערפילט אַ פאַרבאָרגענעם ציטער: אַן אָנמעכטיקייט לגבי דער יונגער פרוי, וואָס זיצט דאָ נאָנט לעבן אים און וואַרט, לגבי איר צאַפּל-דיקער לעבנס-לוסט. אַזאַ פאַרבאָרגענע שרעק פלעגט ער אָפטמאָל פילן אין דער ערשטער צייט פון זייערע באַציונגען, ווען ס'האָט זיך אים כסדר געדאַכט, אַז זי איז שטאַרקער פון אים און אַז ער באַהערשט זי ניט. ער האָט דאַן מורא געהאַט זי ניט צו באַפרידיקן. איצט איז די דאָזיקע שרעק שטאַרקער און טיפער; ער פילט זיך באַזיגט: דער פאַרלאָרענער קריג און די פאַרלאָרענע ליבע גיסן זיך צונויף און פאַרשאַרפן דאָס געפיל פון אָנ-מאַכט. אַמליבסטן וואָלט ער געגאַנגען אַהיים, זיך איינגעשלאָסן אין זיין צימער און ניט געטראָפן קיין מענטשן!

זשערמען ווערט ביסלעכווייז פאַרכאַפּט פון פילם. ווען זיי גייען אַרוים ליגט שוין אין גאַס דער אָוונט. זי כאַפּט אַ קוק אַף איר זייגער:

— שוין שפּעט! כ'מוז לויפן אַהיים.

און זי וואַרפט פון אַ זייט אַ קוק אַף אים.

זיי דריקן זיך די הענט. זי שרייבט אים אויף איר אַדרעס:

— זיי מיר ניט בייז, זשאַק! און זיי ניט טרויעריק!... קענסט שטענדיק אַרויפקומען. איך וועל זיך פרייען. אינדערפרי בין איך כמעט שטענדיק אין שטוב.

דריטער קאפיטל

ארויסגעריסן פון דער אפאטיע און אפהענטיקייט האבן זשאקן, אין א קנאפן יאר ארום, די באמבארדירונגען פון ווארשע און די פלאקאטן פון דער אלגעמיינער מאביליזאציע, וואס זיינען צעקלעפט געווארן אף די גאסן פון פאריז.

פאר דער צייט האט דער ריח פון אנקומענדיקן קריג זיך צעלייגט איבער דער שטאט און אנגעפילט די הערצער מיט א ציטער. עס זיינען כסדר פארגעקומען מיטינגען און אומויפהערלעכע דיסקוסיעס. די ראלן האבן זיך געביטן: די אמאליקע נאציאנאליסטן, וואס האבן פון תמיד אן גערעדט וועגן פאטערלאנד, עהרע און העלדן־טויט, זיינען געווארן הייסע פאציפיסטן: זיי האבן אצינד גערעדט וועגן שלום פאר יעדן פרייז און פון זייערע צייטונגען האבן אראפגעשיינט די „קעפ": „דארפן די פראנצויזן שטארבן פאר די טשעכן?... אדרבא, הערן ענגלענדער, שיסט איר די ערשטע!..." און שפעטער: „וואס גייט אונדז אן דער דאנציקער קארידאר?"

זיי האבן ארויסגעשלעפט פון ארסענאל אלע פאציפיסטישע ארגומענטן: דער אומזין פון א מענטשן־שחיטה, די מוטערס, וואס בלייבן אלמנות, די קינדער — יתומים... איצט האבן ז יי גערעדט וועגן די קאנאנען־הענדלער, וואס ווילן דעם קריג, און פאר איין וועג צוגעטשעפעט אלס מחותנים די פריי־מויערער און די יידן...

אף זייער זייט האבן זיי געהאט א וואגיקן כלי־זין: דעם אומבאגרעצטן ווילן נאך שלום.

די „לינקע" האבן פארלאנגט א פעסטע האנט אין דער אויסערן פאליטיק. זיי האבן אויפגעפאדערט צו פארטיידיקן די פרייהייט און די דעמאקראטיע. איצט האבן ז יי גערעדט וועגן פאטערלאנד־ליבע און

הייליקן קריג. זיי האָבן אָנגעוויזן אַף דער טראַדיציע פון די פרייהייט־קאַמפן פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע.

דאָס פאָלק האָט אויסגעהערט די רעדעס און דיסקוסיעס, און די מיינונגען זיינען געווען פאַרשידן. אָבער אין תוך האָבן אַלע געדאַנקט גאָט, וואָס דערווייל איז נאָך ניטאָ קיין מלחמה. מען האָט געלייענט די הייסע אַרטיקלען קעגן „מינכען" און אין הארצן האָבן די מייסטן געטראַכט:

— מילא, אַ חיי שעה איז אויך גוט!

ס'האָט זיך אָנגערוקט דער פרילינג. אַף די בולוואַרן האָבן זיך צעבליט דיביימער. מען האָט אַרויסגעשטעלט די קאַפע־טישלעך אַף די טראָטואַרן. די פרויען האָבן אָנגעטאָן, דינע, זומערדיקע קליידער און זייערע שמייכלען זיינען געווען פריש ווי די יונגע פרילינג־בליטן. פאַר עטלעכע סאַנטים האָט מען געקענט אַרויספאָרן אין בולאָנער וואַלד אָדער זיך לאָדקען אין די אָזיערעס פון וואַנסען. אין די זונטיקן זיינען די זאַלן פון „לוווּר" געווען פול און דער עולם האָט באַוואונדערט די ראַפאַעלס און די רעמבראַנדטס. אין פּראָווּאַנס האָבן שוין געבליט די פירסיקער און דער ווײַן האָט צוגעזאָגט צו געבן אַ גוטן שניט. אַפן וועג צום מיטלענדישן ים זיינען די טוריסטן אָפּגעשטיגן אין אוויניאָן און דאָרט באַוואונדערט די מיטלאַלטערלעכע געביידעס פון פּויבסט־פּאַלאַץ און מיט אויטאָס זיינען זיי פון דאָרט געפאָרן אָנקוקן די חורבות פון רוימישן אַמפיטעאַטער אין אַרל.

אין דער פּאָליטיק האָט געקענט זיין גערעכט דער אָדער יענער, אָבער אין קריג וועלן ראשית כול פאַלן די זין און די שטעט וועלן חרוב ווערן דורך באָמבעס. היטלער וויל קאָלאָניעס? היטלער וויל עלזאַס־לאָטרינגען?... — מאַדאַגאַסקאַר און אינדאָכינע זיינען אַזוי ווייט און מען קען זיך באַגיין אָן זיי. וואָס שייך די עלזאַסער זיינען זיי שטענדיק געווען משוגענע קעפּ: נאָך 1870 זיינען זיי געוואָרן פראַנצויזישע פּאַטריאָטן און זיך געבונטעוועט קעגן די פּרייסישע יונקערס און אַצינדריידן זיי דווקא דייטש און עס ווימלט דאָרט פון היטלערס אַגענטן!

אַלע האָבן גערעדט פּאָליטיק. די ציַיטונגס־פרוי האָט, געבנדיק זשאַקן זיין מאָרגן־בלאַט, אַריינגעוואָרפן דרך אגב:

— מיר האָבן ניט פיינט די דייטשן. זיי וואוינען אין דייטשלאַנד און מיר אין פראַנקרייך. פאַרוואָס זאָלן מיר זיי פיינט האָבן?

און די פּאַרטיערין האָט אים אָפּט פאַרהאַלטן, ווען ער איז אַרויף די טרעפּ:

— דייטשע מאַמעס זיינען דען קיין מאַמעס ניט? וועלכע מוטער וויל דען, אַז איר זון זאָל געהרגט ווערן?

טיילמאָל האָט זי געפרעגט זיין מיינונג איבער די ידיעות פון די צייטונגען:

— ווי קען מען איינעם דיקטירן, וואָס ער זאָל עסן אָדער ווי ער זאָל זיך קליידן?... ס'איז טאַקע אמת, אַז מען מוז דאָרט מאַרשירן מיט אַ גענדזן־טריט?

זשאַק איז געגאַנגען אויף די מיטינגען און אויסגעהערט די דיסקור־סיעס. פאַר די פּאָר יאָר, וואָס ער איז געווען אין שפּאַניע, האָט זיך אַ סך געענדערט אין דער אָרטיקער פּאָליטיק און פּיער האָט זיך באַמיט אים דערקלערן די סיטואַציע:

— זיי האָבן זיך דערשראָקן פאַרן פּאָלקס־פראָנט און זיי ווילן בעסער היטלערן איידער אַ רעוואָלוציע!

און אַן אַנדערש מאָל האָט ער געזאָגט:

— אויב עס וועט קומען צו אַ קריג, וועלן די פּאָלקס־מאַסן מוזן טראָגן דעם יאָך און פאַרטיידיקן דאָס לאַנד, די פרייהייט און די דעמאָ־קראַטיע! וואָרים אויף די גענעראַלן און אויף די „צוויי הונדערט פאַמיליעס" וועט מען זיך ניט קענען פאַרלאָזן.

זשאַק האָט זיך אינטערעסירט מיט דער פּאָליטיק אַ סך ווייניקער ווי אַמאָל. ער האָט געהאַט אַ געפיל, אַז זינט ער איז געווען „דאָרטן", ווייסט ער וועגן פרייהייט און הערואיזם אַ סך מער איידער די רעדנער אויף די מיטינגען. אַלץ, וואָס זיי האָבן גערעדט, האָט געשטימט און דאָך איז געלעגן אַ תהום צווישן דעם זיסלעכן פּאַטאָס פון זייערע רייד און יענערווירקלעכקייט פון די טראַנשייען. אויסער דעם איז ער נאָך אַלץ ניט געקומען צו זיך פון יענער נידערשלאַגנקייט, וואָס האָט אים אַרומגע־כאַפּט נאָך דער צעשיידונג פון זשערמענען.

ער האָט זי מער ניט געטראָפן און אָפטמאָל האָט זיך אים אויסגע־דאַכט, אַז ער איז אויסגעהיילט און גלייכגילטיק צו איר. אָבער די בענק־שאַפט האָט ניט אויפגעהערט צו טליען אין זיין האַרצן. די אַנמאַכט, וואָס ער האָט דאַן דערפילט לגבי איר לעבנסלוסט האָט גורם געווען, ער זאָל אונטערדריקן זיינע פאַרלאַנגען און אַנשטאָט זיך צו צעפלאַקערן און שטייגן האָט די ליידנשאַפט געגראָבן אין דער טיף און ווי באַ אַ פּייער,

וואָס באַקומט ניט געגוג לופט, איז דער פּראָצעס פון ברענען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ לאַנגזאַמער פאַרקוילונג.

פּיער האָט אים אָפּט איינגעלאַדן אַרויפצוקומען, ער האָט זיך אָבער כסדר אַרויסגעדרייט מיט כל מיני תירוצים. איינמאָל, אַ זונטיק אינדער־פרי, האָט פּיער אים כמעט מיט כוח אַרויפגעשלעפּט צו זיך. זשערמען איז נאָך געלעגן אין בעט און געפּראַוועט אַ יום־טובדיקן פרימאָרגן. זי האָט געטראָגן אַ דינעם, צעשפּילעטן נאַכט־העמד און האָט זיך שנעל צוגע־דעקט, ווען די צוויי מענער זיינען אַריין. פּיער האָט זיך איבערגעבויגן איבער איר. די דעקע האָט זיך אַראָפּגעשאַרט און דורכן צעעפנטן העמד האָט מען געזען אירע ווייסע אַקסלען. ער האָט זי אַרומגענומען און גע־קושט איבערן נאַקן. זשערמען האָט אַריבערגעקוקט איבער זיין רוקן און אָנגעטראָפן זשאַקס בליק. זי האָט אַראָפּגעלאָזן די אויגן.

זשאַק האָט אָפּגעדרייט דעם קאָפּ. איצט האָט ער זי געזען ווי בעת זייערע צוזאַמענטרעפן אין קליינעם האָטעל־צימער. נאָר אָנשטאָט אים איז געווען פּיער. ער האָט זיך באַלד געגומען זעגענען. אַראָפּלויפנדיק פון די טרעפּ, האָט ער אַ נדר געטאָן, זיך מער ניט אומצוקערן אַהינצו.

רחל איז געווען אומרואיק וועגן זון, וואָס איז אַרומגעגאַנגען אַ פאַר־שלאָסענער, האָט ווייניק גערעדט און זיך ניט געפונען קיין אָרט. זי האָט ניט געוואַגט אים אויסצופרעגן און איז געווען גליקלעך, ווען ער האָט אינ־מיטן ווינטער זיך ווידער געהאַט אַ נעם געטאָן צום לערנען, און געלייענט ביז אין די פאַרטאָגן. זי האָט געהאָפט, אַז ער איז געקומען צו זיך. אָבער מיטן אָנקומען פון פרילינג — 1939 — איז ער ווידער געוואָרן מרה־שחורהדיק. די מאַמע האָט דאַן פאַרלאַנגט, ער זאָל אַרויספאָרן צום ים אויף פרישע לופט. העלען מיט איר מאַן האָבן אונטערגעשטיצט דעם פאָרשלאָג און געעצהט אַ נסיעה קיין ניצאַ און מאָנטעקאַרלאָ. נאָר דער טאַטע האָט, ווי זיין שטייגער אין אַזעלכע פאַלן, געשוויגן.

אָבער זשאַק האָט אַ לאַנגע צייט ניט געוואָלט הערן פון פאַרלאָזן פּאַריז. ער האָט ווי מורא געהאַט אַרויסצופאָרן פון דער שטאָט, וואו זשער־מען האָט געלעבט. אמת, ער האָט יעדן טאָג געקענט אַרויפגיין צו איר און עס ניט געטאָן. ער האָט אויך געוווּסט, אַז באַמערקנדיק זי פון וועיטן אין גאַס, וועט ער זיכער אַריבערגיין אויף דער אַנדער זייט טראָטואַר. אָבער דאָ, אין שטאָט, האָט ער דאָך געפילט איר נאָנטקייט. ער האָט ווי געוואַרט אויף אַ נס: טרעפן דער אַמאָליקער זשערמען, און דער עקזיסטענץ פון די איצטיקע אומשטענדן. ס'איז געווען ווי די האָפענונג, וואָס מען האָט

טײלמאָל, אַז אַ בײזע װירקלעכקײט װעט זיך פּלוצלונג אַרױסװײזן נאָר װי אַ קאָשמאַר־חלום.

ערשט אין שפּעטן זומער, אינמיטן אױגוסט, װען אין שטאָט איז געװאָרן דושנע און שטיקנדיק, און די גאַסן זײנען געװאָרן אױסגעלײדיקט פֿון מענטשן, װײל דער עולם האָט אױסגעמיטן אַרױסצוגײן פֿון שטוב, האָט ער מסכּים געװען אַרױסצופֿאָרן. ער האָט גענומען דעם צוג ביז טולאָן און פֿון דאָרט האָט ער, טײלמאָל מיטן עלעקטרישן שלעפּ־צוג און אַן אַנדערש מאָל צופֿוס, זיך געלאָזן לענגױס דעם ים־ברעג, צו דער איטאַליענישער גרענעץ צו.

דער געלער זאַמד־ברעג האָט זיך געטונקט אין אַ העלער װאַרעמקײט, צװישן די טונקל־בלױע כװאַליעס פֿון ים, װאָס האָבן אים טאָג און נאַכט געװאַשן מיט אַ לײכטן ברומען, און די גרינע, הױכע בערג, אױף װעלכע עס האָבן זיך געדראַפּעט װילעס, װײנגערטנער און בלומען־פֿעלדער. גרינע פּאַלמעס האָבן שטאָלץ געהױבן זײערע קעפּ אין העל־בלױען רױם און זײערע געװעלבט־אַראָפּגעלאָזענע צװײַגן האָבן אױסגעזען װי גרינע, צעעפֿנטע פֿעכער. פֿון די פֿעלזיקע בערג־שפּיצן האָבן אַראָפּגעקוקט געדיכטע נאָדל־װעלדער.

אונטן, אױפֿן גאָלדענעם זאַמד, האָבן קילאָמעטער־לאַנג זיך געהױבן פֿאַרביקע ריזן־שװאומען — די שירעמס, װאָס מען האָט אַרױסגעשטעלט, כּדי זיך צו שיצן אין די צו הײסע שעהן פֿון טאָג. דער גאַנצער ריװיעראַ־ברעג איז געװען באַדעקט מיט אַ מענטשן־מאַסע, װאָס האָט זיך געברענט אין דער זון. די פֿרױען האָבן צוגעדעקט נאָר די אומבאַדינגט נױטיקע טײלן פֿון זײערע קערפּערס און זיך באַמיט אָפּצוברױנען װאָס מער פֿון זײערע גלידער. באַטאָג האָבן זײ געטראָגן קורצע באָד־הײזלעך און אין די אָװנטן — ברײטע, קאָלירפֿולע הױזן. די האַלב נאַקעטע לײבער, װאָס האָבן זיך דאָ געפּרעסט אין דער היץ, האָבן דערמאָנט זשאַקן אָן די מחנות הערינג, װאָס שװימען זיך צונױף צו די ברעגעס, און פּרעסן זיך צוזאַמען, כּדי צו לײגן זײערע אײעלעך אין אַ װאָלקן פֿון פֿיזישן עקסטאַז.

די הײסע זון האָט רײף געמאַכט די דיקע װײנטרױבן, װאָס האָבן זיך אָנגעפֿילט מיט אַ זיסן זאַפֿט, און געמאַכט יוירן די באַגערן אין די אָנגעגליטע קערפּערס פֿון די מענטשן. אין די אָװנטן זײנען פּאָרלעך פֿאַרקראָכן צװישן די פֿעלזן פֿון ים־ברעג אָדער געבלאָנדזשעט צװישן די װײנגערטנער, אױף די געשלענגלטע שטעגלעך פֿון די בערג־שפּועים. נאָך

דעם הייסן טאָג האָבן זיי געזוכט זיך אָפּצוקילן אין דער פרישקייט פון וואַלד און אין די אָרעמס פון ליבע.

דערווײַל האָבן די צײַטונגען אָנגעהויבן דרוקן רעפּאָרטאַזשן וועגן צוקונפטיקן קריג. זיי האָבן געמאָלט ווי ברען־באָמבעס וועלן חרוב מאַכן די שטעט און ווי ישובים און לענדער וועלן פאַרסמט ווערן דורך גאַזן. און ס׳איז דאָ שווער געווען צו אונטערשיידן צי זיינען טאַקע יענע באַשרייבונגען אַ פאַנטאַזיע אָדער גאָר די קאַליפאָרניע ריוויעראַ, וואָס האָט זיך דאָ געטונקט אין ים און זון. געלייענט האָט מען אַף דער פּלאַזשע און דאָס פּאַפּיר איז שנעל צעפאַלן געוואָרן, דורכגענעצט פון געזאַלצענעם וואַסער, וואָס האָט אַראָפּגערונען פון די באָד־אַנצוגער. ווי אַ ווייטער עכאָ זיינען דערגאַנגען די ידיעות וועגן שטומען געראַנגל, וואָס איז אַלץ שאַרפער געוואָרן אין די קוליסן פון דער וועלט־דיפּלאָמאַטיע.

ס׳איז געווען אין אַ וואַרעמען סוף־זומער פאַרנאַכט, ווען זשאַק איז אָנגעקומען אין קליינעם דערפל באַרם, וואָס האָט זיך געהויבן ווי אַן אָדלער־נעסט אין די בערג. צופוסנס, אַפן טונקעלן אויבערפלאַך פון וואַסער האָט דער טולאָנער קריגס־פלאָט דורכגעפירט מאַנעווערס. דער עולם איז געזעסן פאַר די טירן און צוגעקוקט צו די אויסגעלאָשענע, שטאָלענע פעסטונגען, וואָס האָבן זיך געגליטשט איבער די לייכט ברומענדיקע כוואַליעס. דאָ און דאָרטן האָט אויפגעבליצט אַ פונקענדיק אויג. אין רוים האָבן אַ רויש געטאָן עטלעכע אַוויאָנען. די שיפן האָבן גלייך אַ וואָרף געטאָן לאַנגע ליכט שטראַלן, וואָס האָבן זיך געלאָזן אין אַ געיעג און אַרומגעבלאָנדזשעט איבערן הימל־געוועלב, און אַריינגענומען די אַוויאָנען אין אַ ליכט־נעץ. דאַן האָבן פון וואַסער אויפגעטויכט סובמאַרינען: מען האָט געזען ווי זייערע שפּיצן קריכן לאַנגזאַם אַרויס פון וואַסער און אויפגעטויכטע פייערלעך באַוועגן זיך איבער די כוואַליעס.

דאַן זיינען די מאַטראָסן אַראָפּ אַפן ברעג און געטאַנצט ביז נאָך אַ האַלבער נאַכט אין די קאַפע־הייזער פון דאָרף אונטער דעם קלאַנג פון „מיר די יונגען פון פלאָט" און די אַלטע, אַרטיקע פויערטעס זיינען געזעסן אַף די בענקלעך אַרום און האַלב־דרימלענדיק אַכטונג געגעבן אַף זייערע שוואַרץ־חנעוודיקע טעכטער, וואָס האָבן לייכט געשוועבט אין די אָרעמס פון די געזונטע חברה לייט. די טעכטער האָבן דאַן געמוזט גיין אַהיים און נאָר עטלעכע טוריסטקעס האָבן געקענט פאַרבלייבן מיט די קאַוואַלירן. פאַרטאָג איז אויסגעבראָכן אַ געשלעג.

די מאַנעווערס גופא האָבן ווייניק וואָס געשראָקן. אַפילו דער נייט־

ראַליטעט־פּאַקט צווישן רוסלאַנד און דייטשלאַנד, וואָס איז באַקאַנט גע־וואָרן אין עטלעכע טעג אַרום, האָט ניט געמאַכט קיין גרויסן רושם אין דער ערשטער מינוט. דער דיפּלאָמאַטישער אָפּמאַך, וואָס איז געשלאָסן געוואָרן ערגעץ זייער ווייט צווישן צוויי פרעמדע מלוכות, האָט אויסגעזען ווי אַן ענין וואָס איז קנאַפּ וואָס נוגע דעם פּלאַזשע עולם. ערשט אַף אי־בערמאָרגן איז אויסגעבראָכן אַ פּאַניק. דער עולם האָט געפּאַקט אין איי־לעניש די וואַליזעס און באַשטעלט טעלעפּאַניש באַן בילעטן.

זשאַקן האָט דער ענין ספּעציעל אינטערעסירט און ער האָט גלייך נאָך דער ערשטער ידיעה באַשלאָסן זיך אומצוקערן קיין פּאַריז. ווען ער איז אַף איבערמאָרגן געקומען צו דער באַן־סטאַציע פון לאַוואַנדו, איז שוין דאָרט אַפן פּעראָן געשטאַנען אַ געדיכטער עולם און דאַנעבן האָבן זיך געהויפט בערג מיט וואַליזעס. פון סטאַציע צו סטאַציע איז די שטיקעניש גרעסער געוואָרן. מען האָט געהערט אין אַלע ווינקלען ענגליש ריידן — די אויסלענדישע טוריסטן זיינען געפאָרן קיין האַווער, כדי צו נעמען די נאָנטסטע שיף אַהיים. אין צוג פון מאַרסעיל האָט ער שוין ניט געפונען קיין פּלאַץ צום זיצן. דער עולם האָט זיך צעלייגט אין די קאָרידאָרן און זיך געשטופּט קאָפּ אַף קאָפּ אפילו אין די קלאָזעטן. אַלע האָבן גערעדט וועגן קריג.

אין פּאַריז האָט זשאַק אויפגעזוכט פּיערן. אָבער אויך פּיער איז דאַסמאָל געווען צעטומלט. ער האָט ניט געוואוסט צי מען דאַרף זיך וואַרפן מיט התלהבות אין דער מלחמה קעגן די דייטשן: — אפשר וועט גאָר קיין קריג ניט זיין? — האָט ער גערעדט אומזיכער — אַף יעדן פאַל מוז מען אָפּוואַרטן!

באַנאַכט האָט זשאַק ניט געקענט איינשלאָפן: אין אַלע דירות אַרום האָבן די שכנים געהערט די לעצטע ידעות פון ראַדיאָ. דורך די פענצטער האָבן זיך אַריינגעריסן די רעדעס פון מלוכה־לייט אין אַלע עקן וועלט. פאַרטאָג האָבן שוין ווידער געגרילצט די אַפּאַראַטן און דערציילט די לעצ־טע נייעס. אַראָפּגייענדיק פון די טרעפּ, האָט אים די פּאָרטיערין פאַר־האַלטן:

— וואָס מיינט איר, זשאַק, זיי וועלן טאַקע מאַכן אַ מלחמה?

אין גאַס זיינען די מענטשן אַרומגעגאַנגען ערנסט און זיך אָנגע־קוקט ווי איטלעכער פון זיי וואָלט געהאַט אין דערהיים אַ מסוכן קראַנקן קינד און וואָלט אָפּגעוואַרט די מיינונג פון דאָקטער, וואָס איז געקומען אַף אַ וויזיט. באַלד האָבן זיך אַף די ווענט און מויערן באַוויזן די באַקאַנטע

פּלאַקאַטן: צוויי פראַנצויזישע פאָנען מיט דער מעלדונג וועגן אַלגעמיינער מאָביליזאַציע.

ס׳האָט אויסגעזען ווי אַלע מענטשן וואָלטן דאָ איינגעהאַלטן דעם אָטעם אין אַ פּאַרשפּיצטער אָפּוואַרטונג. אויפגעאָטעמט האָט מען ווידער אין יענעם פרימאָרגן, ווען ס׳איז אָנגעקומען די ידיעה וועגן דער באָמ־באַרדירונג פון וואַרשע און דעם מאַרש פון די דייטשע חילות אױף פּוילן. ס׳איז געווען אַ דערלייכטערונג פון רעזיגנאַציע ווי בײַ איינעם, וואָס האָט וואָכן־לאַנג געוואַכט מיט געשפּאַנטע נערוון, לעבן אַ בעט פון אַ גוססן און דער קראַנקער איז סוף כל סוף געשטאָרבן...

זשאַק האָט זיך געזעגנט מיט די עלטערן און איז אַוועק אין קאַ־זאַרמע. די גאַסן זײַנען פול געווען מיט יונגע לײַט, וואָס זײַנען געגאַנגען גרופּקעסווייז פון אַלע עקן און ווינקלען, מיט פּעקלעך און קליינע קאָפער־לעך אין די הענט. קיינער האָט ניט געוואָרפן קיין בלומען און קיינער האָט ניט געשריען „הורא!". דאָ און דאָרטן האָט מען געזען ווי אַ יונג מיידל האָט זיך געזעגנט אויף אַ ראָג־גאַס מיט אַ רעקרוט און, אומקערנדיק זיך אַהיים, איז זי נאָך אַ ווײַלע שטיין געבליבן און געווינקט פון ווײַטן מיט דער האַנט. די בליקן זײַנען ביסלעכווייז עקשנותדיקער געוואָרן און אין די קאַפע־הײַזער, וואו מען האָט געטרונקען צום אַפּשיד, האָט מען אָפט געהערט ריידן:

— מיר האָבן ניט געוואָלט קיין מלחמה, אָבער ווײַבאַלד זיי צווינגען אונדז, וועלן מיר זיך שלאָגן!

פערטער קאַפּיטל

אין אַ וואָך אַרום האָט זשאַק געטראָפֿן זײַן חבר אין דײַר קאַזאַרמע פֿון אַ קלײנעם שטעטל, אין צפֿון פֿראַנקרײַך. זײ זײַנען אַרײַנגעפֿאַלן אין זעלבן רעגימענט. פּיער האָט אים געדריקט די האַנט:

— נו, איז פֿירן זײ אונדז שוין װידער צו דער שחיטה!

און דערנאָך האָט ער דערקלערט, אַז דער קריג איז אַן אימפּעריאַ־ליסטישער, װאָס גײט גאָר ניט אָן דעם אַרבעטער־קלאַס. ס'איז אַ קריג צװישן די בורזשואַזיעס װעגן דער פֿאַרטײלונג פֿון דער װעלט — האָט ער געזאָגט — און אױסערדעם װײל כּלל ניט די פֿראַנצײזישע בורזשואַזיע אומװאַרפֿן היטלערן. די דיפּלאָמאַטן פֿירן אַ הינטערקוליסן פּאָליטיק. דאָס פֿאָלק דאַרף פֿאַרלאַנגען אַ באַלדיקן שלום!

ס'איז אָנגעקומען דער װינטער, װאָס די פֿראַנצױזן האָבן אַ נאָמען געגעבן „משונהדיקער קריג". פּױלן איז שוין פֿון לאַנג געװען באַזעצט. אױפֿן מעריב זײַנען פֿון בײדע זײַטן די אַרמײען געלעגן הינטער די באַפֿעס־טיקונג־ליניעס און אָפּגעװאַרט. קײן שלאַכטן זײַנען ניט פֿאָרגעקומען און די קריגס־קאָרעספּאָנדענטן האָבן זיך געמוטשט באַנוגענען מיט קלײנע צו־זאַמענשטױסן. פּיער האָט כּסדר געטענהט: — דו זעסט? זײ שלאָגן זיך כּלל ניט! ס'איז אַן אָנשטעל אַזאַ, אַ ספּעקטאַקל, כּדי אָפּצונאַרן די מאַסן. דער זעלבער „מינכען", נאָר אַנדערש געשלײערט!

זײַן נײטראַליטעט איז לאַנגזאַם אַריבער אין אַ פֿאַרבאָרגענער, אומ־באַװאוסטער פֿײנטשאַפֿט. װען עס זײַנען אָנגעקומען די ידיעות װעגן דער באַלדיקער ים־שלאַכט מיטן „גראַף שפּעי", בײַ מאָנטעװידעאָ, און דאָס גאַנצע לאַנד האָט געפֿיבערט מיט דער פֿאָרשטײענדיקער שלאַכט, האָט ער אָנגעװיזן זשאַקן אױף די בילדער פֿון די שיפֿן, װאָס האָבן פֿאַרנומען גאַנצע זײַטן אין די צײַטונגען: — מיר איז אַלצאײנס װער װעמען עס װעט דאָרט דערטרינקען. דאָס זײַנען אַלע אײן באַנדע!

די ראָלן האָבן זיך ווידער געביטן. אַצינד האָט פּיער גענומען צו־הילף די שטענדיק אַרגומענטן פון פּאַציפיזם: ער האָט אויסגעלאַכט די אַרטיקלען וועגן העראָיזם און פּאַטריאָטיזם, און האָט חוזק געמאַכט פון די צייטונגען, וואָס האָבן געבראַכט דאָס בילד פון הויפּט־גענעראַל גאַמלען אַלס פינף יאָריקן קינד, אָנגעטאָן מיליטעריש, מיט אַ סאָלדאַטן־פּייקל איבער די אַקסלען.

אַזוי ווי קיין שלאַכטן זיינען ניט פאָרגעקומען, איז ער אָפּט געפאָרן אַף אורלויב צו־זיין פרוי אַהיים. ער איז יעדעס מאָל צוריקגעקומען מיט אַ סך נייעסן און ער האָט פאַרטרויט די נאָענטע חברים:

— די אַרבעט אין די קריגס־פאַבריקן ווערט סאַבאָטירט. די גרויס־בורזשואַזיע וויל ניט מען זאָל פּראָדוצירן געווער אַף באַקעמפן היטלערן.

ער האָט געהאַט גענויע ידיעות וועגן דער מלחמה־פּראָדוקציע. אין פּאַריז האָט ער זיך געטראָפן מיט מעטאַל אַרבעטער און אַפילו מיט קלענערע, לינקע אינזשיניערן. זיי האָבן איבערגעגעבן, אַז אין דער אוויאַנעץ־פאַבריק פון אַרזשענטוי צייכנט מען זינט אָנהויב ווינטער עפּעס אַ פּלאַן פון אַ גיגאַנטישן טראַנסאַטלאַנטיק־הידראָאַוויאָן אָנשטאָט אויסצואַרבעטן באָמבאַרדירער; אַז דאָרט וואו די צייכענונגען זיינען פאַרטיק און מען קען צוטרעטן צו פאַבריצירן סעריעס, ווערט אויך די אַרבעט ניט אויסגעפירט; אַז אומעטום ווערט אַ סך גערעדט און זייער ווייניק געטאָן.

— זיי ווילן ניט היטלערס מפּלה! — האָט ער תמיד פאַרענדיקט זיינע אינפאָרמאַציעס.

ער גופא האָט זיך געהאַלטן באַם זייניקן און האָט ווי פריער איבערצייגט זשאַקן:

— ס'איז אַן אימפּעריאַליסטישער קריג און ס'איז אונדז אַלץ איינס ווער עס וועט דאָ אַרויסגיין דער זיגער!

זשאַק, וואָס האָט אין די לעצטע יאָרן ניט נאָכגעפאָלגט גענוי די וואַנדלונגען פון דער אָרטיקער פּאָליטיק, האָט זיך ניט פאַנאַנדערגעקליבן אין פּלאָנטער. אָבער טיילמאָל פּלעגט ער אַ קלער טאָן:

— מיין גאָט, די „רעכטע" ווילן ניט קיין ניצחון איבער היטלערן, פאַר די „לינקע" איז אַלץ איינס ווער עס וועט זיגן — איז ווער וועט דאָ גיין זיך שלאָגן, אַז די שעה וועט קומען? דער פּשוטער עולם האָט שוין דאָ פון לאַנג אַן איינגעוואָרצלטן חשד אַף יעדן איינעם, וואָס רופט אין קריג!...

זינט אָנהויב מלחמה האָט ער אויפגעוואַכט פון זיין אַפּאַטיע און

אפהענטיקייט. די קריגס־דערקלערונג, די מאביליזאציע און די ידיעות פון פוילן האבן אים ווי אפגעגאסן מיט א קאלטן וואסער. ער איז איצט געשטאנען פנים אל פנים קעגנאיבער א ניכטערער ווירקלעכקייט. אויך זיין בענקשאפט נאך זשערמענען איז קאנקרעטער און קלארער געווארן, און פאר לארן איר פארנעפלטע, העמונגספולע קאמפליצירטקייט. דא, אין דער קאזארמע, האבן די מענטשן געשלאפן הונדערטערווייז אין איין זאל און זיי זיינען דערשינען אין א קערפערלעכער און גייסטיקער נאקעטקייט. דא האט מען גערעדט וועגן ווייבער אין א גשמיותדיקער, פולבלוטיקער שפראך און איעדער האט דערציילט זיינע אמאליקע ליבעס פון ציווילן לעבן אדער די פארגעניגנס, וואס ער האט גענאסן, אראפכאפנדיק זיך צו מיידלעך אין א נאנטן שטעטל.

איינמאל האט ער צוגעשריבן אף פיערס א בריוו עטלעכע ווערטער צו זשערמענען. אין עטלעכע טעג ארום האט אים יענער א רוף געטאן גלייך נאך דער פארטיילונג פון דער פאסט:

— א גרוס פאר דיר!

— פון וועמען?

— פון מיין קליינער זשערמען. גיב א קוק, זי איז זייער צופרידן פון דיינע פאר ווערטער!

ער האט אים אויסגעשטרעקט דעם בריוו. זשאק האט געלייענט. עס זיינען געווען די זעלבע אותיות, וואס האבן אים געבראכט אזויפיל פרייד אין שפאניע. עס האט אים א שווינדל געטאן אין קאפ, ווי נאך א שטארקן שנאפס. פיער האט ארויסגעצויגן א פעקל פאפיראסן פון קעשענע:

— בלאנדע פאפיראסן האט זי מיר געשיקט! ס'ארא נארישקייט, דא באקומען מיר שווארצע פאר א דריטל פרייז! די ווייבער ווערן משוגע. דאס קומט פון די פאטריאטישע ארטיקלען אין די צייטונגען. די אלטע, וואוילטעטיקע דאמען שטריקן שוין ווידער גאנצע אוונטן פולאווערס פאר די העראישע קעמפער!...

זשאק האט גענומען דאס שאכטל, וואס פיער האט אים אויסגעשטרעקט: „אמיר״? — האט ער א טראכט געטאן — זי געדענקט נאך די מארקע, וואס מיר האבן גערויכערט, בעת די צוזאמענטרעפן בא דער „נאסיאן״... ער האט פארויכערט און פארצויגן דעם רויך:

— דער ריח דערמאנט מיר מיינע יונגע יארן אין פאריז!

— פארוואס פארסטו ניט אף אורלויב? יעדער פאריזער פילט זיך אין דער פרעמד, ווי א פיש אויסערן וואסער.

— איך וועל נאָך, אפריער מוז דאָך פאָרן די באַווייבטע.

— אַלע קענען פאָרן — האָט געטענהט פּיער — מען שלאָגט זיך סיי ווי נים. מען האַלט אונדז דאָ ווי אַ ריזיקע דעקאָראַציע פאַר אַ מלחמה אַפּערע. איך וועל כאַפּן אַ שמועס מיטן סערזשאַנט און אין ביורא האָב איך אויך אַ גוטן ברודער.

סוף וואָך האָט מען געמאָלדן זשאַקן, אַז ער זאָל זיך צוגרייטן צום פאָרן אין עטלעכע טעג אַרום אַף אורלויב. פּיער האָט זיך שטאַרק געפרייט:

— אָה, וועסט אַ הוליע טאָן עטלעכע טעג! ווייסט, אין פּאַריז אָטעמט אַ מענטש גאָר אַנדערש ווי אין דער גאַנצער וועלט! באַנאַכט איז די שטאָט אויסגעלאָשן און פאַרטונקלט, אָבער הינטער די פאָרהאַנגען און לאָדנס גייט דאָס לעבן ווייטער. פּאַריז זעט אויס אַצינד ווי אַ שיינע פרוי אין אַ דורכזיכטיקן, טונקעלן שלייער, וואָס פאַרשטאַרקט נאָך איר רייץ.

דאַן האָט ער אים געגעבן עטלעכע אַדרעסן פון פּאָליטישע חברים און אים אַנגעזאָגט, ער זאָל למען השם אַריינגיין צו זיי:

— דאָ זיינען מיר אָפּגעריסן פון דער וועלט! אפשר גרייט מען דאָרט צו די רעוואָלוציע און מיר וועלן זי פאַרשלאָפן...

ביז שפּעט זיינען זיי געזעסן אין אַ קליינעם קאַפע פון דאָרף און פּיער האָט אים איבערגעגעבן פאַרשידענע ענינים צו דערלידיקן. צום סוף האָט ער זיך דערמאָנט, אַז ער קען מיטגעבן אַ בריוו צו זשערמענען:

— זי זיצט אַליין אין שטוב. אַ סאָלדאַטס אַ ווייב מוז זיך היטן פאַר בייזע צינגער. און ס׳איז נים גוט זי זאָל פאַרלאַנגווייליקט ווערן. ווערסט זי אַ ביסל אַרויספירן: אין קינאָ, אין אַ קאַפע־הויז, אין קאַבאַרעט אפשר. פאַר דיר האָב איך נים קיין מורא.

— אַ קשיא אַף אַ מעשה?! — האָט זשאַק באַשטעלט נאָך אַ קאָ־ניאַק.

— אוודאי, זי איז אַ יונגע ציג און לעבט שוין כמעט אַ האַלב יאָר אָן אַ מאַן. טאָמער בין איך געווען עטלעכע מאָל אַף אורלויב, איז עס דאָך גאָרנישט מיט נישט. אָבער דו ביסט אַ גוטער חבר און איך האָב פאַר דיר נים קיין מורא.

זשאַק האָט לאַנג נים געקענט איינשלאָפן. צו וואָס מוז אים פּיער מיטגעבן אַ בריוו? ער האָט שוין פון לאַנג געקענט באַקומען אַן אורלויב אין שטאָט און האָט עס אָפּגעלייגט פון טאָג צו טאָג, ווייל ער האָט מורא געהאַט, אַז גלייך פון וואַקזאַל וועט ער גיין צו זשערמענען. איצט איז זי

דאָרט אַליין! — פירן זי אין קינאָ, אין אַ קאַבאַרעט? — און נאָכדעם וועט ער זי באַגלייטן אַהיים דורך די פינצטערע גאַסן און זיי וועלן שטיין בלייבן בײַ איר טויער און ניט קענען זיך שיידן. און אויבן וועט וואַרטן דאָס לײדיקע צימער. זי געדענקט נאָך אַלץ, אַפילו די פּאַפּיראָסן, וואָס זיי האָבן צוזאַמען גערויכערט!

שפּעט נאָך אַ האַלבער נאַכט האָט ער פאַרויכערט אַ בלאָנדן פּאַ־פּיראָס, פון די וואָס זשערמען האָט צוגעשיקט, האָט זיך עטוואָס אויפ־געזעצט און זיך אַרומגעקוקט. אױף אַ בעטל, דאַנעבן, האָט פּיער רואיק גע־שלאָפן. ער האָט אים אַ װײַלע באַטראַכט, דאַן האָט ער אָפּגעווענדעט די אויגן און געוואָרפן אַ בליק איבערן באַראַק. אױף צענדליקער שטרוי־זעק האָבן זיך געוויסט האַלב־אָפּגעדעקטע קערפּערס פון שלאָפנדיקע סאָלדאַטן. אין צימער איז געווען דושנע. מידע פון די שווערע איבונגען, די בײַכער אָנגעפילט מיט די פעטע מאכלים פון קעסל, האָט דער עולם געשנאָרכט: אייניקע האָבן געכראָפּעט אַרויסלאָזנדיק דיקע גערוישן, ווי די באַסן, די אַנדערע — דין, אונטערפײַפנדיק מיט דער נאָז. די קולות האָבן זיך צו־זאַמענגעמישט אין דער שווערער לופט פון צימער און זיך געהערט ווי אַ סאָפּען פון אַ שווערער מאַשין.

ער האָט אויסגעלאָשן דעם פּאַפּיראָס און זיך אַראָפּגעלאָזן אַפן שטרוי־זאַק. פאַר די אויגן איז אים ווידער געשטאַנען דאָס מיידל. איר בילד איז לאַנגזאַם צעשוואומען געוואָרן.

אין עטלעכע שעה אַרום האָט מען זיי אויפגעוועקט און געהייסן זיך גרייטן אין וועג. די דײַטשן האָבן זיך אַרײַנגעריסן אין בעלגיע און באַמ־באַרדירט די האָלענדישע שטעט. אַלע אורלויבן זײַנען אָפּגעשטעלט גע־וואָרן.

קיין פּאַריז איז זשאַק געקומען אין אַ חודש אַרום און ניט אױף אור־לויב, נאָר ווי איינער פון די מיליאָנען אַנטלויפנדיקע פראַנצויזישע סאָל־דאַטן, וואָס האָבן זיך צוריקגעצויגן פון צפון, איבערלאָזנדיק הונדערטער טויזנטער געפאַנגענע אין די הענט פון די דײַטשן. ס'איז געווען אַ חודש פון כסדרדיקע ריקצוגן. זשאַק האָט זיך דערמאָנט אָן שפּאַניע. אויך דאָרט איז מען געגאַנגען אױף צוריק, עס האָט אָבער געדויערט צוויי מיט אַ האַלבן יאָר און יעדער מעטער ערד איז פאַרטיידיקט געוואָרן.

שוין ציענדיק צום פראָנט, צו דער בעלגישער גרענעץ, האָבן זיי אָנ־געטראָפן מחנות אַנטלויפנדיקע. די ידיעות האָבן אָנגעוואָרפן אַ פּחד: די

אוויאָנען פאַרוואַנדלען די שלאַכט־פעלדער אין אַ גיהינום, מענטשלעכע נערוון קענען ניט אויסהאַלטן דעם גערימער פון די סירענעס, וואָס ווערן אראָפּגעלאָזן מיט די באָמבעס, די טאַנקען פון שונא און מחנות פאַראַשוטיסטן דערשיינען אין הינטערלאַנד, צעשטערן די פאַרבינדונגען, איבערפאַלן די רעזערוון און איעדער, וואָס שטעלט אַ ווידערשטאַנד, פאַלט אַריין אין געפאַנגענשאַפט.

וואָס אַ טאָג האָבן זיך מער פאַרשפּרייט די ידיעות וועגן דער פינפטער קאָלומנע. באַלד האָט מען גערעדט וועגן געהיימע וואָפן — שטראַלן פון טויט און ענלעכע — און עדי ראיה האָבן באַהויפּטעט, אַז די דייטשן באַנוצן אַפילו ניט קיין בענזין: זיי גיסן אַריין פּשוטן וואַסער אין די מאַשינען און דאָס וואַסער באַוועגט די מאָטאָרן.

זשאַקס רעגימענט האָט עטלעכע מאָל פאַרנומען פּאָזיציעס אין בערג אָדער באַ אַ טייך און זיך געשלאָגן צוויי דריי מעת־לעת. דאַן האָט מען זיך דערוואוסט, אַז די דייטשן זיינען שוין פון הינטן און עס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן דער באַפעל:

— זיך צוריקציען אויף נייע פּאָזיציעס!

פון אַלע רעגימענטן האָט מען דערציילט דאָס זעלבע און ס'איז שווער געווען צו דערגיין, וואו די דייטשן האָבן אייגנטלעך דורכגעבראָכן, כדי צו דערשיינען פון הינטן. דער מוט איז געפאַלן. פון אַלע זייטן האָט מען געהערט די זעלבע טענות:

— זייערע טאַנקען גייען פאָרויס און מיר מוזן קעמפן מיט די ביקסן! — פאַרוואָס מאַרשירן אונדזערע טאַנקען ניט אין זייער הינטערלאַנד? — וואו זיינען אונדזערע אוויאָנען? — וואו זיינען די ענגלענדער? מען האָט דערציילט וועגן הונדערטער שפּאָגל־נייע פראַנצויזישע אוויאָנען, וואָס זיינען געשטאַנען אין די האַנגאַרן הינטער דער ליניע און זיינען קיין איין מאָל ניט אַרויסגעפלויגן אין שלאַכט, ביז דער פיינט האָט זיי פאַרנומען. די קאַנאָנען האָבן געשאָסן אויף דרייסיק קילאָמעטער, אינדערצייט ווען די דייטשן זיינען שוין געשטאַנען אונטער דער נאָז. די שטימונג, אַז די מלחמה איז פאַרלוירן, האָט זיך אויסגעשפּרייט ווי אַ פייער. עס האָט געהייסן: זאָל זיך ראַטעווען ווער עס קען!...

אַ זעכציק קילאָמעטער פון פּאַריז איז אַ קליינע אָפּטיילונג פון רעגימענט איבערגעלאָזן געוואָרן באַ אַ בריק, וואָס האָט געפירט איבער אַ קאַנאַל. די אָפיצירן האָבן אָנגעזאָגט, אַז ווען די דייטשן וועלן זיין גאָר נאָנט, זאָל מען אויפרייסן די בריק מיט דינאַמיט. זיי גופא האָבן זיך

אַרײַנגעזעצט אין די קלײנע, געשווינדע אויטאָס און זײַנען פֿאַרשוואונדן אויפֿן וועג קײן פּאַריז. די סאָלדאַטן האָבן זיך געלאָזן נאָך זײ, ווער אויף קאַמיאָנען און ווער צופֿוס.

די איבערגעבליבענע האָבן אַ גאַנצן טאָג געוואַרט. פֿון דער אַנדערער זײַט קאַנאַל האָט זיך געצויגן אַן אומויפֿהערלעכער שטראָם פֿון סאָלדאַטן, פּליטים, קאַנאָנען, אויטאָ־מיטראַיעזן און פֿורעס אין פֿערד־וואָגנס. צו־מאָרגנס פֿאַרטאָג האָבן זײ אויפֿגעריסן די בריק און זיך געלאָזן לויפֿן. דער הויפּט־שאָסײ איז כּסדר באָמבאַרדירט געוואָרן פֿון דער לופֿט און זײ זײַנען אַראָפּ אויף זײַטיקע וועגן, און זיך געשלעפּט דורך תּבֿואה פֿעלדער, דערפֿלעך און וואַלד־געגנטן. פּיער האָט געהאַט אַ קראַנקע פֿוס און איז געבליבן הינטערשטעליק. זשאַק האָט זיך געשלעפּט לעבן אים. זײ האָבן געשוויצט אונטער דער משׂא פֿון זײערע ביקסן און דיקע מאַנטלען. בײַ־נאַכט האָבן זײ זיך געלײגט אָפּרוען אויפֿן גראָז פֿון אַ וואַלד. אין דער ווײַט האָבן געדונערט קאַנאָנען. מען האָט געהערט דאָס כּאַרכלען פֿון טאַנקען, וואָס האָט זיך כּסדר דערנענטערט. זשאַק איז געוואָרן אומגעדולדיק. פּלוצ־לונג האָט פּיער געזאָגט:

— גײ, איך וועל בלײַבן.

— זײ זײַנען שוין אָבער גאָר נאָענט.

— כאַפּט עס דער טײַוול! וואָס קען זײַן? — זײ וועלן מיך נעמען געפֿאַנגען. איך האָב מער נישט קײן כּוח! און די מלחמה איז סײַ ווי פֿאַר־שפּילט.

— און דערנאָך?

— דערנאָך וועט קומען די רעוואָלוציע. דאַן וועט מען זיך אַנדערש שלאָגן!

זשאַק האָט זיך אויפֿגעהויבן, פֿאַרלײגט די ביקס אויף דער פּלײצע און אויסגעשטרעקט די האַנט.

— אפֿשר בלײַבסטו מיט מיר? צו וואָס זאָלסטו לויפֿן?

זשאַק איז אַ ווײַלע שטיין געבליבן, האָט פֿאַרויכערט אַ פּאַפּיראָס און באַהאַלטן דעם פֿונקענדיקן שפּיץ אין דער פֿויסט:

— און מיך וועלן זײ ביז דעמאָלט דערשיסן! איך בין דאָך אַ ייִד!

פּיער האָט אים נאָכגעשריען, ער זאָל נישט פֿאַרגעסן אַרויפֿגײן צו זשערמענען און זי גריסן.

פינפטער קאַפּיטל

אין די פּאַריזער פּאַרשטעט האָט מען געגראָבן טראַנשייען. דורך אַלע גאַסן האָבן געשטראָמט מידע סאָלדאַטן מיט פּאַריאָושטע פּנימער. אין אַלע עקן האָבן זיך געשלאָסן געשעפטן און מענטשן מיט קלימקעס און וואַליזעס האָבן זיך געאײַלט צו די באַנען. אין דער מיליטערישער שטאָט־קאָמאַנדע האָט מען זשאַקן ניט געגעבן קיין קלאָרע אָנווייזונגען, וואָס ער זאָל טאָן. ער איז געפאָרן צו זשערמענען און נאָכדעם ווי ער האָט זיך אַרומגעדרייט אַ לאַנגע ווײַלע אַרום הויז, איז ער אַרויפגעשטיגן צו איר צימער. די טיר איז געווען געשלאָסן. אַראָפּגייענדיק האָט אים די פּאָרטיערין געזאָגט, אַז זשערמען האָט שוין נעכטן פאַרלאָזן די שטאָט.

ער איז געפאָרן צו די עלטערן. אין די מייסטן פענצטער פון הויז זיינען די לאָדנס געווען געשלאָסן. די פּאָרטיערין איז אַרויסגעלאָפן:

— מיין גאָט — האָט זי געזאָגט — וואָס פון פראַנקרייך איז געוואָרן!

זי האָט אים דערציילט, אַז מיט דריי טעג צוריק זיינען די עלטערן מיט דער שוועסטער אָפּגעפאָרן אין די ברעטאַן. דערנאָך האָט זי אים געגעבן דעם שליסל צו דער דירה.

אַ מידער און פאַרצווייפלטער האָט ער, ניט אויסטועענדיק די מלבושים, זיך אַ וואָרף געטאָן אַף אַ בעט און איז איינגעשלאָפן. נאָך אַ האַלבער נאַכט האָט ער אָנגעשטעלט די ראַדיאָ. די מיליטערישע מאַכט האָט געמאָלדן, אַז פּאַריז איז דערקלערט אַלס אַן אָפענע שטאָט און וועט זיך ניט פאַרטיידיקן. אַלע מענער, צווישן זיבעצן און פופציק יאָר, ווערן אויפגעפאָדערט צו פאַרלאָזן די שטאָט און גיין צו פוס אין דער פּראָווינץ, וואו די פאַרטיידיקונג וועט אָרגאַניזירט ווערן.

צומאָרגנס איז ער אַראָפּ אין גאַס. די שטאָט איז געלעגן איינגעהילט אין אַ שוואַרצן נעפּל און מען האָט קוים געזען די שפּיצן פון די נאָנטע געביידעס. דער וואָלקן פון סאַזשע איז געווען אַזוי געדיכט, אַז אַלע פאַריזער האָבן געהאַט דיקע שוואַרצע פלעקן אויף די פּנימער. אַ רויטע זון איז געשטאַנען הויך אין הימל. מענטשן זיינען אַרומגעלאָפן צעראָדערטע, ווי מען וואָלט געשטאַנען ערב דעם לעצטן יום־הדין. תּחילת האָט מען געזאָגט, אַז דאָס האָט מען איינגעהילט די שטאָט אין אַ קינסטלעכן וואָלקן, כּדי זי צו שיצן קעגן פיינטלעכע אַוויאָנען. אָבער באַלד האָט מען זיך דערוואוסט, אַז דער שוואַרצער, געדיכטער רויך טראָגט זיך און קומט פון די ברענענדיקע נאַפט־רעזערוואַרן פון רואַן. די אָפּטרעטנדיקע אַרמיי האָט זיי אָנגעצונדן און זיי פלאַקערן שוין זינט אַ מעת־לעת.

די באַוועגונג אין גאַס איז שיטערער געוואָרן. דאָ און דאָרט איז דורכגעלאָפן אַ פאַרשפּעטיקטער אויטאָ מיט מאַטראַצן און בעטגעוואַנט אויפן דאַך. נאָר אַרום אויסטערליץ־וואָקזאַל האָט געהערשט אַ שטאַרקע באַוועגונג: אַ גרויסער עולם איז דאָרט געלעגן זינט עטלעכע מעת־לעת, אויסגעצויגן אויף קלימקעס און פּעק אינמיטן די גאַסן, כּדי צו פאַרכאַפּן אַ פּלאַץ אין אַ צוג. אָבער די באַנען זיינען מער ניט געגאַנגען און די מאַסע האָט זיך געלאָזן צופוס צום „פּאָרט ד׳אָרלעאַן", פון וואַנען דער שאָסיי האָט געפירט צום דרום.

ער איז געגאַנגען אַהיים, נעמען זיין מאַנטל. די רייכע קוואַרטאַלן זיינען געלעגן ווי אויסגעשטאָרבן. די איינוואוינער זיינען שוין לאַנג אַוועק קיין באָרדאָ אָדער ביאַריץ. מען האָט ניט אָנגעזען קיין לעבעדיקן נפש אין גאַס. איבער די אונטערערדישע לופט־שוץ טונעלן, וואָס מען האָט דאָ אָנהויב מלחמה געגראָבן, האָט לוסטיק געגרינט אַ געדיכטער גראָז.

אין שטוב האָט ער גענומען זיין שינעל און איז אַריין אין זיין צימער. זיין בליק איז געפאַלן אויף די פּאָליצעס ביכער פון זיין ביבליאָטעק. וועט ער זיי נאָך אַמאָל זען? די נאַציס וועלן זיי אַלע פאַרברענען! די פילאָזאָפן און די ראָמאַניסטן, און די דענקער. עס וועט קיין זכר ניט בלייבן פון די אַלע געדאַנקען!

ווער איז שולדיק? — אפשר זיינען אויך די־אָ ביכער שולדיק? זיי האָבן ניט געלערנט, אַז דער מענטש איז געבאָרן געוואָרן צום שטאַרבן ווי אַ העלד אויף די שלאַכט־פעלדער. זיי האָבן ניט אַריינגעשפּריצט אין די אָדערן דעם אָפּיום פון מאַסן־פּסיכאָז און ניט פאַרטושט די מוחות מיט אַ באַרבאַרישער מיסטיק. זיי האָבן געלערנט צו זיין קריטיש. זיי האָבן

געלערנט זיך צו באַציִען סקעפּטיש צו יעדן גלויבן און אָבערגלויבן. זיי האָבן געלערנט צו דענקען אומבאַגרענעצט פֿריי אַפֿילו ווען די דאָזיקע פֿרייהייט שוואַכט אָפּ די פֿעיִקייט צו פֿאַרטיידיקן די פֿרייהייט. אין דער מלחמה איז אפֿשר נויטיק אַ גרויסע דאָזע פֿון מיסטיק און בלינדן גלויבן?..

מיטן אונטערגרונט־באַן איז ער געפֿאָרן ביז פּאָרט־ד׳אָרלעאַן און פֿון דאָרט זיך געלאָזן צופֿוס. אפֿשר וועט מען אויפֿשטעלן אַ נייע ליניע אויף דער לואַר! — האָט ער געקלערט. תּחילת איז ער געגאַנגען שנעל, דער עולם אויפֿן שאָסיי איז געווען אַ שיטערער. אָבער באַלד איז די מאַסע נעדיכטער געוואָרן און ער האָט געמוזט שפּרייזן טריט בײַ טריט.

באַלד האָבן זיך צוזאַמענגעקנוילט אין איין שטראָם פֿוסגייער און כּל־ערליי טראַנספּאָרט־מיטלען. מען האָט געזען די נײַעסטע רענאָ־אויטאָמאָבילן, וואָס האָבן זיך געשלעפּט לעבן פֿאַרזשאַווערטע קינדער־וועגעלעך, וועלכע מען האָט אַראָפּגעשלעפּט פֿון בוידעמס. פֿאַרקויפֿער פֿון גרינסן אויף די גאַסן האָבן איצט געשטופּט זייערע צוויי־רעדער פּלאַטפֿאָרמעס, אויף וועלכע זיי האָבן אָנגעלאָדן זייערע בעבעכעס. אַ גרויער זקן האָט געשפּאַנט לאַנגזאַם און געטראָגן אין זײַנע אָרעמס דרײַ פֿלעשער שאַמפּאַניער. פֿויערטעס האָבן געטראָגן פֿאַר די פֿיס צוזאַמענגעבונדענע קוואָקענדיקע הינער. יונגע חבֿרה אויף ראָווערן זײַנען אָנגעפֿאָרן פֿון הינטן מיט אימפּעט און, אַרײַנגיסנדיק זיך אין דער געדיכטער מאַסע, האָבן זיי געמוזט אַראָפּשטײַגן און גיין צופֿוס. נעגער האָבן קונציק געהאַלטן גרויסע וואַליזעס אויף די קעפּ אָדער זיי פֿאַרהאַנגען אויף שטאַנגען איבער די פּלייצעס. מוטערס זײַנען שטיין געבליבן אײַנגעדרימלט און געקאָרמעט די קינדערלעך, וואָס זיי האָבן לאַנגזאַם געשטופּט אין די וועגעלעך.

פֿון הינטן זײַנען אָנגעלאָפֿן אַרמיי־אָפּטיילונגען. סאָלדאַטן זײַנען אַרומגעהאַנגען ווי פֿליגן אויף גרויסע, מיליטערישע קאַמיאָנען. אויטאָ־מיטראַיִעזן האָבן זיך געיאָגט מיט געקליפּער און גערויש. הינטער זיי האָבן זיך מיושבֿדיק געקײַקלט ריזיקע קאַנאָנען, געשלעפּט דורך מאָטאָרן, און געהאַלטן זייערע מײַלער געעפֿנט צום הימל. אין דאָזיקן רומל האָט זיך אַרײַנגעדרייט אַ פֿערד־וואָגן פֿון אַ פּויער, אויף וועלכן צוויי געבונדענע חזירימלעך האָבן געקוויטשעט מיט קולי־קולות. אַפֿילו אויף שיפֿן איז מען דאָ, איבערן שוואַרצן שאָסיי, געפֿאָרן: די אײַזערנע לאָדקעס, וואָס זײַנען צוגעגרייט געוואָרן אויף אויפֿצובויען פּאָנטאָן־בריקן, זײַנען איצט ברייטלעך געלעגן אויף פּלאַטפֿאָרמעס פֿון קאַמיאָנען און געווען איבערפֿולט מיט כּל המינים פּאַסאַזשירן.

פון אַלע זייטיקע וועגן און שטעגן זיינען צוגעקומען מענטשן. די מאַסע איז אָנגעשוואָלן ווי אַ וואַסער־שטראָם בעתן שמעלצן פון שניי. מען האָט ניט געזען קיין אָנהויב און קיין סוף. די זון האָט געברענט. דער שווייס איז גערונען איבער פּנימער און לייבער. אין די דערפער האָבן די איינוואוינער אַרויסגעשטעלט קאַלטן וואַסער פאַר די טירן און האָבן טרויעריק געשאָקלט מיט די קעפּ. אין אַ שעה אַרום האָבן זיי גענומען קינד און קייט און זיך אַליין אָנגעשלאָסן אָן לויפנדיקן צוג.

באַלד האָט מען גאַרנישט באַקומען צום עסן. די פאַרגענגער האָבן אַרומגעגריזשעט די געגנט, ווי אַ היישעריק, וואָס באַפאַלט אַ גרינעם פעלד. דער צוג איז שוין געגאַנגען טעג־גאַנצע און ווען זשאַק איז אַרויס פון פּאַריז, האָט זיין שפּיץ שוין דערגרייכט די ברעגן פון מיטלענדישן ים.

עס האָבן געשפּאַנט קינד און קייט: די אינטערנאַציאָנאַלע באָהעמיע פון מאָנפּאַרנאַס און פּוילישע קוילנגרעבער פון צפון־פראַנקרייך, שפּאַנישע פּליטים, וואָס האָבן דאָ ניט לאַנג מיטגעמאַכט דעם ריקצוג פון קאַטאַלאָניע און מנישקעם אין שוואַרצע קליידער, וואָס האָבן ביז איצט ניט אַרויסגעשטעקט די נאָז אויסער די מויערן פון קלויסטער; אַמבולאַנסן האָבן עוואַקואירט די קראַנקע פון די שפּיטאָלן; משפּחות האָבן מיטגעפירט זייערע פּאַראַליזירטע קרובים. מען איז געלאָפן ווי פאַר אַ מבול אָדער פאַר אַן אָנקומענדיקער פּעסט, וואָס איז אומברחמנותדיק און בלינד, וואָס קען ניט אונטערשיידן צווישן אַלט און יונג, צווישן מאַן און פרוי.

זשאַק האָט געוואָלט קומען וואָס גיכער קיין אָרלעאַן. ער האָט געהאָפט, אַז דאָרט, אויף דעם טייך לואַר, וואָס שניידט דורך דאָס לאַנד פון מזרח צו מערב, וועלן זיך פאַרזאַמלען די אַנטלאָפענע אַרמייען און אויפשטעלן אַ נייעם פראָנט. עטלעכע מאָל האָט ער אַרויפגעקלעטערט אויף מיליטערישע קאַמיאָנען און געפאָרן אַ שטיקל. אָבער די אויטאָס האָבן זיך באַוועגט לאַנגזאַמער ווי די פוסגייער. זיי האָבן ניט געקענט זיך מאַכן קיין וועג אין מענטשן־שטראָם, וואָס האָט פאַרפלייצט דעם שאָסיי, אינדערצייט וואָס צופוס האָט מען געקענט גיין באַם ראַנד וועג אָדער אין די גראָבנס. מאָמענטנווייז איז די גאַנצע קאַראַוואַנע שטיין געבליבן: ערגעץ וואו, הונדערט קילאָמעטער ווייטער, איז אַ וואָגן קאַליע געוואָרן און פאַרשטאָפּט דעם דורכגאַנג.

עס האָבן זיך באַוויזן אַוויאָנען. זיי האָבן זיך אַראָפּגעלאָזן נידעריק און אַ שוועב געטאָן לענגויס דעם שאָסיי, קנאַלנדיק מיט זייערע מיטראַיעזן. דאַן איז דער עולם געשפּרונגען פון די וואָגנס, זיך געוואָרפן אין

די גראָבנס אָדער געלאָפן אין די פעלדער. דערנאָך האָט מען ארויפגענומען די פאַרוואונדעטע אַף אַ פאַרבייפאָרנדיקן אויטאָ און די טויטע זיינען געטראָגן געוואָרן אין אַ גאַנצן פאַלוואַרק. קיינער האָט ניט געשאָסן אַף די אַנפאַליענדיקע אַוויאָנען און אַ פאַרצווייפלענדיקע מוטלאָזיקייט האָט ארומגעכאַפּט דעם עולם:

— וואו זיינען אונדזערע אַוויאָנען? — האָט געפרעגט די ציוויליסטן.

— אַפן פראָנט האָט מען קיין פראַנצויזישן אַוויאָן פאַר די אויגן ניט אָנגעזען! — האָבן געענטפערט די סאָלדאַטן.

און דער צוג איז ווייטער געגאַנגען זיין וועג. ער איז געפלאָסן באַרג ארויף און באַרג אַראָפּ, צווישן וועלדער און פעלדער. דאָס אויג האָט זיך צוגעוואוינט צו די טויזנטער פנימער. עס האָט זיך געדאַכט, אַז מען שפאַנט אַזוי זינט שטענדיק און מען וועט קיינמאָל ניט שטיין בלייבן. דער מענטשן־שטראָם האָט זיך צוזאַמענגעגאָסן מיט דער לאַנדשאַפט, ווי אַ טייך שמעלצט זיך צוזאַמען מיט די בערג, טאָלן און געוויקסן צווישן וועלכע ער פליסט, און ווערט אַ טייל פון דער נאַטור־פּאַנאָראַמע.

ס'איז צוגעפאַלן די נאַכט. דער עולם האָט זיך אָנגעהויבן לייגן שלאָפן. די גליקלעכע האָבן געפונען פלעצער אין די פויערשע הייזער, וואָס זיינען געשטאַנען באַם וועג. די אַנדערע האָבן זיך געלאָזן צו די סטאָגעס תבואה, וואָס זיינען געשטאַנען אין די פעלדער, און געגראָבן נאָרעס, וואָס זאָלן שיצן פון רעגן און פון דער קעלט פון דער נאַכט. אין אַ סך סטאָגעס זיינען שוין געווען פאַרטיקע נאָרעס: שוין נעכטן און אייערנעכטן האָבן דאָרט וואַנדערער גענעכטיקט.

ערשט אַף איבערמאָרגן איז זשאַק געקומען קיין אָרלעאַן. די פאַרשטעט זיינען געווען פּוסט. קיין צוגן קיין דרום זיינען אויך פון דאַנען ניט געגאַנגען. דער לעצטער באַן איז אין יענעם פאַרטאָג באָמבאַרדירט געוואָרן. די מיליטערישע מאַכט, די פּאָליציי, די מלוכהשע אַמטן האָבן געהאַלטן אין עוואַקואירן זיך און געוואָרפן אין אייליניש פעק מיט דאָקומענטן אין געשלאָסענע אויטאָס. אַ בעטלער, וואָס איז געזעסן אינמיטן מאַרק און געטרונקען וויין פון אַ ליטער־פלאַש, צובייסנדיק פון אַ גרויסן, טרוקענעם ברויט, האָט געוויזן זשאַקן דעם וועג צו דער בריק. אַף דער אַנדער זייט האָט אַ שאָסיי געפירט צום דרום.

נענטער צום בריק איז די באַוועגונג געווען אַ געדיכטערע. פון אַלע הייזער האָבן ארויסגעשטראָמט מענטשן מיט קלומקעס און קינדער באַ

די הענט. די שטאָט האָט דאָ אויסגעזען ווי פּאַריז מיט צוויי טעג צוריק. די דייטשן זיינען געשטאַנען אַזוי נאָנט צו דער שטאָט ווי דעמאָלט פאַר פּאַריז. באַם טייך איז געווען אַ געדראַנג. איעדער האָט זיך געאײַלט אַריבערצוכאַפּן אַף דער אַנדער זייט איידער די בריקן וועלן צעשטערט ווערן. פּלוצלונג האָט זיך דערהערט אַ באַקאַנטער גערויש פון מאָטאָרן. ס'איז געוואָרן אַ געלאַף. פאַמיליעס האָבן זיך פאַרלוירן און קינדער האָבן געוויינט. באַלד האָט מען דערזען עטלעכע שוואַרצע פּונקטן, וואָס האָבן זיך געדרייט אין אַ קרייז אין בלויען רוים. זיי זיינען אַלץ נענטער געוואָרן און זשאַק האָט געקענט אונטערשיידן די גרויסע האַקנקרייצן אַף די עקן און פליגלען. אַ שטימע האָט געשריען:

— וואַרפט זיך אַף דער ערד!... אַף דער ערד!...

ער האָט זיך אַ וואָרף געטאָן צו דער ערד און זיך צוגעטוליעט צו אַ וואַנט פון אַ הויז. אַרום איז דער טראָטואַר געווען באַליינגט מיט מענטשן, וואָס האָבן זיך געדריקט צום באָדן, די קעפּ באַהאַלטנדיק צווישן די אָרעמס, כדי ניט צו זען דעם אָנקומענדיקן טויט. די אַוויאָנען האָבן אָנגעפילט די לופט מיט אַ בייזן ברומען. די מיטראַיעזן האָבן אַרויסגעלאָזט לאַנגע, אייליקע לענטעס קנאַלן, ווי עס וואָלט געריגנט מיט טרוקענע אַרבעס. פּלוצלונג האָבן אָפּגעהילכט עטלעכע אויפרייסן און די ערד אַרום האָט אַ ציטער געטאָן. לעבן זשאַקן האָט אַ פרוי צוגעדעקט מיט איר קערפּער אַ קליין קינד און פאַרצווייפלט איבערגעחזרט:

— מיר זיינען פאַרלאָרן! פאַרלאָרן!...

אַן אַלטיטשקע האָט געקניט און געשעפּטשעט אַ תפילה. איר ציטערנדיקע שטימע איז איבערגעריסן געוואָרן דורך אַ טראַסקעריי, וואָס האָט זיך געצויגן בהדרגהדיק, מיט קורצע פּויזעס. דאַנעבן איז אַ גרויסע געביידע געשפּאָלטן געוואָרן דורך אַ באָמבע און די איינפאַלנדיקע ווענט האָבן זיך צוזאַמענגעשאָטן און איינגעהילט די גאַס אין אַ שטייגנדיקן וואָלקן שטויב. ניט ווייט האָבן זיך געהויבן רויטע צונגען פון אַ ברענענדיקן הויז.

דאָס ברומען פון די מאָטאָרן האָט זיך דערווייטערט. זשאַק האָט זיך אויפגעשטעלט און באַטראַכט דעם עולם, וואָס האָט זיך ניט געטרויט אויפצוהויבן. באַ דער וואַנט האָט ער דערזען אַ פיגור פון אַ פרוי, וואָס איז אים פאַרגעקומען באַקאַנט. מיט אַ קלאַפּנדיקן האַרץ האָט ער זיך דערנענטערט צו איר. זי האָט ווי דערפילט זיין בליק און זיך אומגעדרייט. אין אַ ווײַלע אַרום איז זי אים געפאַלן מיט אַ געוויין אַפן האַלדז.

זעקסטער קאַפּיטל

ס'איז געווען זשערמען. זשאַק האָט ניט געוואוסט, צי זי וויינט אַפן חורבן פון פראַנקרייך, צי ווייל זי האָט פאַרלאָרן איר משפחה אין וועג, אָדער ווייל זי האָט זיך געפרייט אים צו טרעפן. ער האָט זי אָנגענומען באַ דער האַנט און אַ צי געטאָן נאָך זיך:

— קום!

זיי זיינען צוגעלאָפן צו דער בריק און דערזען, אַז זי איז אויפגעריסן. דער שטראָם האָט פאַרשלונגען און פאַרדעקט די שטיינער און אייזנבעטאָן. זשערמען איז געבליבן שטיין פאַרגליווערט. ער האָט ניט אָפּגעלאָזט איר האַנט:

— קום! — האָט ער אָנגעוויזן אַף אַ צווייטער בריק אין דער וויט, וואָס האָט אויסגעזען צו זיין גאַנץ.

זי איז געווען אויסגעשעפּט און מוטלאָז. זשאַק האָט זי געמוזט שלעפּן כמעט מיט געוואַלד. ער איז געלאָפן שנעל, וויסנדיק, אַז די אַוויאָנען וועלן באַלד ווידער קומען, כדי אָפּצושניידן דעם ריקצוג פון דער אַרמיי. אַפן וועג האָט ער איר צוגעוואָרפן אָפּגעריסענע, טרייסט־ווערטער:

— באַלד... אַף דער אַנדער זייט וועלן מיר זיך אָפּרוען.

זיי זיינען געלאָפן צווישן ברענענדיקע הייזער און געמוזט מאַכן אומוועגן, כדי אויסצומיידן חורבות און רויכערנדיקע באַלקנס, וואָס האָבן פאַרלייגט די גאַסן. מען האָט געהערט קרעכצן פון פאַרוואונדעטע, וואָס האָבן זיך אַרויסגעריסן פון צווישן די רואינען. באַ דער צווייטער בריק האָט געהערשט אַ בהלה. זשאַק האָט זיך געמאַכט אַ וועג צווישן עולם, האַלטנדיק זשערמענס האַנט אין זיינער, כדי זי ניט צו פאַרלירן. דער ווילן צו קומען אַף דער אַנדער זייט האָט אים איצט געשטויסן מער ווי פריער.

אין דער הויפּט־גאַס פון דעם אַנדערן ברעג, אָפּגערוקט פון טייך,

זיינען די קאַפּע־הייזער געשטאַנען אָפן. זיי האָבן געטרונקען אַ לימאַנאַד, געקויפט פּאַפּיראָסן און זיך געלאָזן גיין ווייטער. ווען זיי זיינען אַרויס פון די דרומדיקע פאָרשטעט, האָבן ווידער אָפּגעהילכט אויפרייסן. זשער־מען האָט אויפגעציטערט.

— ס'איז גאָרנישט! — האָט זשאַק זי געטרייסט — ס'איז אין שטאָט, באַ די בריקן!

איצט האָבן זיי געשפּאַנט דורך אַ וואַלד. עס האָבן זיך געוואָרפן אין די אויגן די אָרלעאַנער תושבים, וואָס האָבן אָקאָרשט פאַרלאָזן זייערע הייזער. זיי האָבן זיך געצויגן ווי אַ פאַרביקער פּאַדים דורכן פאַרשטויבטן, גרויען וועג. גוט־געקליידעטע, בעלי־הביתישע פרויען און געצוואָגענע פרייל‍נס זיינען געגאַנגען אין דער באַגלייטונג פון יונגע דינסט־מיידלעך, וואָס האָבן געטראָגן קאַשיקעס מיט שפּייזן אין די הענט. זיי האָבן זיך באַלד אויסגעצויגן אונטער ביימער פון וואַלד און נעקרעכצט, אַז זיי האָבן מער קיין כוח ניט. אַ פּאָר קילאָמעטער ווייטער האָבן זיי אויסגעזען פאַר־חושכט און זיך פאַרשמאָלצן אין דער מאַסע. זשאַק מיט זשערמענען האָבן זיך געלייגט אַפן גראָז. ער האָט איר דערציילט וועגן פּיערן. זי האָט כמעט ניט צוגעהערט. — פּיער? פּאַריז?... דאָס אַלץ האָט אויסגעזען ווי אַ ווייַ־טע, פאַרגעסענע וועלט, וואָס האָט עקזיסטירט אַמאָל־אַמאָל. פּיר טעג איז זי שוין געווען אונטערוועגס, מיטגעשלעפּט מיטן שטראָם. נעכטן האָט זי פאַרלוירן איר פאַמיליע, ווען זיי זיינען דורכגעגאַנגען אַ שטעטל און אַוויאָנען האָבן באָמבאַרדירט די גאַסן. איצט האָט זי געהאַט זשאַקן און זי האָט זיך געפילט געשיצט. זי איז לאַנגזאַם געקומען צו זיך און ליגנדיק אין שאָטן פון וואַלד, האָט זי אַ גלעט געטאָן דאָס גרינע, צאַרטע גראָז און אירע אויגן האָבן געשמייכלט.

פאַרנאַכט זיינען זיי אַרויסגעגאַנגען פון וואַלד און געשפּאַנט אַפן שאָסיי צווישן פעלדער. ס'האָט אָנגעהויבן ווערן טונקל. זשערמענען האָבן וויי געטאָן די פיס. דער הימל איז פאַרצויגן געוואָרן מיט כמאַרעס און די לופט איז געווען אָנגעלאָדן ווי פאַר אַ שטורעם. דער עולם פון שאָסיי האָט זיך פאַרקערעוועט צו די פעלדער, כדי צו זוכן אַ נאַכט לעגער און אַ שוץ. נאָר די אויטאָס האָבן שווער־סאָפּענדיק זיך לאַנגזאַם געגליטשט פאָרויס.

זשאַק האָט זיך אַרומגעקוקט. ניט ווייט, אין פעלד, זיינען געשטאַ־נען עטלעכע סטאָגעס תבואה, צו וועלכע עס האָט געפירט אַ שמאָל שטעגל.

— מע'ט זיך לייגן אָפּרוען? — האָט ער געפרעגט.

זי האָט עס שוין פון לאַנג געוואָלט. אָבער זינט זי האָט אים גע־
טראָפן, האָט זי זיך אינגאַנצן אָפּגעגעבן אין זיין רשות און דעריבער גאָר־
נישט געזאָגט. מיט פרייד האָט זי איצט אָנגענומען זיין פאָרשלאָג.

בא די סטאָגעס זיינען שוין געלעגן גרופּקעס מענטשן. אייניקע האָבן
אַרויסגעשלעפּט פּעק שטרוי פון באַרג און געבויט דעכלעך איבער די אויס־
געגראָבענע נאָרעס. אַנדערע האָבן געגעסן. אַלע פּנימער זיינען געווען מיד,
שמוציק פון שווייס, פאַרשוואַרצט און אָפּגעברענט פון דער הייסער זון,
וואָס האָט געברענט אַ גאַנצן טאָג.

זשאַק האָט אויסגעשפּרייט זיין מאַנטל און געהייסן זשערמענען
זיך לייגן. אַליין האָט ער זיך אַ נעם געטאָן מייסטרעווען אין סטאָג אַ לאָך
אַף באַנאַכט. די וואָלקנס אַפן הימל זיינען געדיכטער געוואָרן. עס האָט
געשמעקט מיט אַ נאָענטן אויסברוך. זשאַק האָט זיך געאיילט. פון מינוט
צו מינוט האָט ער געוואָרפן אַ בליק אַפן מיידל. זי איז געלעגן מיט גע־
שלאָסענע אויגן און געדרימלט.

איבערן שטעגל, פון שאָסיי, זיינען אָנגעקומען צוויי מיידלעך באַ־
גלייט פון צוויי סאָלדאַטן. זיי האָבן באַטראַכט דעם סטאָג און, ניט גע־
פינענדיק דאָרט קיין פּלאַץ, האָבן זיי זיך געריכטעט צום שכנותדיקן, קלע־
נערן בערגל תבואה. זשאַק האָט שוין געהאַט געענדיקט זיין נאָרע און, ניט
וועלנדיק וועקן זשערמענען, האָט ער דערווייל באַטראַכט די נייַ־געקומענע.

די מיידלעך האָבן אויסגעזען צו קומען פון אָרלעאַן. זייערע פּנימער
זיינען געווען פריש, די קליידער ריין און די האָר פאַרקאַמט אין אָרדענונג.
זיי זיינען זיך געווען ענלעך ווי שוועסטער. די עלטערע, פון אַ יאָר עטלע־
כע און צוואַנציק, איז געווען שטאַרק צוגעפאַרבט. זי האָט געהאַט אַ פולן,
רייפן קערפּער און געשפּאַנט נאָנט לעבן יונגן סאָלדאַט, וואָס האָט גע־
טראָגן איר וואַליזקע. ער איז איר נאָכגעגאַנגען ווי אַ שאָטן און מאָמענטנ־
ווייז האָבן זיי זיך באַרירט אין גאַנג.

די צווייטע איז געווען יינגער, פון אַ יאָר זיבעצן. איר קערפּער איז
געווען דין און שלאַנק. זי האָט געוואָרפן צעשראָקענע בליקן אַף איר
שוועסטער, וואָס האָט זיך איצט געלאָזן נעמען אונטערן אָרעם פון איר
צופעליק געטראָפענעם באַגלייטער. מיד, מיט אַ בלייענער שווערקייט אין
די פיס, האָט יענע פאַרוואָרפן דעם קאָפּ און זיך אָנגעשפּאַרט אַפן יונגן
סאָלדאַט, וואָס האָט זי געדריקט צו זיך. די יונגע האָט אַראָפּגעלאָזן דעם
קאָפּ און געשפּרייזט פאַרטראַכטעטערהייט פאָרויס, ווייגנדיק לייכט איר
שמאָלן, קוים פאַרונדיקטן גוף. דערווייטערנדיק זיך, האָט זי אין דער דע־

מערונג אויסגעזען ווי א יונגער ציפּרוס, וואָס שאָקלט זיך אין ווינט, אין ציטער פאַר אַן אַנקומענדיקן שטורעם.

דער סאָלדאַט וואָס איז געגאַנגען הינטער איר איז געווען נידעריק און ברייטפּלייציק. ער האָט אויסגעזען עלטער ווי דער אַנדערער. זיין פּנים, אונטערן שטאָלענעם העלם, איז געווען פול מיט קנייטשן און באַוואַקסן מיט געדיכטע, שווארצע האָר. אויסער דעם רוקזאַק און דער ביקס האָט ער אויך געטראָגן אין דער האַנט א קליין האַנט־קאָפערל. זיין אַנגעשטרענגטער בליק האָט נאָכגעפאָלגט די באַוועגונגען פון דעם יונגן מיידל. ער האָט געשפאַנט א שריט הינטער איר, האָט זיך ניט דערנענטערט און ניט דערווייטערט, און מעסטנדיק די דיסטאַנץ צווישן זיי, האָט ער זיך באַוועגט פּאַרזיכטיק, ווי אַרום א גלעזערנער, צעברעכלעכער כלי. אַלע פיר זיינען באַלד פאַרשוואונדן הינטערן בערגל תבואה.

אונטערן הימל האָט דער ווינט געיאָגט די שווארצע, פאַרזאַמלטע כמאַרעס. לענגויס דעם שאָסיי האָבן די ביימער זיך געשאָקלט און געראַוישט. צווישן זיי, איבער די זיג־זאַגן פון וועג, האָט ווי אַן אומענדלעך לאַנגע שלאַנג געפּויזעט די קאַראַוואַנע און געכאַרכלט מיט אירע טויזנטער מאָטאָרן, ווי א פאַרוואונדעטע, גוססדיקע חיה. א דונער האָט א הילך געטאָן אין דער ווייט און זיך צעשאָטן אין רוים. ברענענדיקע זיג־זאַגן פון א בליץ האָבן דורכגעשניטן די האָריזאָנטן. זשערמען האָט זיך א הויב געטאָן און וואַרפנדיק א צעשראָקענעם בליק אַרום, האָט זי אויסגעשריען:

— מען שיסט?

דערזעענדיק זשאַקן האָט זי אויסגעשטרעקט צו אים די האַנט.

— ניין, עס דונערט!

זי האָט זיך אויפגעהויבן און אויסווישנדיק די אויגן האָט זי ערשט קלאָר באַמערקט, אַז ער שטייט איינגעבויגן איבער איר. זי האָט א שמייכל געטאָן.

עס האָבן א שפּריץ געטאָן עטלעכע דינע טראָפּנס רעגן. דער אַרומיקער עולם איז פאַרקראָכן אין די נאָרעס פון סטאָג און שווייגנדיק זיך איינגעגראָבן וואָס טיפער אין שטרוי. זשאַק האָט א גראַבל געטאָן אין רוקזאַק:

— מירן עפּעס נעמען אין מויל אַריין און זיך צודעקן מיטן שטרוי איידער ער ווערט נאַס. ביסט הונגעריק?

— זינט איך האָב פאַרלאָזן פּאַריז האָב איך נאָך ניט געגעסן צו זאַט!

איבערן שטעגל, וואָס האָט אַהערצו געפירט פון שאָסיי, האָט זיך אַצינד געצויגן אַ ריי מענטשן. אַלע הויפן אַרום זיינען שוין געווען באַלייגט, און נאַקעטן פעלד האָט מען ניט געקענט איבערנעכטיקן צוליבן אַנקומענדיקן שטורעם און די פאַרשפּעטיקטע, וואָס האָבן מאַרשירט ביז איצט, כדי אַריינצוכאַפּן נאָך עטלעכע קילאָמעטער, האָבן אין איילעניש געזוכט אַ געלעגער. צום סטאָג איז צוגעגאַנגען אַ מיטליעריקע פרוי, וואָס האָט נאָכגעשלעפּט צוויי קליינע קינדער בײַ די הענט. זי האָט אויסגעזען ווי אַ פויערטע. דאָס ייִנגערע קינד האָט זיך געקראַצט, געריבן די אויגן און געוויינט. דאָס עלטערע האָט געפרעגט:

— מאַמע, ווען וועלן מיר טרעפן דעם טאַטן?

די פרוי האָט געמאַכט אַ קרייז אַרום סטאָג און זעענדיק, אַז ער איז פאַרנומען אַרום און אַרום, איז זי שטיין געבליבן, דער קאָפּ פאַריסן צום שוואַרצן, פאַרכמאַרעטן הימל און האָט איבערגעחזרט מיט צער און פאַרצווייפלונג:

— מיין גאָט! מיין גאָט!... מיין גאָט!..

זשאַק מיט זשערמענען זיינען שוין געזעסן בײַם שוועל פון זייער הייל און געגעסן פון אַ פּושקע פלייש־קאָנסערוון אָן ברויט. זשאַק האָט געוואָרפן אַ בליק אויף דער נאַרע, וואָס ער האָט מיט אַזויפיל מי אויסגעטראָיעט, דאַן אויף די קינדער, וואָס האָבן זיך געטוליעט צו דער מאַמעס קלייד, און אין געדאַנק איז אים אויפגעטויכט דאָס בילד „גלות", וואָס זיינע עלטערן האָבן מיטגעפירט פון זייער היים, אין פּוילן, און וואָס איז אין זיין קינדהייט נאָך געהאַנגען אין זייער שלאָף־צימער. טרערן האָבן אים אַ שטיק געטאָן אין האַלדז. ער האָט זיך אָנגעשטרענגט צו ריידן רואיק:

— קריכט אַריין, מאַדאַם, מיר וועלן גיין צום אַנדערן סטאָג!

— אַ דאַנק יונגערמאַן! — האָט געזאָגט די פרוי. אַ טיפע דאַנקבאַרקייט האָט אַרויסגעשטראַלט פון אירע אויגן און זיך געבראָכן אין די דיקע טרערן, וואָס זיינען אין זיי געשטאַנען.

אויך בײַם צווייטן סטאָג זיינען כמעט אַלע פּלעצער געווען פאַרנומען. נאָר בשכינות פון די צוויי סאָלדאַטן איז נאָך פאַרבליבן אַ פרייער פּאַס שטרוי. דער יונגער סאָלדאַט האָט באַטראַכט דער אַנקומענדיקער זשערמען און אַ וואונק געטאָן צו זשאַקן מיט אַן אויג, ווי איינער זאָגט:

— זי איז גאַרנישט שלעכט!

זשאַק האָט זיך גלייך גענומען אַרויסשלעפּן הויפנס שטרוי פון באַרג,

לאָזנדיק דינע װענטלעך פֿון בײדע זײטן. די סאָלדאַטן האָבן געהאַלטן באַם פֿאַרענדיקן זײער מאָלצײַט. דער ייִנגערער איז געזעסן האַרט לעבן דער עלטערער שװעסטער, אַזױ אַז זי איז האַלב געלעגן, אָנגעשפּאַרט אױף זײַן שױס, אױף װעלכן ער האָט געהאַלטן אױך אַן אָפֿענע פּושקע פֿליישקאָנסערװן. זײ האָבן אַרומגעזוכט מיט די הענט אין דער גרױסער, בלעכענער שאַכטל און געשטרעקט אַרױסגעפֿישטע שטיקער אין מױל. פֿון זײערע פֿינגער און איבער זײערע מאָרדעס איז אַראָפּגערונען דאָס פֿליסיקע פֿעטס. װען זײערע פֿינגער האָבן זיך געטראָפֿן באַם שפּײַזן די שפּײַז, האָבן זײ זיך אָנגעקוקט און געשמײכלט. דער מאַן האָט עפּעס גערעדט מיט אַ פֿולן מױל און די פֿרױ האָט דאַן הילכיק און פֿרײלעך געלאַכט.

די ייִנגערע שװעסטער איז געזעסן אָפּגערוקט פֿון איר באַגלײטער. ער האָט איר דערלאַנגט שטיקלעך פֿלײש אױף ברױט און זי כסדר אױפֿגעמונטערט:

— עס, עס! דער װעג איז נאָך זײער אַ לאַנגער און מען מוז אָנזאַמלען כּוח.

ער האָט אױסגעטאָן זײַן העלם. זײַן צעאַקערטער פּנים, אײַנגעראַמט אין אַ שטעכעדיקער, שװאַרצער באָרד און באַשמירט מיט ריטשקעלעך פֿאַרטריקנטן שװײס, פֿון צװישן װעלכע עס האָבן אַרױסגעגליט אױסגעברייטערטע שװאַרצאַפּלען, האָט דערמאָנט זשאַקן אָן בילדלעך פֿון אורמענטש אין די װעלדער, װי זײ זײַנען געמאָלט געװאָרן אין שול־ביכער.

דאָס מײדל איז געזעסן מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ און געגעסן אָן אַפּעטיט. איר שװעסטער מיטן יונגן סאָלדאַט האָבן פֿאַרענדיקט די װעטשערע און פֿאַרקראָכן אין אַן אָפּגערוקטן װינקל פֿון דער נאָרע. זײ האָבן זיך אײַנגעגראָבן אין שטרױ און באַלד זײַנען פֿון זײער באַהעלטעניש דערגאַנגען די פֿרײלעכע שטימע פֿון מאַן, װאָס איז באַגלײט געװאָרן, װי מיט אַן עכאָ, דורך אַן אָפּגעריסענעם קאַסקאַדן געלעכטער פֿון יונגן װײַב.

די טראָפּנס רעגן זײַנען דיקער און געדיכטער געװאָרן. דער װינט האָט געשמיסן דעם נאַסן געװעב אין פּנים אַרײַן. זשאַק און זשערמען האָבן צוגעביסן אױף גיך און זײַנען פֿאַרקראָכן אין זײער באַהעלטעניש.

נאָר דאָס יונגע מײדל איז שטײן געבליבן אין פֿעלד. דער װינט האָט געריסן איר קלײד און צעשױבערט די האָר פֿון איר קאָפּ. באַלד האָט זיך דער דינער זומער־שטאָף צוגעקלעפּט צו אירע פֿיס און לענדן, און איר געשטעל האָט אױסגעזען שלאַנקער. ס'איז געװאָרן פֿינצטער און מען האָט

קוים געזען איר סילועט, וואָס האָט זיך געצייכנט ווי אַ יונגער ציפּרוס איבער אַ פאַרעגנטן דרויסן. דער עלטערער סאָלדאַט האָט געשפּאַנט צום סטאָג און איז שטיין געבליבן, ניט קענענדיק זיך אַנטשליסן אַריינצוקריכן. מיטאַמאָל האָט די עלטערע שוועסטער אַ רוף געטאָן:

— אַנעט, אַנעט, גיי, לייג זיך!.. וועסט זיך פאַרקילן!

מיט קווענקלענדיקע שריט איז דאָס מיידל צוגעגאַנגען צום שטרוי־באַרג און זיך געלייגט בשכינות פון זשאַקן, אויף דער אַנדער זייט פון דעם ווענטל.

זשאַק האָט צוגעדעקט זשערמענען מיט זיין מאַנטל. זי האָט זיך איינגעניורעט ווי אַ קעצל:

— ס'איז נאָך ניט קאַלט!

— אָבער די נעכט זיינען קאַלטע. באַזונדערס די פאַרטאָגן!

איבערן מאַנטל האָט ער אַרויפגעשאַרט אַ הויכן אויפן שטרוי, אונ־טער וועלכן זי איז אינגאַנצן פאַרזונקען געוואָרן.

— כ'האָב כּלל ניט געוואוסט, אַז שטרוי וואַרעמט אַזוי גוט.

איר קול איז דערגאַנגען פון אַ טיפעניש. איר קול איז געווען פול מיט וואַרעמקייט.

— כ'האָב עס אין די לעצטע פּאָר יאָר אָפט אויספּרובירט.

אַ ווײַלע שפּעטער האָט ער געפרעגט:

— ס'איז דיר גוט?

— זייער! לעבן דיר איז מיר שטענדיק גוט! — האָט זי גערעדט נאָך שטילער.

אינדרויסן האָט זיך אָפּגעריסן דער שטורעם, וואָס האָט זיך געהאַט אָנגעזאַמלט אין די לעצטע, הייסע טעג. די וועלט איז פאַרזונקען געוואָרן אין דער געדיכטער שוואַרצקייט פון דער נאַכט. ווייט און ברייט האָט מען ניט געזען קיין פייערל. קיין איין שטערנדל האָט ניט אַרויסגעשיינט פון הינטער די וואָלקנס. אין דער ווייט האָבן אָפּגעהילכט הימל־שפּאַלטנ־דיקע קנאַלן פון דונערן. דער רעגן האָט געפּאַטשט אין שטרוי און די נאַסע לופט האָט אַריינגעשטראָמט אין די נאָרעס. צווישן איין דונער און צווייטן האָט מען געהערט דעם גערויש פון די מאַטאָרן, וואָס האָבן זיך לאַנגזאַם גערוקט פאָרויס.

זשאַק האָט געפילט זשערמענס נאָנטקייט, הגם דער הויפן שטרוי האָט צווישן זיי געשאַפן אַ מחיצה. ער האָט צוגעמאַכט די אויגן, אָבער ניט

געקענט איינשלאָפֿן. ער האָט אַ קלער געטאָן וועגן פֿיערן, מיט וועלכן ער האָט זיך ערשט מיט אַ וואָך צוריק געהאַט געזעגנט. — ניין! — האָט ער באַשלאָסן — באַלד וועט קומען דער שלאָף. נאָך אַזאַ מאַרש, אין אַזאַ שטורעם, שלאָפֿט מען גיך איין.

ער איז אָבער געבליבן וואַך. פֿון דער שכינותדיקער נאַרע זיינען דערגאַנגען אַ פֿליסטערן פֿון ליבע און אַ גערויש פֿון זיך ראַנגלענדיקע קערפּערס. ער האָט אָנגעשפּיצט די אויערן און אויפֿגעכאַפּט דעם מינ־דעסטן שאָרך. ער האָט כמעט מיטגעלעבט אַלץ, וואָס עס קומט דאָרט פֿאָר. ביסלעכווייז האָט ער אונטערשיידן די שטימען און באַוועגונגען.

דאָס אָפּגערוקטע פּאָרל האָט אַלץ געפֿליסטערט און מאָמענטנווייז אויפֿגעשריִען. דער יונגער סאָלדאַט האָט שוין איצט גערופֿן דאָס מיידל באַם נאָמען: „פּאָלעט, מיין ליבע!" זי האָט זיך באַקלאָגט, אַז דאָס שטרוי איז שטעכעדיק. ער האָט עפּעס געענטפֿערט זייער שטיל, דאָס מיידל האָט זיך צעלאַכט און איר לאַכן האָט אָפּגעהילכט ווי אַ לוסטיק הירזשען.

דאַנעבן האָט דער שטרוי געקנאַטערט אונטער די קערפּערס, וואָס האָבן זיך געראַנגלט, תּחילת שטיל און דאַן אַלץ קלאָרער און קלאָרער. דאָס יונגע מיידל האָט זיך אַרויסגעגליטשט פֿון די הענט פֿון באַוואַקסענעם מאַן. זיינע הענט האָבן זי אַרומגעזוכט אין דער פֿינצטער. זי האָט זיך געשאַרט אַלץ נענטערט צו זשאַקן ווי זוכנדיק הילף. מיטאַמאָל האָט זי אויסגערופֿן:

— ניין, ניין, ניין!..

איר שטימע האָט געקלונגען בעטנדיק און הכנעהדיק. אָבער דער מאַן האָט ניט נאָכגעגעבן. צו נאָנט האָט ער זי געהאַלטן אין זיינע אָרעמס, אַז ער זאָל קענען עמפֿינדן נאָך עפּעס אַנדערש ווי זיין אייגענעם פֿאַרלאַנג. ער האָט געפֿילט צווישן זיינע פֿינגער איר צאַרטע, וואַרעמע הויט און ער האָט געשעפּט פֿולע נאָזלעכער פֿון ריח פֿון אירע האָר. העכער אַ האַלב יאָר איז ער געווען פֿון דערהיים און זיין איינציקער פֿאַרגעניגן איז פֿון צייט צו צייט באַשטאַנען מיט אויסגעמאַטערטע אַרמיי־פֿרויען. אַ חודש צייט איז ער טאָג־טעגלעך געשטאַנען דעם טויט קעגניבער און די לעצטע צען טעג איז ער געלאָפֿן אַ פֿאַרשוויצטער אין דער הייסער זון און זיך קיין איינמאָל ניט אַרומגעוואַשן ווי געהעריק. דאָס מיידל לעבן אים האָט געשמעקט נאָך היימישער ריינקייט, נאָך ציכטיקע ליילעכער און נאָך לייכטן פּאַרפֿום פֿון אַ שלאָף־צימער פֿון אַ בירגערלעכן הויז. ער איז צו־געפֿאַלן צו איר ווי עס פֿאַלט צו אַ דורשטיקער צו אַ קוואַל, נאָך אַ לאַנגן

מאַרש אין דער טריקעניש — קיין שום כוח וועט אים ניט אָפּרייסן פון טרינקען, ביז ער וועט ניט שטילן זיין דורשט.

דאָס מיידל האָט ווידער אויפגעשריען, דאָסמאָל מיט פאַרצווייפלונג אין קול:

— ניין! דאָס ניט, דאָס ניט!...

זי האָט אַ שלאָג געטאָן מיטן קאָפּ אין שטרוי־הויפן, וואָס האָט זי אָפּגעטיילט פון זשאַקן. אים האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז זי שטרעקט אויס אַ האַנט נאָך הילף. ער האָט זיך אונטערגעהויבן פון זיין געלעגער: טאָר ער דאָ פּסקנען און אָפּזאָגן איינעם פון די צוויי זיין רעכט?... דער סאָלדאַט האָט אַ בורטשע געטאָן בייז, ווי אַ הונט, וועלכן מען כאַפּט אַוועק אַ פּעטען ביין פון אונטער דער נאָז. דאַן האָט ער זיך אויסגעדרייט צו זיין יינגערן חבר מיט אַ טענה, הלמאי יענער האָט צוגענומען פאַר זיך דעם בעסערן חלק פון זייער בשותּפותדיקן פאַנג.

ווידער איז אים די עלטערע שוועסטער געקומען צו הילף. זי האָט געמוסרט דער אומדערפאַרענער אַנעטן:

— זיי ניט קיין נאַר, אַנעט!... היינט מעג מען אַלץ... היינט...

אַ הילכן פון אַ דונער האָט איבערגעריסן אירע ווערטער. אַ שיין פון אַ בליץ האָט איין סעקונדע אַ בליאַסק געטאָן ביז אין די נאָרעס אַריין. אַנעט האָט זיך צוזאַמענגעקורטשעט אַ דערשראָקענע. אפשר האָט זי איצט געזוכט וועלכע ניט איז מענטשלעכע נאָנטקייט, וואָס זאָל זי שיצן קעגן דער אויפגעברויזטער נאַטור. דער מאַן האָט אָן אויפהער איבערגעחזרט, טעמפּ און זינלאָז: „היינט מעג מען אַלץ, מעג מען אַלץ!...” דאָס מיידל האָט נאָך איינמאָל אויפגעשריען שאַרף, מיט אומפאַרשטענדלעכע, אָפּגעריסענע זילבן, ווי אין אַ שטאַרקן ווייטיק. דערנאָך איז זי פאַרגאַנגען אין אַ שטילן געיאָמער, אָנגעפילט מיט יאוש פון נאָך אַלעמען.

איצט האָט דער יינגערער סאָלדאַט געשאָלטן, זוכנדיק דאָס פלעשל ראָם, וואָס ער האָט געהאַט צוגעגרייט צוקאָפּנס און וואָס איז אינצווישן פאַרזונקען אינן באַרג שטרוי. סוף כל סוף האָט ער עס דערטאַפּט. די מענער האָבן געצויגן רווישיק פון העלדזל און נאָכדעם אויפגעאָטעמט טיף. די עלטערע שוועסטער האָט אויך געזופּט. איר געלעכטער איז געוואָרן רווישיקער און פאַרשכורט. זי האָט זיך געקושט מיט ביידע מענער און געטרייסט איר שוועסטער, אַז קיין גרויס אומגליק איז איר ניט געשען און אַז פריער אָדער שפּעטער פּאַסירט עס מיט יעטוועדער אָנשטענדיקער פרוי. די מענער האָבן דאַן פאַרויכערט פּאַפּיראָסן און ווען די האַלב־

שכורע מיידל האָט אויסגעדריקט איר שרעק פאַר אַ שריפה, האָבן זיי איר פאַרזיכערט, אַז עס וועט גאָרנישט געשען און אַז עס אַרט זיי ניט, אויב די גאַנצע וועלט וועט אַצינד אַוועקגיין מיט רויך און מיט פייער...

אינדרויסן האָט זיך דער שטורעם געלייגט. נאָר פאַראייַנצלטע דונערן האָבן ניט נאָכגעגעבן און האָבן עקשנותדיק אויסגעלאָדן זייער רוגזה מיט קולי־קולות. די צוויי פאַרלעך דאַנעבן זייַנען איינגעשלאָפן. אין מאָנאַטאָנעם זומען פון פאַלנדיקן רעגן האָט זיך אַרייַנגעמישט דאָס שווערע כראָפּען פון באַוואַקסענעם סאָלדאַט. דאָס יונגע מיידל האָט זיך אָפּט באַוועגט און קורץ אויפגעשריען אין שלאָף.

איצט האָט מען קלאָרער געהערט דאָס כאָרכלען פון די מאַטאָרן אין צוג, וואָס האָט זיך אַלץ באַוועגט פאָרויס, דאָ ניט ווייט. איבערן נאַסן, גליטשיקן שאָסיי, האָבן זיך די אויטאָס גערוקט, פאַרזיכטיק, און לאַנגזאַם, אין דער פינצטערער נאַכט אַריין, מורא האָבנדיק אַ ליכט צו טאָן מיט זייערע לאָמטערנעס. אויף די קאַמיאָנען האָבן זיך מענטשן געטוליעט אונטער די נאַסע פּלאַכטעס און האַלב געדרימלט שטייענדיקערהייט. די וואָגנס האָבן זיך פאַרפּלאָנטערט, האָבן זיך אָפּט פאַרהאַלטן און מען האָט געהערט אויפגערעגטע, שילטנדיקע קולות, וואָס האָבן איבערגעשריען דעם רעגן. אַ האָגער האָט זיך צעהירזשעט, דערשמעקנדיק דעם ריח פון אַ קליאַטשע, וואָס איז געשטאַנען אין אַ וואַרעמען שטאַל באַם ראַנד וועג. ער האָט זיך אַ ריס געטאָן אין אַ זייט, האָט זיך אויפגעהויבן אויף די הינטערשטע פיס און ניט געוואָלט זיך רירן פון אָרט. פאַרשטעלנדיק די ברייט פון שאָסיי, האָט ער פאַרהאַלטן די גאַנצע קאַראַוואַנע אויף אַ לענג פון צענדליקער קילאָמעטער.

באַ די סטאַגנעס האָט דער גערויש פון צוג זיך אַצינד אָנגעהערט ווי דאָס ברומען פון ים־כוואַליעס, וואָס קלאַפּן רעגלמעסיק אָן אַ ברעג. ער האָט באַגלייט, ווי אַן איינטאָניקע מוזיק, די לאַנגע סטענגע פון בילדער, וואָס האָט זיך געדרייט אין זשאַקס מוח — בילדער פון מיליאָנען פּנימער, וואָס האָבן אין משך פון טעג געשווינדלט פאַר זייַנע אויגן איבער בערג און טאָלן, און האָבן איצט אויטאָמאַטיש זיך איבערגעחזרט אין זייַן פאַרשטעלונג. באַלד האָט זיך דאָרט אַרייַנגעמישט דער ריקצוג פון קאַטאַלאָניע, פאַרבייַ די פּירענייען־בערג און די פּליטים־מחנות, וואָס זייַנען געלאָפן פון האָלאַנד און בעלגיע. צווישן זיי האָט זיך אַרייַנגעפּלאָנטערט דאָס קליינע בילדל „גלות", וואָס איז אין זייַן קינדהייט, געהאַנגען אין שלאָף־צימער פון זייַנע עלטערן, און האָט אים דאַן שטאַרק באַאייַנדרוקט.

ער האָט געהאַלטן באַם איינשלאָפן. פּלוצלונג האָט ער אויפגעציטערט ווי ער וואָלט אַראָפּגעשליידערט געוואָרן פון אַ הויכעניש אין אַ תהום. אַ לאַנגע סעקונדע איז ער געזונקען אין טיפענישן. איצט האָבן קינדערשע פאַרשטעלונגען אויסגעטויכט אין זיין מוח: אַ מבול פאַרפלייצט די וועלט און אַלע לעבעדיקע זעלן אַנטלויפן אין בהלה... אַ שריפה אין אורוואַלד. כוואַליעס רויך און פייערצונגען ציען זיך פאַרויס, כאַפּן אַרום ביימער און גראָז. פאַרנט אַנטלויפן צוזאַמענגעמישט מאַלפּעס און טיגערן, שלאַנגען און הירשן. אַ באַוואַקסענער אורמענטש טרעפט אין דער בהלה אַ יונגע טאָכטער, וואָס האָט זיך פאַרבלאָנדזשעט, און האָט פאַרלאָרן איר משפחה. ער פאַרוואַרפט זי איבער די אַקסלען און ראַטעווענדיק זיך פון וואַלד, שלעפט ער זי אין אַ הייל און מאַכט זי פאַר זיין ווייב.

דאַנעבן רירט זיך לייכט זשערמען. ער ווערט וואַכער. וועלן זיי אַמאָל אויפהערן, די קאַטאַסטראָפעס?... די שטערן־זעער האָבן געוואָלט געפינען אַ צוזאַמענהאַנג צווישן דער באַוועגונג פון פּלאַנעטן, נאַטור־קאַטאַסטראָפעס און מענטשלעכן גורל. היינט זוכט די פּאָליטיק אַ תרופה. זי פּרובירט פאָרויסזען און וויל פאַרמיידן קאַטאַסטראָפעס. איז זי אַ מאָדערנע אַסטראָלאָגיע?

זשערמען באַוועגט זיך שטאַרקער. זי פרעגט שטיל:

— דו שלאָפסט, זשאַק?

— ניין.

— דער שטורעם לאָזט מיך ניט איינשלאָפן ווי געהעריק. און עס איז מיר קאַלט!

ער גראַבלט אין שטרוי און ציט אַרויף דעם שיניעל, וואָס האָט זיך אַראָפּגעשאַרט פון איר. זיינע פינגער באַרירן איר קערפּער. זי זוכט זיי, גלעט זיינע הענט, דריקט זיי צו זיך און לאָזט זיי ניט אָפּ.

— ביסט אַזאַ גוטער, זשאַק!

זייערע קערפּערס דערנעטערן זיך דורך דעם ווייכן הויפן תבואה, וואָס צעשיידט זיי ניט מער. זיינע הענט אַנטבלויזן אירע בויגעוודיקע גלידער. איר גוף איז היים און דורשטיק, ווי די אָנגעגליטע ערד פאַרן רעגן.

— ס׳איז דיר ניט קאַלט אַזוי? מיינע הענט זיינע ווי אייז!

— ניין, ניין! ס׳איז מיר גוט אַזוי!... קום!

ער פאַלט צו מיט די ליפּן צו איר לייב. אַ שאַרפער, געזאַלצענער ריח פון שוויים דערלאַנגט אים אַ שלאָג אין קאָפּ און פאַרשיכורט אים, ווי אַ לאַנג־געיוירטער, שטאַרקער געטראַנק. זיי ליגן טיף פאַרזונקען אין

אָקאָרשט־געשניטענע, שמעקנדיקע זאנגען. זי איז איבערפולט מיט דער־װאַרטונג, און נאָכגיביק װי אַ רײפע זאנג אין סוף זומער.

— דער שטרוי איז שטעכעדיק!

— ס'איז גאָרנישט! ס'איז גאָרנישט!

זי דתיקט זיך אין זײנע אָרעמס. ער פילט זי אינגאַנצן, אין זיך, װי די אױפגײענדיקע פרייד און דעם קראַמפּהאַפטן װײטיק, װאָס שטײגן אין אים.

— ביסט מײנער זשאַק, מײנער! איך האָב שטענדיק געװאַרט אַף דיר און דו ביסט ניט געקומען! איצט ביסטו פאַראַן!... איצט — ד ו !

זי שלאָפט אײן די ערשטע, אײנגעטוליעט אין אים. ער בלײבט נאָך אַ װײלע װאַך. דער שטורעם האָט אינגאַנצן אױפגעהערט. עס רעגנט אױך ניט מער. די דורכגעװאַשענע לופט איז רײן און קיל. עס שמעקט מיט גראָז, מיט װאַלד און פריש געשניטענע פעלדער. זשאַק בױגט זיך לײכט איבער איר און זאַפּט אײן דעם װאַרעמען, קלאָרן הױך פון איר אָטעם.

צומאָרגנס האָט ער זיך אױפגעכאַפּט זײער פרי און פאָרזיכטיק, כדי ניט אױפצוװעקן זשערמענען, איז ער אַרױס אין דרױסן און זיך אױסגעגלײכט די גלידער. פון די סטאַגעס האָבן מענטשן געצױגן צום שאָסײ. אַנדערע האָבן זיך געריבן די אױגן מיט שמוציקע פױסטן און אַרױסגעקליבן די שטרױעלעך, װאָס האָט זיך אײנגעגעסן אין די האָר און אין די מלבושים. זשערמען איז געשלאָפן אַן אײנגעקורטשעטע, מיט אַ צעעפנטן מױל. אַ העלע װאַרעמע זון איז אױפגעגאַנגען אין מזרח און פון די נאַסע פעלדער און לאַנקעס האָבן זיך געהױבן װאָלקנדלעך פּאַרע. גרינע װעלדער האָבן באַזױמט אין דער װײט די בלױע, באַלױכטענע האָריזאָנטן.

די סאָלדאַטן דאַנעבן זײנען שױן ניט געװען. די צװײ שװעסטער זײנען געשלאָפן אַרומגענומענערהײט. די עלטערע האָט געהאַט אַ פאַר־שמירטן פּנים פון גרױען שװײס און צעקראָכענער פאַרב. די ײנגערע האָט זיך פעסט געקלאַמערט אין אירע אָרעמס. צופוסנס איז, מיטן שנאָבל אַראָפּ, געלעגן אַ לײדיק פלעשל פון ראָם.

זשאַק איז אַװעק אין אַ נאָנטן הױף, װאו מענטשן האָבן געקלעפּט װי פליגן אַרום אַ ברונעם. ער האָט זיך אַרומגעװאַשן אין אַן אָזיערע און קוקנדיק אין װאַסער־שפּיגל האָט ער קױם דערקענט זײן אײגענעם, באַ־װאַקסענעם פּנים. ער האָט אָנגעשעפּט װאַסער און זיך געאײלט אױפצו־װעקן זשערמענען.

װידער האָבן זײ געשפּאַנט מיטן צוג. זי איז געגאַנגען לעבן אים אַן

אויסגערוטע און פרייליכע, און האָט זיך ניט געמאַכט קיין זאָרגן. אַצינד האָט זי זיך פאַרלאָזן, אַז ער וועט שוין אַלץ דערליידיקן.

— וואוהין גייען מיר? — האָט זי נאָכלעסיק געפרעגט.

— איך ווייס ניט. דערווייל גייען מיר קיין ווירזאָן. דאָן וועט מען ווייטער זען.

— די סאָלדאַטן ווייסן אויך ניט וואוהין זיי גייען?

— יאָ, מיר ווייסן!... אין פאַריז האָט מען געהייסן גיין קיין עטאַמפּ. אין עטאַמפּ האָט מען געגעבן אַ פּושקע „מאַלפּע" און געהייסן לויפן קיין אָרלעאַן. אין אָרלעאַן איז שוין קיינער ניט געווען, וואָס זאָל הייסן. מירן זען אין ווירזאָן!

— ערגעץ וואו מוז דאָך דער צוג שטיין בלייבן? — האָט זי באַמערקט — איך וואָלט געוואָלט זיך ערגעץ וואו אָפּשטעלן אויף עטלעכע טעג.

— גוט. בײַ דער ערשטער געלעגנהייט וועלן מיר נעמען אַ צימער און זיך אויסרוען.

אָבער מער ווי אויף קורצע פּויזעס בײַטאָג און אויף נאַכטלעגער אין פעלד האָבן זיי זיך ניט אָפּגעשטעלט. זשאַק האָט איצט מער ניט געקלערט וועגן פיערן. זשערמען איז געווען זיינע מיט לייב און לעבן. בײַטאָג האָט זי, ווי אַ קינד, זיך אָנגעטרויט זיין שוץ, און אין די נעכט האָט זי, ווי אַן אויסגעהונגערטע פרוי, אים געגעבן מיט אַלע אירע גלידער. יעדן אינדערפרי האָט זי געזאָגט:

— אין נאָענטסטן שטעטל וועלן מיר זוכן אַ צימער און פאַרבלייבן עטלעכע טעג!

אָבער קומענדיק אין נאָענטסטן שטעטל האָבן זיי געטראָפן קינד און קייט אַרויסגייענדיק פון די הייזער מיט פּעקלעך אין די הענט. די איינוואוינער האָבן זיך אָנגעשלאָסן אָן צוג און דער צוג איז געוואַקסן ווי אַ שניי־באַל, וואָס קייקלט זיך איבער אַ פעלד און קלעפּט אויף זיך אַלץ נייע שיכטן.

— פאַרוואָס אַנטלויפן זיי גראַדע ווען מיר קומען? — האָט זיך געערגערט זשערמען.

— ווייל גראַדע הינטער אונדז קומען די דייטשן. מיר זיינען דער צייכן פאַר אַנטלויפן!

— און ביז וואוהין?

— אפשר קיין אפריקע... מען זאָגט, אַז די אַרמיי וועט זיך אַרי־בערכאַפּן קיין אַפריקע. וועסט מיטפאָרן?

— זיכער! אומעטום, וואו דו וועסט פאָרן.

טײלמאָל זײנען זײ געפאָרן שטיקלעך וועג מיט מיליטערישע קאַ־מיאָנען. אומעטום האָבן די סאָלדאַטן געטענהט דאָס זעלבע:

— קײן אײן פראַנצױזישער אַװיאָן איז ניט געװען אױפן פראָנט!

— זײ האָבן אונדז פאַרקױפט!

פון הינטן זײנען אָנגעלאָפן שנעלע מיטראַיעזן־אויטאָס. דאַן זײנען אונטערן הימל דערשינען אַװיאָנען און אַראָפּגעװאָרפן באָמבעס. די קאַ־ראַװאַנע איז שטײן געבליבן און דער עולם האָט זיך געװאָרפן אין די גראָבנס. זשאַק האָט צוגעדעקט זשערמענען מיט זײנע אָרעמס.

— לאָמיר בעסער גײן צופוס האָט ער נאָכדעם געזאָגט. מען דאַרף אויסמײדן גערדיכטע, מיליטערישע קאָנװאָיען.

אײנמאָל, מיטאָג צײט, זײנען זײ אַראָפּ פון הױפּט װעג צו אַ דאָרף. די הײזער זײנען געשטאַנען פאַרשלאָסן און די הױפן פאַריגלט. אין אײן הױף האָבן זײ דערזען צװײ אַלטע פױערים: דער מאַן, אַן אױסגעמאָגער־טער, מיט אַ קאָפּ פון אַ סקעלעט און די פרוי — אַ דיקע, האָט קוים גע־שלעפּט אירע פיס אונטערן צעפלאָסענעם קערפּער.

— מען קען קריגן אַ טרונק? — האָט געפרעגט זשאַק.

— קומט׳סט אַרײן. מיר קלײבן זיך גראָדע לאָזן אין װעג אַרײן.

זי האָט זײ צוגעפירט צו אַ טיפן ברונעם און ס׳האָט געדױערט אַ היפּשע װײלע ביז זשאַק האָט אַרױפגעצױגן אַן עמער װאַסער.

— אײז־קאַלט! — האָט זיך פאַסמאַקעװעט זשערמען. זי האָט אַ גאָס געטאָן עטלעכע הױפנס װאַסער אױף איר פּנים און שטיפעריש באַ־שפּריצט זשאַקן.

די אַלטע האָט געשאָקלט מיטן קאָפּ:

— ניט לאַנג נאָך דער חתונה, װאָס?

— יאָ! — האָט פאַרזיכערט זשערמען — אונדזער האָניק־חודש!

— אַזוי יונג און שױן אַזױפיל צרות — האָט זי די אַלטע באַ־דױערט.

— מיר פּראָװען אונדזער חתונה־רײזע. אַ קלײניקײט? אַ רײזע איבער גאַנץ פראַנקרײך!

— פון די קינדער האָבן מיר שױן אַ חודש צײט גאָרנישט גע־

הערט! — האָט דערציילט די אַלטע — צוויי זין אין דער מלחמה. איינער האָט, פונקט ווי איר, חתונה געהאַט א חודש פאַרן קריג.

זי האָט אונטערגעאיילט דעם אַלטן, וואָס האָט זיך ארומגעדרייט איבערן הויף:

— נו, מיר זיינען גרייט? — שלעפּן דעם פּעקל ביינער אַף דער עלטער! — האָט יענער געקרעכצט — זיך וואַלגערן אין דער פרעמדס! — האָסט צוגעגרייט וואַסער פאַר די קראַליקעס? — יאָ! — און די קאַטש־קעס? — כ'האָב זיי ארויסגעלאָזט אַפן סטאַוו! — און די הינער? — כ'האָב זיי געוואָלט אריינלאָזן אין גאָרטן, וועלן זיי אָבער מאַכן א תל פון ביסל גרינס! די קי זיינען אַף דער לאָנקע... נאָר די חזירים — ווער קען דען אָנגרייטן אַף א לענגערער צייט עסן פאַר חזירים?!

— מען דאַרף זען פאַרזאָרגן די בהמות פאַרן אַוועקגיין! — האָט זיי די אַלטע דערקלערט — ווער ווייסט, אפשר וועט מען אינגיכן צוריק־קומען. זיי וועלן עס גאָר ניט כאַפּן קיין מיתה משונה, די דייטשן?

ארויסגייענדיק פון הויף האָט זשערמען פאַרגעשלאָגן:

— לאָמיר א ביסל גיין מיט די פעלדער. אַפן שאָסיי פרעסט מען דעם שטויב און דער צונג שווינדלט פאַר די אויגן. משוגע צו ווערן!

זיי האָבן געשפּאַנט מיט געשלענגלטע שטעגלעך צווישן ארומגע־שניטענע פעלדער. באַלד זיינען זיי אָנגעקומען צו א וואַלד. א הייסע זון האָט געברענט הויך אין הימל. זשערמען איז גיך געוואָרן מיד. זיי האָבן זיך אויסגעצויגן אין שאָטן פון א בוים. ארום האָט זיך געגרינט דער וואַלד. אַף די צווייגן האָבן צוויטשענדיק ארומגעשפּרונגען פויגעלעך. גרילן האָבן זיך דורכגעשמועסט אין צעוואַקסענעם גראָז. א שלוהדיקע רואיקייט איז געלעגן פאַרחלשט אין בלויען, צעוואַרעמטן רוים. ווייט ארום האָט מען ניט אָנגעזען קיין לעבעדיקן נפש און קיין זכר פון מלחמה. זי האָט אָנ־גענומען זיין האַנט:

— וואָלסט דאָ געבליבן מיט מיר, זשאַק?

— יאָ!

— גיב א קוק, ס'וואָלט דאָ גאָר ניט איינגעפאַלן, אַז ערגעץ וואו קומט פאַר א מלחמה.

זי איז איינגעשלאָפן האַלטנדיק איר האַנט אין זיינער. אויפוואַכנ־דיק, האָט זי א דערשראָקענע געפרעגט:

— מיר מוזן גיין ווייטער?

זיי זיינען דורכגעגאַנגען א סך שטעטלעך און אין ערגעץ ניט גע־

פונען קיין צימער איבערצושלאָפן. די מחנות פּליטים האָבן זיך דאָ צע־גאָסן ווי אַ טייך: די מידע מענטשן זיינען אראָפּ פון הויפּט־שאָסיי און באַשלאָסן צו בלייבן און אָפּצוּוואַרטן אין די קליינע שטעטלעך.

פאַר דער גאַנצער צייט האָבן זיי ניט געלייענט קיין צייטונג און גאָרניט געוואוסט פון די געשעענישן אויף דער וועלט. אין די קאַפּע־הייזער האָט זיי אַ סאָלדאַט געפרעגט:

— וואוהין גייט איר?

— קיין שאַטאָרו.

— דאָרט זיינען שוין די דייטשן!

— זאָלן מיר אפשר, גיין קיין באָרדאָ?

— אין באָרדאָ זיינען שוין פון לאַנג די דייטשן!

מען האָט ניט געקענט דערגיין קיין טאָלק און זיי האָבן זיך געלאָזן אויף דעם תחילתדיקן וועג, קיין שאַטאָרו.

קומענדיק אין יענער שטאָט, האָבן זיי געהערט, אַז פון וואָקזאַל גייט אָפּ אַ באַן קיין דרום. זיי זיינען אַהינגעלאָפן. אויף די רעלסן האָט זיך פאַרמירט אַ צוג פון בהמות־וואַגאָנען. זשאַק מיט זשערמענען זיינען אַריינ־געשטיגן אין אַ וואַגאָן. זי האָט זיך אויסגעצויגן אַפן שטרוי, וואָס איז דאָרט געלעגן אויסגעשפּרייט און איז אַנדרימלט געוואָרן. באַלד האָט דער צוג אַנגעהויבן זיך אָנפילן מיט מענטשן — ס'רוב פּויערים. זשאַק האָט צוגעהערט די שמועסן:

— איבערגעלאָזן אַלץ אויף הפקר! די תבואה האָט מען אַראָפּגע־פירט. אָבער ווער וועט דרעשן?

— זאָלן בעסער די חזירים פרעסן איידער די דייטשן זאָלן זיי אויפפרעסן!

אַ מיידל פון אַ יאָר אַכצן, מיט אַ קליינעם קינד אויף די הענט, האָט כסדר איבערגעפרעגט איר מאַמען, צי די סאָלדאַטן לויפן אויך קיין לי־מאָזש, וואוהין דער צוג האָט באַדאַרפט אָפּגיין. זי האָט אַלעמען דער־ציילט, אַז איר מאַרסעל איז אין דער אַרמיי און זי האָפט אים דאָרט צו טרעפן.

מיטאַמאָל איז אַריינגעפאָרן אין דער סטאַנציע אַ צוג מיט סאָלדאַטן. באַלד איז געוואָרן אַ טומל און אַ ידיעה איז זיך צעגאַנגען פון איין עק וואָקזאַל צום צווייטן:

— שלום!... מען האָט געמאַכט שלום מיט די דייטשן!

זיבעטער קאַפּיטל

— געענדיקט דער קריג?

— דערווייל נאָר וואָפנשטילשטאַנד! אָבער אינגיכן וועט געשלאָסן ווערן דער שלום.

— פון וואַנען קומט די נייעס?

— וואָס הייסט פון וואַנען? די צייטונגען שרייבן עס!... די סאָל־דאַטן האָבן געבראַכט די ידיעה.

איין ווײַלע דערפילט זשאַק אַ פרייד. געענדיקט! אַ סוף צום קאָש־מאַר! מען וועט מער ניט לויפן, ניט ליגן אין טראַנשייען, ניט מורא האָבן פאַר קיין באָמבעס. מען וועט אויפהערן לעבן ווי די חיות אין די נאָרעס!

אָבער באַלד כאַפּט אים אַרום אַ פאַרצווייפלונג: שלום?... מיט וועמען?... היטלער וועט דאָך זיכער זיין דער זיגער אין דעם דאָזיקן שלום! וועט מען טאַקע אויפהערן לעבן ווי די חיות און ווערן צוריק מענטשן?

ער קען זיך איצט ניט פאַרטראַכטן איבער דעם, וואָס וועט קומען נאָך דעם דאָזיקן שלום. אָבער אין טיפן יאוש, וואָס פאַרקלעמט זיין האַרץ, ליגט אַ פאַרגעפיל פון דער וועלט, וואָס וועט געבוירן ווערן פון דאָזיקן פרידן. זיין פרייד ווערט צערונען און שפּורלאָז אויסגעמעקט. ניין, עס קען ניט זיין, עס קען ניט זיין! — קלערט ער און כאַפּט זיך אַראָפּ פון וואַגאָן.

פון דעם צוג, וואָס איז דאָ שטיין געבליבן אויפן וועג צום דרום, שטראָמען אַרויס סאָלדאַטן און דערציילן די נייעס. זשאַק פאַרהאַלט איי־נעם פון זיי:

— טאַקע וואָפנשטילשטאַנד?

— אודאי! פראַנקרייך און ענגלאַנד האָבן פאַרגעלייגט היטלערן איבערצורייסן די מלחמה. מען שלאָגט זיך מער ניט!

— מען האָט זיך שוין סיי ווי ניט געשלאָגן — מישט זיך אַ צוויי־

טער סאָלדאַט אריין אין שמועס — אין בורזש און אין וויערזאָן זיינען אונדז די ציווילִיסטן באַפאַלן און מיט כוח געוואָלט צונעמען די ביקסן!

— וואָס הייסט? — פרעגט זשאַק פאַרוואונדערט — פאַרוואָס?

— ווייל זיי האָבן זיך דערקלערט אַלס אָפענע שטעט, כדי ניט באָמבאַרדירט צו ווערן פון די דייטשן. און על פּי דין טאָרן אין אָפענע שטעט זיך ניט געפינען קיין באַוואָפנטע מיליטער־לייט!

ער שפּייט אויס מיט כעס און רעדט ווייטער:

— הינטישע לעבערס! איך האָב די ביקס ניט אָפּגעגעבן, נישקשה, זי וועט נאָך צו־נוץ קומען!

אַרוםריידן אַלע וועגן שלום. ווייבער פרעגן זיך נאָך, ווען וועט מען קענען זיך אומקערן קיין פּאַריז, קיין ליל, קיין אָרלעאַן. נאָר געציילטע מענטשן גייען אַרום מיט ערנסטע, טרויעריקע פּנימער. בײַ דער טיר פון זיין וואַגאָן שטייען צוויי אַרבעטער. מען האָט זיי געהאַט עוואַקואירט מיט זייער פאַבריק פון פּאַריזער געגנט און זיי האָבן פאַרלאָרן די קאַמיאָ־נען מיט די מאַשינען אין וועג. אַצינד דרייען זיי געלאַסן פּאַפּיראָסן:

— זיי האָבן אונדז גוט פאַרקויפט, וואָס? — זאָגט איינער.

— ס׳איז ניט געענדיקט — ענטפערט דער צווייטער מיט פאַר־ביסענער עקשנות אין דער שטימע — איצט וועלן זיי האָבן צו טאָן מיטן פאָלק!

זשאַק שטייגט אַריין אין פּי־וואַגאָן. דער עולם ליגט אויפן שטרוי און שמועסט וועגן די געשעענישן. קיינער קען ניט געניי די באַדינגונגען פון שלום, אָבער כמעט אַלע זאָגן אַרויס זייערע מיינונגען מיט זיכערקייט:

— איטאַליע וועט באַקומען טוניס און קאָרסיקע!

— האָסט פאַרגעסן ניצאַ און די סאַוואַ! — באַמערקט אים אַ צווייטער.

— די פאַרשאָלטענע מאַקאַראָנים! — בייזערט זיך אַ יונגער סאָל־דאַט — זיי האָבן זיך דאָך אפילו ניט געשלאָגן!

— און די דייטשן וועלן קריגן על־זאַס און לאָטרינגען — רעכנט אויס דער ערשטער — און פּוילן, און טשעכאָסלאָוואַקיע... און אונדזערע קאָלאָניעס אין אַפריקע...

די פרויען פירן אַ באַזונדערן שמועס. די יונגע פרוי, מיטן קינד אויפן אָרעם, רעדט מיט שמחה:

— איצט וועט מאַרסעל קומען אַהיים!... אויב ער איז אפילו גע־פאַנגען וועלן זיי דאָך אים גלייך באַפרייען, ניין?

— אויב מיר וועלן זיך גלייך אומקערן אהיים — זאָגט אַן אַלטע פּויערטע צו איר מאַן — וועלן נאָך די קי זיין לעבעדיק!...

— און די יאַפּאַנער וועלן קריגן אינדאָ־כינע! — רעכנט אַלץ אויס דער ערשטער אויף די פינגער.

— טאַטע! — ווענדעט זיך די יונגע פרוי צו אַן עלטערן פּויער — מאַרסעל וועט נאָך קענען קומען צום שניט פון די ווייַנטרויבן, אמת?

— לאָז אַ ווייַלע! — שטויסט דער אַלטער זי אָפּ — לאָז הערן, וואָס מענטשן ריידן.

— וויים איך וואָס! — מאַכט די יונגע אַוועק די גאַנצע פּאָליטיק מיט דער האַנט — וואָס גייען מיר אָן אייער אינדאָ־כינע מיט אַפריקע... מיט עלזאַס... מאַרסעל וועט צוריקקומען! — זי ווענדעט זיך צו דער מאַמען — און דו וועסט זען, אַז ס'וועלן זיין הייַנטיקס יאָר געראָטענע ווייַנטרויבן. עס זייַנען געפאַלן אַ סך רעגנס. די טרויבן וועלן זיין אָנגעפילט מיט זאַפט.

— און די ענגלענדער? — אינפאָרמירט זיך דער יונגער סאָלדאַט באַם מאַן, וואָס ווייסט אַלצדינג אַזוי גענוי — נשקשה, בײַ זיי וועט מען אויך אָפּשניידן אַ שיין שטיקל, זיי האָבן זיך נאָך ווייניקער געשלאָגן ווי מיר!

— אודאי — פאַרזיכערט יענער — די דייטשן וועלן בײַ זיי צו־נעמען אַלע קאָלאָניעס פון אַפריקע. און מוסאָליני וועט נעמען עגיפּטן און פּאַלעסטינע...

— זשערמען שלאָפט אין אַ טונקעלן ווינקל פון וואַגאָן. זשאַק ליגט אויפן שטרוי און הערט צו די רייד. וועגן פראַנקרייך ריידן זיי כּלל ניט, די אַלע מענטשן. זיי מיינען אודאי, אַז פראַנקרייך וועט בלייבן גאַנץ!... באַם לעצטן זאַץ וועגן פּאַלעסטינע, גיט ער זיך פּלוצלונג אַ פרעג:

— און די יידן?

— ער דערמאָנט זיך אָן זיינע עלטערן, ער דערמאָנט זיך דעם גורל פון די יידן אין דייטשלאַנד. ניין, ווי עס זאָל ניט זיין, וועט פאַר די יידן ניט זיין קיין פּלאַץ אין דער דאָזיקער וועלט!

— און די קראַליקעס? — רייסט אַ שטימע איבער זיינע געדאַנקען.

די פּויערטעס ריידן איצט שטיל, כּדי ניט דערצאָרענען די מענער, וואָס זיינען אַזוי פאַרטאָן אין הויכע ענינים. איינע זאָגט:

— די חזירים זאָלן כאָטש אויסהאַלטן ביז מיר וועלן צוריקקומען!

א שכן האָט צוגעזאָגט האַלטן אַף זיי אַן אויג. אָבער אין לעצטן מאָמענט איז ער אודאי אויך אַנטלאָפן...

— וואָס מיינט איר, ווען וועט מען קענען זיך אומקערן אהיים?

די מענער האָבן אָנגעהויבן דיסקוטירן און זייערע אויפגערעגטע שטימען האָבן אויפגעוועקט זשערמענען. זי האָט זיך אויפגעזעצט און פונדערווייטנס א פרעג געטאָן:

— מען פאָרט נאָך אַלץ ניט, זשאַק?

— ס'איז שלום! — האָט איר געענטפערט די יונגע פרוי מיטן קינד אַפן אָרעם.

זשערמען האָט ניט געוואָלט גלויבן. זשאַק איז צוגעגאַנגען נענטער צו איר און האָט שטיל געזאָגט:

— ס'איז אמת. די מלחמה האָט זיך געענדיקט!

— אַה! — איז זשערמען אויפגעשפּרונגען — געענדיקט די מלחמה!... איצט וועלן מיר פאָרן צוריק קיין פּאַריז! אַף צוריק וועלן מיר פאָרן מיט אַן אמתן צוג און ניט ווי די בהמות. און טאַטע־מאַמע וועלן צוריק קומען. און פּיער וועט צוריק קומען! כ'האָב ניט אויסגעוואַשן די טעלער פאַרן אַוועקגיין און פּיער וועט זיין בייז, וואָס איך בין אַזאַ שלעכ־טע בעל־הביתטע...

פּיער? — האָט א קלער געטאָן זשאַק — ער האָט אינגאַנצן פאַר־געסן אַן פּיערן די לעצטע טעג. איצט שטייט יענער ווידער צווישן זיי. אַלץ, וואָס איז פאָרגעקומען זינט דער נאַכט אין סטאַג שטרוי, איז געווען ניט מער ווי א צויבער, א כשוף אַזאַ, וואָס האָט געדויערט עטלעכע טעג און איז איצט אויסגעוועפּט געוואָרן באַ דעם שיין פון דער ווירקלעכקייט. און ער האָט זיך געלאָזט פאַרבלענדן די אויגן דורכן דאָזיקן כשוף!

אין וואָקזאַל פאָרט אריין א נייער צוג. ער באַשטייט הויפּטזעכלעך פון אָפענע פּלאַטפאָרמעס, וואָס זיינען באַלייגט מיט פעק און פּליטים. דאָ, אין דרום, האָבן די באַנען ניט אויפגעהערט צו גיין און די פּוסגייער, וואָס האָבן זיך דערשלאָגן ביז אַהער, האָבן זיך ארויפגעכאַפּט אַף די באַ־נען. זיי דערוויסן זיך די נייעס וועגן שלום און באַלד הויבט דאָרט אָן צו הוזשען ווי אין א בינשטאָק. א חברה־מאַן דערטאַפּט ערגעץ אין א גע־שלאָסענעם צוג עטלעכע פעסלעך ווייַן און דער עולם לאָזט זיך אַהינצו מיט פלעשער און טעפּלעך, וואָס זיי שטופּן אונטער די צעעפנטע קראַנען. אַנדערע שטעלן אונטער די מיילער און לאָזן אריינשטראָמען די רויטע פליסיקייט גלייך פון פאַס אין האַלדז אַריין.

פֿלוצלונג צעהילכט זיך דער הויך־רײדער פֿון וואָקזאַל:

— אַלע ציווילִיסטן און סאָלדאַטן, אויסער די באַן־אַרבעטער, ווערן אויפֿגעפֿאָדערט צו פֿאַרלאָזן אין זעלבן אויגנבליק דעם וואָקזאַל! עס דערנענטערן זיך פֿײַנטלעכע אַוויאָנען!

ס'איז געוואָרן אַ בהלה. דער עולם איז געשפּרונגען פֿון די פּלאַטפֿאָרמעס און וואַגאָנען און זיך אַ לאָז געטאָן צו דער טיר. זשאַק האָט אָנגעכאַפּט זשערמענען פֿאַר דער האַנט און איז געלאָפֿן מיט איר צום אַרויסגאַנג. בײַ דער טיר איז געווען אַ געדראַנג און אַ שטופּעניש. זשערמען האָט אַ געשריי געטאָן און אָפּגעלאָזן זײַן האַנט. ער האָט זיך אַ ריס געטאָן אויף צוריק, אָבער דער מענטשן שטראָם האָט אים צוריקגעשטויסן. אַן אַלטע פֿרוי האָט היסטעריש געשריִען:

— לאָזט אַדורך! לאָזט אַדורך! מיר זײַנען פֿאַרלאָרן!

ער איז אַרויסגעדרענגט געוואָרן אויף דער גאַס, איז שטיין געבליבן און געזוכט זשערמענען צווישן דער מאַסע, וואָס איז באַהערשט געוואָרן פֿון אַ פּאַניק. אין עטלעכע מינוט אַרום האָט זיך דערהערט אַ ברומען פֿון אַוויאָנען. דער גערויש האָט זיך דערנענטערט, איז שטאַרקער געוואָרן און אָנגעפֿילט די לופֿט מיט אַ ציטער. מענטשן זײַנען געלאָפֿן אין אַלע זײַטן. אַ שטימע האָט געשריִען:

— לייגט זיך אויף דער ערד! אויף דער ערד!

זשאַק האָט אַלץ געקוקט אַרום. דער עולם איז שוין געלעגן אויסגעצויגן אויפֿן ברוק און צוגעדריקט צו די ווענט. עמעצער האָט זיך געבייזערט אויף אים:

— העי, סאָלדאַט, לייג זיך! דו וועסט אונדז אַלעמען אומברענגען!..

ער האָט זיך אַ וואָרף געטאָן אויף דער ערד. ניט ווײַט, אויף דער באַן־ליניע, האָט אויפֿגעריסן אַ באָמבע. די צוגן זײַנען מער ניט געגאַנגען. זשאַק האָט זיך אַרומגעדרייט אַרום וואָקזאַל און אין ערגעץ ניט געטראָפֿן זשערמענען. ער האָט זיך אַרומגעשלעפּט איבער דער שטאָט. די הויפּט־קאַראַוואַנע פֿון די פּליטים — צופֿוס, אויף וואָגנס און אויטאָס — האָט זיך געצויגן ווי פֿריער, אַבלדיק און מאָנאָטאָן. די מענטשן זײַנען געגאַנגען ווי אויטאָמאַטן, ווי געטריבן דורך אַ בלינדן כוח. די פּנימער זײַנען געווען פֿאַרוואַקסן, אָפּגעברענט און שמוציק. די שטאָט איז כּסדר באָמבאַרדירט געוואָרן צוליב די פֿראַנצויזישע אַוויאַציע־פֿאַבריקן, וואָס האָבן זיך דאָ געפֿונען. מען איז געלאָפֿן ווי פֿון אַ שׂרפֿה, אַלץ ווײַטער און ווײַטער.

אפֿשר איז זשערמען אַרויס אויפֿן וועג און זוכט מיך? — האָט ער

א קלער געטאָן. ער איז אוועק אין דער אַרטיקער קאַזאַרמע פרעגן אינ־סטרוקציעס. די געביידע איז געווען באַלאַגערט פון טויזנטער סאָלדאַטן, וואָס זיינען געלאָפן פון צפון. דאָרט האָט מען איערן, נאָך דער ריי, גע־געבן א פושקע קאָנסערוון־פלייש מיט א ברויט און אָנגעזאָגט:

— גייט ווייטער, קיין לימאָזש!

זשאַק האָט זיך אָנגעשלאָסן אַן צוג און איז אַרויס פון דער שטאָט. ער האָט זיך איצט געפילט שטאַרק איינזאַם און כדי צו פאַרטרייבן זיין מרה־שחורה, האָט ער גלייך אָנגעקניפּט א שמועס מיט א יונגן סאָלדאַט, וואָס האָט געשטאַמט פון א פּאַריזער פאָרשטאָט.

— ס'איז וואָפנשטילשטאַנד אָדער ניט? — האָט ער יענעם גע־פרעגט.

— פראַנקרייך האָט געבעטן פרידן.

— און פאַרוואָס באַמבאַרדירן זיי אַלץ?

— דערווייל פירן זיך די אונטערהאַנדלונגען און כדי אַרויסצובאַ־קומען בעסערע באַדינגונגען טעראָריזירן זיי די ציווילע באַפעלקערונג.

— אָבער עס רעדט זיך דאָך נאָך פון וואָפנשטילשטאַנד און ניט פון שלום־באַדינגונגען! — האָט געזאָגט זשאַק.

— די באַדינגונגען פון וואָפנשטילשטאַנד זיינען זייער וויכטיק פאַר די דייטשן. זיי ווילן זיכער קריגן דעם פראַנצויזישן פלאָט און די פראַנצויזישע ברעגעס פון אַטלאַנטיק, כדי צו באַזיגן אַף גיך ענגלאַנד. — האָט יענער כמעט גלייכגילטיק דערקלערט.

— וואָס הייסט? ענגלאַנד האָט ניט געבעטן קיין וואָפנשטיל־שטאַנד?

— ניין, זיי פירן ווייטער די מלחמה! אָבער ווי לאַנג וועלן זיי האַלטן?

— זשאַק האָט אָפּגעענטפערט. דער קריג איז ניט געענדיקט! היטלער האָט ניט פאַרכאַפּט די וועלט! פול מיט ענטוזיאַזם האָט ער א זאָג געטאָן:

— און נאָך ענגלאַנד זיינען נאָך פאַראַן אַמעריקע און די רוסן!

— די רוסן? — האָט דער סאָלדאַט א מאַך געטאָן מיט דער האַנט — זיי האָבן דאָך געמאַכט שלום מיט די נאַציס!... און די אַמעריקאַנער, האָבן אונדז ניט געהאָלפן. די ענגלענדער זיינען גלייך אָפּגעצויגן מיט זייערע עטלעכע דיוויזיעס. מען האָט געלאָזן פראַנקרייך אַליין זיך שלאָגן מיט די טעוטאָנישע האָרדעס!

— ס'איז גאָרנישט, אויב זיי אַלע וועלן זיך ניט שלאָגן מיט היט־

לערן, וועט ער זיך שלאָגן מיט זיי. פריער אָדער שפּעטער!... און ער וועט האָבן די גאַנצע וועלט קעגן זיך.

— דער סאָלדאַט האָט זיך אַ ווײַלע פאַרקלערט.

— דעמאָלט וועלן מיר זיך אויך שלאָגן! — האָט ער געזאָגט.

— מיינסטו?

— זיכער! פינף און צוואַנציק יאָר האָבן מיר געהאַלטן אין איין מורא האָבן פאַר מלחמה. מיר האָבן מורא געהאַט און מיר האָבן פאַראַכ־טעט די אומזיניקע בלוט־פאַרגיסונגען. אַ קריג איז פאַר אונדז געווען דאָס ערגסטע אויף דער וועלט. אָבער איצט, וועט אפשר דער קומענדיקער שלום זיין דאָס ערגסטע אויף דער וועלט!..

זיי האָבן געגעסן צוזאַמען זייער ברויט מיט די קאָנסערוון און זיך געלייגט שלאָפן אין זעלבן באַרג שטרוי בײַ אַ פּאָלוואַרק. זשאַק האָט גע־קוקט אויף די שטערן און געטראַכט וועגן מלחמה און שלום: ווער איז שול־דיק וואָס פראַנקרייך איז געפאַלן? אודאי איז געווען פאַראַט פון אויבן! אָבער דאָס פאָלק האָט אויך ניט געוואָלט מלחמה האַלטן. איז עס דען אַן עולה?... ניין! דער אומגליק איז געווען, וואָס די דייטשן האָבן זיך יאָ געוואָלט שלאָגן!... אויב די וועלט וועט, ווען עס איז, דערגיין צו אַן אמתן שלום, וועלן דאַן אַלע פעלקער האָבן דעם זעלבן ווידערווילן און פאַראַכטונג צו מיליטאַריזם און קריג, ווי די פראַנצויזן האָבן עס געהאַט ערב דער היינטיקער מלחמה... איז אפשר האָבן זיי געמאַכט אַ שפּרונג פון הונדערט יאָר פאָרויס? און האָבנדיק אַזעלכע שכנים, טאָר מען אודאי קיין פאַרשפּרונגען ניט מאַכן!... ווי האָט געזאָגט זיין שכן, וואָס שלאָפט לעבן אים: ביז איצטער איז דער קריג געווען פאַר די פראַנצויזן דאָס שרעקלעכסטע אויף דער וועלט, אצינד וועט עס זיין דער פרידן, וואָס מען וועט זיי דיקטירן...

צומאָרגנס פאַרטאָג האָבן זיי זיך ווידער געלאָזן אין וועג. כאָטש שיטערער ווי פריער, האָט דער מענטשן־צוג זיך ווייטער געצויגן פאָרויס, צום דרום.

— פאַרוואָס לויפן מיר ווייטער? — האָט זיך געוואונדערט זשאַק

— ס'איז דאָך וואַפנשטילשטאַנד!

— ביז מען וועט ניט אונטערשרייבן די באַדינגונגען, גייען די דייטשן פאָרויס און וועמען זיי כאַפּן, נעמען זיי געפאַנגען.

זשאַק האָט באַטראַכט די מענטשן, וואָס האָבן געשפּאַנט לעבן אים און געוואָרפן זוכנדיקע בליקן אויף יעדן פאַרבייפאָרנדיקן וואָגן.

— דו זוכסט עמעצן? — האָט געפרעגט דער סאָלדאַט.
— ניין... יאָ!..
— איעדער זוכט דאָ עמעצן, גאַנץ פראַנקרייך האָט זיך פאַרלוירן אויף די וועגן!

זשאַק האָט געזוכט זשערמענען. ער האָט זי ניט געפונען ניט אויפן וועג און ניט אין די פּליטים־צענטערן פון לימאָזש און טולוז. אַלע שולן, קינאָס און טעאַטערן זיינען דאָרט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ מין הכנסת־אורחים. מען האָט געוואַרט מיט אומגעדולד אויף אומצוקערן זיך אַהיים.
ווען דער וואָפנשטילשטאַנד איז אונטערגעשריבן געוואָרן, האָבן יונגע חברה זיך אַ לאָז געטאָן אויף ראַוועהן קיין פּאַריז. זיי זיינען צוריקגעקומען אין דריי טעג אַרום און מודיע געווען דעם דערשטוינטן עולם:
— מען קען זיך נאָך ניט אומקערן. די דייטשן לאָזן ניט אַדורך!
און אַלע האָבן געוואוסט, אַז די דעה איבער פראַנקרייך האָבן איצט די דייטשן.

* * *

עס זיינען אַריבער וואָכן און חדשים. אין דער איינזאַמקייט פון זיין קליינעם האָטעל־צימער, אין באַזעצטן פּאַריז, איז אים זשערמען פאָרגעקומען ווי אַ פאַרבלאַסטער חלום פון אַ ווייטער פאַרגאַנגענהייט. ער איז געוואָרן שווייגעוודיק און פאַרשלאָסן אין זיך. און ווען ער האָט זי איינמאָל, צופעליק געטראָפן אין גאַס, האָבן זיי קוים גערעדט נאָר געציילטע ווערטער.

און דאַן איז פאָרגעקומען זייער אומגעריכטע באַגעגעניש. און ווי מיט אַנדערטהאַלבן יאָר צוריק, אויף די וועגן פון פראַנקרייך, האָט זיי דער צויבער פון ליבע אויך דאַסמאָל אַרויסגעריסן פון דער שטורמישער אומוועלט און זיי האָבן זיך דערפילט אַליין, באַהערשט פון אַ טיפער צוגע־בונדנקייט, אויסערהאַלב אומשטענדן, צייט און אָרט.
און ווי דאַן האָט דער שאָטן פון פייער אויפגעטויכט און זיך געשטעלט צווישן זיי.

פערטער טייל

ערשטער קאַפּיטל

אַ ווײַלע האָבן זיי בײַדע געשוויגן. דאָס קאַרטל האָט זיך אַרויס־געגליטשט פֿון זשאַקס הענט און דער געוויש האָט אויפֿגעוועקט זשער־מענען.

— פֿאַרוואָס פֿרעגסטו אַזויפֿיל? — האָט זי ניט אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ — דווקא איצט? מוזט כסדר ריידן וועגן דעם?

זי האָט זיך געזעצט אויפֿן צוגעדעקטן בעט און אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אויף די עלנבויגנס. זשאַק איז אַלץ געשטאַנען בײַם טיש:

— איך האָב ניט געוואָלט, אָבער...

ער האָט אַ שפּאַן געטאָן איבערן צימער, ווי עס וואָלט אים אַזוי אַרום געווען לײַכטער צו ריידן:

— מיר זײַנען געלאָפֿן צוזאַמען אויפֿן וועג קיין פּאַריז. ס'איז געווען שטאַרק פֿינצטער. איך האָב אים פֿאַרבאַנדאַזשירט דעם פֿוס. ווען איך בין אַוועק, האָט ער מיר נאָכגערופֿן: פֿאַרגעס ניט צו גריסן זשערמענען!

זי האָט ניט צוגעהערט. מיטאַמאָל האָט זי זיך אויפֿגעהויבן:

— ס'איז שוין שפּעט און מאָרגן דאַרף איך אויפֿשטיין פֿרי צו דער אַרבעט.

זי האָט געמאַכט דאָס בעט און בשעת מעשה, גערעדט מער צו זיך ווי צו אים:

— וואַרטן... איך קען ניט מער! דאָן ביסטו אַוועק קיין שפּאַניע. צוויי יאָר האָב איך באַדאַרפֿט וואַרטן. איצט ווידער. דאָס גאַנצע לעבן!...

— האָסט אָבער ניט!

זי האָט זיך אומגעדרייט:

— דו מאַכסט מיר פֿאַרוואָרפֿן? הער זיך אײַן: דו וועסט דאָ סײַ ווי בלײַבן. מיט מיר! דו ביסט דער מאַן, ד ו וואָלסט באַדאַרפֿט נעמען

אף זיך די אחריות און פארלייכטערן מיין געוויסן. לכל הפחות וואלסטו באדארפט לאזן דרימלען די דאזיקע ענינים. אנשטאט דעם וואָרפסטו די גאנצע לאסט אף מיינע פלייצעס.

ער האט זיך פארלוירן. איר ניכטערקייט האט אים תמיד פארשכורט ביזן פארלירן דעם אטעם. אודאי וואלט ער באדארפט באצווינגען אירע העמונגען. אנשטאט דעם גריבלט ער זיך:

— אפשר וועט זיך די מלחמה אינגיכן ענדיקן?

— און ביז דאן? ווער ווייסט וואס ס'וועט דערווייל פאסירן? וויפל וועלן זיך נאך אומקערן אהיים?! און מיר דא — ביז איצט האבן מיר נאך געהאט מזל!

— א שיינער מזל!

— יא, אבער מיר האבן ביידע געלעבט אף דער וועלט און די וועלט-געשיכטע האט געזארגט, אז מיר זאלן זיך פון צייט צו צייט טרעפן. זי ווערט וואס א טאג אלץ בייזער, די וועלט. ליאדע א טאג קענען זיי דיך געפינען — דאן איז א סוף! און איך? אפפוילן עטלעכע יאר אין א לאגער

— ווי וועל איך דאן אויסזען?

זשאק וויל זי באַרואיקן, טרייסטן. ער וויל אויך אליין געטרייסט ווערן. ער שפארט אן דעם קאפ צווישן די אָרעמס איבערן טיש. די גאנצע יוגנט זיינע איז אוועק אין א שטורעם און ער האט זיך געהאלטן פעסט, כדי ניט אומצופאלן. איצט, אין א מאמענט פון אָפרו, פילט ער די מיד־קייט אין אלע זיינע גלידער. ער וואלט געוואלט, אז עמעצער זאל זארגן פאר אים. אין זיין בענקשאפט טויכט אויף די שטימע, וואס האט אים פאר עטלעכע שעה צוריק, גערופן אין דער נאכט.

ס'איז געוועזן די מאמע, וואס האט אים ארומגעזוכט. ווען ער איז געקומען פון שפאניע, איז זי אף די שפיץ פינגער אריין אין זיין צימער און שטילערהייט, ער איז האלב געשלאפן, האט זי מיט א פארזארגטן פנים באטראכט זיינע שיך, זיינע מלבושים... אודאי האבן זיי געהערט אין ראדיא, אז מען זוכט אים צוליבן אטענטאט!

— זשאק!...

א שטימע וועקט אים אויף פון זיינע מחשבותן. ער ציטערט אויף. זי קומט פון דער ווייט. זי רופט און בעט, און איז גלעטנדיק ווייך-ווי די שטימע, וואס האט אים דא ניט לאנג נאכגעשריען אין דער נאכט. ער הויבט אויף דעם קאפ. זשערמען חזרט איבער שטיל:

— זשאק, ביסט מיר דאך ניט בייז?! אמת?

זי ליגט האַלב איינגעדרייט אין די דעקן. טויזנט פּנימער האָט זי געהאַט אין זיינע אויגן און יעדעס מאָל האָט זי זיך אַנטפּלעקט מיט אַ נייעם פּנים.

— ניין, איך בין דיר קיינמאָל ניט געווען בייז!

— זינט דו ביסט געקומען פון שפּאַניע, האָב איך יעדן טאָג גע־וואַרט, דו זאָלסט אַרויפקומען. האָסט ניט געבענקט נאָך מיר?

— געבענקט? איך האָב מיין גאַנצן לעבן געוואַרט אויף דיר. נאָך איידער איך האָב דיך געטראָפן. מיר איז שטענדיק פאָרגעקומען, אַז כ'האָב דיך שוין ערגעץ וואו געהאַט געזען...

— ווען דען?

— ווען איך בין נאָך געווען זייער יונג.

— וואו האָסטו מיך דאַן געקענט זען? מיר האָבן דאָך דאַן גע־וואוינט אויסער פּאַריז, אין שאַנטיאַי!

— ס'איז מיר נאָר אַזוי פאָרגעקומען... זינט איך האָב צום ערשטן מאָל געלייענט וועגן פּרויען: וועגן זינד און ליבע. ווען איך בין געווען זייער יונג האָבן מיך די עלטערן געשיקט לערנען רעליגיע, הייליקע ספרים. און ווען כ'האָב שפּעטער געזען דיין קערפּער —

— איצט איבערטרייבסטו שוין, מיין ליבער! — האָט זשערמען איבער זיינע רייד מיט אַ שמייכל — אין די הייליקע ספרים שפּאַצירן זיכער ניט אַרום קיין פּאַריזער מאַדמואַזעלס, און נאָך נאַקעט דערצו!...

— יאָ, אָבער אַזאַ געטין איז דאָרט געווען, די עשתורת. זי האָט אַרומגעשפּאַצירט אַ הוילע איבער די הויכע בערגלעך און אונטער די גרינעביימער. זיי זיינען איר אַלע נאָכגעלאָפן, הגם גאָט האָט פאַרבאָטן צו גיין אין אירע וועגן און צו טרעטן איבער אירע שטעגן. אויך איך האָב זיך געבענקט נאָך איר. און ווען איך האָב דיך שפּעטער געטראָפן —

— און איצט האָסטו מיך ווידער געטראָפן. קום, זעץ זיך לעבן מיר!

זשאַק קוקט זיך אַרום. דאָס צימער שטערט אים, עס איז פול מיט פרעמדע דערינערונגען און וועקט זכרונות:

— מאַך אויס דאָס ליכט!

— יאָ.

זי לאַכט אים ניט אויס ווי אַמאָל, בעת זייערע ערשטע באַגעגענישן. ער הערט ווי זי לייגט זיך אין בעט, שפּאַנט דורכן פינצטערן צימער און זעצט זיך לעבן איר אויפן ראַנד. איר ווייסע האַנט דערלאַנגט אַ שימער דורך דער פינצטערניש:

— דו קענסט לייגן דיינע קלײדער לעבן ראַדיאָ.
— ער פונקציאָנירט?
— יאָ.
— אה, כ'וואָלט נאָך געוואָלט הערן די היינטיקע אָונט־אויַדיציע. ווען גיט מען ראַדיאָ־פּאַריז?
זי שטרעקט אויס די האַנט און זוכט אַ ווײלע פּאַרזיכטיק אַפן קלײנעם טישל. זי דערטאַפּט דאָרט אַ קלײנעם זייגערל, וואָס לייכט מיט זיינע פאָספאָר־ציפערן:
— אין אַ צען מינוט אַרום. אָבער צו וואָס? זיי חזרן סיי ווי נאָר איבער די זעלבע ליגנס.
— אפשר וועלן זיי איבערחזרן די מעלדונג וועגן מיר?
— אפשר. אָבער דער אַלטער האָט דאָך שוין אַלץ דערציילט!
— איך וויל אַליין הערן. וועגן מיינע עלטערן. איך האָב היינט געזען מיין מאַמען.
— ביסט היינט געווען אינדערהיים? — דערשרעקט זיך זשערמען — וואָס האָסטו געטאָן?
— ניין! גײענדיק אַהערצו האָט זי מיך גערופן. פונדערווייטן האָב איך זי ניט דערקאָנט. זי האָט מיך אודאי געזוכט.
— מסתמא האָבן זיי אויך געהערט אין ראַדיאָ.
— אָבער ווי קומט זי אַהער? ווי האָט זי געקענט וויסן, אַז איך בין אין דער דאָזיקער געגנט?
— איך וואָלט עס אויך געוואוסט — זי איז דיין מאַמע! איך וואָלט זי געוואָלט קענען.
זשאַק פילט איר נאָנטקייט. אירע הענט האָבן איצט ניט די פיבערדיקע אומגעדולד פון ליידנשאַפט. זיי גלעטן און טרייסטן. אין צימער איז שוואַרץ־פינצטער. דאָס פענצטער איז פאַרשטעלט מיט געדיכטע פאָרהאַנגען און לאָזט ניט אַריין קיין שטראַל פון דרויסנדיקן שיין.
— איך וועל זונטיק אַהינגיין צו דיינע עלטערן, אמת?
זשאַק נעמט דאָס זייגערל פון טישל און הויבט אים אויף צו די אויגן.
— גיב אַכטונג אַפן זייגערל, ס'איז אַ מתנה! יאָ, דיינע עלטערן?...
— איך וועל אים ניט צעברעכן. נאָך עטלעכע מינוט!
— דיינע עלטערן? — חזרט זי איבער — זיי זיינען דאָך יידן?
זשאַק לייגט אוועק דאָס זייגערל:

— יאָ. איך אויך!

זי האָט זיך עטוואָס אויפגעהויבן און געפרעגט מיט פיל ערנסט:

— זאָג מיר, זשאַק, וויפל יידן זיינען אייגנטלעך פאַראַן אַף דער וועלט? מער ווי אַלע אַנדערע?

— וואָס הייסט, ווי אַלע אַנדערע?

— איך מיין צי די מערהייט מענטשן זיינען יידן אָדער ניט יידן?

— אָבער וואָס רעדסטו פאַרא נאַרישקייטן? יידן זיינען דאָך נאָר איין פאָלק! צווישן אַזויפיל הונדערטער פעלקער.

— אָבער דאָס גרעסטע! — איז זי פאַרעקשנט — דאָס גרעסטע אין צאָל!

— ווי קומט! די כינעזער זיינען דאָס גרעסטע פאָלק. פיר הונדערט מיט פופציק מיליאָן!

— ווייס איך וואָס, די כינעזער! די כינעזער עסן רייז און אין די גוטע צייטן האָבן זיי פאַרקויפט קאָלירטע פאַפיר־לאָמטערנעס און פאַרצעלאַן אַף די גרויסע בולוואַרן. אין לאַטייניש קוואַרטאַל זיינען דאַן געווען עטלעכע כינעזישע רעסטאָראַנען. איצט קריגט מען ניט קיין רייז אַף א רפואה. פאַרוואָס רעדט קיינער ניט פון די כינעזער?

— אין כינע רעדט מען אודאי א סך וועגן די כינעזער!

— יאָ, אין כינע! — מאַכט זי אים אָוועק מיט דער האַנט — כינע איז זייער וייט. אָבער דאָ, אין אייראָפּע, זיינען פאַראַן א סך מער יידן איידער פראַנצויזן אָדער איטאַליענער.

— ניין, אַף דער גאַנצער וועלט זיינען פאַראַן ניט מער יידן ווי די העלפט פון דער צאָל פראַנצויזן!

— אמת? — זי איז אויסער זיך — און פאַרוואָס ריידן זיי א גאַנצן טאָג וועגן די יידן? אין רעסטאָראַן וואו איך כאַפּ זיך אריין מיטאָג־צייט, שטעלט מען אָפּט אָן דעם ראַדיאָ. איז יעדן טאָג דערציילט ער, אַז די יידן זיינען שולדיק אין אַלע צרות, אַז זיי באַהערשן די וועלט, אַז די יידן זיינען די באָלשעוויקעס און די קאַפּיטאַליסטן זיינען יידן. פונקט ווי עס וואָלטן ניט געווען קיין.. וויפל זאָגסטו?... פיר הונדערט פופציק מיליאָן כינעזער אַף דער וועלט!

זי האָקט אָפּ א ווײַלע, דאַן זעצט זי זיך עטוואָס אויף:

— זאָג מיר, זשאַק, וואָס זיינען אייגנטלעך די יידן? און פאַרוואָס רודפט מען זיי מער ווי אַלעמען?

זשאַק ענטפערט ניט גלייך. וואָס זאָל ער זאָגן? ער דערלאַנגט א

בלעטער אין זיינע זכרונות ווי מען בלעטערט א בוך: דער טאטע האט געזאגט, דער רבי אפן פלעצל האט דערציילט.. דער אלטער קארל מארקס אויך... ער האט אויך געהאט א גרויע באָרד... ענלעכע בערד...

ער גופא האט דאך ארומגעזוכט אין פאריז דעם אייביקן יידישן גייסט. און אט זיינען היינט די יידן ווידער אוועקגעשטעלט געוואָרן ווי א תמצית, ווי אן עקר שבעקרים...

זשערמען האט מער ניט געוואָרט אף קיין ענטפער. א מידע האט זי זיך ארייגעגליטשט אונטער די קאלדרעס און, אנרירנדיק זשאקן בא דער קני, האט זי געזאגט מיט א פארשלאפענער שטימע:

— איך בין מיד, גיב מיר א קוש!... מאָרגן וועל איך אוועקגיין פרי און וועסט זיך קענען אויסשלאפן. זונטיק וועלן מיר קענען ליגן ביז א האלבן טאָג אין בעט.

בא די לעצטע ווערטער האט זי זיך אויסגעדרייט צו אים מיט דער פלייצע און איז אנטדרימלט געוואָרן. זשאק האט א כאפ געטאָן דאָס זייגערל פון טישל און דערזען, אז די צען מינוט זיינען שוין אריבער. ער האט שנעל אויפגעדרייט דעם ראדיאָ און געשטעלט דעם ווייזערל אף דער פאריזער סטאציע. די באלויכטענע שויב פון אפאראט האט א וואָרף גע־טאָן א שיטערן שיין אין פינצטערן צימער אריין. פונדערווייטן איז אף כוואליעס דערגאנגען א טיף ברומען. דאן האט א שטימע דערציילט פון באמבארדירטע שטעט אין ענגלאנד און פון הויכע שנייען אין רוסלאנד. דאן זיינען געקומען מעלדונגען פון אָרטיקער פאליטיק. זשאק האט געביטן די סטאציעס. מיטאמאל האט ער דערהערט:

„...דעם יידן יענקל סאקאלאָווסקי, גערופן זשאק, וואָס איז באגאנ־גען א ריי אטענטאטן קעגן דייטשע מיליטער־לייט און זיך באטייליקט אין אטענטאט אף דעם גאראזש פון בולוואר מאזשענטא...״ ער האט א דריי געטאָן דאָס רעדעלע. די שטימע איז העכער געוואָרן. זי האט א הילך געטאָן: „די פאליציי האט ארעסטירט דעם טאטן פון יענקל סאקאלאָווסקי, דעם יידן מאיר סאקאלאָווסקי. אויב דער זון וועט זיך ניט מעלדן ביז מאָרגן פארטאָג, וועט דער טאטע דערשאָסן ווערן צוזאמען מיט אנדערע פופציק משכנות...״

א צעטומלטער האט ער ניט פארדרייט דעם ראדיאָ. די הילכיקע שטימע האט אויפגעוועקט דער איינדרימלענדיקער זשערמען. זי איז אויפ־געשפרונגען מיט א געשריי.

צווייטער קאַפּיטל

אין יענעם פּרייטיק איז סאָקאָלאָווסקי געווען דעם גאַנצן טאָג אַליין אין שטוב. זיין געמיט האָט געוואַקלט צווישן האָפענונג און פאַרצווייפלונג. ביסלעכווייז האָט ער זיך באַרואיקט: וואָס זאָל מען טאָן? מען דאַרף דאַנקען גאָט, וואָס ער איז ניט אין זייערע הענט! מען וואָלט אים באַדאַרפט וואָרענען, זשאַקן, אָבער וואו זאָל מען אים געפינען? ער האָט באַשלאָסן אָפּצוואַרטן ביז העלען וועט קומען, כדי זיך מישב צו זיין מיט איר.

פֿאַרנאַכט צו איז ער געוואָרן אומרואיק. ניט העלען און ניט רחל זיינען ניט דערשינען. האָט מען זיי פאַרהאַלטן? זיי וועלן אודאי קומען אַהערצו מאַכן אַ הויז־זוכונג! ער איז אַריין אין זונס צימער און באַטראַכט די ביבליאָטעק, צי עס איז דאָרט ניטאָ קיין טרפהנע ליטעראַטור. כמעט אַלע ווערק זיינען אים געווען אומבאַקאַנט. אַף איינער פון די פּאָליצעס האָט ער באַמערקט צען גלייכגעבונדענע ביכער. עמיל זאָלאַ! — האָט ער זיך דערפרייט — אַן אַלטער באַקאַנטער! ער האָט באַטראַכט די דיקע בענדער: אַ גרויסער קאָפּ געווען דער דאָזיקער זאָלאַ: האָט אָנגעשריבן אַזויפיל ספרים און נאָך צייט געהאַט צו פאַרטיידיקן אַ יידן!...

דאַן האָט ער אַנטדעקט אַ גרויסן, פאַרעלטערטן תנ״ך, וואָס מען האָט מיטגעפירט פון פּוילן און וועלכן זשאַק האָט געהאַט געלערנט. ער האָט אַ בלעטער געטאָן. ס׳האָט אים געצויגן צו איוב. אמת, ס׳איז פּרייטיק צונאַכט, ניט קיין צוגעפּאַסטער אָוונט פאַר אַזאַ ספר, אָבער ער האָט קיינמאָל ניט געשעצט די סתם זאָגעכצן און דאָס שלינגען פון קאַפּיטלעך תהילים, וואָס דער עולם האָט געבראָכט, ניט פאַרשטייענדיק אפילו דעם פּירוש המילות. קוהלת איז עפּעס אַנדערש. פילאָזאָפיע, טיפע רעיונות. און איוב — איוב האָט געפירט אַ וכוח מיטן ריבונו של עולם גופא...

ער האָט איבערגעלייענט די ערשטע שורות וועגן גאָטספּאָרכטיקן מאַן פון לאַנד עוץ, וועמען עס זיינען געבאָרן געוואָרן זיבן זין און דריי טעכטער, און ער האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ: זי זיינען נאָך אַלץ ניטאָ: ניט רחל ניט העלען!

* * *

העלען איז אין יענעם אָוונט געשטאַנען אין אַ טונקעלן נעבן־חדר פון דער יידישער „קיך" און געוואַשן טעלער אין אַ גרויסן שיסל קאַלטן וואַסער.

די „קיך" האָט זיך געפונען אין אַ גרויסן, אַלטן הויז, אַפן וועג צווישן פּלעצל און דעם רעפּובליק־פּלאַץ. מען איז דאָרט אַריינגעקומען דורך אַ ברייטן, ברוקירטן הויף, אין וועלכן עס האָבן זיך געפונען וואַר־שטאַטן און סקלאַדן. איצט זיינען די אַלע לאָקאַלן געווען געשלאָסן. ברייטע, פאַרחושכטע טרעפּ האָבן געפירט צום רעסטאָראַן, וואָס אַפן צווייטן שטאָק. ער איז באַשטאַנען פון אַ גרויסן זאַל, וואָס איז געווען אָנגעפילט פון עק ביז עק מיט טישן און שטולן, אַ קליינעם צימערל, וואו מען האָט געקאָכט און געוואַשן די טעלער און נאָך אַ ווינציקן חדרל פון דער אַדמי־ניסטראַציע.

אַמאָל איז דאָרט געווען אַ יידישער קולטור־קלוב פאַר אַרבעטער. אין איינעם פון די צימערן איז געשטאַנען אַ ביבליאָטעק און עס זיינען דאָרט אַרומגעלעגן אַפן טיש זשורנאַלן און צייטונגען. די באַזוכער, ס'רוב שניידער, שוסטער און בייטלמאַכער, האָבן זיך גאָר שטאַרק אינטערעסירט מיט די מאַסן פון אינדיע, האָבן געוואָלט געוויס ווען, וואָס עס הערט זיך בא די קולים אין כינע, וואָס עס טוט זיך באַם וועלט־פּראָלעטאַריאַט בכלל, און וואו מיר האַלטן מיט דער וועלט־רעוואָלוציע. אין גרויסן זאַל זיינען איינגעאָרדנט געוואָרן רעפעראַטן און פאָרשטעלונגען. אין יענער צייט האָט דער בופעט פונקציאָנירט נאָר אינאָוונט: די חברים און באַזוכער האָבן דאַן געקענט קויפן אַ שטיקל מאַרינירטע הערינג מיט ברויט, אַ פּו־טער־קיכל אָדער גאָר באַשטעלן אַ הייסע גלאָז טיי מיט ציטרין.

אָבער שוין לאַנג ווי די קולטור האָט געמוזט פאַרשווינדן פון צווישן די פיר ווענט. פון דער ביבליאָטעק האָט מען אַ טייל באַהאַלטן אין די ערשטע טעג פון דער אינוואַזיע און די איבערגעבליבענע ביכער זיינען אָפּ־געפירט געוואָרן אין דער פּאָליציי. און אין דער זעלבער מאָס, וואָס די וואַרשטאַטן אין די אַרומיקע הויפן זיינען געשלאָסן געוואָרן, האָט זיך

אויסגעבריײטערט די „קיך". הונדערטער פּערזאָנען האָבן דאָ באַקומען אַן אומזיסטע זופּ באַטאָג און אין אָוונט.

העלען האָט אַרומגעריבן מיט אַ שמאַטקע דעם לעצטן טעלער, וואָס זי האָט אַרויסגעשלעפּט פון בעקן קאַלטן וואַסער, און איר דערלאַנגט דער פרוי, וואָס איז געשטאַנען דאַנעבן מיט אַ האַנטוך און אַרומגעטריקנט דאָס געפעס. איצט האָט זי געהאַט אַ קורצע פּויזע: ערשט ווען די ערשטע ריי וועט ענדיקן עסן וועט מען ברענגען נײַ געשיר צום וואַשן. זי איז צו־געגאַנגען צו דער קלײנער פּאַרטקע, דורך וועלכער מען האָט דערלאַנגט די שיסלען זופּ אין זאַל אַרײַן, און אַרויסגעקוקט צום שפּײַזנדיקן עולם.

אַלע בענקלעך זײַנען געווען באַזעצט. די טישן זײַנען געשטאַנען ענג נעבאַנאַנדער און די מענטשן האָבן קוים באַוועגט זייערע עלנבויגנס באַם לעפלען דאָס וואַרעמס. אין דער טיר, אין קאָרידאָר און אין אַלע פרײַע ווינקלען זײַנען אַרומגעשטאַנען מענטשן און געוואַרט. דער עולם איז ס'רוב באַשטאַנען פון פרויען — די מענער זײַנען אָדער געווען אין די לאַגערן, אָדער האָבן מורא געהאַט זיך צו ווײַזן אין גאַס. בפרט איז געווען געפערלעך צו גײן אין דער דאָזיקער אומזיסטער „קיך", וואָס די פּאָליציי האָט גוט געקאַנט און וואו זי האָט אָפט דורכגעפירט אַבלאַוועס. די פרויען האָבן אויסגעזען גרוי און פאַרעלטערט. אַלע האָבן זיי געטראָגן אַלטע מלבושים און געהאַט פאַרדאַגהטע פּנימער. אַ סך האָבן געהאַלטן קלײנע קינדער באַ די הענט אָדער נאָך קלענערע אין די אָרעמס.

הגם ס'איז נאָך געווען זייער פרי, ערשט אָנהויב אָוונט, האָבן שוין געוואַרט די געסט פון דער צווייטער ריי. דאָס עסן האָט דאָ קוים געקלעקט אויף צו דערהאַלטן די נשמה. גלײַך נאָכן מיטאָג איז מען אַרום הונגעריק און מען האָט זיך קוים דערוואַרט אויף דער שעה פון וועטשערע. אַנדערע זײַנען געקומען אַזוי פרי, ווײַל זיי האָבן ניט געקענט צוהערן דעם געוויין פון די הונגעריקע קינדער, וואָס זיי האָבן געטרייסט און באַרואיקט מיט דער האָפענונג, אַז באַלד וועט מען גײן עסן.

העלען האָט באַמערקט חנהלען, וואָס האָט זיך באַוועגט צווישן די טישן. ס'איז געווען דאָס זעלבע מיידל, וואָס האָט פאַרלאַנגט געלט באַ רחל סאָקאָלאָווסקין און פאַר איין וועג איר דערציילט וועגן די אַבלאַוועס פון פּאַרטאָג. אַ קלײנינקע, אַ דיקלעכע, אַ שוואַרצינקע, מיט לעבעדיקע, אויפגעוועקטע אויגן, האָט זי זיך באַוועגט איבערן עס־צימער און אומע־טום צוגעלייגט אַ האַנט: האָט אַרײַנגעגאָסן זופּ אין די טעלער, גוט אָפּגע־מאָסטן יעדע פּאָרציע און יושרדיק פאַרטיילט דעם קאַסטבאַרן „אינהאַלט"

פון מאַגערן וואָרעמס, כדי איעדן זאָל אָנקומען צוויי־דריי שטיקלעך פון די אַריינגעבראַקטע מערעלעך אָדער קרויט־בלעטלעך; האָט אָפּגעווישט די טישן, געאָרדנט דאָס געשיר און אַכטונג געגעבן, אַז מען זאָל אָפּשניידן די קופּאָנען פון די ברויט־קאַרטן. וואָרים די קיך האָט נאָר אויסגעטיילט דאָס עסן אומזיסט, קאַרטן האָבן די געסט געמוזט געבן.

אַלע האָבן זי דאָ געקענט. זי האָט צוגעוואָרפן אַ וואָרט אַף רעכטס און אַף לינקס, דאָ געטרייסט, דאָרטן זיך נאָכגעפרעגט און אינצווישן לאַנג אַריינגעטענהט וועגן פינף גראַם ברויט־קאַרטע, וואָס דער יע־נער האָט געוואָלט אַראָפּדינגען. זי האָט אַ ווײַלע אויפגעאָטעמט, זיך אַרומגעקוקט און באַמערקנדיק פון דערווייטן העלענען, האָט זי איר אַ שמייכל געטאָן. באַלד האָט זי אָנגעלאָדן אַ שטוים לײדיקע טעלער אַפן אָרעם און איז אַריין אין קיך.

די ערשטע ריי האָט געהאַלטן באַם ענדיקן און העלען האָט זיך ווידער גענומען צו דער אַרבעט. חנהלע האָט אַריינגעלייגט דאָס געשיר אין וואַסער און געוואָרפן אַ שנעלן בליק אַף העלענעס פּנים:

— ביסט מיד, העלענקע?

— אַ ביסל.

— ניט צוגעוואוינט צו שטיין אַזוי לאַנג אַף די פיס!

— ניין, אָבער כ'בין אַ גאַנצן פאַרמיטאָג געווען אונטערוועגס.

— ביסט געווען אין דראַנסי?

— יאָ, אינדערפרי.

— געווען אַ גרויסער עולם?

— יאָ. תחילת איז מען געשטאַנען אָפּגעזונדערט: פון איין זייט די אַלטע באַקאַנטע, וואָס קומען זינט חדשים, און פון דער אַנדער זייט די נייע... ביסלעכווייז האָט מען זיך אויסגעמישט.

— און באַ זשיליעטן ביסטו געווען?

— יאָ, נאָכמיטאָג. זי האָט געבעטן מיר זאָלן היינט אינאָוונט אַרויפקומען. וועסט האָבן צייט?

— איך ווייס ניט — האָט חנהלע זיך פאַרטראַכט — אפשר וועלן מיר האָבן אַ זיצונג. עס מאַכט זיך אַ געלעגנהייט איינצוקויפן עטלעכע זעק ווייסע בוראַקעס און מען מוז עס באַהאַנדלען. כ'וועל דיר זאָגן נאָך דער אַרבעט.

דאָס האָט חנהלע אַריינגעצויגן העלענען אין דער אַרבעט פון קיך. זיי האָבן זיך שוין געקאָנט פון לאַנג, מיט אַ יאָר זעקס צוריק זיינען זיי

געווען גוטע פריינט, חברטעם כמעט, נאָר פאַר דער צייט האָבן זיך זייערע וועגן צעגאַנגען און זיי האָבן זיך אין משך פון יאָרן ניט געטראָפן.

* * *

מיט אַ יאָר זעקס צוריק איז זי, קומענדיק פון פוילן, דערשינען באַ מעסיע מאיר סאָקאָלאָווסקי אין שטוב. זי האָט געשטאַמט פון זעלבן שטעטל פון וועלכן די סאָקאָלאָווסקים האָבן אויסגעוואַנדערט מיט קנאַפּע צוויי צענדליק יאָר צוריק. און ווען זי האָט זיך געלאָזן אין דער גרויסער וועלט אַריין, האָט איר טאַטע זיך דערמאָנט, אַז אין יענעם פּאַריז געפינט זיך זיינען אַ בן־עיר, מיט וועלכן ער האָט אַמאָל געהאַט גדאַוונט אין זעלבן בית־מדרש און וועלכער איז דאָרט פאַר דער צייט געוואָרן אַ מי־ליאָנער. וואָרים הגם מאיר סאָקאָלאָווסקי האָט זיך דאַן ערשט געהאַט ארויסגעצויגן פון „פּלעצל", האָט מען שוין אין זיין שטעטל, אין דער אַלטער היים, געוואוסט ניט נאָר פון אַלע גליקן וואָס האָבן אים פּאַסירט, נאָר אויך פון יענע גליקן, וואָס וועלן אים פּאַסירן בקרב הימים און מען האָט דאָרט דערציילט, אַז ער פאַרמאָגט די שווערע הונדערטער טויזנ־טער, אַז ער וואוינט אין אַ פּריצישן הויז און אַז זיינע קינדער זיינען סאַ־מע דאָקטוירים און אדוואָקאַטן. מען איז דאָרט אַפילו געווען אינפאָרמירט, אַז זיין טאָכטער העלען, וואָס איז שוין, ברוך השם, אַ כלה מיידל, האָט פּאָזירט נאַקעטערהייט פאַר אַ מאָלער און דער מאָלער האָט פאַרן בילד באַקומען אַ פּרייז פון כמה וכמה אלפים. און הגם דאָס פּאָזירן פון אַ כלה מיידל פאַר אַ מאַנספּאַרשוין איז גאָר ניט אַזוי פון די פיינע זאַכן, האָבן עס איר די קליינשטעטלדיקע יידן, מיט זייער ברייטהאַרציקן דרך ארץ פאַר וועלט זאַכן מוחל געווען: — מילא — האָבן זיי געזאָגט — פּאַריז איז דאָך ניט בויבעריק! מאַלע וואָס מענטשן פאַלט דאָרט אַלץ איין פאַר משוגעתן!... בפרט אַז מען קריגט פאַר אַזאַ ענין אַ פּרייז. און לאָמיר אַלע האָפן, אַז זי איז טאַקע אָפּגעקומען נאָר מיטן מאָלן! — האָבן ליצנים צוגעגעבן.

חנהלען איז דער ענין דוקא געפעלן געוואָרן און גאָר שטאַרק אימ־פּאָנירט. עס האָט געשמעקט מיט דער גרויסער וועלט און מיט „פרייער ליבע", ווי עס שטייט באַשריבן אין די ראָמאַנען. אין איר פאַנטאַזיע איז שוין העלען פונדערווייטנס אויסגעוואַקסן צו אַן אוואַנטוריסטישער העלדין פון איינער פון די מאָדערנע ליבע־געשיכטעס, וואָס זיינען מיט אַזויפיל דורשט פאַרשלונגען געוואָרן דורך דער יוגנט אין איר קליינעם שטעטל. דערפאַר טאַקע האָט זי מסכים געווען מיטצונעמען דעם בריוו,

הגם זי האָט כּלל ניט בדעה געהאַט אַריינצוגיין אין אַ מגע ומשא מיט די בורזשועזן פון דער גרויסער שטאָט פּאַריז, וואו עס זיינען פאַראַן רעוואָלוציאָנערע מאַסן און אַ ים מיט פּראָלעטאַריער.

דער טאַטע אירער האָט אָנגעשריבן אַ לאַנגן בריוו. נאָכן העברעישן אַריינפיר מיטן „לידידי הנכבד כמר... נ"י" און אַלע אַנדערע איידלקייטן, האָט ער ראשית כּל דערמאָנט זיין אַמאָליקן גוטן פריינט ווער און וואָס ער איז, און אַז זיי האָבן אַמאָל, בחורוויז, זיך אָנגעשכּורט אין אַ שמחת־תּורה, און אַז זיי האָבן נאָכהער יעדן שבת נאָכמיטאָג געלערנט צוזאַמען אַ שיעור. און ער האָט צוגעגעבן, אַז ער פאַרלאַנגט, חס ושלום, גאָרנישט. נאָר אָט, אַ מיידל פאָרט אַליין אין דער גרויסער וועלט אַריין, איז גוט, זי זאָל דאָרט האָבן אין דער ערשטער צייט אַ יידישע שטוב וואו אַריינצוקומען. און דערפאַר וועט אים, ר' מאיר סאָקאָלאָווסקין, דער רבונו של עולם אָפּצאָלן כּפל כּפלים!...

חנהלע איז אַרויסגעפאָרן מיט אַ קליינער וואַליזקעלע וועש, עטלעכע קליידלעך און אַ פולן בוזעם האָפענונגען און טרוימען. זי האָט זיך געפילט ווי אַ יונגער פויגל, וואָס צעפּאַכעט צום ערשטן מאָל זיינע פליגלען און לאָזט זיך שוועבן אין אומענדלעכן בלויען רוים. זי האָט געהאָפט צו קענען לערנען און אַרבעטן, געניסן פון דער קולטור און מיטהעלפן איינצופירן גערעכטיקייט אויף דער וועלט. אָבער באַלד האָט זי אָנגעטראָפן שוועריקייטן, וואָס האָבן געדריקט ווי בליי אויף אירע יונגע פליגלען.

זי האָט זיך דערפילט איינזאַם אין דער גרויסער שטאָט, וואו זי האָט ניט פאַרשטאַנען די שפּראַך און וואו זי האָט זיך אַפילו ניט געקענט באַוועגן, ווייל זי האָט געמוזט אויסרעכענען יעדן גראָשן פון די רייזע־הוצאות. געוואוינט האָט זי תּחילת אין לאַטייני שן פערטל, וואו עס האָבן געלעבט אָן אַ שיעור אָרעמע סטודענטן. זי האָט אָנגעהויבן אַריינקומען אין דער סאַנ־זשענעוויעוו ביבליאָטעק און אַפילו באַזוכט די סאָרבאָן אויף די אַלגעמיינע לעקציעס פאַרן פּובליקום.

אָבער באַלד האָט זי אויפגעהערט לערנען. זי האָט באַקומען אַרבעט, אַלס אַ „האַנט" בײַ קאָנפעקציע, אַפּן בעלוויל, און יעדן טאָג האָט זי געמוזט פאָרן צוויי שעה מיטן אונטערגרונד־באַן צו דער אַרבעט און צוריק. דאָרט, אַפּן בעלוויל, האָבן זיך געפונען די קליינע וואַרשטאַטן פון די יידישע היים־אַרבעטער, וואו מען האָט געקענט באַשעפטיקט ווערן אויך אין „אַרבעטס־פּאַפּירן", און אַלע גרינע זיינען דאָרט פאַרשלונגען געוואָרן.

אין עטלעכע חדשים ארום האָט זי זיך אינגאַנצן איבערגעצויגן אין יענעם קוואַרטאַל.

זי איז עטלעכע מאָל איינגעלאָדן געוואָרן צום עסן צו די סאַקאַלאָווסקיס. רחל האָט זיך באַמיט צוצוטוליען דאָס מיידל, „וואָס איז איינזאַם ווי אַ שטיין אין דער גרויסער שטאָט". אינדערצאמתן האָט שוין חנהלע אָנגעהויבן באַקומען באַקאַנטע און פריינט: זי פלעגט זיך ארויפכאַפּן אין דער „קולטור־ליגע", וואו מען האָט געקענט לייענען אַ יידישע צייטונג און הערן רעפעראַטן אויף אַקטועלע טעמעס, איז געגאַנגען אין נאָדל סינדיקאַט, וואו עס זיינען גראָדע פאָרגעקומען שטורמישע וואַלן מיט צוויי היימישע ליסטעס פון קאָמוניסטן און „בונד", און איז געקומען אויף אונטערנעמונגען לכבוד יונגע, יידישע שרייבער, וואָס האָבן געמוזט ארויסגעבן זייערע ביכער אויפן אייגענעם חשבון און האָבן אַזוי אַרום אויסגעשלאָגן די הוצאות פון דרוק. און קיינער בײַ די סאַקאַלאָווסקיס האָט ניט געוואוסט, אַז דאָס מיידל קומט דאָרט ארויף צוליב זשאַקן.

אין די ערשטע וואָכן אירע אין פּאַריז האָט איר זשאַק אַמייסטן מקרב געווען. ער האָט געזען אין איר יענע ווייטע, כמעט לעגענדאַרע היים פון וועלכער טאַטע־מאַמע שטאַמען. געגוויגט צו העלפן שוואַכערע און בלאָנדזשענדיקע, האָט ער זיך גלייך געפילט פאַרפליכטעט אויסצושטרעקן איר אַ האַנט. שוין בעת איר ערשטן באַזוך אין זייער שטוב, האָט ער באַם אָוונטברויט באַמערקט איר הילפלאָזיקייט אין מאַנעווירן מיט גאָפּל־מעסער. ווען דאָס עסן איז געווען געענדיקט, האָט ער זי אַ פרעג געטאָן:

— איר קענט דאָך ניט קיין פראַנצויזיש, מאַדמואַזעל?

זי האָט די גאַנצע צייט ניט געקוקט אין זיין זייט. איצט האָט זי אויפגעהויבן אויף אים אַ פּאָר טיפע, שוואַרצע אויגן און שטאַמלענדיק געענטפערט:

— ניין... כמעט גאָרנישט!... — און זי האָט דערפילט ווי איר האַרץ הויבט אָן צו קלאַפּן האַסטיקער.

— אויב איר ווילט וועל איך מיט אייך לערנען.

— איך האָב ניט קיין ביכער! — האָט זי כמעט ווי אָפּגעשטויסן זיין פאָרשלאָג.

— ס'איז גאָרנישט, איך וועל שוין שאַפן ביכער! וועל בעטן בײַ מיינע חברים.

אַהיים איז זי אין יענעם אָוונט, איינער פון אירע ערשטע אין פּאַר־

ריז, געגאַנגען צופוס. דער סעבאַסטאָפּאָל־בולוואַר איז פאַרפּלייצט געווען מיט מענטשן און ליכט. זי האָט געפילט אַ ווייטעקלעכע בענקשאַפט און זי האָט געוואוסט, אַז מיט יענעם האַסטיקן קלאַפּן פון איר האַרצן האָט זיך אָנגעהויבן די גרויסע ליבע פון איר לעבן. זשאַק, וואָס איז דאָ אויפגעוואַקסן, האָט פאַרקערפּערט אין אירע אויגן די גרויסע וועלט, מיט וועלכער זי האָט געמאַכט די ערשטע באַקאַנטשאַפט.

זיי האָבן געלערנט עטלעכע מאָל אַ וואָך אין זשאַקס צימער, וואָס האָט אימפּאָנירט חנהלען מיט זיין שרייב־טיש און לאַנגע פּאָליצעס ביכער. זיצנדיק דאָרט און הערנדיק זיינע דערקלערונגען פון דער פראַנצויזישער גראַמאַטיק, האָט זי געפילט אין איר ברוסט דעם גרעאַנגל פון האָפענונג און פאַרצווייפלונג. זי האָט זיך שטאַרק פאַרויטלט, בויגנדיק דעם ערשטן רעגולערן צייט־וואָרט: איך האָב ליב, דו האָסט ליב, ער האָט.... און דאַן האָט ער מיט איר געלערנט די אומרעגלמעסיקע צייט־ווערטער און איר געמאַכט אַ רשימה פון ביכער, וואָס זי האָט געדאַרפט לייענען, כדי זיך צו באַקענען מיט דער היגער ליטעראַטור.

אָבער חנהלען איז עס געווען ווייניק. זי האָט געטרוימט, אַז ער וועט זי איינלאַדן אַף אַ שפּאַציר, זיי וועלן צוזאַמען באַזוכן דעם „מאָנמאַרטר”, זיי וועלן שפּאַצירן לענגאויס די טונקעלע ברעגן פון דער סען און דאַן — דאַן וועט זי אַף זיין ערשטן וואונק אים אָננעמען פאַר אַ האַנט, אים פירן אין איר קליינעם צימערל, וואָס אַפן זעקסטן שטאָק פון איר ביליקן האָטעל און אים אָפּגעבן מיט טרערן און פרייד איר מיידלשן קערפּער.

זשאַק האָט כמעט ניט באַמערקט די פאַרבאָרגענע בענקשאַפט פון אירע בליקן און דאָס לעכצן פון איר קערפּער. ער איז אין יענעם יאָר געווען צופיל פאַרנומען מיט זשערמענען און מיט דעם פּאָליטישן אויפברויז פון דער שטאָט. העלען האָט זי עטלעכע מאָל באַגלייט צום אונטערגרונד־באַן און זי אַרויסגעפירט זונטיק אין לוווּר, וואו זי האָט איר געלערנט צו אונטערשיידן צווישן די בילדער פון רענעסאַנס און מאָדערנער מאָלעריי. דאַן איז חנהלע פּלוצלונג פאַרשוואונדן און אין משך פון יאָרן זיך מער ניט געמאָלדן צו די סאָקאָלאָווסקים.

אַפן בעלוויל האָט זי זיך אונטערגעטונקט אין דער כוואַליע פון פּאָליטישער עמיגראַציע, וואָס האָט דאַן געשטראָמט פון גאַנץ אייראָפּע צו דער פראַנצויזישער הויפּטשטאָט, און געשאַפן אַן אייגנאַרטיקע סביבה אין די קליינע, ס׳רוב אומלעגאַלע, האָטעלעכלעך און קלובן. אין דער יידי־

שער קולטור־ליגע, וואו זי איז ארויפגעקומען און געווארן אַן אַקטיוויסטקע, האָט זי געצויגן אַף זיך די אויפמערקזאַמקייט: די הויט פון איר פּנים איז געווען פריש און צאַרט און אירע אויגן האָבן אָפּגעשפּיגלט די בענקשאַפט פון קליינשטעטלדיקע פאַרנאַכטן. באַלד האָבן זיך געפונען אַף איר אַ סך בעלנים.

זי איז געווען אויסוויילעריש. אין האַרצן האָט זי אַלץ געטראָגן די ניט־געזעטיקטע לײַדנשאַפט. באַלד האָט זיך געפילט דערוואַקסענער פאַר זשאַקן: זי האָט געאַרבעט אין אַ וואַרשטאַט און געוואוסט פון סעזאָנען און שטרייקן, זי איז געווען זעלבסטשטענדיק און געמוזט זאָרגן פאַר דירה־געלט און עסן, און זי האָט זיך אינטערעסירט מיט ליבע און לעבן מיט די לעצטע נײַעסן פון דער זיך כסדר בײַטנדיקער פּאָליטישער ליניע פון יענע טעג. אָבער צוזאַמען מיטן דאָזיקן, פּלוצלימדיקן, רײַף ווערן איז אויך געשטיגן די בענקשאַפט נאָך יענעם ערשטן, וואָס זי האָט איצט אויסגעמיטן צו זען.

איינער פון אירע פאַרערער איז געווען עקשנותדיקער און אויסגעהאַלטענער ווי די אַנדערע. דאָס איז געווען יאָסל דער שטריקער. ער איז יעדן טאָג ארויפגעקומען אין קלוב און זי אָפּגעוואַרט בײַם אַרויסגיין, כּדי זי צו באַגלייטן אַהיים. ווען חנהלע איז אַרײַן אין דער ביבליאָטעק־קאָמיסיע, האָט ער אפילו אָנגעהויבן לייענען ביכער און האָט זיי געביטן יעדן צווייטן אָוונט. איינמאָל, אַ זונטיק, האָט ער זי אַרויסגעפירט ווײַזן פּאַריז. ער איז מיט איר געגאַנגען אַף די עליזייער פעלדער, און זיי זײַנען אָפּגעשטאַנען אין די „אינוואַליד", וואו זיי האָבן אָנגעקוקט עטלעכע אַלטע האַרמאַטן און נאַפּאָלעאָנס קבר. חנהלע האָט די גאַנצע צײַט געקוקט און געשוויגן, און יאָסל האָט כסדר געכאַפּט התפּעלות פון זײַן פּאַריז:

— בײַ אײַך אין שטעטל האָט איר אויך אַ היסטאָרישן מוזיי, וואָס? בײַ אײַך איז אודאי אויך פאַראַן אַ לוווּר, אַה?...

און געזאָגט האָט ער עס מיט אַזאַ טאָן, ווי ער וואָלט איר געגעבן אין נדן גאַנץ פּאַריז מיט דער קירכע פון „הייליקן האַרץ", מיט אַלע מוזעאומס און מיט דעם אייפעל־טורעם אַלס צוגאָב. ער איז טאַקע אַרויפגעפאָרן מיט איר צום שפּיץ אייפעל־טורעם און קוקנדיק פון דאָרט אַף דער שטאָט, וואָס איז געלעגן צופוסנס, האָט ער מיטאַמאָל אָנגעהויבן רײדן פון דער איינזאַמקייט, וואָס אַ יונגער מענטש פילט אין דער פרעמדס און ווי געזוכט אַ טרייסט אין אירע טיפע, פאַרטראַכטע אויגן.

דאָן האָבן זיי געגעסן צוזאַמען אָוונטברויט אין ליִנקן רעסטאָראַן

„די נייע פאַמיליע" און יאָסל האָט באַשטעלט דעם גאַנצן מעני, מיט פאַר־שפייזן פון מאַיאָנעז־אייער און מיט קעז צום סוף. (פינף פראַנק מיט 25 סאַנטים אויסער טרינק־געלט). אַזוי ווי זי איז נאָך ניט געווען געוואוינט צום זויערלעכן וויין, האָט ער אויסגעטרונקען אויך איר חלק, וואָס האָט ממילא געהערט צום מאָלצייט, און דאַן האָט ער זיך דערקלערט אין ליבע. נאָכהער זיינען זיי געגאַנגען אין קינאָ און ווען די בילדער זיינען געוואָרן זייער אינטערעסאַנט, האָט ער אָנגענומען איר האַנט, וואָס זי האָט גע־לאָזן אין זיינער. שפּעט נאָך האַלבער נאַכט האָבן זיי זיך געזעגנט בײַ דער טיר פון איר קליינעם האָטעלכל, וואו ער האָט איבערגעחזרט זיין ליבע־דערקלערונג. פּלוצלונג האָט ער אַ פרעג געטאָן:

— אפשר קען איך אַרויפגיין?

— די פּאַרטיערין וועט דערהערן! ס'וועט זיין אומאַנגענעם!

יאָסל האָט געוואוסט, אַז אַזאַ מין ענטפער איז שוין אַ סימן פון לעצטן ווידערשטאַנד און ער האָט געזאָגט:

— אָה, כ'וועל גיין אויף די שפּיץ פינגער!

אויבן האָט זי נאָך פּרובירט אים ווידעראַמאָל אַוועקצושיקן, אָבער איצט האָט ער אַרגומענטירט:

— די פּאַרטיערין וועט דערהערן! עס וועט זיין אומאַנגענעם!

— וועסט גיין אויף די שפּיץ פינגער! — האָט זי אַ שמייכל געטאָן.

און ער האָט זי געקושט אויף די שמייכלענדיקע ליפּן, און איז פאַרבליבן איבער נאַכט. נאָך אין זעלבן זומער האָבן זיי זיך אַריינגעקליבן אין אַ קליינער דירהלע פון אַ צימער מיט אַ קיך.

אין קומענדיקן ווינטער איז יאָסל אַוועק קיין שפּאַניע און חנהלע איז ווידעראַמאָל געבליבן אַליין. באַנאַכט האָט זי טיילמאָל געוויינט און בײַטאָג האָט זי שטאָלצירט צו זיין אַ ח ב ר ט ע פון אַ העלד. מיט מער ענערגיע און געטריישאַפט האָט זי זיך אַ וואָרף געטאָן אַרבעטן אין די פאַרשידענע קאָמיטעטן.

* * *

העלענען האָט זי ווידער געטראָפן מיט אַ חודש צוריק, בײַ די טויערן פון לאַגער דראַנסי. טראָץ די טרויעריקע אומשטענדן האָבן זיי זיך ביידע דערפרייט. זיי זיינען געשטאַנען ווי גלייכע קעגנאיבער דעם זעלבן גורל.

— האָסט דאָ עמעצן? — האָט געפרעגט חנהלע.

— מיין מאַן.

— האָסט חתונה געהאַט?

— יאָ. און דו האָסט דאָ אויך עמעצן?

— ניין!... ס'הייסט איך האָב געבראַכט אַהערצו עטלעכע פּאַקעטן פון קאָמיטעט.

— ס'וועט אַמאָל נעמען אַ סוף צו די דאָזיקע לאַגערן? — האָט זיך געקלאָגט העלען.

— נאָר ניט פאַרלירן דעם מוט! אונדזער טאָג וועט נאָך קומען... איך וואַרט שוין מער ווי דריי יאָר, עס זאָל נעמען אַ סוף.

— דריי יאָר? נאָך פאַרן קריג?

— יאָ, שוין דריי יאָר! און איצט האָבן זיי אַוועקגעשיקט מיין מאַן קיין אַפריקע.

— דיין מאַן? האָסט חתונה געהאַט? און ביסט קיינמאָל ניט גע־קומען דערציילן. ווי אַ שטיין אין וואַסער פאַרשוואונדן!

— וואָס איז דאַן געווען צו דערציילן? מיר זיינען געווען פאַרשי־דענע מענטשן...

— און ווי אַזוי האָבן זיי אים פאַרשיקט קיין אַפריקע? פון פּאַריז?

— אָה, ניין! ס'איז אַ לאַנגע געשיכטע!... ער איז געווען אין שפּאַ־ניע, אין בירגער־קריג, און קומענדיק צוריק האָבן זיי אַלע אויסלענדער פון די „אינטערנאַציאָנאַלע" איינגעשפּאַרט אין לאַגערן.

— יאָ, זשאַק האָט אונדז דאַן דערציילט.

חנהלע האָט געוואָרפן אַ פאַרשנדיקן בליק אויף העלענען, האָט אָבער גאַרנישט געפרעגט און אין אַ ווײַלע אַרום ווייטער דערציילט:

— מיין מאַן איז געווען אין לאַגער פון אַרזשעלעס. מען איז גע־לעגן אויפן נאַסן שטרוי און מען האָט געהונגערט. צוויי מאָנאַטן פאַר דער מלחמה איז ער פון דאָרט אַנטלאָפן.

— און זיי האָבן אים געכאַפּט?

— ניין! ווען ס'איז אויסגעבראָכן דער קריג, האָט ער זיך פרייוויי־ליק אַנגאַזשירט אין פרעמדן־באַטאַליאָן פון דער פראַנצויזישער אַרמיי. געדענקסט, אַלע אויסלענדישע יידן האָבן זיך דאַן אַנגאַזשירט. קיין „פּאַ־פּירן" האָט מען דערצו ניט באַדאַרפט, זיי האָבן דאַן גענומען אַלעמען!... אַפריער איז ער געווען אין פּאַריז. זיך אויסבאַהאַלטן, פאַרשטייט זיך. דאַן איז ער אַוועק אין דער קאַזאַרמע, איז געווען אויפן פראָנט, האָט מיטגע־מאַכט דעם ריקצוג און זיך געגאַנגען דעמאָביליזירן אין טולוז. האָבן זיי באַ יעדן אויסלענדישן פרייוויליקן פאַרלאַנגט באַ דער דעמאָביליזאַציע כשרע פּאַפּירן. און אַזוי ווי ער האָט ניט געהאַט קיין „קאַרטע", האָבן זיי

אים אוועקגעשיקט גלייך פון דער קאזארמע פון די פרייוויליקע אין שטראַף־לאַגער פון ווערנע.

— באַ די פירענייען?

— יאָ! און פון דאָרט האָבן זיי אָנגעהויבן איבערצושיקן קיין אַפ־ריקע, צום בויען די אייזנבאַן־ליניע דורך סאַהאַרא מדבר. קיין בריוו קו־מען ניט, אָבער ווי מען הערט פאַלן דאָרט די מענטשן ווי די פליגן...

— מיין גאָט, ווער ווייסט וויפל עס וועלן דאָס אַלץ איבערלעבן!

— מיר מוזן האָפן און טאָן וואָס מיר קענען. אונדזער טאָג וועט קומען! אין רוסלאַנד האָבן זיי שוין געכאַפּט דעם ערשטן קלאַפּ. דאָ וועט עס אויך קומען.

זיי זיינען צוזאַמען געפאָרן צוריק אין שטאָט. באַם געזעגענען זיך האָט חנהלע געזאָגט:

— הער זיך איין, העלענקע, דו קענסט מיר געבן עפּעס געלט? ניט פאַר מיר, פאַר אונדזער „קיך".

— דו אַרבעטסט אין אַ יידישער קיך?

— יאָ, אַף די סאַנטיע... אָן דעם וואָלטן די פרויען אויסגעגאַנגען פון הונגער. געלט פון אויסלאַנד קומט אָן שווערלעך, מוזן מיר זאַמלען אַפן פּלאַץ. און אונדזער עולם האָט ניט קיין גראָשן באַם לייב און לעבן.

זי האָט געגעבן חנהלען עטלעכע צענדליק פראַנק:

— ס'איז אַזוי ווייניק! אפשר קען איך טאָן עפּעס אַנדערש?

— וואָס קענסטו טאָן?

— אַרבעטן אין דער קיך!

— אויב וועסט קענען, וואָלט געווען גוט. ביסט דאָך אַ פראַנצויזין! באַ אונדז זיינען כמעט אַלע פון „אונדזערע יידן". אַ פראַנצויזישער ייד איז אַפילו היינט אַ קנאַפּער יחוס, אָבער טיילמאָל ווען עס קומט פראַנ־צויזישע פּאָליציי...

צומאָרגנס האָט איר חנהלע געלערנט ווי מען וואַשט טעלער אין קאַלטן וואַסער און אָן זייף. בשעת מעשה האָט זי געפרעגט:

— דו האָסט דאָך באַקאַנטע צווישן פראַנצויזישע יידן, אמת?

— אַ ביסל. די מאַדמואַזעל זשיליעט באַר, צום ביישפּיל.

— מיר מוזן קריגן פאַרבינדונגען צו זיי. זיי גייט עס אויך ניט איבעריקס גוט, אָבער עפּעס מער געלט פאַר אונדז האָבן זיי נאָך. מיר דאַרפן אַ סך!

— פאַר דער קיך?

— פאַר דער קיך און פאַר דעם „קאָמיטעט פאַר דראַנסי" — מיר מוזן דאָרט אַריינשיקן עסן, אַנישט גייען די מענטשן אויס פאַר הונגער. און אונטערשטיצונג פאַר די פרויען פון די אינטערנירטע. און די פרויען פון די קריגס־געפאַנגענע. די רעגירונג זאָרגט זיך ניט פאַר די פרויען פון די יידישע פריזוויליקע, הגם דאָן האָט מען צוגעזאָגט הרים וגבעות!

זי האָט איבערגעהאַקט, האָט באַטראַכט אַ ווײַלע העלענען און צו־געגעבן:

און מיר דאַרפן האָבן נאָך געלט! וואָרים פון די אַלע ענינים וועלן מיר נאָך אויך צו קיין תכלית ניט קומען...

— דו אַרבעטסט דאָרט אומעטום? אין די אַלע קאָמיטעטן?

— ניט אין אַלע. אָבער מען מוז אומעטום צולייגן אַ האַנט. מיר האָבן אַזוי ווייניק מענטשן, איעדער איז פאַרנומען מיט זיינע פּערזענ־לעכע צרות!

— האָסט זיך שטאַרק געענדערט, חנהלע. איך געדענק ווען דו ביסט אַהערצו געקומען: אַ פּראָווינציעלע, ראָמאַנטישע מיידל! אַצינד ביסטו אַריינגעוואַקסן אין היינטיקן פּאַריז מער פאַר מיר.

— די ראָמאַנטיק איז גיך אויסגערונען. פאַר מיר איז פּאַריז גע־ווען דער גרויער „בעלוויל", דער וואַרשטאַט, וואו מען האָט אין סעזאָן געאַרבעט צוועלף שעה און די האַפענונג, אַז מען וועט ווען עס איז קענען געניסן פון דער קולטור. מען האָט געמוזט צולייגן אַ האַנט!

* * *

מאַדמואַזעל זשיליעט האָט נאָך אַלץ געוואוינט אין דער זעלבער דירה, זי האָט אַרויפגעפירט העלענען אין אויבערשטן צימער:

— דאָרט שיינט לכל הפחות די זון. אונטן איז קאַלט, הינט צו טרייבן!

— דו הייצסט אײַנגאַנצן ניט?

— ווייסט דאָך, אַז איך בין ניט קיין בעל־תכלית. די 50 קילאָ קוילן, וואָס מען האָט היינטיקן ווינטער באַקומען, האָב איך אויסגעברענט מיט איין קלאַפּ. אַצינד זיץ איך אַ גאַנצן טאָג אין מאַנטל.

דורך די גרויסע גלעזערנע שויבן פון אַטעליע האָט אַריינגעשיינט אַ העלע, ווינטערדיקע זון, וואָס האָט קנאַפּ וואָס געוואַרעמט. העלען האָט זיך אַרומגעקוקט:

— זינט איך בין דאָ געווען דאָס לעצטע מאָל, איז אָפּגעקומען אַ היפּשע צאָל בילדער!

— זיי צעקריכן זיך!
— דו פאַרקויפסט?
— אַ ברירה האָט מען?! באַ קלאָרן האָט מען אַלץ קאָנפיסקירט. איך מוז אַצינד אַפּילו אונטערשטיצן די משפּחה!

העלען האָט אָנגעהויבן דערציילן וועגן חנהלען, וועגן דער נויט אין די מזרח־קוואַרטאַלן און דער הילף, וואָס איז נויטיק צו שאַפן. זי האָט זיך באַמיט צו ריידן איינפאַך, אָן פּאַטאָס, אָבער איר שטימע האָט מאָ־מענטנווייז געציטערט.

— ס'איז פון דער קיך אַף ריי־סאַנטיע? — האָט זשיליעט זי אי־בערגעהאַקט אינמיטן.

— יאָ. האָסט געהערט פון זייער אַרבעט?

— זיכער! באַ אונדזערע פראַנצויזישע יידן ווייסט מען היינט גענוי וועגן דער יידישער אַרבעט אַפן בעלוויל און אַפן פּלעצל.

— אַף דעם האָב איך זיך ניט גערעכנט.

— אַף אַ סך זאַכן האָבן מיר זיך ניט גערעכנט. היינט איז אין אונ־דזערע קרייזן אַ „האָסע" אַף בעלווילער יידן, ממש אַ רענדל אָן אָסט־ייד!

— וואָס איז דאָ פּלוצלונג דער יחוס?

— יענע איינגעוואַנדערטע זיינען היינט די מאָראַלישע שוץ פאַר אונדזערע אַסימילירטע יידן: ראשית זיינען זיי אַ באַווייז, אַז יידן זיינען געווען אַרבעטער; צווייטנס: אַז דאָס יידישע פאָלק האָט געהאַט אַן איי־גענע קולטור און דריטנס: זיי באַטייליקן זיך שטאַרק אין דעם ווידער־שטאַנד. אַז מען הערט די היגע ראַדיאָ, דערמאָנט מען זיך אָן זיי און זיי דינען איינעם פון אַ הכחשה און ווי אַ טרייסט.

זי האָט אָנגעהויבן אויספרעגן וועגן חנהלען און צום סוף געזאָגט:

— ווילסט אַרויפקומען צו מיר מיט איר צוזאַמען?

— איך וועל זען. כ'ווייס ניט צי זי וועט האָבן צייט. זי אַרבעט אין אָן אַ שיעור קאָמיטעטן

— קום אַרויף ווען ניט איז. נאָך דער אַרבעט, אפשר?

— כ'ווייס ניט צי עס וועט זיין גוט. זי קומט דאָך אין פאַרשידענע קרייזן. פּאָליטיק... מען ווייסט היינט ניט וועמען „זיי" האָבן אַלץ אַפן אויג.

— מאַכט ניט אויס. מיט פּאָליטיק וועל איך זיך שוין מסתמא ניט פאַרנעמען ביזן סוף פון מיינע יאָרן, אָבער מורא האָבן וויל איך היינטיקע צייטן ניט.

— גוט, מירן ארויפקומען.

— טעלעפאָניר מיר פריער — האָט געבעטן זשיליעט — איך וועל איינלאַדן מיין ברודער אויך.

— וועלכן ברודער?

— קלאָדן, פאַרשטייט זיך. איך האָב נאָר איינעם.

— ווילסט איינלאַדן צוזאַמען קלאָדן מיט חנהלען?

— פאַרוואָס ניט?

— ווייל ער האָט אַמאָל געקענט הערן ריידן פון אַלץ אין דער וועלט אויסער פון יענע יידן, וואָס „פאַרפלייצן פראַנקרייך און ברענגען צושלעפּן די געטאָס קיין פּאַריז".

— און וואָס נאָך? — האָט געפרעגט זשיליעט האַלב אין שפּאַס און האַלב אַרויספאָדערנדיק — ער האָט געזאָגט נאָך אַ סך זאַכן! ער האָט געהאַלטן, אַז דאָ, וועט עס בשום אופן ניט פּאַסירן און אַז די היגע אַנטי־סעמיטן מיינען נאָר די רומענישע און פּוילישע יידן, וואָס האָבן אַהער פאַרשלעפּט דעם געטאָ־גייסט, אַ באַרבאַרישן זשאַרגאָן און די ווילדע מנהגים פון מזרח. און אייך אַלעמען, אויך די דאָ־הי געבאָרענע, האָט ער געהאַלטן פאַר פּוילישע.

— דאָס האָב איך ניט געהערט פון אים!

— טאַקע דערפאַר! פאַרשטייסט, אַז אַ ייד איז פאַר פופציק יאָר געקומען אַהערצו, האַלטן זיך שוין זיינע קינדער פאַר אמתע פראַנצויזן און זיי קוקן אַף יעדן איינעם, וואָס איז געקומען דרייסיק יאָר שפּעטער ווי זייער טאַטע, ווי אַף אַ פרעמדן, מיט וועלכן זיי האָבן גאָרנישט בשותּפות־דיקעס. זיי האָבן געמיינט, אַז צוואַנציק יאָר שפּילן אַ ראָלע אין דער גע־שיכטע! אָבער קלאָד האָט זיך פאַר דער צייט געענדערט און אַצינד קען ער עפּעס לערנען.

— גוט! — האָט העלען זיך עטוואָס אָנגעכמורעט — אָבער דאַרפסט זען מאָביליזירן אויך אַנדערע. ווייל חנהלע האָט מיר אָנגע־זאָגט, איך זאָל ניט סתם בעטן באַ דיר געלט, נאָר טאַקע זען דיך ריכטיק מאָביליזירן אין דער אַרבעט.

— מאָביליזירן גאָר?

— אַזוי רעדט זי. אָן דעם גייט עס באַ איר ניט. די קלענסטע אַר־בעט הויבט זיך באַ איר אָן מיט „מאָביליזאַציע"!

זשיליעט האָט אַ שמייכל געטאָן. דאַן האָט זי ערנסט געזאָגט:

— אפשר איז עס גאָר ניט אַזוי קאָמיש. אָט נעם די פראַנצויזן:

זיי זיינען געווען גרויסע סקעפּטיקער לגבי אָרגאַניזאַציעס און פּאָליטי־קעריי, און בפרט לגבי דעם האַקן אַ טשייניק מיט פּאַטעטישע פראַזן. און היינט — אַז צוויי פראַנצויזן פאַרזאַמלען זיך און הערן ענגלישן ראַדיאָ, רופט זיי עס: קאַמף קעגן די פיינט פון דעם פאָטערלאַנד! ווער רעדט שוין ווען זיי שמירן אָן אַף אַ וואַנט: נידער מיט די דייטשן!

פאַרן אַוועקגיין האָט העלען ווידעראַמאָל דערמאָנט:

— ווילסטו ניט פאַרגעסן כאַפּן אַ שמועס מיט דיינע באַקאַנטע?! מיינסט, אַז זיי וועלן זיך אָפּרופן?

— זיכער! כ'האָב דאָך דיר געזאָגט, אַז דער פּרעסטיזש פון די חנהלעד איז קאַלאָסאַל געשטיגן אין זייערע אויגן. מענטשן, וואָס אַסי־מילירן זיך זוכן שטענדיק גרויסע אילוזיעס.

— אַלע מענטשן זוכן אילוזיעס!

— אָבער אַסימילאַנטן זוכן די גרויסע אילוזיע אויסער דעם איי־גענעם איך! זיי פאַרלאָזן זיך אַף יענעם: אַף דער פראַנצויזישער קולטור, אַף דער דייטשער, אַף דער האָנאָלולער... היינט, ווען דאָס פּרעמדע האָט געפּלאַצט, זיינען זיי נתפּעל פון די גייסט פון די „בעלווילער", וואָס האָבן זיך בעסער און שנעלער אָרגאַניזירט, וואָס האָבן ניט פאַרלאָרן זייער מוט. יענער „גייסט פון די מזרח געטאָס" איז איצט דער סימבאָל פון מאַרטי־רערטום און אויסגעהאַלטנקייט אין זייערע אויגן. דערפאַר וויל איך אויך, אַז קלאָד זאָל זיך טרעפן מיט חנהלען. פאַר אים זיינען די געשעעניש געווען אַ מאָראַלישער קלאַפּ, וואָס האָט אויפגעטרייסלט און דערנידע־ריקט.

— גוט — האָט שטיל מסכים געווען העלען.

זשיליעט האָט איר אַריינגעקוקט טיף אין די אויגן. דאַן האָט זי זיך אויפגעהויבן פון שטול און שפּאַנענדיק איבערן זאַל, האָט זי מיטאַמאָל אַ פרעג געטאָן:

— האָסט נאָך אַלץ ניט פאַרגעסן?

בעת זייער ערשטן צוזאַמענטרעף האָט קלאָד זיך אַמייסטן אינטע־רעסירט פאַר חנהלען. תחילת האָט ער זי באַטראַכט נייגעריק און אויפ־מערקזאַם ווי אַן עקזאָטישן, אויסערגעוויינלעכן באַשעפעניש. באַלד האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז חנהלע אָריענטירט זיך בעסער פאַר אים ניט נאָר בנוגע די שטימונגען צווישן אַרבעטער, נאָר אויך אין דער אַלגעמיינער אַטמאָספער פון לאַנד: די איינשטעלונג פון כלערליי פּאָליטישע גרופּירונ־

גען, די צוזאַמענאַרבעט פון „רעכטע" און די ידיעות פון אויסלאַנד, וואָס האָבן זיך אַריינגעפילטערט אַף פאַרשיידענע אומוועגן.

— ווי לאַנג זיינט איר דאָ אין לאַנד? — האָט ער זי פאַרוואונדערט געפרעגט.

— אַרום פינף יאָר. איר וואונדערט זיך אודאי וואָס איך רייד נאָך אַלץ אַ שלעכטן פראַנצויזיש? ס'איז מיר קיינמאָל ניט אויסגעקומען צו אַרבעטן מיט פראַנצויזן. שטענדיק אין די היים־וואַרשטאַטן מיט גרינע.

— פאַרוואָס?

— ווייל איך האָב ניט געהאַט קיין אַרבעט־פאַפּירן.

— און ווען מען כאַפּט אייך בא דער אַרבעט?

— וואָלט מען מיך אַרויסגעוואָרפן איבער דער גרענעץ, קיין בעלגיע, צום ביישפּיל, און פון דאָרטן צוריק און ווידעראַמאָל אַהין.

— כ'האָב קיינמאָל ניט געקלערט — האָט געזאָגט קלאָד — אַז אין אונדזער, אַמאָליקן פראַנקרייך האָבן מענטשן געלעבט אין אַזאַ לאַגע.

— איך בין נאָך געווען פון די גליקלעכע! — האָט אַ שמייכל געטאָן חנהלע — אַנדערע האָבן בכלל געלעבט אומלעגאַל, ס'הייסט אָפיציעל האָבן זיי בכלל ניט געלעבט...

— און פאַרוואָס זיינען זיי געלאָפן אַהערצו אומלעגאַל?... אייגנטלעך ווייס איך איצט פאַרוואָס. אודאי, איר האָט שוין אַפריער פאַרזוכט דעם טעם פון די היינטיקע צייטן!

חנהלע האָט די גאַנצע צייט געהאַט אין זינען די פּראַקטישע צוועקן און פאַרפירט דעם שמועס וועגן דער קיך.

— איר קריגט אויך געלט פון אויסלאַנד? — האָט געפרעגט קלאָד.

— עס קומט אָן אַ ביסל פון יענער זייט ים. אָבער אַז אַמעריקע וועט אַריינגיין אין קריג, וועלן מיר זיין אָנגעוויזן אַף אייגענע כוחות!

— אין די אויגן פון די אַמעריקאַנער יידן זיינען מ י ר איצט די „מזרח־יידן". אמת, זשיליעט? — האָט ער זיך געווענדעט צו דער שוועסטער.

— זיכער, אויב זיי קלערן מיט דער זעלבער פּיקציע, וואָס מיר.

אין אַ ווייַלע אַרום האָט זי צוגעגעבן: — אייגנטלעך זיינען עס צוויי פּיקטיווע באַגריפן, וואָס באַגרענעצן שטענדיק דאָס דענקען פון מענטשן: צייט און אָרט.

* * *

פון עס־זאַל איז דערגאַנגען אַ געריוש פון באַוועגטע טישן און בענק. חנהלע איז אַרויסגעלאָפן מיט שנעלע טריט. באַלד האָט מען דערהערט איר שטימע, וואָס האָט געמאַכט אָרדענונג אין זאַל. העלען האָט זיך גענומען שווענקען די טעלער. זי איז געווען מיד און זיך קוים געהאַלטן אויף די פיס. דער טאָג האָט זיך געצויגן ווי אַ קאָשמאַר: פון אינדערפרי אָן איז זי אַרומגעלאָפן. זינט צוויי טעג האָט זי נאָר געזען פרויען, וואָס האָבן דאָרט געהאַט זייערע זין אָדער מענער, און אַלע האָבן נאָר גערעדט פון די פינף און צוואַנציק משכנות. זי האָט אַ קלער געטאָן וועגן די עלטערן און זיך דערמאָנט אָן זשאַקן, און ס׳איז איר איינגעפאַלן, אַז חנהלע וואָלט געקענט זיך נאָכפרעגן וועגן אים. זי אַרבעט דאָך ניט נאָר אין קיך, זי קומט אין פאַרשידענע קרייזן, איז אפשר וואָלט זי עפּעס געקענט דערגיין?

— ס׳איז ניט ריין ווי עס באַדאַרף צו זיין, דער האַנטוך וועט צו גיך שמוציק ווערן!

רבקה, וואָס איז געשטאַנען דאַנעבן און אָפּגעטריקנט, האָט איר אויסגעשטרעקט אַ טעלער אויף צוריק און זי אַרויסגעריסן פון אירע טראַכטענישן. זי האָט זיך גענומען איבערוואַשן דעם טעלער: קיינעם גייט דאָ ניט בעסער, מען טאָר ניט פאַרלירן דעם קאָפּ!... שוין עטלעכע וואָכן ווי זיי האָבן געאַרבעט צוזאַמען און זיך פאַר דער צייט אויסדערציילט זייערע משפחה־ענינים און דאגות. תחלת איז רבקה געווען פאַרשלאָסן און אפילו אביסל מיסטעריאיש לגבי דער נייער, אויף וועלכער מען האָט גלייך דערקענט, אַז זי שטאַמט ניט פון אייגענע מענטשן. אָבער ביסלעכווייז האָבן זיי זיך צוגעוואוינט צו אַנאַנדער. רבקה איז ערשט עטלעכע יאָר פאַרן קריג געקומען פון פּוילן, וואו איר חבר איז שוין געזעסן עטלעכע יאָר אין תפיסה צוליב „פּאָליטיק״. ווען ער איז באַפרייט געוואָרן, זיינען ביידע אַוועק קיין פּאַריז, וואו זי האָט געהאַט אַ ברודער. אין פראַנקרייך זיינען זיי געווען אומלעגאַל און דעריבער געקענט וואוינען נאָר אין ספּעציעלע האָטעלכלעך פון עמיגראַנטן, וואו דער בעל־הבית האָט ניט געצוואונגען זיינע לאָקאַטאָרן זיך איינצומעלדן. (אַניט וואָלט ער קיין לאָקאַטאָרן ניט געהאַט). אויך אַרבעטן האָבן זיי געקענט נאָר אין קליינע היים־וואַרשטאַטן, וואו מען האָט זיך אַרויסגעטריבן די נשמה בעתן סעזאָן און נאָכדעם אַרומגעגאַנגען גאַנצע חדשים ליידיק.

לעגאַל זיינען זיי געוואָרן ערשט אין אָנהויב מלחמה, ווען רבקהס מאַן האָט זיך אַנגאַזשירט אַלס פרייוויליקער אין דער אַרמיי. זיי האָבן דאַן אָפיציעל חתונה געהאַט און אין עטלעכע וואָכן אַרום איז דער מאַן

אוועק אין דער קאזארמע. ווינטערצייט איז ער איינמאָל געקומען אַף אור־לויב און זיי האָבן צום ערשטן מאָל שפּאַצירט פראַנק און פריי איבער פּאַ־ריזער גאַסן, אָן מורא, אַז אַ פּאָליציאַנט וועט זיי פאַרהאַלטן און פרעגן „פּאַפּירן". גלייך אין אָנהויב פרילינג, נאָך איידער עס האָבן זיך אָנגע־הויבן די שלאַכטן אין פראַנקרייך, האָט זי באַקומען אַ ידיעה, אַז ער ווערט אַפּטראַנספּאָרטירט. ער איז געפאָרן קיין נאַרוועגן, וואו ס'האָבן זיך אין קליינעם עקספּעדיציע־קאָרפּוס באַטייליקט אַ סך פרייוויליקע אויסלענ־דער. אין עטלעכע וואָכן אַרום איז ער געפאַנגען געוואָרן אין נאַרוויק און פון דאָרט האָט מען אים איבערגעשיקט קיין דייטשלאַנד. אין אַ קנאַפּן יאָר אַרום האָט די פּאַריזער פּאָליציי אַרעסטירט רבקהס ברודער און אים פאַרשפּאַרט אין באַרימטן לאַגער פון דראַנסי. אינדערהיים זיינען געבליבן די פרוי און צוויי קליינע קינדער.

זי האָט אָפּגעטריקנט דאָס געשיר אַ סך שנעלער ווי העלען האָט באַוויזן צו וואַשן און זעענדיק די מידקייט פון איר חברטע, האָט זי אוועק־געלייגט דעם האַנטוך אַפן טיש: — לאָז, איך וועל דיר העלפן! — אַ, איך טויג צו גאָרנישט! — האָט זיך העלען באַקלאָגט. — ניין, אין יעדן רעס־טאָראַן אַרבעט איין טריקענער אַף עטלעכע וואַשער! — האָט זי רבקה געטרייסט. פון זאַל איז דערגאַנגען אַ געקלימפּעריי פון לעפל, אַ זומען פון געשפּרעכן און דער גערויש פון זופּנדיקע מיילער. אַ קינד האָט זיך צע־וויינט און די מאַמע האָט אַף אים געשריען:

— זיי שטיל, אַז ניט וועל איך צו דיר אויסלאָזן מיין גאַנצן טרויע־ריקן האַרצן!

אין אַ ווינקל פון קיך זיינען געזעסן צוויי מיידלעך און געסקראָבעט מערן צום מאָרגנדיקן מיטאָג. דאַביי האָבן זיי שטילערהייט זיך דערציילט זייער ערנסטע ענינים: ידיעות וועגן אָבלאַוועס און לאַגערן, וועגן דייַ־טשע מפּלות אַפן רוסישן פראַנט, וואָס אַ באַקאַנטער זייערער האָט גע־הערט פון איינעם, וואָס האָט אַ ראַדיאָ, אין וועלכן מען קען גוט הערן ענגלאַנד, און וועגן דער רעוואָלוציע, וואָס שטייגט אויף פון אונטער דער ערד און דערנענטערט זיך מיט שנעלע טריט...

נאָר די אויבער־קעכין איז דאָ שטענדיק געווען גוט אויפגעלייגט. ס'איז געווען אַן עלטערע פרוי, זייער אַ דיקע, מיט ריזיקע, קיילעכדיקע ברוסטן און אַ זייער אויסגעפּאַקטן, בולטן הינטער חלק, וואָס האָט אין די איצטיקע שווערע צייטן אַרויסגערופן אַלגעמיינע דערשטוינונג און גרוי־סע באַוואונדערונג.

— אייך, שרה־לאה, וועט די ראַציאָנירונג אויך ניט העלפֿן! — פּלעגן זיך די מיידלעך וויצלען — איר הויבט גאָר ניט אָן צו ווערן מאָ־גערער.

— פֿריער וועט היטלערס קאָפּ ליגן אין דער ערד, איידער מיין מחילה וועט ווערן מאָגער! — פּלעגט זי זיי שטענדיק דערקלערן — איר פֿאַרשטייט אַ ביסל מיין פּאָליטיק?!

ווען זי איז געגאַנגען איבער דער קיך, פּלעגט זי זיך באַוועגן אין אַלע זייטן ווי אַ דיקע קאַטשקע. זי האָט זיך אָבער ווייניק וואָס באַוועגט, איז תמיד געשטאַנען מיט אַ הילצערנעם קאָכלעפֿל באַם קאָכנדיקן טאָפּ און ווען חנהלע פֿלעגט אַריינקומען מיט אַ געוואַלד, אַז עס זיינען צוגעקו־מען נייע אורחים און מען האָט אַפֿילו קיין גרינס ניט באַקומען אין מאַרק, פֿלעגט זי זיך צעשרייען ווי בעת אַ שׂרפֿה:

— וואַסער! וואַסער!... איך זאָג אייך, ווייבער, אַז דער עיקר באַם קאָכן איז אַריינגיסן וואָס מער וואַסער!

אין עס־צימער האָט מען אָפּגערוקט שטולן און בענק. מענטשן זיי־נען אויפֿגעשטאַנען פֿון די טישן. די צווייטע ריי איז געווען געענדיקט. חנהלע איז אַריינגעקומען מיט טעלער אױף ביידע אָרעמס און צוגעהאָלפֿן זיי אָפּוואַשן:

— ווילסט העלענקע, מירן גלייך אַראָפּפֿאָרן צו מאַדמואַזעל זשי־ליעט? מירן דאָ איבערבייסן און נעמען דעם מעטראָ? — מיט פֿלינקע באַ־וועגונגען האָט זי אַרומגעריבן די טעלער און זיי אויסגעשטרעקט רבקהן — די זיצונג וועלן מיר האָבן שפּעטער. אפֿשר וועט זי אונדז העלפֿן פֿאַר־שאַפֿן אַ ביסל געלט, וועט ממילא די דיסקוסיע וועגן די ווייסע בוראַקעס געדויערן אַ העלפֿט צייט!

— איך קען ניט. כ׳מוז אַפֿריער צופֿאָרן אין שטוב. ס׳איז דאָך היינט פֿרייטיק־צונאַכטס.

— אַה, כ׳האָב שוין לאַנג פֿאַרגעסן דעם טעם פֿון אַ פֿרייטיק־צו־נאַכט!

— די עלטערן זיינען שוין אַזוי אויך אומרואיק — העלען האָט גערעדט שטילער — וועגן זשאַקן. אַזאַ צייט האָט מען ניט געהערט פֿון אים. זאָג, דו קענסט קיינעם ניט פֿון זיינע באַקאַנטע?

— ניין! — האָט חנהלע נאָך פֿלינקער געריבן די טעלער.

— מיר ווייסן ניט באַ וועמען זיך נאָכצופֿרעגן. איך האָב נאָר איינ־מאָל געטראָפֿן זיינע אַ באַקאַנטע, אַ פֿראַנצויזיש מיידל...

— זשערמענען? — האָט זיך חנהלע אַרויסגעכאַפּט.
— יאָ! דו קענסט זי? דו ווייסט וואו זי וואוינט?
— ניין... איך ווייס ניט — האָט זיך חנהלע צעטומלט. אַ ווײַלע האָט זי פאַרטראַכטערהייט געטאָן איר אַרבעט, מיטאַמאָל האָט זי געזאָגט: — כ׳וועל זיך נאָכפרעגן!

מער האָבן זיי ניט גערעדט וועגן דעם. באַלד איז דאָס געשיר גע־וועז געענדיקט. העלען האָט זיך געזעגנט און צוגעזאָגט צו קומען אין אַ שעה אַרום צו זשיליעטן. חנהלע איז נאָך געבליבן מאַכן אָרדענונג אין קיך. זי האָט געקלערט וועגן זשערמענען. אין יענעם זומער, איר ערשטן אין פּאַריז, האָט זי זי עטלעכע מאָל געטראָפן. איינמאָל, ווען זי האָט זיך אַראָפּגעכאַפּט פון דושנעם וואַרשטאַט אין גאַס אַריין, האָט זי אויף די בולוואַרן דערזען זשאַקן. ניט ווילנדיק איז זי אים נאָכגעגאַנגען פונדער־ווייטנס. בײַ אַ גרויסן מאַגאַזין האָט ער זיך אָפּגעשטעלט און געוואַרט ביז אַ מיידל איז פון דאָרט אַרויסגעקומען. זי האָט זיך געמערקט אין זכרון דעם נאָמען פון מאַגאַזין און זי האָט באַמערקט די פרייד, וואָס האָט זיי אַרומגעכאַפּט. זי האָט זיי נאָכגעקוקט ביז זיי זיינען אַריין אין אַ קאַפע. אין עטלעכע וואָכן אַרום האָט זי זיי ביידן געטראָפן אויף אַ דעמאָנסטראַציע. זשאַק האָט פאָרגעשטעלט: — זשערמען!... און חנהלע האָט מיטאַמאָל געוואוסט, אַז אַלץ איז פאַרלאָרן.

פון דעם טרעפּן־גאַנג איז דערגאַנגען העלענס שטימע און דער קול פון אַ צווייטער חברטע. זי האָט אויפגעהאָרכט. די חברטע האָט עפּעס אויפגערעגט דערציילט. זי איז באַלד אַרויפגעקומען און איבערגעגעבן די סענסאַציאָנעלע ידיעה:
— אויף לאַ ווילעט האָט מען היינט פאַרנאַכט אוועקגעלייגט דעם פּראָוואָקאַטאָר זשיטאָל!
— אַ שיינע ריינע כּפּרה! — האָט געזאָגט שרה־לאה, די דיקע אויבער־קעכין — איך האָב אייך שוין לאַנג געזאָגט, אַז פריער וועלן זייערע קעפּ ליגן אין דער ערד, איידער מיין מחילה וועט מאָגערער ווערן!... נו, איצט פאַרשטייט איר שוין מיין פּאָליטיק?

דריטער קאַפּיטל

די געדיכטע פאָרהאַנגען האָבן באַדעקט די פענצטער, באַהאַלטן דעם שיין און איינגעזאַפּט דעם דרויסנדיקן אָוונט־גערויש. אין צימער איז ניט דערגאַנגען קיין שאָרך. דאָס שוואַכע ליכט האָט זיך דורכגעזיפּט דורכן בלויליכן פּאַפּיר־אַבאַזשור און פאַרזייט אַ מאַטן שלייער איבער דעם מאַסיוון טיש, די ווייכע שטולן און שרענק. אין אַ ווינקל, באַם ראַ־דיאָ־אַפּאַראַט איז האַלב געלעגן איוב און זיך געקראַצט זיין פאַרקרעציקטן לייב מיט אַ שערבל פון אַ פאַרצעלאָן־קרוג פון לוור־מאַגאַזין. ער האָט מער ניט געהאַט קיין קי און קיין קעמלען, און צום מויל פון שווערד זיי־נען געפאַלן זיינע זין און טעכטער. זיינע דריי קלוגע חברים זיינען געזעסן לעבן אים, די פיס פאַרלייגט אונטער זיך. זיי האָבן געשטאָפּט דעמבן־בלעטער אין זייערע פייקעס און געמוסרט דעם געשטראָפטן:

איוב: די ערד איז איבערגעגעבן אין דער האַנט פון אַ רשע; דעם פּנים פון אירע ריכטער פאַרדעקט ער; אויב ניט, ווער דען איז דאָס?

צופר דער נעמתי: ווילסטו די דערפאָרשונג פון גאָט געפינען? צי דעם ציל פון אַלמעכטיקן געפינען? עס איז העכער ווי די הימלען, וואָס קענסטו אויפטאָן? טיפער פון דער ערד, וואָס קענסטו וויסן?

בלדד דער שוחי: וואָרים מיר זיינען פון נעכטן און ווייסן גאָרנישט, ווייל אַ שאָטן זיינען אונדזערע טעג אויף דער ערד!

גאָט האָט מען ניט געזען. קיין מענטשנס־קינד קען זען זיין פּנים און לעבן בלייבן. נאָר זיין שטימע האָט מען געהערט. ער האָט גערעדט דורכן ראַדיאָ, פון דער בעסטער מאַרקע, וואָס מען האָט איינגעשאַפט לכבוד זשאַקס צוריקקומען פון שפּאַניע: צי ווילסטו אויך פאַרשטערן מיין משפּט? ווילסטו מיך באַשולדיקן, כדי דו זאָלסט גערעכט זיין?

— טאַטע!

סאָקאָלאָווסקי האָט אַראָפּגעלאָזן דאָס בוך, וואָס ער האָט געהאַלטן עטוואָס אויפגעהויבן, כדי צו זען באַם טונקעלן ליכט, די קליינינקע אותיותלעך:

— העלען, דו ביסט עס מיין קינד?

ס׳איז פּרייטיק אָוונט, אין פּאַריז.

— ביסט אַליין? די מאַמע איז נאָך ניטאָ?

— די מאַמע איז זינט אינדערפרי אין גאַס. כ׳בין אַ גאַנצן טאָג אַליין, האָב איך גענומען אַריינקוקן אין אַ ספר. ביסט געווען אין דראַנסי?

— יאָ, מען איז אַ גאַנצן פרימאָרגן געשטאַנען פאַרן טויער און געוואַרט.

— געווען אַ סך פרויען?

— יאָ. הונדערטער. שוין נעכטן אָוונט האָט זיך פאַרשפּרייט אַ ידיעה, אַז מע׳ט היינט עטלעכע באַפרייען. איז מען געשטאַנען פאַרן טויער און געוואַרט.

— מען האָט באמת באַפרייט?

— דריי האָט מען אַרויסגעלאָזט. האַלבע מתים! זיי האָבן זיך קוים געהאַלטן אויף די פיס.. זי האָט איבערגעהאַקט אַ ווײַלע און געקוקט פאַר זיך ווי דאָס פרימאָרגנדיקע בילד וואָלט זיך ווידער געשטעלט פאַר אירע אויגן, און דאַן האָט זי ווייטער דערציילט מיט קורצע הפסקות:

— לעבן מיר איז געשטאַנען אַ מוטער, אַ מיטליעריקע פרוי. זי האָט געוואַרט אויף איר זון, וואָס מען האָט צוגעזאָגט היינט צו באַפרייען. עס איז אַרויס דער ערשטער, דער צווייטער, דאַן דער דריטער — דער לעצטער. און זי האָט אַלץ געקוקט אויפן טויער און איר בליק איז פאַר־צווייפלטער געוואָרן. מיטאַמאָל איז איינער פון די דריי אַרויסגעקומענע, אַ גרויער צעבראָכענער זקן, איר געפאַלן אויפן האַלדז און אויסגעשריען: מאַמע! מאַמע!... ערשט דאַן האָט זי אים דערקענט. מיט צוויי חדשים צוריק האָבן זיי אים אין אַ פאַרטאָג אַרויסגעשלעפּט פון בעט. ער איז דאַן געווען אַ מונטערער, יונגער בחור. ערשט לויט זיין קול האָט זי אים דער־קענט.

סאָקאָלאָווסקי האָט פאַרביסן די ליפּן. פאַרוואָס האָט ער אַ גאַנצן טאָג געקלערט נאָר וועגן זשאַקן? זיין זון איז דאָך, גאָט צו דאַנקען ניט אין זייערע הענט! ער מוז זיך מישב זיין מיט העלענען, קען אָבער ניט אָנהויבן ריידן וועגן דעם.

— און וואָס דערציילן זיי פון אינעווייניק?

— ווי שטענדיק. מען הונגערט. פון די פינף און צוואַנציק ווייסן זיי שוין אויך.

— האָסט עפּעס געהערט פון סימאָנען?

— ער האָט מיר אַרויסגעשיקט אַ צעטעלע. איינער פון די באַ־פרייטע האָט עס אַרויסגעשמוגלט אין שוך. — זי האָט אַ זוך געטאָן אין קעשענע און אַרויסגעשלעפּט אַ קליין, צעקנייטשט שטיקל פּאַפּיר. דער טאַטע האָט אַף איר געקוקט מיט אַ פרעגנדיקן בליק. זי האָט אויסגע־גלייכט דאָס צעטעלע, עס עטוואָס אויפגעהויבן צום ליכט און שטיל גע־לייענט:

„מיין ליבע פרוי, מיר ווייסן ניט אַף ווען דער גורל וועט דאָסמאָל פאַלן. איך באַנוץ די געלעגנהייט דיר אָנצושרייבן אַ פּאָר ווערטער. אפשר זיינען עס מיינע לעצטע ווערטער. איך קלער שטענדיק וועגן דיר. זיי מוטיק. גרים מיינע עלטערן. גרים דיין טאַטן, דער מאַמען און זשאַקן".

באַ די לעצטע ווערטער האָט סאָקאָלאָווסקי אַ ציטער געטאָן. ווי זאָל ער אָנהויבן ריידן מיט איר וועגן ברודער? דאָס צעטעלע האָט זיך אַרויסגעגליטשט פון העלענעס הענט און איז געפאַלן אַפן טיש. דער טאַטע האָט שטיל געזאָגט:

— פאַרליר ניט די האָפענונג, טאָכטער!

— די האָפענונג? אַף וואָס קען מען נאָך האָפן?

— אפשר וועט נאָך די גזירה אָפּגעשאַפט ווערן אין דער לעצטער מינוט? — האָט זי געטרייסט דער טאַטע. ער האָט אָפּגעהאַקט. די ווער־טער זיינען אים געבליבן שטעקן אין האַלדז.

— ניין, זיי ווייסן ניט פון קיין רחמנות! — די פאַרצווייפלונג, וואָס העלען האָט דעם גאַנצן אָוונט אונטערדריקט, כדי ניט אַרויסצווייזן קיין שוואַכקייט פאַר די מיידלעך אין קיך, איז איצט אויסגעבראָכן. זי האָט געקוקט אַפן צעטעלע — אַ האָפענונג?... אַ האָפענונג?... — האָט זי איבערגעחזרט און אָן שום שיינבאַרן צוזאַמענהאַנג האָט זי אָנגעהויבן פון עפּעס אַנדערש — היינט פאַרנאַכט האָט מען אַף לאַ ווילעט דערשאָסן דעם געוועזענעם דעפּוטאַט זשיטאָל. מען זאָגט, אַז ער האָט אויסגעגעבן די טעראָריסטן.

סאָקאָלאָווסקי איז בלאַס געוואָרן:

— און פון וואַנען האָט ער זיי געקאָנט?

— ער איז אַמאָל געווען אַ לינקער. איצט איז ער געוואָרן אַ פאַ־רעטער. אַראָפּגייענדיק פון קיך האָט אַ מיידל מיר דערציילט.

— און זיי האָבן אים פּשוט דערשאָסן אינמיטן גאַס?

— יאָ, אַ ציקליסט האָט אים אוועקגעלייגט מיט רעוואָלווער שאָסן.

— זי האָט פאַרביסן די ציין — גוט אויף אים! די דאָזיקע הינט מוז מען אויסראָטן!... מיינסט ניט אַזוי? מיינסט ניט, אַז ס'איז ריכטיק? — האָט זי געקוקט אויפן טאַטן, וואָס איז געשטאַנען שווייגנדיק, מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ.

— מסתמא איז עס שוין ריכטיק — האָט ער געענטפערט פאַר־טראַכט — אָבער אַזעלכע ציימן זיינען ניט פאַר אונדז, פאַר די אַלטע. פאַרשטייסט, אין אונדזערע צייטן איז מען ניט געווען געוואוינט, מען זאָל דערהרגענען אַ מענטשן אינמיטן גאַס און מען זאָל נאָך מוזן טראַכטן, אַז עס איז רעכט... און עס זאָל טאַקע זיין רעכט...

העלען האָט אַ קוק געטאָן אויפן זייגער: — וואו קען זיין די מאַמע אַזוי שפּעט? איר בליק איז געפאַלן אויפן ראַדיאָ. אפשר איז פאַראַן נייעס? זי האָט זיך צוגעבויגן צום אַפּאַראַט און אַ דריי געטאָן דאָס שרייפל. די שויב האָט אויפגעלויכטן, אַן אומקלאָרער זומען האָט אַ שטראָם געטאָן אין צימער. מיטאַמאָל האָט סאָקאָלאָווסקי אַ רוף געטאָן מיט אַ דערשראָ־קענער בעטנדיקער שטימע:

— ניין, לאָז אָפּ! איך וויל עס ניט הערן נאָכאַמאָל.

— וואָס איז געשען? — האָט העלען אויסגעלאָשן דעם אַפּאַראַט.

— זיי האָבן היינט באַטאָג געמאָלדן, אַז זשאַק האָט זיך באַטייל־יקט... אַז ער איז געווען באַם גאַראַזש... זיי זוכן אים!

ער האָט זיך דערשראָקן פאַר זיינע אייגענע ווערטער. ווידער האָט ער געזען די בלוטיקע אויגן, וואָס האָבן געקוקט דורך פענצטער און ווענט. העלען איז געשטאַנען באַם טיש. אין איר מוח האָט געהאַמערט איין געדאַנק: אַ האָפענונג?... אַ האָפענונג?... אָט דאָס איז געווען די האָפענונג! זי האָט אויסגעשטרעקט די האַנט, גענומען דאָס צעטעלע פון טיש און אַ פליסטער געטאָן די לעצטע ווערטער: גריס דיין טאַטן, דער מאַמען און... זשאַקן. פּאַמעלעך האָט זי זיך אַראָפּגעלאָזן אויף אַ שטול און צוגעדעקט דעם פּנים מיט די הענט.

אַ לאַנגע ווײַלע האָבן זיי ביידע געשוויגן. סאָקאָלאָווסקי האָט באַ־טראַכט זיין טאָכטער. אַ גאַנצן טאָג האָט ער געוואָרט, כדי זיך מיט איר מישב צו זיין, ווי אַזוי צו וואָרענען זשאַקן. איצט האָט ער גערעדט וועגן עפּעס אַנדערש:

— ביסט בייז אויף דיין ברודער?

העלען האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ. אין אירע אויגן זיינען געשטאַנען טרערן.

— דו באַשולדיקסט זשאַקן?

— ניין, איך באַשולדיק אים ניט.

— אויב אפילו דיין מאַן, ווער חס ושלום, זיין צווישן די... דאַרפסטו זשאַקן מוחל זיין! — איז דער טאַטע צוגעגאַנגען נענטער.

— איך האָב אים ניט וואָס מוחל צו זיין! — האָט קאַלט געענטפערט העלען.

— זיי זיינען ביידע מיינע קינדער... מיר האָבן תמיד געוואוסט, אַז מיר מוזן ליידן. אַמאָל האָט מען עס גערופן „קדוש השם...״ איר, דער יונגער דור, האָט ווייניק געלערנט וועגן דעם... ניין, זשאַק האָט עס אויך געוואוסט...

העלען האָט זיך אויפגעהויבן פון שטול. די טיפע אויפרעגונג האָט גובר געווען די מידקייט. פּלוצלונג איז איר קלאָרער געוואָרן אין קאָפּ:

— איך ווייס! — האָט זי כמעט אויסגעשריען — זשאַק איז שטענדיק געווען מוטיק. און דו, טאַטע, דו וואָלסט אויך איינגעשטעלט דיין לעבן פאַר דיין גלויבן! אָבער איך...

— איך? איך ווייס ניט! — האָט סאָקאָלאָווסקי צעשפּרייט די הענט — אַ מענטש קען עס קיינמאָל ניט וויסן, ביז עס שלאָגט ניט די שעה פון נסיון!...

— ניין, איך ווייס, איך ווייס! — האָט זי איבערגעחזרט מיט עקשנות — איך ווייס, אַז מען מוז אויסראָטן די רשעות מיטן וואָרצל און פונדעסטוועגן האָט אַ גאַנצן טאָג געטליעט אַן אומבאַוואוסטער פונק פון האָפענונג אין מיין מוח, אַז מען וועט אפשר געפינען די טעראָריסטן און ניט דערשיסן די משכנות... — אַ ספּאַזמאַטישער שלוכצן האָט איבערגעריסן אירע ווערטער און זי איז אַרויסגעלאָפן פון צימער.

— דער מענטש איז שוואַך! — האָט סאָקאָלאָווסקי גערעדט צום ליידיקן אָרט — און קיין מענטש קען ניט זיין זיכער מיט זיך, ביז עס דערגייט ניט צו זיין אייגענער פעל!

ערשט איצט האָט ער באַמערקט, אַז העלען איז ניטאָ. אַ פאַרלוירענער האָט ער זיך אַרומגעקוקט. זיין בליק איז געפאַלן אָפן אָפענעם ספר, וואָס איז געלעגן אָפן טיש און ער האָט זיך עפּעס דערמאָנט. ער האָט אַ שפּאַן געטאָן, גענומען דאָס בוך און אַ בלעטער געטאָן אַף צוריק. דאַן איז ער צוגעגאַנגען צו זשאַקס צימער און געעפנט די טיר. העלען איז

דאָרט געזעסן אַפן סאָפע, דער פּנים פאַרדעקט אין די דלאָניעס. דער טאַטע איז שטיין געבליבן אַפן שוועל און אַרויסגעלייענט פון בוך אָפּגעריסענע זאַצן: „די רינדער האָבן געאַקערט און די אייזעלינס האָבן זיך געפּיטערט, זיינען געקומען שבאער און זיי צוגענומען און די יונגען האָבן זיי דערשלאָגן מיטן שאַרף פון שווערד...‟ ער האָט געלייענט פּאַמעלעך, אַרויסזוכנדיק פון זכרון דעם ריכטיקן פּירוש המילות: „ערשט איז אַ גרויסער ווינט אָנגעקומען פון דער זייט פון מדבר און האָט אָנגעכאַפּט די פיר ווינקלען פון הויז, און עס איז איינגעפאַלן אַף די יונגעלייט און זיי זיינען געשטאָרבן...‟ באַלד האָט ער געפונען דעם געזוכטן פּסוק און ער האָט אַ לייען געטאָן אַפן קול, מיט פּאַטאָס: „האָט דער שטן געענטפערט גאָט, און האָט געזאָגט: הויט פאַר הויט! און אַלץ וואָס אַ מענטש האָט, וועט ער אַוועקגעבן פאַר זיין נפש! אָבער שטרעק אָקאָרשט אויס דיין האַנט און ריר אָן זיין ביין און זיין פלייש, אויב ער וועט ניט אין דיין פּנים דיך לעסטערן...‟

העלען האָט ניט אויפגעהויבן דעם קאָפּ. דער טאַטע איז צוריק אַריין אין עס־צימער און זיך געזעצט באַם טיש: ניט גענוג די צרות, שטעלט אונדז גאָט אויך פאַר נסיונות! אין הויז איז געווען שטיל. ער האָט געלייענט ווייטער.

— טאַטע!

העלען איז געשטאַנען אַפן שוועל. אירע אויגן זיינען געווען רויט. איר קול איז געווען טרוקן און הייזעריק:

— אפשר זאָל איך אַראָפּגיין אין גאַס? חנהלע קען די זשערמען... מען וואָלט באַדאַרפט אויפזוכן זשאַקן. אפשר וויים ער ניט!

— אָבער זיי באַוואַכן דאָס הויז!

זי האָט אַ שפּרייז געטאָן צום פאָרהאַנג און אים געוואָלט אָפּציען. סאָקאָלאָווסקי האָט זי פאַרהאַלטן:

— ניין, די שטאָט איז פאַרטונקלט. מען וועט מערקן אין דרויסן דעם שיין. — העלען האָט זיך אַרומגעקוקט. דאַן האָט זי אויסגעדרייט דעם עלעקטרישן שאַלטער. אין צימער איז געוואָרן פינצטער. זי האָט אָפּגעצויגן אַ ווינקל פון פאָרהאַנג. זיי האָבן אַרויסגעקוקט אין דרויסן.

די שטאָט איז געלעגן אויסגעלאָשן .די הייזער האָבן זיך געהויבן שטום און שוואַרץ ווי די שאָטנס. אַף דעם פאַרוואָלקנטן הימל האָט מען ניט געזען קיין שיין פון קיין שטערן. דער טאַטע האָט אויסגעדרייט דעם קאָפּ און ווי מורא האָבנדיק, אַז זיין שטימע זאָל ניט דערגיין ביז אונטן,

האָט ער געפּליסטערט: — זיי שטייען נאָך אַלץ אויפֿן ראָג. מען זעט צוויי פונקען וואָס פֿלאַקערן אויף, פֿאַרבלאַסן און גלאַנצן ווידער. דאָס זיינען די פֿייערלעך פֿון זייערע פּאַפּיראָסן. זיי בלישטשען אין דער פֿינצטער ווי די אויגן פֿון אַ וואָלף, וואָס לויערט אויף זיין קרבן!

העלען האָט צוגעצויגן דעם פֿאָרהאַנג. זיי זיינען אַלץ געשטאַנען אין אויסגעלאָשענעם צימער. די פֿינצטערניש איז געדיכטער געוואָרן און געדריקט ווי אַ שווערע משא.

די פֿינצטערניש איז געוואַקסן און געשטייגערט די פֿאַרצווייפֿלונג. העלען האָט אַ שפּרייז געטאָן צום שאַלטער און געמאַכט ליכט. דער טאַטע האָט אַ פֿינטל געטאָן מיט די אויגן קעגן בלענדנדיקן שיין און צוגעדעקט אַ ווײַלע דעם פּנים מיט דער האַנט. אין קאָפּ האָט אים אויפֿגעבליצט: „והארץ היתה תוהו ובוהו... און דאָס לאַנד איז געווען וויסט און ליידיק... און גאָט האָט געזאָגט, זאָל זיין ליכט. ויהי אור... און ס'איז געוואָרן ליכט...”

— אויך דאָס ליכט איז היינט טריב און מוטנע! — האָט העלען אָנגעוויזן אויפֿן לעמפּל — זיי שפּאָרן דעם עלעקטרישן שטראָם פֿאַר דער קריגס־אינדוסטריע. כּדי אויסצומאָרדן וואָס מער מענטשן!

אין דער דרויסן־טיר האָט אַ גרילץ געטאָן אַ שליסל. שווערע טריט האָבן אָפּגעהילכט אין קאָרידאָר און זיינען גלייך שטיל געוואָרן. מען האָט געהערט ווי אַ קערפּער האָט זיך אָנגעשטויסן אָן אַ וואַנט. — די מאַמע! — האָט אויסגעשריען העלען און איז אַרויסגעלאָפֿן. רחל, אַ בלאַסע, מיט געשלאָסענע אויגן, איז געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אָן אַ וואַנט, גלייך בײַם אַרייַנגאַנג. אירע קני האָבן געציטערט.

— וואָס איז דיר, מאַמע? — האָט העלען זי גענומען אונטערן אָרעם און אַרייַנגעפֿירט אין צימער.

— ס'איז גאָרנישט, מיין טאָכטער, גאָרנישט! ס'וועט באַלד איי־בערגיין! — העלען האָט איר געהאָלפֿן אויסטאָן דעם פּעלץ און זי אַוועק־געזעצט אויף אַ שטול. רחל האָט זיך אָנגעשפּאַרט און געשלאָסן די אויגן.

— דו ציטערסט אינגאַנצן! וואו ביסטו געווען?

— זי איז אודאי מיד! — האָט געזאָגט סאָקאָלאָווסקי — אַ גאַנצן טאָג אונטערוועגס.

— ניין, איך בין ניט מיד! — האָט רחל געעפֿנט די אויגן און זיך אַרומגעקוקט דערשראָקן — אַ שרעקלעך לאַנגער טאָג! איך האָב געזען זשאַקן!

— וואו האָסטו אים געטראָפן? — האָסט גערעדט מיט אים? — האָבן מאַן און טאָכטער אויסגערופן מיטאמאָל. רחל האָט געשאָקלט מיטן קאָפּ אַף ניין.

— אָבער וואו איז ער? — האָט העלען זי אָנגענומען פאַר אַ האַנט — ער זאָל נאָר ניט קומען...

סאָקאָלאָווסקי האָט איר אַ וואונק געטאָן און זי האָט איבערגע־האַקט אינמיטן זאַץ.

— באַם קאַנאַל האָב איך אים געזען. דאָרט, ניט ווייט פון דער רעפּובליק... — זי האָט דערציילט מיט אָפּגעהאַקטע זאַצן וועגן איר באַ־טאַניקער רייזע. סאָקאָלאָווסקי איז אַ ווײַלע אַרוים אין קיך און איז צוריק־געקומען מיט אַ גלאָז וואַסער. רחל האָט אַ זופּ געטאָן און ווייטער דער־ציילט:

— אויבן, אַפן בולוואַר, האָב איך געבלאָנדזשעט דורך פּוסטע גאַסן. פּלוצלונג איז אָנגעפאָרן אַ ציקליסט און אויסגעשאָסן אַף אַ מאַן, וואָס איז מיר אָנגעקומען אַנטקעגן. דער מאַן איז אומגעפאַלן אין אַ קאַ־לוזשע בלוט... — זי האָט זיך ווידער אָנגעשפּאַרט אַפן אָנלען פון שטול און האָט צוגעמאַכט די אויגן.

— זשיטאָל! — האָט העלען אַ זאָג געטאָן צום טאַטן.

— ווער? ווער זאָגסטו? — האָט רחל זיך אויפגעכאַפּט און זיך אַ הויב געטאָן פון שטול — האָט עס דען געהאַט צו טאָן מיט זשאַקן?

— ניין, מיר ווייסן ניט. מיר האָבן נאָר געהערט!

— איר ווייסט עפּעס און איר ווילט מיר ניט דערציילן! — זיינען רחלס אויגן גרעסער געוואָרן — אויך דאָרט האָבן עס אַלע געוואוסט אויי־סער מיר. צוויי יונגעלייט זיינען צוגעלאָפן צום דערשאָסענעם און ווען זיי האָבן דערזען זיין פּנים, האָבן זיי זיך אָפּגעטראָגן... — זי האָט אַ טרונק געטאָן פון וואַסער און ווייטער גערעדט, קוקנדיק אין חלל אַריין:

— דער מאַן האָט געגוססט אין זיין בלוט און קיינער האָט אים ניט דערלאַנגט קיין לעפל וואַסער. מענטשן זיינען זיך צעלאָפן ווי פון אַ מגפה. מען האָט צוגעקלאַפּט טיר און טויער. כ׳בין אַהיימגעגאַנגען דורך זייטיקע געסלעך און באַם קאַנאַל האָב איך דערזען אַ שאָטן, וואָס האָט זיך געשלייכט לענגאויס די מויערן. איך האָב אים גלייך דערקענט, ס׳איז געווען זשאַק!

— אָבער אין די גאַסן ברענט דאָך ניט קיין ליכט! אפשר האָסטו געהאַט אַ טעות?

— ניין, איך האָב אים דערקענט! ער איז מיין קינד, פיר און צוואַנציק יאָר האָב איך אים געהאָדעוועט, און איך האָב אים דערקענט! ווען איך האָב נאָר דערזען זיין שאָטן, וואָס האָט זיך געגליטשט אין דער פינצטערניש, האָב איך געוואוסט, אַז דאָס איז ער!... איך האָב אים גערופן, אָבער ער האָט זיך ניט אומגעדרייט. ער האָט זיך אַ שאָר געטאָן אין אַ זייטיקן געסעלע. דאַן האָב איך אים אַ רוף געטאָן בײַ זיין יידישן נאָמען: יענקעלע! יענקעלע! ווי אַמאָל, ווען ער איז נאָך געווען אַ קינד...

זי האָט אָפּגעאָטעמט, האָט זיך אויפגעשטעלט און אויסגערופן:

— איך בין זיכער, אַז ער איז אין אַ גרויסער סכנה!...

אירע לעצטע ווערטער זיינען פאַרהילכט געוואָרן דורך אַ שטאַרקן קלאַפּן אין קאָרידאָר־טיר. אַלע זיינען בלאַס געוואָרן און האָבן אויפגעהאָרכט. פון הינטער דער טיר זיינען דערגאַנגען שטימען:

— עפנט!... פּאָליציי!... עפנט!...

אַ ווײַלע זיינען אַלע געווען שטיל, ווי פאַרגליווערט. דאַן האָט זיך העלען אויפגעהויבן:

— זאָל איך עפענען?

— זיי קומען וועגן זשאַקן! — האָט פאַרצווייפלט אַ פליסטער געטאָן רחל.

— עפן! אַ ברירה האָבן מיר? — האָט סאָקאָלאָווסקי אַ מאַך געטאָן מיט די הענט. העלען איז אַוועק אין קאָרידאָר. די קלאַפּעריי איז העפטיקער און שטורמישער געוואָרן. זי איז געווען פול מיט אומגעדולד און זיך געריסן ווי אַ שטייגנדיקער אַלאַרם, וואָס וואַרפט אָן שרעק פון דער ערשטער מינוט. סאָקאָלאָווסקי איז געשטאַנען ווי פאַרגליווערט, ער האָט געקוקט פאַר זיך און זיינע ליפּן האָבן זיך באַוועגט:

— אַזוי קלאַפּט די פּאָליציי, פון אייביק אָן און אין אַלע לענדער פון גאָר דער וועלט...

פערטער קאַפּיטל

העלען איז צוריקגעקומען באַגלייט פון צוויי מענער, וואָס האָבן אַריינגעשפּאַנט מיט חוצפּהדיקע טריט, זיך געשטעלט באַם טיש און גע־וואָרפן שאַרפע, פאַרשנדיקע בליקן אַף טאַטע־מאַמע. הינטער זיי זיינען דערשינען צוויי פּאָליציאַנטן אין פראַנצויזישע אוניפאָרמען. זיי האָבן שווייגנדיק זיך געשטעלט באַ די ווענט, פוןביידע זייטן טיר. זייערע פּנימער זיינען געווען קאַלט און פאַרשלאָסן. איינער פון די ציוויליסטן, אַ מיטליעריקער, מיט אָנגעצויגענע שטריכן פון אַ יאַגד־הונט אין זיין גאַנצן געשטעל, מיט אַ שוואַרצן מעלאָן־הוט אַפן קאָפּ, וואָס האָט צוגע־געבן טונקעלע בייזקייט זיין סיי ווי פאַרכמאַרעטן פּנים, האָט אַ שפּריוז געטאָן פאַרויס און זיך געווענדעט צום טאַטן:

— איר זיינט מעסיע סאָקאָלאָווסקי? — האָט ער האַלב געפרעגט און האַלב באַפוילן.

— יאָ, מעסיע.

— מיר זיינען געקומען וועגן אייער זון! וואו איז ער?

העלען האָט זיך אַרויסגערוקט פאַרויס:

— מיר ווייסן ניט, מעסיע. ער וואוינט שוין לאַנג ניט דאָ.

— מען האָט אים דאָ געזען אַרויפגייענדיק ערשט מיט עטלעכע טעג צוריק! — האָט דער צווייטער ציוויליסט געפירט זיין בליק פון דעם טאַטן צו דער טאָכטער. ער איז געווען יינגער ווי דער ערשטער. די הויט פון זיין פּנים איז געווען העלער. אין זיינע אויגן איז געשטאַנען אַ קאַל־טער בלאָ. ער האָט גערעדט אַ גוטן פראַנצויזיש, אָבער העלען האָט גלייך אונטערשיידעט דעם פרעמדן אַקצענט, וואָס האָט דערמאָנט די אויס־שפּראַך פון געוויסע עלזאַסער. אַ דייטש! — האָט זי אַ קלער געטאָן — געשטאַפּאָ!

— ניין, מעסיע, איר האָט אודאי אַ טעות. מיין ברודער איז דאָ שוין לאַנג ניט געווען. איר קענט נאָכפרעגן באַ דער פּאָרטיערין.

דער געשטאַפּאָ־אַגענט האָט זי אָפּגעמאָסטן פון קאָפּ ביז די פּיס.

זיינע אויגן זיינען געבליבן פאַרגליווערט. נאָר זיינע ליפּן האָבן זיך פאַר־קרימט אין אַ שטאָלצן שמייכל:

— מיר דאַרפן ניט פרעגן קיין שום פּאַרטיערין, מאַד־מו־אַזעל! מיר ווייסן אַלץ גאַנץ גענוי! מיר ווייסן אויך, אַז איר פלעגט גיין באַזוכן אייער ברודער. — ער האָט אַרויסגעצויגן פון בוזים־קעשענע אַ קליינעם נאָטיץ־ביכל און דאָרט אַריינגעקוקט, פירנדיק זיינע אויגן פון העלענס פּנים צו די קליינע אותיותלעך. „ער גייט דאָ שפּילן דעם ראַפינירטן אינ־קוויזיטאָר!" — האָט אַ טראַכט געטאָן העלען. אָפן קול האָט זי געזאָגט:

— איך האָב אים ניט באַזוכט. איך ווייס אַפילו ניט צי ער איז אין פּאַריז אָדער ער איז ערגעץ וואו אוועקגעפאָרן.

— אוועקגעפאָרן? פּונקט ווי שאַרל פּויאַלאָן, וואָס?

העלען האָט אַ הויב געטאָן מיט די פּלייצעס.

— איר האָט אים גוט געקענט, דעם פּויאַלאָן. מיר האָבן קלאָרע באַווייזן, אַז איר פלעגט אָפט קומען אים באַזוכן אין האָטעל פון דער „גוטער האָפענונג".

— איך האָב קיינמאָל ניט געהערט פון אַזאַ האָטעל!

— מיר האָבן גענויע ידיעות וועגן די טעג און שעהן! מיר ווייסן אַלץ. אונדזער האַנט גרייכט אומעטום, אונדז קען קיינער ניט אָפּנאַרן!

ער האָט געוואָרפן אַ טריומפירנדיקן בליק אויף אַלע אַרומיקע. דער צווייטער ציוויליסט, דער פראַנצויזישער אַגענט, האָט אים געענטפערט מיט אַ שמייכל. די צוויי פּאָליציאַנטן זיינען געשטאַנען בײַ דער וואַנט און זייערע פּנימער האָבן ניט געצוקט. בײַם טאַטן האָבן געציטערט די ליפּן, ווי זיי וואָלטן געזאָגט תּפילה. מיטאַמאָל האָט זיך רחל אַ כאַפּ געטאָן:

— אָבער וואָס ווילט איר פון זשאַקן? וואָס ווילט איר פון מיין קינד?

— וואָס מיר ווילן פון אים? — דער אַגענט האָט איר קאַלט גע־קוקט אין די אויגן — אויפהענגען ווילן מיר אים!... דערשיסן! ווי אַ משו־געגעם הונט דערשיסן! אייער טייערער זון האָט זיך באַטייליקט אין אַטענ־טאַט אויף בולוואַר מאַזשענטאַ, וואו צוויי בראַווע לייט האָבן פאַרלוירן זייער לעבן. און פריער איז ער באַגאַנגען נאָך אַנדערע פאַרברעכנס. ער האָט אַ סך אויף זיין געוויסן!

— אַצינד זעט איר, מאַדאַם? — האָט דער פראַנצויזישער אַגענט געוואָרפן אַ פרעגנדיקן בליק אויף זיין קאָלעגע און דאַן גערעדט צו רחלען

— זאָגט אונדז בעסער דעם אמת! ער איז אַפילו אייער זון, אָבער צו וואָס זאָל ליידן די גאַנצע משפּחה?

— אָבער מיר ווייסן ניט — האָט רחל זיך אָנגעשפּאַרט אַפן שטול

— זשאַק איז זיכער אומשולדיק!

דער בלאָנדער אַגענט האָט זיך אויסגעגלייכט:

— גוט! — ער האָט זיך געווענדעט צו סאָקאָלאָווסקין — איר וועט מיטגיין מיט אונדז! מאָרגן אינדערפרי וועט מען אייך דערשיסן. פאַרן אויפגיין פון מאָרגנשטערן. איר וועט שוין ניט זען דעם שיין פון מאָרגנדיקן טאָג!

רחל האָט פאַרבראָכן די הענט:

— מיין גאָט! פאַרוואָס? פאַרוואָס?

דער בלאָנדער אַגענט האָט זי באַטראַכט. די שטריכן פון זיין פּנים האָבן זיך פּלוצלונג אָנטשפּאַנט. זיין שטימע איז ווייכער געוואָרן:

— איר זיינט די מוטער?

רחל האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ אַף יאָ.

—דער איז אייער מאַן?... און יענער איז אייער זון, אמת?

— יאָ, מעסיע.

— צו וואָס זאָלט איר זיי פאַרלירןביידן מיטאַמאָל?!... מיר וועלן יענעם סיי ווי געפינען, מיר זיינען שוין אַף זיינע שפּורן. און אויב איר וועט זיך פאַרעקשנען און שווייגן וועלן מיר זייביידן דערשיסן, אַפריער אייער מאַן און דאַן אייער זון!

— ליבע פרוי, מיר זיינען אויסן אייער טובה! — האָט באַשטע־טיקט דער פראַנצויז — מיר ווילן אייך קיין שלעכטס ניט טאָן. זאָגט בעסער וואו ער איז.

רחל האָט ארומגעקוקט מיט אַ צעטומלטן בליק. אירע אויגן האָבן געטראָפן דעם מאַן און די טאָכטער און זי האָט זיי ווי ניט דערקענט. אירע רעיונות האָבן זיך פאַרמישט. מיטאַמאָל איז געוואָרן פינצטער ארום. זי האָט זיך אָנגעהאַלטן אָן אַ שטול, כדי ניט אומצופאַלן. ערשט אַ ווײַלע שפּעטער איז זי געקומען צו זיך:

— אָבער מיר ווייסן ניט, מיר זיינען אומשולדיק!

— מיר האָבן אייך געוואָרנט! — האָט דער אַגענט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט — און איר וועט טראָגן די קאָנסעקווענצן פון אייער האַנדלונג! — ער האָט זיך געווענדעט צו חעלענען — וואו האָט ער גע־וואוינט?

העלען האָט אָנגעוויזן דורך דער צעעפנטער טיר אַף זשאַקס צימער. דער דייטש האָט געמאַכט אַ צייכן צום פראַנצויזישן אַגענט, ער זאָל גיין פאָרויס. דאַן האָט ער געהייסן גיין העלענען און דעם טאַטן. די אינספּעקציע איז געמאַכט געוואָרן לפנים וועגן און האָט געדויערט נאָר עטלעכע מינוט. דער געשטאַפּאָ־מאַן האָט אָנגעוויזן-זיין קאָלעגע אַף זשאַקס ביבליאָטעק:

— אויב פראַנקרייך וויל געזונט ווערן, מוז זי פאַרברענען דעם דאָזיקן יידישן קאָמוניזמוס!

— אודאי! — האָט יענער מסכים געווען, שאָקלענדיק אונטערטעניק מיטן קאָפּ — מיר האָבן נאָר ניט געהאַט קיין צייט דערצו.

— און די יידן מוזט איר אויך אויסראָטן! זיי טראָגן די מיקראָבן אין זייערע קעפּ. — זיי זיינען אַריין צוריק אין עס־צימער. דער בלאָנדער האָט געוואָרפן אַ זייטיקן בליק אַף רחלען:

— מיר גייען! — האָט ער אויסגערופן צו זיינע מענטשן און ווייזנדיק אַף סאָקאָלאָווסקין, האָט ער צוגעגעבן: נעמט אים מיט! — די פּאָליציאַנטן האָבן געמאַכט אַ שפּאַן פאָרויס. רחל איז בלאַס געוואָרן. אַ געשריי פון פאַרצווייפלונג איז איר שטעקן געבליבן אין האַלדז. דער געשטאַפּאָ־אַגענט, וואָס האָט זי באַאָבאַכטעט, האָט געמאַכט אַ צייכן צו זיינע מענטשן, זיי זאָלן שטיין בלייבן:

— מאַדאַם! — האָט ער זיך געווענדעט צו איר — מיר האָבן אַ באַפעל צו אַרעסטירן אייער מאַן, מיר וואָלטן אים גלייך געקענט אָפּפירן און דערשיסן. דער באַפעל איז אונטערגעשריבן. מיר פרעגן אייך צום לעצטן מאָל: איר וועטריידן? איר דאַרפט אונדז נאָר זאָגן מיט וועלכע חברים ער פלעגט זיך טרעפן. באַם גאַראַזש זיינען זיי געווען צוויי!

— זשאַק איז דאָרט זיכער ניט געווען! איר מאַכט אַ טעות, מעסיע.

— ניין, אונדזער פּאָליציי מאַכט קיינמאָל ניט קיין טעות!

רחל האָט אַראָפּגעלאָזן דעם קאָפּ. זי האָט גערעדט מיט אַ בעטנדיקער שטימע, מער צו זיך ווי צום פרעמדן:

— אָבער עס קען ניט זיין! זשאַק האָט עמעצן שלעכטס געטאָן? מיין קינד האָט געהרגעט מענטשן?... ער האָט קיינמאָל קיין פליג ניט אָנגערירט! ער האָט קיינמאָל ניט אַרויפגעלייגט קיין האַנט אַף אַ חבר! ער איז תמיד געווען אַ גוט קינד.

— מיר וועלן אים דערשיסן, אייער גוטן קינד! — האָט דער אַגענט אַ סיקע געטאָן צווישן די ציינער. — ער האָט זיך אויסגעדרייט צו דער

טיר, זיך א ווײַלע מישב געווען און זיך דאַן ווידער געווענדעט צו רחלען
— און אפשר זײַנט איר גערעכט, מאַדאַם, אפשר האָבן זיי געמאַכט א טעות און אים אומזיסט באַשולדיקט. אָבער אין אַזאַ פאַל וועלן מיר אים זיכער באַפרײַען. מען וועט אים נאָר פאַרהערן און גלײַך אָפּשיקן צו אײַך אַהיים! מיר טשעפּען ניט קיין אומשולדיקע!
— איך ווייס גאָרנישט! — האָט רחל אויסגעשריִען ניט מיט איר קול.
— איז גוט, שוין גוט! מיר גייען שוין, מײַנע דאַמען, און וועלן אײַך מער ניט שטערן. נאָר דעם אַלטן נעמען מיר מיט. גערעכט׳, מאָרגן פאַרטאָג וועט ער דערשאָסן ווערן, אויב איר וועט אונדז ביז דאַן ניט ברענגען קיין אינפאָרמאַציע וועגן זון. א גוטע נאַכט, מײַנע דאַמען!
— ער האָט געמאַכט א צייכן און די צוויי פּאָליציאַנטן האָבן זיך דער־נענטערט צו סאַקאַלאָווסקין.
רחל האָט א געשריי געטאָן און איז אומגעפאַלן אַפן שטול. העלען האָט זיך אַריבערגעבויגן איבער איר. דאַן איז זי צוגעלאָפן צום טאַטן. דער אַלטער האָט איר א גלעט געטאָן איבערן קאָפּ: — זיי געזונט מײַן קינד!
— גענוג צערעמאָניעס! — האָט באַפוילן דער אַגענט.
דער אַלטער האָט זיך אַרומגעקוקט איבערן צימער. פאַרבײַגייענדיק דעם טיש האָט ער גענומען דעם ספר און זיך געלאָזן אין דער באַגלייטונג פון די פּאָליציאַנטן צו דער טיר.
— וואָס שלעפּט איר דאָרט? — האָט דער פראַנצויזישער אַגענט באַטראַכט זײַן האַנט.
— א תנ״ך... א הייליקע שריפט... כ׳האָב הײַנט גראָדע אָנגעהויבן א געשיכטע. ביז פאַרטאָג וועל איך נאָך צײַט האָבן צום ענדיקן.
זיי זײַנען אַרויס. נאָר דער געשטאַפּאָ־מאַן האָט זיך געזאַמט און א בלויער אַרבל פון א פראַנצויזישן מונדיר האָט געשטעקט פון יענער זײַט טיר. ווען דער אַגענט איז דערגאַנגען צום שוועל, האָט ער נאָכאַמאָל באַטראַכט די מוטער מיט דער טאָכטער און אויסגערופן:
— זײַט ניט טרויעריק, איר קענט זיך נאָך באַטראַכטן. ביז אינדער־פרי. און אויב איר ווייסט באמת ניט וואו ער איז, וועלן מיר, פון אונ־דזער זײַט, אײַך העלפן. מיר וועלן גלײַך מעלדן דורך ראַדיאָ, אַז מיר האָבן אַרעסטירט מעסיע סאַקאַלאָווסקי, דעם טאַטן; אַז מיר וועלן אים ביז פאַרטאָג דערשיסן, אויב דער זון וועט זיך ניט מעלדן. ער וועט עס

זיבער הערן, דער זון, אויב ניט וועלן אים עס זיינע חברים דערציילן. — ער האָט אַ שפּאָן געטאָן נענטער צו רחלען — און אויב זשאַק איז אַזאַ טייער קינד ווי איר זאָגט, וועט ער ניט דערלאָזן, מען זאָל פאַר זיינע שיינע מעשים דערשיסן זיין אומשולדיקן. אַלטן טאַטן! ניט אמת, מאָד־מואַזעל? — האָט ער זיך פאַרנויגט פאַר העלענען.

איצט האָט ער זיך געקליבן אַרויסגיין. אָבער אין זעלבן מאָמענט איז סאָקאָלאָווסקי אַריין, באַגלייט פון די צוויי וועכטער. ער האָט אַ זאָג געטאָן אין צימער אַריין:

— דורך ראַדיאָ?... וואַרטסט! אויב, אַזוי וועל איך זיך נאָך אַדורכ־שמועסן מיט מיין פרוי...

דאָס פּנים פון געשטאַפּאָ־מאַן האָט אויפגעשטראַלט. זיינע אויגן האָבן אַ גלאַנץ געטאָן מיט טריומף:

— אָבער ביטע, ביטע, מעסיע סאָקאָלאָווסקי. אַזוי איז ריכטיק, מענער האָבן מער פאַרשטאַנד, זיינען פּראַקטיקער! — ער האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט צו די פּאָליציאַנטן, זיי זאָלן אָפּלאָזן דעם אַלטן און ווען סאָקאָלאָווסקי איז צוגעגאַנגען צו רחלען און זי אָפּגעפירט אין אַ ווינקל, האָט ער צוגעגעבן מיט פּאַטאָס — מיר, מענער, צווישן אונדז, פאַרשטייען זיך אַמבעסטן! איך האָב עס שטענדיק ליב געהאַט צו האָבן צו טאָן נאָר מיט מענער!

העלען איז געשטאַנען ווי פאַרגליווערט און געקוקט אויף אירע על־טערן. אַפילו די צוויי פראַנצויזישע פּאָליציאַנטן, וואָס האָבן די גאַנצע צייט געהאַט גלייכגילטיקע פּנימער, האָבן איצט געקוקט מיט אָנגע־שטרענגטע בליקן אויף די צוויי גרוי געוואָרענע קעפּ, וואָס האָבן זיך גע־בויגן צו אַנאַנדער. סאָקאָלאָווסקיס שטיל פליסטערן איז איבערגעהאַקט געוואָרן דורך רחלס אויסרוף: — אָה, מיין גאָט! מיין גאָט! — פּלוצלונג האָט זיך העלען אַ ריס געטאָן:

— ניין, ניין, ניין!

— שווייגט פרויליין! — האָט אַ דונער געטאָן דער אַגענט און זיך אַ כאַפּ געטאָן פאַר דער הינטער־קעשענע. העלען האָט אַ שפּרייז גע־טאָן צו די עלטערן:

— רעדסט ניט! זיי ווייסן ניט פון קיין רחמנות!

— האַלט! — האָט דער געשטאַפּאָ אַגענט אַ צי געטאָן אַ רעוואָל־ווער און געצילט אין העלענען — איך שיס!

— ניין! — האָט אינסטינקטיוו אויסגעשריען דער ייִנגערער פון

די פּאָליציאַנטן. דער עלטערער האָט אָפּגעדרייט דעם קאָפּ אין אַ זייט. העלען איז שטיין געבליבן אינמיטן שפּאַן, דער קערפּער געווענדעט צו די עלטערן. דער אַגענט האָט אַלץ געהאַלטן דעם רעוואָלווער געצילט אויף איר קאָפּ:

— רירט זיך ניט פון אָרט! ס'איז ניט אייער זאַך. מעסיע, אייער פֿאָטער, פאַרשטייט מער פון אייך.

— לאָזט אָפּ — האָט סאָקאָלאָווסקי אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט — מיר האָבן שוין סיי ווי געענדיקט.

— נו, רעדסט! — האָט זיך דער אַגענט באַרואיקט — וואו איז ער? זיינע חברים?

— איך האָב ניט גערעדט וועגן מיין זון.

דער אַגענט איז בלאַס געוואָרן פון כעס. אין זיין גרויסער אויפרעגונג האָט ער געקענט אַרויסברענגען פון מויל נאָר אָפּגעהאַקטע זאַצן:

— ניט?... וואָס דען?... וואָס דען האָט איר צו ריידן?

— איך האָב נאָר איבערגעגעבן מיין פרוי מיין לעצטן וואונטש.

אין פּנים פון אַגענט האָבן זיך געביטן די פאַרבן. דער בלאָ פון זיינע אויגן איז פאַרלאָפן געוואָרן מיט בלוט:

— חזירים באַנדע! איר האָט מיך אָפּגענאַרט!... מיר וועלן אייך אָנלערנען! — זיין אַנטוישונג איז אַריבער אין אַ צאָרן. זיין גאַנצער קערפּער האָט געציטערט פון רוגזה — איר האָט געהאַט די חוצפּה אָפּצונאַרן אַ פּאָליציי־פונקציאָנאַר בעתן אויספילן זיינע אַמטלעכע פליכטן! — ער האָט זיך אויסגעדרייט צו זיין קאָלעגע — אָט אַזוי גיבן זיי איבער זיין קאַבאַלאַ פון דור צו דור, פון טאַטן צום זון. אויסראָטן מוז מען זיי, אַלעמען אויסראָטן!... און איצט, נעמט אים, און געגאַנגען!

סאָקאָלאָווסקי האָט אַראָפּגענידערט די טרעפּ מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ, אַרומגערינגלט פון פיר פּאָליציי־לייט. — ניט קיין קאַבאַלאַ און ניט קיין סודות! — האָט ער געטראַכט — איך האָב נאָר געוואָלט איבערגעבן די קינדער מיין לעצטן וואונטש. עס איז דאָך דאָס רעכט פון מענטשן איבערצולאָזן אַ צוואה איידער ער גייט אַוועק פון דער וועלט. אויך דאָס דאָזיקע רעכט ווילן זיי אונדז אַוועקרויבן. איך האָב געוואָלט איבערגעבן מיינע קינדער מיין האָפענונג אויף די קומענדיקע צייטן. און ווייל דאָס וואָרט איז היינט פאַרבאָטן האָב איך געמאַכט נאָר אַ צייכן.

ער האָט עס געוואָלט זאָגן אָפן קול. אָבער דאָס וואָרט איז געווען פאַרבאָטן.

פינפטער קאַפּיטל

— דיין טאַטן?! — האָט אויסגעשריען זשערמען. זי האָט געהערט די שטימע אין האַלב־שלאָף און די ווערטער זיינען איר פאָרגעקומען ספק חלום ספק וואָר.

— יאָ! — זיין קול איז דערגאַנגען פון דער ווייט, ווי פון אַן אָפּגרונט. ס'איז געווען אַזוי פינצטער אַרום, אַז זשערמען האָט אים ניט געזען. זי האָט זיך אויפגעזעצט און אירע הענט האָבן געזוכט אין דער געדיכטער חשכות. ער האָט דערפילט אירע אָרעמס, וואָס האָבן זיך גע־קלאַמערט אַרום זיין האַלדז. דער וואַרעמער הויך פון איר מויל האָט גע־בלאָזן אויף זיין נאַקן. ס'האָט זיך אים אויסגעדאַכט, אַז איר פּנים איז נאַס.

— אָ, מיין אָרעמער זשאַק!

—פאַמעלעך און פאָרזיכטיק האָט ער אָפּגעוויקלט די פאַרפלאָכ־טענע אָרעמס.

— מאַך ליכט! גוט? — האָט ער שטיל געבעטן.

זי האָט אַ דריי געטאָן דעם שאַלטער. אַ ווייַלע האָט דאָס צימער געשווינדלט פאַר זייערע אויגן און דאַן האָט זי אים דערזען. ער איז גע־זעסן אַ בלאַסער מיט פאַרביסענע ליפּן.

— אַה, זשאַק! — האָט זי אַרויסגערעדט. — זי האָט געוואָלט אים טרייסטן, אָבער אַלע ווערטער, וואָס זיינען איר אַרויפגעשוואָומען אויפן געדאַנק, זיינען איר פאָרגעקומען נאַריש און זינלאָז. שווייגנדיק האָט זי אים געקוקט אין די אויגן און געוואַרט. ער האָט אָנגענומען איר האַנט און זי געדריקט. דאַן האָט זי געזאָגט:

— די הינט! מען וועט זיך אָפּרעכענען מיט זיי... זיי וועלן טייער באַצאָלן, פאַר די טאַטעס און קינדער!...

— יאָ! — ער האָט אָפּגעלאָזט איר האַנט און געקוקט אין אַ זייט — און איצט וועל איך גיין!

— ווען? איצט? — האָט זי אים אָנגעקוקט מיט דערשראָקענע אויגן. זי האָט אויפגעציטערט: ער רעדט ניט צו דער זאַך! ער האָט אַ גלעט געטאָן איר אָרעם. אַן אומעטיקער שמייכל האָט פאַרקרימט זיינע ליפּן:

— איך בין ניט אַראָפּ פון זינען. אָבער איך מוז גיין!

— וואוהין? וואָס רעדסטו?

— האָסט דאָך געהערט! זיי האָבן געמאָלדן, אַז אויב איך וועל זיך ביז מאָרגן ניט מעלדן, וועלן זיי אים דערשיסן.

— דו ווילסט גיין זיך שטעלן?

— איך מוז!

— צו די דאָזיקע רוצחים? דו ווילסט זיך אויסליפערן אין די הענט פון די תלינים? פון די פאַרברעכער? דו וועסט עס ניט טאָן! בשום אופן ניט! זיי וועלן... זיי וועלן אייך ביידן דערשיסן!

— קען זיין. איך האָב אַ קלער געטאָן וועגן דעם. אָבער וואָס פאַר אַן אַנדער ברירה האָב איך דען?

זי האָט איצט דערפילט די עקשנות וואָס האָט געקלונגען אין זיין שטימע און זי האָט געוואוסט, אַז ס'וועט איר ניט אָנקומען אַזוי לייכט אים אָפּצורייידן פון זיין באַשלוס:

— ווייל ס'איז דיין טאַטע?

— מסתמא... יאָ!

— אָבער זיי דערשיסן דאָך שטענדיק משכנות! נאָך יעדן אַטענטאַט דערשיסן זיי אומשולדיקע. ניין, זשאַק, וועסט זיך ניט לאָזן אָפּשרעקן פון זייער טעראָר!

ער איז געזעסן פאַרטראַכט. ס'איז אים געווען פיינלעך צו ריידן. אָבער אַזוי, שטומערהייט, וועט ער ניט קענען אַוועקגיין! ער מוז עס איר דערקלערן:

— די דערשיסונג פון משכנות האָט תמיד אָנגעוואָרפן אויף מיר אַן אימה. ס'איז געווען ווי אַ בייזער חלום. אָבער געוואוסט האָב איך, אַז דער דאָזיקער קאַמף איז נייטווענדיק און גערעכט, אַז מען טאָר אים ניט אויפגעבן. דערפאַר האָב איך געהאַט כוח אויסצוהאַלטן. איך האָב זיך געזאָגט, אַז מען טאָר זיך ניט לאָזן באַזיגן דורך זייער טעראָר.

— יאָ! — האָט באַשטעטיקט זשערמען און אַ האָפענונג איז אויפגעגאַנגען אין איר.

— אודאי — האָט ער ווייטער גערעדט — פופציק משכנות, הונדערט משכנות!... אָבער זיי האָבן געוואָלט די גאַנצע וועלט פאַרשקלאַפן.

און זיי האָבן דערמאָרדעט איעדן, וואָס האָט געוואָגט זיך קעגנצושטעלן. ס'איז געווען אַ קאַמף אויף לעבן און טויט, פאַר יעדן איינעם פון אונדז.

— דער קאַמף גייט ווייטער, מיין ליבער! ער מוז ווייטער גיין, אמת? אָט דאָס האָב איך דיר טאַקע געוואָלט זאָגן. איך קען עס גאָר ניט גוט דערקלערן. — און זי האָט אים אַרומגענומען ווי וועלנדיק דערמיט פאַרשטאַרקן איר געדאַנק, אַז ער מוז בלייבן.

— יאָ! — האָט ער זי געטוליעט צו זיך — אָבער איצט האָב איך מורא, אַז דער געדאַנק וועגן טאַטן וועט מיך ניט לאָזן צורו.

— דאַרפסט ניט האָבן קיין שלעכטן געוויסן! — אירע אויגן זיינען געווען פול מיט ליבע — דאָס וואָס דו האָסט געטאָן, האָסטו דאָך אויך פאַר אים געטאָן. זיי האָבן פאַרפייניקט טויזנטער, מיליאָנען! אויך אים וואָלטן זיי סיי ווי פאַרשלעפּט. פריער אָדער שפּעטער.

— איך ווייס. איך ווייס אויך, אַז ער וועט מיך ניט באַשולדיקן. אָבער בלייבן קען איך ניט!

זי האָט זיך מיטאַמאָל באַפרייט פון זיינע אָרעמס און זיך אויפגעשטעלט. אירע אויגן האָבן זיך אָנגעצונדן:

— פאַרשטיי דאָך! אַז דו וועסט בלייבן לעבן, וועסטו קענען נקמה נעמען. פאַר די טאַטעס און ברידער און טויזנטער חברים און פריינט. דאָס איז זייער איינציקער וואונטש!

— מסתמא ביסטו גערעכט — ער האָט געמאַכט אַ טריט אויף צוריק — און פונדעסטוועגן וועל איך גיין.

זי האָט זיך דערפילט הילפלאָז. די קעלט פון צימער האָט זי איצט דורכגעדרונגען און זי האָט געציטערט אויפן גאַנצן קערפּער. זי איז צוגעגאַנגען צום בעט, האָט אַראָפּגענומען אַ מאַנטל און זיך איינגעדרייט. דאַן האָט זי אַרויפגעלייגט אירע הענט אויף זיינע אַקסלען און שטיל געוויינט:

— קענסט נאָך אַ ביסל בלייבן — האָט זי געזאָגט אַ רעזיגנירטע — וואַרט נאָך אויף! דו האָסט נאָך צייט!

— איך וועל ניט קענען רוען. איך וועל דאָ ניט קענען בלייבן און וואַרטן.

זי האָט געהאַלטן איר קאָפּ צוגעדריקט צו זיין ברוסט. זשאַק האָט זיך אַרומגעקוקט איבערן צימער. דער גאַנצער אָוונט, וואָס ער האָט דאָ פאַרבראַכט מיט איר צווישן די פיר ווענט, זייערע ביידנס רייד האָבן

אויפגעלעבט. באַלד האָבן אויפגעטויכט אַנדערע זכרונות. מיטאַמאָל האָט ער געזאָגט:

— איך האָב שטענדיק געוואָלט זיין אַן אָרנטלעכער מענטש און שוין יאָרן ווי דער ווינט בלאָזט מיר אַנטקעגן. געדענקסט אונדזער ערשטע באַגעגעניש? ביסט געווען מיין ערשטע ליבע!

— און דו ביסט געווען מיין איינציקע ליבע. מיט דיר האָב איך ערשט געלערנט דעם זין פון ליב האָבן.

— און פונדעסטוועגן... פונדעסטוועגן בין איך מיט דיר ווי מיט דער פרוי פון אַ נאָנטן חבר!

— ניין! — האָט זי אויפגעהויבן צו אים פאַרוויינטע אויגן — רייד ניט אַזוי! געדענקסט די לעצטע נאַכט פאַר דיין אָפּפאָר קיין שפּאַניע? דו האָסט מיר געזאָגט: „איך בין דיין מאַן! דיין ריכטיקער מאַן” און איך האָב דיר געזאָגט: איך בין דיין פרוי! און איך בין דאַן געווען דיין פרוי, דיין ריכטיקע! — זי האָט זיך געקלאַמערט אָן אים. — ניט צוליב אונדז ביסטו אַוועק קיין שפּאַניע!

— די גאַנצע לעצטע יאָרן זיינען געווען אַ קייט פון מפּלות און ריקצוגן. פון שפּאַניע, פון האָלאַנד, פון פראַנקרייך... און שטענדיק איז עס געווען דער זעלבער שונא. איך האָב זיך געזאָגט, אַז צוריק וועל איך מער ניט גיין...

— אויך איצט וועסטו ניט גיין! — איז זשערמען געווען באַזעסן פון איין און איינציקן געדאַנק.

— איצט דאַכט זיך מיר, אַז איך וועל מער ניט קענען קעמפן, אויב איך וועל אים לאָזן שטאַרבן פאַר מיר. דער געדאַנק וועגן אים וועט מיך פאַראַליזירן, און דאַן האָט עס אויך ניט קיין זין, מען זאָל עמעצן דערשיסן אָנשטאָט מיר.

— איך ווייס ניט — איז זי ווידער געוואָרן אַפּהענטיק — דו האָסט שטענדיק פאַרשטאַנען מער פאַר מיר... און איך האָב געוואָלט איבערמאָרגן גיין צו דיינע עלטערן, זיך באַקענען מיט דיין מאַמען...

— וועסט קענען גיין. זאָלסט נאָר אָפּוואַרטן עטלעכע טעג. וועסט זיי זאָגן, אַז ביסט געווען מיין כלה. יאָ? — ער האָט זיך אַ ווײַלע פאַרקלערט — ס׳איז נאָך פרי! איך וואָלט אויך געקענט זיך אַראָפּכאַפּן אין שטוב און זיי זען צום לעצטן מאָל.

— אָבער וואָס רעדסטו? די גאַסן זיינען פול מיט פּאַטרולן! און די שטוב איז זיכער באַוואַכט!

— וואָס קען מיר שוין פּאַסירן? אָבער איך וויל זי זען! איך וועל זיין פּאָרזיכטיק. איך קען די געגנט און מען קען צו אונדז אַריינגיין דורך אַ הינטער־געסל. דורך אַן אַנדער הויף.

זי איז אַריינגעגאַנגען הינטערן פאָרהאַנג און איז צוריקגעקומען מיט אַ קליינעם פּעקעלע אין דער האַנט. זשאַק האָט זי אָנגעקוקט פרעגנ־דיק.

— כ'האָב דיר געוואָלט עפּעס מיטגעבן, ווי דעמאָלט, ווען דו ביסט אַוועק קיין שפּאַניע. איך קען זיך ניט פאָרשטעלן, אַז מיר שיידן זיך אַף שטענדיק. ס'דאַכט זיך מיר, אַז מיר וועלן זיך ווידער טרעפן, פּלוצלונג, אומגעריכט, ווי ביז איצט.

* * *

די מינוטן זיינען געפלאָסן שווער און לאַנגזאַם. די שטילקייט און פינצטערניש האָבן געאָטעמט מיט אימה און געדריקט אַפן האַרצן. דאַכט זיך אַז אַן אייביקייט איז שוין אַריבער און די נאַכט ציט זיך אַלץ. עס וועט קיינמאָל מער ניט טאָגן, די זון וועט מער ניט אויפשיינען. די וועלט האָט זיך געקייקלט אין אַ תהום פון חשכות.

רחל האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ. האָט מען געקלאַפּט? העלען, וואָס איז געלעגן אין שכינותדיקן בעט, האָט ניט געאָטעמט. זי האָט שיעור ניט אויפגעשריען פון שרעק. איצט האָט זי קלאָרער דערהערט אַ קלאַפּ אין טיר.

— ס'איז אין קיך! — האָט אַ פליסטער געטאָן העלען, וואָס איז אויך געלעגן מיט אַן איינגעהאַלטענעם אָטעם און צוגעהאָרכט. זיי זיינען אויפגעשטאַנען און זיך אַ שאַר געטאָן אין די ווייסע נאַכט־מלבושים דורך די אויסגעלאָשענע צימערן.

— רבונו של עולם, זיי קומען ווידעראַמאָל אים זוכן!

— באַרואיק זיך, מאַמע, ער איז דאָך ניט אינדערהיים!

מיטאַמאָל האָט דער מאַמעס וואַכזאַמער אויער אויפגעכאַפּט אַ באַ־קאַנטע שטימע. — ס'איז ער! — האָט זי אויסגערופן. העלען איז אַריינ־געלאָפן אין קיך און אין אַ ווײַלע אַרום איז זי צוריקגעקומען מיט זשאַקן. אַריבערטרעטנדיק דעם שוועל, האָט זי אַלץ גערעדט צו אים:

— אָבער ווי קומסטו אַהער? האָסט ניט באַדאַרפט!

ער איז צוגעגאַנגען צו דער מאַמען און אָנגענומען איר האַנט:

— זיי מיר מוחל, מאַמע. איך האָב געמוזט...

— וואָס רעדסטו, מיין קינד? ביסט מיין גוט קינד! — זי האָט אים געגלעט איבערן קאָפּ.

— האָסט ניט באַדאַרפט קומען אַהערצו — האָט איבערגעחזרט העלען — דו טאָרסט דאָ ניט בלייבן! זיי זיינען דאָ געווען. היינט אין אָוונט...

— איך ווייס אַליץ! — האָט זשאַק איר ניט געלאָזן אויסריידן — איך בין געקומען זיך זעגענען מיט אייך!

פון דער ערשטער מינוט אָן איז רחלען פאָרגעקומען, אַז זי האָט זיך געריכט אַף אים, אַז זי האָט עס געוואוסט און געוואַרט זינט אינדערפרי. זיינע רייד האָבן זי איבערגעשראָקן און צעמישט. זי האָט אים צוגעהאַלטן פאַר ביידע הענט:

— זיך זעגענען? דו פאָרסט אַוועק? דו ווילסט אונדז ווידער פאַרלאָזן?!... איינע אַליין אַף דער עלטער!

— אָבער מאַמע, וואָס רעדסטו, — האָט העלען זיך באַמיט זי צוריקצופירן אין דער ווירקלעכקייט — ער טאָר דאָך ניט! ער טאָר דאָך דאָ ניט בלייבן!

— יאָ, יאָ, ער טאָר ניט! — רחל איז געקומען צו זיך און גערעדט מיט רעזיגנאַציע — ס׳איז גאָר אַזוי טרויעריק!... אודאי זאָלסטו אַוועקפאָרן! גיי, מיין זון, וואו די אויגן וועלן דיך טראָגן... פאַרלאָז דעם דאָזיקן גיהינום!

זשאַק האָט געוואָלט ריידן און ניט געקענט. ס׳איז שפּעט, ער וועט זיי מוזן דערקלערן און אַוועקגיין. ווי זאָל ער אַרויסרייסן דער מאַמען פון איר אילוזיע? רחל האָט געבעטן העלענען מאַכן ליכט, אָבער דער שיין האָט זי איבערגעשראָקן:

— לעש אויס! לעש אויס! — האָט זי זיך געבעטן — מען וועט באַמערקן, אַז מיר זיינען וואַך!

אין צימער איז ווידער געוואָרן פינצטער. זי האָט צוגעצויגן זשאַקן צו זיך, געפירט אירע ציטערנדיקע פינגער איבער זיין פּנים און מלבושים, און געפּליסטערט: — דו זעסט אויס שלעכט, מיין קינד! דיינע באַקן זיינען איינגעפאַלן... זאָג מיר, האָסט געהונגערט אודאי... טראָגסט אַזאַ דינעם מאַנטל און אין דרויסן איז אַ ביטערע קעלט!...

— ס׳איז גאָרניט, מאַמע, איך האָב געוואָלט אייך נאָך איינמאָל זען!

— איך האָב דיך געזען באַם קאַנאַל. דו קומסט איצט פון דאָרטן?

— האָסט ניט באַדאַרפט קומען פון אַזוי ווייט! — האָט זיך אַריינגעמישט העלען — דערצו נאָך באַנאַכט!

— ס'איז מיר שוין אַלצאיינס!... — ער האָט געוואָלט דערציילן נאָך וואָס ער איז געקומען, אָבער רחל האָט צוגעדריקט זיין קאָפּ צו איר ברוסט און איר שטימע האָט זיך געבעטן: — רייד ניט אַזוי, מיין קינד!... און ער האָט זי באַרואיקט: — איך בין געווען פּאַרזיכטיק. כ'בין געפאָרן מיטן מעטראָ און דאַן בין איך אַריין דורכן הינטערשטן הויף, אַריבער־קלעטערנדיק דעם פּאַרקאַן.

— דו ביסט געווען אַזויפיל שעה אין דרויסן! אין דאָזיקן דינעם מאַנטל? און וואָס האָסטו דאָרט געטאָן באַם קאַנאַל? בא וועמען ביסטו געווען?

— בא באַקאַנטע.

— בא יענעם מיידל? בא זשערמען?

— יאָ. דו קענסט זי?

— העלען האָט אונדז דערציילט. דו קענסט זי שוין פון לאַנג? וואָס איז זי דיינע?

זשאַק האָט זיך אַ ווײַלע פאַרטראַכט. דאַן האָט ער געזאָגט:

— זי איז מיינע אַ כלה.

— און פאַרוואָס האָסטו אונדז קיינמאָל ניט דערציילט פון איר? פאַרוואָס האָסטו זי קיינמאָל ניט אַרויפגעבראַכט צו אונדז אַהיים?

— ווייל... כ'האָב געקלערט, אַז אפשר וועט זי אייך ניט זיין רעכט, ניט געפעלן ווערן. זי איז ניט קיין יידישע...

— זי איז ניט קיין יידישע? — האָט רחל איבערגעחזרט — אָבער זי איז אַן אונדזעריקע, אמת?... זי האָט דיר געהאָלפן אין אַ שווערער שעה! זאָל איר גאָט בענטשן!... זאָל אייך ביידן גאָט בענטשן! — האָט זי צוגעגעבן נאָך אַ קורצער הפסקה.

— ביידן?... ניין, מאַמע, איך בין געקומען זיך זעגענען. איך וויל זיך גיין מעלדן, כדי זיי זאָלן באַפרייען דעם טאַטן!

— ניין! — האָט אויסגעשריען העלען — דו וועסט ניט גיין! ס'איז אומזיסט. ווער עס פאַלט איינמאָל אַריין אין זייערע לאַפּעס, קומט שוין ניט אַרויס!

— אויך דו, העלען?

— לאָז, טאַכטער, איך וועל עס אים זאָגן — האָט שטיל געזאָגט רחל — דאָרט איז מיין מאַן און דאָ איז מיין זון און איך וועל עס אים

זאָגן. דו וועסט ניט גיין, מיין זון. דער טאַטע האָט עס געוואָלט. איידער זיי האָבן אים צוגענומען האָט ער עס מיר געזאָגט. ער האָט געזאָגט, אַז דו זאָלסט זיך ניט מעלדן, אויב אַפילו זיי וועלן אים האַלטן נאָך אַ לענגערע צייט, כדי דיך אַריינצוקריגן אין זייערע הענט.

— אָבער פאַרוואָס? פאַרוואָס? — האָט אויסגעשריען זשאַק, אַ צעטומלטער.

— ער האָט ניט געזאָגט פאַרוואָס. די מחבלים זיינען געשטאַנען דאַנעבן און מיר האָבן ניט געקענט לאַנג ריידן. נאָר געציילטע ווערטער האָט ער געקענט ריידן. און דאָס זיינען געווען זיינע ווערטער. ס'איז געווען זיין לעצטער וואונטש.

זשאַק האָט אַראָפּגעלאָזן די הענט. פאַרוואָס ווילן זיי אים פאַרהאַלטן? אַלע! זשערמען, העלען און דער טאַטע אויך!... ער האָט שטיל געפּליסטערט, ווי ער וואָלט גערעדט צו זיך אַליין:

— און איך האָב געמיינט, אַז איך האָב שוין פאַרענדיקט אַלע חשבונות מיט דער וועלט. פאַרנדיק אַהערצו האָב איך אונטערגעצויגן דעם סך הכל. כ'האָב נאָר געוואָלט זיך זעגענען מיט אייך!

— דער חשבון איז ניט געענדיקט — האָט העלען גערעדט (אין ווינקל — מיר האָבן אַ גרויסע רעכענונג צוצושטעלן. זיי וועלן מוזן צאָלן!

— צאָלן? — רחלס קול איז געווען פול מיט יאוש — די טויטע וועלן שוין ניט לעבעדיק ווערן... ווער וועט קענען צאָלן פאַר אַזויפיל פּיין און ווייטיק? ווער וועט קענען גוט מאַכן די ימען פון ליידן און טרערן? קיין וואַסער אַף דער וועלט וועט ניט קענען אָפּוואַשן די טייכן פון אומשולדיק פאַרגאָסענעם בלוט!

זי האָט אַ זוך געטאָן אין דער פינצטער און זיך אַראָפּגעלאָזן אַף אַ שטול. העלען איז צוגעגאַנגען צו איר:

— ס'איז דיר קאַלט מאַמע, גיי לייג זיך!

— ניין, איך וועל דאָ וואַרטן. ער וועט דאָך גלייך מוזן אַוועקגיין!

— ער וועט נאָך אַ ווײַלע בלייבן — האָט געזאָגט העלען — ער וועט מוזן אָפּוואַרטן ביז אינדערפרי, ווען די גאַסן וועלן אויפגעלעבט ווערן.

— איך וועל סיי ווי ניט קענען איינשלאָפן. איך האָב מורא, טאָמער קומען זיי ווידער.

— זיי וועלן ניט קומען — האָט פאַרזיכערט זשאַק — זיי ווייסן, אַז איך בין דאָ ניטאָ.

רחל איז אַרויס אַף אַ ווײַלע און איז צוריקגעקומען מיט אַ דיקן

מלבוש, וואָס זי האָט דערלאַנגט זשאַקן: — נאַ, קינד, טו עס אָן! ער האָט דערקענט דעם טאַטנס שבתדיקן מאַנטל. זיי האָבן זיך געזעצט אין שטולן און שווייגנדיק געוואַרט. די קינדער זיינען לאַנגזאַם איינגעשלאָפן. נאָר די מאַמע איז געבליבן וואַך. זי האָט אָנגעהויבן ציטערן פון קעלט און גע־וואוסט, אַז עס דערנענטערט זיך דער פאַרטאָג.

פאַרזיכטיק, כדי ניט אופצוועקן די קינדער, איז זי צוגעגאַנגען צום פענצטער און אָפּגעשאַרט דעם פאַרהאַנג. אַ גרוי ליכט האָט זיך אַריינ־געזיפּט אין צימער. די שטאָט איז געלעגן איינגעקנוילט אין אַ בלאַסער דעמערונג, פאַרזונקען אין אַ שווערן חלום. זי האָט אַ קוק געטאָן צום זון. אין טונקעלן שיין האָט ער אויסגעזען איינגאַנצן ענלעך צום טאַטן. ס׳האָט איר אַ מיש געטאָן אין קאָפּ: באַנאַכט וועקן זיי די קרבנות. באַגינען, פאַרן זון־אויפגאַנג דערשיסט מען זיי!.. איצט פירן זיי אים אַרויס, זיי שטעלן אים צו דער וואַנט. די ביקסן זיינען געצילט. עס האָט אָפּגעהילכט אַ צע־צויגענער זאַלפּ. זי האָט אויפגעשריען.

זשאַק האָט זיך אויפגעכאַפּט און איז צוגעלאָפן צום פענצטער. אַ פאַרשלאָפענער, האָט ער אַ ציטער געטאָן און זיך געריבן די אויגן: ס׳איז די פרימאָרגן קעלט! אַ ביסל שפּעטער וועט אַ שיין טאָן די זון און ס׳וועט וואַרעמער ווערן. דערווייל איז דעמערונג. די זון גייט ערשט אויף הינטער ווייטע האָריזאָנטן.